

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**17. YÜZYIL DİVANLARINDA
İSMİ GEÇEN ŞAİR ve ESERLERİN BEYİTLERE YANSIMASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN**

**Hazırlayan
M. Nurefşan KAPAL**

İstanbul – 2013

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Münire Nurefşan KAPAL
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : 17. Yüzyıl Divanlarında İsmi Geçen Şair ve Eserlerin Beyitlere Yansıması
Tez Tarihi : Haziran 2013

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51071008 numaralı öğrencisi Münire Nurefşan KAPAL tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

.....

Doç. Dr. Damira İBRAGİM

.....

Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN

.....

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖZET

17. YÜZYIL DİVANLARINDA İSMİ GEÇEN ŞAİR ve ESERLERİN BEYİTLERE YANSIMASI

M. Nurefşan KAPAL

Bu çalışma, 17. yüzyılda yazılmış olan divanlarda geçen şair ve eser kadrosunu tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu tespitin neticesinde bu yüzyılda hangi şairlerin, hangi nazım şekillerinde kaç kere geçtiğini ve hangi münasebetle beyitlerde anıldığını milliyetlerine göre tasnif etmek ve istatistikî veriler çıkarmaktır. Eser isimleri de aynı metotla tespit edilerek içeriklerine göre sınıflandırılmıştır. Çalışma yedi bölümde gerçekleştirilmiştir:

Giriş bölümünde 17. Yüzyıl Türk Edebiyatının genel görünümü siyasî, sosyal, kültürel ve edebî açıdan ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Daha sonra kaside ve gazel nazım şekillerinin tarihî gelişimi anlatılarak, 17.yüzyılda ortaya çıkan şair akımları hakkında etraflı değerlendirmeler yapılmıştır.

Birinci bölümde, 17.yüzyıl divanlarında geçen Arap şairleri ortaya kondu. Bunun için beyitlerin izahından önce bu şairlerin hayatları hakkında bilgiler verildi ve bu şairlerin isminin yer aldığı beyitlerin hangi divanlarda, kaç kez ve hangi münasebet yönüyle yer aldıkları belirlendi. Sonrasında beyitlerin açıklamaları verilerek uygun yerlerde tablo ve grafiklerle sonuçlar aktarıldı.

İkinci bölümde İran şairleri, üçüncü bölümde Selçuklu Dönemi şairleri, dördüncü bölümde Osmanlı şairleri, beşinci bölümde Çağatay şairleri, altıncı bölümde kimliği tespit edilemeyen şairler, yedinci bölümde de bu divanlarda geçen eserler aynı yöntemler takip edilerek ele alındı. Her bölümün sonunda, genel bir

değerlendirme olması açısından bu şairlerin isminin geçtiği nazım şekilleri ve hangi münasebetlerle anıldıklarına dair tablo ve grafikler ayrıca verildi.

Değerlendirme ve Sonuç kısmında, çalışma neticesinde elde edilen sonuçların toplu bir değerlendirmesi yapıldı. Divanlarda geçen kişi ve eser adları iki ayrı indeks halinde sıralandı. Ekler kısmında, bu yüzyılda ismi geçen şair ve eserleri istatistikî veriler kapsamında görebilmek için tablo ve grafikler verildi.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl, Şairler, Eserler.

ABSTRACT

THE REFLECTIONS OF THE POETS AND WORKS WHICH WERE CELEBRATED IN SEVENTEETH CENTURY DIVANS

M. Nurefşan KAPAL

Aim of this study, to determines the divans and Works which were written in seventeenth century. Moreover, this study is made to identify, which poets were celebrated, how many times have they celebrated and they were referred to, which purpose. According to this results, they were classify by their nationalities and the statistical datas were determined. Additionally, name of works were identified by same methods and they were classified by their contents. This study were approached with seven part.

In introduction, Seventeenth Century Turkish Literature overview were evaluated politically, socially and culturally. Later on, historical development of versification of ghazals and qasides were explained and poetry trend which emerged in Seventeenth Century were commented fully.

In the first part of study, Arabian poets that were celebrated in Seventeenth Century divans were detected. Before describing couplets information on life of poets were given. Subsequently; the couplets were explained and the results were shown by tables and histograms. In the second part Persian, third part Seljuk Empire, fourth part Ottoman Empire, fifth part Chatai, sixth part the identify of the poets can not be determinend and seventh part, the works which were celebrated in divans were handled by same methods.

At the end of each chapter, for an overview, versification that passing of this poets and mentioned relations were shown particularly with tables and histograms.

In the part of discussion and conclusion, a general assesment were made using the result of this study. The names of persons and works were seperated two part and they were ordered as two different index. In the part of supporting information the table and graphs were given showing works and divans which were in this study.

Key Words: Seventeenth Century, Poets and Works.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR CETVELİ	xlvi
ŞEKİLLER TABLOSU.....	l
ÖNSÖZ	li
GİRİŞ.....	57
1. 17. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	57
1.1. SİYASÎ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT	57
1.2. EDEBÎ HAYAT.....	60
2. KASİDE NAZİM ŞEKLİ VE TARİHÎ GELİŞİMİ	61
2.1. KASİDENİN TANIMI, ŞEKİL VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ.....	61
2.2. ARAP EDEBİYATINDA KASİDE	63
2.3. FARS EDEBİYATINDA KASİDE	63
2.4. TÜRK EDEBİYATINDA KASİDE	64
3. GAZEL NAZİM ŞEKLİ VE TARİHÎ GELİŞİMİ	66
3.1. GAZELİN MENŞEİ	66
3.2. TÜRK EDEBİYATINDA GAZEL.....	67
4. 17. YÜZYILDA ŞİİR AKIMLARI.....	70
4.1. KLASİK ÜSLUP	70
4.2. SEBK-İ HİNDÎ	71
4.3. DİDAKTİK (HİKEMÎ) ÜSLUP	73
4.4. MAHALLÎ ÜSLUP	74
BİRİNCİ BÖLÜM	76
I. 17. YÜZYIL DİVANLARINDA ARAP ŞAİRLERİ.....	76
1.1. İMRÜ'L-KAYS B. HUCR (ö.540?).....	76
1.1.1. Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644).....	76
1.2. ANTERE B. ŞEDDÂD B. AMR EL-ABSÎ (ö.M. 614 [?]).....	77
1.2.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)	78

1.2.2.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633).....	78
1.2.3.	Muîn (ö.1652).....	78
1.3.	AŞÂ (MEYMÛN B. KAYS, ö. 7/629 [?]).....	79
1.3.1.	Beyanî (ö.1664/65).....	80
1.4.	KÂ'B B. ZÛHEYR (ö. 24/645).....	80
1.4.1.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	81
1.4.2.	Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645).....	81
1.4.3.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695).....	82
1.4.4.	Nâbî (ö.1712).....	82
1.5.	LEBİD (ö. 40 VEYA 41/660 VEYA 661).....	82
1.5.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626).....	83
1.5.2.	Cevrî (ö.1654).....	84
1.5.3.	Beyanî (ö.1664/65).....	84
1.5.4.	Fevzî (ö.1679).....	84
1.5.5.	Yârî (ö.1688/89?).....	84
1.6.	HÂTEM-İ TÂYÎ (ö. 68/678 [?]).....	85
1.6.1.	Feyzî-i Kefevi (ö.1614).....	85
1.6.2.	Kaf-zâde Fâizî (ö.1622).....	85
1.6.3.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23).....	86
1.6.4.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626).....	86
1.6.5.	Hâşimî (ö.1627).....	87
1.6.6.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	87
1.6.7.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633).....	87
1.6.8.	Nef'î (ö.1635).....	88
1.6.9.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635).....	88
1.6.10.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	88
1.6.11.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	89
1.6.12.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	89
1.6.13.	Fütûhî (ö.1641).....	89
1.6.14.	Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644).....	90
1.6.15.	Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645).....	90
1.6.16.	Sabûhî (ö.1644/47).....	90

1.6.17.	Sehmî (ö.1645).....	90
1.6.18.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	91
1.6.19.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)	91
1.6.20.	Peşteli Hisalî (ö.1651).....	91
1.6.21.	Muîn (ö.1652)	91
1.6.22.	Cevrî (ö.1654).....	92
1.6.23.	İlmî (ö.1655?)	93
1.6.24.	Nisârî (ö.1656).....	93
1.6.25.	Ferîdun (ö.1658/9)	93
1.6.26.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî.....	93
1.6.27.	Şehrî (ö.1660)	94
1.6.28.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	94
1.6.29.	Vecîhî Çelebi (ö.1661)	94
1.6.30.	Nâilî (ö.1666).....	95
1.6.31.	Hikmetî	95
1.6.32.	Neşâtî (ö.1674).....	96
1.6.33.	Mezâkî (ö.1676)	96
1.6.34.	Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679)	97
1.6.35.	Sâbir Parsa (ö.1679).....	98
1.6.36.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	98
1.6.37.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	98
1.6.38.	Dânişî (ö.1683).....	98
1.6.39.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	99
1.6.40.	Ahmed Nâmî (ö.1673)	99
1.6.41.	Tâib Mehmed Çelebi (ö.1683/84)	100
1.6.42.	Sükkerî (ö.1686)	100
1.6.43.	Yârî (ö.1688/89?).....	100
1.6.44.	Nazîf (ö.1693).....	101
1.6.45.	Kâşif (ö.1699)	101
1.6.46.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699).....	101
1.6.47.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	102
1.6.48.	Ruznameci-zâde Şinasi Efendi (ö.1702/5).....	102

1.6.49.	Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706).....	102
1.6.50.	Bursalı Tâlib (ö.1706).....	103
1.6.51.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11)	103
1.6.52.	Naci Ahmed Dede (ö.1711).....	104
1.6.53.	Nâbî (ö.1712)	104
1.6.54.	Âzim (ö.1712).....	104
1.6.55.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	105
1.6.56.	Abdülbâkî Ârif Efendi (ö.1713).....	105
1.6.57.	Fâik Mahmud (ö.1715)	105
1.6.58.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	106
1.6.59.	Kâmî (ö.1724).....	106
1.6.60.	Âgâh (ö.1728)	107
1.7.	HASSÂN B. SÂBÎT (ö. 60/680[?])	109
1.7.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	110
1.7.2.	Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)	111
1.7.3.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23)	111
1.7.4.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	111
1.7.5.	Hâşimî (ö.1627)	111
1.7.6.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	112
1.7.7.	Enverî (ö.1630/31).....	112
1.7.8.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	112
1.7.9.	Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632).....	113
1.7.10.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	113
1.7.11.	Nef'î (ö.1635).....	113
1.7.12.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	114
1.7.13.	Fütûhî (ö.1641)	114
1.7.14.	Sehmî (ö.1645).....	114
1.7.15.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	114
1.7.16.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648).....	115
1.7.17.	Peşteli Hisâlî (ö.1651).....	115
1.7.18.	Cevrî (ö.1654).....	115
1.7.19.	İlmî (ö.1655?)	116

1.7.20.	Ferîdun (ö.1658/9)	116
1.7.21.	Şehrî (ö.1660)	117
1.7.22.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	117
1.7.23.	Vecîhî Çelebi (ö.1661).....	117
1.7.24.	Beyanî (ö.1664/65).....	118
1.7.25.	Nedîm-i Kadîm (ö.1671).....	118
1.7.26.	Kadrî (ö.1672).....	118
1.7.27.	Ahmed Nâmî (ö.1673)	118
1.7.28.	Neşâtî (ö.1674).....	119
1.7.29.	Mezâkî (ö.1676).....	119
1.7.30.	Sâbir Mehmed (Sâbir Parsa, ö.1679)	119
1.7.31.	Vişne-zâde İzzetî (ö.1681).....	120
1.7.32.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	120
1.7.33.	Kelîm (ö.1686).....	120
1.7.34.	Nazîf (ö.1693)	121
1.7.35.	Nâzım (İstanbul, ö.1695)	121
1.7.36.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	121
1.7.37.	Cem'î (ö.1660).....	122
1.7.38.	Bursalı Tâlib (ö.1706).....	122
1.7.39.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11)	122
1.7.40.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	122
1.7.41.	Bırrî Mehmed Dede (ö.1715).....	123
1.7.42.	Vahyî (ö.1718).....	123
1.7.43.	Kâmî (ö.1724).....	123
1.8.	SAHBÂN B. VÂİL (ö.M. 8.YÜZYILIN BAŞLARI).....	125
1.8.1.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	125
1.8.2.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	125
1.8.3.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	126
1.8.4.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	126
1.8.5.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)	126
1.8.6.	Muîn (ö.1652)	127
1.8.7.	İlmî (ö.1655?)	127

1.8.8.	Beyanî (ö.1664/65).....	127
1.8.9.	Nâilî (ö.1666).....	127
1.8.10.	Nedîm-i Kadîm (ö.1671).....	128
1.8.11.	Ferîdî (ö.1672)	128
1.8.12.	Sâbir Mehmed (ö.1679)	128
1.8.13.	Yârî (ö.1688/89?).....	128
1.8.14.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	129
1.9.	ASMÂÎ (ö. 216/ 831).....	129
1.9.1.	Yârî (ö.1688/89?).....	130
1.10.	MÛTENEBBÎ (ö.955).....	130
1.10.1.	İlmî (ö.1655?)	131
1.10.2.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	131
1.11.	İBNÜ'L-FÂRİZ (ö.1235)	131
1.11.1.	İlmî (ö.1655?)	133
1.11.2.	Yârî (ö.1688/89?).....	133
1.11.3.	Kâmi (ö.1724).....	133
1.12.	FEYZÎ-İ HİNDÎ (ö.1595).....	133
1.12.1.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	134
1.12.2.	Nef'î (ö.1635).....	134
1.12.3.	Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)	135
1.12.4.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	135
1.12.5.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648).....	135
1.12.6.	Cevrî (ö.1654).....	136
1.12.7.	Şehrî (ö.1660)	136
1.12.8.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	136
1.12.9.	Nâilî (ö.1666).....	137
1.12.10.	Sâbir Mehmed/ Sâbir Parsa (ö.1679/80).....	137
1.12.11.	Kelîm (ö.1686).....	137
1.12.12.	Yârî (ö.1688/89?).....	138
1.12.13.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	138
1.12.14.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	138
İKİNCİ BÖLÜM		141

II. 17.YÜZYIL DİVANLARINDA İRAN ŞAİRLERİ	141
2.1. RÛDEKÎ (ö.941).....	141
2.1.1. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	141
2.2. FİRDEVSÎ (ö. 411/1020 [?])	141
2.2.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)	143
2.2.2. Hâşimî (ö.1627)	143
2.2.3. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	143
2.2.4. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	144
2.2.5. Nef'î (ö.1635).....	144
2.2.6. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	144
2.2.7. Sıdkî Paşa (ö.1640).....	145
2.2.8. Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)	145
2.2.9. Cevrî (ö.1654).....	145
2.2.10. İlmî (ö.1655)	146
2.2.11. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	146
2.2.12. Nâilî (ö.1666).....	146
2.2.13. Nâlî (ö.1674/75/76)	147
2.2.14. Mezâkî (ö.1676)	147
2.2.15. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	147
2.2.16. Nâzım (İstanbul, ö.1695)	148
2.2.17. Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	148
2.2.18. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	148
2.2.19. Kavsî (Tebrizli, ö.?).....	149
2.3. NÂSİR-I HÜSREV (ö.1072/77)	150
2.3.1. Nâzım (İstanbul, ö.1695)	150
2.4. HAKÎM-İ SENÂYÎ (ö. 525/1131)	150
2.4.1. Nef'î (ö.1635).....	152
2.4.2. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	152
2.4.3. Cevrî (ö.1654).....	152
2.4.4. Şehrî (ö.1660)	153
2.4.5. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	153
2.4.6. Nâilî (ö.1666).....	153

2.4.7.	Yârî (ö.1688/89?).....	154
2.4.8.	Nâbî (ö.1712).....	154
2.5.	ÖMER HAYYÂM (ö.1131).....	155
2.5.1.	Nef'î (ö.1635).....	155
2.5.2.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	156
2.5.3.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	156
2.5.4.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	156
2.5.5.	İlmî (ö.1655?).....	157
2.5.6.	Mezâkî (ö.1676).....	157
2.5.7.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	157
2.5.8.	Vahyî (ö.1718).....	158
2.6.	SEYYİD (ö.1150).....	158
2.6.1.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	158
2.7.	NİZÂM (ö.1181).....	159
2.7.1.	Nef'î (ö.1635).....	159
2.7.2.	Mezâkî (ö.1676/77).....	159
2.8.	ENVERÎ (ö. 585/1189 [?]).....	159
2.8.1.	Kaf-zâde Fâizî (ö.1622).....	161
2.8.2.	Nef'î (ö.1635).....	161
2.8.3.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	161
2.8.4.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	162
2.8.5.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648).....	162
2.8.6.	Cevrî (ö.1654).....	162
2.8.7.	İlmî (ö.1655).....	163
2.8.8.	Şehrî (ö.1660).....	163
2.8.9.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	163
2.8.10.	Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö.1664).....	164
2.8.11.	Beyanî (ö.1664/65).....	164
2.8.12.	Nâilî (ö.1666).....	164
2.8.13.	Neşâtî (ö.1674).....	165
2.8.14.	Mezâkî (ö.1676).....	165
2.8.15.	Yârî (ö.1688/89?).....	165

2.8.16.	Nazîf (ö.1693).....	166
2.8.17.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	166
2.8.18.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	167
2.8.19.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	167
2.8.20.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	167
2.8.21.	Vahyî (ö.1718).....	168
2.9.	HÂKÂNÎ [1126-1199].....	169
2.9.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	170
2.9.2.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	170
2.9.3.	Veysî (ö.1627).....	171
2.9.4.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	171
2.9.5.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	172
2.9.6.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	172
2.9.7.	Nef'î (ö.1635).....	172
2.9.8.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	173
2.9.9.	Şeyhülislâm Bahâyî (ö.1653/54).....	173
2.9.10.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	174
2.9.11.	Sehmî (ö.1645).....	174
2.9.12.	Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645).....	174
2.9.13.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	174
2.9.14.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	175
2.9.15.	Muîn (ö.1652)	175
2.9.16.	Cevrî (ö.1654).....	176
2.9.17.	Şehrî (ö.1660)	176
2.9.18.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	176
2.9.19.	Beyanî (ö.1664/65).....	177
2.9.20.	Nâilî (ö.1666).....	177
2.9.21.	Nedîm-i Kadîm (ö.1671).....	177
2.9.22.	Neşâtî (ö.1674).....	178
2.9.23.	Nâlî (ö.1674/75/76)	178
2.9.24.	Mezâkî (ö.1676)	178
2.9.25.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	179

2.9.26.	Kelîm (ö.1686).....	179
2.9.27.	Yârî (ö.1688/89?).....	179
2.9.28.	Nâzım (İstanbul, ö.1695)	180
2.9.29.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11).....	180
2.9.30.	Nâbî (ö.1712)	180
2.9.31.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	181
2.9.32.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	181
2.9.33.	Kâmî (ö.1724).....	181
2.10.	ZAHÎR-İ FARYÂBÎ (ö.1201).....	183
2.10.1.	Enverî (ö.1630/31).....	183
2.10.2.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	184
2.10.3.	Nef'î (ö.1635).....	184
2.10.4.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	184
2.10.5.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	184
2.10.6.	Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645).....	185
2.10.7.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	185
2.10.8.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	185
2.10.9.	Muîn (ö.1652)	186
2.10.10.	Cevrî (ö.1654).....	186
2.10.11.	Şehrî (ö.1660)	186
2.10.12.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	186
2.10.13.	Neşâtî (ö.1674).....	187
2.10.14.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	187
2.10.15.	Kelîm (ö.1686).....	187
2.10.16.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	188
2.10.17.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	188
2.10.18.	Ferîdun (ö.1658/9)	188
2.11.	NİZÂMÎ-İ GENCEVÎ (ö.1209)	190
2.11.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	190
2.11.2.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	191
2.11.3.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	191
2.11.4.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	191

2.11.5.	Nef'î (ö.1635).....	192
2.11.6.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	192
2.11.7.	Cevrî (ö.1654).....	193
2.11.8.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	193
2.11.9.	Nâilî (ö.1666).....	194
2.11.10.	Ferîdî (ö.1672)	194
2.11.11.	Mezâkî (ö.1676/77).....	194
2.11.12.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	195
2.11.13.	Yârî (ö.1688/89?).....	195
2.11.14.	Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi (ö.1693).....	196
2.11.15.	Nazîf (ö.1693).....	196
2.11.16.	Nâzım (İstanbul, ö.1695)	196
2.11.17.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699).....	196
2.11.18.	Nâbî (ö.1712).....	197
2.11.19.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	197
2.12.	FERÎDÜDDÎN-İ ATTÂR (ö. 618/1221).....	199
2.12.1.	Bahtî (I. Ahmed, ö.1617)	201
2.12.2.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	201
2.12.3.	Nef'î (ö.1635).....	201
2.12.4.	Sehmî (ö.1645).....	202
2.12.5.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)	202
2.12.6.	Peşteli (Budinli) Hisalî (ö.1651)	202
2.12.7.	Cevrî (ö.1654).....	203
2.12.8.	Muîn (ö.1652)	203
2.12.9.	İlmî (ö.1655)	203
2.12.10.	Ferîdun (ö.1658/9)	204
2.12.11.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	204
2.12.12.	Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1664)	204
2.12.13.	Nâilî (ö.1666).....	205
2.12.14.	Neşâtî (ö.1674).....	205
2.12.15.	Sâbir Mehmed (ö.1679)	206
2.12.16.	Dânişî (ö.1683).....	206

2.12.17.	Yârî (ö.1688/89?)	206
2.12.18.	Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)	207
2.12.19.	Nâzım (İstanbul, ö.1695)	207
2.12.20.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	207
2.12.21.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699)	208
2.12.22.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)	208
2.12.23.	Âzim (ö.1712)	208
2.12.24.	Bosnalı Sâbit (ö.1712)	209
2.12.25.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)	209
2.12.26.	Bırrî Mehmed Dede (ö.1715)	209
12.2.27.	Ünsî Hasan Efendi (ö.1723)	209
12.2.28.	Cem'î (ö. 1660)	210
2.13.	KEMÂL-İ ISFAHÂNÎ (ö.1240?)	211
2.13.1.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)	212
2.13.2.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)	213
2.13.3.	Nef'î (ö.1635)	213
2.13.4.	Sıdkî Paşa (ö.1640)	215
2.13.5.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)	215
2.13.6.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	215
2.13.7.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	216
2.13.8.	Neşâtî (ö.1674)	216
2.13.9.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)	217
2.13.10.	Yârî (ö.1688/89?)	217
2.14.	KÂNÎ-İ TÛSÎ (ö. 1273'TEN SONRA)	217
2.14.1.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	218
2.15.	SA'DÎ -İ ŞİRÂZÎ (ö. 691/1292)	218
2.15.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614)	219
2.15.2.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	219
2.15.3.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)	219
2.15.4.	Nef'î (ö.1635)	220
2.15.5.	Nev'î-zâde Atâyî	220
2.15.6.	Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)	220

2.15.7.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	221
2.15.8.	Cevrî (ö.1654)	221
2.15.9.	İlmî (ö.1655)	221
2.15.10.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)	222
2.15.11.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	222
2.15.12.	Mezâkî (ö.1676)	223
2.15.13.	Sâbir Mehmed (ö.1679)	223
2.15.14.	Sükkerî (ö.1686)	224
2.15.15.	Yârî (ö.1688/89?)	224
2.15.16.	Nazîf (ö.1693)	224
2.15.17.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)	225
2.15.18.	Vahyî (ö.1718)	225
2.16.	VASSÂF (ö.1334?)	226
2.16.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614)	227
2.16.2.	Ereğlîlî Tûrâbî (ö.1622/23)	227
2.16.3.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	227
2.16.4.	Hâşimî (ö.1627)	228
2.16.5.	Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632)	228
2.16.6.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)	228
2.16.7.	Nef'î (ö.1635)	229
2.16.8.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	229
2.16.9.	Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)	230
2.16.10.	Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)	230
2.16.11.	Muîn (ö.1652)	230
2.16.12.	Cevrî (ö.1654)	230
2.16.13.	İlmî (ö.1655)	231
2.16.14.	Nâilî (ö.1666)	231
2.16.15.	Ahmed Nâmî (ö.1673)	232
2.16.16.	Mezâkî (ö.1676)	232
2.16.17.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)	232
2.16.18.	Nâzım (İstanbul, ö.1695)	233
2.16.19.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	233

2.16.20.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	233
2.16.21.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	234
2.16.22.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	234
2.16.23.	Rezmî (ö.1719).....	234
2.16.24.	Kâmî (ö.1724).....	235
2.17.	HÛSREV-İ DİHLEVÎ (ö. 725/1325).....	236
2.17.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	237
2.17.2.	Enverî (ö.1630/31).....	237
2.17.3.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	238
2.17.4.	Nef'î (ö.1635).....	238
2.17.5.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	239
2.17.6.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	239
2.17.7.	Ferîdun (ö.1658/9).....	239
2.17.8.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	240
2.17.9.	Beyanî (ö.1664/65).....	240
2.17.10.	Yârî (ö.1688/89?).....	240
2.17.11.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699).....	240
2.18.	HÂCÛ-Yİ KİRMÂNÎ (ö.753/1352).....	241
2.18.1.	Enverî (ö.1630/31).....	242
2.18.2.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	242
2.18.3.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	242
2.18.4.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	243
2.18.5.	Muîn (ö.1652).....	243
2.18.6.	Cevrî (ö.1654).....	243
2.18.7.	Nâlî (ö.1674/75/76).....	243
2.18.8.	Yârî (ö.1688/89?).....	244
2.19.	İBN-İ YEMÎN-İ TUĞRÂÎ (ö.M.1368).....	244
2.19.1.	Kaf-zâde Fâizî (ö.1622).....	245
2.19.2.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	245
2.19.3.	Nef'î (ö.1635).....	246
2.19.4.	Ahmed Nâmî (ö.1673).....	246
2.20.	İMÂD-I FAKİH (ö.1371).....	247

2.20.1.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	247
2.20.2.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	248
2.20.3.	Dânişî (ö.1683).....	248
2.20.4.	Va'dî Çelebi (ö.1683).....	248
2.20.5.	Kâşif (ö.1699).....	249
2.20.6.	Kâmî (ö.1724).....	249
2.20.7.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	249
2.21.	SELMÂN-I SÂVECÎ (ö.778/1376).....	249
2.21.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	250
2.21.2.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626).....	250
2.21.3.	Veysî (ö.1627).....	251
2.21.4.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	252
2.21.5.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	252
2.21.6.	Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632).....	252
2.21.7.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	253
2.21.8.	Nefî (ö.1635).....	253
2.21.9.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	254
2.21.10.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	254
2.21.11.	Fütûhî (ö.1641).....	255
2.21.12.	Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645).....	255
2.21.13.	Sehmî (ö.1645).....	255
2.21.14.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	256
2.21.15.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	256
2.21.16.	Cevrî (ö.1654).....	257
2.21.17.	İlmî (ö.1655).....	257
2.21.18.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	258
2.21.19.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	258
2.21.20.	Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö.1664).....	258
2.21.21.	Ferîdî (ö.1672).....	259
2.21.22.	Kadrî (ö.1672).....	259
2.21.23.	Neşâtî (ö.1674).....	259
2.21.24.	Nâlî (ö.1674/75/76).....	260

2.21.25.	Mezâkî (ö.1676)	260
2.21.26.	Kelîm (ö.1686)	260
2.21.27.	Yârî (ö.1688/89?)	261
2.21.28.	Nazîf (ö.1693)	261
2.21.29.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699)	261
2.21.30.	Âzim (ö.1712)	262
2.21.31.	Bosnalı Sâbit (ö.1712)	262
2.21.32.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)	262
2.21.33.	Kâmî (ö.1724)	263
2.21.34.	Cem'î (ö.1660)	263
2.22.	HÂFİZ-I ŞİRÂZÎ (ö. 792/1390 [?])	265
2.22.1.	Bahtî	267
2.22.2.	Kaf-zâde Fâizî	267
2.22.3.	Hâşimî	267
2.22.4.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)	267
2.22.5.	Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632)	268
2.22.6.	Nef'î (ö.1635)	268
2.22.7.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)	269
2.22.8.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	269
2.22.9.	Muîn (ö.1652)	270
2.22.10.	Cevrî (ö.1654)	270
2.22.11.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî	270
2.22.12.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	270
2.22.13.	Kadrî (ö.1672)	271
2.22.14.	Mezâkî (ö.1676)	271
2.22.15.	Adnî Receb Dede (ö.1684)	271
2.22.16.	Sükkerî (ö.1686)	271
2.22.17.	Nâzikî (ö.1686/87)	272
2.22.18.	Yârî (ö.1688/89?)	272
2.22.19.	Nâzım (İstanbullu, ö.1695)	272
2.22.20.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	273
2.22.21.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)	273

2.22.22.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	273
2.22.23.	Vahyî (ö.1718).....	274
2.22.24.	Âgâh (ö.1728).....	274
2.23.	KEMÂL-İ HOCENDÎ (ö.1401).....	275
2.23.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	276
2.23.2.	Ganî-zâde Nadirî (ö.1626).....	276
2.23.3.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	277
2.23.4.	Enverî (ö.1630/31).....	277
2.23.5.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	277
2.23.6.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	278
2.23.7.	Beyanî (ö.1664/65).....	278
2.24.	ASSÂR-I TEBRİZÎ (ö. 784/1382).....	278
2.24.1.	Enverî (ö.1630/31).....	279
2.24.2.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	279
2.24.3.	Beyanî (ö.1664/65).....	279
2.24.4.	Nâilî (ö.1666).....	280
2.24.5.	Neşâtî (ö.1674).....	280
2.24.6.	Kelîm (ö.1686).....	280
2.25.	KÂSİM-I ENVÂR (ö.1433).....	280
2.25.1.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	281
2.25.2.	Nef'î (ö.1635).....	282
2.25.3.	Dânişî (ö.1683).....	282
2.26.	ABDURRAHMÂN-I CÂMÎ (ö. 898/1492).....	283
2.26.1.	Ganî-zâde Nadirî (ö.1626).....	284
2.26.2.	Nef'î (ö.1635).....	284
2.26.3.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635).....	285
2.26.4.	Budinli Hisalî (ö.1651).....	285
2.26.5.	Cevrî (ö.1654).....	285
2.26.6.	İlmî (ö.1655).....	286
2.26.7.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	286
2.26.8.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	286
2.26.9.	Beyanî (ö.1664/65).....	287

2.26.10.	Ferîdî (ö.1672)	287
2.26.11.	Mezâkî (ö.1676)	287
2.26.12.	Yârî (ö.1688/89?)	287
2.26.13.	Kâşif (ö.1699)	288
2.26.14.	Cem'î (ö.1660)	288
2.27.	MUHTEŞEM-İ KÂŞÂNÎ (ö. 996/1588)	290
2.27.1.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)	291
2.27.2.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)	291
2.27.3.	Nef'î (ö.1635)	291
2.27.4.	Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)	292
2.27.5.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	293
2.27.6.	Muîn (ö.1652)	293
2.27.7.	Cevrî (ö.1654)	293
2.27.8.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	294
2.27.9.	Beyanî (ö.1664/65)	294
2.27.10.	Kadrî (ö.1672)	294
2.27.11.	Neşâtî (ö.1674)	294
2.27.12.	Mezâkî (ö.1676)	295
2.27.13.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)	295
2.27.14.	Dânişî (ö.1683)	295
2.27.15.	Yârî (ö.1688/89?)	296
2.27.16.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11)	296
2.27.17.	Bosnalı Sâbit (ö.1712)	296
2.27.18.	Nâbî (ö.1712)	297
2.27.19.	Cem'î (ö.1660)	297
2.28.	ÖRFÎ-İ ŞİRÂZÎ (ö.999/1590-91)	298
2.28.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614)	299
2.28.2.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)	299
2.28.3.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)	299
2.28.4.	Nef'î (ö.1635)	299
2.28.5.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)	300
2.28.6.	Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)	301

2.28.7.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	301
2.28.8.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)	302
2.28.9.	Cevrî (ö.1654)	302
2.28.10.	İlmî (ö.1655)	303
2.28.11.	Ferîdun (ö.1658/9)	303
2.28.12.	Şehrî (ö.1660)	304
2.28.13.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	304
2.28.14.	Vecîhî Çelebi (ö.1661)	304
2.28.15.	Nâilî (ö.1666)	305
2.28.16.	Ahmed Nâmî (ö.1673)	305
2.28.17.	Neşâtî (ö.1674)	306
2.28.18.	Nâlî (ö.1674/75/76)	306
2.28.19.	Mezâkî (ö.1676)	307
2.28.20.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)	308
2.28.21.	Tâib Mehmed Çelebi (ö.1683/84)	308
2.28.22.	Sükkerî (ö.1686)	308
2.28.23.	Nâzikî (ö.1686/87)	309
2.28.24.	Yârî (ö.1688/89?)	309
2.28.25.	Nazîf (ö.1693)	309
2.28.26.	Nâzım (İstanbul, ö.1695)	310
2.28.27.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)	310
2.28.28.	Nakşî İbrahim (ö.1702)	310
2.28.29.	Bursalı Tâlib (ö.1706)	311
2.28.30.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11)	311
2.28.31.	Bosnalı Sâbit (ö.1712)	311
2.28.32.	Nâbî (ö.1712)	312
2.28.33.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)	312
2.28.34.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)	312
2.28.35.	Vahyî (ö.1718)	313
2.28.36.	Cem'î (ö.1660)	313
2.29.	TÂLİB-İ AMÛL (ö.1626)	315
2.29.1.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	315

2.29.2.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)	316
2.29.3.	Cevrî (ö.1654)	316
2.29.4.	Şehrî (ö.1660)	316
2.29.5.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	316
2.29.6.	Vecîhî Çelebi (ö.1661)	317
2.29.7.	Nâilî (ö.1666)	317
2.29.8.	Nâlî (ö.1674/75/76)	317
2.29.9.	Mezâkî (ö.1676)	318
2.29.10.	Tâib Mehmed Çelebi (ö.1683/84)	318
2.29.11.	Nâzikî (ö.1686/87)	319
2.29.12.	Yârî (ö.1688/89?)	319
2.29.13.	Nazîf (ö.1693)	319
2.29.14.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)	320
2.29.15.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)	320
2.30.	KELÎM-İ KÂŞÂNÎ (ö. 1061/1651)	320
2.30.1.	Vecîhî Çelebi (ö.1661)	321
2.30.2.	Neşâtî (ö.1674)	321
2.30.3.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699)	322
2.31.	SELÎM (ö.1647)	322
2.31.1.	Şehrî (ö.1660)	323
2.31.2.	Neşâtî (ö.1674)	323
2.31.3.	Fâik Mahmud (ö.1715)	323
2.32.	SÂİB-İ TEBRİZÎ(ö.1676)	324
2.32.1.	Şehrî (ö.1660)	324
2.32.2.	Nâilî (ö.1666)	325
2.32.3.	Ferîdî (ö.1672)	325
2.32.4.	Nâzikî (ö.1686/87)	325
2.32.5.	Nazîf (ö.1693)	325
2.32.6.	Nâzım (İstanbullu, ö.1695)	326
2.32.7.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11)	326
2.32.8.	Nâbî (ö.1712)	326
2.32.9.	Fâik Mahmud (ö.1715)	327

2.32.10.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	327
2.32.11.	Vahyî (ö.1718).....	327
2.32.12.	Âgâh (ö.1728).....	328
2.33.	ŞEVKET-İ BUHÂRÎ (ö.1699).....	328
2.33.1.	Cevrî (ö.1654).....	329
2.33.2.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695).....	329
2.33.3.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	329
2.33.4.	Nâbî (ö.1712).....	329
2.33.5.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	330
2.34.	VAHÎD KAZVÎNÎ (ö.?).....	330
2.34.1.	Kavsî (Tebrizli, ö.?).....	330
2.35.	RÛKNÂ (ö.?).....	331
2.35.1.	Neşâtî (ö.1674).....	331
2.35.2.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	331
2.36.	BAHRÎ (ö.?).....	332
2.36.1.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	332
2.37.	ŞÂHÎ (ö.?).....	332
2.37.1.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	332
2.37.2.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	333
2.38.	ŞİFAYÎ (ö.?).....	333
2.38.1.	Cevrî (ö.1654).....	333
2.38.2.	Neşâtî (ö.1674).....	333
2.39.	ZEKÎ-İ HEMEDÂNÎ (ö.?).....	334
2.39.1.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	334
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		336
III. SELÇUKLU DÖNEMİ ŞAİRLERİ		336
3.1.	MEVLÂNÂ (ö.1273).....	336
3.1.1.	Bahtî (I. Ahmed, ö.1617).....	338
3.1.2.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23).....	338
3.1.3.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626).....	339
3.1.4.	Enverî (ö.1630/31).....	339
3.1.5.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633).....	339

3.1.6.	Nef'î (ö.1635).....	340
3.1.7.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	340
3.1.8.	Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644).....	340
3.1.9.	Sabûhî (ö.1644/47)	341
3.1.10.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	341
3.1.11.	Cevrî (ö.1654).....	341
3.1.12.	İlmî (ö.1655)	343
3.1.13.	Ferîdun (ö.1658/9)	343
3.1.14.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	344
3.1.15.	Şehrî (ö.1660)	344
3.1.16.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	344
3.1.17.	Hikmetî (ö.1669).....	345
3.1.18.	Nâlî (ö.1674/75/76)	345
3.1.19.	Mezâkî (ö.1676)	345
3.1.20.	Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679)	346
3.1.21.	Sâbir Mehmed/ Sâbir Parsa (ö.1679)	346
3.1.22.	Dânişî (ö.1683).....	346
3.1.23.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	347
3.1.24.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	347
3.1.25.	Sükkerî (ö.1686)	348
3.1.26.	Tecellî (ö.1688?).....	348
3.1.27.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	349
3.1.28.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	349
3.1.29.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699).....	349
3.1.30.	Şinasî (ö.1702/5).....	350
3.1.31.	Naci Ahmed Dede (ö.1711)	350
3.1.32.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	351
3.1.33.	Nâbî (ö.1712)	351
3.1.34.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	352
3.1.35.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	352
3.1.36.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	353
3.1.37.	Kâmî (ö.1724).....	353

3.2.	YUNUS EMRE (ö.1321).....	355
3.2.1.	Niyâzî-i Mısrî (ö.1694).....	356
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		357
IV. 17.YÜZYIL DİVANLARINDA OSMANLI ŞAİRLERİ		357
4.1.	AHMEDÎ (ö. 815/1412-13).....	357
4.1.1.	Yârî (ö.1688/89?).....	357
4.2.	NESİMÎ (ö.837/1433?).....	358
4.2.1.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	359
4.2.2.	Fevzî (Bosnalı, ö.1673).....	359
4.2.3.	Sun'ullah Gaybî (ö.1676?).....	360
4.2.4.	Yârî (ö.1688/89?).....	360
4.2.5.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	360
4.2.6.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	361
4.3.	YAZICI-ZÂDE (ö.1451).....	361
4.3.1.	Ganî-zâde Nadirî (ö.1626).....	361
4.4.	NİŞÂNÎ (ö.1481/82 SONRASI).....	362
4.4.1.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	362
4.5.	NECÂTÎ (ö.1509).....	362
4.5.1.	Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645).....	363
4.5.2.	Neşâtî.....	363
4.5.3.	Rehâyî (ö.1698 sonrası).....	363
4.6.	MESİHÎ (ö.1512).....	364
4.6.1.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	364
4.6.2.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626).....	364
4.7.	REVÂNÎ (ö.1523).....	365
4.7.1.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	365
4.8.	ŞEM'Î (ö.1530).....	365
4.8.1.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	365
4.9.	USÛLÎ (ö.1538).....	366
4.9.1.	Kâmî (ö.1724).....	366
4.10.	ZÂTÎ (ö.1546).....	366
4.10.1.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11).....	367

4.11.	RAHÎKÎ (ö.1546).....	367
4.11.1.	Mantıkî Ahmed Efendi (ö.1634)	367
4.12.	HİLÂLÎ (ö.1547?).....	368
4.12.1.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	368
4.13.	FUZÛLÎ (ö.1556).....	368
4.13.1.	Nâilî (ö.1666).....	369
4.13.2.	Cevrî (ö.1654).....	369
4.13.3.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699).....	369
4.13.4.	Hikmetî (ö.1669).....	370
4.13.5.	Kavsî (Tebrizli, ö.?).....	370
4.13.6.	Nazîf (ö.1693).....	370
4.13.7.	Kâmî (ö.1724).....	371
4.14.	HAYÂLÎ (ö.1557).....	371
4.14.1.	Seyyid Nakib-zade Ni'metî (ö.1659).....	371
4.14.2.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	372
4.14.3.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	372
4.15.	LA'LÎ (ö.1572).....	372
4.15.1.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	372
4.16.	UBEYDÎ (ö.1573).....	373
4.16.1.	Hâşimî (ö.1627).....	373
4.17.	EMRÎ (ö.1574/75/76?).....	374
4.17.1.	Hâşimî (ö.1627).....	374
4.17.2.	Beyanî (ö.1664/65).....	374
4.17.3.	Neşâtî (ö.1674).....	375
4.18.	KABÛLÎ (ö.1591-92).....	375
4.18.1.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	375
4.19.	NİHÂNÎ (ö.1592).....	376
4.19.1.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	376
4.20.	CİNÂNÎ (ö.1595).....	376
4.20.1.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651).....	377
4.20.2.	Hâşimî (ö.1627).....	377
4.21.	NEV'Î (ö.1599).....	377

4.21.1.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	378
4.22.	BÂKÎ (ö.1600)	378
4.22.1.	Hâşimî (ö.1627)	379
4.22.2.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	379
4.22.3.	Nef'î (ö.1635).....	379
4.22.4.	Sehmî (ö.1645).....	380
4.22.5.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)	380
4.22.6.	Cevrî (ö.1654)	380
4.22.7.	Neşâtî (ö.1674).....	381
4.22.8.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	381
4.22.9.	Vecdî (ö.1660).....	382
4.22.10.	Beyanî (ö.1664/65).....	382
4.22.11.	Mezâkî (ö.1676)	382
4.22.12.	Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi (ö.1693).....	383
4.22.13.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11)	383
4.22.14.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	383
4.22.15.	Nâbî (ö.1712)	384
4.22.16.	Rezmî	384
4.23.	RÛHÎ-İ BAĞDADÎ (ö.1606)	384
4.23.1.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	385
4.23.2.	Cevrî (ö.1654)	385
4.24.	MİSÂLÎ (ö.1607)	385
4.24.1.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	386
4.24.2.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	386
4.25.	KAF-ZÂDE FÂİZÎ (ö.1622).....	386
4.25.1.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	387
4.26.	GANÎ-ZÂDE NÂDİRÎ (ö.1626).....	387
4.26.1.	Hâşimî (ö.1627)	388
4.26.2.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	388
4.26.3.	Nef'î (ö.1635).....	389
4.26.4.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	389
4.26.5.	Cem'î (ö.1660).....	389

4.26.6.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	389
4.27.	HÂŞİMÎ (ö.1627).....	390
4.27.1.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	390
4.28.	VEYSÎ (ö.1627)	390
4.28.1.	Şehrî (ö.1660)	391
4.28.2.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	391
4.28.3.	Nazîf (ö.1693).....	391
4.29.	RIZÂ (ö.1629).....	392
4.29.1.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	392
4.30.	RIZÂ YÎ (ö.1629).....	393
4.30.1.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)	393
4.31.	MANTIKÎ AHMED EFENDÎ (ö.1634)	393
4.31.1.	Nef'î (ö.1635).....	394
4.31.2.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	394
4.31.3.	Behceti Hüseyin Efendi (ö.1683).....	394
4.32.	AZMÎ-ZÂDE HÂLETÎ (ö.1631)	394
4.32.1.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23)	395
4.32.2.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	395
4.32.3.	Hâşimî (ö.1627)	395
4.32.4.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	396
4.32.5.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	396
4.32.6.	Sâbir Parsa (ö.1679).....	396
4.33.	HÂFİZ AHMED PAŞA (ö.1632)	397
4.33.1.	Nef'î (ö.1635).....	397
4.33.2.	Sehmî (ö.1645).....	398
4.34.	NEV'Î-ZÂDE ATÂ YÎ (ö. 1045/1635).....	398
4.34.1.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	398
4.34.2.	Nâbî (ö.1712)	399
4.34.3.	Kâmî (ö.1724).....	399
4.35.	ŞEYHÜLİSLAM BAHÂ YÎ (ö.1635).....	399
4.35.1.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)	400
4.35.2.	Cevrî (ö.1654).....	401

4.35.3.	Cem'î (ö.1070/1660).....	401
4.35.4.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	401
4.35.5.	Nâilî (ö.1666).....	401
4.35.6.	Nedîm-i Kadîm (ö.1671).....	402
4.35.7.	Neşâtî (ö.1674).....	402
4.35.8.	Vişne-zâde İzzeti (ö.1681).....	403
4.35.9.	Kelîm (ö.1686).....	403
4.36.	NEF'Î (ö.1635).....	403
4.36.1.	Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633).....	404
4.36.2.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	404
4.36.3.	Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644).....	405
4.36.4.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	405
4.36.5.	Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648).....	405
4.36.6.	Cevrî (ö.1654).....	406
4.36.7.	Şehrî (ö.1660).....	406
4.36.8.	Vecdî (ö.1660).....	406
4.36.9.	Vecîhî Çelebi (ö.1661).....	407
4.36.10.	Nâilî (ö.1666).....	407
4.36.11.	Neşâtî (ö.1674).....	407
4.36.12.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	408
4.36.13.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	408
4.36.14.	Yârî (ö.1688/89?).....	409
4.36.15.	Nazîf (ö.1693).....	409
4.36.16.	Nâzım (İstanbul, ö.1695).....	409
4.36.17.	Kâşif (ö.1699).....	410
4.36.18.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699).....	410
4.36.19.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	410
4.36.20.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	411
4.36.21.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	411
4.36.22.	Kâmî (ö.1724).....	411
4.37.	HABİBÎ (ö.1644).....	411
4.37.1.	Hevâyî (ö.1710/15).....	412

4.38.	RİYÂZÎ (ö.1644).....	412
4.38.1.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	412
4.38.2.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	413
4.38.3.	Neşâtî (ö.1674).....	413
4.38.4.	Taybî Mehmed Çelebi (ö.1679).....	413
4.38.5.	Nakşî İbrahim (ö.1702).....	413
4.39.	ŞEYHÜLİSLAM YAHYÂ (ö.1644).....	414
4.39.1.	Kaf-zâde Fâizî (ö.1622).....	414
4.39.2.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	414
4.39.3.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	415
4.39.4.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635).....	415
4.39.5.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	416
4.39.6.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	416
4.39.7.	Sabrî-i Şâkir (ö.1645).....	416
4.39.8.	Sehmî (ö.1645).....	417
4.39.9.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	417
4.39.10.	Şeyhülislâm Bahâyî (ö.1653/54).....	417
4.39.11.	İlmî (ö.1655).....	418
4.39.12.	Seyyid Nakib-zâde Nimetî (ö.1659).....	418
4.39.13.	Cem'î (ö.1070/1660).....	419
4.39.14.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	419
4.39.15.	Nâilî (ö.1666).....	420
4.40.	SABRÎ-İ ŞÂKİR (ö.1645).....	420
4.40.1.	Nef'î (ö.1635).....	421
4.40.2.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	421
4.40.3.	Neşâtî (ö.1674).....	421
4.41.	VİSÂLÎ (ö.1646).....	422
4.41.1.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23).....	422
4.41.2.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	422
4.42.	FEHÎM-İ KADÎM (ö.1647).....	423
4.42.1.	Neşâtî (ö.1674).....	423
4.42.2.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	424

4.42.3.	Nazîf (ö.1693).....	424
4.42.4.	Tıybî Mehmed Çelebi (ö.1679).....	424
4.42.5.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	425
4.42.6.	Şehrî (ö.1660).....	425
4.43.	BUDİNLİ (PEŞTELİ) HİSALÎ (ö.1651).....	425
4.43.1.	Kaf-zâde Fâizî (ö.1622).....	426
4.44.	MUÎN (ö.1652).....	426
4.44.1.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	426
4.45.	CEVRÎ (ö.1654).....	426
4.45.1.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	427
4.45.2.	Vecdî (ö.1660).....	427
4.46.	İLMÎ (ö.1655).....	428
4.46.1.	Cem'î (ö.1660).....	428
4.47.	ÜMMÎ SİNAN (ö.1657).....	428
4.47.1.	Niyâzî-i Mısrî (ö.1694).....	429
4.48.	Nİ'METÎ (ö.1659).....	429
4.48.1.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	429
4.49.	ŞEHRÎ (ö.1660).....	430
4.49.1.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647).....	430
4.49.2.	Tıybî Mehmed Çelebi (ö.1679).....	431
4.49.3.	Vahyî (ö.1718).....	431
4.49.4.	Vecîhî Çelebi (ö.1661).....	431
4.49.5.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	431
4.50.	VECDÎ (ö.1660).....	431
4.50.1.	Nâilî (ö.1666).....	432
4.50.2.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	432
4.50.3.	Âgâh (ö.1728).....	432
4.50.4.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	433
4.50.5.	Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679).....	433
4.50.6.	Mezâkî (ö.1676).....	433
4.50.7.	Vecîhî Çelebi (ö.1661).....	434
4.51.	TİFLÎ AHMED ÇELEBÎ (ö.1660?).....	434

4.51.1.	Nâilî (ö.1666).....	434
4.52.	TARZÎ (ö.1661/62).....	434
4.52.1.	Muîn (ö.1652).....	435
4.53.	İSMETÎ (ö.1664).....	435
4.53.1.	Nâilî (ö.1666).....	435
4.53.2.	Ahmed Nâmî (ö.1673).....	436
4.53.3.	Neşâtî (ö.1674).....	436
4.54.	BEYANÎ (ö.1664/65).....	436
4.54.1.	Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644).....	437
4.55.	NÂİLÎ (ö.1666).....	437
4.55.1.	Vecîhî Çelebi (ö.1661).....	437
4.55.2.	Ahmed Nâmî (ö.1673).....	438
4.55.3.	Tıybî Mehmed Çelebi (ö.1679).....	438
4.55.4.	Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679).....	438
4.55.5.	Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709).....	439
4.55.6.	Nâbî (ö.1712).....	439
4.55.7.	Abdûlbâkî Ârif Efendi (ö.1713).....	439
4.55.8.	Âgâh (ö.1728).....	440
4.56.	AHMED NÂMÎ (ö.1673).....	440
4.56.1.	Nazîf (ö.1693).....	440
4.57.	FEVZÎ (BOSNALI, ö.1673).....	440
4.57.1.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	441
4.58.	NEŞÂTÎ (ö.1674).....	441
4.58.1.	Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683).....	442
4.58.2.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	442
4.58.3.	Nazîf (ö.1693).....	443
4.58.4.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699).....	443
4.58.5.	Sükkerî (ö.1686).....	443
4.59.	MEZÂKÎ (ö.1676).....	444
4.59.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	444
4.59.2.	Mâhir Abdullah (ö.1710/11).....	444
4.59.3.	Sâbir Parsa (ö.1679).....	445

4.59.4.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699).....	445
4.60.	GÜFTÎ (ö.1677)	445
4.60.1.	Vecihî Çelebi (ö.1661)	446
4.61.	TÂHİR (ö.1677?).....	446
4.61.1.	Mehmet Hâlis Efendî (ö.1709).....	446
4.62.	SÂBİR PÂRSÂ (ö.1090/1679-80).....	446
4.62.1.	Yârî (ö.1688/89?).....	447
4.63.	VIŞNE-ZÂDE İZZETÎ (ö.1681).....	447
4.63.1.	Naci Ahmed Dede (ö.1711)	447
4.64.	SÜKKERÎ (ö.1686).....	448
4.64.1.	Sâbir Parsa	448
4.65.	MUSTAFA SAFÂYÎ (DERVİŞ, ö.1688-89).....	448
4.65.1.	Naci Ahmed Dede (ö.1711)	448
4.66.	VUSLATÎ (ö.1688/89).....	449
4.66.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	449
4.67.	NİYÂZÎ-İ MISRÎ (ö.1694)	449
4.67.1.	Verdî Kâsım (1634-1725).....	449
4.67.2.	Nazîf (ö.H.1106)	450
4.68.	SIRRÎ (ö.1699).....	450
4.68.1.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	451
4.68.2.	Âzim (ö.1712).....	451
4.68.3.	Behcetî Hüseyin Efendî (ö.1683).....	451
4.69.	MAHDÛM (ö.1112/1700-01).....	451
4.69.1.	Yârî (ö.1688/89?).....	452
4.70.	ŞİNÂSÎ (ö.1702/5).....	452
4.70.1.	Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706).....	452
4.71.	RÂMÎ MEHMED EFENDÎ (ö.1708).....	453
4.71.1.	Vecdî (ö.1660).....	453
4.71.2.	Nazîf (ö.1693).....	453
4.71.3.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	454
4.71.4.	Sahhaf Rüşdî (ö.1699).....	454
4.71.5.	Ruznameci-zâde Şinasî Efendî (ö.1702/5).....	454

4.71.6.	Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706).....	455
4.71.7.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	455
4.71.8.	Nâbî (ö.1712).....	455
4.71.9.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	456
4.72.	FENNÎ (ö.1120/1708).....	456
4.72.1.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	457
4.73.	MÂHİR ABDULLAH (ö.1710/11).....	457
4.73.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	457
4.74.	PERTEV (ö.1710-11).....	457
4.74.1.	Mehmet Hâlis Efendî (ö.1709).....	458
4.75.	NÂBÎ (ö.1712).....	458
4.75.1.	Kâşif (ö.1699).....	458
4.75.2.	Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709).....	459
4.75.3.	Bırrî Mehmed Dede (ö.1715).....	459
4.75.4.	Âgâh (ö.1728).....	460
4.76.	SÂBÎT (ö.?-1712).....	460
4.76.1.	Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709).....	460
4.76.2.	Nâbî (ö.1712).....	461
4.76.3.	Bırrî Mehmed Dede (ö.1715).....	462
4.76.4.	Kâmî (ö.1724).....	462
4.77.	ABDÛLBÂKÎ ÂRİF EFENDÎ (ö.1713).....	462
4.77.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	463
4.77.2.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	463
4.78.	SEYYÎD NESİB DEDE (ö.1714).....	463
4.78.1.	Rezmî (ö.1719).....	464
4.79.	RÂGİB (ö.1715).....	464
4.79.1.	Mehmed Hâlis Efendi (ö.1709).....	464
4.79.2.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	464
4.80.	BİRRÎ MEHMED DEDE (ö.1715).....	465
4.80.1.	Nâbî (ö.1712).....	465
4.81.	RAHÎMÎ (ö.1720 SONRASI).....	465
4.81.1.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	466

4.82.	DÜRRÎ (ö.1724/25)	466
4.82.1.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	466
4.82.2.	Rezmî (ö.1719).....	466
4.83.	YAHYÂ NAZÎM (ö.1727)	467
4.83.1.	Nazîf (ö.1693).....	467
4.83.2.	Vecdî (ö.1660).....	467
4.83.3.	Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706).....	467
4.84.	BELÎĞ (ö.1729)	468
4.84.1.	Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709).....	468
4.85.	RÂŞİD (ö.1735-36)	468
4.85.1.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	469
4.86.	SEYYİD VEHBÎ (ö.1736)	469
4.86.1.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	470
4.87.	VÂLÎ (ö.1738)	470
4.87.1.	Âgâh (ö.1728)	470
4.88.	MİRZÂ-ZÂDE MEHMED SÂLİM (ö.1743-44)	471
4.88.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	471
4.89.	VESÎM (ö.?).....	472
4.89.1.	Mehmed Hâlis Efendi (ö.1709)	472
BEŞİNCİ BÖLÜM		474
V. 17.YÜZYIL DİVANLARINDA ÇAĞATAY ŞAİRLERİ		474
5.1.	ALÎ ŞİR NEVÂÎ (ö. 906/1501).....	474
5.1.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	475
5.1.2.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	476
5.1.3.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	476
5.1.4.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	477
5.1.5.	Nâilî (ö.1666).....	477
5.1.6.	Neşâtî (ö.1674).....	477
5.1.7.	Yârî (ö.1688/89?).....	478
5.1.8.	Nâbî (ö.1712)	478
5.1.9.	Kavsî (Tebrizli, ö.?).....	478
5.2.	HÜSEYİN BAYKARA (ö.1506).....	479

5.2.1.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23)	481
5.2.2.	Nâilî (ö.1666).....	481
5.2.3.	Neşâtî (ö.1674).....	482
5.2.4.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	482
5.2.5.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699).....	482
5.2.6.	Kâşif (ö.1699)	483
5.2.7.	Kâmî (ö.1724).....	483
ALTINCI BÖLÜM		484
VI. KİMLİĞİ BELLİ OLMAYAN ŞAİRLER		484
6.1.	İRAN ŞAİRLERİ.....	484
6.1.1.	Kemâl.....	484
6.1.1.1.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	484
6.1.1.2.	Enverî (ö.1630/31)	485
6.1.1.3.	Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635).....	485
6.1.1.4.	Kadrî (ö.H.1082).....	485
6.1.1.5.	Muîn (ö.1652)	485
6.1.1.6.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	486
6.1.1.7.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	486
6.1.1.8.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	486
6.2.	OSMANLI ŞAİRLERİ	487
6.2.1.	Abdî	487
6.2.1.1.	Fâik Mahmud (ö.1715).....	487
6.2.2.	Ârif-i Rûm.....	487
6.2.2.1.	Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706).....	488
6.2.3.	Şânî	488
6.2.3.1.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	488
YEDİNCİ BÖLÜM		489
VII. 17. YÜZYIL DİVANLARINDA GEÇEN ESERLER		489
7.1.	DİNÎ-AHLAKÎ VE TASAVVUFÎ İÇERİKLİ ESERLER	489
7.1.1.	Bahâristân	489
7.1.1.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	489
7.1.1.2.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	490

7.1.1.3.	Nazîf (ö.1693).....	490
7.1.1.4.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	491
7.1.2.	Bostan.....	491
7.1.2.1.	Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674)	492
7.1.2.2.	Şûhî (ö.?).....	492
7.1.3.	Fîhi Mâ Fih	492
7.1.3.1.	Nâbî (ö.1712)	493
7.1.4.	Füsûsu'l-Hikem.....	493
7.1.4.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	494
7.1.4.2.	Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)	494
7.1.4.3.	Nâbî (ö.1712)	494
7.1.5.	Fütûhâtul-Mekkiye.....	495
7.1.5.1.	Cevrî (ö.1654).....	496
7.1.5.2.	Nâbî (ö.1712)	496
7.1.6.	Gülistân	497
7.1.6.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	497
7.1.6.2.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	498
7.1.6.3.	Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631).....	498
7.1.6.4.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	498
7.1.6.5.	Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644).....	499
7.1.6.6.	Fehîm-i Kadîm (ö.1647)	499
7.1.6.7.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	499
7.1.6.8.	Cevrî (ö.1654).....	500
7.1.6.9.	Nisârî (ö.1656)	500
7.1.6.10.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	500
7.1.6.11.	Mezâkî (ö.1676)	500
7.1.6.12.	Yârî (ö.1688/89?).....	501
7.1.6.13.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	501
7.1.6.14.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	502
7.1.6.15.	Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)	502
7.1.6.16.	Nâbî (ö.1712)	502
7.1.6.17.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	502

7.1.6.18.	Fâik Mahmud (ö.1715)	503
7.1.6.19.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	503
7.1.6.20.	Vahyî (ö.1718)	503
7.1.6.21.	Şûhî.....	504
7.1.7.	Gülşen-i Envâr	504
7.1.7.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	505
7.1.8.	Gülşen-i Râz.....	505
7.1.8.1.	Fâik Mahmud (ö.1715)	505
7.1.9.	Hadîkatü'l-Hakîka.....	506
7.1.9.1.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	506
7.1.10.	Hayriyye-i Nâbî.....	507
7.1.10.1.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	508
7.1.11.	İhyâ'î Ulûmi'd-dîn	508
7.1.11.1.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	508
7.1.12.	Müşkilât	509
7.1.12.1.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	509
7.1.12.2.	Nazîf (ö.1693)	509
7.1.13.	Mahzen-i Esrâr.....	510
7.1.13.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	510
7.1.13.2.	Nef'î (ö.1635).....	510
7.1.13.3.	Cevrî (ö.1654).....	511
7.1.13.4.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	511
7.1.13.5.	Nâilî (ö.1666).....	511
7.1.13.6.	Mezâkî (ö.1676)	512
7.1.13.7.	Nâbî (ö.1712)	512
7.1.14.	Mantiku't-Tayr.....	513
7.1.14.1.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	515
7.1.14.2.	Bahtî (I. Ahmed, ö.1617)	515
7.1.14.3.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	515
7.1.14.4.	Sehmî (ö.1645).....	516
7.1.14.5.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	516
7.1.14.6.	Cevrî (ö.1654).....	516

7.1.14.7.	Nisârî (ö.1656)	517
7.1.14.8.	Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1664).....	517
7.1.14.9.	Nâzikî (ö.1686/87).....	517
7.1.14.10.	Yârî (ö.1688/89?).....	518
7.1.14.11.	Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)	518
7.1.14.12.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699).....	518
7.1.14.13.	Nehcî Mustafa Dede (ö.1714).....	519
7.1.14.14.	Ünsî Hasan Efendi (ö.1723).....	519
7.1.15.	Matla'ü'l-Envâr.....	520
7.1.15.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	520
7.1.15.2.	Nef'î (ö.1635).....	520
7.1.15.3.	Sabrî-i Şâkir (ö.1645).....	521
7.1.15.4.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	521
7.1.15.5.	Mezâkî (ö.1676)	521
7.1.15.6.	Sahhaf Rüşdi (ö.1699).....	522
7.1.15.7.	Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706).....	522
7.1.16.	Mesnevî.....	522
7.1.16.1.	Bahtî (I. Ahmed, ö.1617)	523
7.1.16.2.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23)	524
7.1.16.3.	Gani-zâde Nâdirî (ö.1626)	524
7.1.16.4.	Nef'î.....	524
7.1.16.5.	Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640).....	524
7.1.16.6.	Sabûhî (ö.1644/47).....	525
7.1.16.7.	Peşteli Hisâlî (ö.1651).....	525
7.1.16.8.	Cevrî (ö.1654).....	525
7.1.16.9.	Ferîdun (ö.1658/9)	526
7.1.16.10.	Mezâkî (ö.1676).....	526
7.1.16.11.	Sâbir Mehmed (ö.1679)	527
7.1.16.12.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	527
7.1.16.13.	Sükkerî (ö.1686)	528
7.1.16.14.	Nâbî (ö.1712)	528
7.1.16.15.	Birrî Mehmed Dede (ö.1715).....	529

7.1.16.16.	Kâmî (ö.1724).....	529
7.1.17.	Nasihât-nâme	530
7.1.17.1.	Cevrî (ö.1654).....	530
7.1.18.	Nefehâtü'l-Üns	530
7.1.18.1.	Ahmed Nâmî (ö.1673)	531
7.1.19.	Nefhatü'l-Ezhâr.....	531
7.1.19.1.	Yârî (ö.1688/89?).....	531
7.1.20.	Vâridât.....	531
7.1.20.1.	Nazîf (ö.1693).....	532
7.1.20.2.	Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)	532
7.2.	AŞK MESNEVÎLERİ.....	533
7.2.1.	Heves-nâme.....	533
7.2.1.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	533
7.2.2.	Mîhr ü Vefâ.....	533
7.2.2.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	534
7.3.	DESTANÎ MESNEVÎLER	534
7.3.1.	Şeh-nâme.....	534
7.3.1.1.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	535
7.3.1.2.	Mezâkî (ö.1676)	535
7.3.1.3.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	535
7.3.1.4.	Hâşimî (ö.1627)	536
7.3.1.5.	Kâmî (ö.1724).....	536
7.3.1.6.	Nâilî (ö.1666).....	536
7.3.1.7.	Nâlî (ö.1674/75/76).....	537
7.3.1.8.	Ferîdun (ö.1658/9)	537
7.3.1.9.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	537
7.3.1.10.	Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?).....	537
7.3.1.11.	Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)	538
7.3.1.12.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	538
7.3.1.13.	Şûhî (ö.?).....	538
7.3.1.14.	Yârî (ö.1688/89?).....	539
7.4.	BİYOĞRAFİK ESERLER.....	539

7.4.1.	Şakâ'ik-i Nu'mâniye	539
7.4.1.1.	Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)	540
7.4.1.2.	Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659).....	540
7.5.	TİBBÎ ESERLER.....	540
7.5.1.	Kânûn.....	540
7.5.1.1.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	541
7.5.1.2.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	541
7.5.1.3.	Hevâyî (ö.1710/15)	541
7.5.1.4.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	542
7.5.1.5.	Cevrî (ö.1654).....	542
7.5.1.6.	Ferîdun (ö.1658/9)	542
7.5.1.7.	Kadrî (ö.1672).....	543
7.5.1.8.	Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674)	543
7.5.1.9.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	543
7.5.1.10.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	543
7.5.1.11.	Naci Ahmed Dede (ö.1711)	544
7.5.1.12.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	544
7.5.1.13.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	544
7.5.2.	Şifâ.....	545
7.5.2.1.	Ünsî Hasan Efendi (ö.1723).....	545
7.5.2.2.	Neşâtî (ö.1674)	545
7.5.2.3.	Adnî Receb Dede (ö.1684).....	545
7.5.2.4.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	546
7.5.2.5.	Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)	546
7.5.2.6.	Cevrî (ö.1654).....	546
7.5.2.7.	Ferîdun (ö.1658/9)	546
7.5.2.8.	Kadrî (ö.1672).....	546
7.5.2.9.	Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674)	546
7.5.2.10.	Nâzım (İstanbulu, ö.1695)	546
7.5.2.11.	Fasih Ahmed Dede (ö.1699)	546
7.5.2.12.	Naci Ahmed Dede (ö.1711)	547
7.5.2.13.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	547

7.5.2.14.	Feyzî-i Kefevî (ö.1614).....	547
7.6.	Astronomi İlmine Dair Eserler.....	547
7.6.1.	Zîc-i İlhânî	547
7.6.1.1.	İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718).....	548
7.6.1.2.	Sıdkî Paşa (ö.1640).....	548
7.6.2.	Zîc-i Uluğ Bey	548
7.6.2.1.	Hevâyî (ö.1710/15).....	549
7.7.	GRAMER KİTAPLARI	549
7.7.1.	Merâhu'l-Ervâh.....	549
7.7.1.1.	Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674).....	550
7.8.	ANSIKLOPEDİK ESERLER	550
7.8.1.	Enmûzecü't-Tıb	550
7.8.1.1.	Cevrî (ö.1654).....	550
7.9.	LÜGATLER	551
7.9.1.	Muhtâru's-Sihâh	551
7.9.1.1.	Ferîdî (ö.1672).....	551
7.10.	FELSEFÎ İÇERİKLİ ESERLER.....	551
7.10.1.	Hikmetü'l-İşrâk.....	551
7.10.1.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	552
7.10.1.2.	Nev'i-zâde Atâyî (ö.1635)	553
7.11.	TEFSİRLER.....	553
7.11.1.	Beyzâvî Tefsiri.....	553
7.11.1.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	553
7.11.2.	Me'âlimü't-Tenzil	554
7.11.2.1.	Nazîf (ö.1693).....	554
7.11.3.	Keşşâf.....	554
7.11.3.1.	Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)	554
7.11.3.2.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	555
7.11.3.3.	Ereğlili Türâbî (ö.1622/23)	555
7.11.3.4.	Tıfî Ahmed Çelebi (ö.1660?)	555
7.11.3.5.	Beyanî (ö.1664/65).....	556
7.11.3.6.	Ferîdî (ö.1672).....	556

7.11.3.7.	Nâilî (ö.1666).....	556
7.11.3.8.	Nef'î.....	556
7.11.3.9.	Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629).....	557
7.11.4.	Taberî.....	557
7.11.4.1.	Şûhî (ö.?).....	558
7.12.	HADİS KİTAPLARI	558
7.12.1.	Dirâye (ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye).....	558
7.12.1.1.	Nazîf (ö.1693).....	558
7.12.2.	Meşâriku'l- Envâr	559
7.12.2.1.	Nâbî (ö.1712).....	559
7.12.2.2.	Nazîf (ö.1693).....	559
7.13.	FIKHÎ ESERLER.....	560
7.13.1.	Dürer	560
7.13.1.1.	Bosnalı Sâbit (ö.1712).....	560
7.13.2.	Hidâye	560
7.13.2.1.	Nazîf (ö.1693).....	561
7.13.3.	Mecma'ü'l-Bahreyn.....	561
7.13.3.1.	Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)	561
7.13.3.2.	Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1628)	561
7.13.3.3.	Nazîf (ö.1693).....	562
7.13.3.4.	Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)	562
7.13.4.	Mülteka'l- Ebhûr.....	562
7.13.4.1.	Nazîf (ö.1693).....	563
7.14.	KELÂM İLMİNE DAİR ESERLER	563
7.14.1.	Mevâkîf.....	563
7.14.1.1.	Cevrî (ö.1654).....	563
7.14.1.2.	Nazîf (ö.1693).....	564
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....		566
KAYNAKÇA.....		572
EKLER.....		595
DİZİN.....		602

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
a.g.md.	: adı geçen madde
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
A.K.M.	: Atatürk Kültür Merkezi
ans.	: Ansiklopedisi
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
b.	: bin, ibn
Bak.	: Bakanlığı
bas.	: Basımevi
başk.	: Başkanlığı
bkz.	: bakınız
böl.	: Bölümü
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.T	: Doktora Tezi
DTCF.	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
DÜSBED	: Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi
Edb.	: Edebiyatı
Fak.	: Fakültesi
H.	: Hicri
H.z.	: Hazret-i
H.M.	: Hüsn-ü Mecâzî
G.	: Gazel
İmp.	: İmparatorluğu
K.	: Kaside
Kt.	: Kıtalar
K.T.B.	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
Ktp.	: Kütüphanesi

M.	: Miladi
Mat.	: Matla'
Md.	: Maddesi
Med.	: Methiye
Mrs.	: Mersiye
Mes.	: Mesnevî
Muh.	: Muhammes
Muk.	: Mukattaât
Mus.	: Musammat
Müfr.	: Müfredler
müs.	: Müseddes
nşr	: Neşreden
nu.	: Numara
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.	: Tarih beyti
TAED	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDK.	: Türk Dil Kurumu Yayınları
Tas.	: Tasavvuf
Th.	: Tahmis
Y.L.T.	: Yüksek Lisans Tezi

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1 Hâtem-i Tâyi'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	108
Şekil 2 Hâtem-i Tâyi'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	108
Şekil 3. Hassân b. Sâbit'in 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	124
Şekil 4. Hassân b. Sâbit'in 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	124
Şekil 5. 17. Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Arap Şairlerinin Geçtiği Nazım Şekilleri Genel Tablo.....	139
Şekil 6. 17. Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Arap Şairlerinin Divanlarda ve Beyitlerde Geçme Sayıları Genel Tablo.....	140
Şekil 7. Firdevsî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	149
Şekil 8. Firdevsî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	149
Şekil 9. Enverî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	168
Şekil 10. Enverî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	168
Şekil 11. Hâkânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	182
Şekil 12. Hâkânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	182
Şekil 13. Zahîr-i Fâryâbî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	189
Şekil 14. Zahîr-i Fâryâbî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	189
Şekil 15. Nizâmî-i Gencevî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Münasebetleri.....	198
Şekil 16. Nizâmî-i Gencevî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	198
Şekil 17. Ferîdüddîn-i Attâr'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	210
Şekil 18. Ferîdüddîn-i Attâr'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	211
Şekil 19. Sa'dî-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	225
Şekil 20. Sa'dî-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	226
Şekil 21. Vassâf'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	235
Şekil 22. Vassâf'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	236
Şekil 23. Selmân-ı Sâvecî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Münasebetleri.....	264
Şekil 24. Selmân-ı Sâvecî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	264
Şekil 25. Hâfız-ı Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	274
Şekil 26. Hâfız-ı Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	275
Şekil 27. Abdurrahmân-ı Câmî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	289
Şekil 28. Abdurrahmân-ı Câmî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri.....	289
Şekil 29. Muhteşem-i Kâşânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri.....	297

Şekil 30. Muhteşem-i Kâşânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri	298
Şekil 31. Örfi-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri	314
Şekil 32. Örfi-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri	314
Şekil 33. 17. Yüzyıl Divanlarında İsmi Geçen İran Şairlerinin Nazım Şekillerinde Geçiş Sıklıkları.....	335
Şekil 34. 17. Yüzyıl Divanlarında İran Şairlerinin Anılış Yönleri Genel Tablo.....	334
Şekil 35. 17. Yüzyıl Divanlarında Mevlânâ'nın Anılış Yönleri.....	354
Şekil 36. 17. Yüzyıl Divanlarında Mevlânâ'nın İsminin Geçtiği Nazım Şekilleri.....	354
Şekil 37. 17. Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Osmanlı Şairlerinin Geçtiği Nazım Şekilleri.	473
Şekil 38. Tablo 40. 17. Yüzyıl Divanlarında Nevâî'nin Anılış Yönleri.....	479
Şekil 39. 17. Yüzyıl Divanlarında Geçen Eserlerin Nazım Şekillerinde Geçiş Sıklıkları	564
Şekil 40. 17. Yüzyıl Divanlarında Geçen Eserlerin İçeriklerine Göre Dağılımı	565
Şekil 41. 17. Yüzyıl Divanlarında Sık Geçen Eserlerin Geçtikleri Divan ve Beyit Sayısına Göre Dağılımı	565

ÖNSÖZ

17. yüzyıl, siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan yaşanan istikrarsızlığa rağmen, edebiyatta oldukça önemli gelişmelerin kaydedildiği bir zaman dilimi olmuştur. 17. yüzyıl divanlarını ele aldığımız bu çalışmada, divanlarda geçen şair ve eser isimlerini araştırdık. 17. yüzyıl ve daha önceki yüzyıllarda yaşamış Osmanlı sahası ve farklı milliyetlere sahip şairlerin ve yine bu yüzyılda ve daha önceki yüzyıllarda telif edilmiş olan eserlerin 17. yüzyıl divanlarına olan etkilerini istatistikî verilerle tespit etmeye çalıştık. Bilindiği üzere Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra yeni bir yapılanma içine girdiler ve bu oluşum hayatın tüm birimlerine yansıdığı gibi, kaçınılmaz bir biçimde edebiyatı da etkiledi. Bunun sonucunda Arapça bilim, Farsça sanat ve kültür dili olarak kullanılmaya başlandı. Klasik edebiyatın teşekkülü aşamasında Arap edebiyatından ve özellikle Fars edebiyatından ve bu iki edebiyatın öne çıkan temsilcilerinden etkilendi. Bununla beraber Hasibe Mazıoğlu'na (2009) göre:

“divan şairleri tabii bir etki döneminden sonra, 15. asırdan itibaren ağırlıklı olarak kendi duygu ve düşüncelerini, yaşayışlarını, çevrelerini, gelenek ve göreneklerini, atasözlerini ve deyimlerini, kısaca tümüyle kendi benliklerini Fars şairlerle oluşturdukları ortak mefhum ve kavramlarla yoğurup şekillendirerek Fars şiirinden ayrı bir Türk şiiri meydana getirmişlerdir.”

Bu dönemde, bir önceki yüzyılın şiir tarzını sürdürenler olduğu gibi, başka üslupların da denendiği bir asır olmuştur. Mesela Hint üslubu da denen Sebki Hindî ilk defa Hindistan'da ortaya çıkmış, İran ve Osmanlı şairlerini eş zamanlı olarak etkisi altına almıştır (Mum 2006:377). Bu etkilenme ile birlikte klasik edebiyat şairleri bu üslubun temsilcilerini, aynı şekilde Arap, İran, Osmanlı ve Çağatay edebiyatının öne çıkan şairlerini divanlarında geçen beyitlerde anmışlar, onlarla kendilerini ve şiirlerini mukayese etmişlerdir. Tezin konu kapsamı içinde yer alan tüm bu beyitleri ve hangi münasebet yönleriyle anıldıklarını tespit etmek için, öncelikle 17. yüzyılda divan tertip etmiş olan şairler tespit edildi. Çok fazla şairin yer aldığı bu yüzyılda, tezin kapsamı içine alınacak şairleri belirlemek için ölüm tarihleri esas alınarak, 1610-1715 arası olarak belirlendi. Fakat eserini 17. yüzyılda yazmış

olup ölüm tarihi 1715'i aşmış olan yedi şair de tezimize dâhil edildi. Üniversitelerde yüksek lisans ve doktora çalışması olarak hazırlanıp Yök kütüphanesine intikal eden divanların tümü değerlendirmemiz kapsamına alındı. Bunun sonucunda 200'e yakın divan metni tespit edildi. Bu çalışmalardan bazıları aynı şair üzerinde olup farklı üniversitelerde ve farklı tarihlerde çalışılmıştı. Bunların arasında herhangi bir seçime gitmeden çalışmaların hepsi teze katılarak bibliyografyaya eklendi. Tezimizin kapsamı içinde incelenen divanlar şunlardır: Feyzî-i Kefevî (ö.1614), Bahtî (I. Ahmed, ö.1617), Fârisî (II. Osman, ö.1622), Kaf-zâde Fâizî (ö.1622), Ereğlili Türâbî (ö.1622/23), Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626), Hâşimî (ö.1627), Veysî (ö.1627), Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1628), Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629), Enverî (ö.1630/31), Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631), Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632), Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633), Mantıkî Ahmed Efendi (ö.1634), Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635), Nef'î (ö.1635), Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635), Abdülmecid-i Sivasî (ö.1639), Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640), Sıdkî Paşa (ö.1640), Fütûhî (ö.1641), Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644), Sabûhî (ö.1644/47), Sabrî Mehmed Şerif/Sabrî-i Şâkir (ö.1645), Sehmî (ö.1645), Fehîm-i Kadîm (ö.1647), Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648), Dimetokalı Vahdetî (ö.1649), Abdülahad Nûrî (ö.1650), Peşteli Hisalî (ö.1651), Muîn (ö.1652), Şeyhülislâm Bahâyî (ö.1653/54), Cevrî (ö.1654), Nakşî Ali Akkirmânî (ö.1654), İlmî (ö.1655?), Nisârî (ö.1656), Ümmî Sinan (ö.1657), Abdullah Bîçâre (ö.1657), Ferîdun (ö.1658/9), Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659), Cem'î (ö.1070/1660), Şehrî (ö.1660), Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?), Vecdî (ö.1660), Vecîhî Çelebi (ö.1661), İsmetî (ö.1664), Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1664), Beyanî (ö.1664/65), Nâilî (ö.1666), Hikmetî (ö.1669), Nedîm-i Kadîm (ö.1671), Ferîdî (ö.1672), Kadrî (ö.1672), Fevzî (Bosnalı, ö.1673), Ahmed Nâmî (ö.1673), Neşâtî (ö.1674), Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674), Nâlî (ö.1674/75/76), Mezâkî (ö.1676), Sun'ullah Gaybî (ö.1676?), Güftî (ö.1677), Fevzî (İstanbul Mehmed Ağa, ö.1679), Sâbir Mehmed/ Sâbir Parsa (ö.1679/80), Taybî Mehmed Çelebi (ö.1679), Vişne-zâde İzzeti (ö.1681), Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683), Dânişî (ö.1683), Va'dî Çelebi (ö.1683), Tâib Mehmed Çelebi (ö.1683/84), Adnî Receb Dede (ö.1684), Kelîm (ö.1686), Sükkerî (ö.1686), Nâzikî (ö.1686/87), Yârî (ö.1688/89?), Kâimî (Bosnalı-ö.1690/91), Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî

Çelebi (ö.1693), Nazîf (ö.1693), Niyâzî-i Mısrî (ö.1694), Nâzım (İstanbul, ö.1695), Tecellî (ö.1695?), Rehâyî (ö.1698 sonrası), Fasih Ahmed Dede (ö.1699), Kâşif (ö.1699), Sahhaf Rüşdî (ö.1699), Üsküdarlı Sırrî (ö.1699), Nakşî İbrahim (ö.1702), Ruznâmecî-zâde Şinasi Efendi (ö.1702/5), Bursalı Tâlib (ö.1706), Sofyalı Yusuf Râsih (ö.1706), Mehmed Hâlis Efendi (ö.1709), Himmet-zâde Abdullah (Abdî) (ö.1710), Mâhir Abdullah (ö.1710/11), Hevâyî (ö.1710/15), Naci Ahmed Dede (ö.1711), Âzım (ö.1712), Nâbî (ö.1712), Bosnalı Sâbit (ö.1712), Abdülbâkî Ârif Efendi (ö.1713), Nehcî Mustafa Dede (ö.1714), Fâik Mahmud (ö.1715), Birrî Mehmed Dede (ö.1715), İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718), Vahyî (ö.1718), Rezmî (ö.1719), Ünsî Hasan Efendi (ö.1723), Kâmî (ö.1724), Verdî Kâsım (1725), Âgâh (ö.1728), Seyrî (ö.?), Şûhî (ö.?), Ayıntablı Hâfız Abdülmecid-zâde (ö.?), Kavsî (Tebrizli, ö.). Toplamda 113 şairin divanının incelendiği bu çalışmada, ayrıca bazı divanlarda tezimize dâhil edeceğimiz herhangi bir veri olmadığı halde, bu çalışmalar da dâhil edilerek bibliyografyada belirtildi (İsmetî Divanı, Seyrî Divanı, Abdülahad Nurî Divanı, Fârisî Divanı, Ayıntablı Hâfız Abdülmecid-zâde Divanı).

Daha sonra tespit edilen divanlar baştan sona kadar okunarak şair ve eser isimlerinin yer aldığı beyitler fişlendi. İlgili beyitler şair ve eser adlarına göre tasnif edilerek bilgisayar ortamına aktarıldı. Teze hazırlık mahiyetinde, her bir şairin dünyasına bizi götürecek ve anlamamızı temin edecek araştırmalar yapıldı. Tezkirelerde ve tezlerde geçen şairlerin hayatları ve edebî şahsiyetleri okunarak şair dünyaları anlaşılmaya çalışıldı. Ayrıca ismi geçen şairlerin kısa hayatları ve eserler hakkında bilgiler verildi. Tespit edilen bütün beyitlerin künyeleri ve anlamları üzerinde duruldu, fakat bu beyitlerin hepsini metin olarak yazmak tezin hacmini artıracığından ilgili başlık altındaki beyitlerden sadece bir tanesi alındı. Ulaşılan sonuçlar ilgili yerlerde tablolar ve grafikler halinde gösterildi. Tezin kapsamında 200'e yakın divan metni olması dolayısıyla ilgili beyitlerin geçtiği nazım şekli ve beyit numarası verildi; tam künye ise kaynakça kısmında belirtildi. Divanlarda ismi geçen şairlerin sıralanmasında ölüm tarihleri esas alındı. Şair ve eserlerin yer aldığı divan sıralamasında da aynı yöntem uygulandı. Eserler bölümündeki tertipte, eserlerin konularına göre tasnif yapıldı.

Yedi bölüme ayırdığımız bu çalışmamızda, giriş bölümü “17. Yüzyıl Dönemi Klasik Türk Edebiyatının Genel Görünümü, 17. Yüzyıl Divanlarında Kaside, 17. Yüzyıl Divanlarında Gazel ve 17. Yüzyılda Şiir Akımları” ana başlıklarıyla incelendi. Birinci bölümde, “17. Yüzyıl Türk Şiirinde Arap Şairleri” başlığı altında divanlarda geçen Arap şairleri ayrı ayrı başlıklar altında beyitler kapsamında ele alınıp hangi divanlarda, kaç kez ve hangi münasebet yönüyle yer aldıkları belirlendi, beyitlerin açıklamaları verilerek tablo ve grafiklerle sonuçlar aktarıldı. İkinci bölümde İran şairleri, üçüncü bölümde Selçuklu Dönemi şairleri, dördüncü bölümde Osmanlı şairleri, beşinci bölümde Çağatay şairleri, altıncı bölümde kimliği tespit edilemeyen şairler, yedinci bölümde de bu divanlarda geçen eserler aynı yöntemler takip edilerek ele alındı. Değerlendirme ve Sonuç kısmında, çalışma neticesinde elde edilen sonuçların toplu bir değerlendirmesi yapıldı. Divanlarda geçen kişi ve eser adları indekste sıralandı.

Çalışmamızda Arapça ve Farsça’dan geçen kelimeler, kişi ve eser adlarında nispet ekine ait uzunlukların gösterilmesinde metnin kendi içinde tutarlı olmasına özen gösterildi (Ör: Neşâtî, Hâletî vb.). Bu kelimelerin dışında yazımda, Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alındı. Metin içinde vurgulanması gerekli olan ifadeler italik veya tırnak içine alınarak gösterildi. Özel isim olan Arapça ve Farsça tamlamalarda, her iki kelime de büyük harfle yazıldı (Mantıku’t-Tayr, Ahsenü’l-Hadis vb.). Tezin tamamında tam bir transkripsiyon kullanılmamakla beraber Arapça ve Farsça bazı kelimelerde ayn harfî ters virgöl (‘), hemze virgöl (’), uzun sesliler uzatma işareti (âlim, ilmî vb.) ile gösterildi.

Bu çalışmamızda her türlü dikkat ve özene rağmen hatalar ve eksiklikler olacağı muhakkaktır. Özellikle, tezin kapsamında olan 200’e yakın divanın tek tek taranması dolayısıyla eldeki malzemenin oldukça kabarık bir yekün teşkil etmesi, bunun yanı sıra klasik edebiyat tarihimizde telif edilmiş pek çok eserin bulunup bunların sözlük anlamlarının da beyitlerde kastedilmesi, yine bazı mahlasların birden fazla şair tarafından kullanılması dolayısıyla tertip ve tasnifte bazı sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Ancak iki sene süren aralıksız ve tekrar tekrar divanların taranması neticesinde meydana gelen bu incelemenin kusurlarının hoşgörüsüyle

karşılanmasını temenni ediyor, yapıcı eleştirilerle yardımcı olacaklara şimdiden teşekkür ediyorum.

Bu uzun süreçte, metin şerhi konusunda engin bilgi ve tecrübeleriyle bana her türlü desteği sağlayan danışman hocam Mahmut Kaplan'a, tez konumu belirlemem ve seçmemde bana yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Nurgül Özcan'a, yine tecrübeleriyle ve yol gösterici fikirleriyle bana yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Yusuf Çetindağ'a, tezimin biçimsel düzenlemelerinde bana vaktini ayırıp destek veren Nesibe Nur Şanal'a, ulaşamadığım divanlara ulaşmamda bana destek olan Yard. Doç. Dr. Sadık Yazar'a, tezimin her aşamasında fikirleriyle ve manevi desteğiyle yanımda olan arkadaşım Ayşe Maraşlı'ya ve maddî manevî desteğiyle her an yanımda olan sevgili anneme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

2013-İSTANBUL

M. Nureşan KAPAL

GİRİŞ

1. 17. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

1.1. SİYASÎ, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl, devletin içte ve dışta türlü gailerle boğuştuğu son derece ilgi çekici, önemli bir tarih kesitini işaret eder. Bu yüzyıl Osmanlı tarih araştırmacıları tarafından yaygın bir anlayış olarak "çözülme"nin sebeplerinin ortaya çıktığı bir dönem kabul edilir. Siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan yaşanan istirsizlik, bu dönemin karakteristik vasfıdır. Bir dikkat çekici husus da, bu dönemde tahta geçen padişahların sayısı, tahtta kalma süreleri ve tahta geçme yaşlarıdır. Sultan I. Ahmed, IV. Murad ve IV. Mehmed haricindeki 17. yüzyıl padişahlarının saltanat müddetleri oldukça kısadır. Bir önceki asırda tahta geçen padişah sayısı altı olup, ortalama tahtta kalma süreleri yirmi yılken, 17. yüzyılda tahta dokuz padişah geçmiş ve saltanat süreleri de ortalama olarak on bir senedir. Bu dönemin padişahları: I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), I. Mustafa (1622-1623, ikinci kez), IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleymân (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695) ve II. Mustafa (1695-1703)'dır. Yönetime getirilen vezir-i azam sayısı da altmış ikidir. Valide sultanların 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yönetimde söz sahibi olmaları, bu dönemin ilk yarısında devlet otoritesinde yaşanan kuvvet kaybında önemli rol oynamıştır. Yine bu süreçte şehzadelerin devlet tecrübesi kazanmaları için sancağa gönderilmesinin uygulanmaması, farklı otoritelerin doğmasına meydan vermiştir. Sultan Osman on dört yaşında tahta geçmiş, yenilikçi bir padişah olmasına rağmen genç ve tecrübesiz oluşu etrafındakilerin etkisi altında kalmasına sebep olmuştur. Bu kişilerin telkiniyle yaptığı reform çabaları katledilerek

öldürülmesine sebep olmuştur. Yüzyılın başlarında Anadolu’da çıkan Celâli İsyânları, Kuyucu Murad Paşa’nın üç yıl süren sert tedbirleri neticesinde bastırılır. Bu yüzyılda benzer bir şekilde çıkan Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed’in isyanı ve Bağdat’ın İran tarafından işgali gibi hâdiseler, IV. Murad’ı daha ciddi önlemler almaya zorlar. IV. Murad zamanla saray ve ordu münasebetlerini düzenlemiş, Revan, Ahıska ve Bağdat’ı alarak halka büyük bir moral vermiştir. Ayrıca bu dönemde birçok âlim ve sanatçı yetişmiştir. Sultan İbrahim tahta geçince devlet işlerinde yaptığı siyasi ve ekonomik hatalar tahttan indirilmesine sebep olur ve yerine IV. Mehmed geçer. Onun saltanatının ilk dönemleri, valide sultanların hüküm sürdüğü bir zaman dilimi olur. Köprülü Mehmed Paşa’nın 1656’da sadrazamlığa getirilmesi, geçici de olsa devlet yönetiminin rahatlamasına vesile olur. Paşanın 1661’de vefatından sonra yerine geçen Fâzıl Ahmed Paşa, istikrarlı bir dönemin mimarı olur. Onun döneminde Avrupa içlerindeki bazı önemli kaleler alınır ve Girit fethedilir (1669). Fâzıl Ahmed Paşa’nın (ö.1676) vefatından sonra, yerine damadı Kara Mustafa Paşa (ö.1683) geçer. Fakat 1683’te yaşanan Viyana bozgunu onun da sonunu getirir. Bu tarihten itibaren sürekli toprak kaybedilir ve uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalmış Budin, Mohaç ve Mora gibi topraklar bir bir elden çıkar. Yüzyılın sonunda Avusturya, Venedik ve Lehistan’la yapılan Karlofça Antlaşması (1699), “Duraklama Devri” olarak adlandırılan ve Osmanlı Devleti’nin artık sürekli yenilgi ve kayıplarla karşılaşacağı bir sürecin başlangıcı olur.

Siyasi alandaki bu olumsuzluklara rağmen kültür ve sanat alanında verimli bir zaman dilimi yaşayan Osmanlı Devleti, yakın coğrafyada ve dünyanın diğer yerlerinde olan gelişmeleri takip etmiştir. Özellikle savaş tekniği, ordunun yeniden düzenlenmesi, askerî eğitim, aklî ilimlerin önemi gibi hususlarda değerlendirmeler yapan bu devrin aydınları “bilim ile dinin birbiriyle çatışmadığını ispat etme” gayreti içinde olmuşlardır. Osmanlı toplumunda 16. yüzyılda hoşgörülle karşılanan ve bilhassa ulema arasında geniş bir kesim tarafından kabul gören tasavvuf düşüncesi, bu yüzyılda Kadı-zâdelilerle birlikte koyu bir muhalefetle karşı karşıya kalır. Kadı-zâde ismi IV. Murad dönemi vaizlerinden Kadı-zâde Mehmed Efendi’den (ö.1635) gelmektedir. Kadı-zâdeliler, 17. yüzyılda sosyal, kültürel ve dinî alanda gittikçe alevlenen ve devletin bünyesini de kemiren bir fikir akımının temsilcileri idiler.

Mehmed Efendi ile Halvetî şeyhlerinden Abdülmecit Sivasî arasında gerçekleşen dinî tartışmalar, her iki tarafın mensupları arasında da hızlı bir şekilde yayılmış ve IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde toplumda ayrışmalara sebebiyet vermiştir.

“Kadı-zâdeliler hareketinin amacı, İslâm’ı Kur’ân-ı Kerîm ve Resul-i Ekrem’in sünneti dışındaki bid’at sayılan unsurlardan arındırmak ve bu anlayışı devletin bütün kademelerine yaymak olarak nitelendirilebilir. Tarihte bu tür hareketlerin genellikle bunalımlı sosyal ve siyasal şartlarda ortaya çıkmış olması gibi Kadı-zâdeliler hareketi de Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılda içinde bulunduğu karışıklıklar, merkezî idaredeki zaaf, artan ekonomik bozukluklar, Avrupa ve İran ile olan sürekli savaşlar ve toprak kaybı, yoğun nüfus hareketleri ve çıkan isyanlar gibi bir istikrarsızlık ortamı içerisinde doğup gelişme imkânı bulmuştur” (S. Çavuşoğlu 2001:100).

Kadı-zâdeliler, zaman zaman IV. Murad’ı da etkilemeyi başarmışlardır. Padişahın tütün yasağı getirmesi ve kahvehaneleri yıktırması gibi kararlarının arkasında da Kadı-zâdelilerin tesiri bulunmaktadır. Köprülü Mehmed Paşa’nın vezir olmasıyla paşa Kadı-zâdelilerin bir fitne grubu haline geldiğini tespit ederek bu grubun önde gelenlerinden Üstüvanî Mehmed Efendi ile Divane Mustafa adlı vaizleri yakalatarak Kıbrıs’a sürgün eder. Bu hâdiseden sonra hareketin mensupları da dağıtılarak devlet bu şahıslardan tasfiye edilir.

Bu dönemde ilmiye sınıfı da hatır ve rüşvet karşılığı tayinlerle adeta bir himaye mekânı haline gelerek çeşitli bozulmalara maruz kalmıştır.

Ayrıca bu yüzyılda devlet hazinesi boşalmış ve devlet, ordunun bile ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Devlet adamları, sürekli gelişen savaş teknolojisine uyum sağlamada ve yeni coğrafi keşiflerle oluşan ekonomik dengeleri anlamada oldukça geç kalmışlardır. Devlet taşrada otoritesini korumada yetersiz kalınca ayan sınıfı güçlenerek yönetimi sarsan yeni bir sınıfın doğmasına sebep olmuştur.

Bununla beraber mimarî, müzik ve edebiyatta bu yüzyılda önemli gelişmeler kaydedilir. Bu dönemde Sedefkâr Mehmed Ağa’nın (ö.1617) inşa ettiği Sultanahmet Camii, Revan, Bağdat ve İncili Köşkler sivil mimarinin en güzel örneklerinden

sayılır. Musikî alanında, özellikle klasik edebiyat şairlerinin musikîye yönelmeleri ve güfte yazmaları dikkat çeker. 17. asırda musikîşinas divan şairlerinin sayısı 56 olarak tespit edilmiştir. Klasik Türk Müziğinin en büyük bestekârlarından Buhuri-zâde Mustafa İtrî (ö.1712) bu yüzyılda yaşamıştır. Yine Hâfız Post (ö.1694) ve Solak-zâde (ö.1658) de bu dönemde yetişmiş önemli sanatkârlar arasındadır. 17. yüzyılda mevlevî muhitlerinin de tesiriyle gelişen musikî, daha sonra yetişen sanatkârlar üzerinde etkili olur. Hat sanatında Hâlid-i Erzurumî (ö.1630), Derviş Ali (ö.1673), Ağakapılı İsmail (ö.1707), Suyolcu-zâde Eyyübî Mustafa (ö.1686) ve Hâfız Osman (ö.1698) gibi sanatçılar bu yüzyılda yetişmiş ve Şeyh Hamdullah'ın (ö.1526) üslubunu devam ettirmişlerdir (Bilkan 2006:241-249; Bilkan 2011:3-8; Şentürk, A. Kartal 2006:355).

1.2. EDEBÎ HAYAT

Dönemin siyasi ve kültür tarihinin aksine, bu yüzyılda şiir oldukça parlak bir gelişme göstermiştir. Bu yüzyılda dikkat çeken bir diğer husus da şair bolluğudur. Rıza Tezkiresi'nde 1591-1641 seneleri aralığında yaşamış 266 şair tespit edilir. Âsım'ın Zübdetü'l-Eş'âr'ında 1619/20-1675 yılları arasında tespit edilen şair adedi 123'tür. Safayî, 1640-1720 yılları arasında 476 şair tespit eder. İstanbul, şair yetiştirme bakımından başta gelir ve şair sayısı 72'dir. İkinci sırayı 44 şairle Edirne, üçüncü sırayı 43 şairle Bursa alır (Bilkan 2006:252). Bu dönemin edebî görünümü, bir önceki yüzyılın edebî mirasına eklenen yeni üslupların değerlendirildiği "17. Yüzyılda Şiir Akımları" başlıklı kısımda daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirileceğinden kısa kesildi.

2. KASİDE NAZİM ŞEKLİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. KASİDENİN TANIMI, ŞEKİL VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Arap, Fars ve Türk şiirinde en çok kullanılan eski ve uzun bir form olan kaside, sözlükte "kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek" gibi anlamlara gelir. Kelime "kasd" kökünden türemiştir. Terim olarak "belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir" demektir.

Kaside, kelime anlamıyla ilgili olarak nazım şeklinden çok nazım türünü karşılar. Bununla birlikte, edebî bir terim olarak kullanıldığında, şeklen gazele benzemekle birlikte iç düzen bakımından farklılaşan ve belirli bir amaçla yazılan şiirler kastedilir (Kurnaz, H. Çeltik 2010:120).

İlk olarak Arap edebiyatında ortaya çıkmış, oradan da Fars ve Türk edebiyatlarına geçmiştir. Yazıldığı konuya göre değişik isimler alan kaside nazım şeklinde maksat öncelikle övgü, yani bir kişiye medihde bulunmaktır. Övgüde öncelik Tanrı ve Hz. Muhammed'dir ve sonrasında dört halife, tarikat büyükleriyle hükümdar, sadrazam, vezir, şeyhülislâm ve diğer yüksek makam sahipleri gelir. Methiye konusu Tanrı ve Hz. Muhammed ise kaside sırasıyla tevhid, münâcât ve na't adlarını alarak bir nazım şekli olmanın ötesinde birer ayrı nazım çeşidi oluştururlar. Kaside, özelliği ve gayesinden dolayı esas niteliği methiye olması dolayısıyla bir nazım şeklini ifade eden bir ad olmaktan çıkıp zaman zaman methiye kavramı yerine geçerek methiye sözü yerine kullanılmaktadır.

Kasidelerin büyük çoğunluğu övgü maksadıyla yazılır ve tüm kasideler belli bir plana göre yazılır. Tam bir kasidede nesip/teşbib, maksud/methiye, tegazzül, fahriye ve dua olmak üzere beş bölüm yer alır. Sıralama da genellikle nesip, maksud, tegazzül, fahriye ve duadır. En son bölümde dua yer alırken, diğer bölümlerin yeri, sırası ve sayısı uzunlukları değişebilir; bununla beraber kasidenin yazılış maksadını gösteren maksud bölümü mutlaka olmak mecburiyetindedir. *Nesip* veya *teşbib*, kasidenin şiir değeri taşıyan en zengin kısmıdır. Bu bölüm şekil ve muhteva bakımından oldukça uzun bir gazele benzer. *Girizgâh*, asıl maksada geçişi sağlayan

tek bir beyitten oluşur. Tek beyitten meydana geldiğinden müstakil bir böüm kabul edilmez. Girizgâh, daha çok nesipten methiyeye ve bir önceki bölümden duaya geçişte yer alır. Kasidede esas amaç ise methiyedir (maksud). Övülen kişiye de memduh denilir. *Methiye* genel olarak nesipten sonra gelir ve bir girizgâh beytiyle başlar. Tevhid, münacat, na‘t türlerinde veya fahriye amaçlı yazılmış kasidelerle belirli bir felsefî fikrin işlendiği örneklerde, methiyenin yerini maksud alır. Bu sebeple methiye yerine *maksud* (yazılış maksadı) da denmektedir. Burada memduhun kimliği, genellikle kasidenin hemen başında “Kaside der-Medh-i Sultan Murâd” biçiminde belirtilir. Tevhid ve na‘t türlerinde ise övülen, Tanrı ile Peygamber’dir. Övgüde, övülen kişinin makam ve mevkiine göre sahip olması gerekli olan özelliklere vurgu yapılır. Bazen methiyede söylenen özellikler memduhta bulunmayabilir. Bu durumda, bu kişinin nasıl olması gerektiği dolaylı bir biçimde ifade edilmiş olur. Övülen kişinin özellikleriyle, bu özelliklerin timsali olan kişiler ve kahramanlar arasında ilgiler kurulur. Mesela padişah cömertliğiyle Hâtem’e, hükümdarlık gücüyle Hz. Süleymân veya İskender’e, adaletiyle Nûşirevan ve Hz. Ömer’e, ifade kabiliyetiyle de çeşitli şairlere benzetilir. Övülen kişi vezir, bey, şeyhülislam makamında olsa, yine durum değişmez. *Tegazzül*, kaside içinde gazel söylemenin adıdır ve bulunduğu yer, geçtiği kasideye göre değişir. Genellikle methiyeden sonra yer alır. Diğer bölümlerin arasında da gelebilir. Aynı vezin ve aynı kafiye ile yazılır. Gazel formunda olup burada, aşk duyguları söylenir. Genellikle methiye bölümünü tamamlayıcı özelliği olan *fahriye* kısmında şair kendi şiir gücünü, bu konuda yeni mazmunlar bulduğunu, herkesten farklı bir yol açtığını, meşhur şairlerin seviyesine ulaştığını veya onları aştığını söyleyerek kendisini över. Talihsizliğinden şikâyetlenip methettiği kişinin yardımcılarıyla yeteneklerini daha da geliştirebileceğini dillendirir. Fahriyeyi kasidenin vazgeçilmez bir bölümü haline getiren ve bu kısmın en güzel örneklerini veren şairin Nef‘î olduğu kabul edilir. *Dua* ise kasidenin son bölümüdür. Çoğu kasideler, övülen kimseye ve dolayısıyla halka, memlekete, şairin kendine iyi dilekler, Tanrı’ya niyazlar ile biter (Elmalı 2001:562-564; Kurnaz, H. Çeltik 2010:124-128; Akün 1994:408; Kabaklı 1973:609: Çavuşoğlu 1986:415-417; Akkuş 1993:22-31).

2.2. ARAP EDEBİYATINDA KASİDE

Kaynağı Arap edebiyatı olan kaside, edebiyatımızın en çok benimsemiş olduğu nazım şekillerinden biridir. Birbiriyle kafiyeli iki tam mısradan oluşan beyitlerle yazılan kaside bedevî şiirinde serbest ilhama açıkken, İslamî dönemin ilk şairleri tarafından bazı kaidelere bağlanmıştır. Bu suretle hayatı ve tabiatı seleflerinin çizdiği gibi görmek ve onların benzerlerini vermek bir gelenek oldu. Cahiliye döneminde kasidenin yapısına gelince; ilk kısım “nesip” adıyla anılır ve sevgili ile ilgili hatıralar anlatılır ve bunu çölde tehlikeli bir yolculuk ve bu yolculukta şairin bindiği devenin veya yolda rastlanan bir hayvanın tasviri takip eder. Üçüncü kısım ise medih yahut hicviyedir ve asıl konu bu bölümde işlenir. Kaside dua ya da bir öğüt ve ahlakî düşünceyle sona erer (Okuyucu 2006:182).

Bir söylentiye göre, ilk kasideyi, Arap sairlerinden “Mühelhil” söylemiştir. Her yıl Ka’be’de toplanan şairler kasidelerini okurlar ve içlerinden en güzeli seçilerek Ka’be’nin duvarına asılmıştır. Bunlara *muallaka* denir. Bunların en meşhur yedi tanesi “Muallakât-ı Seb’a” adıyla şöhret kazanmıştır. En tanınmış İmrü’l-Kays’a ait olan bu kasidelerde, tasvirlerde şaşırtıcı bir gerçekçilik hemen dikkati çeker. Diğer muallaka şairleri ise Tarafe, Züheyr, Lebid, Amr b. Kulsüm, Hassân b. Sâbit, Cerîr, Ferazdak’tır. Hz. Peygambere Ka’b b. Züheyr tarafından sunulmuş takdir gören kaside ise bu türün devamı için bir nevi icazet sayılmıştır (Elmalı 2001:562-564) .

2.3. FARS EDEBİYATINDA KASİDE

İslam sonrası büyük temsilcilerini Abbasî halifelerinin parlak saraylarında bulan kaside, daha sonra Fars edebiyatına geçerek büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Bu nazım biçiminin muhtevasının zenginleşmesi ise İran edebiyatı içinde olmuştur. İran kasidesi Tahinler ve Saffârîler gibi İran kökenli devletlerin saraylarında gelişti ve Sâ mânîler döneminde olgunluk çağını gördü. Arap hâkimiyetinden henüz kurtulan ve eski geleneklerini canlı tutmak isteyen bu hükümdarlar, hatta emir ve vezirler kendilerini etrafa tanıtacak şairlere ihtiyaç duyduklarında Emevî ve Abbasî hükümdarlarının yaptıkları gibi saraylarında şair bulundurmaya başladılar. Bunların

en ünlüsü; İran şiir tipinin temsilcisi olarak da kabul edilen Rûdekî'dir (ö. 329/940-41). Kaside altın çağını ise Gazneli Mahmud'un sarayında gördü. Bu dönemde kaside yazmak bir meslek, bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Gazne sarayında başta sultânü'ş-şu'arâ Unsûrî olmak üzere Ferruhî, Minûçihri, Esedî gibi şairler de Gazneli Mahmud'a pek çok methiyeler kaleme almışlardır. Selçuklular devrinde Muizzî, Enverî, Hâkânî, Nizâmî-i Gencevî; Hârizmşahlar sarayında Senâyî, Reşîdüddin Vatvat, Cemâleddîn-i Isfahânî, Zahîr-i Fâryâbî gibi şairler dönemin üstatları sayılmışlardır. Moğol ve Timurlular döneminde Sa'dî-i Şirazî, Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Selmân-ı Sâvecî bu vadide şöhret bulmuştur. Safevîler döneminde Hint üslûbunun gelişmesiyle birlikte muhteva, konum ve şiirde kullanılan kelimeler açısından birtakım yenilikler görülür. Örfî-i Şirazî, Kelîm-i Kâşânî ve Sâib-i Tebrîzî bu dönemin ünlü kasidecilerinden sayılmaktadır (Vanlıoğlu 2001:564) .

2.4. TÜRK EDEBİYATINDA KASİDE

Arap ve İran edebiyatlarında birçok tecrübelerden geçerek Türk edebiyatına intikal eder. Beyitler halinde başından sonuna kadar aynı aruz kalıbıyla yazılır. Beyit sayıları 33 ile 99 arasında değişir. Nadiren bu sınırların dışına çıkmışsa da şairlerin genelde 40-50 beyit uzunluğundaki kasideleri tercih ettikleri görülür. Türk şairleri kasidenin nesip veya teşbib, girizgâh, methiye, tegazzül, fahriye ve dua adı verilen altı bölümden oluşmasını benimsemiş ve buna uymaya özen göstermişlerdir.

Türk şiirinde başlangıcı 13. asra dayanmasına rağmen tam olarak edebî dilin iyice teşekkül ettiği 15. yüzyılda görünür. Yüzyılın şairlerinden Şeyhî ve Ahmed Paşa'nın meşhur kasideleri vardır. Türk edebiyatının klasik özelliklerinin tamamıyla teşekkül ettiği 16. yüzyılda ise kasidenin bu edebiyata has kuralları iyice belirlenip şekil ve bölümleri oluşmuştur. Yüzyılın başında Necâtî Bey, sırasıyla Zâtî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Yahyâ Bey, Nev'î ve Rûhî'nin ince hayallerle kurdukları kasidelerinde bu türün klasik biçimini ortaya koymuşlardır. 16. yüzyıl, kasidede İran örneklerinin aşımaya çalışıldığı, bu sebeple Şeh-nâme kahramanlarının kasidelerde benzetilen öge olarak çokça tekrarlanmaya başlandığı bir dönemdir. Övülen kişilerin devlet ihtişamının gölgesinde kalmaması için mübalağalı bir şekilde methedildiği bu dönemde Bâkî özellikle nesip kısımlarında parlak tasvirlerin yer aldığı 27, Hayâlî

Bey zengin hayallerle övdüğü 27, Nev'î 50, Rûhî-i Bağdadî 24 kaside yazar. Ancak bu yüzyılın kasideciliğinde en önemli yer Fuzûlî'ye aittir ve na'tları da dâhil divanında 37 kaside mevcuttur (Pala 2001:564-566).

17. yüzyılda Türk edebiyatının en büyük kaside şairi olan Nef'î, İran ve Arap kasidecilerini geride bırakmıştır. Divanında en geniş yeri işgal eden 59 kasidesi fahriye bölümleriyle ünlüdür. Nef'î'nin kasidelerinde görülen yeniliklerin başında, nesip ve methiye bölümlerinin tamamen kısılması veya tamamen kaldırılması; fahriye kısmının ön plana çıkarılması, muhtevada hicve ve sosyal olaylara değinmesi, dil ve üslubun şahsîleşmesi gibi özellikler dikkat çeker. Bu hususiyetler dönemin hemen hemen tüm şairlerine yansımıştır. Bu asırda kaside nazım şekli en parlak devrini yaşamıştır. Bu dönemde tespit edilebildiği kadarıyla 833 kaside kaleme alınmıştır. Önceki yüzyıllarda bağlayıcı bir niteliği olan “nesip-methiye-tegazzül-fahriye-dua” sıralamasına uyulmamış, bilhassa Nef'î tesiriyle kimi zaman şairler kasideye fahriye ile başlamışlardır. İstatistikî olarak bakıldığında 17.yüzyılda fahriye bölümünün ehemmiyet kazandığını çok açık bir şekilde görebiliriz. 13 ve 15. yüzyıllarda fahriye bölümleri 1-3 beyitten oluşmakta iken, 16.yüzyılda 1-5 beyit ve 17.yüzyılda ise 3-11 beyit olarak genişlemiştir. Kasidede bu asrın diğer kaside ustalarından Sabrî (ö.1645) de Nef'î'nin etkisinde kalmıştır. Nâilî'nin 35, Nâbî'nin 32 kasidesiyle bu yüzyıl Türk kasideciliğinin en parlak devri olmuştur (Pala 2001:564-566; Mermer, N. Koç 2005:79; Bilkan 2006:253; Aydemir 1994:140-156; Gibb 1999:204).

3. GAZEL NAZIM ŞEKLİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

Eski şiirin en çok kullanılan ve sevilen nazım şekli olan “gazel” kelimesi, sözlükte "kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek" anlamına gelir. Lirik muhtevası ve bütün divanların merkezini teşkil etmesi bakımından gazel divan şiirinin her iki mânada da kalbidir. Arap edebiyatında gazel bir nazım şekli olmayıp kasidelerin başında aşktan, sevgiliden söz eden bölümlere verilen addır ve "nesip" karşılığında kullanılmıştır. Daha sonraları şairin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu haller karşısındaki duygularını anlatan şiirlere uzun yahut kısa olsun gazel denilmiştir. Mürettep divanlarda daima kasidelerden sonra gelen gazeller kolayca bulunabilmeleri için Arap alfabesine göre kafiyelerinin son harfleriyle sıralanırlar.

3.1. GAZELİN MENŞEİ

Gazelin kökeni Arap şiirine dayanır. Arap edebiyatının başlangıcında bağımsız bir gazel biçimi yoktur. Sadece aşk ve kadından söz eden tek kafiyeli nazım biçimi vardır. Kasidelerin başında bulunan nesib ve teşbib bölümleri bağımsız bir gazel biçimi değildi ve konusu kadın ve aşk olup adına da tegazzül denmekteydi. Arap edebiyatında ilk âşıkane gazel söyleyen şairin *İmrü'l-Kays* olduğu rivayet edilmektedir. Gazelin konusunun İslâm ahlâkıyla çelişmesinden dolayı İslamiyetin ilk zamanlarında gazelin yaygınlaşmadığı bilinmektedir. Arap edebiyatında gazele dönüş Emevîler ve Abbasîler zamanında olmuştur. Ancak türün asıl ilgiye mazhar olması, aşk ve şarap şiirine düşkünlükleriyle bilinen Fars edebiyatı sahasında olur. İlk çarpıcı örneklerine Rûdekî (ö.941)'de rastlanan gazel, Enverî ve Unsûrî ile devam eder. Şeyh Sa'dî döneminde ise kesin ve olgun şekline kavuşur. Ferîdüddîn-i Attâr, Senâyî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi şairler sufiyane gazel türünün başarılı örneklerini verirler. Onlardan sonra gelen Hâfız-ı Şirazî ise hem Fars şiirinin, hem de bütün şark edebiyatının gazel alanındaki en büyük ismi olmuş ve gazellerinde rindce hayal kurmaya, felsefî ve ahlâkî düşüncelere de yer vererek türün konusunu genişletmiştir.

3.2. TÜRK EDEBİYATINDA GAZEL

İran edebiyatında olduğu gibi klasik Türk edebiyatının da en sevilen bir nazım biçimi olan gazel, bütün estetik unsurları ve mazmunları ile divan edebiyatının şiir anlayışını yansıtan esas temsilcisi durumundadır. Bu anlamda Türk edebiyatına geçişi 13. yüzyılda olan bu nazım şeklinde Türk şairleri daha çok Fars zevkini benimsemiştir. Molla Câmî, Örfî-i Şirazî, Sâib-i Tebrizî ve Şevket Türk edebiyatını da etkileyen büyük gazel şairleridir. Anadolu edebiyatı sahasında yazılan ilk gazelerde daha çok dinî, ahlâkî ve tasavvufî konuların işlendiği görülür. 14. yüzyıldan başlayarak Kadı Burhâneddin, Nesimî ve Ahmedî ile gelişmesini sürdüren gazel türü 15. yüzyılda Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî ve Çağatay edebiyatında da Ali Şîr Nevâî ile mükemmellik kazanmıştır. Zâtî, Hayâlî Bey, Nev'î, Rûhî-i Bağdadî 16. yüzyılın tanınmış gazel şairleridir. Bu yüzyılda Anadolu'da Bakî, Azerî alanında Fuzûlî gazeli doruğuna erdirmişdir. Klasik şiirin ilk asırlarında gazelde beyit sayısı yirmiden yukarılara çıkabilirken, 16. asırdan itibaren daha az beyitli bir çerçevede karar kılarak şairi söyleyeceklerinde daha seçici ve ölçülü olmaya, titiz tercihler yapmaya sevkeder.

17. yüzyıla gelindiğinde gazel, Nâilî'nin öncülüğünü yaptığı Sebki Hindî üslubuyla yeni bir incelik ve zarafet kazanır. Bu yüzyılın en büyük gazel şairleri Şeyhülislam Yahyâ, Nâilî-i Kadîm ve Nâbî'dir. Sebki Hindî tarzı ile hikemî üslup bu asırda Türk şiirini derinden etkilemiştir. Devrin Sebki Hindî tarzı ile gazel yazan önde gelen şairleri Nâilî-i Kadîm, Neşâtî ve İsmetî'dir. Yüzyılın sonunda gelen Nâbî ise hikemî üslubun temsilcisidir ve gazele fikrî bir ağırlık kazandırmıştır.

Gazelin biçim ve içerik bakımından değişime uğradığı bu yüzyıl, aynı zamanda şiirin deyim, halk tabirleri ve atasözleri ile konuşma diline yakınlaştığı bir devirdir. Yüzyılın edebî yeniliklerinden biri de, gazelin beyit sayısının azalması ve genellikle beş beyitten oluşan gazellerin yazılmasıdır. Ancak bu yeniliğin bir önceki yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başladığı ve 16. yüzyıl şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Figanî, Hayretî, Zâtî, Hayâlî ve Nev'î gibi şairlerin genellikle beş beyitten oluşan gazeller yazdıkları da bilinmektedir. Bu anlayış 17.yüzyılda da devam etmiştir. 17.yüzyılda yazılan divanların büyük bir bölümünde de beş beyitten oluşan gazeller

büyük bir yekün teşkil etmektedir.

Türk edebiyatında gazel şairi olarak kabul gören Şeyhülislam Yahyâ, Bâkî ile Nedîm arasında önemli bir köprü vazifesi görmüştür. Gazellerinde gayet rahat ve tabii bir anlatım sergiler. Onun şiirlerine Ganî-zâde Nâdirî, Nef'î, Neşâtî, Nâbî, Nâilî, Şeyhülislam Bahâyî, Cevrî, Sabrî gibi dönemin ileri gelen şairleri nazireler yazmıştır. Ancak onun etkisi kendi dönemiyle sınırlı değildir. Sâbit, Nedîm, Şeyh Gâlib ve Enderunlu Vâsîf'a uzanan bir şairler silsilesinde Yahyâ'nın etkileri görülür.

Dönemin diğer şairlerinden Nev'î-zâde Atâyî, Nâbî ve Sâbit, gazelin muhtevasını sosyal içerikle zenginleştirerek devam ettirmişlerdir. Gazeldeki aşk, bezm ve tabiat gibi temel konulara, felsefî fikirler, sosyal hâdiseler, hayat üzerine düşünceler de eklenmiştir. Böylece şiir sembolik üslubundan sıyrılarak daha açık ve hikemî bir hususiyet kazanmıştır.

18. yüzyılda yaşamış olan Nedîm (ö.1730)'den ayırmak için "Kadîm" sıfatıyla anılan 17.yüzyıl şairi Nedîm-i Kadîm (ö.1670), gazelleriyle kendisini tanıtmış bir şairdir. Gazellerinde güçlü bir anlatıma sahiptir. O, Necâtî, Zâtî, Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ'dan 18. yüzyılın şöhretli şairi Nedîm'e varan çizgide yer alan, konuşma diline yakın tabii, zarif diliyle dikkati çeken bir şairdir. Mevlevî çevrelerinde yetişmiş bir şair olan Neşâtî'nin şiirlerinde hoşça giden bir âhenk bulunmaktadır. Bilhassa gazellerindeki engin hayal gücü, mübalağalı ifadeler, orijinal benzetmeler ve yeni anlamlar, şairin Hint üslûbuna ilgi duyduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kendisinden sonra Şeyh Gâlib ve Nedîm gibi şairler gazellerine nazireler yazmışlardır. Yine dönemin mevlevî şairlerinden Fasih Ahmed Dede ise, divanındaki gazel ve rubai sayılarıyla dikkati çekmektedir. Kasideleriyle meşhur Nef'î, gazellerinde de yenilik peşindedir. Gazelleri muhteva olarak klasik gazel tarzından bir farklılık göstermemekle beraber, bazı gazellerine fahriye ve methiye konulu birden fazla beyte yer vermekle ve zaman zaman gerçek çevreyi anlatmakla içerikte yeniliğe gitmiştir. Sebk-i Hindî'nin en kuvvetli şairlerinden Nâilî'nin asıl ustalığı gazel alanındadır. O da devrinin bir hususiyeti olarak gazelde beyit sayısını az tutmuştur. Gazellerinde anlam ön plandadır ve Sebk-i Hindî tesiriyle zaman zaman anlaşılması zor mazmunlar kullanmıştır.

Edebiyatımıza büyük bir incelikle işlenmiş söyleyişleri kazandıran gazel, Türk şiirinin gelişiminde ve yüksek bir sanat seviyesine erişmesinde inkâr edilemez bir etkiye sahiptir (İpekten 1996:440-442; Akün 1994:405,406; Bilkan 2006:257-273; Okuyucu 2006:178; Çavuşoğlu 1986:78,178,415-417; Erkal 2009:140).

4. 17. YÜZYILDA ŞİİR AKIMLARI

Geleneksel konuların yerine, yeni mevzu ve imajların ön plana çıktığı 17.yüzyılın, aynı zamanda farklı edebî arayışların ve şiir okullarının da ortaya çıktığı bir dönem olduğu söylenebilir.

Bu dönemde dört farklı edebî üslup ortaya çıkmıştır:

4.1. KLASİK ÜSLUP

14-16. yüzyıllarda gelişen Türk edebiyatı, gerek muhteva, gerekse şekil ve üslup açısından gelişimini tamamlayarak klasikleşmiştir. Klasik dönemin en olgun dönemi 16. yüzyıl olup, bu üslûbun en büyük temsilcileri Necâtî ve Bâkî'dir. Bu şairlerle zarif, âhenkli, sade ve yerli bir özellik kazanan gazel tarzı, sonraki dönemde Şeyhülislam Yahyâ, Bahâyî, Nedîm-i Kadîm ve Mezâkî gibi şairler tarafından zenginleştirilerek devam etmiştir. Bu üslûbun en dikkati çeken hususiyeti, şiirselliğe yani âhenge muhtevadan daha fazla ehemmiyet vermesidir. Bu şiir anlayışında duygu ve lirizmden ziyade, şiir tekniğindeki sağlamlık, âhenk ve akıcılık önem taşır. Atasözü, deyim ve mahallî ifadeleri kullanan klasik üslup şairleri, şiirlerinde felsefî fikirlerle tasavvufî anlamlara fazla değinmemişler ve sade bir dili tercih etmişlerdir. Şiirlerindeki ana tema aşk ve tabiattır. Daha çok gazel nazım biçimini tercih eden klasik üslup temsilcileri canlı ve akıcı bir üslup kullanmak suretiyle şiire tabîlik kazandırmışlardır.

Klasik üslubun, Bâkî tarzının 17. yüzyıldaki en önde gelen temsilcisi Şeyhülislam Yahyâ'dır. O, Necâtî Bey ve Bâkî ile temsil edilen şehrli Türkçesini devam ettirmiştir. Yahyâ'yı onun kadar kuvvetli şair olmamakla beraber, dönemin tanınmış şairleri arasında zikredilen Bahâyî, Riyâzî, Vecdî ve Nedîm-i Kadîm takip etmektedir. Râmî Çelebi, Sükkerî, Bahtî, Fârisî, Muradî, Ganî-zâde Nadirî, Güftî, Mantıkî Ahmed, Tıflî, Sabûhî Ahmed Dede, Fasih Ahmed Dede, Cevrî, Mezâkî gibi şairler de, klasik üslubu şiirlerinde yansıtan şairler arasındadır.

Şeyhülislam Yahyâ'nın üslubu içinde yer yer tasavvufî öğelere rastlanılmakla beraber, şiirlerinde daha çok lâ-dinî bir atmosfer hâkimdir. Bâkî'nin üslubunu bu yüzyılda devam ettiren şairlerden biri de Şeyhülislam Bahâyî'dir. Bahâyî de Yahyâ gibi gazel şairidir. Âhenk unsurlarının yardımıyla şiirlerinde hoş giden ifadeler yer alır. Yahyâ tarzını benimsediği için şiirleri âşıkâne ve rindânedir (Bilkan 2006:256-263).

4.2. SEBK-İ HİNDÎ

17. yüzyıldan itibaren klasik şiirimizi tesiri altında bırakan yabancı üsluplardan biri Sebk-i Hindî'dir. Hint tarzı anlamındaki bu üslup İran'da ortaya çıkmakla birlikte İran'da Safevî hanedanının dinî baskıları yüzünden Hindistan'a sığınan İranlı şairlerce geliştirilmiştir. 16. yüzyılda ortaya çıkan bu tarzın temsilcileri Örfî-i Şirazî (ö.1590), Tâlib-i Amûlî (ö.1626), Kelîm-i Kâşânî (ö.1651), Sâib-i Tebrizî (ö.1595), Şevket-i Buhârî (ö.1699), Feyzî-i Hindî (ö.1595) gibi şairlerdir.

Bu üslup Nef'î, Fehîm-i Kadîm, Şehrî, İsmetî, Nâilî, Nedîm-i Kadîm, Neşâtî, Râsîh, Nâbî ve Şeyh Gâlib gibi Türk edebiyatı şairleri üzerinde tesirini gösterir. Özellikle Orta Klasik Dönem edebiyatında etkili olan Sebk-i Hindî şiirde, aklın yerine hayale ehemmiyet vererek, anlam inceliğine, derinliğine ve giriftliğine dayalı bir yapı oluşturmuştur. Bu üslup, yeni mazmunlar bulmaya, zincirleme tamlamalarla ince istiare, kinaye ve benzetme yapmaya, mübalağa ve tezat sanatlarını çok kullanmaya dayanan bir akımdır. Bu yola, eski mazmunları tekrarlamamak ve şiire yeni bir söyleyiş getirmek maksadıyla girilmiştir. Bu şiir anlayışında anlamın ön planda olduğunu Sâib, "ince anlamlar bulabilmek için kıl gibi inceldim" sözüyle ifade eder ve bu anlayış, Türk şairler için de geçerlidir.

Sebk-i Hindî'nin ilk olarak görüldüğü şairlerden biri Nef'î'dir. Kendisine has bir üslup geliştirme başarısını gösteren Nef'î, şiirlerinde kendi sanatından bahsetmesi bakımından Arap şairi Mütenebbî'ye yaklaşır. Sanatının ilk dönemlerinde Hâfız, Enverî ve Muhteşem-i Kâşânî gibi Sebk-i Irakî şairlerini takip etmiş, sonrasında ise Örfî, Enverî ve Hâkânî gibi Sebk-i Hindî şairlerinin tesirinde kalmıştır. Kendisini

“Rûm’un Örfî’si” olarak niteler. Kaside-i Rahşiyye’si, Örfî’nin Ebulfeth Geylânî’ye sunduğu kasidedeki at tasvirlerini hatırlatır.

Şiirlerinde dil ve üslup olarak Nef’î etkisi görülen Fehîm-i Kadîm, İran şairlerinden özellikle Örfî’yi beğendiğini söyler. Bir gazelinde kendisinin Örfî, Tâlib veya üstad-ı kâmil olduğunu ifade eder. Şiirlerinde gerek şekil, gerekse içerik açısından birçok yenilik göze çarpar. Şairin dili Sebk-i Hindî özellikleri taşımaktadır. Sadelik, mahallilik ile terkipli ve kolay anlaşılmayan bir dili aynı anda tercih eden şairin bu tutumunda da Sebk-i Hindî etkisi hissedilir. Fehîm Divanı’nda, şairin istinsah ederek tamamladığı Örfî-i Şirazî Divanı için bir Farsça tarih de bulunmaktadır. “Örfî-i Şirazî Divanı’nın Yazılışı Münasebetiyle” başlığını taşıyan bu Farsça tarihte, şu ifadeleri kullanır: “Ey Fehîm! Örfî Divanı’nın hazinesinde sabah akşam kalemin siyah yılanını ne kadar sık gezdirirsin. Kalem, Babilli sihirbaza benzeyen büyücü gibi, onun sihirli kâğıdı üzerinde gezindikçe, yolda binlerce tükenmez hazine buldu. Ey Tanrım! Onu dehrin azizi kıl. Tarih böylece tamamlandı: Kalem, Örfî’nin hazinelerini Hz. Yusuf gibi kuyudan çıkardı.” (Üzgör 1991; 718,719)

Sebk-i Hindî’nin temsilcisi şairlerimizden biri olan Nâilî, bu üslubun etkisiyle zaman zaman anlaşılması güç mazmunlara yer verir. Şiirlerinde Hint üslubunun hemen hemen tüm hususiyetleri görülür. Bu yönüyle, şiirde anlam derinliği, geniş hayaller, mübalağalı söyleyişler ve alışılmadık, yabancı kelimeler yer verme alışkanlığı şiirinin başlıca özelliklerindedir.

17.yüzyılda Nâilî’nin etkilediği şairlerden biri olan Neşâtî’de de Sebk-i Hindî’nin etkilerini görmek mümkündür. Zaman zaman orijinal benzetme ve mazmunlara başvurarak bu üslubu benimsediğini göstermiştir. Şairin çok iyi Farsça bilmesi ve İran edebiyatına hâkim olması da yüzyılın İran şairlerini ve büyük ilgi gören Hint tarzını yakından tanımasını sağlamıştır. Şiirlerinde Örfî, Enverî, Selmân ve Kelîm’i övmektedir. *Şerh-i Müşkilât-ı Örfî*, Örfî-i Şirazî’nin anlaşılması güç olan beyitlerini açıkladığı bir eser olmakla beraber, şairin şiir anlayışıyla ilgili ipuçları da veren bir nitelik taşır. Bir kasidesinde: “Örfî-i mu’cize-perdâz-ı zamânem ki eder/ Şî’rûme reşk ü hased nâdire-sencân-ı Fehîm” (Ben bu zamanın mucizeler söyleyen

Örfî'siyim; şiirlerimi en zeki, anlayışlı şairler bile kıskanmaktadır) diyerek Örfî'yi üstat kabul eden şair, 17.yüzyılın tipik bir hususiyeti olan “kendini İran şairlerinden üstün görme” tavrını da sergilemekten geri durmaz: “Benim ki bîm-i zuhûrumla Örfî-i Şiraz/ Diyâr-ı Hinde gidip oldu rû-be-râh-ı adem” (Şirazlı Örfî benim ortaya çıkacağımdan korkup Hint diyarına giderek yokluğa karıştı).

Şiirlerindeki dil ve üslup özellikleriyle Sebki Hindî'nin şiir anlayışından etkilendiği anlaşılan Şehrî, kaside ve gazellerinde üçlü terkiplerle süslü bir dil kullanmıştır. Şiirlerinde İran şairlerinden Örfî, Feyzî-i Hindî, Kemâl, Tâlib, Selim ve Senâyî'yi anan şair, bu şairlerden de üstün olduğunu ifade eder.

İsmetî, 17. yüzyılın önemli şairlerinden biri olup, aynı zamanda dönemin âlimlerindedir. Şairin tek eseri divançesidir. Şiirlerinde yer verdiği ıstırap temasıyla Nâilî'nin üslubunu hatırlatan şairin dili, Sebki Hindî'nin özelliklerini yansıtır.

Yukarıda belirtilen Sebki Hindî üslubunun bütün özelliklerini 17. yüzyıl şiirinde görmek mümkündür. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, bu özelliklerin biri veya bir kaçını toplayan her şaire Sebki Hindî şairi demek yanlış olur (Bilkan 2006:264-274; Mum 2006:369-392; Bilkan, Ş. Aydın 2007:33,140-148; Kaplan 2001:273-281).

4.3. DİDAKTİK (HİKEMÎ) ÜSLUP

Nâbî ile temsil edilen bu üslup, düşünceye dayalı hikmetli söz söyleme olarak tanımlanabilir. Bu üslup asıl etkisini ise sonraki yüzyılda göstermiştir. Kelime anlamı olarak “bilgelik ve hakimlik, varlık ve eşyanın asıl amacı, özdeyiş ve atasözü gibi anlamlara gelen ‘hikmet’, eşya ve olayları ‘anlamlandırma’, varlık ve olayların gizli anlamlarını çözme üzerine kurulmuş bir ifade tarzıdır. İslamî düşünce sisteminde daha çok felsefe karşılığı kullanılan hikmet, edebiyatta ise bir milletin ortak dehasının yarattığı düşünce sistemi tanımıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda “hakimane şiir söyleme” anlayışının İran'daki temsilcileri Şevket-i Buharî ve Sâib-i Tebrizî'dir. Geleneksel İran şiirinde var olan mistik veya hissi tesirlerin, özellikle bu yüzyılın başlarında, düşünce ve felsefeye, “hayatta olup bitenleri

anlamlandırma”ya yönelik yeni bir tarza dönüşmüştür. Nâbî de Sâib-i Tebrizî’nin şiirde kullandığı bu tarzı benimsemiş ve şiirine yansıtmıştır. Böylece Nâbî Türk şiirini yeni bir düşünce ve hikmet vadisine yöneltmiştir. Bu oluşumda devrin sosyo-kültürel yapısının da etkisi olduğu muhakkaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki, hikemî şiirin revaç bulması Osmanlı Devleti’nin gerilemesi ve çökmesiyle doğru orantılıdır. Üslubun bu anlamda hedef aldığı hususlar ise, insan ilişkilerindeki samimiyetsizlik, ahde vefasızlık, sadakatsizliktir. Nâbî’nin, Sâib-i Tebrizî gibi olan bitenin arkasındaki hikmeti araştırarak varlık ve eşyanın yaratılış gayesini anlatma çabası, hikemî tarzın dinî ve tasavvufî yönünü de ortaya koyar. Nâbî’den sonra bu üslubu Tâlib, Râmî, Sâbit, Nazîm, Samî, Râşid, Seyyid Vehbî, Koca Râgıp Paşa ve Sümbülzâde Vehbî gibi klasik edebiyat şairleri devam ettirmek suretiyle Türk şiirini yeni bir vadiye götürmüşlerdir.

Yüzyılın mühim şairlerinden Azmî-zâde Hâletî’nin şiirlerinde âlim kişiliği ve bilgisi kolayca göze çarpar. Rubai nazım şeklini, gerek nitelik gerekse nicelik olarak çok önemli bir yere taşıyan Hâletî, dönemin tezkirelerinde “üstâd-ı rubai”, “Hayyâm-ı Rûm” gibi sıfatlarla nitelenir. Onun rubaiye düşkünlüğü ilim adamı olmasıyla da ilgilidir. 17. yüzyılda olan sosyal ve kültürel değişimler, cemiyette ve kurumlarda baş gösteren yozlaşma, şairlere bu hadiselerin sebepleri hakkında düşünme ve hikmetli yorumlar yapma yolunu açmıştır. Bu mânâda Hâletî’nin rubaileri, devrin hikmetli şiir anlayışında önemli bir yere sahiptir (Bilkan 2006:274,275; Şentürk, A. Kartal 2006:366,367; Mengi 2006:200,201).

4.4. MAHALLÎ ÜSLUP

17. yüzyılda ortaya çıkan üsluplardan biri de şiirde, yerli, mahallî unsurlara yer verme anlayışıdır. Nev’î-zâde Atâyî ve Sâbit’in öncülüğünü yaptığı bu tarz, esas olarak mahallî hayatı mevzu edinir. Bunun neticesinde, bu döneme kadar girmemiş pek çok mahallî ifade, sokak argosu ve mahallî söyleyişler şiirde yer almıştır. Meselâ Sâbit, şiirlerinde canlı mahalle tasvirleri yapar ve halk inançlarını, geleneklerini ayrıntıları ile anlatır. Şişe çektirme, yakı yakma, hastaları hocaya okutma, kerpetenle diş çekme, şirinlik muskası, karınca duası gibi unsurlar Sâbit’in şiirlerindeki başlıca mahallî unsurlardır. Bu üslupla beraber klasik konular terk edilerek mahallî konulara

ilgi gösterilmiştir. Dönemin diğer şairleri üzerinde de bu üslubun etkisi hissedilir. Nâbî'nin siirlerinde de sosyal çevreye ait konular ve folklorik unsurlar önemli yer tutmaktadır. Nitekim bu dönemde *şarkı* ve *ilahi* gibi nazım şekillerinin yazılmış olması bu üslubun gelişme sürecini de göstermekte ve 18. yüzyıldaki bu üslubun en önemli temsilcilerinden biri olan Nedîm'i de müjdelemektedir (Bilkan 2006:284; Şentürk, A. Kartal 2006:367).

BİRİNCİ BÖLÜM

I. 17. YÜZYIL DİVANLARINDA ARAP ŞAİRLERİ

1.1. İMRÜ'L-KAYS B. HUCR (ö.540?)

Cahiliye devrinin ve *Mu'allâkât-ı Seb'a*'nın ilk meşhur şairidir. Necid'de doğdu. Kinde'nin son hükümdarı Hucr'ün oğludur. Soyu Güney Arabistan'da yerleştikleri kabul edilen Kahtânîler'e dayanır. İmrü'l-Kays onun lakabı olup "şiddet adamı, Tanrı Kays'ın kulu, Kaysoğulları kabilesinden bir kişi" anlamlarına gelir. Arap edebiyatında kahramanlığıyla tanınan dayısı *Mühelhil b. Rebîa*'dan ders alarak şiirde yüksek bir seviyeye ulaştı. Macera dolu bir yaşam süren (Zavotçu 2006:249) şair, 540 yılı civarında öldü.

Büyük bir şöhrete sahip olan İmrü'l-Kays bu şöhreti Basralı âlimlerin onu klasik kasideye ilk şeklini veren, kasideyi ilk uzatan, sevgilisinin göç ettiği yerlerde durup ağlayarak hissiyatını dile getiren ilk şair olarak nitelermelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Bazı kaynaklar şiiri ilk defa uzatıp kaside haline getiren şairin İmrü'l-Kays'ın dayısı *Mühelhil b. Rebîa* olduğunu kaydetse de kaynakların çoğunda bu nitelermeler İmrü'l-Kays için zikredilmektedir. Hz. Peygamber'in İmrü'l-Kays'ın şairliğini takdir edip onun şairlerin öncüsü ve bayraktarı olduğunu söylemesi, Hz. Ali'nin de şiirlerini beğenip övmesi şöhretini daha da arttırmıştır. El-Ukaz bölgesinde yapılan şiir yarışmalarında birinci olan şiiri uzun süre Ka'be duvarında asılı kalmış, Kur'ân nâzil olmaya başlayınca buradan indirilmiştir. Kasidelerinde içli ve duygulu bir söylemi vardır (Savran 2000:237,238; Zavotçu 2006:249; Yaltkaya 1989).

1.1.1. Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

Şeyhülislam Yahyâ Divanı'nda Cahiliye döneminin meşhur muallaka şairlerinden İmrü'l-Kays'ın ismi bir yerde geçer. Hatta 17. yüzyılın incelenen divanlarında sadece Şeyhülislam Yahyâ Divanı'nda rastlanmaktadır.

Şeyhülislam Yahyâ ile Nef'î'nin atışmaları tarihte meşhurdur. Yahyâ'nın Nef'î için yazmış olduğu ince nükteli hiciv kıt'asına şair cevap vermekte gecikmez. “Her iki ifadede de fikhî bir hükmün veciz söylenişi yer almaktadır. Hükmü tam olarak ifade etmesi bakımından Nef'î'nin anlamı tam ifade edip boşluk bırakmadığı görülür” (Akkuş 1993:7).

Şimdi hayl-i sühan-verân içre
Nef'î mânendi var mı bir şâir
Sözleri seb'a-i muallakadur
Imriu'l-Kays kendidür kâfir (T.22/1-2)

Nef'î ise bu şiire cevap vermekte gecikmeyip şu şekilde karşılık verir:

Bize kâfir demiş müfti efendi
Tutalum ben ana diyem müselmân
Varduk da yarın rûz-i cezâyâ
İkimiz de çıkaruz anda yalan

1.2. ANTERE B. ŞEDDÂD B. AMR EL-ABSÎ (ö.M. 614 [?])

Muallaka şairlerinden olan Antere, M. 6. yüzyılda yaşamış altıncı tabaka şairlerinin en büyüklerindendir. Alt dudağı yarık olduğundan “Anteretü'l-felhâ” diye de anılan bu melez şair, annesinin cariye olmasından dolayı, zamanının anlayışına göre köle sayılmaktaydı. Cahiliye devrinde melez olmaları sebebiyle kendilerine “Ağribetü'l-Arab” (Arap Kargaları) denilen ve kahramanlıklarıyla ün salan üç siyah köleden biri olan Antere, Abs kabilesinin hem şairi, hem de cesur, atılgan, güzel huylu, hoşsohbet, zulme boyun eğmeyen savaşçısı olarak tanınmıştır. Bu yiğit şair, ilerlemiş yaşına rağmen kendi kabilesi ile Tay kabilesi arasında çıkan bir savaşa katılmış ve savaş sırasında öldürülmüştür.

Baştan sona gazel ve hamasî beyitlerden oluşan muallakası, güzelliği sebebiyle “el-Müzehhebe” diye de şöhret bulmuştur. Seksen altı beyit kadar olan ve birçok kişi tarafından şerhedilen muallakasının diğer muallakalarla birlikte çeşitli

zamanlarda şerhli ve şerhsiz neşirleri yapılmıştır.

Antere'nin efsanevî kahramanlıkları daha sonra, genel olarak Antere kıssası adı ile anılan bir destanın meydana gelmesine sebep olmuştur. Hayatı hakkında çeşitli monografiler kaleme alınan Antere'nin kahramanlıkları muhtelif tiyatro ve sinema eserlerine de konu olmuştur (Muhtar 1991:237; İ. Yılmaz 2001:249-266).

1.2.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

“Zübdetü'l-Eş'âr” tezkiresiyle meşhur olan 17.yüzyıl şairlerinden Kaf-zâde Fâizî'nin divanında Vezir-i azam Dilaver Paşa için yazılan bir kasidede şair ve bir halk kahramanı olan Antere, bu beyitte gayreti ve iyi ata binmesi münasebetiyle zikredilmiştir:

Tahmînüm ol ki çıkmaya kâlâ-yı çerhden
Çâpük-süvâr-ı himmet-i vâlâ-geh-i Anterî (K.15/16)

1.2.2. Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)

Cahiliye döneminde yaşamış ve *Muallaka-i Seb'a* şairlerinden olan Antere b.Şeddad, 17. yüzyılda yaşamış olan melevî şairlerden Selanikli Es'ad Efendi'nin divanında bir yerde ismi geçer, şair kendini Antere'den üstün görür:

Benüm ki elbise-i iftihâr endîşem
Ne Anterî vü ne Cellâyîdür ne Şirvânî (K.1/9)

1.2.3. Muîn (ö.1652)

“Şiirimden bir küçük mısra gören, onu Antere'nin şah beyti sanır” demek suretiyle Muîn, meşhur Arap şairi Antere'yi, kendi şairlik kabiliyetini övmek için mukayese unsuru olarak anar:

Bunca sihr-tab' olur
Âyâ ki şi'ründen Muîn

Bir kemîn mısra' gören
Dir şâh-beyt-i 'Antere (G.66/5)

1.3. A'ŞÂ (MEYMÛN B. KAYS, ö. 7/629 [?])

Cahiliye devri şairlerinden. M. 565 yılında dünyaya geldi. Gözündeki görme zayıflığı sebebiyle *A'şâ* lakabıyla anılmış olup ileri yaşlarda gözlerini büsbütün kaybetmesinin de bu lakabı almasında rolü olmuştur. Yine aynı sebeple Ebû Basîr künyesini almış, A'şâ adlı diğer şairlerden ayırmak için de kendisine el-A'şâ el-Ekber veya A'şâ Bekr denilmiştir.

Mezopotamya'yı, Suriye ve Arabistan yanmadasını birkaç defa dolaşp Habeşistan'a kadar giden şair, bu seyahatleri sırasında pek çok kimse için kasideler söyler ve onların ihsanlarına nail olur. Hz. Peygamber'e onu övmek için nazmettiği “Dâliyye” adıyla bilinen kasideyi sunmak ve müslüman olmak düşüncesiyle, Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı tarihte (6/628) Yemen'den Hicaz'a gelir. Kureyşliler onun müslüman olmasından endişeye kapılarak; şarap, kumar ve kadına düşkün olan şairi, bu dinin içki, zina, faiz ve kuman yasakladığını söyleyerek bu ziyaretten vazgeçirmeye çalışırlar. Ayrıca müslümanları yakında mağlûp etme ihtimallerinden bahsederek şayet mağlûp edemezlerse bir yıl sonra tekrar gelebileceğini söylerler ve kendisine 100 deve hediye edip onu geri gönderirler. Fakat A'şâ köyüne yaklaştığı sırada devesinden düşerek ölür. Ölüm tarihi olarak 625, 629 ve 630 yılları kaydedilmektedir.

A'şâ, kasidelerinde klasik formu koruyan bir şairdir. Zaman zaman kasidelerin nesib kısmını uzatarak diğer şairlerden ayırdığı da olur. A'şâ daha çok şarkı formunda kullanılan kısa bahirleri benimsemiştir. Övdüğünü göklere çıkaran, hicvettiğini yere batıran A'şâ methiye, hicviye, fahriye ve gazel türündeki şiirlerde son derece başarılı olmuştur. Hakkında methiyeler yazdığı kimseleri kısa zamanda şöhrete kavuşturduğuna dair hikâyeler anlatılır. Diğer Cahiliye şairlerine göre daha fazla şiir söylediği anlaşılan A'şâ'nın, methiyelerinden sonra en fazla şarap ve içki meclislerine dair şiirleri bulunduğu görülmektedir (Tülücü 1991:545).

1.3.1. Beyanî (ö.1664/65)

Şair Lebid'le birlikte ismi zikredilen A'şâ, Beyanî'nin sevgiliyi vasfeden şiirinde, benzemek istediği şairler arasında geçer:

Dür-i mensûr-ı Beyanî güzelüm vafunda
Dür-i manzûme-i A'şâ vü Lebid olmaz mı (G.770/5)

1.4. KÂ'B B. ZÜHEYR (ö. 24/645)

Kasîdetü'l-Bürde'siyle meşhur olan muhadramûn şair. Şiir eğitimini babasından alan Kâ'b genç yaşta şiir söylemeye başlar. Babasının iyice yetişip olgunlaşmadan şiir söylemesini istememesine rağmen şiir nazmetmeye devam eder. Şairlikte üstün yeteneğini kanıtlar ve Hutay'e onun şiirlerini ezberleyip nakleden ravisi olur. Bu yıllarda Tay, Kureyş ve Hazrec kabilelerine karşı yapılan savaşlara iştirak eder.

Medine döneminin ilk devirlerinde çevresinden birçok kişi islamiyeti kabul etmesine rağmen Kâ'b ve diğer bazı şairler İslâm dinini ve Hz. Peygamber'i hicvetmeye devam ederler. Kâ'b, İslâmiyet'i kabul eden kardeşi Büceyr'i bundan caydırmak için Resûl-i Ekrem'i de hicvettiği bir şiir söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Kâ'b'ın öldürülmesini ister. Kâ'b, kabilesi Müzeyne'nin himayesine sığınır, fakat kabilesi onu reddeder. Kardeşi Büceyr'in, müslüman olduğu takdirde affedileceğini bildirmesi üzerine müslüman olmaya karar veren Kâ'b, 9 (630) yılında Medine'ye giderek Resûlullah'ın huzurunda ensar ve muhacirlerden oluşan topluluğun önünde İslâm'ı kabul eder ve orada meşhur kasidesi "Bânet Sü'âd"ı okur. "Muhakkak ki Peygamber kendisiyle aydınlanılan, Allah'ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır" beytini söylediğinde Resûl-i Ekrem duygulanarak üzerinde bulunan Yemen hırkasını (bürde) Kâ'b'ın omuzlarına atar. Şairin kasidesi bundan dolayı *Kasîdetü'l-Bürde* adıyla şöhret bulur. Kâ'b'ın vefat tarihi 24 (645) veya 26 (647)'dir. Muâviye tarafından 20.000 dirhem karşılığında Kâ'b'ın vârislerinden satın alınan, Emevîler ve Abbasîler zamanında halifelerce muhafaza edilen ve törenlerde giyilen hırkanın Moğollar'ın Bağdat'ı istilâsı sırasında yandığı kaydedilir; ancak daha

sonra hırkanın yangından kurtulmuş olduğu ileri sürülmüştür. Kâ'b'a ait olduğu rivayet edilen bir hırka günümüzde İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunmaktadır. Bu hırka ve hırkanın meşhur olmasına neden olan kaside klasik edebiyata konu olmuş ve yaygın olarak işlenmiştir.

Muhadram şairlerden olan Kâ'b klasik kaside formuna tamamıyla bağlı kalan bir şairdir. Başarılı teşbihler, ince tasvirler, darbimeseller ve hikmetli sözlerle, yer yer kullandığı garib kelimeler onun şiirinin hususiyetlerindedir (Savran 2001:7,8; Zavotçu 2006:26).

1.4.1. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Klasik Türk edebiyatının en fazla na't yazan şairlerinden biri olup, divanındaki 21 kasideden 11'i na't olan (Demirel 2005:8) Rızâyî, divanının kasideler kısmında bir na't beytinde, Hz. Muhammed'in hırkasını yazdığı kaside karşılığında Kâ'b b. Züheyr'e hediye etmesine telmih yaparak şairi anar:

Cenâb-ı pâküni medh eyledükde bir kasîdeyle
Çü senden oldı Kâ'b b. Züheyr'e Bürde ihsânı (K.6/57)

1.4.2. Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645)

Sabrî, başlıksız bir kasidede memduhunu kaside ve gazel alanında asrın Züheyr'i ve Selmân'ı ve ikinci bir Hüsrev'i olarak görür (K.16/46). Ka'b b. Züheyr bir başka beyitte yine Selmân'la birlikte geçer. Vezir-i azam Hüsrev Paşa için yazılmış bu kasidede Sabrî, bu alanda Selmân ve Züheyr ve Zahîr-i Fâryâb'ı kendine rakip olarak görmez:

Fâris-i meydân-ı nazmum pâymâlümdür bugün
Eşheb-i tab'umla Selmân ü Züheyr-i Fâryâb (K.12/45)

1.4.3. Nâzım (İstanbulu, ö.1695)

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan, fakat hattatlığı konusunda ittifak edilen (Sak 1994:20) Nâzım, sanatını Kâ'b b. Züheyr ve Nizâmî'den üstün tutarak över:

Benüm ol nükte-senâ say-ı güruh-ı şu'arâ
Vasf-ı pâkünde benüm şimdi Nizâmî vü Züheyr (K.10/39)

1.4.4. Nâbî (ö.1712)

Hikemî tarzın en büyük temsilcisi olan Nâbî'nin divanında sadece bir beyitte, divanın hemen başında yer alan na'tkısında geçen Kâ'b b. Züheyr'in, Hz. Muhammed'i ağır şekilde hicvettiği için kanı helal kılınmıştı. Kâ'b b. Züheyr bunu öğrenince Hz. Muhammed'in gazabından kurtulamayacağını anladı ve müslüman olduğu takdirde bağışlanacağı kendisine bildirilmesi üzerine müslüman olmaya karar verdi. Sonrasında ise *Kasîde-i Bürde* adı verilen meşhur kasidesini yazdı (Zavotçu 2006:264). Bu kasideyi dinleyen Hz. Muhammed Kâ'b'ı bağışladı. Bu hâdiseye telmihte bulunan Nâbî, Hz. Muhammed'den bu şekilde af talep eder:

Çünkü Kâ'b b. Züheyr'ün günahın afv itdün
Müjde-i 'afv ile eyle bu günehkârı da şâd (K.2/158)

1.5. LEBİD (ö. 40 VEYA 41/660 VEYA 661)

Muallaka sahibi İslâm şairidir. Cahiliye devrinde yaşamıştır (muhadramûn). Sözlükte "aslan yelesi" manasına gelen "Lebid" bu dönemde çokça rastlanan isimlerdendir (Tülücü 2003:121).

Hz. Peygamber'in kalplerini İslâm'a ısındırmak amacıyla zekât verdiği kimse-ler (müellefe-i kulûb) arasında yer alan Lebid kuvvetli görüşe göre 9 (631) yılında islamiyeti kabul eder. Uzun bir ömür sürdüğü rivayet edilen Lebid 40 veya 41 (660

veya 661) yılında Kûi fe'de vefat eder.

İbn Sa'd, İbn Kuteybe ve İbn Hallikân gibi eski müellifler Lebid'in müslüman olduktan sonra şiirle meşgul olmadığını kaydetmişlerse de Brockelmann, Ömer Ferruh ve diğer bazı çağdaş araştırmacılar, şiirlerindeki İslâmî motiflere dayanarak onun müslüman olduktan sonra da az miktarda şiir söylediğini öne sürerler. Hz. Peygamber, Lebid'in, "İyi biliniz ki Allah'tan başka her şey bâtıldır, her nimet de şüphesiz zevale mahkûmdur" beytini takdir ederek, "Hiçbir şairin ağzından bundan daha doğru bir söz çıkmadı" demiştir. Lebid'in şiirleri ağırlıklı olarak fahriye türünde olup bunlarda garib kelimelerle örülmüş sert bir üslûp sezilir. Yıldırım isabetiyle ölen kardeşi Erbed için yazdığı mersiye onun en güzel şiirlerinden kabul edilir.¹

Muallaka şairleri arasında yegâne müslüman şair olan Lebid'in belli bir olay veya sebebe bağlı olarak değil, kendi duygularını ifade etmek için yazdığı muallakası, Theodor Nöldeke'ye göre bedevî şairlerin şiirleri arasında en güzel olanlarındandır.

Lebid'in şiiri derinliklidir. İnce mânâlara işaret eder. Hz. Âişe (58/678) onun şiirini ve şairliğini takdir edenler arasındadır. Şöyle dediği rivayet edilir: "*Allah Lebid'e rahmet eylesin, o ne büyük bir şairdir!*" Urve b. Zübeyr, Hz. Âişe'nin Lebid'in şiirinden 12.000 beyit rivayet ettiğini nakleder. Bu sayı abartılı görünse de Hz. Âişe'nin onun şiirini çok beğendiği gerçeğine işaret eder (Yolcu 2008:123,135).

1.5.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin methedildiği bir kasidede Ganî-zâde, bir fahriye beytinde kendisini Lebid'le kıyaslar ve şöyle der:

Sevâd-ı defter-i nazmum şu bâg-ı ma'nîdür

Ki görse üstüne ditrer misâl-i bîd Lebid (K.31/40)

¹ Rivayete göre kardeşi Erbed'e yıldırım çarpmış ve bu Lebid'e çok dokunduğundan bağı yanık bir halde onun hakkında bir mersiye yazmıştır. Bu mersiye onun dokunaklı, en güzel şiirlerinden birini oluşturmuştur. (bkz. Yolcu 2008:132).

1.5.2. Cevrî (ö.1654)

Bir mevlevî ve aynı zamanda hattat olan Cevrî'nin divanında Lebid b. Rebia bir kez zikredilir. Övülen kişinin şiirlerini Lebid b. Rebia ile kıyaslar ve şöyle söyler:

Nezâket-i sühanı reşk-i nükte-i Hassân
Edâ-yı bî-bedeli gayret-i kelâm-ı Lebid (K.38 /24)

1.5.3. Beyanî (ö.1664/65)

Asıl adı Ahmed olup hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi olmayan (Başpınar 2008:1) Beyanî, divanında Lebid'den bir yerde bahseder ve Hassân ve Lebid'in kendi şiirlerini görmesi durumunda mutlaka takdir edip aferin diyeceğini ifade eder:

Âferîn-gû oluban eyleyelderdi tahsîn
Görseler bu revîş-i hâsumı Hassân u Lebid (K.3/71)

1.5.4. Fevzî (ö.1679)

Lebid b. Rebia Fevzî Divanı'nda terki-i bend kısmında bir kez zikredilir ve şair övülen kişiyi Lebid'den üstün görür:

Ol mu'cize-gûy-i vahy-i Haksın
Kim oldı Lebid önünde mülzem (Trk.B. 7/4)

1.5.5. Yârî (ö.1688/89?)

Hoca-zâde Abdullah için yazdığı kasidelerinden birinde Yârî, onun nüktelerinin muallaka sahibi İslâm şairi Lebid'i (Tülücü 2003:121) kışkırtacak kadar güzel olduğunu ifade eder (Karayazı 2012):

Sarîr-i kilik-i fasîhü'l-lisânı tûti'l-kuds

Nikât-ı nazm-ı bedû'l-beyânı reşk-i Lebid (K. 30/37)

1.6. HÂTEM-İ TÂYÎ (ö. 68/678 [?])

Arapların, Cahiliye döneminde cömertliğiyle ünlü şairi olan Hâtem, Tay kabilesinin reisidir. Babasının adı Abdullah ibn-i Sa'd idi. Hz. Peygamber zamanına yetişmiş ve hicretten önce ölmüştür. Babası Abdullah o henüz bir çocukken ölmüş, kendisini zengin ve cömert bir kadın olan annesi Guneyye bint Afif yetiştirmiştir. Çocukluk çağından başlayarak cömertliği ve konukseverliğiyle anılır ve bundan dolayı "Cevâd" lakabını almıştır (Zavotçu 2006:216). Bu meselede öylesine ileri giderdi ki, kendi ihtiyaçlarını bile düşünmezdi.

Hâtem'in şiirlerinin konusu genellikle bencillikten kaçınmak ve cömertlik övgüsü üzerinedir. Bu şiirlerinde cansızlara ve ölümlere can veren Allah inancını dile getirerek, cömertliği yalnızca Allah için yaptığını söylemiştir. Bu özelliği onu, edebiyatta çok meşhur bir tip haline getirmiştir. Hikâyelerde İslamiyetten önceki mert ve cömert Arap tipinin ideal örneğini oluşturur. Genellikle beyitlerde cömertlikte şöhretine telmihte bulunulur ve sıklıkla divanların kasideler kısmında zikredilir (Tülücü 1997:472,473; Zavotçu 2006:216).

1.6.1. Feyzî-i Kefevi (ö.1614)

Gazi Giray Han'ın övgüsü için yazılan bir kasidede şair, Giray Han'ın cömertliğini öyle yüceltir ki, "Hâtem-i Tâyi bunu görse lütuf ve cömertlik defterini dürederi." der:

Neşr-i ihsân itdügin keff-i güher-efşânunun

Hâtem-i Tayy görse cûd-u lutfi evrâkın dürer (K.5/28)

1.6.2. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

Kaf-zâde Fâizî Divanında Hâtem-i Tâyi adı üçü kasideler, biri de kıtalar kısmında olmak üzere dört kez zikredilmektedir. Birinci beyitte Şeyhülislam Yahyâ, fazileti açısından Hâtem-i Tâyi'ye benzetilip yüceltilmiştir (K.10/4). İkinci beyitte

ise Şeyhülislam Yahyâ'nın keremi karşısında Hâtem-i Tâî'nin cömertliği tuzu belli olan bir yemeğe benzetilmiştir (K.11/47). Üçüncü beyit ise bir tarih beytidir ve Kaf-zâde'nin Selanik kadılığına getirilmesi münasebetiyle bizzat kendisinin düşürmüş olduğu bir tarihtir. Kendisine verilen bu vazifeyi “atâ-yı şahane” olarak değerlendiren şair, bunun Hâtem-i Tâî tarafından bile kıskanılacak bir lütuf olduğunu ifade eder (Kt.3/3). Sultan Ahmed için yazılan bir kasidede ise padişahın cömertlikte ikinci Hâtem olarak övüldüğü görülmektedir:

Süleymân-ı tasarruf kadîr-endâz-ı kader-kudret
Kerîm-i bî-tekellüf 'akl-ı evvel Hâtem-i sâî (K.8/21)

1.6.3. Ereğlîli Tûrâbî (ö.1622/23)

Ereğlîli Tûrâbî Divanı'nda bir beyitte “tayy etmek” (silmek, kazımak) kelimesiyle birlikte kelime oyunu yapılarak Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın, cömertliği ve sehasıyla Hâtem-i Tâî'nin defterini sildiği söylenerek övülen kişi yüceltilir (T.64/3). Hacı İbrahim Paşa'nın vezir oluşu ile ilgili yazılan tarih beytinde Tûrâbî, paşanın cömertliğinin Hâtem-i Tâî'yi esir alacak kadar üstün olduğunu belirtir:

'Adl ü dâdın eyledi Nûşinrevânun bî-sadâ
Görse eylerdi sehâda Hâtem-i Tâî esîr (T.81/4)

1.6.4. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde Nâdirî Divanı'nda beş beyitte Hâtem'in adı geçer. Bu beyitlerin dördü kasideler, biri gazeller kısmındadır. Devlet büyüklerine sunulan bu kasidelerde Hâtem cömertliği bakımından kendisine benzetilen olarak geçer ve övülen kişiler Hâtem'den üstün tutulur (K.16/14, K.31/19, K.33/13, G.49/7). Aşağıdaki beyitte de aynı münasebetle geçer. Kaside Sultan Ahmed Han övgüsü münasebetiyle yazılmıştır. Şair, sultanı Hâtem'den öyle yüce ve üstün görür ki, sultanın kahır ve lutfunu akıllı kimseler bilseler, Hâtem'in ismini övüp yâdedeceklerine Sultan Ahmed'i anlatırlardı der:

Görse kahr u lutfunı itmezdi nakl-i mâmezî
Kahramân u Hâtemi vasf eyleyen dâna-yı kâr (K.6/20)

1.6.5. Hâşimî (ö.1627)

Bir padişah övgüsü olduğu anlaşılan bir kasidesinde Hâşimî, ihsan sahibi oluşuyla padişahı Hâtem'e benzetir:

Bir kâm-kârdur ki yanında 'atâsınun
Anılmaz oldu Hâtem ü Ma'nun sahâveti (K.2/4)

1.6.6. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî, Ali Paşa için yazdığı bir kasidede isminin Ali olmasından dolayı paşayı "Necef Şahı" olarak da anılan Hz. Ali'ye benzetmiş ve cömertlik ilgisiyle de Hâtem-keff, yani "Hâtem avuçlu" diyerek övmüştür:

'Aliyy-cûd u şeref bû 'Alî-yi Hâtem-keff
Semiyy-i şâh-ı Necef nûr-ı dîde-i âfâk (K.27/24)

1.6.7. Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)

Selânikli Es'ad Efendi Divanı'nda övülen kişilerin cömertlik yönüyle Hâtem'den üstün görülmesi söz konusudur (K.4/14, G.5/6). Bu beyitlerden birisi şudur:

Âleme Hâtem-i Tây gelse zamânunda eger
Reh-i in'âmda eylerdün ana irşâdı (K.2/18)

1.6.8. Nef'î (ö.1635)

Türk edebiyatında en büyük kaside şairi olarak kabul edilen (İpekten 1999:44) Nef'î, divanında dört kere kasideler kısmında Hâtem'in ismini anar. IV. Murad'ı övdüğü bir kasidede Hâtem ve Cem birlikte zikredilir ve "Hâtem-mekremet" tamlamasının içinde geçer (K.15/18). Vezir-i azam Murad Paşa için yazılan iki kasideye bakıldığında Hâtem, Murad Paşa'nın lütuf ve keremi karşısında kıskançlığa girmektedir (K.27/8, K.48/26). Şeyhülislam Es'ad Efendi için yazılan 55. kasideye bakıldığında ise Es'ad Efendi, cömertliği ve keremiyle Hâtem'e benzetilmiştir:

Mehdî-i Îsâ-nefes Nu'mân-ı Hâtem-mekrûmet
Hızr-ı Yûsuf-tal'at Eflâtûn-ı İskender-cenâb (K.55/9)

1.6.9. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

Hâtem, Şakâ'ik Zeyli ve Hamse'siyle şöhret bulan divan şairi Nev'î-zâde Atâyî'nin (Karaköse 1994:1) derdi karşısında ağlattığı kişidir (G.6/1). Sadrazam Ali Paşa için yazılmış olan bir kasidede kendisini Hâtem'in bol bol dağıtan eli misali bir vezire benzeterek, sadrazamın bu alanda tek veziri ve yardımcısı olarak görür:

Yegâne dâveriyem feyz-i Hâtemiyyü'l-kef
Sütûde Âsaf-ı Cem-câh-ı tayyibü'l-i'râk (K.6/24)

1.6.10. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi Divanı'nda Hâtem, üç kez cömertlik ve sehâvetiyle birlikte anılarak geçer (K.7/2-3, Kıt'a Der-Sitayiş Ahmed Paşa.11-13). Bu beyitlerden biri şudur:

Meclis-i rindâne bezl it bâdeyi dünyâ-reviş
Dairen turma büyütlütf-ıla Hâtem devridir (K.7/3)

1.6.11. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa, Receb Paşa hakkında yazdığı bir methiyede, paşanın nimet sofrası karşısında Hâtem'in bile âciz kalacağını ifade etmektedir (K.7/10). Ahmed Paşa, Mustafa Paşa ve Bayram Paşa için yazılan kasidelerde ve yine cömertlik ilgisıyla bu paşalar methedilir (K.8/14, K.13/19, K.15/14). Divanın kıt'alar kısmında aynı ilgi yine söz konusudur (Kt.1/3). Kimin kastedildiği belli olmayan bir kıt'ada ise övülen kişi cömertliğiyle şu şekilde geçer:

Âsafâ dâd-gerâ dâver-i Hâtem-menişâ
Ey hatâ-pûş u 'atâ-bahş-ı cihân-bân-ı kerem (Kt.2/1)

1.6.12. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî Abdurrahman Çelebi Divanı'nda yer alan iki beyitte memduhun cömertlikte Hâtem'le bir tutulması (K.22/46, K.13/22), başka bir beyitte ise övülen kişinin cömertlikte Hâtem'den üstün tutulması söz konusudur:

Ol itdügün keremi ben kuluna sultânım
Atâda Hâtem-i Tây görmemişdür erzân (K.14/66)

1.6.13. Fütûhî (ö.1641)

Fütûhî Divanı'nda Osmanlı padişahlarından Kanuni'den sitâyişle bahsedilir. Padişah hakkında hususi bir kaside bulunmaz, ancak şair, Kanuni için uzunca bir terki-i bend kaleme almıştır. Divan boyunca da Kanuni'den övgüyle bahseder (Tökel 1993:44). Fütûhî, bahsi geçen beyitte Kanuni'yi cömertliğiyle Hâtem'den üstün tutar ve "tay" kelimesinin "silmek" ve "kazımak" anlamlarıyla kelime oyununa başvurur:

Dest-i cûdun Hâtem-i Tay defterin tayy eyledi
Hırmen-i cûdunda Dârâ Hüsrev u Cem hûşe-çîn (K.131/34)

1.6.14. Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

Şeyhülislam Yahyâ Divanı incelendiğinde divanın iki yerinde Hâtem'in ismine rastlanır. Divan şiirinde âşğın yüzü çektiğı aşk acısıyla hep sarıdır. Âşğâ karşı alâkasını her zaman esirgeyen sevgiliden âşğın tek isteğı Hâtem gibi lutfunu esirgemeyip elini öptürmesidir (G.237/5). Şair yine bir başka beyitte kendisini aşk kahramanı Mecnun'la kıyaslar ve kendisini "aşk çölünün Hâtem'i" diyerek yüceltir.

Deşt-i 'aşkun Hâtemiyken Kays mihmân olmadı
Bilmedi Leylâ ki ol vâdî Kerem vâdîsidür (G.112/2)

1.6.15. Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645)

Başlıksız bir kasidede şair övdüğü kişiyi cömertlik ve keremi münasebetiyle Hâtem' benzetir:

Hüner-pîşe hidîvâ himmet-endîşe Hudâvendâ
Eyâ fazl u keremle 'akl-ı evvel Hâtem-i Tâyyî (K.16/30)

1.6.16. Sabûhî (ö.1644/47)

Hâtem, Sabûhî Divanı'nda bir beyitte geçer:

Bu hakâyıktan anlamaz münkir
Diyebilmez nedir dem-i Hâtem'em (Trk.B.178)

1.6.17. Sehmî (ö.1645)

Bursalı şairlerden olan Sehmî, divanında Hâtem'i, cömertliğin timsali olmasıyla, iktidar ve gücün timsali Süleymân Peygamber'le birlikte anar:

Muhlis-reviş ü Hâtem-i Tâyyi harekâtuz
Mûrîçe-i pâ-mâl-i Süleymân-ı nişânuz (K.11/10)

1.6.18. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Zenginlik ve cömertlik timsali Hâtem Fehîm-i Kadîm Divanı'nda geçen bu kıtada da bu vasfıyla resmedilir:

Kerîmü't-tab' u âlî fitrat u Hâtem-tabiat kim
Nesîm-i feyz-i cûdından olur dil-mürdeler ihyâ (Kt.15/5)

1.6.19. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Âlî Divanı'nda Hâtem, bir Farsça beyitte yer alır. Farsça beyitte “sehâ” ve “cûd” kelimeleriyle tenasüp yapılarak ismi geçer. Şair “hüner konusunda senin fikrin Hz. Ali'nin fazlından bir nevdur. Hâtem'in cömertliği senin cömertlik elindendir” diyerek övülen kişiyi Hâtem'den daha yüce görür:

Der-hüner ez-re'y-i tû nev'ist fazl-ı Hayderî
Der sehâ ez-dest-i tû-cûdist cûd-ı Hâtemî
Vasf-ı pâkünde bu nazm-ı dil-pezîrûmdür benim
Hüsrev-i endişemün nakş-ı nigîn-i hâtemi (Kt.1/11-12)

1.6.20. Peşteli Hisalî (ö.1651)

Budinli Hisalî, divanında cömertliğin Hakk'ın lütuf ve ihsanı olduğunu ve cömert kişinin adının Hâtem gibi haşre dek yaşayacağını söyler:

Sehâvet dâd-ı Hakdur haşre dek nâmın ider ihyâ
Anarlar geçmiş iken bunca dem Hâtem zamânından (G.306/4)

1.6.21. Muîn (ö.1652)

Muîn Divanında Hâtem'in geçiş münasebeti, mülkünün çok fazla oluşudur. Bir kaside beytinde klasik Fars ve Türk edebiyatlarında çokça anılan efsanevî İran hükümdarlarından biri (Albayrak 1993:279) olan Cem'le birlikte anılır:

Sühan-şinâs kerîmâ kerîm-i Cem-kad râ

Ayâ serîr-nişîn-i memâlik-i Hâtem (K.6/29)

1.6.22. Cevrî (ö.1654)

Cevrî, Haydar Paşa'ya yazılıp Yemen'e gönderilen "eyler" redifli kasidede, paşanın gayretinin, eğer istemiş olsa, yüce huzurunun kapısının kapıcısını İskender ve Hâtem yapabileceğini ifade etmek suretiyle över (K.29/29). Aynı mânâları içeren ve yine aynı kasidede yer alan bir diğer beyitte, paşanın lutfunun bereketiyle her bir dilenci tabiatının zamanının Hâtem'i olacak kadar değişebileceğini söyler (K.29/35). Cevrî, Balıkesirli İlyas Paşa'nın, Balıkesir'de yaptırdığı cami ve tekke münasebetiyle sunduğu bir kasidede, cesaret ve keremde paşaya Rüstem ve Hâtem demektense Hz. Ali'ye benzetmeyi tercih eder (K.30/32). Bir gazel beytinde "biz keremi Hâtem'e ihsan ettik, biz bu cömertlikle bütün kerem ve cömertlik sahiplerinin kıskandığı kimseleriz" diyerek kendi cömertlik ve keremini Hâtem'den üstün görür (G.113/6). Aynı mânâ hemen hemen aynı kelimelerle bir sonraki sayfada gelen gazelde de ifade edilir (G.115/6). Cevrî, Erzurum Valisi Halil Paşa'nın oğlu için yazdığı on beyitlik bir manzumede, övülen kişiyi keremde Haydar'a (Hz. Ali), cömertlikte de Hâtem'e denk tutar (K.45/1). Silahdar Paşa'nın H.1048'de kapudan olmasına düşürülen bir tarihte şair, paşayı Bağdat fatihi olarak niteler; yaratılış ve cömertliğiyle de Hâtem'e benzeter (T.29/5). Şair bir çeşmenin yapılışına tarih düşürerek, yapan kişiyi "sâhib-Hâtem-i Âsaf-reşad" şeklinde niteleyerek över (T.97/3). Musa Paşa için kaleme alınan bir kasidede Cevrî, kasidesinin son iki beytinde cihan mülkünde her daim ünlü İran hükümdarı Cem'in devletiyle, ünlü vezir Âsaf ve cömertliğiyle nam salan Hâtem'in kurallarının geçerli olması ve "Cem-i devrân" olarak nitelediği Musa Paşa'ya dünyanın musahhar, yani hizmetkâr olması için dua eder:

Tâ ki icrâ olinsa mülk-i cihânda her gâh
 Âsaf u Hâtem ile kâ'ide-i devlet-i Cem
 Cem-i devrâna musahhar ide dünyâyı Hudâ
 Âsaf-ı 'ahd ola Hâtemle vezir-i a'zam (K.16/24-25)

1.6.23. İlmî (ö.1655?)

İlmî Divanı'nda üç kez Hâtem ismine rastlanır. Bâkî'nin sümbül redifli kasidesini tazmin ettiği uzun kasidede geçme münasebeti cömertliktir (K.26b/15). Gönlün aşk acısıyla çok fazla kanlı gözyaşı dökmesiyle şair kendisini Hâtem'e benzetmiştir (G.103/5). Kimin için yazıldığı belli olmayan bir kasidenin 22. beytinde şair övdüğü kişiyi cömert olduğu için Hâtem'le bir tutar:

A'dâ-yı dîne Rüstem ü ihvâna Hızr-dem
Hâtem-i sehâda 'akl-ı Felâtûn-vakârdur (K.27/22)

1.6.24. Nisârî (ö.1656)

Asıl adı Yakup Çelebi olup, Riyâz-ı İrfân'a göre, tarih düşürmede meşhur olan (Çağlayan 2007:4) Nisârî, kendine seslendiği bir gazelinde âşığın ayrılmaz parçası olan gam ve keder halini, dünyada Hâtem olmak olarak tarif eder:

Ey Nisârî bir dem eksik itmedi hân-ı gamın
Âferîn ancak olur dünyâda Hâtemlik budur (G.69/5)

1.6.25. Ferîdun (ö.1658/9)

Ferîdun Divanı'nda Hâtem bir kez anılır ve geçiş münasebeti cömertliktir:

Saf-derî âlî-himem ser hayl-i erbâb-ı kerem
Server-i Hâtem-şiyem kim cûdı dil teshîr olur (K.1/11)

1.6.26. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî

17.yüzyılın Bursalı şairlerinden olan Seyyid Nakib-zâde Ni'metî Divanı'nda ulemâ-i kirâmdan Muhammed İsmetî Efendi cömertliğiyle övülür ve Hâtem-i sâni olarak nitelenir (K.8/15). Bir diğer kasidede yine aynı münasebetle övülen vezir Mustafa Paşa'dır (K.9/4). Şair bir başka beyitte kendini istiğna ve cömertliğiyle Hâtem'den üstün tutar (Şikâyetname.48). Vezir Mustafa Paşa'nın Hâtem'e

benzetilmesi kerem ve cömertlik ilgisiyledir. Şaire göre vezir yerinde söz söyler, âdil tabiatlıdır ve cömertlikte Hâtem ve Bermekîler'e benzer:

Bermekî-haslet ü Hâtem-kerem ü zerre-nüvaz
Ma' delet-pîşe 'atâ-keştir ü sencide-makâl (K.10/5)

1.6.27. Şehrî (ö.1660)

Şehrî Divanı'nda Hâtem dört kez yer almaktadır. Dönemin paşalarından olan Şerif Paşa keremiyle Hâtem'den üstün görülerek övülür (G.85/5). Mersiyenin bütününe bakıldığında vefat eden oğlu hakkında yazıldığı anlaşılan beyitlerden birinde şair, vefat eden kişinin Hâtem karakterinde olduğunu söyleyerek cömertliğiyle yüceltir (Mrs.1/2). Gönül ehli kendi isteklerinden vazgeçtiği için Hâtem'in zenginliği ve şöhreti küçümsenmektedir (G.34/4). Kethüda Mustafa Ağa hakkında yazıldığı ifade edilen bir kasidede Mustafa Ağa cömertlik ilgisiyle şaire göre "Hâtem-i devrân"dır:

Yiter çok sıklet itme har-gedâlar gibi ey Şehrî
Ki vâkıf oldu 'arz-ı hâlüne ol Hâtem-i devrân (K.11/12)

1.6.28. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Ahmed Çelebi Divanı'nda üç beyitte de Hâtem'in zikredilme münasebeti cömertliktir (K.17/14, K.21/20). Bu beyitlerden biri şöyledir:

Husûsâ sensin ol Hâtem-reviş kim
Ne Hâtem Bermekî-tab' u meniş kim (K.20/48).²

1.6.29. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Vecîhî Çelebi, vezir-i azam Ahmed Paşa'yı Hâtem tabiatlı olmakla över. Şaire göre böyle bir paşanın halka iltifatı dünyanın sıkıntı ve cefalarını

² Tıflî Ahmed Çelebi Divanı Bekir Çınar (Dr. Tezi) ve Vicdan Özdingiş (Y.L.T) tarafından çalışılmıştır. Taramada iki divan da incelenmekle beraber, Bekir Çınar'ın hazırladığı tez esas alınmıştır.

unutturur (K.2/27). Vezir-i azam Köprülü Mehmed Paşa'nın övüldüğü diğer bir kasidede paşa vera', yani haramdan kaçınmasıyla Bayezid-i Bistamî'ye (ö. 234/848 [?]), talihiyle İskender'e, cesaretiyle Hz. Ali'ye ve cömertliğiyle de Hâtem'e benzetilmek suretiyle methedilir:

Verâ'la Bâyezid-i 'asr ü ikbâl ile İskender
Şecâ'atle 'Alî cûd u keremle Hâtem-i sâni (K.4/39)

1.6.30. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda Hâtem, kasideler kısmında üç defa geçer. "Mühür" anlamıyla kelime oyunu yapıldığı beyitte "Hâtem-i devlet" tabiri kullanılır (K.12/85). İki beyitte de övülen kişilerin Hâtem'in cömertliğinden üstün tutulması söz konusudur (K.17/18). Bu beyitlerden birisi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın övgüsü için yazılmıştır ve şair, paşayı Hâtem'den üstün görür:

Tayy-ı tûmâr-ı kerem nâme-i Hâtem kıldın
Keff-i ihsânın edip nukre-feşân hoş geldin (K.27/28)

1.6.31. Hikmetî

17. yüzyılın adı pek duyulmayan divan şairlerinden Hikmetî'nin divanında Hâtem'in ismine dört yerde rastlanır. Genellikle övülen kişinin cömertliği münasebetiyle kullanılır (K.36/12, G.228/5). Girit'in fethi dolayısıyla ve Osmanlı padişahı IV. Mehmed için yazılmış olan bir tarih beytinde ise IV. Mehmed cömertliğiyle İran'ın meşhur kahramanı (Pala 1995:415) Rüstem ve Hâtem'den üstün tutulur (T.284/2). Divanda adı geçen şahıslardan biri olan Kara Mustafa Paşa (Firârî, ?-1671) 17.yüzyılda yaşamıştır. Hikmetî, bazı manzumelerinde (bkz.284, 286, 287 no'lu manzumeler) Mustafa Paşa'ya methiyelerde bulunurken paşayı İran'ın adaletiyle ün salmış hükümdarlarından Nûşirevan'a, lütuf ve cömertliğiyle de Hâtem'e benzetir:

Seyl-i eltâfi sehâ-yı Hâtem'e virmez vücûd
'Adlinün bir bâbı gelmez kıssa-i Nûşirevân (G.286/4)

1.6.32. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî Divanı'nda Hâtem, kasideler kısmında yedi kez geçer. Şair, kasidelerinde övdüğü padişah ve devlet büyüklerini cömertlik hasletine sahip olmalarıyla överken Hâtem'le mukayese eder. Şeyhülislam Bahâyî Efendi, cömertlikte ikinci bir Hâtem, temiz hayaller içeren lehçesiyle de Enverî gibidir (K.13/16). Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa, tedbir ve dikkatiyle Nizâmü'l-Mülk'e, kerem ve cömertlikte de Hâtem'e benzetilir (K.18/8). Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa da aynı kıyas yapılarak övülür (K/20-15). "Hâtem, Sadrazam Mustafa Paşa'nın cömertliğine şahit olsa, onun yolunun toprağını gözüne sürme diye çekerdi" (K/21-25) diyen şair, benzer övgüleri Sultan İbrahim için de yapar. Adaletiyle güneşe denk tutulan padişah, cömertliğiyle de tüm cihanın Hâtem'idir (K.11/19). Sultan IV. Mehmed'i de bir başka kasidede cömertlik ve keremiyle şöyle metheder:

Ol Hüsrev-i yektâ-yı sahi-zat ki dâyim

Hâtem der-i cûdında bir üftâde gedâdur (K/12-13)

1.6.33. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, biri gazel ve sekizi kaside beyti olmak üzere toplam dokuz beyitte andığı Hâtem'i, genellikle devlet büyüklerini övmek için bir benzetme unsuru olarak kullanır. Gazel beyitlerinden birinde "Kadeh (şeklinde) mührüyle eli boş rind, Hâtem-i Tâyi'nin yerine oturur" diyen şair, elinde kadehten başka bir şeyi olmayan rindin, bu haliyle Hâtem-i Tâyi'den daha cömert olacağını söylemektedir (G.429/2). Vezir Mehmed Paşa için yazılan kasidede paşa cömertliğiyle övülür ve elleri cömertlik hasletinden dolayı adeta inciler saçmaktadır (K.11/18). Mezâkî, Vezir Mehmed Paşa için yazdığı diğer bir kasidede de veziri cihanı süsleyen bir süs olarak Hâtem'e benzetir (K.11/15). Sadrazam Ahmed Paşa için kaleme alınmış olan üç kasideden ikisinde Hâtem'in ismi geçmektedir. Paşa cömertliğiyle en yüksek makamlara layıktır ve bu vasıflarıyla ona Hâtem dense yeridir (K.17/20). Paşa için yazılan bir diğer kasidede şair "Ey iyilikleriyle padişah perdelerine bile şeref bahşeden vezirlerin şereflilerinin başı ve avucu (cömertlik yönüyle) Hâtem'e

benzeyen” diyerek övgülerini sunar (K.18/80). Ahmed Paşa için yazdığı son kasidede ise Mezâkî paşayı cömertlik ve keremiyle Hâtem’e benzetir, hatta Hâtem’in onun döneminde gelmiş olsa ancak onun ihsan çanağının yalayıcısı olabileceğini söylemekle paşayı Hâtem’in makamından daha yüce görür (K.25/21). Başta zikredilmemekle birlikte IV. Murad için yazıldığı anlaşılan bir kaside beytinde ise şair, padişahın bahtiyar kimselere saadet ve şeref bahşetmesiyle Hâtem’i andırıldığını söyler (K.26/23). Bundan sonra gelen iki beyit de yine IV. Murad’ın övgüsü için kaleme alınan kasidelerdir. Şair, padişahın döneminin Hâtem tabiatlısı olduğunu söyler ve bu özelliği padişahın herkese rû-be-rû, yani yüzyüze lutfetmesinden dolayı yükler (K.4/13). En son beyitte padişah cömertliğinin şöhretiyle Hâtem’in sehâvetinin namını unutturur:

Şöhret-i cûdına göre güm-nâm³
İştihâr-ı sehâvet-i Hâtem (K.5/26)

1.6.34. Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679)

Fevzî Divanı’nda kendisi hakkında mersiye yazılan kişi cömertlik ve keremiyle Hâtem karakterindedir (M.3/1-2). Zenginliğiyle tanınan, Hz. Musa ve Harun’un şahsında Allah’ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi olan Karun, yine zenginlik ve cömertliğiyle şöhret bulan Hâtem’le karşılaştırılır (M.3/7). Bir diğer beyitte şair, Vezir-i azam Fâzıl Ahmed Paşa için yazdığı kasidede paşayı cömertliğinden dolayı Hâtem’e benzetir (K.10/13). Başka iki beyitte de övülen kişi Hâtem-meşreb olarak tanımlanır (K.10/13, T.168/3). Kendisinin cömertlik yolunda olduğunu, cimrilere ihtiyacı olmadığını yine bir başka beyitte ifade eder (G.77/4). Hz. Peygamber için yazılan bir na’tta ise Hz. Peygamber’in cömertliği karşısında Hâtem cimri kalırdı denilmektedir:

Cûdundan olaydı ger haber-dâr
Hâtem-dil olurdu şahs-ı hisset (Na’t.8/7)

³ Güm-nam (adı sanı unutulmuş) kelimesi Ahmet Mermer’in tezinde “kim nam” şeklinde okunmuştur. Beytin anlamına göre bu kelimenin güm-nam olacağı düşünüldüğü değiştirme yapılmıştır.

1.6.35. Sâbir Parsa (ö.1679)

Gelibolulu mevlvî şair Sâbir Parsa Divanı'nda Hâtem'in geçme münasebeti, yine cömertliktir. Bu cömertlik karşısında Hâtem'in ismi ancak yalancı olarak anılır (K.5/12). Musâhip Paşa için yazıldığı ifade edilen bir kasidede paşa kerem ve cömertlik erbâbı olmasıyla Hâtem'e benzetilmiştir:

Hâtem ü Ma'n gibi zümre-i erbâb-ı kerem
Zikr olındıkda o ser defter-i divan oldu (K.4/32)

1.6.36. Nâzım (İstanbulu, ö.1695)

Nâzım Divanı'nda Sadrazam Hüseyin Paşa için yazılan bir kasidede iham-ı tenasüp yapılarak, "hâtem" kelimesinin burada kastedilmeyen özel isim anlamı, cömertlik anlamına gelen "cûd" kelimesiyle hissettirilmiştir:

O sâhib-hâtem-i hâtim-şiyemsin sen ki hem-vâra
Sımat-ı cûdunun ins ü melâik behre-dârıdur (K.12/27)

1.6.37. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Divanda Behcetî hiç kimsenin kerem ve ihsanına muhtaç olmadığını, Hâtem ve Karun'a bile ihtiyacı olmadığını ifade ederek mübalağaya başvurmuştur:

Lâübâlî meşrebem itmem ricâ-yı mekremet
Mâlnı bezl eylese Hâtem-sıfat Kârûn bana (G.9/3)

1.6.38. Dânişî (ö.1683)

Dânişî Divanı'nda yedi kere Hâtem isminin geçtiği görülür. Bir beyitte, insanların bazısının cahil, bazısının âlim, bazısının Âdem, bazısının da Hâtem yaratılışlı olduğunu söyleyerek insanlık âlemindeki karakter çeşitliliğini vurgular (K.3/3). Başka bir beyitte Hâtem, İran'ın ünlü pehlivan ve savaşçısı (Devellioğlu

1995:901) Rüstemle birlikte anılır (K.22/10). Ardından gelen beyitte zikredilme sebebi, adalet dağıtıcılığıdır. Burada Rüstem ve Şark mitolojisinde şarap ve içkinin mûcidi (Devellioğlu 1995:131) Cem'le birlikte cömertlik özelliğiyle öne çıkarılır (K.22/11). Divanın terkiib-i bend kısmında, övülen kişi cömertliğiyle Hâtem'den üstün tutulur (Trk.B.1/9). Cömertliğin devrinde azalmasından yakınan şair, bu münasebetle “Bir keremden dem urur cömerd-i Hâtem kalmadı” diyerek bunu ifade eder (G.195/4). Şair bu vurguyu bir başka beyitte daha yapar (G.77/6). Güzelliğin ve cömertliğin divan edebiyatındaki temsilcileri Hz. Yûsuf ve Hâtem'dir. Güzelliğin cömertlik olmadan bir şey ifade etmeyeceğini bu beytinde şu şekilde anlatır:

Ehline eyle kerem Yûsuf u Hâtem-mânend
Keremi olmayana hüsün kerâmet mi virür (G.70/3)

1.6.39. Adnî Receb Dede (ö.1684)

Adnî Receb Dede, insanda bulunan nefsi, Hâtem'in elindeki mallarını çalan, Zerdüştlükte kötülük Tanrısı olduğuna inanılan Ehremen'e benzetir (G.303/1). Kimin için yazıldığı belirtilmeyen bir kasidede övülen kişi Hâtem'e benzetilir (K.33/26). Herkesin mihnet ve meşakkat pazarında hoca olamayacağını düşünen Adnî, bu pazarı cömertlik ve keremin iki sembolü olan Bermekî ve Hâtem karakterinde olan kişilerin açıp kapayabileceğini söyler (G.113/5). Yine divanında şair, “Halâs” redifli gazeline ağlamasının çokluğunu, Hâtem'in cömertliğiyle bol bol dağıtmasına benzetir:

Devlet-i hasretde çeşmüm la'l ü dürr bezl eylesün
Defter-i 'âlem olunca nâm-ı Hâtem'den halâs (G.149/2)

1.6.40. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Hâtem, Ahmed Nâmî Divanı'nda övülen kişinin cömertliği övülürken kendisine benzetilen olarak anılır (H.M. K.30/14, H.M. K.31/10,11). Divanda geçen son beyitse şudur:

Zamân-ı cûd u bezl-i ni'metine Hâtem irseydi

Ana mahz-ı keremden gösterürdi semt-i ihsânı (H.M. K.27/29)

1.6.41. Tâib Mehmed Çelebi (ö.1683/84)

Tâib Mehmed Çelebi Divanı'nda üç kez Hâtem geçmektedir.⁴ Bu beyitlerden birinde sevgili, Hâtem'e benzetilir (G.158/6). İstiğnanın anlatıldığı bir gazelde şair, minnet ve istiğna köşesinde oturanların, ihsan ve kerem için Hâtem'e avuç açmayacaklarını söyler (G.24/5-Bulan 1995:37). Üçüncü beyit bir kasidede geçer. "Kâtib-i sipahiyân Mehmed Efendi" için yazıldığı belirtilen kasidede övülen kişi Hâtem'e benzetilir:

Ne ekrem zât-ı pâki dâver-i mülk-i 'atâdur kim
Kef-i lutfunda te'yîd-i Hudâ gûyâ ki Hâtemdür (K.6/19)

1.6.42. Sükkerî (ö.1686)

Bir gazel beytinde Sükkerî, sevgiliyi Hâtem'e benzetir (G.45/1). Kerem kelimesini sözlük anlamıyla kullanan şair, meşhur Kerem ile Aslı hikâyesine de telmih yapar. Tayy kelimesi de aynı şekilde kullanılarak Hâtem'in doğduğu yerle birlikte, kelimenin "silmek, kazımak" anlamları da kastedilmiştir:

Gelmesün ümmîd-i kutf-u ehl-i devlet hâtıra
Cûd u Hâtem-i Tayy olunmuşdur Kerem anılmasın (G.103/4)

1.6.43. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı'nda en çok ismi geçen şairlerden biri şair Hâtem-i Tâî'dir. Divanda sekiz yerde ismi geçer: (K. 26/ 14, G. 263/ 4, K. 30/ 35, G. 562/6, K. 32/ 17, K. 26/14, G. 687/5). Şair methettiği kişinin cömertlik ve keremini ifade etmek için memduhunu Hâtem-i Tâî'ye benzetir. Bazı beyitlerde de övülenin kerem ve cömertlikte ona benzetilmesi veya ondan üstün tutulması söz konusudur (Karayazı 2012):

⁴ Bu divanı Güler Doğan, H. İbrahim Bulan ve Sabiha Tak çalışmıştır. Hâtem'le ilgili beyitler tespit edilirken bu üç çalışmaya da bakılmıştır.

Hâtem gibi mahsûs sana cûd u mekârim

Sen merd-i cûvân-merd-i cihân ehl-i keremsin (G. 548/7)

1.6.44. Nazîf (ö.1693)

Nazîf Divanı'nda beş kez Hâtem'in ismi geçer. Dönemin şeyhüislâmı Feyzullah Efendi için yazılan bir kasidede şeyhüislâmın, lütuf ve keremiyle Hâtem'den üstün olduğu söylenmektedir (K.9/15). Şeyhüislam Feyzullah Efendi için yazılan diğer bir kasidede şeyhüislâmın kerem ve lutfu, Bermekîler'in ve Hâtem'in lutfu ve keremine benzetilir (K.13/28). Divanın gazeller kısmında bir başka beyitte şair sehâ, bezl ve hâtem kelimeleriyle tenasüp yapar ve kendi cömertliğini över (G.43/5). Sevgilinin ağzı için ruh feda etmemek, fedakârlık noktasında Hâtem'i bilmemek anlamına gelir (G.123/6). Aynı münasebet başka bir gazelin beytinde de geçmektedir:

Kerîme-dîde-i bûs-ı dehân-ı yâr olsak

Cevâd imiş tualım Hâtem'in nesin gördük (G.173/3)

1.6.45. Kâşif (ö.1699)

Asıl adı Seyyid Mehmed Sadeddin olan (Büyükyıldırım 1998:XVIII) Kâşif, divanında Hâtem'i, Sadık Efendi isimli bir zatın müftü olması dolayısıyla bir tarih beytinde zikreder. Bu beyitte övülen kişi Hâtem'den üstün tutulur. Cihanı cömertlik ve keremiyle suya kandıran müftü efendi, bu haliyle Hâtem'in defterini öylesine dürmüştür ki, artık âlemde Hâtem'in ismini anılmaz hale getirmiştir:

Cihânı şöyle sîr-âb eyledün cûy-ı 'atâdan kim

Ne mümkün zikr olunmak şimdi nâm-ı Hâtem-i Tayyi (T.1/6)

1.6.46. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî, Müftü Feyzullah Efendi ve Râmî Mehmed Paşa için yazdığı kasidelerde memduhlarını cömertlik ve kerem bakımından Hâtem'den üstün görür. İki kasidede üç kez geçmekte olup (K.8/9,19) o beyitlerden birisi şudur:

Pâye-i cûdına nisbet ne kadar sa'y itse
Olamaz Hâtem anun dergehinin der-bânı (K.6/22)

1.6.47. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Üsküdarlı Sırrî, Reisülküttâb Mustafa Efendi'yi kerem denizinin incisi olarak görür ve o, bu özelliğiyle Hâtem'e benzer (K.15/29). Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'ye yazdığı bir kasidede ise övülen kişinin nazarının cömertliğine telmihte bulunulur ve bu bakışlar iflas etmiş bir para kesesine dokunsa, onu kıyamet günü "tükenmez bir hazine" yapar:

Kâse-i iflâsa itse Hâtem-i cûd-ı nazar
Anı tâ rûz-ı kıyâmet "kenzün lâ yefnâ" ider (K.9/27)

1.6.48. Ruznameci-zâde Şinasi Efendi (ö.1702/5)

Ruznamecizâde Şinasi Efendi Divanı'nda Hâtem ismi, üç yerde, kasideler kısmında geçer (K.3/11, K.7/23). Sadrazam Melek Ahmed Paşa için yazılan bir kasidede Şinasi Hâtem'i, eskiden ok atanların parmaklarına geçirdiği; kemik, fildişi veya boynuzdan yapılan bir çeşit yüzük (Devellioğlu 1995:1186) olan zih-gîre benzetir ve paşanın kerem ve cömertliğinin yanında Hâtem'in, paşanın ok atarken parmağına geçirdiği yüzük ve kesesinde, mühür anlamına da gelen hâtem bile olamayacağını ifade eder:

Ser-i engüş ü sehâ vü kereminde Hâtem
Olamaz Hâtem-i ser-kîse vü zih-gîr-i şikâr (K.3/11)

1.6.49. Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706)

.Sofyalı Yusuf Râsîh Divanı'nda dört yerde Hâtem ismine rastlanmaktadır. Bu beyitlerden birinde övülenin Hâtem'den üstünlüğü (G.56/1), Vezir Hüseyin Paşa'yı sitayiş için yazdığı bir kasidede yine paşanın Hâtem'den üstünlüğü (K.1/103), gazeller kısmında da gerçekten Hâtem olmanın cömertlikle değil, şan ve

şöhret kayıtlarından kurtulmakla olacağı ifade edilir (G.36/5). Divanın “Kıt‘alar” kısmında pinti insanlardan şikâyetini şu şekilde mizahî bir üslupla söyler:

Eser-i baht-ı siyâhımla dilâ
Görmedim dünyada bir rûz-i sepîd
Bir kişi olsa sehâda Hâtem
Bana geldükde olur Pinti Hamîd⁵ (Kt.40)

1.6.50. Bursalı Tâlib (ö.1706)

Bursalı Tâlib Divanı’nda Belgrad’ın fethine düşülen bir tarih beytinde ismine rastlanan Hâtem, Rüstem ve Süleymân Peygamber’in veziri (Devellioğlu 1995:41) Âsaf’la birlikte cömertliği münasebetiyle anılır:

O âsaf-ı ‘âlî-himem Rüstem-dil ü Hâtem-şiyem
Edip vüfûr üzre kerem a’ dâyı makhûr eyledi (T.3/3)

1.6.51. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mâhir Abdullah Divanı’nda altı yerde Hâtem ismine rastlanılır. Bu beyitlerden ilki Osmanlı padişahlarından Sultan I. Ahmed için yazılan bir kasidede geçer. İsmi Hz. Süleymân’ın hikmet ve tedbiriyle tanınan veziri Âsaf b. Berahyâ (Harman 1991:455) Hâtem’le birlikte bir tamlamada cömertlik münasebetiyle geçer (K.21/24). Yine aynı kasidenin bir başka beytinde “Hâtem-i hûb u zîbâ” tamlamasında geçtiği üzere övülen kişi süsü ve güzelliğiyle Hâtem’e benzetilmektedir (K.21/29). Abbasîler devrinde başta vezirlik olmak üzere çeşitli makamlarda bulunan aynı zamanda devrindeki âlim ve şâirleri himâye eden bir aile olan Bermekîlerle (H.D. Yıldız 1992:517) birlikte Hâtem divanda methedilenin bu özelliklere sahip olduğuna atıfta bulunmak amacıyla beraber zikredilmişlerdir (K.25/24). Gazeller kısmında bir başka beyitte yine Bermekîlerle birlikte şair

⁵ 1700'lü yıllarda Osmanlı’da yaşamış zengin biri olan Pinti Hamid, İskoçlara taş çıkartan cimriliği ile meşhur olmuş. Öyle ki, cimrilik söz konusu olduğunda, hemen Pinti Hamid’in ismi akla gelirmiş. Bu beyitte de olduğu gibi, şairler bile hicivlerinde Pinti Hamid’den örnekler verirmiş. (<http://kamus.ihya.org/bilgi.php?an=250&g=5hBP>, 11.07.13).

muhababının üstün vasıflarını kalemlerin bile ifadede aciz kalacağını söyler ve bu ifade âcizliğine Hâtem'i de dâhil eder (G.229/2). Bir başka gazelde yine cömertlik ilgisiyle anılır (G.242/4). Cömertlik ve kerem amellerin temizlerinden olması dolayısıyla, cömertliğin divan edebiyatındaki timsali Hâtem gibi olmaya bu beyitte teşvik vardır:

İde gör Hâtem-i Tâyi gibi pâkize-‘amel
Tâ sana yâver ola bâri Hudâ ‘azz ve cell (Muham.2/1)

1.6.52. Naci Ahmed Dede (ö.1711)

Hâtem, Naci Ahmed Dede Divanı'nda geçen beyitte cömertlik münasebetiyle anılır. Kaside, Köprülü-zâde Mustafa Paşa için yazılmıştır ve şair, paşanın kapısında kendisini dertli bir fakir görerek, cömertlikte ondan daha üstününü bulamadığını ifade ederek paşayı över:

Te‘emmül eyledüm zihnümde cûdun böyle buldum kim
Fakîr-i derd-mendün bâb-ı ihsânunda Hâtemdür (K.6/16)

1.6.53. Nâbî (ö.1712)

Nâbî Divanı'nda iki yerde kullanılan Hâtem-i Tâyi'nin ismi, övülen kişinin Hâtem'e benzetilmesi münasebetiyledir (Mes.7/257). Diğer bir beyitte Hâtem farklı bir kullanımla geçer. “Şeyh-i Ekber” olarak nitelendirilen, soyu cömertliğiyle meşhur Hâtem-i Tâyi'ye dayanan (Çakmaklıoğlu 2006:3) Muhyiddîn İbn-i Arabî (ö.638/1240) bu ilgi dolayısıyla velayete mahsus Hâtem olarak geçer:

Hâtem-i hass-ı velâyetdür olursa ne ‘aceb
Ehl-i ‘irfân neferi Hazret-i Muhyi'd-dîn'ün (K.5/15)

1.6.54. Âzim (ö.1712)

Şair burada övülen kişiyi överken onu, cömertliği bakımından Hâtem-i Tâyi'ye benzetmektedir:

Nigâh-ı lutfi kerem-bahş-ı Hâtem-i Tâyi
Kef-i kerîm-i güher-pâşî lücce yâ kândur (K.4/34)

1.6.55. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit Divanı'nda Hâtem, ikisi övülen kişinin Hâtem'den üstün tutulması (K.22/11, K.25/?), iki beyit Hâtem'le eşdeğer görülme (K.34/12, K.45/29), bir başka beyitte de kelime oyunu yapılmak suretiyle geçmektedir:

N'ola destünde olsa Hâtem-i mülk-i Süleymânî
Nigîn ser-pençe-i âsafda olmak hûb ü ra'nâdur (K.40/33)

1.6.56. Abdülbâkî Ârif Efendi (ö.1713)

Abdülbâkî Ârif Efendi Divanı'nda Sultan Mustafa'nın cülûsu (tahta çıkma) için söylenen bir terki-i bendde Hâtem'in ismi, Sultan'ın keremi ve cömertliği münasebetiyle geçer:

O şâh-ı bî-adîlin müctemi'dür zât-ı pâkinde
Kerem-kârî-i Hâtem şevket-i Cem savlet-i Rüstem
Ne Hâtem rîze-çîn hân-ı cûdı Ma'n u Hâtemdür
Ne Cem ednâ gulâm-ı dergehi mahsûd-ı sad Cem'dür (Trk.B. 1-3/7,8)

1.6.57. Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Mahmud Divanı'nda Hâtem, cömertliği ve övülen kişinin yüceltilmesi vesilesiyle beyitlerde yer alır. Divanda dört kez ismi geçer. Şeyhülislam Feyzullah Efendi için yazılan "kerem" redifli bu kasidede Fâik Mahmud, memduhunu övmek için onu, cömertliğiyle anılan Hâtem'le kıyas eder ve Feyzullah Efendiyi kastederek "eğer senin geleceğini bilseydi, Hâtem cömertlik iddiasında bulunmazdı."der (K.2/20). Hüseyin Paşa adına yapılan bir çeşme için düşülen bir tarih beytinde, övülen kişinin yaptıkları Hâtem'i bile kıskandırıp gıptaya sevkedecek bir cömertliktir (T.60/3). Hâtem bir beyitte de özel bir isim olmaktan çıkıp memduhun sıfatı olarak

kullanılmıştır (K.1/53). Övülen kişinin cömertliği bazen Hatem'e benzer, bazen de Hâtem bu kişinin cömertliği karşısında aciz kalır:

Dest-i cûdun misâl-i deryâdur
Hâtem ol yemde mevc-i ednâdur (K.1/25)

1.6.58. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Nehcî Mustafa Dede Divanı'nda Hâtem sekiz kez geçer. Bu beyitlerden altısı cömertlik münasebetiyledir (T.10/11, Kt.6/7, G.19/3, G.142/3, G.249/5, G.290/3). Diğer bir beyitte sâki, mecliste devamlı ve bol bol içki dağıtışıyla Hâtem'e benzetilmiştir:

Biz bu keremi ki sende gördük sâkî
Cân ile tufeylün ola bin Hâtem-i Tây (R.136).⁶

1.6.59. Kâmî (ö.1724)

Damat İbrahim Paşa için yazılan bir kasidede şair, cömertlik ve keremiyle paşanın, Hâtem-i Tâyî'nin defterini tayyettiğini, yani dürdüğünü söylemektedir (K.20/31). Bir başka iki beyitte övülenin kerem ve cömertlikte Hâtem'e benzetilmesi veya ondan üstün tutulması söz konusudur (K.13/17, T.22/6). Şairin 21. kasidesi bir menkıbe şeklindedir ve şehit olan Damat Ali Paşa için yazılmıştır. Burada da şair, paşayı Hâtem'le kıyaslar. Kılıç ve kalemiyle dünyaya nizam ve dirlik verdiği herkesçe kabuş edilmiş olan paşa, cömertliğiyle de Hâtem tabiatlıdır (K.21/10). Damat İbrahim Paşa hakkı için yazıldığı belirtilen mesnevîde şair, Hâtem'i yine Bermekîlerle beraber anar ve aynı şekilde keremiyle paşayı Hâtem'e ve Bermekîlere tercih eder (Mes.1/24).Yine Vezir-i azam Damat İbrahim Paşa için yazdığı bir kasidede 17.yüzyıl şairi olan Kâmî, veziri cömertlikte Hâtem ve Bermekî'den üstün görür:

Kerem bâbında kimdür Bermekî yâ Hâtem-i Tâyî

⁶ Beyitler Üzeyir Aslan'ın Dr. Tezinden alınmıştır. Bu divanı ayrıca N. İlknur Koç da Y.L.T. olarak çalışmıştır.

Gelüp bahs eylesünler cânı varsa imtihân üzre (K.13/17)

1.6.60. Âgâh (ö.1728)

Âgâh Divanı'nda Hâtem-i Tâyi gazeller kısmında dört yerde, diğer divan şâirlerinde olduğu gibi cömertliği münâsebetiyle zikredilmektedir. Şair, yaşadığı asrın gereğinin cimrilik olduğundan şikâyet ederken, herkesi saran bu hastalıktan, eğer Hâtem o zamanda yaşamış olsaydı onun da bu hastalıktan nasipleneceğini söyler (G.217/3). Gazeller kısmında bir beyitte şair kendisini “müflis-i Hâtem-nümâ” olarak görür (G.349/6). “Aza kanaat etme, tok gözlülük” anlamlarına gelen istiğna, (Devellioğlu 1995:456) Hâtem kelimesiyle tenasüp yapılarak zikredilir. Şair kendisini bu anlamda Hâtem'den daha fazla tok gözlü olarak görür (G.360/5). Şair yaşadığı asırdan yine şikâyet içindedir ve cimrilerin bile böyle bir zamanda Hâtem gibi görülmesinden yakınır:

Cûddan nâm u nişân olmadugundandır kim

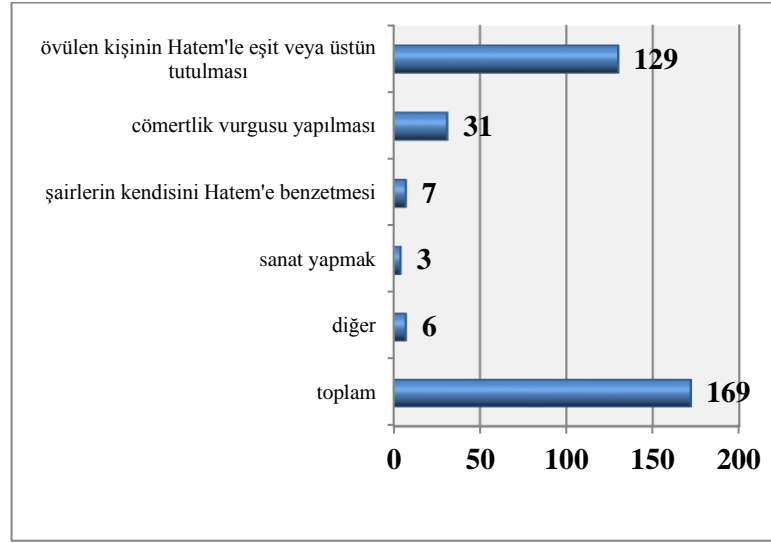
Buhlin adını kerem mümsiki Hâtem bilürüz (G.170/4)

1.6.61. Kavsî (ö.?)

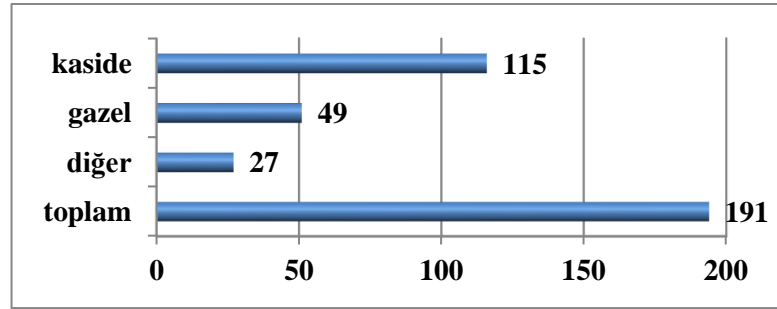
Hâtem, Kavsî Divanı'nda gazeller kısmında üç yerde geçer. Şaire göre mal ve mülkten geçen değil, günahlarından geçen kişi Hâtem'dir (G.302/6). “Hayâl” redifli gazeline Kavsî hayali “Süleymân mülkünün Hâtemi” olarak nitelendirir (G.294/8). Sonra gelen beyitte ise Hâtem farklı bir münasebetle geçer. Altın ve gümüş saçan değil, kendi gönlünün isteklerinden geçen Hâtem'dir:

Hemîn nisâr-ı zer ü sim iden degül Hâtem

Kim öz murad-ı dilinden geçerse Hâtemdür (G.197/6)

Şekil 1 Hâtem-i Tâyi'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 2 Hâtem-i Tâyi'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, halk arasında cömertliği ve yiğitliğiyle darb-ı mesel haline gelen ünlü Arap şairi ve reisi Hâtem 17. yüzyıl divanlarının büyük bir kısmında yer almaktadır. İncelenen divanların 61'inde Hâtem ismi 191 defa zikredilmektedir. Geçiş münasebetlerine baktığımızda, şairler ağırlıklı olarak övdükleri kişiyi Hâtem'den üstün görerek yüceltirler (130 kez). Övülen bu kişiler ağırlıklı olarak ya padişahdır, ya da vezirdir. Hâtem'in ismi genellikle divanların kasideler kısmında (115 kez) geçer. Sadece cömertlik hasletine vurgu yaparken Hâtem'i anan şairler (31 kez), bazen de hiç kimseye ihtiyacı olmadığını mübalağalı bir şekilde anlatırken de Hâtem'in ismine başvurur. Hâtem-i Tâyi'nin ismi bazen de edebi sanat yaparak geçer. Şairler Hâtem kelimesini, sözlük anlamı olan "yüzük" ve telmihen "mühür" anlamını da kastederek, bazen de "tayy" kelimesinin "silmek" ve "kazımak"

anlamları ile de kelime oyunları ile anlatırlar. Bazı beyitlerde Abbasîler devrinde başta vezirlik olmak üzere çeşitli makamlarda bulunan aynı zamanda devrindeki âlim ve şâirleri himâye eden bir aile olan Bermekîlerle birlikte, bazen de “Klasik Fars ve Türk edebiyatlarında çokça anılan efsanevî İran hükümdarlarından biri” (Albayrak 1993:279) olan Cem’le birlikte anılır.

1.7. HASSÂN B. SÂBÎT (ö. 60/680[?])

Hz. Peygamber’in şairi olarak tanınan sahâbî. Medine’de dünyaya geldi. Doğum tarihi konusunda rivayetler çeşitlidir. Hz. Peygamber’i, ashabını ve İslâm dinini müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunduğu için en tanınmış künyesi "şâirü'n-nebî"dir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'le soy yakınlığı vardır.

Devrinin diğer önemli şairleri olan A'sâ, Nâbîga ve Hutay'e gibi Hassân b. Sâbit de şiirleriyle para kazanmaktaydı. Nitekim kaynaklar onun bir yıl Yesrib'de, ertesi yıl Gassânî saraylarında kaldığını ve melikler için söylediği kasideler karşılığında bol bahşiş aldığını zikretmektedir. Bu ziyaretlerinin birinde Gassânî Hükümdarı Amr b. Hâris'in huzurunda söylediği "Lâmiyye Kasidesi" bu türün en güzel örneklerinden biridir.

Hassân b. Sâbit, İslâm'dan önceki dönemde Ukâz panayırında düzenlenen şiir müsabakalarına da katılırdı. Hassân'ın, Cahiliye devrinde geçen yaklaşık altmış yıllık hayatı şarabı ve şarap meclislerini tasvir etmek, ihsanlarına nail olmak için Gassânî ve Hîre hükümdarlarını ziyaret edip onları övmek, Evs ve Hazrec arasındaki çarpışmalara katılıp kendi kabilesinin asalet, şeref ve kahramanlıklarını dile getirmekle geçti. Altmış yaşlarında iken İkinci Akabe Biatı'nın ardından (622) müslüman oldu. Hassân'ın bundan sonraki hayatı tamamıyla Resûl-i Ekrem'in yanında geçmiş, en güzel şiirlerini onun için söylemiş, artık fahriyelerinde Hz. Peygamber’i savunmakla övünmüştür. Aynı zamanda Asr-ı saâdet'te meydana gelen bütün önemli olaylar için bir veya birkaç şiiri bulunmaktadır.

Resûl-i Ekrem, Hassân'ın şahsına ve sanatına çok değer verirdi; hatta

şiiirlerini okuması için ona Mescid-i Nebevî'de bir minber tahsis etmişti.

Kaynaklarda Hassân'ın 40 (660), 50 (670) veya 54 (674) yılında vefat ettiği kaydedilmektedir. Ancak onun muammerîndan olduğu ve 120 yıl yaşadığı rivayeti doğru kabul edilirse Muâviye'nin hilâfetinin son zamanlarında 60 (M.680) yılına doğru öldüğü söylenebilir. 104 yıl yaşadığı yolunda rivayetler de vardır. Hassân Hz. Ömer zamanında görme duyusunu kaybetmişti.

Hassân b. Sâbit'in cahiliye döneminde söylediği şiiirler genellikle hiciv, methiye, fahriye, gazel ve nesîb türündendir. İslâmî dönemde hiciv, methiye ve mersiye'nin yanı sıra müslümanların başarı ve kahramanlıkları ile âyet ve hadislerden ilham alarak ortaya koyduğu hikmet ve darbimeseller de şiiirlerinde önemli yer tutar. Bundan dolayı Hassân'ın şiiirleri, İslâmîyet'in ve Kur'an'ın Arap edebiyatına tesirinin boyutlarını göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil eder (Elmalı 1997:399-402; Zavotçu 2006:214,215).

1.7.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Feyzî-i Kefevî Divanı'nda müseddesler kısmında Selmân'la birlikte ismi geçen Hassân'ın, herkesin ulaşamayacağı bir şairlik kabiliyeti vardır. Şairlik doğuştan bir yetenek gerektirdiği halde, bu kabiliyete sahip olmayan kimileri de kendilerini Hassân veya Selmân zanneder:

Yogiken tab'-ı Selimi kimi Selmân geçinür
 Hüsn-i nazm ile kimi Hüsrev ü Hassân geçinür
 Şâ'ir-i magz-ı suhen-i subh ile yeksân geçinür
 Har u la-yefhem iken eşref-i insân geçinür
 Ne 'aceb günlere kalduk göre billâh hele
 Geçinür ehl-i kemâl ile berâber cehele (Müs.13/2)

1.7.2. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

Kaf-zâde Fâizî Divanı'nda Şeyhülislam Yahyâ için yazılan bir kasidede Hassân b. Sâbit, Peygamber şairi olması ve zamanın müşriklerine karşı şairlik kudretini kullanması münasebetiyle anılır:

Hassân-ı mü'eyyed ki dil-i düşmen-i dûna
Her nüktesi şemşîr-i cefâ hançer-i kîndür (K.11/47)

1.7.3. Ereğlîli Tûrâbî (ö.1622/23)

Ereğlîli Tûrâbî Divanı'nda Vahyî-zâde isimli bir zatın Halep kadısı olması münasebetiyle düşülen tarih beytinde bu kişi fesahatli konuşmasıyla Hassân'a benzetilmiştir:

Fesâhatle edâsı cân bağışlar kâlib-ı nazma
N'ola bu tab'-ı vakkâd ile devrûn olsa Hassânı (T.189/2)

1.7.4. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Hamse sahibi şairlerden Ganî-zâde "Kendisine arz etmek mümkün olsa hiç şüphesiz şiirlerimi beğenirdi." diyerek zikrettiği Hassân b. Sâbit'i (G.63/5), yine bir başka beytinde kendisini dönemin padişahlarından Sultan Ahmed'in methediciisi olarak görmekle bu konuda Hz. Muhammed'in övgüsüne mazhar olmuş ve şiirleriyle onu övmüş olan Hassân'a benzetir:

Nice ez'âfin idüp Hazret-i Sultân Ahmed
Dâyimâ medhin idüp olmuş idüm Hassânı (K.18/33)

1.7.5. Hâşimî (ö.1627)

Bursalı şairlerden olan Hâşimî, divanında kendisini ikinci bir Hassân olarak över:

İdüp edâ-yı sühan tab´ımız alup meydân
Makâl-i pâk ile Hassân'a olalum sâni (Mus.1/8)

1.7.6. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Şeyhülislam Yahyâ'nın yeğeni olan (Zor 1999:2) Rızâyî, kendisini Hz. Muhammed'i methetme meydanında zamanının Hassân'ı olarak niteler:

Benüm mümtâz-ı gül meddâh-ı sultân-ı rusül şimdi
Benüm hakkâ bu kim meydân-ı nazmun şimdi Hassân'ı (K.8/48)

1.7.7. Enverî (ö.1630/31)

İkisi de gazeller kısmında zikredilen Hassân'ın ismi Enverî'nin beytinde Rum illerinin “tarz-ı Hassân” a sahip şairi olmakla övünmesinde geçer (G.37/6). Başka bir beyitte ise “hüsün” ve “tahsin” kelimeleriyle hem ıstikak, hem de tevriye sanatı yapılarak beraber zikredilmiştir. Bu beyte göre hem “şâh-ı hüsn” olan Hassân takdir edilir, hem de böyle bir “şâh-ı hüsn”e sözlerinin gâlip geldiğini söyleyerek adeta meydan okur:

Enverî gâlib olursa n'ola Hassâne sözün
Görüp ol şâh-ı hüsn şî'rünü tahsîn itmiş (G.142/5)

1.7.8. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî Divanı'nda kasideler kısmında iki beyitte Hassân'ın ismi yer alır. Bu beyitlerden birisinde şairlik kabiliyetini “nam sahibi şair” Hassân'a takdir ettirir (K.5/20). Şair kendisini Hassân'la mukayese ederek kendi şiirini över ve “hünerli padişah şiir güzelini görünce senin Hassân'lık dava etmende ne lazım olduğunu anlar” der:

Görince şâhid-i nazmun bilür şâh-ı hüner-perver

Ne lâzım eylemek medhinde sen da'vâ-ı Hassânî (K.6/39)

1.7.9. Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632)

Sadrazamlık yapmış olan divan şairlerinden Pomak asıllı Filibeli bir müezzinin oğlu olan (Uysal 2010:1) Hâfız Ahmed Paşa, divanında bir yerde Hassân'dan bahsederken “eğer Hassân senin şiir söyleme gücünü görseydi, seni binlerce kere beğenirdi.” der:

Bu belâgatla eger zâde-i tab'un görse
Eyler idi sana Hassân hezârân tahsîn (G.7/3)

1.7.10. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

IV. Murad dönemi şairlerinden (Parlak 2006:7) Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi, divanında kendisini Hassân'la eşit görür ve “ehl-i nazmın Hassân'ı” olarak övünür:

Benim tahsînime muhtâcdır nazm-ı sihir-kârân
Muhassal ehl-i nazmın ben kulundur şimdi Hassân'ı (K.7/40)

1.7.11. Nef'î (ö.1635)

Nef'î Divanı'nda ismi geçen ve şairin kendisini eşit, hatta üstün saydığı şairlerden birisi de Hassân b. Sâbit'tir. Bir kasidede “Hassân'ı beğenmeyenler benim şiirimi zorunlu olarak öveceklerdir” der:

Iztırârî eder eş'ârıma şimdi tahsîn
Söze geldikçe kabûl eyleyemeyen Hassân'ı (K.4/48)

1.7.12. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî Divanı'nda Hassân iki yerde geçmektedir. Şair, düşüncelerinin hayat bahşeden nefesiyle, Hassân'ın olduğu mecliste bulunanlardan olmayı arzu eder (G.183/9). İyi şiiirden anlamayan kişiler, Hassân'ın sözlerinin kıymetini de takdir edemezler:

Şi'ri şi'rden fark eyleyemezler bahs geldükde
Kabûl itmezler ammâ sözde nazmun belki Hassânun (K.30/123)

1.7.13. Fütûhî (ö.1641)

Fütûhî Divanı'nda bir kez adı geçen, Hz. Muhammed'in övdüğü şairlerden olan Hassân, yine ünlü bir İran şairi olan Selmân'la birlikte anılır. Her iki şair de divanda Fütûhî'nin kendisini mukayese ettiği şairler arasındadır:

Ey Fütûhî nola feth itsen belâgat bâbını
Fâris'in Selmân'ı vü tâzî dilün Hassân'ısın (K.130/24).

1.7.14. Sehmî (ö.1645)

Bursalı şairlerden Sehmî, herkesin kendi şiir tarzını anlayamayacağını, yalnızca erbabının anlayabileceğini anlatmak sadedinde Hassân'ın ismini zikreder ve onu överken aynı zamanda kendisini de methetmiş olur:

Sehmiyâ şîve-i eş'ârını herkes bilmez
Tarz-ı Hassân yine erbâb-ı dil iz'ân eyler (G.25/5)

1.7.15. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Şairlik yeteneğini bir sihirbaza benzeten Fehîm-i Kadîm, kasideler kısmında Hassân'la beraber Selmân-ı Sâvecî'yi de anar. Sihir yeteneğinde öylesine iddialıdır

ki, sihir gibi şiir söylemede kendisini gâh Hassân'a, gâh da Selmân'a benzetir. Bu aynı zamanda bir üstünlük iddiasıdır:

Yohsa medhün böyle mi eylerdi ol kim kendüsin
Sihre gelse gâh Selmân gâh Hassân gösterür (K.10/39)

1.7.16. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Edirneli şairlerden olan Âlî, Hz. Muhammed'in övgü ve iltifatına nail olmuş bir şair olan Hassân'ı, bu özelliğini ifade ederek anar (K.2/84). Hemen birkaç beyit sonra gelen iki beyitte ise Âlî, ünlü Arap şairi Sahbân'la beraber andığı Hassân'dan kendisini üstün tuttuğunu ifade eder (K.2/89). Bu beyitlerin ikincisi şudur (Arıkoğlu 1999:25).

Bi-hamdillah benim dehrün bugün Hassân u Sahbânı
Müsellemdür sözüm cümle kirâm-ı nükte-sencâne (K.2/90)

1.7.17. Peşteli Hisalî (ö.1651)

Peşteli Hisalî olarak da anılan Budinli Hisalî, ilk kasidesinde memduhunu iyi vasıfları ve hoş giden ahlakı ile överken, şöhret sahibi Câmî, allâme Seyyid-i Cürcânî (1340-1413) gibi kişilere denk görür. Bunlardan biri de şair Hassân'dır:

Sensin ey zât-ı sûtûde-siyer ü hûb-hısâl
Câmî vü Seyyid-i Cürcânî vü Hassân u Kemâl (K.1/5)

1.7.18. Cevrî (ö.1654)

Cevrî, 17.yüzyılın divan sahibi şairlerinden olup asıl adı İbrahim'dir. Bütün kaynaklar onun iyi bir hattat olduğunda birleşir. Şair aynı zamanda mevlevîlik tarikatine de intisap etmiştir (Ayan 1981:4-7). Cevrî Divanı'nda beş beyitte adı geçmekte olan Hassân b. Sâbit, Hz. Peygamber'in destek ve duasına mazhar olmuş

bir şahsiyet olarak, kendisine benzetilen konumunda zikredilir (K.3/34). Ünlü Arap şairi Lebid b. Rebia'nın da isminin geçtiği bir beyitte şair, kendi nüktelerini Hassân'ın nükteleriyle bir tutar (K.38 /24). Cevrî, bir kasidesinde IV. Murad'ı yüceltirken, onun döneminde Selmân ve Zahîr gibi nice şöhretli şairler olsa bile, onun övgüsüne yeterli gelmeyeceğini söyler (K.4/34). IV. Murad'ın himmetinin nazım ehlini Hassân ve Selmân'a çevirdiği ifade eden Cevrî, (K.4/34) bir başka beyitte ise kendisini şiir vadisinde devrinin "Hassân'ı" olarak över:

Benem ol nâzım-ı erkân-ı belagat ki sühan
Buldı devrümde yine kâ'ide-i Hassânı (K.21/44)

1.7.19. İlmî (ö.1655?)

İlmî, "Hassân eğer İlmî'nin şiirlerini duymuş olsaydı, ruhlara gıda olduğunu söylerdi" diyerek konuştuğu Hassân'a (K.21/20) şairliğini takdir ettirir:

Nâ-şinâsân etmese tahsîn ey dil şi'rüne
Her 'asrda sihriğini gördükce bir Hassân olur (K.28/21)

1.7.20. Ferîdun (ö.1658/9)

Ferîdun Divanı'nda bir kez ismi anılan Hassân'ı, şair memduhunu överken, kalemini yani ifade kabiliyetini Hassân'a benzeterek yüceltir:

Hâme-i Hassân-eser gâhi olur hidmet-güzâr
Gâh olur Şeh-nâme-hân-ı meclis-i teşhîr olur (K.1/5)

1.7.21. Şehrî (ö.1660)

Şehrî Divanı'nda müzeyyel bir gazelde⁷ adı geçen Hassân, övülen kişiyle mukayese edilmek suretiyle anılır:

O sühan-senc ki ser-cûş-ı ham-ı fikretîdür
Âhirîn rikkat-i Hassân-ı belâgat-perdâz (G.60/7)

1.7.22. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, kendi sanatını “tabî’atunda konılmış nihâd-ı Hassânî” diyerek över (K.11/49). Irak’ın Dicle nehrinden itibaren İran hududundaki yüksek dağlık mıntıkaya kadar uzanan bölgesine Osmanlılarca verilen ad olan (Devellioğlu 1995:396) *Irâkeyn*’in önceleri güzel söz söyleyen şairleri Hassân ve Hâkânî iken, artık onların devirlerinin geçip kendisinin onların tahtına geçtiğini şu beyitle ifade eder:

Benem sihr-âferîn-i Rûm şimdi gerçi kim evvel
’Irâkeynün sühan-perdâzıdur Hassân u Hâkânî (K.9/25)

1.7.23. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Vecîhî Çelebi Divanı'nda Hassân’ın ismi bir beyitte, Ömer Ağa isimli zatı takdir edip beğenen kişi olarak geçer (Kıt’a ve T.1060). Kendini, şairlik kabiliyetiyle Hassân’dan üstün gördüğünü söyler:

Ey Vecîhî oldı nazmum şi’r-i üstâda cevâb
Anı yârân nazm-ı Hassân ile yeksân görmesün (G.172/7)

⁷ Müzeyyel gazel: “eklenmiş, eklentisi olan” anlamına gelir. Terim olarak, mahlas beytinden sonra methiye türünde birkaç beyit eklenmesiyle oluşan bir gazel türüdür. Zeyl denilen bu ilave beyitlerde methedilen, sultan, devlet veya din adamının çeşitli vasıfları; adaleti, cömertliği,..vb.anlatılır. (bkz. Ahmet Mermer, N. Koç 2005;34)

1.7.24. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanı'nda ünlü Arap şairi Hassân b. Sâbit'in ismi, yine ünlü bir Arap şairi olan Lebid'le birlikte geçer. Kendi şiir tarzı için “revîş-i has” tabirini kullanan şair, “eğer benim bu yeni tarzımı Lebid ve Hassân görselerdi, aferin söyleyip takdir ederlerdi.” diyerek kendini onlardan üstün görür:

Âferîn-gû oluban eyleyelerdi tahsîn
Görseler bu revîş-i hâsumı Hassân u Lebid (K.3/71)

1.7.25. Nedîm-i Kadîm (ö.1671)

Nedîm-i Kadîm, kasidesinde övdüğü şahsı “cihanın nükteler söyleyen edibinin ifadesinin güzelliği, Hassân'ın ruhuna beğenme nağmeleri söylese caizdir.” diyerek yüceltir:

Edîb-i nükte-pîrâ-yı cihân kim hüsn-i ta'birî
Terennüm-senc-i tahsîn itse câ'iz rûh-ı Hassânı (K.1/24)

1.7.26. Kadrî (ö.1672)

Kadrî kendisini ilmiyle zamanının incisi görür ve bu kabiliyeti Hassân ve Selmân'ı unutturacak derecededir:

Bugün sen ol dür-i deryâ-yı dânişsin zamânunda
Ferâmûş itdi 'âlem şîve-i Hassân u Selmânı (K.5/38)

1.7.27. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Şair, kasidesinin bir beytinde memduhunu Hassân'a takdir ettirir ve “nâmî” kelimesini, hem gerçek anlamı olan “şöhret”, hem de kendi mahlasını da kastederek tevriyeli olarak kullanır (K.12/48). Ayrıca şair, zamanında Hassân şöhretiyle nasıl bir konuma ulaştıysa, kendisini de bulunduğu zamanın Hassân'ı olarak görür (K.12/49).

Bir başka beyitte de Nâmî, şairlik vasıflarının kendisine Hassân tarafından ilham edildiğini ifade ederek Hassân b. Sâbit'in bu alandaki ustalığını överken, kendisinin şairliğini de bu vesileyle yüceltir:

Benem ol vâsıf-ı erbâb-ı istihsân-ı hûbânî
Bana ilhâm ider lutf-ı İlahî tarz-ı Hassânı (K.27/41)

1.7.28. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, divanında sözlerinin güzelliğini överken bu kabiliyetiyle Hassân'ın ruhunu şâd ettiğini söylemektedir:

Vasf-ı pâkünde hüsn-i güftârum
Şâd ider rûh-ı pâk-i Hassânı (K.8/19a)

1.7.29. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, divanında dört yerde Hassân'dan bahseder. Diğer şairler gibi o da beyitlerinde kendi şiirini Hassân'la karşılaştırarak onun ulaştığı şerefe ulaşmayı arzu eder (K.12/80, K.23/77, G.189/9). Mezâkî, ifadelerinin güzelliğinin Hassân'ı bile kıskandıracak güzellikte olduğuna inanır:

Kuvvet-i nâtika medhünle gelüp güftâra
Hüsn-i ta'bîr ile şermende ider Hassânı (K.9/68)

1.7.30. Sâbir Mehmed (Sâbir Parsa, ö.1679)

Gelibolulu mevlevî şairlerden "Parsa" mahlaslı Sâbir Mehmed'in divanında bir na't beytinde Attâr, Sa'dî ve Sahbân ile birlikte anılan Hassân, Hz. Muhammed'in de olduğu bir meclisin övücüleri arasında geçer:

Bir cem' ki vâsıfları Sahbân ile Hassân
Bir cem' ki meddâhları Sa'dî vü Attâr (K.1/48)

1.7.31. Vişne-zâde İzzetî (ö.1681)

Vişne-zâde İzzetî, gazelinin bu beytinde Hassân'ı, güzel söz söyleme mülkünün padişahı olarak yüceltir:

Hassândur eyâ şeh-i melâhat
Şehr-i dile iltizâm-ı 'işve (G.101/4)

1.7.32. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Hemen her divan şairi gibi Behcetî de sözlerinin varlık âleminde çok yüce olduğunu, bunu herkesin bildiğini, fakat Hassân'ın ulaştığı yere ulaşsa bile bununla övünmeyeceğini söylerken (G.437/5), bir şehzadenin doğumu münasebetiyle söylenen bir kasidede ise büyük İran şairi Firdevsî ile birlikte Hassân'ı, övülen kişiyi "Hassân'ın vekili" olarak niteleyip zikreder:

Vekîl-i nazm-ı Hassân gayret-i Firdevsî-i Tûsî
Emîr-i bezm-i 'irfân bâde-nûş-ı câm-ı Yezdânî (K.13/49)

1.7.33. Kelîm (ö.1686)

Kelîm, Şeyhülislam Bahâyî'nin vefatı dolayısıyla yazdığı mersiyede şeyhülislamı hüner ve meziyetleriyle Hassân'ın bile gıpta ettiği bir kişi olarak överken, büyük İslam âlimlerinden Sa'deddin Taftazanî'ye (ö.1390) benzetir; Taftazanî'nin onu kıskandığını söyler:

Bahr-i zehhâr-ı 'ilmde reşk-i Sa'deddin idi
Fenn-i izhâr-ı hünerde gıpta-i Hassân idi (Mrs.II/1-12)

1.7.34. Nazîf (ö.1693)

Nazîf Divanı'nda dört kez Hassân'ın ismi geçer. Kendisini “zebân-ı tâzînin Hassânıyuz” (G.4-7) diye niteler. Şiir üslûbunu “Hassânî” bulur (G.68/10). Kendi şiirlerini “rûh-ı Hassân”a takdir ettirir (Vasf-ı Mecmua: 3/7). Aynı zamanda “şâirü'n-nebî” ünvanına sahip olan Hassân'ı överken, na'larıyla da onun şîvesine sahip olmak istediğini söyler:

Edâ-yı na'tin ile Hazret-i sultân-ı kevneynin
‘Arûs-ı nazm-i pâkin şîve-i Hassân göstereşün (K.1/19)

1.7.35. Nâzım (İstanbullu, ö.1695)

Reisülküttâb Râmî Mehmed Efendi için yazılan bir kasidede Nâzım, Râmî'nin şairliğine vurgu yaparak Hassân ve Vassâf'tan üstün görür:

Edâ-yı nesrde reşk-efken-i dil-i Vassâf
Zemîn-i nazmda dâğ-ı derûn-ı Hassândur (K.12/27)

1.7.36. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

17. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olup tarihçilikle de uğraşmış şairlerden Sırrî, şiirlerini eşsiz bulmaktadır ve söylediklerinin Hassân ve Örfî'yi memnun ettiğini düşünür:

‘Ale'l-husûs o o bedî'ü'l-beyân-ı nazmum kim
Revân-ı ‘Urfî vü Hassân'ı nutkum eyler şâd (K.7/64)

1.7.37. Cem'î (ö.1660)

Bir kasidenin dua beytinde Cem'î, memduhunun Hassân'ın şöhretine ulaşması için dua eder (K.9/25). Örfî ve İlmî düşünce âleminde her biri birer Hassân olsa bile Cem'î'nin sözlerinin kıymetini anlayamazlar:

Örfî vü 'İlmî sözün anlayamaz isterse
Her biri 'âlem-i endişede Hassân olsun (K.9/25)

1.7.38. Bursalı Tâlib (ö1706)

Bursalı Tâlib Divanı'nın kasideler kısmında Farsça bir beyitte Hassân b. Sâbit'in şiirleri övülüp takdirle anılır:

Sühandânî ki nâzükter zi-ma'nâ lafz-ı rengîneş
Kelâm-ı nesr ü dil-keşter ez-eş'âr-ı Hassân şod (K. /40)

1.7.39. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mâhir Abdullah gazel yazmada kendisini Hassân b. Sâbit'le eşit görür:

Sitâyîş-gâh-ı evsâfunda hâmem katre-rîz oldı
Gazel tarh itmede mânend-i Hassân oldığın gördük (K.1/37)

1.7.40. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Dönemin şairlerinden Nehcî Mustafa Dede, divanında üç yerde Hassân'dan söz eder. Bu üç yer de gazeller kısmındadır ve şair kendisini Hassân'dan üstün tutarak över (G.242/7, G.319/5). Bir başka beyitte şair, şiirini nazikter olarak niteler ve dertten derde düşürür. Şairin bu has tarzını gören Hassân, bu tarza tâlip olur:

Ne halet-bahş u derd-engizdür bu şi'r-i nazik-ter

Ki tarz-ı hâsını görse olur Nehcî Hassân Tâlib (G.57/5)

1.7.41. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Hassân, Birrî Divanı'nda kasideler kısmında iki kez geçer. Bir na't kasidesinde geçişi, Hz. Peygamber'i, huzurunda övmesi münasebetiyledir (K.8/2). "Fevzî'ye methiye" başlığıyla yazılmış olan bir kasidede Fevzî'yi takdir eden bir şair olarak geçmektedir. Ayrıca "hassân", "tahsin" ve "hüsn" kelimelerinin birarada kullanılmasıyla iştikak yapılmıştır:

Cân-ı Hassân eyledi tahsîn hüsn-i tab'una
Ey ten-i ehl-i dile rûh-ı revân-ı ma'nevî (K.13/27)

1.7.42. Vahyî (ö.1718)

Vahyî, şairlik tabiatını doğan kuşuna benzettir. Bu kuş, sözleriyle herkesi âciz bırakan (i'câz) kanatlarını âleme bir açıverse, karşısında avlamadığı ne Hassân, ne 'Urfî, ne de Sâib kalır:

Eger şeh-bâz-ı tab'um 'âleme açsa per-i i'câz
Hezârân Sâib ü 'Urfî vü Hassânı şikâr eyler (K.6/12)

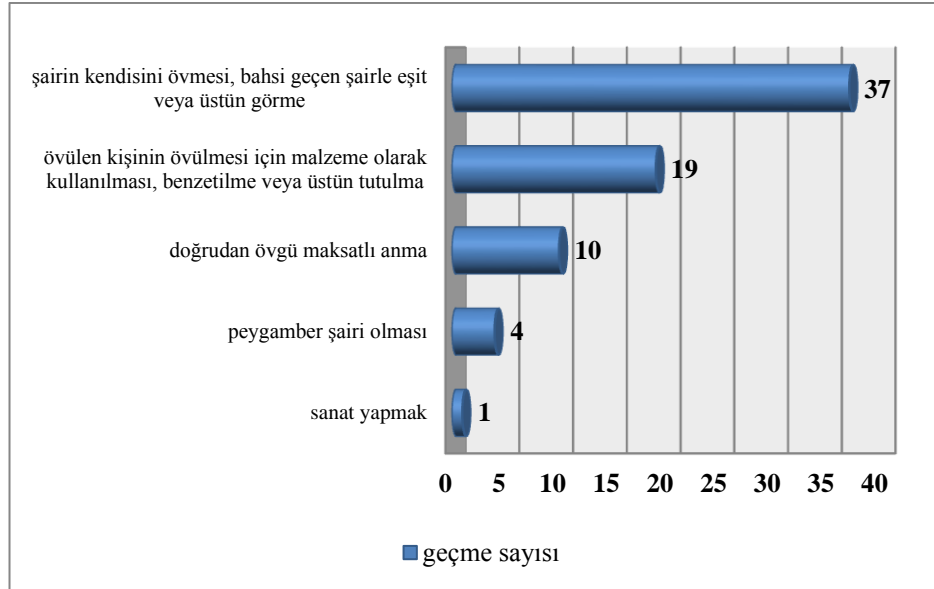
1.7.43. Kâmî (ö.1724)

Ünlü İran şairi İmâd ve Hâkânî ile birlikte "Ârif Efendi" adlı bir zatın vefatı için yazılmış bir tarih beytinde ismi yer alan Hassân, şairin kendi şairlik kabiliyetini takdir ettirdiği şairler arasındadır (T.38/4).⁸ Bir kasidede Sultan I. Mustafa, yazdığı şiirlerinin akılcılığıyla Hassân'ın bile kıskanacağı birisidir:

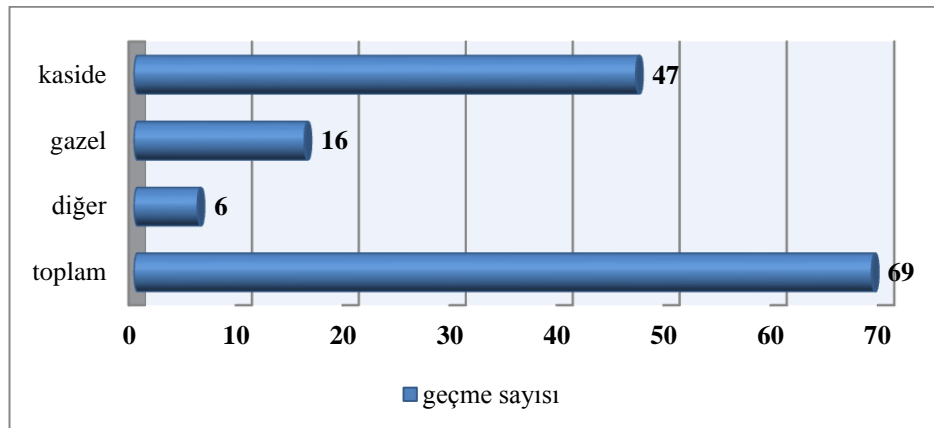
Bârekallah selâset-i nazmı

⁸ Beyit için bkz. Hâkânî md.

Dil-i Hassân'a reşk-fermâdur (K.9/34)

Şekil 3. Hassân b. Sâbit'in 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 4. Hassân b. Sâbit'in 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Tablo ve grafiklere bakıldığında; Hassân b. Sâbit'in 17. yüzyıl divanlarından 42'sinde toplam 69 kez geçtiği görülür. Bunların 47'si kaside, 16'sı da gazel beyitleridir. Şairler genellikle Hassân b. Sâbit'le kendilerini şiir vadisinde devrinin "Hassân'ı" olarak över, hatta üstün sayarlar (37 kez). Kasidelerde memduhun iyi

vasıfları ve hoş giden ahlakını överken kıyas ve nükte malzemesi olarak kullanıldığı da olur (19 kez). Bu beyitlerden bazısında “hüsün” ve “tahsin” kelimeleriyle hem iştikak, hem de tevriye sanatı yapılarak zikredilir. Peygamber şairi olması ve zamanın müşriklerine karşı şairlik kudretini kullanması münasebetiyle de anılır (4 kez).

1.8. SAHBÂN B. VÂİL (ö.M. 8.YÜZYILIN BAŞLARI)

Sahbân-ı Sâhilî de denir. Vâil kabilesinden olup şiir ve fesahatle meşhur olmuş ve ismi darbı mesel hükmüne geçmiş şairlerdendir. Hitabetiyle de şöhret kazanmıştır. Cahiliye döneminde yetişmekle beraber sonradan müslüman olmuş (Zavotçu 2006:421), fakat Hz. Peygamber’le görüşemediği için muhadramûndan sayılmıştır. Muaviye’nin valiliği ve halifeliği zamanlarında onun katında büyük bir itibara sahip olan Sahbân’ın Dımaşk’ta ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Harun Reşid döneminde yaşamıştır.

1.8.1. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Talebesi Nev’î-zâde Atâyî’nin “melikü’ş-şu’arâ” olarak nitelediği 17. yüzyılın mühim şairlerinden Hâletî, divanında bir gazel beytinde Sahbân’dan bahseder. Hâletî’nin şiirini öven Sahbân b. Vâil bile olsa övmekte âciz kalır ve “meşhur bir budala Arap olan ve iki sözü bir araya getirmekten âciz olan” (Pala 1995:72) Bâkıl’a döner:

Ol şâh-ı pür-hüner kim hengâm-ı midhatinde
Olur nazîr-i Bâkıl Sahbân-ı Vâ’il olsa (G.768/8)

1.8.2. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî Divanı’nda, şairin yaşadığı dönemdeki bozukluklardan şikâyet eden kasideleri bulunur. Kendini şair zannedip şiirden anladıklarını iddia eden kişileri

aşağıdaki beyitle yerer. Bu kişiler kendi zanlarınca Sahbân'dan üstün olduklarını düşünürler:

Bunun emsâli bir kaç mübtezel terzik-gû yâve
Geçer zu'mınca ammâ her biri mâ-fevki Sahbânun (K.23/128)

1.8.3. Sıdkî Paşa (ö.1640)

“Gönül” redifli gazelinde Sıdkî Paşa gönlünü ayrılık gününü şerh etmede kendisini ikinci bir Sahbân olarak görür (G.45/1). Bir diğer kasidede şair padişah IV. Murad'ı överken padişahı söz ikliminin büyük şairleriyle bir tutar:

'Alem-efrâz-ı mülk-i nazm olan Selmân ü Firdevsî
Ya iklim-i sühandâ şâh olan Sahbân u Hâkânî (K.3/41)

1.8.4. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm-i Kadîm “nüsha” ve “mensuh” kelimeleriyle kelime oyunu yaparak Sahbân'ın artık devrinin geçtiğini ve kendi şiir tarzının Sahbân'ın tarzının hükmünü ortadan kaldırdığını söyleyerek kendisini üstün görür:

Nüşa-i tâzem eyledi mensûh
Köhne tarzı kelâm-ı Sahbân'ı (K.17/40)

1.8.5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Sahbân, Hassân b. Sâbit'le birlikte aynı beyitte geçer ve şair kendisini bu iki şairden üstün görür (K.2/90). Bu beyitlerden ilki şu şekildedir (Arıkoğlu 1999:25):

Ya niçün 'ahd-i şâhenşâh-ı Cemcâh-ı sühanverde
Nice in'âm u ihsân olmaya Hassân u Sahbâne (K.2/89)

1.8.6. Muîn (ö.1652)

Muîn Divanı'nda ismi İran şairi Zahîr-i Faryâbî ile birlikte anılan Sahbân, tıpkı Muîn gibi sevgilinin övgüsünü kıskanmaktadır:

Reşk ider nâdire-i medhüne mânend-i Muîn
Cân-ı Sahbân-ı 'Arab rûh-ı Zahîr-i a'câm (G.45/7)

1.8.7. İlmî (ö.1655?)

İlmî Divanı'nda ünlü İran şairi Selmân'la birlikte ismi geçen Sahbân, şairin kendisini üstün gördüğü şairler arasındadır:

Revâ nazm-ı selis ü şûh u şîrîn ü dil-âvîzüm
Tahayyülde müsellemler olsa ger Selmân ü Sahbâne (G.82/6)

1.8.8. Beyanî (ö.1664/65)

Bir tevhid kasidesinde Beyanî Alah'a yalvarırken, zikirde fasih bir lisan kullanarak Sahbân'a benzemeyi arzu eder:

Rûz u şeb beytü'l-kasîd inşâd edüp tesbîhünü
Olalum zikrûnle Sahbân-ı fesâhat Rabbenâ (K.1/11)

1.8.9. Nâilî (ö.1666)

Nâilî, IV. Murad için yazılan bir kasidede Sahbân ve İran şairi Vassâf'la padişahı mukayese ederek IV. Murad'ı üstün tutar:

Cümlenin ahkâr u nâçizidir ammâ eserin

Nazm u inşâda ne Vassâf u ne Sahbân itmiş (K.9/29)

1.8.10.Nedîm-i Kadîm (ö.1671)

Nedîm-i Kadîm Divanı'nda Sahbân'ın ismi bir kere geçmektedir. Kasidede övdüğü kişiyi öylesine yüceltir ki yanında Sahbân'ın adını bile anmak uygun değildir:

Edeb-âmûz-ı 'akl-ı küll ki nâ-şâyestedür Hakkâ
Huzûr-ı lehçe-i pâkinde anmak nâm-ı Sahbânı (K.1/23)

1.8.11.Ferîdî (ö.1672)

Ferîdî, gazeller kısmında bir beyitte isimlerini andığı, İran ve Arap edebiyatının büyük şairlerinden olan Sahbân ve Selmân'dan kendisini üstün görür:

Gördi eş'âr-ı Ferîdî'yi lebi vafında
Düşdi mecmû'a-ı Selmân ile Sahbân'a hased (G.34/7)

1.8.12. Sâbir Mehmed (ö.1679)

Bir na't beytinde adı, Attâr, Sa'dî ve Hassân ile birlikte anılan Sahbân, Hz. Muhammed'in de olduğu bir meclisin övücüleri arasında yer alır: (K.1/48)⁹

1.8.13.Yârî (ö.1688/89?)

Yârî, kendisini mukayese ettiği İran'ın büyük şairlerinden olan Örfî ile birlikte andığı Sahbân'ın Araplar içinde üstat bir şair olduğunu söylerken, kendisinin de aynı vasıflara sahip olduğunu söyler (Karayazı 2012):

⁹ Beyit için bkz. Hassân b. Sâbit maddesi.

Fehm-i A'râbda Sahbân gibi üstâd-ı reşîd

Fenn-i A'câmda 'Örfî gibi bî-hemtâyem (K. 15/ 33)

1.8.14. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

Divanında ismi geçen şairlerden sanatını büyük ölçüde etkileyen Sebk-i Hindî tarzının temsilcilerini iyi takip ettiği anlaşılmakta olan Zuhûrî, bu anlamda Sahbân b. Vâil'i de sıklıkla anar. Şeyhülislam Ebû Said Efendi için yazılan bir methiyede şair şeyhülislamı Sahbân'dan üstün görerek övmektedir (K.5/64). Gazeller kısmında da şair yine aynı münasebetle Sahbân'ı zikreder. "Sahbân Zuhûrî'ye hem-zeban bile olamaz" diyerek üstünlük iddia eder (G.73/5). Daha sonra gelen yedinci kaside Şeyhülislam Bahâyî için yazılan bir methiyedir ve fesahatli nükteleriyle Sahbân'ı bile kıskançlığa sevketmektedir:

Edîb-i nükte-perdâz-ı debistân-ı fesâhat kim

Girihdür reşk-i nutkı rişte-i güftâr-ı Sahbâna (K.7/47)

1.9. ASMÂÎ (ö. 216/ 831)

Asıl adı Ebû Safd Abdilmelik b. Kureyb el-Asmâî el-Bâhilî olan, şiir ve ahbâr râvisi, dil ve edebiyat âlimi Asmâî, Basra dil mektebinin önde gelen simalarındandır. M. 740'ta Basra'da dünyaya geldi ve orada yetişti. Dedelerinden Asma'a nisbet edilerek Asmâî künyesini aldı. İmam Şafî'nin de talebesi oldu. Fevkalâde hâfızası ve tenkitçi fikir yapısıyla dikkati çeken Asmâî, hocası Ebû Amr gibi şiir dinlemek, gramer ve lügat konusunda bilgi toplamak için bedevilerin arasında dolaştı. Bu sırada 16.000 urcûze¹⁰ ezberlediğini bizzat kendisi söylemektedir. En büyük şiir râvilerinden biri olduğu için birçok Arap şairinin şiirleri onun sayesinde zamanımıza ulaşmıştır.

Henüz genç yaşta iken şöhret sahibi oldu. Zengin olmasına rağmen sade bir hayat yaşamayı tercih etmişti. Nitekim rivayet ettiği hadisler de daha çok bu hususla ilgilidir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî ve Ebû Dâvûd gibi hadis

¹⁰ Urcûze: Recez bahrinde söylenen manzumeler (bkz. Tuzcu 2007:150)

otoritelerinin güvenilir bulduğu Asmâî'nin, Kur'an ve hadis konusunda te'vile yol açacak herhangi bir filolojik yorum ve görüş belirtmekten son derece sakınmasını da takvasının bir başka örneği saymak gerekir. Bu tavırla o, Kur'ân'ı kendi reylerine göre tefsir eden Mu'tezile ve Kaderiyye âlimlerinden ayrılmaktadır. Harun Reşid'in halifeliği döneminde Bağdat'a giderek halifenin yakın ilgisini kazandı ve oğlu Emîn'in eğitimini üzerine aldı. Basra'da H.216 (M.831) yılında vefat etti. Bazı kaynaklar vefat tarihi olarak H.210-217 yılları arasında değişik tarihler zikretmektedirler. Şairin, "el-Asmâîyyât" adlı, eski Arap şiirlerini içeren bir antoloji kitabı ile günümüze kadar gelmiş pek çok eseri bulunmaktadır (Tülücü 191:499).

1.9.1. Yârî (ö.1688/89?)

Arap edebiyatının meşhur dil ve edebiyat âlimi Asmâî, Yârî Divanı'nda kasideler kısmında iki kez geçer. İsmi, Abbasiler döneminde başta vezirlik olmak üzere çeşitli makamlarda bulunan, aynı zamanda devrindeki âlim ve şairleri himaye eden bir aile olan Bermekîlerle beraber anılan Asmâî, Yârî Divanı'nda bu makbul vasıflara sahip olduğuna atıfta bulunmak münasebetiyle anılmıştır (Karayazı 2012; K. 26/ 14):

O Bermekî-siyer ü Asmâ'î-nihâd müdâm
Cihâna 'âtıfet-i cûdı kıldı erzânî (K. 29/ 12)

1.10. MÜTENEBBÎ (ö.955)

Abbasîler dönemi Arap edebiyatı şairlerindedir. Bazı kaynaklar, zamanında şairler zümresinin en yeteneklisi olduğunda ittifak etmişlerdir (Zavotçu 2006:360). Kendisine doğduğu şehre nispetle el-Kûfî, mahallesine nispetle el-Kindî, kabilesine nispetle el-Cu'fî denmişse de, o daha ziyade el-Mütenebbî lakabıyla ün kazanmıştır (Özdemir 2006:160). Arap yarımadasının tamamını dolaştığı ve birçok Arap emirinin yanında bulunduğu söylenir (Zavotçu 2006:360).

Mütenebbî yüzyıllar boyunca beğeniyle okunup örnek alınan bir şair oldu. Tezkireci Devletşah'ın Reşidüddin Vatvat'tan aktardığı bilgiye göre Divan'ı Arap ve Acem şairleri tarafından çok beğenilip İslam şairlerine ilham kaynağı oldu.

Diyarbakir sultanları olan Hamdan ailesi için pek çok kaside söyledi ve onlardan önemli miktarda caize aldı. En güzel kasidelerini ise 330 yılında hizmetine girdiği Seyfû'd-Devle'nin sarayında bulunduğu yıllarda yazdı. Kendisini herkesten üstün gördüğü için kasidelerinde iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini dile getirdi ve hep kendisine seslendi. Türk edebiyatında, ünlü kaside şairi Nefî üzerinde etkili olan bir şairdir (Zavotçu 2006:167). Arap şiirinin genel karakteri olan “vuzuh”, Nefî'nin de şiir özellikleri arasındadır. Bu özellik Nefî'ye Mütenebbî'den mirastır (Çetinkaya 2003:4).

1.10.1. İlmî (ö.1655?)

Bu beyitte Mütenebbî, bütün cihan halkını taze fikirleri ve garip tarzıyla teshir eden şair olarak nitelendirilir:

Mütenebbîde 'aceb tarzıla vassâf olmuş
Bikr-i fikr ile cihân halkını kılmış mugrem (K.25/95)

1.10.2. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit Divanı'nda kasidede memduh Mütenebbî ile birlikte diğer İran şairleriyle de bir tutularak yüceltilir:

Feyzî-i Hind ü Mezâkî –i bihîn Hıttâ-i Rûm
Mütenebbî-i 'Arab 'Urfî-i Şiraz-ı 'Acem (K.17/61)

1.11. İBNÜ'L-FÂRİZ (ö.1235)

Sultânü'l-âşikin olarak tanınan mutasavvıf-şair. Kahire'de dünyaya geldi. Mahkemede kadınların eşlerinden almaları gereken miras ve nafakayı tesbit işiyle uğraştığından "Fârız" diye bilindiği için “İbnü'l-Fânz” olarak meşhur olmuştur. İbnü'l-Fârız ilk bilgileri babasından aldı. Ebû Muhammed İbn Asâkir'den hadis okudu; Şâfiî fıkhı, dil ve edebiyat dersleri gördü.

İbnü'l-Fâriz genç yaşta tasavvufa yöneldi. Çileli bir hayatı tercih etmesine rağmen tasavvufta istediği noktaya gelemediğini düşünen İbnü'l-Fâriz, Şeyh Bakkal adında bir dervişin tavsiyesi üzerine Mekke'ye gitti. Mekke'de iken 628'de *Avârifü'l-ma'ârif* müellifi *Sühreverdî* ile görüştü. Son yıllarını Kahire'de Ezher Câmî'nde vaaz ve sohbetle geçiren İbnü'l-Fâriz M.1235 yılında vefat etti.

İbnü'l-Fâriz şiirlerinde tasavvufî ve ilâhî aşkı dile getirmiştir. Şiirleri Bâyezîd-i Bistâmî'nin sözleri ve Attâr'ın şiirleri gibi ilâhî aşkı yansıtır. Mutlak cemâlin etkisiyle kendinden geçen şair her şeyi sevgilisi olarak görür. Bazan fena halinde ikiliği kaldırarak varlığın O'ndan ibaret olduğunu söyler, bazan da ittihaddan söz eder. Ancak bütün bunlar kozmolojik bir varlık anlayışını ifade etmeyip manevî halin etkisiyle söylenmiş sözlerdir; bu hal içinde sevenle sevilenin, temaşa edenle edilenin geçici olarak bir sayılmasıdır. Şatihyeleri ve iddialı sözleri de bu halin eseridir.

Divanındaki en önemli şiir daha çok "el-Kasîdetü't-Tâiyye" veya "et-Tâiyyetü'l-Kübrâ" olarak bilinen kasidedir. 750 beyitten fazla olan bu kaside şairin bir tür manevî yolculuğunun ve ruhî miracının tasviridir. İbnü'l-Fâriz'in ikinci önemli şiiri "el-Kasîdetü'l-Hamriyye" olarak da bilinen "el-Kasîdetü'l-Mîmiyye"dir. Bu kısa kasidesinde şair ilâhî aşkı bade tarzında tasvir eder.

İbnü'l-Fâriz'in şiirleri Arap edebiyatında tasavvufî şiirin en güzel örneklerindedir. Şiirlerinde genellikle ilâhî aşkı beşerî aşk şeklinde ifade eden, mecazlara, kinayelere ve genel olarak edebî sanatlara geniş yer veren, "Hamriyye" kasidesinde şarabı ilâhî aşkın simgesi olarak tasvir eden İbnü'l-Fânz Arap şiirinde sembolizmin önemli bir temsilcisidir. Onun coşkulu olduğu kadar hikemî olan şiirleri Mısır başta olmak üzere birçok Arap ülkesinde ilâhî şeklinde okunmuştur (Güllüce 2008:20-22; Uludağ 2000:40,41).

1.11.1. İlmî (ö.1655?)

Şiirlerinde tasavvufî anlayış ağırlıkta olan (Çetinkaya 2003:19) İlmî'nin, “medh-i şeyhülislam” başlığıyla yazmış olduğu bir kasidede Arap edebiyatının mutasavvıf şâiri İbnü'l-Fârız, en meşhur kasidelerinden biri olan *et-Tâiyyetü'l-Kübrâ* ile birlikte anılarak Arap âriflerinin sultanı olarak nitelenir:

İbn-i Fârız 'urefâ-yı 'Arabun sultânı
Rû-yı tâ'iyye-i kübrâsı sülûk-ı emrine tem (K.25/94)

1.11.2. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı'nda onun ilâhî aşkı bâde olarak tasvir ettiği *Kasîdetü'l-Mîmiyye* olarak da bilinen *Kasîdetü'l-Hamriyye* (Uludağ 2000:40) adlı şiiri “sevgilinin la'l gibi dudakları münasebetiyle telmihte bulunularak ele alınmıştır” (Karayazı 2012):

Hep nüktesi keyfiyyet-i sahbâ-yı ezeldür
Telmîh ider la'lüni Hamriyye'de Fârız (G. 330/4)

1.11.3. Kâmi (ö.1724)

Fâiz Efendi-yi Edirnevî'nin (ö.1717) vefatı münasebetiyle düşürdüğü bir tarihte Kâmî, bu zatın kılı kırk yaran şahsında hem Endülüs hükümdarı İbn-i Ubbâd'ın şiir inşadı, hem de İbn-i Fârız'ın irfanının birleştiğini söyler:

Ol zât-ı mû-şikâfun tab'ında oldı hem-zâd
İnşâd-ı İbn 'Ubbâd 'irfân-ı İbn Fârız (K.25/94)

1.12. FEYZÎ-İ HİNDÎ (ö.1595)

Arap asıllı bir şair olan Feyzi-i Hindî'nin (1547-1595) asıl adı Ebu'l-Feyz Mübarek el-Mehdevî'dir. Öğrenimini babasının yanında yapan şair babasıyla beraber

mülhidlikle suçlanmış ve ölümden kurtuluşu ancak gizlenmek suretiyle olmuştur. Bu şekilde ölmekten kurtulan şair, Ekber'le tanışıp iltifatına nail olmuş ve melikü's-şuarâ Gazâlî-i Meşhedî ölünce onun yerine melikü's-şuarâ ünvanına sahip olmuştur. Sarayda şehzâde hocalığı yapan şair, Sebki Hindî akımının önemli temsilcilerinden olur. Ölümüne yakın, kendisiyle aynı mahlası taşıyan şairlerle karıştırılmamak için Feyyâzi mahlasını almıştır. Elçilik vazifesi de dâhil çeşitli devlet vazifeleri yapmış olan Feyzî-i Hindî, H.1004/M.1595 senesinde memleketi olan Agra'da vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir. İsmi özellikle 17 ve 18. yüzyıl şairlerinin divanlarında geçmektedir (Ansarı 1995:524,525; Zavotçu 2006:161).

1.12.1. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

“Ben varken başka bir şaire lüzum yok” (K.6/39) diyecek kadar iddialı ve kendinden emin bir şair olan Şeyhî, taze kaleminin Feyzî-i Hindî'ye feyiz götürdüğünü, düşüncelerine yüksek fikir sahiplerinin bile baş eğdiğini söyleyerek övünür:

Feyzî-i Hind'e feyz-resân hâme-i terim

Baş eğdi rây-ı fikretime ser-firâz-ı rey (G.178/6)

1.12.2. Nefî (ö.1635)

Nefî'nin etkisinde kaldığı şairlerden biri de Feyzî-i Hindî'dir. Nefî, onun bir kasidesi ve üç gazeline yazdığı nazire ile Feyzî'ye olan alakasını açığa vurur. Kendisini zamanının Örfî'si, Enverî ve Hâkânî'si olarak gören şair, mucizevî sözleriyle kendisini Feyzî'ye benzetir (K.17/32). “Şairlik tabiatım, Feyzî'nin şairlik kudretinin feyiz suyuyla birleşse, Lahor mülkünü feyiz ve berekete boğardı” diyen şair aynı benzetmeyi bu beyitte de yapar ve aynı zamanda kendini de över:

Ger olsa âb u tâb-ı feyz-i tab'im tab'-ı Feyzîde

Ederdi feyze müstağrak sevâd-ı mülk-i Lâhorî (K.35/41)

1.12.3. Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)

Sebk-i Hindî akımından etkilenen ve bunu şiirlerine de yansıtan (Kasır 1990:46) Sabrî, “bu dahî bir mektubdur” başlığıyla yazdığı bir manzumede, mektubu yazdığı kişiyi feyiz sahibi biri olarak görür ve “feyz” kelimesinin “bolluk bereket” anlamını da kastederek Feyzî-i Hindî’ye benzetir (Diğer Şiirler:53). İkinci beyit IV. Murad için yazılan bir kaside olup burada “Feyzî-i mu’ciz-dem” tabiri yer alır (K.2/72). Başka bir beyitte, düşüncelerini Örfî’nin düşüncelerine, marifetli kalemini de Feyzî-i Hindî’ye benzetir:

Örfî-i tab’-ı âteş-endişem
Feyzî-i kılî-i ma’rifet-pîşem (Diğer Şiirler.53)

1.12.4. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm, divanında bir beyitte Feyzî-i Hindî’den bahseder. Eğer Feyzî-i Hindî, Fehîm’in tabiatının ateş ocağını görmüş olsaydı, Feyzî’nin bu ateş ocağına rahip olarak hizmet edeceğini söylemek suretiyle kendini över:

Görse ger şu’le-hâne-i tab’um
Feyzî-i Hind ederdi ruhbânî (K.17/41)

1.12.5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Âlî, divanında üç yerde Feyzî-i Hindî’ye yer verir. Beyitlere bakıldığında şairin Feyzî’yi Enverî ve Kemâl-i Isfahânî’den üstün tuttuğu görülür (K.12/23). Şiirleri Şiraz bülbülü (olan Örfî’nin) nağmelerini gıptaya sevkeder, çünkü şair kendisini Örfî nefesli ve Anadolu sahasının Feyzî-i Hindî’si olarak görmektedir (K.2/17). Düşüncelerinin, mucizevî sözler söyleyen Feyzî’nin fikirleriyle örtüştüğü fikrini de şu şekilde yansıtır:

Feyzî-i mu’ciz-sühan oldı hemîşe fikrimün

Bezm-i hâs ma'rifetde hem-zebân u hem-demi (Kt.1/43)

1.12.6. Cevrî (ö.1654)

Karaçelebi-zâde Mahmud Efendi için yazdığı bir kasidesinde Cevrî, Mahmud Efendi'nin kendi şiirlerini takdir etmesi durumunda, tabiatının makbul bir delikanlı olacağını söyler ve bu delikanlıyı Feyzî-i Hindî olarak niteler (K.32/22). Vezir-i azam Salih Paşa için yazılan bir kasidede Cevrî, kendisini Feyzî-i Hindî ile mukayese ederek ondan üstün olduğunu düşünür.

Nüsha-i şi'rüm irişdükde sevâd-ı Hinde
Sandılar Rumdadur Feyzî-i Hindistânî (K.21 /45)

1.12.7. Şehrî (ö.1660)

Şehrî, bir na'tkasidesinin fahriye kısmında kendisini İranlı şairlerle mukayese eder ve hepsinden üstün olduğu iddiasındadır. Aşağıdaki beyitte de aynı iddia söz konusudur ve şöyledir:

Olaydı Feyzî-i Hindî o gurreye nazır
Olurdu şekl-i süveydâya dek sefidterîn (K.1/13)

1.12.8. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, dönemin şairlerinden Riyâzî için kaleme aldığı kasidesinde kendi yüksek şiirinin tasdik fermanının Feyzî tarafından kendisine verildiğini söyleyerek hem şairi, hem de kendisini övmektedir (K.21/37). Ömrünü Hindistan'da geçiren Feyzî, şaire göre sözleriyle Hindistan'ı ışıklandırmıştır:

Meh-i tamâm-ı sipihr-i sühanver-i Feyzî
Ki rûşen eyledi Hindu-sitân-ı 'irfânı (K.11/79)

1.12.9. Nâilî (ö.1666)

Nâilî, bir beyitte “Kalemimin siyahlığı Rum ülkesini Lahor’a çevirip Hindistan’ı süsleyen Feyzî’nin adını sanını unutturdu” demek suretiyle kendisini Feyzî’den üstün görür:

Döndürüp Rûmu sevâd-ı kalemim Lâhûra
Etdi gümnâm-ı ‘adem Feyzî-i Hind-ârâyı (na’tler 5/24)

1.12.10. Sâbir Mehmed/ Sâbir Parsa (ö.1679/80)

17. yüzyılın mevlevî şairlerinden Sâbir Mehmed, Feyzî-i Hindî’nin bir gazeline müseddes kaleme alır. Feyzî’yi bir sihirbaza benzeten şair, burada zamanındaki çarpıklıklardan, riyakâr kimselerden şikâyet eder ve Feyzî’nin aynı mânâları ifade eden bir beytini kullanarak şairin ismini anar:

Gülzâr-ı harâbât harâb olalı yer yer
Ma’mûr oluyor ‘arsa-i vîrân-ı mekâbîr
Bu günleri gûyâ ki bilüp Feyzî-i sâhir
İtmiş bize ihdâ bu ‘aceb matla’ı Sâbir (Musam.3/5)

1.12.11. Kelîm (ö.1686)

Kelîm Divanı’nda sekiz adet tarih beyti bulunmaktadır ve bunlardan biri Şeyhülislam Bahâyî’nin Anadolu’ya teşrifi münasebetiyle kaleme aldığı 15 beyitlik bir manzumedir. Feyzî-i Hindî ile Bahâyî’yi mukayese ederek Feyzî’nin ruhunun Bahâyî’nin şairlik tabiatına adeta binlerce kez secde edeceğini ifade eder:

Mest olup her demde rûh-ı Feyzî-i Hindû gibi
Cân u dilden tab’ına bin secde-i ta’zîm ider (T.2/11)

1.12.12. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî'nin kasideler kısmında Enverî ile birlikte zikrettiği Feyzî-i Hindî, kendisini benzettiği şair olması dolayısıyla beyitte geçer (Karayazı 2012):

‘Örfiyem Muhteşem Zahîrümdür
Feyzî-i Enverî-şebistânem (K. 43/35)

1.12.13. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

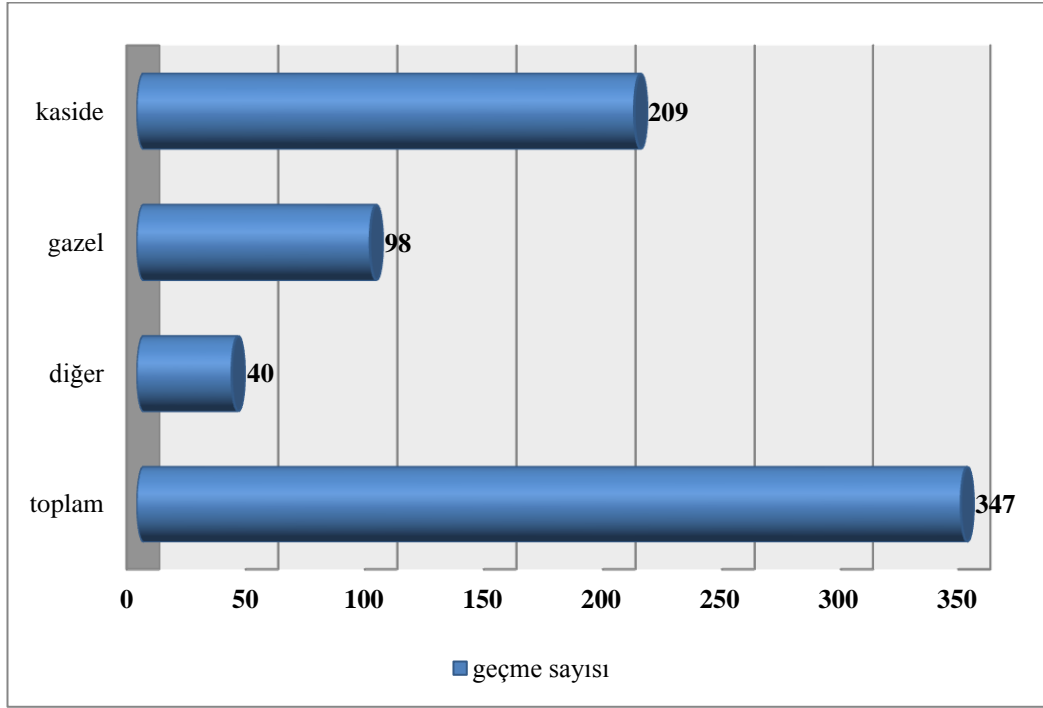
Bosnalı Sâbit Divanı'nda kasidede övülen kişi Feyzî-i Hindî ile birlikte sayılan şairlerle (Örfî, Mütenebbî, Mezâkî) denk tutularak yüceltilir:

Feyzî-i Hind ü Mezâkî –i bihîn-i Hıttâ-i Rûm
Mütenebbî-i ‘Arab ‘Urfî-i Şiraz-ı ‘Acem (K.17/61)

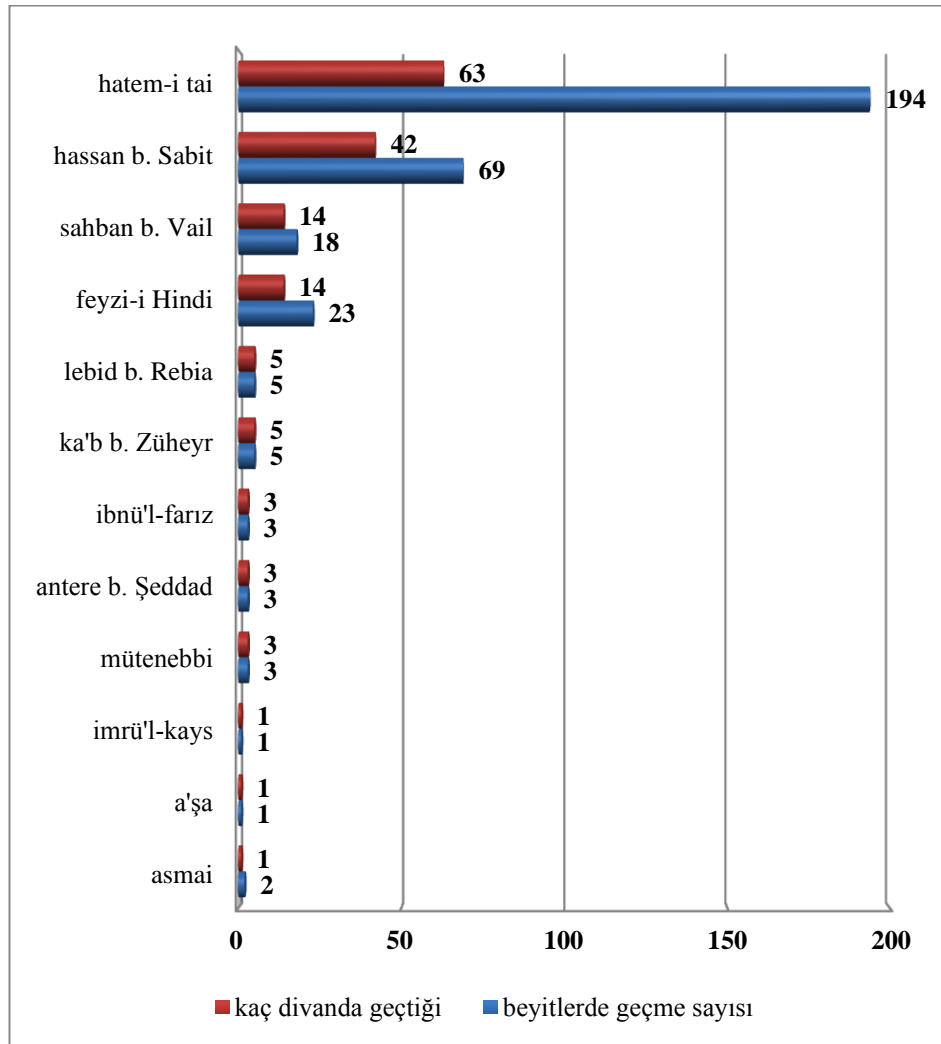
1.12.14. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

“Tuhfe-i Hattâtîn”de taklid edilemez bir yazısının olduğu belirtilen (Kahraman 2002:11) Zuhûrî, Bahâyî Efendi için iki kaside yazmıştır. Burada yer alan beyitlerden birinde hem Feyzî, hem de Tâlib geçmektedir. İki şair de, şeyhülislamı methetmek münasebetiyle beyitte anılırlar:

Dil-i Tâlib bahâr-ı medhinün bir bülbül-i zârı
Göreydi Feyzî dest-i hayreti kordı zenahdâna (K.6/68)

Şekil 5. 17. Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Arap Şairlerinin Geçtiği Nazım Şekilleri Genel Tablo

Şekil 6. 17. Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Arap Şairlerinin Divanlarda ve Beyitlerde Geçme Sayıları Genel Tablo

Sonuç olarak; 17. Yüzyılda yazılmış olan ve inceleyebildiğimiz divanlarda 12 Arap şairi 347 kez geçmektedir. Bu şairler; Hâtem-i Tâyi, Hassân b. Sâbit, Feyzî-i Hindî, Sahban b. Vâil, Lebid b. Rebia, Ka'b b. Züheyr, İbnü'l-Fârız, Antere b. Şeddâd, Mütenebbî, İmrü'l-Kays, A'şâ ve Asmâî'dir. Bu şairlerin arasında en sık geçen Arap şairi Hâtem-i Tâyi'dir ve 63 divanda 194 kez geçmektedir. Daha sonra Hassân b. Sâbit 42 divanda 69 kez, Feyzî-i Hindî 14 divanda 23 kez geçmektedir. Bu geçişlerin kasidelerde daha fazla yoğunlaştığı görülür ve bu anlamda 209 kaside beyti tespit edilmiştir. Gazel beyitlerinde geçiş ise 98 kezdir ve toplamda 347 beyitte Arap şairlerinin ismi geçmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

II. 17.YÜZYIL DİVANLARINDA İRAN ŞAİRLERİ

2.1. RÛDEKÎ (ö.941)

Asıl adı Ebu'l-Hasan-ı Rûdekî olan şair, Sâmanoğulları zamanında Emir Nasr b. Ahmed'in nedîmi idi. Anadan doğma kör olan şair, musikî âletlerinden “rûd” denilen bir sazı çok iyi çaldığı veya Buhara çevresindeki “Rûdek” köyünde doğduğu için Rûdekî mahlasını aldığını söylerler. Fars dilinin ilk şairi olarak gösterilse de, İran edebiyat tarihi ondan evvel daha bazı şairlerin olduğunu haber vermektedir. Bununla birlikte Rûdekî'ye İran şiirinin meşhur kurucusu gözüyle bakılabilir. Hint edebiyatında Rahip Beydeba tarafından yazılmış hayvan hikâyelerinden oluşan Kelile ve Dimne'yi Fars diline nazmen çevirmiştir. Kaynaklar onun güzel kaside ve mesnevî yazdığı görüşündedirler (Kam 2008:77).

2.1.1. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Evliya Çelebi'nin Şeh-nâmehanlığını kaydettiği, aynı zamanda meddah olan şair Tıflî, Rûdekî'nin ruhunun kendi şiirlerini dinlediğini ifade ederek herkesin kendi şiirlerini takdir ettiğini iddia eder. Aynı zamanda kendisini irfan sahibi olması ve sözlerinin güzelliğiyle Firdevsî'ye benzetir:

Ben o Firdevsî-i şîrîn-gûy-ı irfânam benüm
Gûş-dâr-ı kıssa-i nazmum revân-ı Rûdekî (G.188/4)

2.2. FİRDEVSÎ (ö. 411/1020 [?])

İran destanı Şeh-nâme'nin müellifi olan şair, Tus şehrine bağlı Tâberân'ın Bâz köyünde doğdu. Firdevsî, şairin mahlasıdır. Künyesi Ebu'l-Kasım'dır (Köprülü 1996:127). Eski İran tarihine duyduğu ilgi onun Şeh-nâme'yi yazmasına sebep

olmuştur. Eseri yazmaya M.980 veya 990'da başladığı tahmin edilmektedir. Firdevsî yaklaşık otuz beş senesini bu eserin yazımı için harcadı. Eserini yazdığı sıralarda henüz birine ithaf etmemişti, fakat büyük bir sultana ithaf etmek niyetindeydi. Zamanın hükümdarı Gazneli Mahmud'du ve Firdevsî'nin hâmisî Ebü'l-Abbas Fazl o sıralarda öldü (404/1014), böyle olunca Firdevsî eserini sultana bizzat sundu. Bundan sonrası hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Bir rivayete göre Gazneli Mahmud şaire hakettiği maddî karşılığı vermediği için, verilen 60.000 dirhemi başkalarına dağıtmış, üstelik sultana da bir hicviye kaleme almıştır. Başka bir rivayete göre ise sultan eseri okuduktan sonra eleştirmiş, eserde destan kahramanı Rüstem'i kendisinden daha fazla yücelttiğini görünce Sultan Mahmud kızarak ölüm cezası verince de Firdevsî Herat'a kaçmış, arkasından da sultanı yeren 100 beyitlik bir şiir yazmıştır. Bir süre sonra memleketi Tus'a dönen Firdevsî, yoksulluk içinde vefat etmiştir. Ölüm tarihi hakkında farklı rivayetler olmakla birlikte 1020-1025 yıllarında öldüğü kabul edilmektedir.

Sultan Mahmud döneminin en yetenekli şairi olarak kabul edilen Firdevsî, İran'ın Moğol dönemine kadar yaşamış en büyük şairi olarak bilinmektedir. Bundan da öte Gazneliler döneminin, aynı zamanda hem İran ve hem dünya edebiyatlarının özgün şairlerinden biri olarak kabul edilir. İran edebiyatı tarihinde onun tarzı, ayrı bir yerde ve tamamen farklı özellikler taşıyan bir ekol olarak yer almaktadır. Samanîler döneminde yetişmiş olan Firdevsî, İran tarihine ve değerlerine karşı çok hassas bir şairdir.

Firdevsî, İran edebiyatında kahramanlık şiir tarzını zirveye çıkaran şairdir. Temelde kahramanlık hikâyelerini esas alarak eski dünyanın, kökleri çok eskilere dayanan bir milletin efsanevî tarihini, klasik dönemin gerçek tarihî seyrini konu almıştır. Firdevsî'nin diğer bir özelliği de bu işindeki samimiyetini, aşkını ve zevkini eserinin her dizesinde açıkça yansıtmasıdır. Firdevsî'nin ortaya koymuş olduğu eser, yaşadığı dönemin sosyal durumuyla ilgili önemli kesitler de aktarmaktadır. Kahramanlık sahnelerini ve trajedileri anlatırken izlediği metot o kadar hassas ve dikkatlidir ki, okuyucu ister istemez olayların yoğun etkisi altında kalır. Firdevsî'nin

tasvir gücü de son derece yüksektir. Sahneleri tiyatro yazarları gibi tasvir ederek duygularını dizelere döker (Köprülü 1996:127-129; Ateş 1954:159-168).

2.2.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

17.yüzyılın tezkire sahibi şairlerinden olan Kaf-zâde Fâizî Divanı'nda Firdevsî iki kasidede geçmektedir. II. Osman'ın öldürülmesi münasebetiyle yazılan bir kasidede Firdevsî'den "sükker-hâ, yani şeker çiğneyen (tatlı dilli) olarak bahsedilir (K.6/81). Şeyhülislam Yahyâ Efendi'ye yazılan bir kasidesinde Fâizî, şeyhülislamın fazilet meclisini bir süslü bahçeye benzeterek överken, onun meclisinden nice Firdevsî gibi nadir bulunan kişiler yetiştiğini ifade eder:

Bir gülşen-i ârâste der-meclis-i fazlı
Andan nice Firdevsî gül-i nâdire-çîndur (K.11/38)

2.2.2. Hâşimî (ö.1627)

16.yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarında yaşamış ve tarih düşürmede usta olan (Bulan 1993:10) Hâşimî, 16. yüzyılın mühim şairlerinden Cinânî (ö.1595) (Okuyucu 1989:499) için bir tarih düşürür ve onun, yüksek faziletleriyle ikinci bir Firdevsî olduğunu söyler, nazım ve nesir vadisinde benzeri bulunmadığını iddia eder:

Bülend elfâz'ile Firdevsî-i sâni Cinânî kim
Bulunmaz şî'r ü inşâda anun mânendi bir kâmil (T.82/1)

2.2.3. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Sultan IV. Murad için yazdığı kasidesinde Rızâyî, şiirlerini adeta bir gül bahçesine benzetir ve kendisini bu şairlik kudretiyle Firdevsî'ye benzeterek mânâ incileri saçtığını ifade eder:

Şimdi Firdevsî-i tab'um güher-efşânumdur
Nev-be-nev gülşen-i nazm içre ider tarh-ı cedîd (K.15/40)

2.2.4. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Eğirdirli Şeyhî, her Osmanlı şairi gibi kendi sanatını çok beğenir ve üstün görür. Bu yüzyılda Osmanlı şairinin kendine güveni tamdır, İran şiirini bire bir örnek almaz. Şeyhî de şiirini İran'ın büyük şairleri ile kıyaslar, hatta onları beğenmez. Zira Şeyhî'nin şiiri vardır. Kendisini Firdevsî ve Selmân ile mukayese eder, hatta onların kendi şiirini kıskanacağını söyler:

Bu nazm-ı dil-pezîre reşk ider Selmân u Firdevsî
Revâdır Hüsrevâ olsa ne var makbûl-i Hâkânî (K.7/38)

2.2.5. Nefî (ö.1635)

17. yüzyılın en meşhur kaside şairi Nefî, divanında Firdevsî'den, hepsi kaside beyitleri olmak üzere üç yerde bahseder. Şair, Firdevsî'yi kendine rakip olarak görmez ve şairlik kudretiyle ona meydan okur. Övgülü sözler söylemede ne Firdevsî, ne de Hâkânî ona denk olamaz (K.12/36). Vezir-i azam Muhammed Paşa'nın kasrının methi için yazılmış bir kasidesinde gül bahçesindeki baharı Firdevsî-i Tûsî'nin düşüncesi, kokular saçan meclisini Attâr'ın ruhuna benzetir (K.35/13). Şair, Sultan Osman'ın tahta çıkışı münasebetiyle kaleme aldığı bir kasidede kendisinin mânâ mucizeleri göstermede Firdevsî ve Vassâf olduğunu söyler:

Ne Vassâfım ne Firdevsî o mu'ciz-gûy-ı ma'nâyım
Ki ta'birimle sûret kesb eder ahvâl-i vicdânî (K.12/37)

2.2.6. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

17.yüzyılın hamse sahibi şairlerinden Atâyî, IV. Murad için yazdığı bir kasidede padişahın kılıcını överken, Firdevsî'nin Şeh-nâme'sini kastederek bu eseri etraflı bir şekilde inceledikten sonra bu parlak kılıç için Şeh-nâme efsanelerinden bir bileyi taşı bulduğunu söyler. Aynı zamanda Firdevsî'nin, çok geniş araştırmalar neticesinde eserini yazdığına da telmih vardır:

Tetebbu‘ eyleyüp âsâr-ı Firdevsî gibi tab‘um
Mücellâ tîgine efsâneden seng-i fesân buldı (K.20/82)

2.2.7. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa, Sultan IV. Murad’ın övgüsü için “benim gibi âlemde yüz bin güzel söz söyleyen gelse, hatta nazım mülkünün meşhur şairlerinden Selmân, Firdevsî, Sahbân ve Hâkânî seni övseler yine de senin methine güç yetiremezler.” demek suretiyle Sultan IV. Murad’ın övgüsünün zorluğunu dile getirir:

‘Alem-efrâz-ı mülk-i nazm olan Selmân u Firdevsî
Ya iklim-i sühandâ şâh olan Sahbân u Hâkânî (K.3/41)

2.2.8. Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)

16.yüzyılın ikinci yarısı ile 17.yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan (Kasır 1990:16) Edirneli Sabrî Mehmed Şerif, Ömer Hâce Efendi-zâde Abdullah Efendi için yazılan bir kasidede memduhunun düşüncelerini Firdevsî’ye benzeterek “düşünce Firdevsî’sinin Şeh-nâme’sine hurilerin saçları şiraze olsa yakışır” der:

Ol ki Şeh-nâme -i Firdevsî-i endîşesine
Olsa şirâze seza rişte-i zülf-i havrâ (K.8/35)

2.2.9. Cevrî (ö.1654)

Firdevsî, Cevrî Divanı’nda iki kaside beytinde anılmıştır. Bunlardan birisi bir kasidenin son beyitleri olarak yer alır. Şair bu beyitlerde şöhretli şairlerle kendisini karşılaştırarak övünür. Sanki bir müddeîye, yani şairin şairlik kudretinden şüphe eden birine cevaben yazılmış olduğu sezilen bu beyitlerde bu iddia sahibine seslenerek “söz meydanında zamanının Firdevsî’si ve Vassâf ’ı da olsan, hatta Rum ilinde Bâki, İran’da da Selmân olsan, benim tabiatımın destanını kaleme alamazsın” diyerek bu övgüyü yapar (K.79/26). Daha sonraki kaside IV. Murad’ın Bağdat’ı

fethetmesi münasebetiyle kaleme alınmıştır ve şair, padişahı “Firdevsî-i beyan”, yani söz sahasında Firdevsî’ye benzeterek över.

Ne mümkün eyleye evsaf-ı zâtunı Cevrî
Eğerçi ‘âleme Firdevsî-i beyân geldi (K.7 /35)

2.2.10. İlmî (ö.1655)

İlmî, Firdevsî’nin yerinin Firdevs cenneti olması için dua eder. Çünkü ünlü Şeh-nâme şairi, tarihlere yeteri kadar değer ve kıymetler bahşeden bir şair olmuştur:

Cây-ı Firdevs ola Tûsi-i sühan-ârânun
Oldı bahşende tevârihe besa kadr u kıyâm (K.25/96)

2.2.11. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Şairliğinin yanında döneminin tanınmış Şeh-nâmehânlarından olan Tıflî, Şeyhülislam Said Efendi için kaleme aldığı bir kasidede Şeh-nâmehân oluşundan bahsederken Firdevsî’yi anar (K.11/72). Kendisini irfan sahibi olması ve sözlerinin güzelliğiyle Firdevsî’ye, şairlikteki tarzıyla da Rûdekî’ye benzettir. (G.188/4) Divanında “eş’arü’ş-şuarâ” olarak nitelediği tezkire sahibi şair Riyâzî (ö.1644)’nin kalemını Firdevsî’ye benzeterek över. Bu beyitte yine Şeh-nâmehân oluşuna vurgu vardır:

Gel ey Firdevsî-i kilik-i sühansâz
Yine bir yüzden ol Şeh-nâme -perdâz (K.20/30)

2.2.12. Nâilî (ö.1666)

Vezir-i azam Ahmed Paşa için yazılan bir kasidede Firdevsî’nin ismi Şeh-nâme münasebetiyle zikredilir. Şairin temennisi, paşanın makamının ve celalinin hikâyelerini bütün feylesofların ve büyük şairlerin her birinin Şeh-nâme’den daha uzun yazmalarıdır:

Eylesin her biri Şeh-nâme -i Firdevsîden
Nüsha-i menkıbet-i câh u celâlin atvel (K.19/32)

2.2.13.Nâlî (ö.1674/75/76)

Nâlî, divanında Firdevsî ve Hâkânî'den bahsederken, onların kalemi karşısında kendi şairlik kabiliyetini zaptolunmayan bir ata benzetir:

Niye şebdiz-i kalem 'âciz iken zabt olmaz
Bilmezem rakîbi Firdevsî mi Hâkânî midür (K.15/38)

2.2.14.Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, bir gazelin makta' beytinde "aşkın Şeh-nâme'siyle muhabbet Tus'unun ¹¹ İsa nefesli Firdevsî'si olsam buna şaşılmaz" diyerek kendisini Firdevsî'ye benzetir:

Şeh-nâme -i 'ışk ile n'ola olsa Mezâkî
Firdevsî-i 'İsâ-nefes-i Tûs-ı mahabbet (G.30/9)

2.2.15. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

17. yüzyılın kaynaklarında kendisi hakkında çok fazla bilgi yer almayan, fakat vak'anüvislik, yani tarihçilik yönünün olduğunu hemen hemen tüm kaynakların doğruladığı (Ölmez 1996:31) Behcetî Hüseyin Efendi'nin divanında Firdevsî iki kez geçer. "Tab'ıma Şeh-nâme okuyan kalemim Firdevsî olsa buna şaşılır mı?" diyerek kendini öven şair, bu na't kasidesinde pek çok İran şairinin ismini anarak onlardan kendini üstün görür (K.5/22). İkincisi ise, ismi açıkça belirtilmeyen bir şehzâde için yazıldığı anlaşılan bir kasidede şair, şehzadeyi Hassân'ın şairlerinin vekili ve Firdevsî'nin gayreti olarak gördüğünü ifade eder:

¹¹ Tus: Firdevsî'nin doğduğu şehir.

Vekîl-i nazm-ı Hassân gayret-i Firdevsî-i Tûsî
Emir-i bezm-i 'irfân bâde-nûş-ı câm-ı Yezdânî (K.13/49)

2.2.16. Nâzım (İstanbulu, ö.1695)

Nâzım, Sultan Ahmed Han için yazdığı bir bahariye kasidesinde, sultanın döneminde gelmiş olsa Firdevsî'nin, sultanı methetmek için Şeh-nâme'den daha uzun bir divan yazacağını söyler:

Geleydi şübhesüz devr-i hümâyunda Firdevsî
Yazardı günde bir Şeh-nâme den efzûn divanı (K.14/36)

2.2.17. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Klasik Türk şiirinde daha çok mesnevîleriyle şöhret bulmuş olan (Çınar 2012:803) Bosnalı Sâbit, eğer Firdevsî Şeh-nâme gibi bir eseri yazmış olmasaydı memduhunun buna muvaffak olacağını söyler:

Ki nazm iderdi Hazret-i Firdevsî olmasa
Şeh-nâme gibi kıssa-i pür-pend ü 'ibreti (K.20/35)

2.2.18. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Vezir İbrahim Paşa için yazılan bir kasidede Nehcî, paşanın övgü incisi gibi dizilmiş olan sözlerini görmüş olsalardı, İran'ın en meşhur şairlerinden olan Nizâmî, Enverî, Firdevsî ve Hâkânî hayrete düşerlerdi demiştir:

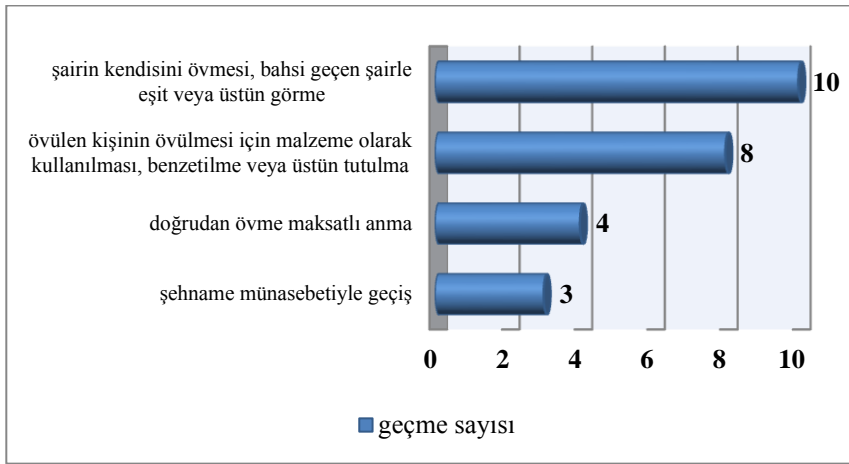
Dür-i medhün dizilmek nic'olurmuş tâ ki görsünler
Nizâmî Enverî Firdevsî Hâkânî-i Şirvânî (K.5/65)

2.2.19.Kavsî (Tebrizli, ö.?)

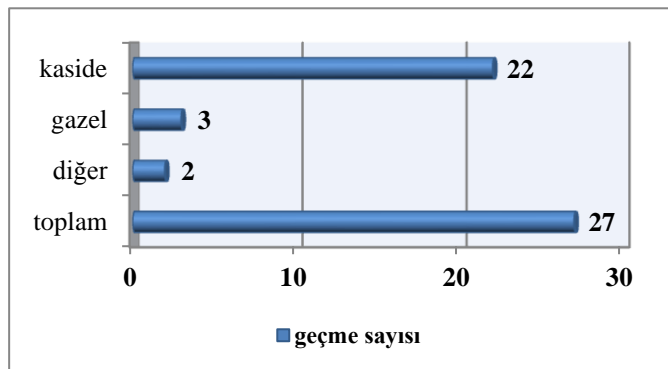
Kavsî Divanı'nda ismi iki kez geçen Firdevsî, kendisine erişemeyeceği bir şair olarak geçer (G.220/11). İkinci beyitse şu şekildedir:

Hevâ-yı Gence ol Firdevs-i sâni var başumda

Figân kim nâ-tüvanlıg mâni' u cem'üm perîşândur (Trc.B.3:5/5)

Şekil 7. Firdevsî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 8. Firdevsî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak; tablo ve grafiklerde görüldüğü gibi Firdevsî 17.yüzyıl divanlarında en çok kaside beyitleri olmak üzere (22 kez) 27 kez anılır. Şairler, şairlik kabiliyetlerini övmek için kendilerini Firdevsî ile kıyaslayıp eşit veya üstün görürler (10 kez). Kasidelerde övülen kişinin övgüsü için Firdevsî'yi kıyas ve nükte

malzemesi olarak kullanım yönüyle de 8 kez geçer. Doğrudan övgü maksadıyla 4, en meşhur eseri Şeh-nâme münasebetiyle de 3 kez anılmıştır.

2.3. NÂSİR-I HÜSREV (ö.1072/77)

Belh civarındaki Kabadiyanî kasabasında doğan şairin ismi Nâsır, babasının ismi ise Hüsrev'dir. Şiirlerinde mahlas olarak kullandığı Hüsrev ise Şia İsmailiye¹² akidelerini neşre memur edilmesi dolayısıyladır. Hendese, tıp, musikî, nücûm gibi zamanının revaçta olan ilimleriyle din, akaid, Fars ve Arap şiirleri üzerinde çalışmıştır. Çok çalışmasıyla beraber çok gezen şair, Hicazdan döndükten sonra Şia İsmailiye mezhebini benimser. Bu akideyi yaymak üzere pek çok yer gezer, fakat yaygın bir şekilde kabul görmeyen fikirleri yüzünden hayatının sonuna kadar sıkıntılar içinde yaşar. Şiirlerinde bu ıstıraplarını dillendirir. Kendisini takip ve tazip eden Abbasî hilafetinin hamileri hakkında acı serzenişlerde bulunmuştur. Sefer-nâme, Zâdü'l-Müsâfirîn, Ruşenaî-nâme, Saadet-nâme adlı eserleri ve Divan'ı vardır (Tarlan 1944:63-65).

2.3.1. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Sultan Ahmed Han'ın methedildiği bir kasidede şair, kendisini Örfî, Enverî, Şevket, Nâsır gibi meşhur İran şairleriyle mukayese eder. Yaşamış olsa Hâkânî ancak ona köle olabilir:

Benüm ol 'Urfî-i Rûm Enverî vü Şevket ü Nâsır
Ki zinde olsa bana bir gulâm olurdu Hâkânî (K.14/47).

2.4. HAKÎM-İ SENÂYÎ (ö. 525/1131)

İran edebiyatının meşhur şairlerinden olup Fars dilinde tasavvufa dair hemen hemen ilk derli toplu, sistemli manzûm telifi vücuda getiren; şiirleri Hz. Mevlânâ'ya

¹² Bu mezhep, İmam Cafer Sadık'ın oğlu İsmail'i yedinci imam ve onun oğlu Mehmed'i İmam-ı Kaim tanımaktadır.

feyz ve ilhâm kaynağı olan Senâyî'nin¹³ (Edip 1947:513) asıl adı Ârif Hakîm Ebu'l-mecd Mecdûd b. Âdemi's-Senâyî'dir. Gazne'den Horasan'a giderek halvet ve uzleti tercih etmiştir. Şeyhi ise tekkesine "Horasan'ın Ka'be'si" adı verilen dönemin din âlimlerinden Şeyh Ebû Yûsuf-ı Hamedanî'dir. Senâyî, burada "Hadîka" adlı kitabını tamamlar. Tasavvufa yönelir ve bir süre Merv'de Şeyh Ebû Ya'kub Yûsuf'un dervişleri arasında bulunur. Sonrasında Gazne'ye döner ve burada H.576 senesinde vefat eder. Ömrünün son senelerini ilahi ilimlere vakfetmekle geçirmiştir.

Edebî eserlerde hayatı efsanelerle karışık bir biçimde anlatılır. Bir rivayete göre bir gün Senâyî Gazne'de bir kaside yazar. Bu kaside bir övgü kasidesidir ve Ebû İshak Gaznevî'yi övmektedir. Sultan ise Hindistan üzerine sefere çıkmak üzeredir. Şair, yazdığı bu kasideyi sultana yetiştirip sunmak üzere yola koyulur. O dönemde Gazne'de devamlı meyhanelere gidip hamam külhanlarında şarap içen Lây-hâr lakaplı meczup bir adam bulunmaktadır. Yolda Senâyî Lây-hâr'ın bulunduğu yerden geçerken bir ses işitir ve gelen sese kulak vererek dinler. Lây-hâr sâkîsine

"Doldur şu kadehi, Gazneli İbrahim denilen herifin gözlerinin körlüğü şerefine içeyim!" der. Sâkî, "bu doğru değil, neden öyle söylüyorsun? O âdil ve hayırsever bir padişahdır!" deyince Lây-hâr "Evet öyledir. Amma o insafsız ve özü doymaz bir kişidir. Daha Gazne'yi lâyıkiyle yönetmeden başka şehirler almak emelindedir. O şehirleri de aldıktan sonra başka yerler almak isteyecek" der ve kadehi alıp içer. Sonra sâkîsine "şu şair dedikleri kişinin gerçeği göremeyen gözlerinin körlüğü için doldur bir kadeh içeyim" der. Sâkî bu kez "İşte söylediğin sözü onaylamak imkânsız. Ey dost, Senâyî hakkında kötü söz söyleme! Çünkü o iyi huylu, zarif ve herkesin beğendiği bir adamdır" der. Lây-hâr bu kez "Yanılma! O ne kadar ahmak bir kişidir. Birkaç saçma sapan söz toplar ve ona şiir adını verir. Her gün bir şey alırım ümidiyle bir aptalın yanına gider, ona yalakalık yapar. Şairlik ve saçma sapan söz söylemek için yaratılmadığını bilmez. Eğer kıyamet gününde "Senâyî, huzurumuza ne getirdin?" diye sorsalar ne özür ileri sürecek? Böyle bir kişiye aptaldan başka bir sıfat yakışmaz." der. Senâyî bu sözleri işitince sultanı övmekten vazgeçer ve elindeki kasideleri yırtıp suya atar (Zavotçu 2006:434,435).

Kaynaklar bu olayın Senâyî için önemine değinerek, sonrasında sultanları övmekten vazgeçtiğini yazarlar.

¹³Ayrıca bkz. Karahan 1977: 50-55.

Türk edebiyatında çeşitli şiirlerde sıklıkla Feridüddin Attâr'la birlikte anılan Senâyî'den Mevlânâ:

Attâr rûh bûd ve Senâyî dü çeşm-i û
Mâ ez-pey Senâyî vü Attâr âmedîm

(Attâr rûh, Senâyî de onu iki gözü idi. Biz Senâyî ve Attâr'ın izinden yürüdük)
(Zavotçu 2006:434,435) demek suretiyle ondan etkilendiğini ifade etmektedir.

2.4.1. Nef'î (ö.1635)

Nef'î, Mevlânâ'yı överken diğer taraftan da kendi ifade kabiliyetini över. O ne Hakîm Gaznevî, ne de Emir Dehlevî'dir, hepsinden daha iyi bir şair olduğunu düşünen Nef'î, Mevlânâ'nın bendesi olmakla da iftihar eder:

Nef'î-i mu'ciz-beyânım bende-i Molla-i Rûm
Ne Hakîm-i Gazvevîyim ne Emir-i Dehlevî (K.3/13)

2.4.2. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Hakîm Senâyî, Fehîm-i Kadîm Divanı'nda tek bir beyitte Tâlib-i Amûl ile birlikte zikredilmiştir. Yeni mazmunlar oluşturmada iddialı duran Fehîm, kendisinin Tâlib ve Senâyî'ye bu konuda sırdaş olduğunu söyler (Felek 2007:190).

Tâlib-i 'Amûl ü Senâyîye
Tâze mazmûnda hem-zamir benem (G.206/10)

2.4.3. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda Senâyî, Attâr'la birlikte kasideler kısmında karşımıza çıkar. İlk beyitin yer aldığı kaside, Musa Paşa için yazılıp Budin'e gönderilmiştir. Şair bu beyitlerde kendisini Attâr ve Senâyî'ye benzeterek, eğer bu iki şair gibi sözler

söylemiş olsa, rind ve zahitlerin, bu sözlerini kendilerine vird yapacaklarını ifade eder (K.18 /42). İkinci beytin yer aldığı kaside padişah sarayında yer alan hanendeler (şarkı söyleyenler) için kaleme alınmıştır. Kasidede sıklıkla musiki terimlerinin geçer ve sarayda yer alan hanendeler isim isim anılarak övülür. Bunlardan biri de “Yûsuf-ı Derviş” adıyla anılan hanendedir. Şair, Derviş’in inleyen sesinin ruhlar âlemine erişmesiyle, Senâyî’nin ve Attâr’ın ruhunun raks edeceğini söyler:

İrse ger ‘âlem-i ervâha sadâ-yı nâyı
Raks ider rûh-ı Senâyî vü revân-ı Attâr (K.28/31)

2.4.4. Şehrî (ö.1660)

Şehrî Divanı’nda Hakîm Senâyî’nin adının bir kasidede geçtiğini görürüz. Şehri, Senâyî’nin ruhunun, hayalinin çemenliğinde hasret çeken bir güle benzediğini söyler:

Çemensitân-ı hayâlüm şigüfte oldukça
Olur revân-ı Senâyî gül-i tahassür-çîn (K.1/14)

2.4.5. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî kendisini Senâyî ile kıyaslar ve şairlik tabiatının can bahçesini mülk edindiğini söyleyerek, irfan memleketinin hakikatı araştıran Senâyî’sinin kendisi olduğunu düşünür:

Benem Senâyî-i tahkîk-i kûy-ı ‘irfân kim
Temellük eyledi tab‘um Hadîka-i cânı (K.11/76)

2.4.6. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı’nda Hakim Senâyî gazeller kısmında iki kez yer alır. Bir beytinde Nâilî Attâr’la birlikte Senâyî’yi takdir edici ifadelerle anar (G.98/9). Diğer

beyitte ise şair, ünlü “gideriz” redifli gazelinde “Senâyî ile fakr u zaruret yolunda yol arkadaşı olup çıplak ayakla Külhânî-i Lây-hâra dek gideriz” diyerek Senâyî’nin meşhur hikâyesine telmihte bulunur. Anlatıldığına göre Külhânî-i Lây-hâr,¹⁴ Senâyî’nin mürşidi olup şairin tasavvuf yoluna girmesine sebep olmuştur:

Tarîk-i fâkada hem-kefş olup Senâ’îye
Cenâb-ı külhânî-i Lâyhâra dek gideriz (G.166/3)

2.4.7. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı’nda Hakîm Senâyî bir yerde, mahlasının mânâsı olan “parlaklık” ile “nûr” kelimesi arasında lafız sanatı yaparak zikredilir:

Vir câna o denlü rûşenâyı
Pür-tâb ide nûrına Senâyî (M. 3/108)

2.4.8. Nâbî (ö.1712)

Nâbî Divanı’nda Senâyî, hepsi kasideler bölümünde ve aynı kasidede olmak üzere dört kez anılır. Kaside Hakîm Senâyî’nin meziyetlerini hikâyeleştirerek anlatır. Gazneli Mahmud’un meclisinde bir nedîm olarak bulunduğundan, ilim yolunda ömrünü vakfettiğinden ve Külhânî-i Lâyhâr’la başından geçenlerden bahsedilir (K.9/34, K.9/59, K.9/82). O beyitlerden birisi şudur:

Bâbın açup çıkdugı dem gülhânî
Gördi Senâyî-i füsürde-teni (K.9/77)

¹⁴ (Hamam ocaklarında (külhan) yatıp sürekli şarap tortusu içen ve Hakim Senâyî’nin mürşidi olan meczup. Kendisine hediye edilen ayakkabıları tasavvuf yolunda engel olduğu gerekçesiyle çıkarıp atmış, üst baş perişan, saç başı dağınık meczup bir halde dolaşmayı âdet edinmiştir. Külhânî-i lây-hâr’ın hayali bir kişi olabileceği de rivayet edilmektedir (bkz. Zavotçu 2006: 295; Pala 1995:306)

2.5. ÖMER HAYYÂM (ö.1131)

Klasik şiirde rubai denilince ilk akla gelen isimlerden olan Ömer Hayyâm, İran ve doğu edebiyatında rubai türünün kurucusu olarak kabul edilir. Selçuklu döneminde yetişmiş ve Nişabur'da doğmuştur. Zamanının en büyük âlimleri arasında görülürdü. Döneminde revaçta olan bütün ilimlere, özellikle astronomi, tıp ve felsefeye vâkıftı, fakat onun asıl şöhreti, yazdığı rubailerle olmuştur. İlmin ağır bahislerinden yorulduğunda rubailer söyleyerek nefes alan Hayyâm, ruhlara büyük tesir etmiştir. Rubailerindeki bu samimiyetle yerellikten sıyrılmış ve hemen hemen herkesin tanıdığı ve okuduğu bir şair olmuştur. Kâinat muamması karşısında kalan mütefekkir bir ruhun heyecanlarını ve ıstıraplarını, ölüm korkusu ve yaşama zevki arasında kalışını gayet veciz bir biçimde anlatmıştır. Rubailerinin sayısı hakkında ihtilaf vardır. Klasik edebiyatta da rubai denilince ilk akla gelen isim olan Hayyâm, şairler tarafından genellikle mukayese unsuru olarak zikredilir (Tarlan 1944:68,69). Rindane bir hayat tarzı çizen Hayyâm'ın Osmanlı şairleri üzerindeki etkisini ifade etmek için Fuat Köprülü şöyle der:

“Eski Acem edebiyatını kendi edebiyatları kadar ve belki daha fazla bilen bizim eski Osmanlı erbâb-ı danişi, Hayyâm'ın rubailerine şiddetle meftundur.” (Köprülü 1924:271).

2.5.1. Nef'î (ö.1635)

Sultan IV. Murad'ı övdüğü kasidesinde Nef'î, kaleme aldığı rubailerinin ışığının Hayyâm'ın ruhunu külfetsiz bir şekilde dört parça edip raksa getireceğini ifade eder (K.22/40). Nef'î yine şiir tarzı hususunda kimseyi rakip görmediğini adeta ilan eder. Şeyhülislam Mehmed Efendi'yi övmek için kaleme alınan kasidesinde gazel ve kıt'a sahasında Hâfız ve İbn-i Yemin olduğunu ifade eder. Eğer yazmış olsa rubai sahasında da bir Hayyâm olabileceğini söyler:

Hâfız u İbn-i Yemînîm gazel ü kıt'ada ger

Söylesem belki rubâ'îde olurum Hayyâm (K.50/65)

2.5.2. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Kasidesinde Râmî memduhu için dua ederken “Kıyamet gününe kadar kabrinde mağfiret ve affa mazhar olsun ve en sonunda döneminin de Hayyâm’ı olsun” der:

Kabrinde her bir ola magfûr-ı magfiret
Ol rûze dek ki âhir ola devrine Hayyâm (K.26/45)

2.5.3. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sultan IV. Murad için yazılmış olan bir methiyede Sıdkî Paşa IV. Murad’a hitaben, “nazım sahasına gönül atını öyle bir sür ki, bu halini Hayyâm’ın ruhu kıskanarak beğensin” der:

Şöyle sür rahş-ı dili sahn-ı hayyâm-ı nazma
Ki sana reşk ile tahsîn ide rûh-ı Hayyâm (K.2/4)

2.5.4. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm rubailerinden birinde kendisinin çaresiz bir şekilde Ömer Hayyâm’ı mest eden aşkla kendisinin de sarhoş olduğunu ve dünya çarşısında adının bu sebepten kötüyen çıktığını söyler. Bu aşk ile rubaiye yöneldiğini ve Hayyâm gibi zamanın şöhreti olduğunu ifade eder. Fehîm kendisinin Hayyâm’dan daha iyi bir şair olduğunu iddia etmez, fakat kendisinin de Hayyâm kadar iyi olduğunu söyler:

Nâçâr ki mest-i ‘aşk-ı Hayyâm oldum
Bu çâr-sû-yı cihânda bed-nâm oldum
‘Aşk ile idüp rubâ’îye meyl Fehîm
Hayyâm-sıfât şöhret-i eyyâm oldum (R.46/1-2)

2.5.5. İlmî (ö.1655?)

17.yüzyılın hikemi tarzı benimsemiş olan şairlerinden İlmî, Hayyâm'ı mânâları nakleden bir kaynak olarak niteler (K.25/79).

2.5.6. Mezâkî (ö.1676)

Ömer Hayyâm, Mezâkî Divanı'nda ikisi de kasideler kısmında olmak üzere iki kez anılır. Mezâkî, kendisini Hayyâm'la mukayese ederek ondan daha iyi bir şair olduğunu düşünür. Şaire göre düşünce elinin kılıcı, Hayyâm'ın sözlerini dört parça etmiştir (K.22/46). Bu düşüncelerine ikinci beyitte de devam eder. Sözleri marifet çadırlarının tasvirini yaptıkça, Hayyâm'ın bu ifadeleri kıskanmasını arzu eder. Aynı zamanda şair, çadır anlamına gelen "hıyam" kelimesiyle "Hayyâm" ismini aynı beyitte kullanarak iştikak sanatına başvurur:

Vasf-ı hıyâm-ı ma'rifet itdükçe sözlerüm
Reşk-i sühan-tırazî-i Hayyâm isterim (K.15/40)

2.5.7. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Behcetî Divanı'nda Hayyâm bir kez anılır. "Hayyâm"ın isminin geçtiği beytin anlamı ancak kendisinden bir sonra gelen beyitle anlaşılabilmekte olup "Eğer rubailerimin pür âlâ tarzı irfan meclisinde Hayyâm'ın elinin süsleyicisi olsa, bu şiirlerim dört parça olup Cevza Burcu gibi altından eteği ile salına salına bir rakkas gibi döner." der ve aşağıdaki beyitle takdir eder:

Ger rubâ'ilerimün olsa pür-a'lâ tarzı
Bezm-i 'irfânda zinet-dih-i dest-i Hayyâm
Çâr pâreyle döner bir nemekîn rakkâsa
İde cevzâ gibi zer-dâmen ile şedd-i hırâm (K.15/70-71)

2.5.8. Vahyî (ö.1718)

Vahyî'nin, bilinen tek eseri olan divanında (Taş 2004:IV) Hayyâm'ın ismine bir kez rastlanmaktadır. Kendisini pek çok İran şairi ile kıyaslayarak üstün gören Vahyî, kendi şairliği hakkında “tab’-ı pāküm” ifadesini kullanır ve tabiatının nadir rastlanan bir allame olduğunu söylerken Hayyâm'ın bunun karşısında Vahyî'ye talebe olmasının yakışacağını söyler:

Tab’-ı pakümdür o ‘allame-i nadire-edâ
Olsa tilmîz sezâdur ana tab’-ı Hayyâm (K.22/18)

2.6. SEYYİD (ö.1150)

Gazneli Nâsır Alevî'nin oğlu Seyyid Eşrefüddin Hasan döneminin meşhur vaiz ve şairlerindendir. Gazne hükümdarlarından olan Behramşah b. Mes’ud’un (ö.1152) fetihlerini öven kasideleri vardır. Halk üzerindeki büyük nüfuzunu fark eden hükümdar onun geri plana çekilmesini ister ve Seyyid onun diyarını terk eder. Hacca gider ve dönüşünde Irak Selçukîlerinden Gıyaseddin Mes’ud (ö.m.1152)’un iltifatına mazhar olur. Beş bin beyitlik divanı olduğu kaydedilir. Mezarı Cüveyn vilayetine bağlı Azadvar kalesindedir (Tarlan 1944:78,79).

2.6.1. Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Mahmud, Selim ve Seyyid isimli şairlere nazire söylediğini ifade etmekle beraber, kendisinin onlardan farklı bir tarzının da olduğunu söylemekten çekinmez:

Nazîre söyledüm Fâik Selim ü Seyyid’e ammâ
Yine yârâna bir nev-şî’r-i âteş-pâre gösterdüm (G.95/5)

2.7. NİZÂM (ö.1181)

İranlı şair ve müneccimdir. Azerbaycan'da hüküm süren Şirvanşahlar'dan Ebu'l-Muzaffer Minuçihr bin Kesrân'ın (ö.1205) sarayına kapılır. *Divan*'ı ile beraber müneccimlikle ilgili Ahkâmü'n-Nücûm adlı eseri vardır (Büyük Larousse 1986:8687).

2.7.1. Nef'î (ö.1635)

Şeyhülislam Muhammed Efendi için yazılan 50. kasidede yer alan Nizâm, Hindistan'da yaşamış Türk asıllı bir şair olan Hüsrev-i Dihlevî ve İran şairleri Nizâmî ile birlikte anılır. Şair methettiği şeyhülislamı bu ünlü şairlere benzeterek yüceltir.

Kuvvet-i kâhire-i fikr-i Kemâl ü Hüsrev
San'at-ı nâdire-i nazm-ı Nizâmî vü Nizâm (K.50/51)

2.7.2. Mezâkî (ö.1676/77)

Mezâkî Divanı'nda Nizâm, Nizâmî ile beraber, kelimenin aynı kökten gelmesi dolayısıyla iştikak ve tevriye yapılarak anılır ve Mezâkî, bu şairleri över. Aynı zamanda “nizam”, “Nizâmî” ve “muntazam” kelimeleriyle şiirdeki mânânın gelişi güzel değil, muntazam olması gerektiğini ima eder:

Muntazam olsa dür-i silk-i me'ânî sözde
Okunan nazm-ı Nizâmî vü Nizâm olsa bize (G.390/7)

2.8. ENVERÎ (ö. 585/1189 [?])

Künyesi Evhadüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali-i Ebîverdî'dir. İran edebiyatının en büyük kaside şairi olarak kabul edilir.

Horasan'ın Deşt-i Hâverân vilâyetine bağlı Ebîverd ilçesinin Bedene köyünde

dünyaya geldi. Bu sebeple Ebîverdî künyesiyle de bilinir. Şiirlerinden, Enverî mahlasının sonradan kendisine başkaları tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Çok iyi bir öğrenim gördüğü, felsefe, kelâm, mantık, riyâziyyât edebiyat, astronomi (heyet) ve astroloji gibi ilim alanlarında geniş bilgi sahibi olduğu yine şiirlerinden anlaşılmaktadır. Sultan Sencer'e sunduğu kasidelerdeki mükemmeliyet onun daha gençliğinden itibaren şiir yazdığını göstermektedir. Enverî'nin ünlü bir şair olarak tanınmasına şu hadisenin vesile olduğu rivayet edilir: Bir gün Meşhed civarında Radgân'da medresenin kapısında otururken o sırada bu şehirde konaklamış olan Sultan Sencer'in mensuplarından ihtişamlı birinin maiyetiyle birlikte at üzerinde geçtiğini görür. Kim olduğunu sorunca saray şairi olduğunu söylerler. Enverî, birçok alanda geniş bilgi sahibi olmasına rağmen kendi perişan haliyle şairin durumunu karşılaştırır ve onun gibi olabilmek için şiir söylemeye karar verir. O gece yazdığı bir kasideyi ertesi gün Sultan Sencer'e sunar. Kasidesi beğenilir ve saray şairi olur. Doğruluk derecesi pek tesbit edilemeyen bu rivayete karşılık bir manzumesine dayanılarak babasının Selçuk şehzadeleriyle ilişkisi bulunduğu, Enverî'nin de bundan faydalanarak Sultan Sencer'e intisap ettiği söylenebilir. Şiirden çok iyi anlayan Sencer ona aylık bağlamış, şair de kendi ifadesine göre Sencer ölünceye kadar (552/1157) yanından ayrılmamıştır. Ölüm tarihi ise kesin olarak bilinmemektedir. Yaklaşık 585'te (1189) Belh'te vefat ettiği söylenebilir.

Abdurrahman-ı Câmî'nin İran şiirinin dört, başka bir rubaisinde ise şiirin üç peygamberinden biri olarak kabul ettiği Enverî kaside, Firdevsî tavsif, Sa'dî gazel türlerinde temayüz etmişlerdir. Sağlam bir şiir tekniğine sahip olan Enverî hayal gücü geniş, edebî sanatları çok iyi kullanabilen bir şairdir. Şiirde kullandığı dil genellikle konuşma diline yakın ve akıcıdır. Ancak çeşitli bilim dallarındaki geniş bilgisi sebebiyle başka şairlere oranla şiirlerinde daha çok Arapça kelime ve cümlelere yer verdiği için bunları anlamak oldukça güçtür.

İran edebiyatında en büyük kaside şairi olarak kabul edilen Enverî'nin Nefî üzerinde büyük tesiri vardır. Ancak Nefî, Enverî'den üstün bir kaside şairi olduğunu söyler (Karahan 1995:267; Zavotçu 2006:137).

2.8.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

Kaf-zâde Fâizî Divanı'nda Enverî'nin ismine, Sencer'le birlikte rastlanır. Şair, gök kubbenin onların sözleriyle cınladığını söylemektedir:

Güft ü gû-yı -ı Enverî vü Sencer'dür
Ötdüren dahı bu nüh künbed-i bî-pervâyı (K.6/83)

2.8.2. Nef'î (ö.1635)

Enverî, dilinin sağlam kuruluşu ve aşırı mübalağacılığıyla Nef'î üzerinde oldukça etkili olmuş şairlerdendir (İpekten 2005:42). Şair kendisini bu vadiye açtığı yepyeni tarzıyla (tarz-ı cedid) “zamanın Enverî'si” olarak takdim eder. Bu kasidelerden biri Sultan I. Ahmed için, diğeri Sultan II. Osman için, bir diğeri ise Şeyhülislam Esad Efendi için yazılmıştır (K.9/32, K.13/9, K.54/39, K.17/32). Şair sanatını överken, yazdığı her bir harfî Kemâl-i İsfahânî¹⁵nin yazdığını ve her bir noktayı da sanki Enverî'nin koyduğunu ifade eder (K.14/46). Bir diğeri beyitte Kâsım-ı Envâr kelimesinin “ışıkları taksim eden, bölen” anlamı ile İran edebiyatının en büyük kaside şairi kabul edilen Enverî'nin, yine “nurlu” anlamına gelen kelime anlamıyla tevriye yaparak bu iki şairin, daha öncesinde ismini zikrettiği şairlere adeta üstatlık yaptığını söyler. Aynı zamanda “enverî” kelimesinin “nûr” mânâsı ile “şebistân” kelimesindeki “şeb”, “gece”, “karanlık” çağrışımları arasında tezat yapar:

Enverî Kâsım-ı Envâr ile ol encümene
Vaz'edip her biri bir şem'-i şebistân-ı sühan (K.60/13)

2.8.3. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Şair aşağıdaki beyitte kendisini Rum'un, yani Anadolu'nun mucizeler gösteren şairi olarak över. Bu şöhretiyle Enverî'nin şiirlerinin hükmünü ortadan kaldırdığına inanır:

¹⁵ Buradaki şair muhtemelen Kemâl-i İsfahânî'dir. Çünkü Nef'î'de Sebki Hindi üslûbunun ve buna bağlı olarak da Sebki Hindi şairlerinin etkisi büyüktür. Kemâl-i İsfahânî de bu akımın önde gelen şairlerinden olup Nef'î'nin divanında yer yer ismi geçmektedir.

Râmî benem o şâ'ir-i mu'ciz-fürûz-ı Rûm
Nesh oldı vahy-i nazmum ile şî'r-i Enverî (G.273/7)

2.8.4. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

İran edebiyatının en büyük kaside şairi olarak kabul edilen Enverî, Fehîm-i Kadîm'in şiiirlerinde ismi geçen şairlerden biridir. Bu beyitlerden birinde Fehîm, kendisinin Enverî'nin tabiatının ayından doğduğunu, güneş gibi parlak bir yıldız olduğunu söyleyerek kendisini Enverî ile denk tutar (G.207/11). Fehîm kendi şiiiri ile öyle çok gurur duyar ki, gurur sarhoşu olur. Bu nedenle Enverî ve Hâkânî'nin nağmeleri kulağına girmez (K.17/36). Başka bir beyitte de şair, sanatını ve şairlik kabiliyetini övmek için Enverî'yi bir "mâh" yani Ay'a, kendisini de adeta bir güneşe benzetmiştir:

Maşrikum mah-ı tab'-ı Enverî'dür
Mîhr-veş kevkeb-i münîr benem (G.206/11)

2.8.5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Şair beyitte Kemâl-i Isfahânî ile birlikte andığı Enverî'yi övdüğü kişiyi şaire benzetmek suretiyle zikreder (K.12/23). İkinci beyitte ise şair, Enverî'yi takdir edip över:

Nice yıl evvel bunı medh-i şerîfünde dimiş
Enverî ol vâdî-i nazmun edîb-i akdemi (Kt.1/10)

2.8.6. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda bir beyitte ismi geçen Enverî, Cevrî'nin şiiir söylemedeki gücünü ifade için kendisini özdeşleştirdiği usta bir şair olması hasebiyle anılmıştır:

Örfî gibi bulsa n'ola şöhret

Cevrî ki o da Enverîdür (G.63/5)

2.8.7. İlmî (ö.1655)

İlmî Divanı'nda Enverî'ye bir gazel beytinde rastlanmaktadır. Şaire göre gönül öyle bir fazilet değerine kul olmuştur ki, ona Enverî köle olsa karşılığında dirhem istemez, yani o gönlün karşılıksız kölesi olur:

Dil bir bahâ-yı fazla kul olmuş ki Enverî
Çâker olursa bendesine dirhem istemez (G.49/9)

2.8.8. Şehrî (ö.1660)

Şehrî, Enverî karşısında oldukça iddialıdır. Enverî şiirde ay ise, Şehrî ise güneş gibidir:

Mâh-tab ise Enverî sözde
Âftâb-ı sühan-ı mîr benem (G.60/10)

2.8.9. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Ahmed Çelebi, divanında Enverî'yi üç kez zikreder. Bu beyitlere bakıldığında, ilkinde şairin kendisini zamanının Enverî'si olarak gördüğünü okuruz. Şair, sözlerinin Selmân'a nasihat verdiğini söyler (K.8/38). Şair, şöhret sahibi Enverî'nin fermanıyla kendisine şairlik tabiatının teslim olunduğuna inanır. Burada Enverî'nin şiirde üstatlığını kabul söz konusudur (K.21/38). Enverî'nin Hâkânî ile beraber anıldığı Şeyhülislam Said Efendi'nin övgüsü dolayısıyla yazılan bir başka kaside beytinde, bu iki İran şairinin mertebelerinin yüceliğini tabire imkân olmadığını söyler:

Eger çi pâye-i ta'birden ferâterdür
'Ulüvv-ü mer-tebe-i Enverî vü Hâkânî (K.11/73)

2.8.10. Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö.1664)

Divanının gazeller kısmında iki yerde Enverî'nin ismini anan Fenâyî, şiiirlerinin sırrına ne Selmân'ın, ne Enverî'nin ve ne de Âsaf'ın vâkıf olamadığını söyleyerek kendi şairlik kabiliyetini över (G.22/3). İkinci beyit de hemen hemen aynı anlama gelmekte ve aynı şairleri zikrederek bu şairlerin şiiirlerine asla nazire yazamayacağını savunur:

Bu nazma dimedi kimse nazîre
Gerek Selmân u Âsaf Enverîdür (G.47/4)

2.8.11. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanı'nda Enverî, bir kez geçer. Şair, inciye benzettiği şiiirinin belagat burcunda yıldız gibi parladığını, şairler arasında Enverî gibi bir söz ustası olduğunu ifade eder:

Beyanî dürr-i nazmun ahter-i burc-ı belâgatdür
Misâl-i Enverî nazm-âverân içre sühan-versin (G.615/5)

2.8.12. Nâilî (ö.1666)

Defterdâr İsmail Paşa için yazdığı bir kasidede paşanın şairliğine gönderme yapan Nâilî, paşanın nazmının yanında Enverî'nin bahsinin bile yapılamayacağını iddia eder (K.20/33). Başka bir beyitte ise Nâilî, Enverî'yi şiiirleriyle bir sihirbaza benzetir ve takdir eder:

Habbezâ mihr-i zamîr Enverî-i sâhir kim
Zihni dâğ-ı dil eder subha şeb-i yeldâyı (Na'tler.5/32)

2.8.13. Neşâtî (ö.1674)

17.yüzyılın güçlü Sebki Hindî şairlerinden olup aynı zamanda mevlevî olan Neşâtî, divanında Enverî'ye beş defa yer verir. Şair, sanatını överken Türk ve İranlı meşhur şairlerle kendini hem denkleştirir, hem de sanatını onların sanatından üstün tutar. Kendisi Enverî kadar saf ve pak söyleyişlidir. Onun şairlik tabiatına ister istemez dünyanın teslim olacağına inanır (K.9/28). Beyitleri Enverî'nin canının yarasıdır ve haset edenler onun temiz ve pak şiirlerine müdahale edemezler (K.10/42). 13. kasidesinde şair, övdüğü kişiyi cömertlikte Hâtem'e, temiz hayaller içeren lehçesini de Enverî'ye benzetir (K.13/16). 19. kasidede ise memduhunun devletinde kendisini Enverî bile kıskanmaktadır (K.19/33). Şair son beyitte ise kendisini Anadolu'nun Enverî'si olarak görür:

Âteşin-lehce ben ol Enverî-i Rumem kim
Nokta-i şi'r-i terüm dâg-ı dil-i Rûknâdur (K.22/35)

2.8.14. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî Sultan Mehmed'i methetmek ve Kamenice Fethi dolayısıyla yazdığı bu kasidede sultanın şöhretini sebep göstererek Enverî ve Selmân'ın sözlerini aşağılara çektiğini söyler (K.9/70). Enverî ve Hâkânî'nin nazmı, şaire göre Vezir Deli Hüseyin Paşa'nın iltifatıyla yücelecektir (K.23/68). Son beyitte Enverî ile beraber üç İran şairinin de ismi geçer. "Bu dört şair de eğer benim şiirlerini görecekseler olsalardı tahsin edip beğenirlerdi" demek suretiyle şairliğini över:

Tâlib ü 'Urfî degül Enverî vü Hâkânî
Görseler nazmumı tahsîn idelerdi her-bâr (K.10/63)

2.8.15. Yârî (ö.1688/89?)

Enverî, Yârî'nin kendisini benzettiği bir şair olarak, biri kasideler (K.43/35), diğeri de gazeller kısmında olmak üzere iki yerde zikredilir. "Şair kendisini âlemin

Enverî'si olarak takdim eder ve “enverî” kelimesinin “nûr” mânâsı ile “şebistan” kelimesindeki “şeb”, “gece”, “karanlık” çağrışımları arasında tezat yapar” (Karayazı 2012):

Enverî-i 'âlemem tarîk-i nisyândan beri
Şu'le-i şem'-i sühan bezm-i şebistânümdadur (G.119/7)

2.8.16. Nazîf (ö.1693)

“Nazîf divanının ay gibi ışık saçan kanunları Örfî ve Enverî'de aranmış, fakat bulunamamış” diyen Tırhalalı divan şairlerinden (Darıcık 2006:12) olan bu zat, divan şiirine yeni bir tarz ve soluk getiren bir şair olmamasına rağmen, İran'ın bu meşhur şairleri karşısında üstünlük iddia eder:

Kânûn-ı pertev-i meh-i mecmu'a-i Nazîf
'Örfî vü Enverî'de aranmış bulunmamış G.147/7

2.8.17. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Sultan Ahmed Han'ın vafedildiği bir kasidede Nâzım, kendisini meşhur İran şairleriyle mukayese eder (Örfî, Enverî, Şevket, Nâsır). Yaşamış olsa Hâkânî ancak ona köle olabilir (K.14/47). Reisülküttâb Râmî Mehmed Efendi için yazılan kasidede şair, paşayı kutlu bir şair olarak görür. “Enverî” kelimesinin anlamının “nurlu” olması münasebetiyle şair kelime oyunu yaparak “Eğer Enverî nurlu bir ay ise, Râmî parlak ve aydınlık bir güneştir” diyerek Râmî'nin şairliğini Enverî'den üstün görür:

Huceste şâ'ir-i kudsî ki Enverî faraza
Meh-i münîr ise bu âfitâb-ı rahşandur (K.12/25)

2.8.18. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Reisülküttâb Mustafa Efendi için kaleme alınan bir kasidesinde Sırrî kendisini başka şairlerden üstün görür. Onların herbirisi birer Enverî olsalar bile, şaire göre güneşin nuru ile ayın ışığı bir olmaz (K.14/43). Sultan Mehmed'in vasıflarının anlatıldığı bir kasidede şair tertemiz şiirlerinin ışığı etrafında Enverî'nin ruhunun pervane olduğunu ifade ederek kendisini över:

Şem'-i nazm-ı pâküme pervâne rûh-ı Enverî
Bârekallah h'ân-ı eş'ârum revân-ı Fâryâb (T.1/43)

2.8.19. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Vezir İbrahim Paşa için yazılan bir kasidede Nehcî, paşanın övgü incisi gibi dizilmiş olan sözlerini görmüş olsalardı, İran'ın meşhur şairlerinden Nizâmî, Enverî, Firdevsî ve Hâkânî'nin bile hayrette kalacağını söyler (K.5/65). Şaire göre Enverî'nin söz söyleme tabiatı mânâ incilerini tanzim eden bir hazine açıcıdır:

Sühanda tab'-ı sühan-senc-i Enverî ki ola
Nazîm-i dürr-i mâ'ânî olup hazîne-güşâ (K.1/35)

2.8.20. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

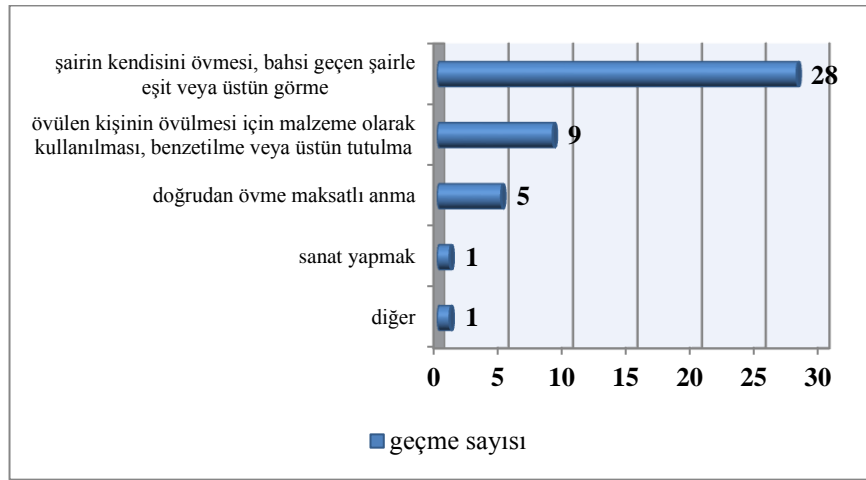
17.yüzyılın hattat şairlerinden (Kahraman 2002:11) İshak-zâde Zuhûrî, divanında Şeyhülislam Bahâyî için yazdığı bir kasidede Enverî'nin dimağının feyiz ve bolluk için bir meyhane olup, hayret kadehinin her esintisinden neşeleneceğini söyler (K.7/65).

2.8.21. Vahyî (ö.1718)

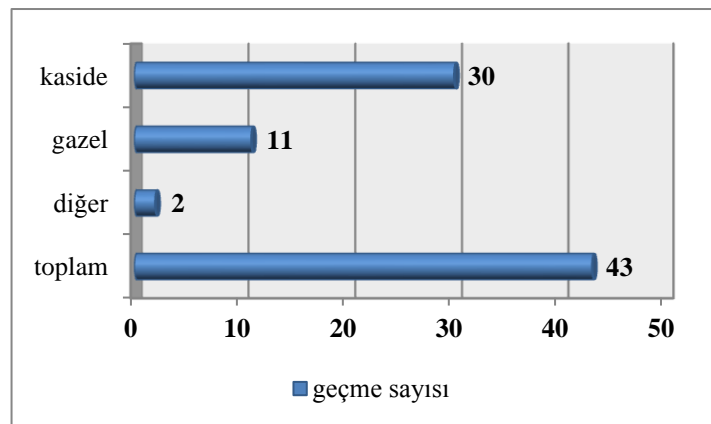
Vahyî, “eğer şairlik kabiliyetimi görmüş olsaydı kıskançlık gözyaşlarıyla gözünün nurunu ateşe verirdi” diyerek şairlik kudretini Enverî’ye tasdik ve takdir ettirir:

Göreydi dikkatümi Enverî-i nâdiredan

Virürdi eşk-i hased nûr-ı dîdesin nâra (K.11/17)

Şekil 9. Enverî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 10. Enverî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Tablo ve grafiklere bakıldığında Enverî, 17.yüzyılda yazılmış olup incelenen divanlarda 30'u kaside beyti olmak üzere 43 kez geçmektedir. Şairler kendilerini şiir vadisinde açtığı tarzlarıyla “zamanın Enverî'si” olarak görür, Enverî'nin şiirlerinin hükmünü ortadan kaldırdıklarına inanırlar. Bu şekilde geçiş 28 kezdir. Kasidelerde şairler şiirde üstatlığını kabul ettikleri Enverî'yi kıyas ve nükte malzemesi olarak kullanıp, memduhlarını üstün görürler (9 kez). Doğrudan Enverî'yi övme ve takdir etme maksatlı anılış ise 5 kez olmaktadır.

2.9. HÂKÂNÎ [1126-1199]

VI/XII. yüzyılın İranlı büyük kaside şairlerinden olan Hâkânî, 1126'da Gence'de doğdu. Asıl adı ve lakabı Efdalüddîn İbrahim b. Ali Şirvânî'dir. Sultanların ve devlet büyüklerinin gözdesi olmuş şairlerdendir. Eserlerinin muhtevâsından dönemindeki geçerli ilimleri bildiği anlaşılan Hâkânî, öğrenimini sürdürdüğü yıllarda “Hakâikî” mahlası ile gazel ve na'tlar yazmaya başladı. Hz. Peygamber'in şairi Hassân b. Sâbit'e benzetilerek kendisine amcası tarafından *Hassânü'l-Acem* unvanı verildi. Bu arada Şirvanşahlar'dan Ebü'l-Muzaffer Hâkân-ı Ekber, Hâkânî'ye "melikü-ş-şuarâ" ve "Nedîm ü-ş-şuarâ" unvanlarını tevcih ettiği gibi Hâkânî mahlasını kullanmasına da izin verdi. Ömrünün son yıllarında nefsinin öldürme sevdasıyla fakr yolunu tutup derviş olan şair, devrin sultanı Minûçih'r'den izin istedi. Fakat sultan onun sohbetinden büyük zevk aldığından yanından ayrılmasına müsaade etmedi. Sultanın izni olmadan Şirvân'dan kaçan Hâkânî, sultanın görevlileri tarafından yakalanıp saraya gönderildi. Sultan onu bağlatıp Şâberân Kal'ası'nda yedi ay hapsedti. Hapisten çıktıktan sonra sultanın emrine girmeyen şair, hacca gitmek için Şirvân'dan ayrıldı. Hacc görevini yerine getirip döndükten sonra H. 582 senesinde Tebriz'de öldü.

Hâkânî İran edebiyatının en büyük şairi kabul edilir. Özellikle methiye türünde yazdığı kasideler kendinden sonra gelmiş olan pek çok şairi etkilemiştir. Eşya ve olaylar arasındaki ilişkileri en güzel teşbih ve istiarelerle ifade eder. Şiirlerinde geniş ölçüde yer verdiği İslâmî unsurlara annesinden öğrendiği Hıristiyanlık'la ilgili unsurları da katar. Ancak bütün bunları zorlanmadan yapar.

Özellikle mersiyelerindeki duyguları daha samimi ve içtendir. Senâî'nin yerini tutan bir şair olduğunu söylemiş olmasına rağmen o ayarda bir sûfî sayılmaz. Hâkânî, hikmetli sözlerinde Senâî'yi andırmakla birlikte diğer konularda daha ziyade Unsûrî'ye (ö.431/1039) benzer.

Kendisi daha hayatta iken şiirleri İslâm dünyasında büyük bir ün kazanan şairin bu etki ve şöhreti yüzyıllar boyunca süregelmiştir. Nitekim Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin birçok gazeline onun etkisi görüldüğü gibi "Bahrü'l-ebrâr" adlı kasidesine Hint, İran ve Türk şairleri tarafından nazireler yazılmıştır. Fuzûlî'nin "Enîsü'l-kalb" adlı mesnevîsi de "Bahrü'l-ebrâr"a yazılmış bir nazîredir.

Hâkânî, kendisinin şiirde olduğu kadar nesirde de iyi bir sanatkâr olduğunu söyler. Şiir alanındaki başarısı günümüze kadar gelen bol miktardaki malzemeden anlaşılmalıdır, ancak bilinen mensur eserleri bu konuda yeterli bir fikir vermez. Sayıları altmışı bulan mektuplarını ihtiva eden münşeât mecmuası ile "Tuhfetü'l-İrâkeyn"¹⁶ adlı eserinin önsözünün dışında mensur bir eseri günümüze kadar gelmemiştir (Yazıcı 1997:168-170; Safâ 2005:227; Yekbaş 2009:1145).

2.9.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Feyzî-i Kefevî Divanı'nda Hâkânî ve Dihlevî, bir matla beytinde geçer. Feyzî, kendisinin Hâkânî ve Hüsrev-i Dihlevî olmadığını, ama söz memleketinin Hüsrevi olduğunu zikretmiştir:

Şehâ egerçi ne Hâkânî ne Dehlevî'yem

Memâlik-i suhenün şimdi ben de Hüsrevî'yem (Matlalar.29)

2.9.2. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde, kasidenin başında belirtilmemekle birlikte Sultan I. Ahmed için yazıldığı anlaşılan bir kasidede sultanın mızrağının, mutluluğun gül bahçesinde taze bir ağaç, kılıcının ise Hâkânî'nin bahçesine safâ bağışlayan bir ırmak gibi olduğunu

¹⁶ Fars edebiyatında ilk manzum seyahatnamedir. Hâkânî'nin İrâk-ı Acem ve İrâk-ı Arab, Mekke ve Şam'a yaptığı gezileri anlatır. (DİA, Hâkânî maddesi)

söylemek suretiyle sultanı över. Ayrıca beyitte Hâkânî kelimesinin eski Türklerde “hükümdar” anlamına gelmesi dolayısıyla bu anlamına da telmihte bulunulmuştur (K.16/11). Ganî-zâde, sadrazamlara da kaside sunmuştur. Bunlardan birisi Mısır Beylerbeyi iken M. 1603’te sadarete getirilen (Malkoç) Yavuz Ali Paşa içindir. Mansıp dilemek için yazdığı (Külekçi 1985:30) bu kasidesinde şair, paşanın ölçülü fiziki yapısını över. Bu vasıflarının okunmasının sanki Hâkânî’nin divanının matla beyitlerini okumak gibi olacağını söyler:

Okındukda lisân-ı saltanatdan zât-ı mevzûnı
Sadâret-birle oldı matla’-ı Divan-ı Hâkânî (K.23/9)

2.9.3. Veysî (ö.1627)

Kaynaklarda “Alaşehrî” veya “el-Üskübî” nisbesiyle anılan ve Osmanlı klasik nesrinin en büyük üstatları arasında sayılan (N. Yılmaz 1999:36) Veysî’nin şiirlerini topladığı bir de divanı bulunmaktadır. Sultan Ahmed için yazdığı bir kasidede cihana şeref bahşeden sultanın yolunun toprağının Hâkânî’nin tâcının süsü olduğunu söyleyerek sultanı över:

Şeref-bahş-ı selâtîn-i cihân-ı Ahmed-i âdil
K’olur hâk-i rehi pîrâye-i iklîl-i Hâkânî (K.13/18)

2.9.4. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

17.yüzyılın Amasyalı şairlerinden Rızâyî, kim olduğu belli olmayan bir kişinin kaside yazışını methetmek maksadıyla yazdığı mukattaatında bu kişinin derya gibi coşkun şairlik tabiatıyla İranlı şairlerden Sabrî ve Hâkânî’ye benzediğini söyler (Muk.6). Hemen ardından gelen bir mukattaatta kendi şairlik tabiatı ile emsali diğer şairleri karşılaştırarak dostların onların şairliği hakkında “yeni sözler söyleyen” diyerek nitelediklerini, kendi tarzının ise Hâkânî’ye benzediğini ifade eder:

Taze zebânda söyleyüp yârân gibi eş’ârımı

Tarz-ı selefdir diyü ammâ yine tavsîf eylerin
 Yârân-ile fehm it Rızâyî nâzükâne farkımız
 Anlar zebân-ı tâze dir ben tarz-ı Hâkânî dirin (Muk.8)

2.9.5. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Azmî-zâde Mustafa Hâletî, divanında iki yerde Hâkânî'den bahsederken, bir beyitte Hâkânî kadar değerli olduğu halde kendi şairlik kabiliyetinin yeterli derecede takdir edilmeyişinden dolayı yakınır (G.759/5). Diğer beytinde ise Hâkânî'den şairlik kudretini kıskanan şair olarak bahseder:

N'ola rüchâmı zâhirdür diyü ragbet kılurlarsa
 Olupdur sikke-i nazm-ı latîfüm reşk-i Hâkânî (K.20/30)

2.9.6. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi Divanı'nda Hâkânî bir kasidede geçmektedir. Şaire göre nazm-ı dil-pezîri, yani gönle hoş gelen şiirleri Selmân ve Firdevsî tarafından kıskanılıp Hâkânî'nin de makbulü olsa layıktır:

Bu nazm-ı dil-pezîre reşk ider Selmân u Firdevsî
 Revâdır Hüsrevâ olsa ne var makbul-i Hâkânî (K.7/38)

2.9.7. Nefî (ö.1635)

Hâkânî, Nefî Divanı'nda ismi sıkça geçen şairlerdendir. Hepsî kaside beyitleri olmak üzere dokuz beyitte yer alır ve şair, şairlik kudretiyle övünür. Bazı beyitlerde Hâkânî isminin anlamının “hükümdar” anlamına gelmesinden istifade ederek hem övdüğü kişinin hükümdar olduğunu, hem de kendisinin şairler içinde bir Hâkân olduğunu (Yekbaş 2009:1150) söylemek ister (K.3/53, K.8/32, K.15/32). Övgülü sözler söylemede ne Firdevsî, ne de Hâkânî onunla denk olamaz (K.12/36). Sadece Hâfız değil, Hâkânî ve Muhteşem gibi diğer şairler de onun sanatı karşısında artık susmak zorunda kalmıştır (K.15/35). IV. Murad için yazılan bir kasidede şair kendisini zamanının Örfî'si, Enverî'si ve Hâkânî'si olarak görür ve mucizevî

sözleriyle Feyzî'yle kendini denk tutar (K.16/32). Şair, kelâmıyla ne Örfî'ye, ne Hâkânî'ye benzer, çünkü yepyeni bir tarzı vardır (K.20/36). “Hâkânî eğer benim zamanında gelmiş olsaydı şairlik tabiatımın yüceliğinden söz dilenirdi” diyerek yine kendisini şairler âleminde bir sultan olarak görür (K.31/61). Aşağıdaki beyitte ise Nefî, Zahîr ve Selmân ile birlikte Hâkânî'yi anar. Şairlik tabiatını öven şair, Hâkânî'nin bu tabiatıyla övündüğünü, Selmân ve Zahîr'in ise tertemiz lehçesine can verdiğini söyler:

Fahr eder kevkebe-i tab'im ile Hâkânî
Cân verir lehçe-i pâkizeme Selmân u Zahîr (K.40/48)

2.9.8. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

Döneminin hamse sahibi şairlerinden Atâyî, Sadrazam Nasuh Paşa'ya verildiği belirtilen bir kasidesinde tüm dünyanın irfan ehlinin onun şairliğine baş egeceğini, bunların içinde Hâkânî'nin de yer aldığını söyler:

Hezâr-hâce debistân-ı fazlumun tıflı
Tufeyl-zâde-i tab'um hezâr-ı Hâkânî (K.4/44)

2.9.9. Şeyhülislâm Bahâyî (ö.1653/54)

Vezer-i azam Silahdar Mustafa Paşa için yazılan bir kasidede şair vezirden övgüyle bahseder. Hâkânî'nin ismi geçen bu beyitte ise mealen “feyizler bahşeden âlemi gösteren ayna (âyine-i İskender) ne güzel bir aynadır ki, daima Hâkânî'nin kalbinin ışık huzmelerini alarak yansıtır.” şeklinde ifade edilir. “Hâkânî” kelimesi “İranlı büyük şair” mânâsının yanı sıra “hükümdara ait” mânâsını da içerir. Bu beyitte iki anlamının da kastedildiğini söyleyebiliriz:

Zihî ayine-i 'âlem-nümâ-yı feyz-bahşâ kim
Ola dâ'im pezîrâ-yı şu'â-ı kalb-i Hâkânî (K.5/10)

2.9.10.Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa Divanı'nda kasideler kısmında bir kez Hâkânî'nin ismine rastlanır. Beyitte Firdevsî ile birlikte anılan Hâkânî, nazım mülkünün âlemi yücelten şairleri arasında anılır:

'Alem-efrâz-ı mülk-i nazm olan Selmân ü Firdevsî
Ya iklîm-i sühanda şâh olan Sahbân u Hâkânî (K.3/41)

2.9.11. Sehmî (ö.1645)

17.yüzyılda yaşamış Bursalı Sehmî, Hâkânî'nin ruhunun kendi yazdığı her bir beytine binler kez aferin diyeceğini söyleyerek şiirini över:

İder her beytine sad âferin Sehmî -i nâlânun
Âşüfte nagme-i kilik-i kemâlün ruh-ı Hâkânî (K.5/23)

2.9.12.Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645)

Bursalı Mehmed Tâhir'in "Matbû divanı olup, inşâ ve kasidede mâhirdi. Şiirdeki kudreti Nef'î tarafından takdir olunmuştur"¹⁷ ifadeleriyle anlattığı şair Sabrî bir kasidesinde kendisini Rum illerinin Hâkânî'si olarak görür, çünkü dikkatle bakan kişiler şairin sadece küçük bir beytinde Hâkânî'nin divanının süsünü bulur:

Ben ol Hâkânî-i Rûmem ki ednâ sâde beytümde
Bulur ehl-i nazar ârâyîş-i Divan-ı Hâkânî (K.16/43)

2.9.13. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm-i Kadîm Divanı'nda ismi geçen şairlerden birisi de Hâkânî-i Şirvânî'dir. Beş defa zikredilmekte olup, üçü kaside ve ikisi de gazeller kısmındadır.

¹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.II. Meral Yay. İstanbul 1972, s.378'den naklen Kasır 1990:34.

Şair, Hâkânî ile beraber Örfî ve Enverî'yi de anar. Bu anısta bir takdir de sezilirken, şairin asıl maksadının ise bu şairlerden kendisini üstün görmek olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Fehîm kendi şiiriyle öylesine gurur duyar ki, bu gururun sarhoşluğuyla Hâkânî ve Enverî'nin sözleri kulağına bile gelmeyecek kadar cılız kalır (K.17/36). Güzel nükteler söyleyen Hâkânî, Fehîm'in şairliğini kıskanarak helak olmuştur, çünkü şaire göre kendisi gibi bir şair gelmemiştir (K.17/39). Bir başka beyitte ise Hâkânî, Şâhî ve Melik tarzlarının artık eskidiğini, kendisinin ise yeni söyleyişler getirdiğini ima ederek yeni yetişen Fehîm'in tâze Divanını tavsiye eder (G.182/9). Söz meydanında bütün şairler birleşip bir Hâkânî olsalar, yine de Fehîm, şiirde bu şairlerin hepsinin başı ve kumandanı olduğuna inanır (G.206/13). Başka bir beyitte ise şairliği ile, kendisini Örfî veya Hâkânî olarak adlandırsa bunun uygun olduğunu, çünkü Anadolu ve Mısır'ın onun varlığı ile Şiraz ve Şirvân gibi şairleri ile meşhur yerler tarafından bile gıpta edilen bir yer haline geldiğini söyler:

Ya Örfiyem ya Hâkânî disem bu tab' ile câ' iz
Ki itdüm Rûm u Mısır'ı gıpta-geh Şiraz u Şirvân (K.7/58)

2.9.14. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Hisalî, nazım ehlinin Hâkânî'si ve Hüsrev'i olduğunu düşünerek kendisini över:

Hisalî ehl-i nazmun Hüsrev ü Hâkânî'dür şimdi
'Irâkî neyzeni oldı sipâhîdür silâh-dârı (G.394/5)

2.9.15. Muîn (ö.1652)

Söz mülkünü fethetmek için kılıca benzeyen ifadelerinin yeterli olacağı görüşünü dile getiren Muîn, şiir tarzının Hâkânî'yi andırıldığını ifade eder:

Feth-i mülk-i sühana tîg-i zebânı besdür
Var Muînün kaleminde revîş-i Hâkânî (G.75/7)

2.9.16. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda bir beyitte anılan Hâkânî, şairin kendisini kıyasladığında üstünlük iddiasında olduğu şairler arasındadır. Şaire göre Hâkânî, Cevrî'nin yanında ancak şiirlerinin yazıcısı olabilir:

Benem ol sâhib-i Divan-ı ma'ânî ki benüm
Kâtib-i defter-i eş'ârum olur Hâkânî (K.21 /45)

2.9.17. Şehrî (ö.1660)

“Hâkânî nazmın şâhı ise ben de gönül hazinesinin sahibiyim” diyen Şehrî, hem Hâkânî'yi, hem de kendi şairlik kabiliyetini övmektedir:

Şâh-ı nazm ise tab'-ı Hâkânî
Mâlik-i genc-i dil-fakîr benem (G.60/11)

2.9.18. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Şairliği meddahlık ve nedimliğine göre gölgede kalan Trabzonlu şairlerden (Çınar 200018)¹⁸ Tıflî, şair Riyâzî için kaleme aldığı bir kasidesinde Riyâzî'yi zamanının Hâkânî'si olarak görür (K.21/18). Enverî'nin Hâkânî ile beraber anıldığı Şeyhülislam Said Efendi'nin övgüsü dolayısıyla yazılan bir başka kaside beytinde, şaire göre bu iki İran şairinin mertebelerinin yüceliğini tabire imkân yoktur (K.11/73). Başka bir kaside ise Bayram Ağa için yazılmıştır ve bu beyitte şair artık Hassân ve Hâkânî'yi şairlik kudretiyle geçtiğini ifade eder. Kendisinden önce Irâkeyn'in, yani Irak'ta bulunan iki şehir olan Media ve Bâbil'in (Develioğlu 1995:396) güzel söz söyleyenleri Hassân ve Hâkânî iken, Rum ülkesinin sözleriyle büyüleyen şairi artık benim diyerek kendi şairliğini yüceltir:

¹⁸ ayrıca bkz. Abdülbâkî Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Devlet Matbaası 1931, s.132.

Benem sihr-âferîn-i Rûm şimdi gerçi kim evvel
 `Irâkeynün sühan-perdâzıdur Hassân u Hâkânî (K.9/25)

2.9.19. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanı'nda Hâkânî-i Şirvânî divanın gazeller kısmında geçer. Şiirlerinin kıskanılması gibi bir durumun Hâkânî'de olduğu gibi, kendisi için de bu durumun geçerli olduğunu söyler:

Reşk-sâz olur Beyanî nazm-ı Hâkânî gibi
 Hüsrevâne nazm-ıla bir beyt-i Divanum gören (G.595/6)

2.9.20. Nâilî (ö.1666)

Sebk-i Hindî üslûbunun Türk şiirinde en büyük temsilcisi olan (İpekten 1986:13) Nâilî bir kaside beytinde “Hâkânî'nin tuttuğu yolda bana öncülük payı verilmiş” demek suretiyle Hâkânî'den şiir alanında önde olduğunu ifade eder (Na'tler:V/38). Vezir-i azam Salih Paşa için kaleme aldığı bir kasidesinde, kendisini zamanın Hâkânî'si ve Hüsrev'i olarak görür, kendi feyiz ve bereketinin sermayesiyle, Hâkânî ve Hüsrev'in ona borçlu kalacaklarını söyler (K.17/55). Son beyitte de yine kendisini Hâkânî ile denk tutan Nâilî, Feyzî-i Hindî ve Enverî'nin, şairlik kabiliyetinden nurlandıklarına inanır:

Hâkânîyim ki Feyz-i Hindî vü Enverî
 Tab'ımdan istifaze-i nûr-ı cemâl eder (Na'tler I/9)

2.9.21. Nedîm-i Kadîm (ö.1671)

“Her sade nüktesi Hâkânî'yi bile kıskandıran mânâ ülkesinin padişahı benim” diyen Nedîm-i Kadîm, şairlik tabiatının üstünlüğüne vurgu yapar:

Husûsâ kim benem ol Hüsrev-i iklîm-i ma'nâ kim

Olur her sâde nüktem dâg-ı reşk-endâz-ı Hâkânî (K.1/36)

2.9.22.Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, zamanının mucizevî bir söyleyişe sahip söz söyleyenleri arasındadır. Zahîr ve Hâkânî onun yüce niteliklere sahip nazmına hayran olmaktadır (K.11/31). Şeyhülislam Bahâyî için yazılan bir kasidede Neşâtî, Şeyhülislam'ın dergâhının kapısında Hâkânî'nin ancak köle olabileceğini söyler. Çünkü Şeyhülislam, şaire göre ilmiyle şehirleri süsler ve mânâ bir askere benzese, o askerlerin en büyüğü olmaya layık, Şeyhülislam Bahâyî'dir (K.13/15). Yine aynı kasidede şair Hâkânî ve Örfî ile kendisini mukayese eder. Örfî tabiatlı bir şair olduğunu söyleyen Neşâtî, hayal gücüyle de Hâkânî'nin şiirlerine renk verir:

Benem ol 'âlem-ârâ şâ'ir-i Örfî-tabî'at kim
Hayâlüm olmada revnak-rübâ-yı nazm-ı Hâkânî (K.13/31)

2.9.23.Nâlî (ö.1674/75/76)

Nâlî, divanında Firdevsî ve Hâkânî'den bahsederken, onların kalemi karşısında kendi şairlik kabiliyetini zaptolunmayan bir ata benzetir:

Niye şebdiz-i kalem 'âciz iken zabt olmaz
Bilmezem rakîbi Firdevsî mi Hâkânî midür (K.15/38)

2.9.24.Mezâkî (ö.1676)

17.yüzyılın mevlevî şairlerinden Mezâkî, Vezir Deli Hüseyin Paşa için yazdığı bir kasidede Hâkânî ve Enverî'nin nazmının vezirin iltifatıyla yüceleceğini ifade eder (K.23/68). Bir diğer beyitte ise Enverî ile beraber üç İran şairinin de ismi geçer. "Bu dört şair de eğer benim şiirlerimi görecekseler tahsin edip beğenirlerdi" demek suretiyle kendi şairliğini över (K.10/63). IV. Mehmed'in Kamenîçe'yi fethetmesi dolayısıyla sultanı cihanın Hâkânî'si olarak över. Kelimeyi

tevriyeli kullanır ve bir yandan övünür, bir yandan da kendisini şiir sahasında döneminin Hâkânî'si olarak görür:

Sen ol hâkân-ı cihânsın ki zamânunda senün
Şeref-i vâsî-şerîfünle benüm Hâkânî (K.9/66)

2.9.25. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

“Sen bu âlemin şanlı Hakanısın ki, ben zamanında seni methederek Hâkânî oldum” diyen şair, “Hakan” kelimesini tevriyeli olarak kullanır ve hem Sultan IV. Mehmed'i över, hem de kendi şairlik kabiliyetinin yüceliğiyle döneminin Hâkânî'si olduğunu ifade eder:

Sen ol hâkân-ı 'âlişân-ı 'âlemsin ki ben oldum
Zamânunda senün tab'-ı sühan-gûyunla Hâkânî (K.13/52)

2.9.26. Kelîm (ö.1686)

Kelîm, divanının kasideler kısmında Hâkânî'ye iki kez yer verir (G.266/7) ve bir beytinde eğer Selmân ve Hâkânî'nin kendi zamanında gelmiş olsalardı, şiir meydanında ifade güzelliği göstermek için kalem oynatmayacaklarını söyler:

Kelîmâ vaz'-ı kilik itmezdi levh-i hüsn-i ta'bîre
Geleydi dehre ahdümde eger Selmân u Hâkânî (G.247/7)

2.9.27. Yârî (ö.1688/89?)

Hâkânî, Yârî Divanı'nda şairin kendi şiirlerini “riyâz-ı Hâkânî”, “dürr-i Hâkânî” gibi ifadelerle benzettiği, bir mânâda özendiği şâirlerden biridir. Divanında kasideler kısmında olmak üzere üç yerde zikredilir. Söz nadir bir cevherdir ve nazım ipine Hâkânî'nin incisi olmuştur (K.47/74). Bir başka beyitte de “edîb-i Şîrvân”ın kendisini kıskandığını söyler (K.43/36). İsmi geçtiği üçüncü beyitte ise

“Kalemimin cızırtısı nağmeler söyleyen bir bülbül, kelime çiçekleri de Hâkânî'nin bahçesi gibidir” demektedir:

Sarîrî-i kalemüm 'andelîb-i nagme-serâ
Zevâhir-i kelimâtum riyâz-ı Hâkânî (K. 29/63)

2.9.28. Nâzım (İstanbulu, ö.1695)

Sultan Ahmed Han'ın methedildiği bir kasidede şair, kendisini meşhur İran şairleriyle mukayese eder (Örfî, Enverî, Şevket, Nâsır). Yaşamış olsa Hâkânî ancak ona köle olabilir (K.14/47).¹⁹

2.9.29. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mâhir Abdullah Divanı'nda bir tek beyitte ismi zikredilen Hâkânî, yine bir İran şairi olan Muhteşem-i Kâşânî ile birlikte anılır. Sultan I. Mustafa'nın otağından çıkış vaktini tasvir eden bu kasidede şair, padişahı, yıldız olarak vafettiği şairler Muhteşem ve Hâkânî'ye benzetir:

Bârekallâh zihî debdebe-i sultânı
Habbezâ kevkebe-i Muhteşem-i Hâkânî (K.11/1)

2.9.30. Nâbî (ö.1712)

Nâbî, Kara Mustafa Paşa'nın vezir olması münasebetiyle düşürdüğü 44 beyitten oluşan bir tarihte paşayı yüce tabiatıyla överek, bu haliyle Sâib ve Örfî'ye hiç çekinmeden mânâ vereceğini söyler (T.16/21). Divanda Musahip Mustafa Paşa için kaleme alınan üç gazelden birinde şair, paşayı Örfî ve Hâkânî'den daha yüce bir makamda görerek onun şerefli tabiatının mertebesinin Örfî ve Hâkânî'den yüksek kılındığını ifade etmiştir:

¹⁹ Beyit için bkz. Nâsır-ı Hüsrev md.

İtmiş üstâd-ı ezel ‘Örfî vü Hâkânî’den
Feyz ile mertebe-i tab’-ı şerîfin ber-ter (K.9/44)

2.9.31. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

17.yüzyılın Adıyamanlı mutasavvıf şairlerinden (ASLAN 2005:25,29) Nehcî Mustafa Dede, memduhunun söz söyleme tabiatını Hâkânî’ye benzetir (K.1/35). “Sühan” redifli gazelinde Nehcî şiirdeki üstünlüğünü dile getirirken “Hüsrev ile Hâkânî devrimde gelseler benimle iftihar ederlerdi” der (G.242/3). Vezir İbrahim Paşa için yazılan bir kasidede Nehcî, paşanın övgü incisi gibi dizilmiş olan sözlerini görmüş olsalardı, İran’ın en meşhur şairlerinden Nizâmî, Enverî, Firdevsî ve Hâkânî’nin bile hayrette kalacağını söyler:

Dür-i medhün dizilmek nic’olurmuş ta ki görsünler
Nizâmî Enverî Firdevsî Hâkânî-i Şirvânî (K.5/65)

2.9.32.İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

İshak-zâde Zuhûrî Divanı’nda, Şeyhülislam Yahyâ’nın övgüsü dolayısıyla kaleme alınan bir kaside, baştan sona şeyhülislamdan sitayişle bahseder. Aynı zamanda şöhretli bir şair olan şeyhülislam için Zuhûrî bu beytinde “onun şiir kumaşını görseydi, Hâkânî bile meftun olurdu” der:

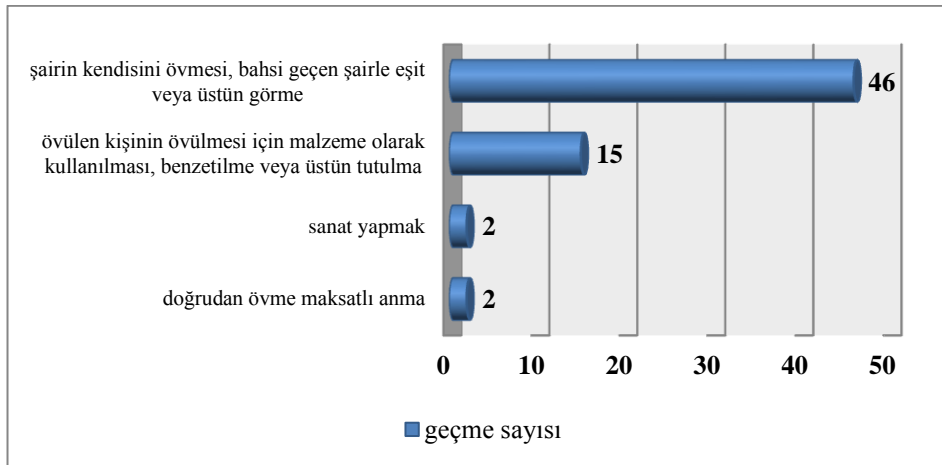
Şâhid-i tâze câme-i şi’rin
Görse meftûn olurdu Hâkânî (K.3/27)

2.9.33. Kâmî (ö.1724)

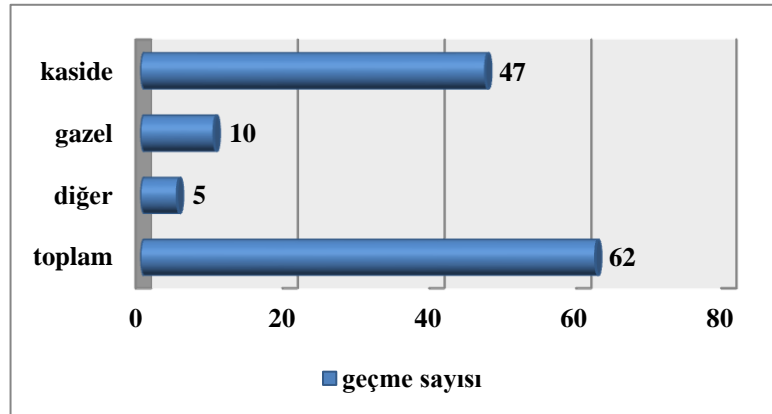
Ünlü Arap şairi İmâd ve yine ünlü bir Arap şairi olan Hassân ile birlikte ismi “Ârif Efendi” adı verilen zatın vefatı için yazılmış bir tarih beytinde yer alan

Hâkânî'yi şair takdir ederken, aynı zamanda Ârif Efendi'yi anılan şairlerden üstün görür:

Hattına ta'lik ider her şîveyi rûh-ı 'Îmâd
Nutkına itse n'ola Hassân u Hâkânî yemîn (T.38/4)

Şekil 11. Hâkânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 12. Hâkânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Tablo ve grafiklere göre Hâkânî, 17.yüzyıl divanlarının incelenen divanlarında 47 kaside, 10 gazel ve 5 kez de diğ er nazım şekillerinde olmak üzere 62 beyitte söz konusu edilir. Dönemin şairleri Hâkânî'yi andıkları beyitlerde ağırlıklı olarak üstünlük iddiasındadırlar (46 kez). Beyitte Hâkânî kelimesinin eski Türklerde "hükümdar" anlamına gelmesi dolayısıyla bu anlamına da telmihte bulunulmuştur

“Hakan” kelimesini tevriyeli olarak kullanır ve hem Sultan IV. Mehmed’i över, hem de kendi şairlik kabiliyetinin yüceliğiyle döneminin Hâkânî’si olduğunu ifade eder:

2.10. ZAHİR-İ FARYÂBÎ (ö.1201)

Asıl ismi Ebul Fazl Tahir bin Mehmed Zahirüddin Faryâbî olan Zahîr-i Faryâbî, İran’ın Faryab şehrinde doğmuştur. Gençliğinde şiir, edebiyat ve diğer ilimlerle meşgul olmuş, özellikle nücum ilminde derinleşmiştir. Nişabur, Mazenderan ve Azerbaycan taraflarına seyahat etmiş, zamanının birçok padişah ve emirlerini methederek geçimini sağlamıştır.

Şiirde Enverî ve Hâkânî ile boy ölçüşmek hevesinde olan Zahîr’in, onlar derecesinde olmamakla beraber metin kasideleri ve güzel kıtaları vardır. Hayatının sonlarına doğru kasidecilikten vazgeçerek inzivaya çekildi. M. 1201 senesinde Tebriz’de vefat etmiştir. Devletşah Tezkiresi’nde Zahîr hakkında büyüklerin “*Eğer Zahîr-i Faryâbî’nin divânını, Ka’be’de bulursan yine çal*” (Devletşah 1977:157) demeleri, şairin şiir söylemedeki ustalığını göstermesi bakımından önemlidir. Şair, özellikle kaside ve gazelleriyle şöhret bulmuştur ve bu anlamda tam bir övgü şairidir (Tarlan 1944:76; Yekbaş 2009:1147).

2.10.1. Enverî (ö.1630/31)

Enverî Divanı’nda Zahîr-i Faryâbî güzellik ülkesinin padişahı olarak anılır ve “Zahîr” kelimesinin “yardımcı olan, arka çıkan” anlamı da kastedilirken aynı zamanda Rum illerinin “tarz-ı Hassân” a sahip şairi olmakla övünür:

Enverî oldı Zahîrün ol şeh-i mülk-i cemâl

Rûmda itsün revâdur tarz-ı Hassân ile bahs (G.37/6)

2.10.2. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî, Zahîr ve Muîn kelimelerini kıt'a beyitlerinde tevriyeli kullanarak edebî sanat yapar (Kt.37, Kt.91). Divanda yer alan son beyitse şu şekildedir:

Görse anı rûy-mâl iderdi

Bin kerre Zahîr-i Faryâbî (G.892/17)

2.10.3. Nef'î (ö.1635)

Nef'î, aşağıdaki beyitte Selmân ve Hâkânî ile birlikte Zahîr'i anar. Şairlik tabiatını öven şair, Hâkânî'nin bu tabiatıyla övündüğünü, Selmân ve Zahîr'in ise tertemiz lehçesine can verdiğini söyler:

Fahr eder kevkebe-i tab'ım ile Hâkânî

Cân verir lehçe-i pâkizeme Selmân u Zahîr (K.40/48)

2.10.4. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

En belirgin özelliği *hamse* sahibi olması olan (Şentürk, A. Kartal 2006:376) Atâyî, nazım ve nesrinin Vassâf ve Zahîr'i kışkındıracak kadar iyi olduğunu söyler:

Şi'r ü inşâmı müsellemler tutdı yârân-ı 'Acem

Nazm u nesrüm oldı reşk-endâz-ı Vassâf u Zahîr (K.28/36)

2.10.5. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa'nın IV. Murad için yazdığı bir kasidede şair, şiirlerinin beğenilmesini ve bu durum karşısında Selmân ve Zahîr'in kendisini kıskanmalarını ister. "Şâyed ola" ifadesiyle de şiirlerinin beğenilmesi hususunda şüpheye düştüğü görülmektedir:

Sözlerim şâyed ola şâyeste-i hüsn-i kabûl

Tâli'-i mes'ûduma reşk ide Selmân u Zahîr (K.5/15)

2.10.6.Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645)

Vezir-i azam Hüsrev Paşa için yazılmış bir kasidede Sabrî, bu alanda Selmân ve Züheyr ve Zahîr'i kendine rakip olarak görmez:

Fâris-i meydân-ı nazmum pâymâlümdür bugün
Eşhed-i tab'umla Selmân ü Züheyr i Fâryâb (K.12/45)

2.10.7. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm-i Kadîm, divanında biri gazel, biri de kaside kısmında olmak üzere iki yerde Zahîr-i Fâryâb'dan bahseder. Bir zamanlar şiir dünyasının sultanlarından olan Zahîr, şaire göre bugün âcizlik vadisindedir ve ancak Fehîm'in yardımcısı olabilir (G.206/12). Bir diğer beyitte şair Zahîr ve Selmân'la kendini kıyaslar ve en büyük üstat olarak, kendi tabiatını gösterir:

Bana üstâd-ı kül yeter tab'um
N'eyleyim ben Zahîr ü Selmânı (K.17/38)

2.10.8. Budinli (Peşтели) Hisâlî (ö.1651)

Peşтели Hisâlî Divanı'nda Zahîr'in ismine bir beyitte rastlanır. Şair gazelinde övdüğü kişinin yanağını bir gül bahçesine benzetir ve bu bahçenin vasıflarını ne Sa'dî, ne Hâfız-ı Şirazî, ne Selmân ve ne de Zahîr-i Faryâb'ın değil, kendisinin ifade ettiğini söyler:

Gülistân-ı ruhun evsâfını kim bu hakîr itdi
Ne Sa'dî vü ne hod Hâfız ne Selmân u Zahîr itdi (G.442/1)

2.10.9. Muîn (ö.1652)

Muîn Divanı'nda ismi Sahbân b. Vâil'le birlikte anılan Zahîr-i Faryâbî tıpkı Muîn gibi sevgilinin övgüsünü kıskanmaktadır:

Reşk ider nadire-i medhüne mânend-i Muîn
Cân-ı Sahbân-ı 'Arab rûh-ı Zahîr-i A'câm (G.45/7)

2.10.10. Cevrî (ö.1654)

Aşağıdaki beyit IV. Murad için yazılan bir kasidede yer alır. Ne Cevrî, ne de devrinde olmuş olsalar Zahîr ve Selmân bile sultanı vasfetmekten âcizdirler:

Belki Cevrî gibi vafında olurdu kâsır
Olsa devrinde eger nice Zahîr u Selmân (K.40/15)

2.10.11. Şehrî (ö.1660)

“Tırnağının şiiri, vücudu parçalayıcı olmayınca farzedelim ki Hüsrev ve Zahîr benim” demek suretiyle Hüsrev ve Zahîr'in şiirlerinin bir bakıma kulağa hoş gelmeyen bir özelliğe sahip olduğunu iddia eder (Demirel 1999:466). Gazele bakıldığında şairin son beş beyitte İran şairlerini anarak kendisini bu şairlerle mukayese ettiğini ve şairlik kudretiyle kendisini daha üstün gördüğü fark edilmektedir:

Şi'r-i nâhun-be-dil-zen olmayıcak
Tutalum Hüsrev ü Zahîr benem (G.60/9)

2.10.12. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Zahîr ve Hüsrev, bir gazel beytinde Tıflî'nin kendisini üstün gördüğü şairler arasında geçer:

Tıfliyâ sözlerime bende Zahîr ü Hüsrev
Tab'ıma hâme-i çâlâk gulâm-ı Hindû (G.148/5)

2.10.13. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, zamanının mucizevî bir söyleyişe sahip söz söyleyenleri arasında olduğunu düşünür. Zahîr ve Hâkânî ise onun yüce niteliklere sahip nazmına hayran olmaktadır (K.11/31). “Mucizeler söyleyen Zahîr, eğer şairin kasidelerini görmüş olsaydı, gıpta ederek tıpkı bir kalem gibi başını eğdi” (K.21/37) diyen Neşâtî, en son beyitte ise görenlerin, kendi şiirlerini Zahîr-i Fâryâb'ın şiirlerine tercih edeceğini söyler:

Husûsâ ol sühan pür-zûr üstâdem ki eş'ârım
Gören tercih ider nazm-ı Zahîr-i Faryâb üzre (K.23/25)

2.10.14. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Behcetî Hüseyin Efendi, divanı'nda şair kıymetinin bilinmediğinden yakınır. “Zahîr, bütün nazım metaini yüklenerek Fâryâb'dan gelse bile mânâ ehline bir fayda sağlayamaz.” demek suretiyle genel anlamda şiirin ve şairin kıymetinin bilinmediğini ima etmektedir. Burada şairin adını tevriyeli kullanarak “Zahîr” kelimesinin “arka çıkan, yardımcı olan” anlamına da göndermede bulunur:

Olmaz Zahîr-i himmeti erbâb-ı ma'nîye
Gelse meta'-ı nazm ile ger Fâriyâbdan (K.23/49)

2.10.15. Kelîm (ö.1686)

Kelîm, divanında Zahîr ve Selmân'ı birlikte anarak onlar karşısında üstün olduğunu iddia eder. Şairin mucizeler gösteren kelimeleri karşısında hem Selmân, hem de Zahîr efsunlu bir kıskançlık içindedirler (G.187/3). Şair, nazım diyarı içerisinde elindeki kalemi, Zahîr ve Selmân karşısında üstünlük hükmünü koymuştur

(G.231/5). Aşağıdaki beyitte de Anadolu mülkü içinde Zahîr'e ulaştığını ve her beytin kendisi için bir Fâryâb mülkü olduğunu söyler:

İrdüm Zahîre nazm ile ben mülk-i Rûmda
Her beyt bana memleket-i Fâryâb olur (K.29/44)

2.10.16. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Sultan Mehmed'in vasıflarının kaleme alındığı bir kasidede Sırrî'nin tertemiz şiirlerinin ışığı etrafında Enverî'nin ruhunun pervane olduğunu, Zahîr-i Fâryâb'ın da şiirlerinin sofrasına "bârekallah" dediğini söyleyerek övünür:

Şem'-i nazm-ı pâküme pervâne rûh-ı Enverî
Bârekallah h'ân-ı eş'ârum revân-ı Faryâb (T.1/43)

2.10.17. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

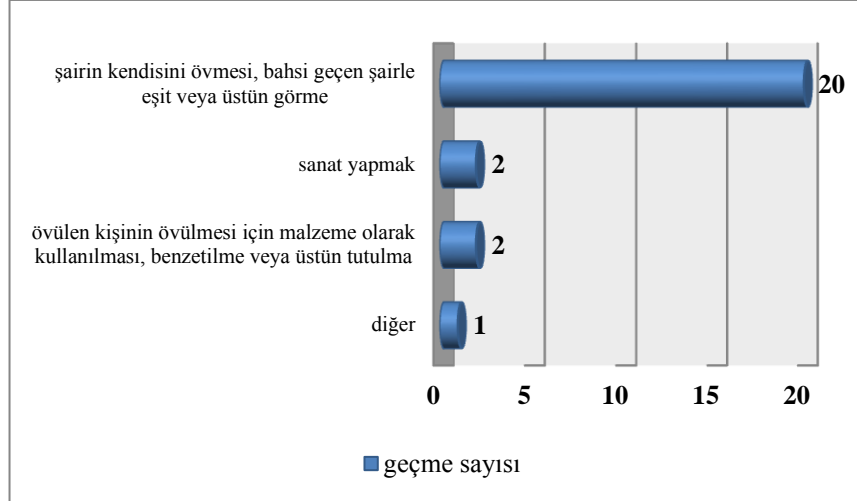
Zuhûrî, Vezir-i azam Salih Paşa için yazdığı bir kasidede savaşçılıkla ilgili terimler kullanır. Söz alanı sanki bir savaş meydanıdır ve Zuhûrî yaralayıcı sözlerinin mızrağıyla Selmân ve Zahîr'in sînesini parçaladığını iddia eder:

Şâ'ir-i tîg-zebânam ki sinân-ı reşki
Eyledüm çâk-res-i sîne-i Selmân u Zahîr (K.9/36)

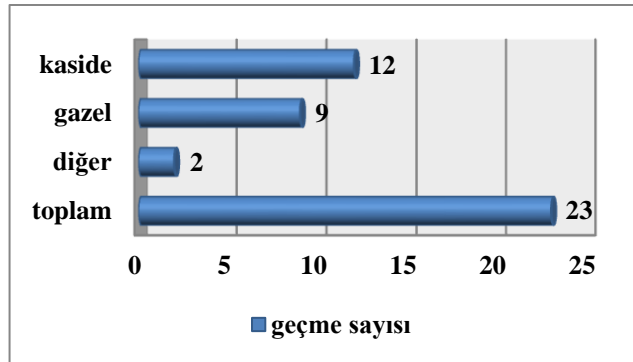
2.10.18. Ferîdun (ö.1658/9)

17.yüzyılda yaşamış Bosnalı şairlerden Ferîdun, kasidelerinin Zahîr tarafından görüldüğü takdirde nazım sahasının Hüsrev'i olduğunu kabul edeceğini düşünür:

Hüsrev-i nazm olduğum teslîm iderdü şühbesiz
Bu kasîdem tarzını görse Zahîr-i Fâyâyâb (K.9/45)

Şekil 13. Zahîr-i Fâyâyâbî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 14. Zahîr-i Fâyâyâbî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, 17.yüzyıl divanlarından tarayabildiklerimiz içinde Zahîr-i Faryâbî, 18 divanda 23 kez geçmektedir. Bunların 12'i kaside, 9'u da gazeller kısmındadır. Divan şairleri kendilerini Zahîr'le mukayese ederek ondan üstün olduklarını ifade ederler (20 kez). Ayrıca şairler “Zahîr” kelimesinin “yardımcı olan, arka çıkan” anlamını da beyitlerde kullanarak kelime oyunlarına başvururlar.

2.11. NİZÂMÎ-İ GENCEVÎ (ö.1209)

İran edebiyatının meşhur mesnevî şâirlerinden olup aynı zamanda ilk hamse yazarı Nizâmî, Gence şehrinde doğması dolayısıyla “Genceli” namıyla şöhret bulmuştur. Nizâmî-i Gencevî adıyla tanındı. Yaşadığı dönem Selçuklular dönemidir.

İran edebiyatında ilk kez beş mesnevîyi bir araya getirdi. Mahzen-i Esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker ve İskender-nâme ’den meydana gelen hamse, İran ve Türk şairlerince örnek olarak kabul edilmiştir. Bu beş mesnevîye “penc-genc” de denir. Dünyaya değer vermeyen, kanaatkâr ve mutasavvıf bir şairdi. Kaynakların bildirdiğine göre, dönemin padişahları ve devlet büyüklerinin fazlasıyla takdirine mazhar olmasına rağmen, diğer şairler gibi devlet büyüklerine kaside sunma, onları överek yüceltme eğiliminde olmadı. M.1025 senesinde, 84 yaşında doğduğu şehir olan Gence’de vefat etti.

Klasik edebiyatımızda hamse yazma geleneğinin öncüsü sayılan Nizâmî’nin eserlerine pek çok tercüme yazılmıştır. Bu yönüyle birçok şairimiz onun gibi hamse yazma yolunda olmuşlar ve kendilerini Nizâmî ile mukayese etmişlerdir. Beyitlerde şiiri, şiirdeki mahareti ve hamsesi ile anılan bir şairdir (Zavotçu 2006:384; Akalın 1994:9; İpekten, M.İsen 1988:74).

2.11.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Biri kaside, biri de bir gazel beyti olmak üzere Nizâmî’yi divanında iki beytinde zikreden Ganî-zâde, şairin kendisinin de hamse sahibi olması dolayısıyla Nizâmî’yi de bu münasebetle anar. Kendi hamsesini “penc kubbe-i hûb” yani “beş güzellik kubbesi” olarak niteleyen şair aynı zamanda “Sıra, düzen, tertip” gibi mânâlara gelen nizâm kelimesi ile Nizâmî’nin isminin mânâsını sanatlı bir biçimde kullanarak bu kelimeler arasında tevriye ve iştikak yapar. Yine aynı şekilde “penc” kelimesiyle de şair aynı kökten gelen “pençe” kelimesini bir beyitte kullanır ve Nizâmî’nin “penc-genc”ine pençe atacak kadar iyi ve üstün olduğunu söyler (K.22/17). İkinci beyitte şair, kendisini asrının Nizâmî’si olarak görürken, her bir beytinin de Nizâmî’nin Hamse’si kadar şöhret sahibi olduğunu söyler:

Nazm içre çün Nizâmî-i 'asr oldı Nâdirî
Her penç beyti şöhre-i şehri oldı hamse-veş (G.61/5)

2.11.2. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

“Ey Rızâyî, sözlerimiz Nizâmî'nin nazmını kışkandırdı ve bu alanda sözleri sihirli pek çok üstada yetiştik” diyerek Rızâyî, Nizâmî'yi üstat olarak gördüğünü de belirtir. “Yetiştik” sözüyle de Nizâmî'nin sanatıyla aynı seviyede olduğunu düşünür:

Rızâyî sözlerimiz oldı reşk-i nazm-ı Nizâmî
Bu fende bir niçe üstâd-ı sihr-kara yitişdik (K.23/5)

2.11.3. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Azmî-zâde Mustafa Hâletî Divanı'nda ismi geçen İran şairlerinden biri de Nizâmî-i Gencevî'dir. Nizâmî'nin isminin mânâsını Hâletî şiirlerinde sanatlı bir biçimde kullanır: “Sıra, düzen, tertip” gibi mânâlara gelen nizam ve nazm kelimeleri ile Nizâmî kelimesi arasında tevriye ve iştikak yapar. Bu itibarla divanda aynı anlamları içeren iki beyitte (K.10/29, Alıcı 1992:100) iki kez zikredilir:

Varurdu nazm içinde Nizâmî makâmına
Geleydi Hâletî'ye eger intizâm-ı hâl (G.488/5)

2.11.4. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

Eserlerinde İran şairlerini geride bıraktığını iddia eden, hamsede de Nizâmî'yi geçtiğini ve Câmî ve Delhî'ye ulaştığını söyleyen Atâyî, bu kasidesini Sultan Murad Han için kaleme almıştır:

Nizâmî Hamsesi kim pençe-i pûlâd-ı nîrümdür
Yorulmadı nice Delhî vü Câmî'den emân buldı (K.20/83)

2.11.5. Nef'î (ö.1635)

Nef'î, divanında Nizâmî'nin ismine dört kez yer verir. Kendi gibi şair olmadığını ifade eden Nef'î, Nizâmî'nin nazım kudretine teslim olduğunu söyler (K.27/38). Yine bu şekilde kendini övdüğü bir kasidede Nizâmî'nin, Nef'î'nin kaside tarzını görmüş olması durumunda; Hüsrev'in, "Şirin'in ve Hüsrev'in pek çok ülkeler gezip dolaşmış maharetli bir ressamı olan" (Hacıeminoğlu1999:56) Şâpur'un başlarından geçenlerle ilgilenmeyip anmayacağını dillendirir (K.35/42). Aynı zamanda burada "İran ve Türk edebiyatlarına has klasik mesnevî konusu olan" (Hacıeminoğlu 1999:56) Hüsrev ü Şîrîn'in en meşhur şairlerinden olan Nizâmî'nin bu özelliğine de atıf söz konusudur. Şeyhülislam Muhammed Efendi için yazdığı bir kasidede Nef'î, şeyhülislamın fikrinin kuvvetini Kemâl ve Hüsrev'e, nazımdaki ender görülen sanat kudretini de Nizâmî'ye benzeterek şairi zikreder (K.50/51). Son beyti tetkik ettiğimizde de Sultan I. Ahmed için yazılan kasidede şair daha önceki beyitlerde sözün, yani şiirin nasıl olması gerektiğine vurgu yapar. Ona göre bir söz ya vahiy olmalı, ya da ilham kaynaklı olmalıdır. Bütün bu görüşlerini gayet sanatlı bir biçimde ifade eden Nef'î, kasidenin altıncı beytinde de adeta tüm bu özellikleri kendinde görür ve bu tarz üzere inci gibi sıralanan ve adeta bir mucize gibi olan sözleriyle şairlik tabiatını Nizâmî'ye benzetir:

Âferîn ol sühan-ârâ-yı Nizâmî-tab'a
Ki ola fikri bu gûne dür-i i'câzı nazîm (K.8/6)

2.11.6. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Aşağıdaki gazel beytinde Fehîm-i Kadîm, Nizâmî'nin şairlik kudreti yanında kendi sanatını daha üstün gördüğünü söyler. "Kendisine nazım mülkünün melikiyim dese bile şairlik tabiatımın yanında Nizâmî, ufacık bir çanak yalayıcı bile olamaz" diyen Fehîm, kendini bu şekilde över:

Melikü'l-mülûk-i nazmam dese fahr idüp Nizâmî
Yine tab'umun Fehîmâ olamaz kemîn tufeyli (G.285/7)

2.11.7. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda Nizâmî'nin ismine üç yerde rastlanmaktadır. Cevrî'ye göre Nizâmî söz meclisinde Cevrî karşısında âcizdir (K.16/13). Cevrî, şiirini bulunduğu mertebeden daha aşağılara düşürse bu mertebe ancak Nizâmî'nin mertebesi olabilir (K.20 /39). Şair, sözleriyle Nizâmî mülküne girer, burada şair bir yandan Nizâmî'yi şairliğiyle överken “sözde” kelimesini kullanarak kelime oyunu yapar. Yani hem sözleriyle o mülke ayak basmıştır, hem de “sanki” anlamı vererek aslında o mülke girmeye gerek görmediğini ifade etmek suretiyle kendi şairlik kabiliyetinin yüksek oluşuna gönderme yapar. Kendini bu şekilde vassafeden şair, Nizâmî'nin Hamse'si içinde yer alan en tanınmış eseri *Mahzen-i Esrâr*'ı bile kıskanmaya gerek duymaz:

Biz ki girdük sözde ey Cevrî Nizâmî mülkine

Dürr-i nazm-ı Mahzen-i Esrâra yokdur reşkümüz (G.104/5)

2.11.8. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Ahmed Çelebi Divanı'nda Nizâmî'nin ismine, tümü kaside beyitleri olmak üzere üç yerde rastlanır. Şair, Nizâmî ve Kemâl İsfahânî'yi erbâb-ı dil, yani gönül ehli olarak görür ve över. Onların dilinden anlamayanların ise ancak birbiriyle söyleşeceğini ifade ederek bu şairlerin anlaşılmadığından yakınır (K.7/27). Şair beytinde Nizâmî'ye “Hazret” diyerek hitap eder. O öyle bir hazrettir ki onu niteleyenler henüz ona birinci ve ikinci bile dememişlerdir (K11/73). Aşağıdaki beyitte de “Her hünerli gönlün beğendiği şiir ki, zamanının Hüsrev'i olan Nizâmî'den meydana gelir.” demek suretiyle Nizâmî'yi över:

Her şi'r-i dil-pesend hüner kim zuhûr ider

Ol Hüsrev-i zamâne Nizâmî tebârdan (K.21/22)

2.11.9. Nâilî (ö.1666)

“Eğer Nizâmî mücevherli şairlik tabiatının hocası hamse tertibine kemiş kalemle başlasaydı, benim yumuşak başlı şairlik atımın hareketleri amaç edilen menzile ermeye çalışmazdı” (Na’tler.5/36) anlamına gelen ve tek başına anlaşılması oldukça zor olan bu beyti anlamak için önceki ve sonraki beyitlere baktığımızda Nâilî’nin kendi şairlik tabiatını Nizâmî’yle karşılaştırdığını ve kendisini Nizâmî’den üstün gördüğünü okuruz. Vezir-i azam Salih Paşa için yazılan bir kasidede şair kendini “nâzım-ı hoş-lehçe”, yani lehçesi hoş bir şair olarak över. “Eğer Nizâmî, Nâilî’nin beyitlerinden birisini tazmin²⁰ edip sözlerinin lezzetinin eserini görmüş olsaydı, Ferhad’a Hüsrev bile şirin görünürdü” (K.16/30) diyerek övünen Nâilî, nazım, Nizâmî ve tazmin kelimelerini beyitte kullanak kelime oyununa başvurur:

Benim ol nâzım-ı hoş-lehce ki etseydi eger
Tâze bir beytimi nazmında Nizâmî tazmîn (K.16/29,30)

2.11.10. Ferîdî (ö.1672)

Sözü değerlendirenler, yani bir mânâda sözün kıymetini bilenler Ferîdî’nin inci nizamında dizilmiş nazımlarını takdir ederler. Bunların kim olduğunu beytin ikinci mısrasında kendisi söyleyecektir ki bu şairler Nizâmî ve Hüsrev’dir:

Dürr-i nazm-ı Ferîdî’yi ider tahsîn sühan-sencân
Gerek Hüsrev-terâzî-dâr-ı şi’ri ger Nizâmîdür (Kt.5/6)

2.11.11. Mezâkî (ö.1676/77)

17.yüzyılın mevlevî şairlerinden Mezâkî Divanı’nda Nizâmî, şair Nizâm’la beraber, kelimenin aynı kökten gelmesi dolayısıyla iştikak ve tevriye yapılarak anılır

²⁰ Tazmin: başkasına ait olan bir mısra veya beyti isim tasrih ederek veya etmeyerek intihal ve tevarüd olmaksızın kendi şiirine alma sanatı (Devellioğlu 1995:1044).

ve bu şairleri över. Aynı zamanda “nizam”, “Nizâmî” ve “muntazam” kelimeleriyle şiirdeki mânânın gelişigüzel değil, muntazam olması gerektiğini ima eder:

Muntazam olsa dür-i silk-i me'ânî sözde
Okunan nazm-ı Nizâmî vü Nizâm olsa bize (G.390/7)

2.11.12. Adnî Receb Dede (ö.1684)

Adnî Receb Dede, Abdülhalim Çelebi için kaleme aldığı bir kasidesinde Nizâmî'nin, şairin Abdülhalim Çelebi'yi övdüğü beyitlerden birini kendi şiirleri içine ilhak edip eklese, bu yaptığının Nizâmî'nin nazmına şan katacağını söyleyerek övdüğü kişiyi Nizâmî'den üstün görür:

Kılsa ol bir beytini evsâfunun ilhâk eger
Nüsha-i nazm-ı Nizâmî'ye bile 'unvân virür (K.27/74)

2.11.13. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî, bir beytinde “inci gibi sıralı olan şiirlerindeki gizli mânâ hazinesini açabilecek kişi olarak gördüğü (G.740/9) *Nizâmî*'nin isminin mânâsını şiirlerinde sanatlı bir biçimde kullanır” (Karayazı 2012; M.3/112). Bu suretle divanında üç kere ismi geçer. Kalan son beyitte ise şair, Nizâmî'yi nazmına nizam ve düzen veren bir şair olarak anar. Bunda elbette Nizâmî'nin isminin “nazım, intizam, nizam” gibi aynı kökten gelen kelimelerle benzeşerek şairin bu kelimelerle söz sanatı yapmasının da rolü büyüktür:

Vir nazmuma silk-i intizâmı
Tahsîn ide tab'uma Nizâmî
Virdi nazmum 'ukûd-i nazma nizam
Ben Nizâmî-i nazm-sencânem (K. 43/42)

2.11.14. Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi (ö.1693)

Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi'nin divanında pek fazla şair ismine rastlanmaz. İran şairlerinden ise sadece Nizâmî'nin ismine rastlanılan divanda şair, Nizâmî'nin Hamse'sinden geri kalmayacağını iddia eder:

Nizâmî Hamsesinden nazm-ı pâkın kalmaz ey Sa'dî
Ki revnak-bahş-ı üslûb-ı sühandır pençe-i cânân (G.91/5)

2.11.15. Nazîf (ö.1693)

Nazîf Divanı'nda şair, Nizâmî'yi mu'ciz-beyan (anlatışı herkese benzemeyen) olarak niteler, kendisini de o ayarda görür ve "biz de onun gibi olsak layıktır" der:

Biz pîr ü nazîm-i bedi'ü'l- makâleyiz
Olsak revâ Nizâmi-i mu'ciz-beyân kadar (G.54/8)

2.11.16. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Nâzım, Sadrazam Ali Paşa için kaleme aldığı bir kasidede kendisini Nizâmî ve Züheyr'le aynı kefeye koyar, çünkü şairler güruhu arasında nükteleriyle övülen odur:

Benüm ol nüktesenâ say-ı güruh-ı şu'arâ
Vasf-ı pâkünde benüm şimdi Nizâmî vü Züheyr (K.10/39)

2.11.17. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

İshak-zâde Zuhûrî'nin vefatı münasebetiyle yazdığı mersiyede Fasih Ahmed Dede, Zuhûrî'nin şairliğini överken "nazm" ve "Nizâmî" kelimeleri arasında iştikak ve tevriye sanatı yaparak Zuhûrî'yi şiir vadisinde Nizâmî'ye benzetir:

Nizâmiydi nazmda hâce-i sâniydi inşâda

Hüner-senc ü ma'ârif-perver üstâd-ı sühan-verdi (Mrs.6/2)

2.11.18. Nâbî (ö.1712)

Nâbî Divanı'nda Nizâmî'nin ismi doğduğu yer olan "Gence"ye atıfla sadece "Gencevî" olarak geçer. Genel itibariyle beyitlerde hamse yazarı olması münasebetiyle anılır. Buradaki önem aynı zamanda Nizâmî'nin bu alanda ilk oluşuna da dayanır. Klasik edebiyat şairlerinin beyitlerde sık kullanarak oyun yaptığı kelimelerden biri olan "genc", yani "hazine" kelimesidir. Nizâmî'nin doğduğu yerin de "Gence" olmasıyla kelime, böyle kullanımlara müsait hale gelmiştir. Aşağıdaki beyitte de "gencûr" yani "hazine bekçisi" kelimesiyle "Gencevî" arasında böyle bir kullanım görülmektedir. Şair "ona nisbetle" diyerek andığı Mevlânâ'nın Mesnevî'sini Nizâmî'nin hamsesi ile kıyaslamış ve şairin hamsesini hazine bekçisine benzeterek, bu hazinede ancak Nizâmî'nin hamsesinin dilenci eli gibi açılmış bir şekilde kalacağını ifade etmiştir:

Olmuş güşâde pençe-i deryûzeger gibi

Nisbetle ana hamse-i gencûr-ı Gencevî (T.51)

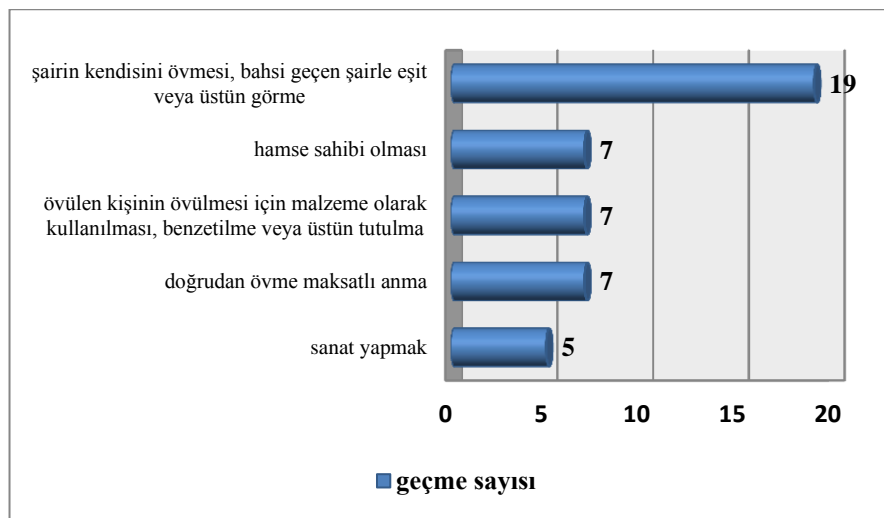
2.11.19. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Şair, lutfunun ilim ehline verdiği revaç ve teşvikle Nizâmî'nin tarzının mânâ cevherini bulduğunu söyleyerek memduhunu över (K.1/34). Şair, bir gazelinde "ma'ânî gevheri yatur dilümde" diyerek kendini överken son beytinde Nizâmî'nin ismine yer verir. Nizâmî'nin Hamse'si şaire göre her biri bir genc (hazine) olan Nehcî'nin beyitlerinden meydana gelmiştir, yani Nizâmî ilhamını Nehcî'den almıştır (G.79/5). Yine "sühan" redifli olan ve kendisini pek çok İran şairinin ismini anarak onlardan daha iyi bir şair olarak gördüğü gazelinde Nizâmî'nin, hamsesiyle beraber ona sözler saçacağını belirtir (G.242/7). Sadrazam Ahmed Paşa için yazdığı bir kasidede şair, paşayı maarif ehlini lutfuyla teşvik etmesiyle över ve Nizâmî'nin de bu suretle mânâ cevherinin yolunu bulduğunu söyler (K.3/34). Divanda geçen son

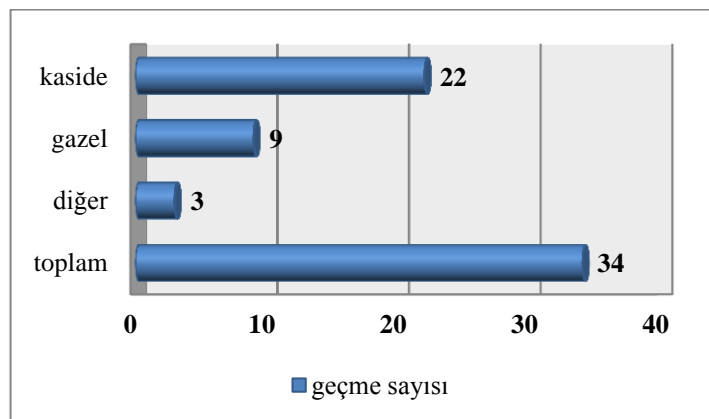
beyitte de sadece Nizâmî'yi değil, Enverî, Firdevsî ve Hâkânî-i Şîrvânî'yi de anar ve vezir İbrahim Paşa için yazıldığı anlaşılan kasidede paşanın övgüsünden meydana gelmiş olan övgü incisini, yani Nehcî'nin bu kasidesini, adı anılan İran şairleri görmüş olsalar, bu işin nasıl yapılacağını anlarlardı demek suretiyle paşayı över:

Dür-i medhün dizilmek nic' olurmuş ta ki görsünler

Nizâmî Enverî Firdevsî Hâkânî-i Şîrvânî (K.5/65)

Şekil 15. Nizâmî-i Gencevî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Münasebetleri

Şekil 16. Nizâmî-i Gencevî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, İran edebiyatının meşhur mesnevî şâirlerinden olup aynı zamanda ilk hamse yazarı Nizâmî'nin (Akalin 1994:9) ismi, inceleyebildiğimiz 17. yüzyıl divanlarından 19 tanesinde geçmektedir. Geçiş sıklığında ağırlık kaside

beyitlerinde olup 22 kaside beyti bu anlamda tespit edilmiştir. Gazel beyitlerinde ise 9 kez olmak üzere toplam 34 beyitte Nizâmî'nin ismine rastlanmıştır. İlk hamse yazarı olması itibarıyla şairler Nizâmî'ye önem vermişler ve bu münasebetle ismini beyitlerinde anmışlardır (7 kez). Bu itibarla şairler genellikle Nizâmî'yi sanatıyla takdir etmekle beraber üstünlük iddiasını daha ön planda tutarak anarlar (19 kez), ya da kasidelerinde övdükleri kişiyi Nizâmî'yle bir tutarlar veya üstün görürler (7 kez). Klasik edebiyat şairleri kelimelerle oynamak suretiyle sanat yapmayı sevdiği için Nizâmî'yi anarken aynı zamanda bu kelimeyle söz sanatlarına da başvururlar. "Nizâmî" kelimesinin sözlük anlamının "nizamla ilgili" anlamına gelmesi şairlere aynı kökten gelen "nazım, nizam, intizam" gibi kelimelerle tevriye ve iştikak sanatı yapmalarına da kapı açmıştır (5 kez).

2.12. FERÎDÜDDÎN-İ ATTÂR (ö. 618/1221)

İranlı meşhur şair ve mutasavvıf olan Ferîdüddîn-i Attâr, Horasan Selçuklularının son zamanlarında, büyük bir ihtimalle 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nişabur'da dünyaya geldi. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lakabını alarak bu lakapla meşhur oldu. Attâr, kendisini tasavvufa verdikten sonra birçok seyahatlerde bulundu. Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan'a yaptığı bu seyahatlerden sonra Nişabur'a döndü ve orada inzivaya çekildi. Uzun yıllar devam eden bu inziva hayatı sonunda oldukça ileri bir yaşta iken Moğollar tarafından Nişabur'da şehid edildi.

Eserlerinden, devrindeki birçok mutasavvıf ve şeyhle tanışıp onlarla dostluk kurduğu, eserlerini okuyarak kendisini tasavvuf merhalelerini aşmaya hazırladığı, bu gayretler sonunda irşad makamına ulaştığı anlaşılmaktadır. Tasavvuf erbabının sırlarını öğrenip makam ve hallerini incelemekle yetinmemiş, tasavvufu benimseyip içine girmiş, az da olsa seyr ü süluk ile meşgul olarak kendisinden sonra yaşayan pek çok İranlı mutasavvıf-şair ve edibe önderlik etmiştir. Bunlar arasında Mevlânâ, Mahmud-ı Şebüsterî, Sa'dî, Hâfız ve Molla Câmî sayılabilir. Özellikle Mevlânâ'nın, Attâr'ı âşıkların önderi sayması, tasavvuf yolunda kendisini küçük, onu büyük görmesi, eserlerinden büyük ölçüde faydalanması, hatta onu "ruh", Senâyî'yi de ruhun "iki gözü" olarak kabul etmesi, Hallâc'daki nurun Attâr'ın ruhunda tecelli

ettiğini ve Hallâc'ın ona mürebbi olduğunu söylemesi şüphesiz bir sebebe dayanmalıdır.

Klasik nazım şekillerinin pek çoğunu kullanan Attâr, daha çok mesnevî ve gazelde başarı sağlamıştır. Attâr'ın ustalığı tasavvufî gazellerinde aranmalıdır. O, bu nazım şeklinde yalnız yaratıcı olmakla kalmayıp, kendisinden sonra gelen mutasavvıf olan ve olmayan şairlerin örnek aldığı kişi olmuştur. Gazel ve mesnevîlerinde Senâyî dâhil bütün seleflerini geride bırakmış, bu konuda onu bazı istisnalarla yalnız Mevlânâ aşabilmiştir. Gazelleri tasavvuf zevkini, özellikle vahdet-i vücûd telakkisini, ilâhî yolculuk için gerekli kabul ettiği aşkı ve âşıklığı dile getirir. Şiirlerinin çoğunluğunu oluşturan mesnevîlerin hepsi tasavvufî ile ilgilidir. Mesnevîlerinde şiire ve edebî sanatlara hâkim üstün bir hikâyeci olarak görünür. Tasavvufî bir meseleyi ele alırken temsillere başvurması, çerçeve hikâyeler içinde açık ve anlaşılır bir plana göre iç içe daha küçük hikâyeler anlatarak konuyu sıradan biri için bile daha net bir hale getirmesi ve böylece mânâları ana hikâyeye ile birleştirmede büyük bir ustalık göstermesi ona has bir özelliktir. Mevlânâ, Attâr'dan aldığı bu anlatım tarzını bazı yönlerde geliştirmiştir. Attâr, vahdet-i vücûd telakkisine daha etraflı bir metotla yaklaşır ve ona seleflerine nisbetle daha derin bir anlam verir. Onun düşüncesinde Hak'ta yok olanlar için gerçekte ölüm mevcut değildir. Çünkü Hak'ta yok olmak onları beka makamına ulaştırır. Bununla birlikte o, ateşli gazelleri, âşıkane şiirleri, mesnevîlerine ustaca yerleştirdiği manzum hikâyeleri ve bunlarda billûrlaşan orijinal fikirleriyle Mevlânâ'yı hazırlamış ve az da olsa Türk ve Arap edebiyatlarını etkilemiştir.

Attâr'ın en meşhur eseri Mantıku't-Tayr'dır ve bu eseriyle beraber anılır. 1187'de kaleme alınan bu eser, temsili bir şekilde vahdet-i vücûd inancını anlatan bir mesnevîdir. Attâr'ın; *Divan'ı*; *Îlâhî-nâme*, *Esrâr-nâme*, *Musîbet-nâme*, *Hüsrev-nâme*, *Muhtâr-nâme* adlı mesnevîleri ve *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı mensur bir eseri bulunmaktadır (Şahinoğlu 1991:95; Zavotçu 2006:159; Üstüner 2007:380,381).

2.12.1. Bahtî (I. Ahmed, ö.1617)

Bahtî Divanı'nda "Tahmîs-i Gazel-i Şeyhü'l-islâm Yahyâ Efendi" başlıklı şiirinde Attâr'ın ismi, en ünlü eseri "Mantıku't-Tayr"dan dolayı geçmektedir.

Kanı bir söz ehli tab'a sözleri kâr eyleye
 'Ârif-i billâh ola izhâr-ı esrâr eyleye
 Mantıku't-Tayr tekellüm hemçü Attâr eyleye
 Görmezüz bir dil ki tûtî gibi güftâr eyleye
 Söyledür mi yok cihânda bilmezüz söyler mi yok

2.12.2. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî, divanında "Attâr" kelimesini bazen bu mutasavvıf şairin adı olarak, bazen de eczacılığı dolayısıyla güzel koku satan kişi mânâsına kullanmıştır (G.116/8). Diğer iki beyitte ise şair Attâr'ı kastederek adeta meydan okur (G.570/8). Bu beyitlerden birisi şu şekildedir:

Arûs-u nazma tab'umdur viren hep reng ü bû şimdi
 Gehî Mânî vü geh Attârıyam ben de bu meydânun (K.23/27)

2.12.3. Nef'î (ö.1635)

Nef'î Divanı'nda Attâr, şairin şairlik kudretini takdir ettiği şairler arasındadır. "Attâr" kelimesini tevriyeli kullanarak kelamıyla elinde tuttuğu buhurdanlıkla tüm cihana güzel kokular neşreden bir şair olarak över (K.60/14). Mustafa Paşa'nın atı için yazdığı bir kasidede paşa için "yaratılışının güzelliği ruh-ı Attâr'ı diri tutar." ifadelerini kullanır (K.46/30). Vezir-i azam Muhammed Paşa'nın kasrı için yazdığı kasidede şair, Attâr'ın doğum yeri olan Nişabur'la birlikte tamlama yapar ve kasrın buhur saçan bezminin Attâr'ın nefesi olduğunu söyler (K.35/13). İsminin geçtiği son beyitte ise şair, Attâr'ı, Mevlânâ'nın en meşhur eseri Mesnevî'sindeki anlaşılmayan yerleri şaire ders veren bir üstat ve şeyh olarak görür:

Hâk-i pâ-y-i Şeyh Attârım ki oldu himmeti
Tab'ıma üstâd-ı ders-i müşkilat-ı Mesnevî (K.17/35)

2.12.4. Sehmî (ö.1645)

Sehmî, divanında Attâr'dan ve Mantıku't-Tayr'dan övgüyle bahseder. Şaire göre hikmetin kokusu Attâr'dan alınır (G.69/2). Diğer beytinde ise şair nazmın pehlivanlık meydanında Attâr ve Selmân'a adeta meydan okur:

Disün ben âlem-ârâ pehlevân-ı ârsa-ı nazmam
Çevirdüm pençe-i Selmân-ı sihr-ârâ vü Attârı (K.15/35)

2.12.5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

“Attâr” kelimesi Âlî Divanı'nda geçen bu beyitte “bâd” ve “nâfe” kelimeleriyle tevriyeli olarak kullanılırken, doğum yeri olan Nişabur'la beraber zikredilmiştir:

Her bir şigen-i turra-i bâd-ı nefesimden
Bin nâfe-i Attâr-ı Nişâbûr nühüfte (G.90/3)

2.12.6. Peşteli (Budinli) Hisalî (ö.1651)

Peşteli Hisalî Divanı'nda Attâr'ın ismi üç yerde geçer. İki beyitte “Hâce-i Attâr” tamlamasıyla anılırken şiiirlerinin büyüsunün bir güzel koku gibi cihanı kapladığı ifade edilir (G.182/3, G.386/5). Üçüncü beyitte ise Mantıku't-Tayr adlı eseri münasebetiyle anılışı söz konusudur:

Hayl-i mürgânun debistânı dilâ gülzârdur
Mantıku't-Tayr okıdur gül bülbüle Attârdur (G.115/1)

2.12.7. Cevrî (ö.1654)

Cevrî, divanında üç yerde Attâr'dan bahseder. Bir beyitte kendisini Attâr ve Senâyî'ye benzeten şair, bu benzeyle sözlerinin rind ve zâhidler tarafından vird-i zeban olacağını ifade eder (K.18/42). Başka bir beyitte övdüğü kişiyi Attâr ve Senâyî'ye takdir ettirir. Bu öyle bir takdirdir ki, övgüye mazhar olan kişinin sesi ruhlar âlemine erişse, Attâr ve Senâyî bu sesle raksa kalkar (K.28/31). Üçüncü beyitte ise isminin geçmesi şu şekildedir:

Târumâr eyleyelüm tabla-i hestîyi temâm
Rûh-ı Attâra anduralum yagmayı (G.252/2)

2.12.8. Muîn (ö.1652)

“Anber ve misk kokan nefesinle (şairlik kudretinle) âleme öyle bir nam saldın ki, Attâr ismini unutturdun” demek suretiyle şair kendisini Attâr'dan üstün görür. Aynı zamanda “Attâr” kelimesinin “güzel koku satan kişi” anlamıyla “anber” ve “misk” kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır:

Bir enfâsıyla yakdun ‘anberi miski tamâm itdün
Unutturdun Muînâ ‘âleme sen nam-ı Attârı (K.1/43)

2.12.9. İlmî (ö.1655)

Feridüddin Attâr, baba mesleği olan attarlıkla uğraşmasından dolayı klasik şiirde bu münasebetle sık sık zikredilir (Yekbaş 2009:1149). Attarlarda şifalı bitkilerin yanı sıra güzel kokuların da bulunmasından dolayı şiirlerde çiçek adları da sıkça yer alır. İlmî, divanında böyle bir tablo çizerken gülün baharda açılmasıyla mutluluk verdiğini ve âleme kokular neşrettiğini ifade eder ve bu haliyle onu Hoca Attâr'a benzeter (K.4/13). Bir gül bahçesindeki gül, bülbül, gonca ve gül dalı bir tarikata intisab eden sâliklere benzetilerek tasvir edilir. İnleyen bülbül Gülşenî, gonca mevlevî, gül dalı Nakşibendî ve gül ise Attâr'ın izindedir (K.15/13). Aşağıdaki

beyitte de Attâr ilim sahibi oluşuyla anılır ve sanki bir Attâr dükkânının âleme kokular saçması gibi ilmiyle âleme güzel kokular neşreder:

Bûy-ı pak ile muattâr 'âlemi
Eyler olmuş Hâce-i Attâr-ı 'ilm (K.7/10)

2.12.10. Ferîdun (ö.1658/9)

Ferîdun Divanı'nda Attâr'ın ismi iki kere geçmektedir. Bunlardan biri bir gazelinde geçer ve Attâr'ın Mantıku't-Tayr eserini över (G.42/5). Diğer bir beytinde ise kendisine seslenerek sözlerinin adeta Attâr'ın bir nüktesi olduğunu söyler ve kendisini Attâr'a benzetir:

Ey Feridûn tûtî-i kilik-i belâgat-kârımın
Nükte-i Attâr-ı nişâbûrdur her nağmesi (G.167/5)

2.12.11. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Ahmed Çelebi Divanı'nda Attâr'ın ismi üç defa geçmektedir. Şair kendisini vahdet köşesinin şairi Attâr olarak nitelendirir (K.11/75). Bu kasideden bir önceki kasidede ise şair övdüğü kişiyi Attâr'dan üstün görür (K.20/10). Gazeller kısmında da şair kendini istiğna (tokgözlülük) hasletiyle överken, gönlünü de tevekkül pazarının Hoca Attâr'ı olarak nitelendirir:

Mâlik-i Dînâr-ı Şehrîstân-ı istignâ benem
Hâce-i Attâr-ı bâzâr-ı tevekküldür gönül (G.107/2)

2.12.12. Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1664)

Celvetî dergâhında Aziz Mahmud Hüdayî tarafından yetiştirilmiş ve aynı dergâhta şeyhlik yapmış mutasavvıf bir şair olan (Aydın 2004) Fenâyî Cennet Efendi, "ismi olup cismi olmayan efsanevî bir kuş olan ve mecâzen âlemin maddi

varlığını da, bu âlemin tıpkı anka gibi ismi olup cismi olmayan bir yapısı olması dolayısıyla karşılayan” (Üstüner 2007:51) anka kuşuna eren kişinin varlık dağını mahvedeceğini, bunun da Attâr gibi kuşların lisanını bilmekle mümkün olabileceğini anlatır (G.320/5). Kaf Dağına varmadan anka kuşunun bilinmeyeceği gibi, Mantıku’t-Tayr’ı bilmeden de Attâr’ı anlamak mümkün değildir (Müfr.386). Vahdet yolunda olanlar için Mantıku’t-Tayr, tasavvufî sembollerden olan hâl (yüzde bulunan ben) ve hatt’a (ayva tüyü)²¹ ait mânâları ihtiva ettiğini ifade etmektedir:

Mantıku’t-Tayr oldı ehl-i vahdete hâl ü hattun
Hemçü Attâr tercümân itmek dilersin ey gönül (G.52/5)

2.12.13. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı’nda Feridüddin Attâr’ın ismi iki kez zikredilir ve şair “itibar çarşısı”nda Attâr’ın şöhretini takdir etmektedir. (Med.30/7) Diğer beyitte ise ismini Senâyî ile birlikte anarak takdir eder:

Mestiz ol câm-ı fenâdan ki kenarındaki hatt
Nâilî nice Senâyî nice ‘Attâr okudur (G.98/9)

2.12.14. Neşâtî (ö.1674)

Büyük mutasavvıf ve aynı zamanda şair olan Mevlânâ için yazdığı bir kasidede Neşâtî, Attâr’ı Mevlânâ’nın kokusuna hasret çeken olarak niteler:

Dil-beste-i rengi cân-ı Assâr
Hasret-keş-i bûy-ı rûh-ı Attâr (K.6/25)

²¹ Hal (ben): tasavvufta mecazen Zat-ı İlâhî; Hakk’ın mutlak gayb ve bilinmeyen hüviyeti; Hakiki vahdet noktası; gayb âlemi; günah karanlığı ve mürşidin istiğna makamında, zâta ulaşma denizinde bazen müstağrak olması gibi anlamlarda kullanılır. Hat ise sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleri demektir ve tasavvufta mecazen müşahede, berzah ve gayb âlemi; Hakk’ın vechinin belli olması ve O’nun sıfatları; vahdette beliren, vahdet üzerinde görünen kesret anlamlarındadır. (bkz. Üstüner:280)

2.12.15. Sâbir Mehmed (ö.1679)

Bir na't beytinde adı, Hassân, Sa'dîve Sahbân ile birlikte anılan Attâr, Hz. Muhammed'in de olduğu bir meclisin övücüleri arasında yer alır:

Bir cem' ki vâsıfları Sahbân ile Hassân
Bir cem' ki meddâhları Sa'dî vü Attâr (K.1/78)

2.12.16. Dânişî (ö.1683)

Dânişî Divanı'nda Attâr, ünlü eseri Mantıku't-Tayr münasebetiyle geçer:

Ol tezerv-i hûb güftârun dilin dildür bilen
Her cihetden kuş dilün Attâr bilmez kim bilür (G.83/3)

2.12.17. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî, Feridüddin Attâr'ı divanında kasideler ve gazeller kısmında birer kez anar. "Hem mesleği, hem de ünlü mesnevîsi Mantıku't-Tayr vesilesiyle zikreder" (Karayazı 2012). İlk beyitte şair, Attâr'ın meclisine yelpazesıyla şeker saçar (K. 43/40). Gülbahçesinin mektebinde Sa'dî'nin Gülistân'ını tamamlayan kuşlar Mantıku't-Tayr okuyarak Attâr olurlar:

Gülsitâni mekteb-i gülşende itmâm itdiler
Mantıku't-Tayr okuyup her murg bir Attâr olur (G. 145/ 2)

2.12.18. Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)

Niyâzî-i Mısrî, tasavvufî bir eser olan Mantıku't-Tayr'ın edebî bir eser olmasına rağmen onu fesahat²² ehlinin anlayamayacağını, anlamak içinse ya Attâr, ya da tayyâr (uçmayı bilen) olmak gerektiğini söyler:

Dilâ bu Mantıku't-Tayr'ı fesâhat ehli anlamaz
Bunu ancak yâ Attâr u yâhud Tayyâr olandan sor (G.59/5)

2.12.19. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Şair, I. Mustafa'nın övgüsü için yazdığı bir kasidede sultanın kalemini Attâr'ın kalemine benzeterек dua eder:

Sitemâ kilik-i Attârda böyle pür-nakş eylesün
Harf-i evsâfunla levh-i mihr ü mâhı Enverî (K.13/12)

2.12.20. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Fasih Ahmed Dede Divanı'nda Attâr, Mantıku't-Tayr münasebetiyle geçer. "Gül ve bülbül" mazmunlarının kullanıldığı beyitte bahar sanki bir hocadır ve Attâr'a benzetilir. Seher yeli güllerin yapraklarını açtıkça, bahar Attârı bülbüle bu hâdise karşısında Mantıku't-Tayr okutur:

Safha-i gülleri açdukça nesîm-i eshâr
Mantıku't-Tayr okıdur bülbüle Attâr-ı bahâr (Metâli'.19)

²² Fesahat: Sözü'n kusursuz ve açık olması anlamında belagat terimi. Fesahat sözlükte "açık seçik olma, havanın açık ve berrak olması, sütün yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf ve halis olması" mânâlarına gelir. Bundan hareketle sözü'n kusurlardan arınmış olmasına fesahat böyle söze veya onu söyleyene de fasîh denilmiştir. (bkz. "fesahat", DİA, c.12, s.423,424).

2.12.21. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî, bir kasidede kalem erbabı olması münasebetiyle Râmî Efendi'yi Attâr'dan üstün görür (K.8/5). Musahib Mustafa Paşa için yazdığı bir gazel-i müzeyyelde ise ismi, eseri Mantıku't-Tayr münasebetiyle geçer:

Mantıku't-Tayrı neden ta'lîm iderdi bülbüle
Hângâh-ı gülsitânun olmasa Attârı gül (G.7/5)

2.12.22. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Sırrî, şiiirlerinin misk kokulu kaleminin tüm dünyayı güzel kokulara bürüdüğünü söyleyip, saba rüzgârı vasıtasıyla Attâr'ın ruhuna selam gönderir. Burada şairin kendinden emin bir edayla Attâr seviyesinde, hatta ondan daha üstün olduğu iddiası sezilmektedir. Ayrıca "Attâr" ve "muattâr" kelimelerini bir arada kullanarak iştikak yapar:

Muattâr itdi dehri kilik-i müşk-âgîn-i eş'ârum
Sabâ benden selâm eyle varursan rûh-ı Attâr'a (K.4/55)²³

2.12.23. Âzim (ö.1712)

Divanın "Rubailer" kısmında kıtanın iki yerinde, biri "Attâr-ı âfet" tamlaması içinde, diğeri de Attâr'ın kendisi kastedilerek geçer:

Dil o Attâr-ı âfetün oldı
Nakd-ı ümmîd ile hırîdârı
Nazre-i nîmi eyler eşküste
Kâse-i zühd-i Şeyh Attârı (Mukattaât u Rubâiyyât: 37-2)

²³ Üsküdarlı Sırrî Divanı, Şevkiye Kazan ve Halime Özyılmaz tarafından çalışılmıştır. Alınan beyitler Şevkiye Kazan'ın Dr. Tezinden alınmıştır.

2.12.24. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Sâbit Divanı'nda bir kez Attâr'ın ismi geçer. Attâr'ın şiirlerini güzel kokularla dolu olan bir tablaya (tezgâh) benzeten şair, yaratılışın kıymetini bilen bir kimse olarak anılır. Attârlığın güzel kokularla ilgisi dolayısıyla “şemme”, yani “koku” kelimesi kullanılarak da tenasüp yapılmıştır:

Nefha-i hulkınun Attâr bilür kıymetini
Şemmesin idüp tablayı bâzâra fedâ (G.2/2)

2.12.25. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Attâr'ın ismi Nehcî Mustafa Dede Divanı'nda Mantıku't-Tayr münasebetiyle zikredilir. “Attâr-ı Nişâburî” tamlamasıyla şairin doğum yeri zikredilir ve Mantıku't-Tayr'ın sırrını herkesin bilemeyeceği, çünkü farklı bir lisanının olduğu ifade söylenir:

Bilinmez sırrı Nehcî Mantıku't-Tayr özge bir dildür
Süleymân fehm ider bu remzi Attâr-ı Nişabûrî (G.333/7)

2.12.26. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Birrî Divanı'nda Attâr, şair Fevzî için yazılan bir kasidede kendisine benzetilen olarak geçer:

Hâme-i müşgîn ile oldun bu dem Attâr-ı vakt
Çâr-sûy-ı şi'rde açdun dükkân-ı ma'nevî (K.13//18)

12.2.27. Ünsî Hasan Efendi (ö.1723)

Ünsî Hasan Efendi Divanı'nda Attâr'la ilgili beyitlerin hepsi Mantıku't-Tayr'la birlikte anılmaktadır. Ünsî, Mantıku't-Tayr'ı bilmekle Attâr'ın anlaşılabilirliğini söyler (Destûr.178/6). Süleymân Peygamber gibi bir mürşid

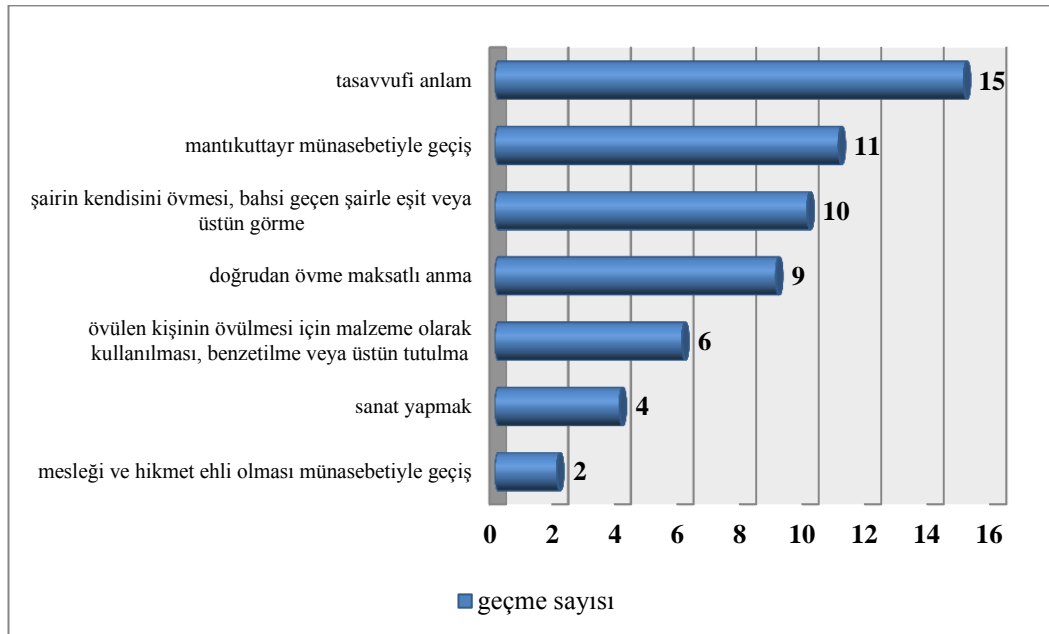
bulup Mantıku't-Tayr'ı öğrenmelidir. Burada Hz. Süleymân'ın mucizelerinden olan kuşdilini bilmesine de telmih vardır. Pirlerin sırrına erişmek için de Attâr gibi Süleymân Peygamber'in kuşu olan hüdhüde uymak gerekir (Destûr.264/16). Yine şair, kendisini zamanın Süleymân'ı olarak görür. Sözleri de kuşdilidir. Böyle olunca Attâr olmayan kişiler yalan içindedirler ve sözlerini anlamazlar (Destûr.326/9). Attâr'la ilgili, divanda geçen dördüncü beyit de şu şekildedir:

Kul ol Attâr'a var sen Mantıku't-Tayr öğren
Anlıyasın bülbül nedür andıkça ol Mevlâsını (Destûr.322/9)

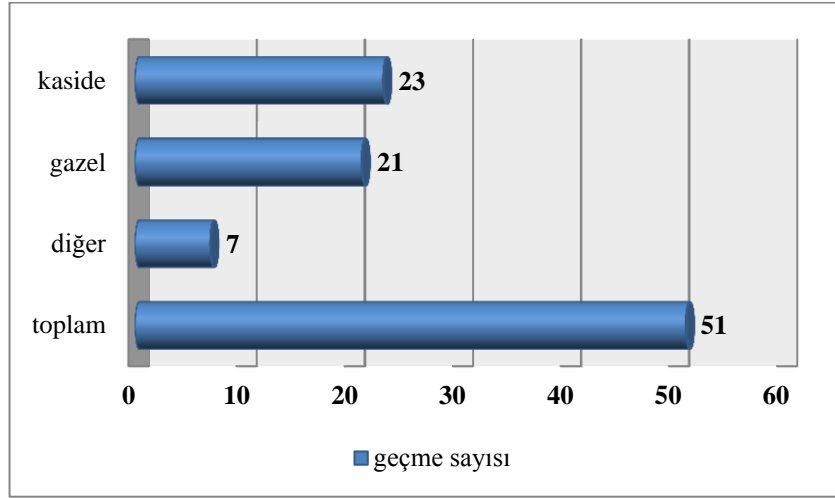
12.2.28. Cem'î (ö. 1660)

Divanın kasideler kısmında geçen bir beyitte Attâr'ın ismi Molla Câmî ve Selmân'la birlikte geçer. Şair, övdüğü kişiyi tüm bu şairlerden üstün görerek yüceltir:

Kimse ağız açamaz meclis-i 'irfânında
Gerek Attâr gerek Câmî vü Selmân olsun (K.9/24)

Şekil 17. Ferîdüddîn-i Attâr'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 18. Ferîdüddîn-i Attâr'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, İnan'ın büyük mutasavvıf şâirlerinden olup doktor ve eczacı olmasından dolayı Attâr mahlasını kullanan Ferîdüddîn-i Attâr'dan (Şahinoğlu 1991:814-816) 17.yüzyıl divan şairleri, divanlarında çeşitli münasebetlerle bahsetmişlerdir. İnceyebildiğimiz divanların 27'sinde, 51 kere ismi geçer. Kaside ve gazelerde anılış sayıları hemen hemen aynıdır ve kasidelerde 23, gazelerde 21 kez geçer. Bu beyitlerde bazen şairin mutasavvıf olması dolayısıyla (15 kez), bazen de eczacılığı dolayısıyla güzel koku satan kişi mânâsına kullanılmıştır (2 kez). Aynı zamanda şairin sembolik bir tarzda kaleme alınarak vahdet-i vücûd inancını işleyen ünlü mesnevîsi "Mantıku't-Tayr"dan dolayı ismi geçmektedir (11 kez). "Attâr" kelimesinin "koku satan kişi" anlamıyla ilgili olarak bu anlama gelen kelimeler de beyitlerde sıklıkla yer alır. Şairler bazen Attâr'ı doğrudan övgü maksadıyla anmakta (9 kez), veya övdükleri kişiyi Attâr'a benzetmekte (6 kez), bazen de kendilerini veya övdükleri kişiyi üstün görerek adeta meydan okumaktadırlar (10 kez). Sanat yapmak amaçlı da 4 kez geçen Attâr, bazı beyitlerde doğum yeri olan Nişabur'la beraber ismi zikredilmiştir.

2.13. KEMÂL-İ ISFAHÂNÎ (ö.1240?)

Şiirlerinin fevkalade sağlamlığından dolayı "Hallâku'l-mâni" lakabıyla da anılan büyük İnan şairinin asıl adı Kemâlüddin İsmail-i Isfahânî'dir. 568'de (1173)

İsfahan'da doğdu. Döneminin önemli şairlerinden Cemâleddîn-i İsfahânî'nin oğludur. Hârizm, Rey ve Nişabur'da bulunduğu birkaç yıl dışında hayatının büyük bir bölümünü İsfahan'da geçirdi. Son yıllarında mektuplaştığı Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin müridi oldu ve inzivaya çekildi. Moğollar'ın İsfahan'ı ikinci defa kuşatması sırasında öldürüldü. İsfahan'ın Moğollar tarafından zaptı 633 (1236) veya 638 (1240) yılında gerçekleştiğine göre Kemâleddin bu tarihlerden birinde katledilmiş olmalıdır. Devletşah onun 2 Cemâziyelevvel 635'te (21 Aralık 1237) öldürüldüğünü kaydeder.

Büyük Selçuklular ve Hârizmşahlar'ın son dönem kaside şairleri arasında yer alan Kemâleddin babasıyla birlikte Irak üslûbunun öncülerindedir. Şiirlerinde, ancak iki defa okunduğu takdirde anlaşılabilen ince mânâlara yer verdiği için kendisine "Hallâku'l-Ma'ânî" unvanı verilmiştir. Ancak kaside ve diğer şiirlerinde edebî sanatları gereğinden fazla kullanması sebebiyle Abdurrahman-ı Câmî tarafından eleştirilmiştir. Şiirlerinde toplum hayatıyla ilgili bilgiler, dinî çekişmeler, tasavvufî ve hikmetli sözlerin yanında Moğol istilâsının yarattığı huzursuzlukların da yansıtıldığı görülmektedir.

Klasik edebiyat şairleri, kendilerinin de yeni mânâlar ortaya çıkardıklarını ve şiirlerinin bu açıdan benzersiz olduğunu iddia etmek için Hallâku'l-Ma'ânî sıfatını çokça kullanır. Ayrıca Kemâl-i İsfahânî, klasik şiirde doğduğu, yaşadığı ve Moğollar tarafından öldürüldüğü şehir olan İsfahan'la birlikte sıkça anılır. İsfahan, farklı özellikleriyle klasik şiirimize konu olmuş bir şehirdir. İran hükümdarlarının ordugâh olarak kullandığı bu şehir, sürmesiyle de meşhurdur. Özellikle sürme-İsfahan ilişkisi beyitlerde sıkça yer alır (Karaismailoğlu 2002:233; Yekbaş 2009:1145).

2.13.1. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Her divan şairinde görüldüğü üzere, Rızâyî de kendi sözlerinin diğer şairler tarafından kıskanıldığını, şairlik istidadının Hallâk (yaratıcı, var eden) tarafından özel olarak hediye edildiğini iddia eder. Kemâl-i İsfahânî ve Selmân-ı Sâvecî, şairin bu niteliklerini kıskanmaktadırlar:

Sühanum gayret-i Selmân eserüm reşk-i Kemâl
Eylemiş tab'umı Hallâk zâhir isti'dâd (K.13/59)

2.13.2. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî, divanının pek çok yerinde Kemâl-i Isfahânî'den bahseder. Kelamıyla Kemâl'in ruhunu şad eder (K.23/28). “Hâletî'nin şiirleri öylesine güzel ve hoştur ki eğer bu şiirler Kemâl-i Isfahânî'nin doğduğu şehir olan Isfahan'a gönderilse mutlaka Kemâl'in gözü değeri.” diyerek şiirini yüceltir. Bu beyitte “ayn-ı Kemâl” ifadesini tevriyeli olarak kullanmıştır (G.472/5). Aynı ifadeyi divanın kıt'alar kısmında da kullanır ve “Kemâl'in bakışları bana erişemez” diyerek kendi sanatını över (Kt.57). Kemâl-i Isfahânî'nin şiirleriyle öldükten sonra hâlâ anılması gibi şair de bu şekilde anılmak ve unutulmamak için dua eder (G.34/5). Babası tarafından kurban edilmek üzereyken Allah'ın Cebrail vasıtasıyla bir koç göndererek kendisi yerine bu koçun kurban edildiği İsmail Peygamber, divan edebiyatında bu özellikleri ile anılır. Bu beyitte de bu hâdiseye telmih yapılır ve Kemâl-i Isfahânî İsmail Peygamber'e benzetilerek Hâletî'nin nazmına şahit olup aşk yoluna kurban olduğu kişi olarak zikredilir:

Kemâl-i Isfahânî görmüş olsa şâhid-i nazmum
Reh-i 'aşkında İsmâ'il-veş olur idi kurbânı (K.30a/37)

2.13.3. Nefî (ö.1635)

Nefî Divanı'nda Kemâl-i Isfahânî'nin ismi, daha çok şairin bir ünvanı olan Hallâk-ı Maânî olarak geçer. Bu geçiş 11 keredir. Diğer divanların incelenmesinde karşılaşılan sorunlardan biri olan, beyitte zikredilen “Kemâl” isminin, bu adla iki şair olmasından dolayı hangisinin isminin geçtiğine dair soru işareti, Nefî Divanı'nın incelenmesinde de karşılaşılan problemlerden biriydi. Fakat divanda Hallâk-ı Maânî olarak sekiz yerde geçmesi, aynı zamanda Nefî'de Sebk-i Hindi üslûbunun ve buna bağlı olarak da Sebk-i Hindi şairlerinin etkisinin büyük olması ve Kemâl-i Isfahânî'nin de bu akımın önde gelen şairlerinden biri olması, sadece “Kemâl” olarak

zikredilen beyitlerde de kastedilenin Kemâl-i Isfahânî olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Beyitlere bu perspektiften baktığımızda 10 yerde kaside, bir yerde de gazel beytinde anılır. Şair Sultan Osman için yazdığı 14. kasidesinde sanatını överken, yazdığı her bir harfin Kemâl-i Isfahânî'nin yazdığı bir harf ve divanında bulunan her bir noktanın da sanki Enverî'nin koyduğu bir nokta gibi olduğunu ifade ederek kendi şairlik sanatını över (K.14/46). Şeyhülislam Muhammed Efendi için yazılan 50. kasidede yer alan “Kemâl” ismiyle beraber yine Hindistan’da yaşamış Türk asıllı bir şair olan Hüsrev-i Dihlevî ve İran şairleri Nizâmî ve Nizâm’la birlikte anılır. Şair methettiği şeyhülislamı bu ünlü şairlere benzeterek yüceltir. (K.50/51) Şairin ilk kasidesi bir na’ttır ve Hallâk-ı Maânî'nin ismi en çok bu kasidede geçer. Nefî “sözüm” redifli bu kasidesinde kendi sözlerini Hallâk-ı Ma’ânî'nin sözlerine benzetir. Şiirleri ancak iki kez okunduğu zaman anlaşılabilen ince mânâları içerdiğinden ve bu sebeple kendisine bu unvan verilen ve aynı zamanda “Hallâk-ı Maânî” kelimesinin “yeni mânâlar inşa eden” anlamından dolayı şair kendini övmek maksadıyla bu sıfatla niteler (K.1/16-17-18-19). Şair, Sultan Ahmed Han’ın mülkünde şairlik sıfatıyla kendini ünlü İran padişahlarından Hüsrev’e benzetir ve şairlik kudretinin yüksekliğini Hallâk-ı Maânî bile takdir etmektedir (K.7/47). 12. kaside bir fahriyedir ve Sultan Osman için yazılmış bir kasidedir. Bu beyitlerden birinde Hallâk-ı Maânî'nin ismi şair olmasının yanı sıra talik yazmakla da meşhur bir hattat olan İmâd’la birlikte anılır. Nefî'nin şiirlerini duysa, Hallâk-ı Maânî'nin şiirlerine can gelir. İmâd’ın ruhu ise yazılarını gördüğü taktirde şairin hattını kıskanır (K.25/24). 60.kaside, şaire Nefî mahlasını vermesinden dolayı Gelibolulu Âlî için yazılmıştır ve Nefî şairi öylesine över ki nice Hallâk-ı Maânî gibi kâmil kişiler Âlî'nin yanında ders okuyan çocuklar gibi olsalar bu Âlî'ye yakışan bir durumdur (K.60/25). Yine şair bir gazel beytinde kendini Hallâk-ı Maânî'nin yerine koyar, çünkü Nefî'nin nefesinin feyzi fikirleri ihya edip diriltir (G.39/5). Şair son beyitte de yine kendi övgüsü dolayısıyla Hallâk-ı Maânî'nin ismine yer verir. Şairin feyzinin sırrı artık Nefî'ye geçmiştir ve âlem Nefî'ye baştanbaşa Hallâk-ı Maânî'nin doğum yeri olan Isfahan olmuştur. Bu adeta bir meydan okumadır:

Şimdi sırr-ı feyz-i Hallâk-ı Maânî bendedür
Serteser 'âlem sevâd-ı Isfahânumdur benim (K.12/8)

2.13.4.Sıdkî Paşa (ö.1640)

“Gönül” redifli gazelinde Sıdkî Paşa Kemâl-i Isfahânî’yi Arap şairi Sahbân’la birlikte anar. Şair gönlü anlatırken onu hem Kemâl Isfahânî’nin ünvanı olan “Hallâk-ı Ma’ânî” olduğunu ifade eder ve aynı zamanda ayrılık gününün acılarını ifade etmede de ikinci bir Sahbân olarak görür:

Şam-ı gam-ı vafında Hallâk-ı Ma’ânîdir gönül
Rûz-i hicrân şerhine Sahbân-ı sâîndir gönül (G.45/1)

2.13.5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Şair, Kemâl-i Isfahânî’yi bir kasidenin art arda gelen iki beytinde anar. “Gelen” redifli bu kasidede, Enverî’yle birlikte isminin geçtiği bu ilk beyitte övdüğü kişiyi şaire benzetmek suretiyle zikreder (K.12/23). Diğer beyitte ise şairin çok ünlü bir lakabı olan “Hallâk-ı Maânî” (Mânâları yaratan) olarak anılırken “hallâl-i ma’ânî” kelimesiyle kelime oyunu yapılmıştır. Şair kasidesinde övdüğü kişiyi “Hallâk-ı Maânî” olarak değil, “mânâları çözen” olarak nitelendirip överek övdüğü kişiyi ünlü İran şairi Kemâl-i Isfahânî’den üstün görür:

İşte geldi şimdi hallâl-i ma’ânî 'âleme
Bundan evvel sanma Hallâk-ı Ma’ânîdür gelen (K.12/24)

2.13.6. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Şairin divanında biri “Hallâk-ı Maânî” ünvanıyla olmak üzere iki yerde Kemâl-i Isfahânî’nin ismi zikredilmektedir. Bir gazel beytinde “Eğer Hallâk-ı Maânî gibi taze mânâlar oluşturabilsek, bize de belagat mülkü teslim olurdu” diyerek şairi över ve onun gördüğü ilgi ve şöhrete nail olmak arzu eder (G.248/2). İkinci beyitte

de, Kemâl adlı şairin, Kemâl-i Hocendî veya Kemâl-i Isfahânî olup olmadığı açıkça belli değildir, fakat divanın başka bir beytinde Kemâl-i Isfahânî'nin bir vasfı olan Hallâk-ı Maânî'nin geçmesi bize burada geçen Kemâl isminin Kemâl-i Isfahânî olabileceğini düşündürmektedir:

Tahsîn ider bu nazmuna Hüsrev zihî Kemâl
Sensin Hisalî şâ'ir-i şîrîn-edâ-yı 'aşk (G.236/5)

2.13.7. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Ahmed Çelebi Divanı'nda isminin iki kaside beytinde geçtiği görülür. Şair bu beyitlerden birinde sadece “Kemâl” olarak şairi anar. Aslında burada geçen “Kemâl” isminin, ikisi de ünlü birer İran şairi olan Kemâl Isfahânî mi, yoksa Kemâl Hocendî mi olup olmadığı belli değildir. Fakat ismini açıkça zikrettiği ikinci beyitle birlikte değerlendirildiğinde büyük bir ihtimalle diğer ismin de “Kemâl-i Isfahânî” olduğu tahmin edilmektedir (K.21/24). Hâletî için yazılan bir kasidede “Hallâk-ı Ma'ânî” olarak zikredilir. Şair, burada Hâletî'yi Kemâl-i Isfahânî'ye benzetir. Hemen sonra gelen beyitte de “ruh-ı Kemâl” olarak geçmektedir (K.15/17,18). Cafer Paşa için kaleme aldığını belirttiği bir kasidesinde ise Nizâmî ile birlikte geçmektedir:

Bir biriyle söyleşür erbâb-ı dilden bilmeyen
Ya Nizâmî yâ Kemâl-i Isfahânîdür gelen (K.7/27)

2.13.8. Neşâtî (ö.1674)

“Ey Neşâtî, sürme renkli bir elbiseyle şiirlerimi gören Kemâl-i Isfahânî dilsiz olsa buna şaşılır mı?” diyen Neşâtî, bu şekilde bir söyleyişle kendi şiirlerini Kemâl-i Isfahânî'ye takdir ettirir:

Şâhid-i nazmumı görüp câme-i sürme-reng ile
Olsa Neşâtîyâ n'ola lâl Kemâl-ı Isfahân (G.91/5)

2.13.9. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Behcetî, tevriyeli bir kullanımla na't türünde kaleme aldığı bir kasidesinde bir yandan “söz söylemede mükemmel bir hocayım” diye kendini överken, bir yandan “Sözün Kemâl-i Isfahânî’si benim, nazmımın ülkesi de Isfahan’dır.” deyip kendisini Kemâl-i Isfahânî’ye benzetir, hatta ondan üstün görür (K.5/18). “Âriflerin meclisinde, divanı Hallâk-ı Maânî’den daha makbul olan şair benim” demekle Behcetî, yine şairlik tabiatının üstünlüğüne vurgu yapmaktadır:

Benem ol şâ’ir-i yektâ ki Hallâk-ı Ma’ânîden
Olur makbûl bezm-i ehl-i ‘irfân içre divânı (K.13/50)

2.13.10. Yârî (ö.1688/89?)

Kemâl-i Isfahânî, Yârî’nin kendisini karşılaştırdığı şâirlerden biri olarak geçer. Şair, Hâfız’la birlikte Kemâl Isfahânî’yi de anarak kendisini bu iki İran şairinden daha üstün görür:

Hâfız-ı cevher-i Kemâl benem
Tâlib-i sürme-i Sıfâhânem (K. 43/38)

2.14. KÂNÎ-İ TÛSÎ (ö. 1273’TEN SONRA)

İranlı bir şair olan Kânî, Horasan’ın Tus bölgesindedir. Asıl adı Emir Bahâüddîn Ahmed b. Mahmud-i Tûsî’dir. Manzum hale getirdiği Kelîle ve Dimne’de Horasan’da refah içinde bir yaşam sürdüğünü, şairlikte kendine rakip tanımadığını ve hükümdarlar tarafından aranan bir şair olduğunu anlatan Kânî, Moğol istilası sırasında ülkesini terk ederek Hindistan, Aden, Hicaz ve Bağdat’ı dolaşarak Anadolu’ya gelmiş ve Selçuklu hükümdarı I. Alaeddin Keykubad’ın hizmetine girmiştir. Selçuklu hükümdarları II. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıçarslan devirlerinde sarayda yaşamış ve kendisine de taltif etmek üzere “melikü’ş-şuarâ” ve “emir” unvanları verilmiştir. Sonraları müridi

olduğu Mevlânâ tarafından “Hâkânî-i zamân” denilerek iltifat edilmiştir. Bu hâdisi öncesinde Eflâkî, Kânî'nin İranlı mutasavvıf şair Senâyî'nin aleyhinde konuştuğu için Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından ihtar edildiğini, bu olayın ardından onun müridi olduğunu, Hâkânî-i Şîrvânî ayarında bir şair olarak tanındığından "Hâkânî-i zaman" olarak adlandırıldığını kaydeder. Şairin Mevlânâ için bir de mersiyesi vardır. Mevlânâ'nın vefatı (1273) dolayısıyla bir mersiye kaleme aldığına göre bu tarihten sonra vefat etmiş olmalıdır. *Şeh-nâme* tarzı kaleme alınmış *Selçuk-nâme* adlı bir eserinden başka, Şîrazî'nin 4500 beyitlik *Kelîle ve Dimne* tercümesini de manzum haline getirmiştir (Kurtuluş 2001:307).

2.14.1. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Şair Bahrî ile birlikte zikredildiği tek beyitte Kânî, Tâlib'in şiirini kıskanmakla itham edilerek bahsedilmiştir:

Habbezâ nâzm-ı Tâlib-i Âmül
K'oldı mahsûd-ı Bahrî vü Kânî (K.17/44)

2.15. SA'DÎ -İ ŞİRÂZÎ (ö. 691/1292)

Lakabı Muslihuddin'dir. Atabek Sa'd bin Zengî döneminde Şîraz'da dünyaya gelmiş ve babası Atabek'in mülazımlarından olduğu için Sa'dî mahlasını almıştır. İlk zamanlarda Bağdat'ta Medrese-i Nizâmiye'de ders görmüş, sonra Şeyh Abdülkadir-i Geylânî'nin (ö.1166) müridi olarak, onunla beraber hacca gitmiştir. Söylentiye göre, ömrünün son zamanlarında Şîraz yakınlarında bir tekkeye çekilip günlerini ibadetle geçirmiştir.

“Sa'dî, Firdevsî'den sonra gelen en büyük Fars şairi sayılır” (Safa 2005:117). Yüz yıldan fazla yaşayan şairin eserleri eğitici ve öğretici niteliktedir. Gülistân ve Bostan onun en çok bilinen ve okunan eserleridir (Zavotçu 2006:420).

2.15.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Kırımlı bir Halvetî şeyhi olan (Eflatun 2003:10) Feyzî-i Kefevî, divanında “hat” redifli bir gazelinde Sa’dî-i Şiraz ve onun ünlü eseri Gülistân’ı aynı beyitte zikreder. Bir önceki beyitte kitabının telifinden haber verir ve “Gülistân”ın naziri bir eser olduğunu vurgular. “Hat” kelimesi bilindiği üzere hem sevgilinin yüzündeki ayva tüyleridir, hem de yazı mânâsı vardır. Yüzün Gülistân yaprağına benzetilmesi, onun kitap veya sahife şeklinde tasavvuru ve hat kelimesinin yazı mânâsına gelmesi dolayısıyla:

Rûyuna revnak virüp itdi nazîr-i Gülsitân
Döndi bu vech ile cânâ Sa’dî-i Şirâza hat (G.209/3)

2.15.2. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Vezir Sinan Paşa’nın bahçesini övmek maksadıyla yazılan bu kasidede şair “gül bahçesi” anlamına gelen “Gülistân” adlı eserin sahibi olan Sa’dî’yi de anar. Bir bahçede bulunan unsurları da beytinde kullanan Ganî-zâde, paşanın bahçesini, Şeyh Sa’dî’ye meleklerin nurlar saçtığı ve kuşların da Sa’dî’nin sümbülüne güller döktüğü bir yer olarak hayal eder:

Gül-i bâdâmı döküp sümbül-i Sa’dîye tuyûr
Şeyh Sa’dîye saçar sanki melâ’ik envâr (K.20/2)

2.15.3. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Fars edebiyatının en büyük şair ve yazarlarından biri olan ve “Şirazlı Sa’dî” olarak da anılan şairin en meşhur eserleri “Bostan” ve “Gülistân”dır. Bir beyitte adı geçen Sa’dî’yi Hâletî kendi şiirini överken şairin bu özelliklerini zikrederek kullanır. “Eğer saba rüzgârı Hâletî’nin şiirlerini Sa’dî’nin doğduğu yer olan Şiraz’a iletmiş olsaydı Gülistân şairi Şeyh Sa’dî, eserinin yapraklarını yele verirdi, yani savururdu” demek suretiyle kendi sanatını över:

Virürdi Şeyh Sa'dî bâda evrâk-ı Gülistânın
İletseydi sabâ Şiraza ger bu şî'r-i hem-vârı (K.16/40)

2.15.4. Nef'î (ö.1635)

Nef'î Divanı'nda Şirazlı Sa'dî'nin ismi iki yerde geçmektedir. IV. Murad için yazdığı bir kasidede şair sultanı överken onun vicdanları parlatan ve kılı kırk yaran bir kişi olduğunu söyler ve Sa'dî ve Fahreddîn-i Râzî'nin bile önünde olduğunu ifade eder (K.22/17). En önemli eserlerinden olan "Gülistân" münasebetiyle anıldığı bir başka beytinde de Sa'dî, sözlerin gül bahçesinin mürebbsi olarak övülmektedir:

Biri de Hazret-i Sa'dî-i sa'îd-i Şiraz
Olmuş ol dahı mürebbsi-i Gülistân-ı sühan (K.60/10)

2.15.5. Nev'î-zâde Atâyî

17.yüzyılın hamse sahibi şairlerinden Nev'î-zâde Atâyî, Sadrazam Ali Paşa'nın revaklarını övmek için yazıldığı anlaşılan bir kasidede revaklara güneş ışıklarının yansımalarının görünümünü hüsn-ü talil yaparak altın kemerli gökyüzünün Şeyh Sa'dî gibi, övgülü söz söyleyenlerle beraber tabak tabak nur saçması olarak ifade etmiştir:

Medîha-gûylara anda Şeyh Sa'dî-vâr
Tabakla nâr saçar âsumâne-i zer-tâk (K.6/16)

2.15.6. Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)

Sabrî Mehmed Şerif, divanında bir kasidede Sa'dî-i Şirazî'yi anar. Şair, şeyh olarak nitelediği Sa'dî-i Şirazî'nin rûhunun, ilahi feyizlerin adeta bir gül bahçesi olan kasideleri karşısında destan söyleyen bir kuş olduğunu söyler. Bu fahriye beyitlerinden birisi şöyledir:

Kasîdem bir gülistân-ı füyûzât-ı ilahîdür
Ki rûh-ı Şeyh Sa'dî ana murg-ı dasitan-gerdür (K.17/60)

2.15.7. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Hisalî Divanı'nda Sa'dî-i Şirazî'nin ismine bir beyitte rastlanır. Şair gazelinde övdüğü kişinin vasıflarını anlatırken bunu ne Sa'dî'nin, ne Hâfız-ı Şirazî'nin, ne Selmân'ın ve ne de Zahîr-i Faryâb'ın değil, kendisinin ifade edebildiğini söylemektedir:

Gülistân-ı ruhun evsâfını kim bu hakîr itdi
Ne Sa'dîvü ne hod Hâfız ne Selmân u Zahîr itdi (G.442/1)

2.15.8. Cevrî (ö.1654)

İran edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Sa'dî-i Şirazî, Cevrî Divanı'nda bir beyitte anılır. Şair “Ben de Cevrî gibi mânâların Sa'dî-i Şirazî'siyim. Gülistân'ın fihristi ustalığımı gösteren eserimdir.” diyerek kendisini övmektedir:

Cevrî gibi ben Sa'dî-i Şirâz-ı ma'ânî
Fihrist-i Gülistân-ı beyân ma'rifetümdür (G.77/7)

2.15.9. İlmî (ö.1655)

Ağırlıklı olarak hikemî tarz şiir yazmayı benimseyen (Çetinkaya 2003:18) İlmî'nin divanında Sa'dî-i Şirazî'nin ismi sadece bir tanesi gazel, diğerleri kasideler kısmı olmak üzere altı yerde geçmektedir. Bu beyitlere tek tek bakıp incelediğimizde, kime yazıldığı belli olmayan bir kasidede Sa'dî'nin ismi, yine ünlü bir İran şairi olan Hâfız'la birlikte geçer. Şair kendi gönlünü “bülbul-i hoş-dem” olarak niteleyerek, bülbul oluşuyla Sa'dî-i Şirazî'nin gülünün dalında bir Zahîr, yani yardımcı olduğunu ifade eder. Burada özellikle gül ve bülbul mazmunlarının geçişi, Sa'dî'nin en meşhur eserlerinden olan Gülistân dolayısıyladır (K.5/12). Şairlerin

bulunduğu yeri bir gül bahçesi olarak hayal eden İlmî, bu bahçenin gülünün Sa'dî-i Şirazî, bülbülünün Hâfız ve kendisinin de bu bahçenin şahı olduğunu düşünür (K.25/97). Diğer bir kaside beytinde “şâir-i Şiraz” olarak nitelenir. “Olsa” redifli bu kasidede İlmî, Bâkî'nin Şirazlı Sa'dî'nin lehçesine benzeyen tarzının kendi şairlik kudretiyle birleşerek gönül ehline faydası olmasını temenni etmektedir (K.22/20). “İranlı meşhur şairlerden Örfî'nin hünerini ölçen Sa'dî eğer benim bu tarz şiirlerimi görse o da bu kadehin sarhoşu olurdu” demek suretiyle şairin kendi şairliğini övdüğünü görmekteyiz (K.30/10). İlmî kendi şiirlerini sihirli olarak görmekte ve o şekilde ifade etmektedir. Şairin bu sihirli sözlerini hem Sa'dî, hem de Vassâf kıskanmaktadır. Çünkü şairin tarzı ne Sa'dî'nin, ne de Vassâf 'ın revişine, yani yürüyüşüne benzememektedir (G.82/6). “Bilen kişilere dikkatli olmayı öğreten Sa'dî'nin tarzına onu kötöleyenlerin kötölemeleri erişememiştir” diyerek İranlı şairi över. Bu beyitte şair “Sa'dî-i Rûm” olarak nitelenir.

Sa'dî-i Rûm k'ider 'ârife dikkat ta'lîm
Reviş-i pâkine irişmedi lev-m-i lüvvem (K.25/83)

2.15.10. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Nakip-zâde Ni'metî, kendi zamanındaki hâdiselerden şikâyet ettiği aşağıdaki beyitte şiir cevherine rağbetin azaldığından yakınır ve Sa'dî, Selmân, Câmî ve Hâfız gibi büyük şair bile olursa kıymetlerinin bilinmeyeceğini dillendirir. Aslında şair kendi kıymetinin bilinmemesinden yakınmaktadır:

Zamâne halkı şimdi ragbet itmez gevher-i şî're
Gerek Câmî gerek Hâfız gerek Sa'dî vü Selmân ol (G.85/2)

2.15.11. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Bir klasik edebiyat şairi gül bahçesini anlatırken bir şairi anacaksa o şair Sa'dî olmaktadır. Lâceverd, koyu mavi renkte, değerli bir süs taşıdır. Besmeleyi gül bahçesinde açan bir sümbüle benzeten şair, “Sa'dî'nin sümbülüyle beraber gül

bahçesinde bir sümbül var ise o da besmeledir” diye ifade etmektedir (K.22/7). Şair Tıflî, kendisini Gülistân şairi Sa’dî’ye benzetir. Tıflî’nin gözünde Sa’dî, “pâkize-gû” yani temiz ve duru söyleyişli bir şairdir ve “gönül bülbülü Gülistân kitabını tabir ederek açtı” demektedir. Burada “açtı” kelimesi hem “kitabı açtı” anlamında olup aynı zamanda “açıkladı” anlamına da sahiptir:

Benem o Sa’dî-i pâkize-gû ki bülbül-i dil
Şiküfte eyledi ta’bîr ile Gülistânı (K.11/77)

2.15.12. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî Divanı’nda Sa’dî-i Şirazi’nin ismine bir kez rastlanır. Mısır valisi Ahmed Paşa için yazılan bu kasidede Sa’dî’nin şiirleri için “nazm-ı Sa’dî-i pâk-tibyân” ifadesini kullanır, yani şairin şiirlerinin nezih ve temiz oluşuna gönderme yaparak bunları en meşhur eserlerinden olan “Gülistân” da topladığını söyler:

Derc ider gülsitân-ı vâsfunda
Nazm-ı Sa’dî-i pâk-tibyânı (K.25/34)

2.15.13. Sâbir Mehmed (ö.1679)

Sâbir Mehmed Divanı’nda Arap şairleri Hassân ve Sahbân ve Attâr’la beraber anılan Sa’dî, Hz. Muhammed’in de olduğu bir meclisin övücüleri arasında yer alır (K.1/48). Sâbir Mehmed, aynı zamanda Sâbir Parsa olarak da anılır ve incelenen bir başka çalışmanın taranmasıyla Sa’dî-i Şirazî’nin ismi bir yerde, doğduğu şehir olan Şiraz’a nispet edilerek zikredilir. Aynı zamanda beyitte Şiraz ile birlikte Amûl şehri de anılır ki, buradan yetişen en önemli şair Tâlib-i Amûldür ve bu iki şaire bu şekilde atıf yapılmıştır. Sâbir bu beyitte, kendi tabiatını bülbül olarak niteler ve bu tabiatı karşısında Şiraz’ın ve Amûl’un bülbülleri olan şairlerin utanç içinde kaldığını ifade eder:

Zi-hengâme-i bülbül-i tab'-ı Sâbir
 Hacil andelibân-ı Şirâz u Amûl (G.134/10)

2.15.14. Sükkerî (ö.1686)

Sükkerî, her divan şairi gibi şiire yeni bir soluk getirdiği iddiasındadır ve bu anlamda şiiri için “revnak-ı tâze”, yani taze renklere sahip anlamına gelen bir ibare kullanır. Şaire göre bu taze yoldan Sa'dî, Hâfız ve Örfî de feyizlenmeli ve hissedar olmalıdır:

Revân-ı Hâfız u Sa'dî vü Örfî feyz-yâb olsun
 Sözümle bezm-i bâg-ı nazma virdüm revnâk-ı tâze (G.111/12)

2.15.15. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı'da Sa'dî-i Şirazî, şairin kendisini benzettiği bir şair olarak Hâcû-yı Kirmanî ile birlikte geçmektedir (K. 43/41). “Şair, Sa'dî-i Şirazî'nin, yazıldığı tarihten itibaren büyük rağbet gören *Gülistân* adlı eserine de (Yazıcı 1995:240), “bülbül” ve “gonce” mazmunları çerçevesinde bağlantı kurup telmihte bulunur. Bu kelimeyi şiirlerinde tevriyeli olarak kullanır” (Karayazı 2012):

Yârîyem bülbül-i pîr ü şüde-i Sa'dîyem
 Sen benüm gonce-i nev-hîz-i gülistânımsın (G. 521/ 9)

2.15.16. Nazîf (ö.1693)

Nazîf, kendi divanını vasfederek övdüğü bir beyitte bir gül bahçesine benzettiği divanı için “onun gülleri renkli mânâlar ifade eder, sümbülleri de akan bir su gibidir. Sa'dî'nin ruhu bu gül bahçesine bülbül olsa layıktır” der:

Güli ma'nâ-yı rengin satr-ı sünbül-i cû-yı Şiraze
 Revâdır rûh-ı Sa'dî bülbül olsa bu gülistâna (Vasf-ı Mecmua: 3/2)

2.15.17. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Nehcî'nin "sühan" redifli olan ve bir fahriye niteliğinde olan gazelinde pek çok İran şairiyle kendi şairlik kudretini kıyas ettiği görülür. Sözlerinin tesirini ifade ettiği anlaşılan aşağıdaki beyitte meşrebinin, yani mizacının içki meclisinde Hâfız ve Sa'dî'ye bir kadeh sunduğu takdirde bu içkinin sarhoşluğuyla sözlerinin adeta sarhoşu olacaklarını söyler:

Sunaydı Hâfız u Sa'dîye meşrebüm câmı

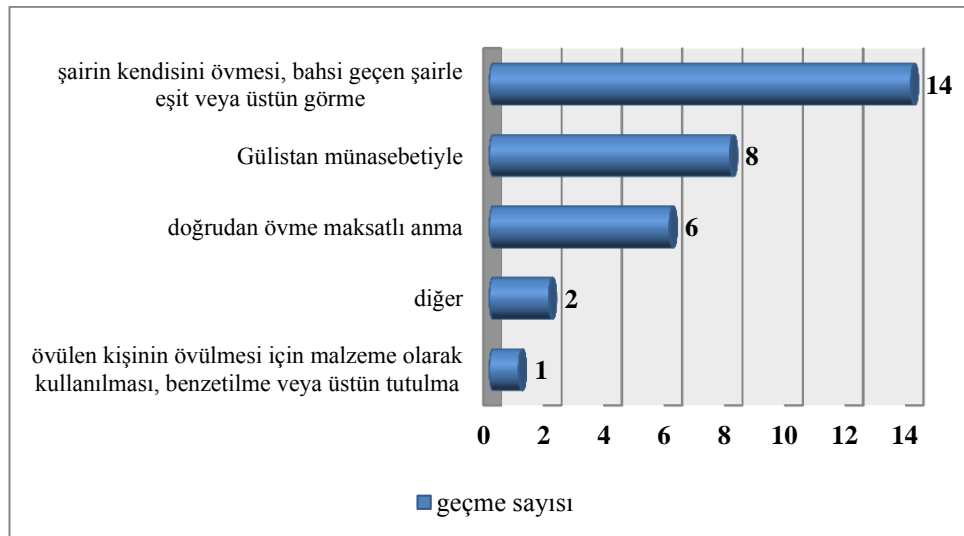
Olurlar idi ki bezmimde cür'a-hâr-ı suhân (G.242/4)

2.15.18. Vahyî (ö.1718)

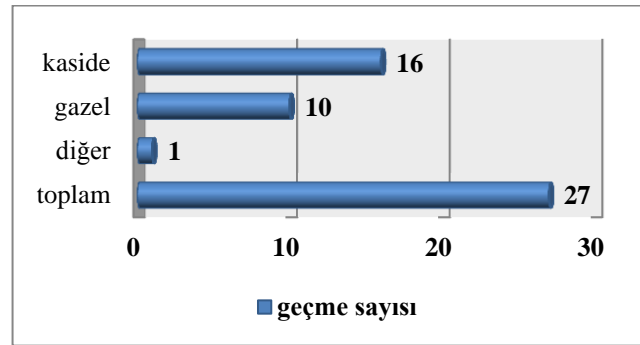
17.yüzyılın Halvetî şeyhi olan şairlerinden Vahyî, Sa'dî'den bir beyitte bahseder. Gülistân'ın yaprakları (adeta) kalem olsa, şairin bir küçük nüktesini bile yazamaz.

Sa'dî-i 'akl-ı pesin nüktemi tahrir idemez

Ser-te-ser olsa da evrâk-ı Gülistân kâgaz (G.40/4)

Şekil 19. Sa'dî-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yöneli

Şekil 20. Sa'dî-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, *Bostan* ve *Gülistân* adlı eserleriyle meşhur İranlı mutasavvıf şâir Sa'dî-i Şirazî, incelenen 17.yüzyıl divanlarının 19'unda çeşitli bağlamlarla, 16'sı kaside, 10'u gazel ve biri de kıt'a beyti olmak üzere 27 kez zikredilmektedir. Bu geçişlerin hemen hemen yarısında şairlerimiz kendilerini Sa'dî-i Şirazî'den üstün görmek suretiyle övünmektedirler (14 kez). "Sa'dî-i Şirazî'nin, uzun yıllar boyunca Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak da okutulan" *Gülistân* adlı eserine de (Yekbaş 2009:1174)²⁴ şairler telmihte bulunmuşlardır (8 kez). Ayrıca şairler bu eserin ismini bahçe kavramı etrafında tevriyeli kullanarak sanat yapmışlar ve bu kavramla ilgili kelimeleri beyitlerinde sıkça kullanmışlardır. Şair bu beyitlerde "Şeyh Sa'dî" (Sabri Mehmed Şerif Divanı, K.17/60; Hâletî Divanı K.16/40); "Hazret-i Sa'dî-i sa'îd-i Şiraz" (Nef'î Divanı K.60/10), "pâkize-gû" (Tıflî Divanı K.11/77), "mürebbi-i Gülistân-ı sühan" (Nef'î Divanı K.60/10) "şâir-i Şiraz" (İlmî Divanı K.22/20), "Sa'dî-i Rûm" (İlmî Divanı K.25/83) olarak nitelenir.

2.16. VASSÂF (ö.1334?)

Asıl adı Şerefü'd-dîn Abdullâh bin Fazlullâh-ı Şirazî olan İranlı tarihçi ve şâir. Daha çok, İlhanlı Devleti hükümdarlarından Olcaytu'nun (ö.1316) verdiği "Vassâfu'l-Hazret" (yani sarayın veya sultanın meddahı) veya "Vassâf" lakabı ile meşhur olmuştur. Salgurlu Atabeyleri ile Moğol emir ve vezirlerinin himayesinde bulunmuştur. Kendisini meşhur tarihçi Atâ Melik Cüveynî'nin (ö.1283) halefi kabul eden Vassâf, Cüveynî'nin "Târîh-i Cihân-güşâ"ına bir zeyl olarak beş ciltlik

²⁴ Ayrıca bkz. A. Câmî (Çev. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara) 1998:816-817.

“Tecziyetü’l-Emsâr ve Tezciyetü’l-A’sâr”ını yazdı. Bu eseri H. 697/M. 1297-1298’de te’life başlayıp, ilk üç cildini H. 702/M. 1303’te İlhanlı hükümdarı Gazan Han’a sunmuştur. Son iki cildin te’lifini de H. 712/M. 1312’de bitirerek İlhanlı hükümdarı Olcaytu’ya takdim etmiştir. Bu eser lâkabına nisbet edilerek “Târîh-i Vassâf” adıyla meşhur olmuştur.

İslâm-Türk coğrafyasında geniş yankı bulan Vassâf Tarihi, özellikle Osmanlı sahasında birçok kez istinsah edilmiş, çeşitli kişilerce tercüme ve şerhleri yapılmıştır (Dağlar 2007:295).

2.16.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Şair bir gazelinde kelime oyunu yapmak ve kafiye dolayısıyla şair Vassâf’ı zikreder (G.256/7). Başka bir gazel beytinde de kendisini şair Vassâf’la özdeşleştirir (G.389/5).

2.16.2. Ereğlîli Tûrâbî (ö.1622/23)

“Tarih Berây-ı Abdülkadir Efendi” başlıklı bir tarihte Tûrâbî, bu zatın H.1008’de nakîbü’l-eşraf olmasına tarih düşürürken Vassâf’tan bahseder:

Şeref-i ‘ilm ü diyânetle bulupdur şöhret
Niçe vaşf eyleye ol zât-ı şerîfi Vassâf (T.3/3)

2.16.3. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde, sadece bir şair değil, nesir alanında da eserleri bulunan bir sanatkârdır ve beyitlerinde hem nazımda, hem de nesirde üstat olduğunu ifade eder. Şaire göre nesrinin şive ve edası Vassâf’ın hünerlerini, nazmının nükteleri de Selmân’ın sözlerini bile mahvedecek kuvvettedir (K.18/36). “Vassâf eğer cevherler saçan nesr’ini duymuş olsaydı vasıflarımı lisanıyla süslerdi” (K.30/38) diyen şair, farklı diğer iki beyitte de yine aynı anlamı ifade etmektedir. Bu beyitlerin birinde

kendi şiiri için “nazm-ı rengîn”, nesri için de “nesr-i şîrîn” ifadelerini kullanır, (K.28/44) diğeri de asrın Selmân’ı ve Vassâf’ı olduğunu söyleyerek kaleminin inciler saçtığını belirtir.

Nazm ile Selmân-ı ‘asrum nesr ile Vassâf-ı dehr
Kâh dürri nazm ider üstâd-ı kilcüm geh nisâr (K.17/36)

2.16.4. Hâşimî (ö.1627)

Başında “Tâc-zâde” diye nitelenen bir kişi için kaleme alınmış olduğu anlaşılan kasidede, övülen kişi, vasıflarını Vassâf’ın bile vasfedemeyeceği ifade edilerek methedilir:

Bu hüsn-i hatt-ı Hudâ dâdı ile inşâsın
Zebân-ı hâme-i Vassâf idemez tahrîr (K.9/7)

2.16.5. Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632)

Hâfız Ahmed Paşa, Sultan Ahmed’in övülmesine yer verdiği bir gazelinde padişahın vasıflarını saymada kendisini Vassâf’a benzetir:

Sanurlar kahramândur sahn-ı meydânda gören anı
N’ola Vassâf olup vasfeylesem dâ’im o sultânı
Olupdur menba’-ı fazl u hüner sultân Ahmed Hân
Yavuz gözden vücûd-ı pâkini mahfûz ide Sübhân (G.7/3)

2.16.6. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi Divanı’nda şairin, Osmanlı sultanlarından II. Osman’ın vefatından sonra yazdığı bir kasidede, padişahın hocalarının Hızır ve İmam-ı Azam Ebû Hanîfe, vezirinin İbn Sina ve övücülerinin de Kemâl ve Selmân

olduğunu söyleyerek över. Beyitte “vassâf” kelimesi hem sözlük anlamını, hem de ünlü İran şairini hatırlatacak şekilde kullanılmıştır:

Bû Hanîfe’yle Hızır ana mu’allim-mürşid
Bu ‘Ali Âsafî Vassâfî Kemâl ü Selmân (K.5/41)

2.16.7. Nef’î (ö.1635)

Nef’î, Vassâf’tan, divanında altı yerde bahseder. Kendisini kıyas ettiğinde üstünlük daima Nef’î’dedir. Vassâf’ın ismi beyitlerde genellikle tamlama içinde kullanılır. Diğer şairlerde sıklıkla görüldüğü gibi Nef’î de “Vassâf-ı ahd” tamlamasına yer verir. O öyle bir Vassâf’tır ki, medih ve vasıf ifade etmede ne Firdevsî, ne de Hâkânî kendisiyle denk olamaz. Mânâlarıyla öylesine mucizeler gösterir ki, ifadeleriyle vicdanların hali suret bularak somutlaşır (K.11/37-38). II. Osman’ın kasrını övmek maksadıyla yazdığı kasidesinde güneş altın saçan eliyle sultanın kasrını niteler. Burada “Vassâf ” tevriyeli olarak kullanılmıştır. (K.13/28) Vassâf, IV. Murad için yazılan bir başka kasidede ise “Vassâf-ı sihr-sâz”, yani büyücü Vassâf olarak zikredilir (K.23/8). Vezir-i azam Nasuh Paşa’nın mektubuna cevaben yazdığı bir kasidede şair, paşanın cömertlik ve ikramıyla Vassâf’ın nüktelerini adeta okşadığını ifade eder (K.31/45). Şair, kendisine “Muhteşem sözleri olan bir vassâfım” derken, bu kelimeleri tevriyeli kullanarak hem bu sıfatları kendisine yükler, hem de bu vasıflarla anılan şairlerle kendisini bir tutar:

Vassâf-ı Muhteşem-sühanem kim kasâ’idim
Şâhân-ı Cem-şükûh-ı cihân-bâna şân verir (K.5/7)

2.16.8. Nev’î-zâde Atâyî (ö.1635)

Atâyî, nazım ve nesrinin Vassâf ve Zahir’i kışkırtacak kadar iyi olduğunu söylemek için bu iki şairin ismini anar (K.28/36).

2.16.9. Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)

17.yüzyılın kasidede üstat şairlerinden olan (Kasır 1990:41) Sabrî, divanında IV. Murad için iki kasideye yer vermiştir. Bu kasidelerden birinde Vassâf'ın ismi şu beyitte geçer:

Âyîne-i tab' degül hulkuna
Her biri Vassâf-ı ma'ânî-güzâr (K.2/68)

2.16.10. Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

Yahyâ, 379. gazelinde gönül verdiği bir güzelden bahsederken Halep'i anlatır. Gazelin makta' beytinde, Vassâf, evsâf ve insâf kelimelerini kullanmak suretiyle beyitte bir ses âhengi oluşturur. Kendi şairliğini övmek için Vassâf'ı anar:

Yahyâ ide Vassâf dahı tab`una insâf
Hoş şî'r didün Hak bu ki evsâf-ı Haleb'de (G.379/5)

2.16.11. Muîn (ö.1652)

Muîn Divanı'nda Vassâf bir kaside beytinde övdüğü kişi için nükteli sözler söylemede şair Vassâf kendisiyle birlikte söz söylese bile, ne onu, ne de Kemâl'i kendinden üstün görmez:

Medhünde nükte-senc olamaz ben kadar Kemâl
Evşâfun itsem olmaya Vassâf hem-zebân (K.7/30)

2.16.12. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda bir kasidenin son beyitlerinde Vassâf'ın ismi geçer. Şair bu beyitlerde kendini övmektedir ve bunun için şöhretli şairlerle kendisini karşılaştırır. Sanki bir müddeîye, yani şairin şairlik kudretinden şüphe eden birine cevaben yazılmış olduğu sezilen bu beyitlerde bu iddia sahibine seslenerek "söz meydanında

zamanının Firdevsî'si ve Vassâf'ı da olsan, hatta Rum ilinde Bâki, İran'da da Selmân olsan, benim tabiatımın destanını kaleme alamazsın" diyerek bu övgüyü yapar:

Degülseñ dâstân-ı tab'umun takrîrine kâdir
Gerek Firdevsî-i dehr ü gerek Vassâf-ı devrân ol
Cihân-gîr olamazsın müdde'î Cevrî kadar sözde
Gerekse Rûmda Bâkî 'Acem mülkinde Selmân ol (K.79/26)

2.16.13. İlmî (ö.1655)

İlmî kendi şiirlerini sihirli olarak görmekte ve o şekilde ifade etmektedir. Şairin bu sihirli sözlerini hem Sa'dî, hem de Vassâf kıskanmaktadır. Çünkü şairin tarzı ne Sa'dî'nin, ne de Vassâf'ın revişine, yani yürüyüşüne benzememektedir (G.82/6). Eğer Vassâf şairin inciler saçan nesrini bulmuş olsa, hüsn-ü edâda cihanı süsleyen kim olduğunu anlayacağını ifade eder:

Bulaydı nesr-i le'âl-i nisârını Vassâf
Bilürdi hüsn-i edâda cihân-ârâyı (K.12/12)

2.16.14. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda Vassâf'ın ismine iki yerde rastlanır. Reisülküttab Şâmî-zâde Mehmed Efendi'ye sunulan bir kasidede şair, Mehmed Efendi'yi kalem ehlinin övücü olarak niteler. Mehmed Efendi bu haliyle Nizamülmülk ve Vassâf'ın ruhunu şâd eder (K.33/2). Kasideler kısmında şairin ilk övdüğü kişi IV. Murad'dır. Kasidenin başında Bağdat fatihi olarak nitelenen padişah, beyitlerde cesareti, cömertliği, adaleti anlatılarak methedilir. Sonrasında şair kendini övmeye başlar ve değerinin bilinmediği düşüncesiyle "eserlerim başkalarının gözünde değersiz ve hakir olabilir, ama şiir ve nesir alanında bu divan gibi bir eser yazmayı ne Vassâf, ne de Sahbân başarabilmiş" der:

Cümlenin ahkar u nâçizidir amma eserin
Nazm u inşâda ne Vassâf u ne Sahbân etmiş (K.9/29)

2.16.15. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Ahmed Nâmî, divanında Vassâf'tan üç beyitte bahseder. Bir beyitte “Vassâf-ı tab’-ı nükte-senc”, yani nüktenin değerini bilen, nükte tartan şairliğiyle kendisini Vassâf'a benzetir (K.22/12). IV. Mehmed'e, her sözünün doğruyu vasfemesi için dua ederken, beyitte Vassâf'ı sıfat olarak kullandığı görülür (K.12/56). Son beyitte “Vassâf-ı maarif-perver” bir şair olduğunu söyler:

Ben o Vassâf-ı ma’ârif-perverem kim tab’uma
Bikr-i ma’nî arz ider her zerre-i rûy-i zemîn (K.21/30),

2.16.16. Mezâkî (ö.1676)

17.yüzyılın Bosnalı şairlerinden Mezâkî, İlhanlılar döneminde yetişmiş İranlı tarihçi ve şair Vassâf'a divanında iki beytinde yer verir. Şair kendi nazmıyla Vassâf'ın nazmını kıyas ederek kendisinin daha üstün bir şair olduğunu düşünür. Örfî ve Vassâf'ın kalemi şairin aklına ve her tarafa yayılıp şöhret bulan sözlerine gıpta ile bakar (G.265/6). IV. Murad için yazdığı bir kasidede kendisini sultanın şerefli vasıflarının Vassâf'ı olarak görürken öte yandan tevriye yaparak Vassâf'a da işaret eder:

Zıkr-i evsâf-ı şerîfiyle ben ol Vassâfım
Kim hased-âver-i her menkıbe-hândur sühanüm (K.2/20)

2.16.17. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Vezir-i azam Ahmed Paşa için yazılan bu kasidede Behcetî, kelamıyla Örfî ve Muhteşem'i geçtiğini iddia eder ve bunu “Ben; ölçülü konuşan, sözü beğenilmiş öyle

bir şairim ki, eserlerimi ne Örfî, ne de Muhteşem meydana getirebilir” şeklinde dillendirir:

Vassâf-ı sühan-senc-i pesendîde kelâmam
Âsârımı ne ‘Urfî ne hod Muhteşem eyler (K.17/55)

2.16.18. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Nâzım, Reisülküttâb Râmî Mehmed Efendi için yazdığı bir kasidede aynı zamanda bir şair olan Râmî’yi İran şairleriyle mukayese ederek onlardan daha üstün bir şairlik kudretine sahip olduğunu ifade eder. Aşağıdaki beyitte de aynı şekilde Râmî’nin nesirdeki üstünlüğünü, Vassâf’la kıyas ederek ortaya koyar:

Edâ-yı nesrde reşk-efken-i dil-i Vassâf
Zemîn-i nazmda dâg-ı derûn-ı Hassândur (K.12/27)

2.16.19. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Hz. Ali’ye methiye mahiyetinde olan bir kasidesine, -az görülen bir durum olmakla beraber- bir gazelle başlar (Çıpan 1991:74) ve burada yer alan beyitlerden birinde kendisinin, ilim memleketinin padişahı olan Hz. Ali’nin vassâfı olduğunu söyler:

Vassâfıyam ol pâdişeh-i kişver-i ‘ilmün
Kim rütbesidür rütbe-i vâla-yı ma’ânî (K.3/16)

2.16.20. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit, kasidesinde övdüğü kişiye ne kadar övgü dolu sözler sarfedilse de yeterli gelmeyeceğini ifade ederken Vassâf’ın gerçek anlamını da beyitte kastederek tevriyeli olarak kullanır:

Yine şerh eyleyemez metn-i kitâb-ı fazlın

Ne kadar hâşiyelendürse kenârın Vassâf (K.27/19)

2.16.21. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Vassâf, Birrî Divanı'nda iki kez geçer. İlk beyit bir na'tta yer alır. Şair burada kelimeyi, sözlük anlamını da hatırlatacak şekilde sevgilinin vassâfı olduğunu söylemek için kullanır (K.1/3). Bir gazel beytinde Vassâf'ın şiirine nazire yazdığını ifade eder:

Zuhûr itdi nazîre güfte-i Vassâf'a Birrîden
Süleymân şevketin mülk-i sühandâ mûrdan seyr it (G.37/5)

2.16.22. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

“Boy mânâsında kullanılan “kâmet”, beyitlerde genellikle “kıyamet” kelimesiyle, iki kelime arasında iştikak sanatı yapılarak kullanılır. Sevgilinin görünmesiyle âşıkların arasında ve gönüllerinde oluşan kargaşa ile kıyamet günü olacağına inanılan kargaşa arasında kurulan münasebet, boyun kıyamet şeklinde düşünülmesine sebep olmuştur” (Sefercioğlu 2001:219). Zuhûrî, kendisini böyle bir boyu olan sevgilinin “Vassâf'ı” olarak niteler:

Vassâf olalı kâmet-i dil-dâra Zuhûrî
Oldı lakâbum menkabe-pîrâ-yı kıyâmet (G.7/6)

2.16.23. Rezmî (ö.1719)

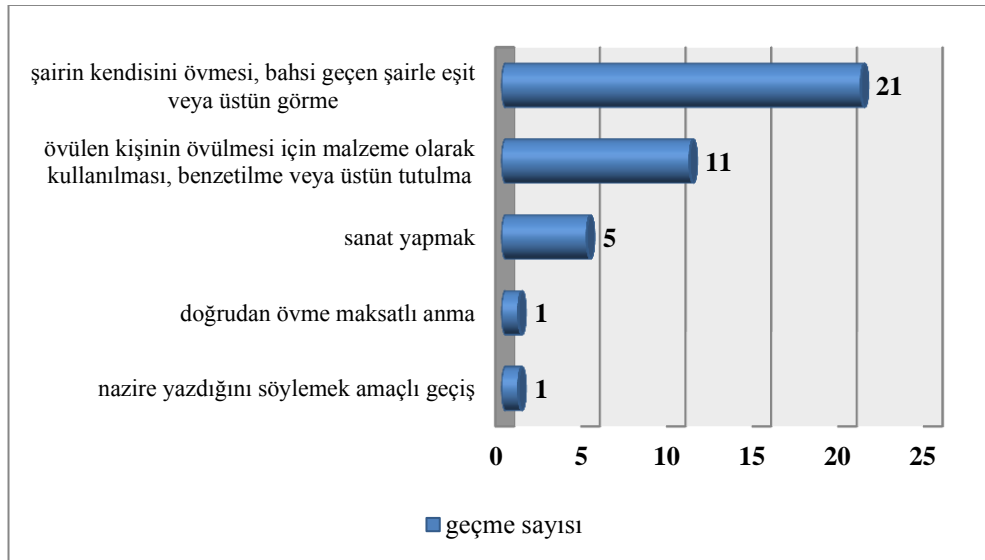
Rezmî, divanında Vassâf'ın ismini bir yerde, kelimenin lügat mânâsında kullanırken, meşhur şairin adına nisbetle de ihâm-ı tenâsüp yapar:

Güzel vasf itmede hakkâ nazîrün yokdur ey Rezmî
Görilmemiş senün gibi hele Vassâf-ı müstesnâ (G.8/5)

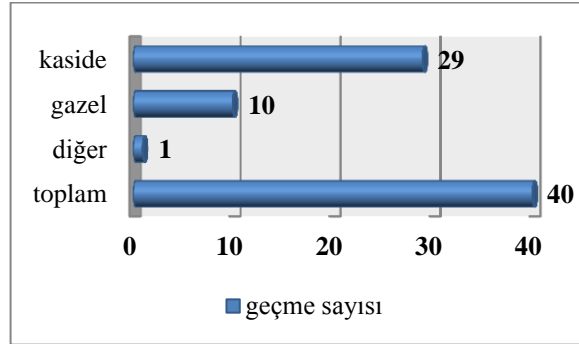
2.16.24. Kâmî (ö.1724)

“Şair ve mutasavvıf İbrahim Gülşenî'nin oğlu olan ve “Edirneli Efendi” adıyla da bilinen” (Özyılmaz 1994:II) Kâmî, bir gazel beytinde kendisini hem sevgilinin vassâfı olarak niteler, hem de Vassâf'a benzetir (G.139/6). Vezir-i azam Damat İbrahim Paşa'ya Mekke-Medîne ile ilgili bir görev verilmesi dolayısıyla Kâmî bir kaside kaleme almış ve paşayı oldukça mübalağalı ifadelerle övmüştür. Paşanın ifadelerindeki düzgünlük öyle bir seviyededir ki, “Vassâf eğer bu ifadeleri görmüş olsaydı acizliğini bütün samimiyetiyle kabul edecekti” diyerek övgüsünü Vassâf'a da tasdik ettirmiştir:

Görse terkîb-i safâ-bahş ile inşâsın eger
 'Aczini eyler idi sıdk ile Vassâf ikrâr (K.15/13)

Şekil 21. Vassâf'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 22. Vassâf'ın 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Tablo ve grafiklerden de görüldüğü gibi, şâirliğinin yanı sıra tarihçiliğiyle de meşhur olan Vassâf, 17.yüzyılda kaleme alınmış olup incelenen divanların 24'ünde, 29'u kaside, 10'u da gazel beyti olmak üzere 40 kez söz konusu edilir. Divan şairleri, kendi şiir tarzlarını sanatkârâne bir şekilde ifade etmek için kendilerini Vassâf'la mukayese ederek üstün görürler, memduhlarının vasıflarını saymada kendilerini Vassâf'a benzetirler (21 kez). Bazen de övülen kişi vasıflarını Vassâf'ın bile vasfedemeyeceği ifade edilerek methedilir (11 kez). Genellikle beyitlerde "vassâf" kelimesi hem sözlük anlamı, hem de ünlü İran şairini hatırlatacak şekilde kullanılmıştır.

2.17. HÜSREV-İ DİHLEVÎ (ö. 725/1325)

Hindistan'da yaşayan Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıf olarak nitelenen Hüsrev, 651/1253'te Delhi'nin kuzeyindeki Müminpûr (Müminâbâd) kasabasında doğdu. Medrese eğitimi gördüğü yıllarda şiir söylemeye başladığı anlaşılan Emir Hüsrev babasını kaybettikten sonra dedesi İmâdülmülk'ün himayesine girdi ve onun huzurunda yapılan edebî ve ilmî sohbetleri dinleyerek yetişti. Böyle bir kültür ortamında kabiliyetlerini geliştirme imkânı bulan Emir Hüsrev on dokuz yaşında ilk divanı *Tuhfetü's-Sığar*'ı tertip etti.

Hüsrev-i Dihlevî, Hindistan'ı istilâ etmeye başlayan Moğol istilasında esir düştü (1285) Esareten kurtulduktan sonra dost ve akrabalarıyla birlikte Müminâbâd'da oturdu. Bir müddet sonra tekrar Delhi'ye dönünce (687/1288) saraydan gelen teklifi kabul etti ve kendisine saray şairi unvanı verildi. Emir Hüsrev, sarayda

mushafdarlık yaptı.

Hayatı boyunca ilim, sanat ve tasavvufla beraber yaşamış olan Emir Hüsrev'in Türkçe, Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Hint dili ve edebiyatına da vakıf olması şöhretini daha da yaygınlaştırmıştır. Hâkânî-i Şîrvânî'nin kasidelerinden Nizâmî-i Gencevî'nin hamsesine kadar Fars edebiyatındaki bütün gelişmiş şiir türlerinde eser kaleme alan Emir Hüsrev, Hindistan'da o zamana kadar az kullanılan gazel türünün gelişmesine de katkı sağlamıştır. Tarihî olayları mesnevî tarzında kaleme alması onun en önemli özelliklerinden biridir. Bu eserlerden hareketle Delhi Sultanlığı'nın tarihi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Türklüğüyle övünen Emir Hüsrev'in bir özelliği de Hint-müslüman mûsiki geleneğinin kurucusu olmasıdır. Türk divan şairleri büyük üstatlardan biri olarak kabul ettikleri Emir Hüsrev'in tesiri altında kalmışlar, özellikle Leylâ vü Mecnûn konusunu işleyen mesnevîlerde onun yolunu takip etmişlerdir (Kurtuluş 1995:135).

2.17.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Feyzî-i Kefevî Divanı'nda Dihlevî ve Hâkânî'nin isimleri bir matlada geçer. Feyzi, kendisinin Hâkânî ve Dihlevî olmadığını, ama söz memleketinin Hüsrevî olduğunu zikretmiştir:

Şehâ egerçi ne Hâkânî ne Dehlevî'yem

Memâlik-i suhenün şimdi ben de Hüsrevî'yem (Matlalar.29)

2.17.2. Enverî (ö.1630/31)

Aşağıdaki beyitte şair kendisinin şiirinin kemâl mertebede olduğunu söyleyerek Hüsrev ve Kemâl'den üstün görür:

Kemâl-i mertebeye irdi şi'rüm Enveriyâ

'Aceb mi virmez isem Hüsrev ü Kemâle vücûd (G.47/5)

2.17.3. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Azmî-zâde Hâletî Divanı'nda zikredilen, Farsça şiirler yazan şairlerden biri de Hüsrev-i Dihlevî'dir. Dört yerde ismi geçen Emir Hüsrev Dihlevî, iki beyitte büyük İran şairi Kemâl-i Hocendî ve bir beyitte de Nizâmî ile birlikte anılır. Bunlardan birisi bir kaside beytidir ve şair övdüğü kişiyi Hüsrev'e, Kemâl-i Hocendî'ye ve Nizâmî'ye benzetir (K.50/51). Şiir bayrağını Keyvan burcuna dikenler arasında şair Hüsrev de vardır. Ama şair kendisini onun da üstünde görür (Kt.135). Diğer bir beyitte şair mahlas beytinde kendisine hitap ederek Hüsrev ve Kemâl-i Hocendî gibi öldükten sonra da anılmayı istemektedir (G.34/5). Divan edebiyatında "Hüsrev" kelimesi padişah anlamında da kullanılarak kelime oyunları yapılmıştır. Bu beyitte de şair kelimenin bu anlamına da telmihte bulunarak kendisini hem şair Hüsrev'e benzetir, hem de nazım ülkesinin sultanı olarak nitelendirir:

Hüsrev-i kişver-i nazmım ki derîbân-ı hayâl
Eder elkâbımı her dilde bu gûne tesvid (K.54/39)

2.17.4. Nefî (ö.1635)

Nefî Divanı'nda iki yerde Hüsrev-i Dihlevî anılır. Bir beyitte "Emir-i Dihlevî" olarak ifade edilir. Burada ne Hakîm Gaznevî'ye, ne de Emir Dehlevî'ye benzemediğini, hepsinden daha iyi bir şair olduğunu düşünen Nefî, Mevlânâ'nın bendesi olmakla da iftihar eder (K.3/13). Nefî, Vezir-i Azam Hâfız Ahmed Paşa için yazdığı kasidede kendisini mânâ tahtının Hüsrev'i olarak nitelerken, bu vasıflara sahip olmasına rağmen paşayı övme hususunda âciz olduğunu söyler:

Âcizim Hüsrev-i ma'nâ iken evsâfında
Bârî tahkîk edeyim dâ'îye-i ma'nâyı (K.44/32)

2.17.5. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Hüsrev, “Hüsrev ü Şîrîn” adlı mesnevînin erkek kahramanlarından biridir. Ayrıca kelimenin “padişah” anlamı da vardır. Şair aşağıdaki beyitte kendisini meşhur İran şairi Hüsrev’i de kasteder. Râmî, Mevlânâ’nın gönlünün deryasının kıymetli incisinin Mesnevî olduğunu, mânâ mülkünün Hüsrev’i olmak için Mevlânâ’nın bendesi olmak gerektiğini söyler

Olmak istersen eger Hüsrev-i mülk-i ma’nâ
Râmiyâ bendesi ol Hazret-i Mevlânânun (G.174/5)

2.17.6. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Behcetî Hüseyin Efendi, divanında kendisini mânâ mülkünün Hüsrev’i olarak nitelendirir:

Nâfiz-i hüküm-i kalem Hüsrev-i mülk-i ma’nâ
Şâ’ir-i mu’cize-dem nükte-ver-i vahy-âver (K.10/52)

2.17.7. Ferîdun (ö.1658/9)

İranlı ünlü şairlerden olan “Zahîr-i Fâryâbî eğer benim şiirdeki tarzımı görmüş olsaydı, nazmın Hüsrevi olduğumu şüphesiz tasdik ederdi” diyen şair bu şekilde kendi şiir tarzını ön plana çıkarmaktadır:

Hüsrev-i nazm olduğum teslîm iderdü şübhesiz
Bu kasîdem tarzını görse Zahîr -i Fâryâb (K.9/45)

2.17.8. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Zahîr ve Hüsrev, bir gazel beytinde Tıflî'nin kendisini üstün gördüğü şairler arasında geçer (G.148/5)²⁵

2.17.9. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanında Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin ismi, şairin kendine Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Kemâl-i Hocendî'yi örnek olarak göstermesiyle geçer:

Gül-i nazmun Beyanî tuhfe-i bâğ-ı hayâl eyle

Pesend-i tab'-ı Mîr-i Dihlev ü Pîr-i Hocend olsun (G.627/5)

2.17.10. Yârî (ö.1688/89?)

“Yârî, kaleminden sızan mürekkebin Hüsrev'in gözünün karası olmasını dilemektedir. Ayrıca beyitte, “sevâd-ı ayn” yani “gözbebeği” kelimesine de atıf yapılmasından, şairin şiirlerinin Hüsrev'in gözbebeği olmasını arzu ettiği anlaşılabilir” (Karayazı 2012; M. 3/114). “Bir diğer beyitte de şiirlerinin şöhreti Hind, Şirvân ve İrakeyn'e ulaşırsa Hüsrev ve Hâkânî'nin yeniden can bulacağını dile getirir (Karayazı 2012):

Olur zinde-revân-ı Hüsrev [ü] Hâkânî ey Yârî

İrişse şît-i nazmun Hind [ü] Şirvân [u] 'İrâkeyne (G.686/5)

2.17.11. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

H. Ali'ye methiye olarak yazdığı kasidesinde Fasih Dede, kalemini ve sözlerini öven bir gazelle başlayarak Hüsrev'e atıfta bulunur. Bir önceki beyitte de “tab'-ı Selim”iyle söz ikliminin Hüsrev'i olduğunu söyleyen şair (K.3/3), hemen

²⁵ Beyit için bkz. Zahîr-i Faryâb md.

sonraki beyitte “Şirin sözlerimi görmüş olması halinde Hüsrev, kapımda mânâ temenni edecekti” derken oldukça iddialıdır:

Şîrînî-i güftârımı görseydi iderdi
Hüsrev der-i tab’umda temennâ-yı ma’ânî (K.3/4)

2.18. HÂCÛ-Yİ KİRMÂNÎ (ö.753/1352)

Hâcû-yi Kirmânî 689'da Kirman'da dünyaya gelir. Asıl adı Mahmud olan şair, şiirlerinde "hâce" kelimesinin küçültmeli adı olan "Hâcû" mahlasını kullanmıştır. *Nahlbend-i şuarâ*, *Melikü'l-fudalâ* lakapları, *Mürşidî* ve *Kirmânî* isimleri ile de anılır. Eserlerinden iyi bir tahsil gördüğü, bilhassa astronomi alanında geniş bilgi sahibi olduğu anlaşılan Hâcû öğrenimini muhtemelen Kirman'da tamamlar. Daha sonra büyük bir ihtimalle kıtlık ve huzursuzluk yüzünden Kirman'dan ayrılmak mecburiyetinde kalır. Hayatının son senelerini Kirman ve Şiraz'da geçirir ve Şiraz'da vefat eder. Mezarı İsfahan ile Şiraz arasındaki Allahüekber Boğazı'ndadır.

Hâcû-yi Kirmânî'nin geçim kaynağı, yazdığı şiirler karşılığında aldığı caizeler olmuştur. Övdüğü şahıslar arasında başta hükümdarlar olmak üzere 100'den fazla kimse olup, menfaatine dokunan birçok kişiyi de ağır şekilde hicvettiği görülür. Şîî-İmâmî olmasına rağmen eserlerinde on iki imamın yanı sıra dört halifeyi methetmesi, o devirde İran'da Sünniliğin hâkim bulunması ve şeyhinin Sünnî olması ile açıklanabilir.

Usta bir şair olan Hâcû 'nun kendisini gösterdiği alan, gazel sahasıdır. Eserlerinde din dışı mevzularla tasavvufî ve hikemî meseleler büyük bir ustalıklı bağdaştırılır. Gazelde Sa'dî-i Şirazî'nin etkisi altında kalmakla beraber kendine has bir tarzının da olduğu kabul edilir. Nitekim gazeli zirveye taşıyan Hâfız-ı Şirazî bile ondan etkilenmiştir. Bu sebeple Hâcû'nun Sa'dî ile Hafız arasında bir köprü görevi gördüğü genel bir kabuldür. Hâcû kasidelerinde Senâyî, Hâkânî-i Şirvânî, Zahrî-i Fâyâbî ve Cemâleddîn-i İsfahânî'nin, mesnevîlerinde ise Firdevsî ve özellikle

Nizâmî-i Gencevî'nin etkisi altında kalmış olmasına rağmen bu tesirler onun kendine özgü yanlarını tamamıyla ortadan kaldırmamıştır. Manzum ve mensur pek çok eser veren şairin şiirlerinin toplamı kırk bin beyti geçmektedir (Tokmak 1996:520).

2.18.1. Enverî (ö.1630/31)

Bir kaside beytinde Enverî, memduhunu Hâcû-yi Kirmânî'nin bile gıpta ettiği bir kişi olarak över (K.17/55). İkinci beyitte, şairin kendisini Hâcû-yi Kirmânî'ye benzettiğini görürüz:

Enverî ebyâtını erbâb-ı nazma 'arz ider
Tarz-ı hâsın fi'l-mesel yârâne Hâcû gösterür (G.101/6)

2.18.2. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Kime yazıldığı belli olmayan bir kasidede Hâletî, şairlik tabiatının üstünlüğüne vurgu yapar ve kendisini Hâcû-yi Kirmânî'ye takdir ettirir:

Benüm şemşîr-i tab'-ı pâkûme sad âferîn dirdi
Bileydi cevher-i nazmum eger Hâcû-yı Kirmânî (K.33/38)

2.18.3. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Kendisini büyük şairlerle kıyaslayarak şairliğini öven Sıdkî Paşa, “eğer Hâcû-yı Kirmânî, sultanın methi için yazdığım şiiri görse büyük bir istekle öğrencim olurdu.” diyerek kendi sanatını yüceltir:

Nice Şeh-nâme -gûy-ı medh-i sultân olduğım görse
Sebak-hânım olurdu cân ile Hâcû-yı Kirmânî (K.3/13)

2.18.4. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Hisalî, divanında yer alan bir gazelde, şiirde Hüsrev, Hâcû ve Kemâl'in onun yerini tutamadığını söylerken, diğer taraftan değerinin bilinmediğinden de yakınmaktadır:

Tutamazken yerimüz Hüsrev ü Hâcû vü Kemâl
Yokdur ol şâhun eşiginde Hisalî yerümüz (G.389/4)

2.18.5. Muîn (ö.1652)

Muîn, sözlerinin Hâfız gibi renkli ve menkıbelerinin de Hâcû'ya benzediğini söyler ve bu iki şairden de daha iyi bir şair olduğu iddiasındadır:

Hâfız-ı rengîn-sühan âsâr-ı Hâcû-menkabet
Bir Muînâsâ mı var eş'ârda güftârda (G.60/5)

2.18.6. Cevrî (ö.1654)

Klasik edebiyat şairleri, şiirlerinde Kirmânî'yi değişik vesilelerle anmışlardır. Bunlardan biri de şairin yazmış olduğu kılıç ve kalemin tartışmasını konu edinen "Seb'a'l-Mesânî" adlı risalesidir. Şairin bu risalesine Cevrî göndermede (Yekbaş 2009:1143) bulunmuştur:

Zebânum âb-rûy-ı tab' seyf-i esferengîdür
Sen istersen sühanda pey-rev-i üstâd-ı Kirmân ol

2.18.7.Nâlî (ö.1674/75/76)

Nâlî, şiir alanında ciddi bir varlık gösterememesine rağmen, gelenekten kopmaz ve kendisini Feyzî-i Hindî ve Hâcû-yı Kirmânî ile denk görür:

Cevher-i tîg-i beyânüm gören erbab-ı hüner
Dir bu Feyzîmi 'aceb Hâcû-yı Kirmânî midür (K.15/39)

2.18.8.Yârî (ö.1688/89?)

Yârî, bir fahriyesinde kendisini Hâcû-yı Kirmânî'ye (Tokmak 1996:520) benzettir:

Bülbül-i Gülsitân-ı Sa'diyem
Hâcû –yi tîg-i bend-i Kirmânem (K. 43/41)

2.19. İBN-İ YEMÎN-İ TUĞRÂÎ (ö.M.1368)

Kıtaları ile şöhret bulan İranlı şairdir. Beyhak'a bağlı Feryûmed köyünde doğdu. Tahsiliyle babasının özel olarak ilgilendiği İbn-i Yemîn döneminin bütün ilimlerinde, bilhassa tıp ve edebiyat sahalarında geniş bilgi edindi. Küçük yaşta şiir söylemeye başladı. İbn-i Yemîn gençlik yıllarında vezirler, Emirler ve devlet ileri gelenleriyle iyi ilişkiler kurdu. Bu devirde içki ve eğlence âlemlerinden uzak kalmadığı, fakat zamanla bu kötü alışkanlıklarını terkettiği kaydedilir.

İbn-i Yemîn, gençliğinde bir ara Tebriz'e gitti, bir süre sonra Horasan'a dönerek Feryûmed'e yerleşti. Doğu İran hükümdarı ve emirleriyle münasebet kurdu. Bir süre sonra Horasan Valisi Hâce Alâeddin Muhammed'in hizmetine girdi. Saray şairliği yanında kendisine baba mesleği tuğracılık ve defterdarlık görevleri verildi. Ömrünün son yıllarını Sebzevâr ve Feryûmed'de geçirdi. 30 Ocak 1368'de Feryûmed'de vefat etti ve babasının mezarının yanına gömüldü. Bir kısım kaynaklarda ölüm tarihi olarak verilen 745 (1344) ve 743 (1342) yılları doğru değildir. Bazı tezkire müellifleri, onun kazandığı mülkten sağladığı gelirlerle geçindiğini söylemekteyse de başta saray şairliği olmak üzere tuğracılık ve müstevfilik görevlerinden elde ettiği gelire geçinmiş olması daha mâkul görünmektedir.

Çağdaşlarının aksine akıcı, anlaşılır ve özentisiz bir dil kullanan İbn-i Yemîn'in şiirlerinde zor anlaşılan kelime ve terkiplere rastlanmaz. Şiirinin bu özelliklerine bakılarak onun Horasan üslûbunu benimsediği söylenebilir. Şiir zevki yanında ahlâkî düşünceleri de sevilip tutulmasının başlıca sebepleri arasındadır. Hayatı boyunca hiç kimseyi hicvetmemiştir. Şîf mezhebine mensup olan İbn-i Yemîn Firdevsî, Unsûrî, Ferruhî-i Sistânî, Sa'dî-i Şîrâzî gibi şairlerden etkilenmiş, bunlardan bazılarının şiirlerine nazîreler yazmıştır.

Daha çok ahlâkî nasihatleri içeren kıtalarıyla meşhur olmakla beraber kaside, gazel, mesnevî ve rubai türünde de başarılı olan İbn-i Yemîn'in rubaileri Ömer Hayyâm'ın rubailerine benzer. Kasidede Unsûrî, Ferruhî ve Enverî kadar güçlü değildir, fakat bu şairleri andıran bir üslûba sahiptir. Şiirinin yanı sıra nesirleri de güzeldir (Tokmak 1999:448,449)

2.19.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

17. yüzyılın tezkire sahibi şairlerinden Kaf-zâde Fâizî, Şeyhülislam Yahyâ için yazılan kasidede, kıt'alarıyla meşhur İran şairi İbn-i Yemîn'den (Tokmak 1999:448) bahsederken onu Hâfız'la beraber anar. Bu beyitte Şeyhülislam Yahyâ'nın, kalemiyle Hâfız ve İbn-i Yemîn'den daha iyi olduğunu söyler:

Hep hâme-i perkârını eylerler arada
Dillerde eger Hâfız eger İbn-i Yemîndür (K.11/37)

2.19.2. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Şeyhülislam Esad Efendi için yazılan bir kasidede Rızâyî şeyhülislamı över ve “İbn Yemîn eğer senin kemâlât ve fazilet meclisine dâhil olsaydı, ancak i'rab²⁶ ilmini iyi bilen bir çocuk derecesinde olurdu” der (K.22/15). Yine aynı kasidede Rızâyî kendisini İbn-i Yemîn'den daha iyi bir şair ve hattat olarak görmektedir. Onun

²⁶ Arapça kelimelerin sonlarındaki harf veya harekenin değişmesi (bkz. Devellioğlu 1995:444)

bu özellikleri karşısında İbn-i Yemîn hem başını eğer, hem de utancından iki elini bile saklar. Bu mânâyı beytinde Rızâyî, “İbn-i Yemîn övgüye mazhar olmuş bu eserime sanki bir kalem gibi başını eğerken onun sol elini bile görmedim” şeklinde ifade eder:

Görmedüm dahı yesârı eser-i fâhireme
Ser-fürû' eyler iken hâme-sıfat İbn-i Yemîn (K.22/51)

2.19.3. Nef'î (ö.1635)

Şeyhülislam Muhammed Efendi'yi övmek için kaleme alınan kasidesinde Nef'î, gazel ve kıt'a sahasında Hâfız ve İbn-i Yemîn olduğunu ifade ederken, eğer yazmış olsa rubai sahasında da bir Hayyâm olabileceğini söylerken aslında yine şairlik kudretine gönderme yaparak övünür:

Hâfız u İbn-i Yemînim gazel ü kıt'ada ger
Söylesem belki rubâ'îde olurum Hayyâm (K.50/65)

2.19.4. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Şaire kadılık ihsan eden ve IV. Mehmed döneminde şeyhülislam olan Bolulu Mustafa Efendi'ye sunduğu bu kasidesinde Ahmed Nâmî Mustafa Efendi'yi överken “İbn-i Yemîn şairlik tabiatının üstünlüğü ile şu zamanda gelseydi, senin vasıflarını tabir edip yazmaya gücü yetmezdi” diyerek memduhunu İbn-i Yemîn'den üstün görür:

Vaşfunı ta'bîr ü imlâ itmege kâdir degül
Cevdet-i tab' ile gelseydi bu dem İbn-i Yemîn (K.19/25)

2.20. İMÂD-I FAKÎH (ö.1371)

İrânlı sûfî-şâirdir. Asıl adı Ali'dir. 680-690 (1281 -1291) yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. 1305'te babası ölünce kardeşlerinden biriyle beraber Kirman'a giderek babasının şeyhi Nizâmeddin Mahmud'un yaptırdığı dergâha yerleşen İmâd, muhtemelen bu dergâhta Sühreverdî şeyhi olarak uzun yıllar irşad faaliyetinde bulundu. Tekke şeyhliği yanında fıkıh ilmine derin vukufundan dolayı kendisine "fakih" unvanı verildi. Geniş bir mürid halkası olan İmâd-ı Fakîh, Kirman'da yaptırdığı tekkede vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.

"Şeyhülislâm-i azam" olarak bilinen büyük bir din âlimi ve "kıdvet-i ekâbîr-i meşâyih" unvanıyla tanınan büyük bir sûfî olan İmâd-i Fakih'in şöhretinin Hindistan'a kadar yayılmış olduğu kaydedilir. Aynı zamanda iyi bir şair olan İmâd-ı Fakih'in şiirleri Hâfız-ı Şirâzî'nin şiirleriyle konu ve mazmun bakımından benzerlikler gösterir. Divanı ve beş mesnevîden oluşan hamsesi vardır (Yazıcı 2000:168,169).

2.20.1.Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa şairliğinin yanı sıra Divan-ı Hümayun'da tezkirecilik, defter emniyeti ve reisülküttaplık yapmış bir devlet adamıdır (Erdoğan 2011:8). Bir gazelinde hat ve hattatlıkla ilgili kavramlara yer verir. Bu gazelin ilk beytinde şair ve hattat olan İmâd'dan, bu özelliğine telmih yaparak bahseder:

Habbezâ hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn

K'ola reşk-i kalem-i mîr ü 'İmâd u Ergûn (G.61/1)

2.20.2. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, Şeyhülislam Said Efendi'yi övdüğü bir kasidesinde İmâd ve hangi şair olduğu tespit edilemeyen Kâşânî şairi, şeyhülislamın fazilet çadırında ikamet eden kişiler olarak tasvir eder:

Nedîm-i meclis-i lutf- keremver-i tâlî
Mukîm-i hayme-i fazlı 'İmâd u Kâşânî (K.11/35)

2.20.3. Dânişî (ö.1683)

Dânişî'nin aşağıda yer alan gazelinde “Mîr²⁷ ve İmâd o kıt'ayı²⁸ görünce hayret içinde kalıp ‘hüsn-ü hattın sanatı gerçekten böyle olur’ dediler” demek suretiyle İmâd'ı hat sanatında mahareti dolayısıyla anar:

Kaldı hayretde görünce kıt'asın Mîr u 'İmâd
Didiler el-hak odur bu hüsn-i hattun san'atı (G.192/3)

2.20.4. Va'dî Çelebi (ö.1683)

İsmi belirtilmeyen devlet büyüklerinden birinin bahçesini tasvir edip öven bir kaside yazan Va'dî, bahçeyi Allah'ın sanatı olarak görür. Bu sanatın kaleminden çıkan bahçeye iki hattat olan Mîr Ali ve İmâd hayran olur:

Birisi Mîr 'Ali'dür ki olur hayrânı
Kalem-i sun'-ı Hudâvend'e 'İmâd itse nazar (K.6/32)

²⁷ Mîr Ali Herevî (ö.1544): İran'da yaşamış Türk asıllı nestalîk hattatı ve şairi. Bkz. Alparslan 1989:397-399.

²⁸ Burada geçen kıt'a, hat sanatında kullanılan bir çeşit kâğıt anlamındadır. Bkz. Özer 2004:230.

2.20.5. Kâşif (ö.1699)

İmâd, şair olmasının yanı sıra talik yazmakla da meşhur bir hattattır. Kâşif, divanında Şeyhülislam Yahyâ'nın övüldüğü bir kasidede İmâd'dan söz ederken onu şeyhülislamla kıyaslar ve Yahyâ Efendi'nin Mîr İmâd'dan daha üstün olduğunu ifade eder:

Nazm u inşâda hased-gâh-ı güzînân-ı selef
Hüsn-i hatta gıpta-fermây-ı dil-i Mîr 'İmâd (K.11/6)

2.20.6. Kâmî (ö.1724)

İmâd ve Hâkânî ile birlikte ismi “Ârif Efendi” adı verilen zatın vefatı için yazılmış bir tarih beytinde yer alan Hassân, şairin kendi şairlik kabiliyetini takdir ettirdiği şairler arasındadır:

Hattına ta'lîk ider her şîveyi rûh-ı İmâd
Nutkına itse n'ola Hassân u Hâkânî yemîn (T.38/4)

2.20.7.Fâik Mahmud (ö.1715)

İmâd, Fâik Mahmud Divanı'nda güzel hatta sahip olması dolayısıyla anılır:

Hüsn-i hatt-ı dil-firîbin arz ider uşşâkına
Gûyiyâ hatt-ı İmâd ile murakka' gösterür (G.16/3)

2.21. SELMÂN-I SÂVECÎ (ö.778/1376)

Kasideleriyle ünlü İran şairidir. Kasidelerin özellikle fahriye bölümlerinde ismi geçer (Pala 2005:434). Asıl adı Cemâleddin Mehmed olan şair, M. 1309 senesinde Sâve'de doğmuştur. Doğduğu yere nisbet edilerek Selmân-ı Sâvecî olarak

tanınmıştır (Zavotçu 2006:433). XIV. yüzyılın meşhur şairlerindedir. İlhanlılar döneminde yaşayan şair, maliye memuru olan babasının yanında yetişerek eğitim alır. Edebî alandaki çalışmaları İlhanlı sultanı Ebû Said Han'ın dikkatini çeker ve şairi himayesine alır. Sonrasında Bağdat'a giderek burada "melikü'ş-şu'arâ" ünvanına sahip olur (Yekbaş 2009:1165). Hayatının büyük bir kısmında Şeyh Hasan ve Dilşad Hatun'un koruması altında yaşayan şair, bilhassa himayesi altında yaşadığı kişilere kasideler yazarak bu kasideleriyle şöhret kazanmıştır. 1376 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir.

Selmân; kaside, gazel, kıt'a, rubai ve mesnevî gibi nazım şekillerinde ustalık göstererek, sadece yaşadığı dönemde değil, kendisinden sonraki dönemlere de tesir etmiş, pek çok şairi etkilemiştir. Kaside nazım şekli ise en gücü olduğu alandır (Safa 2005:175). Şiirlerinde anlamdan ziyade, söz sanatlarına yer verir. Divan şiirinde şiire yatkınlığı ve yeteneğiyle anılır (Zavotçu:433). Ayrıca Dilşad Hatun ve Sultan Üveys vesilesiyle de şiirlerde sıklıkla bahis konusu yapılır (Yekbaş:1165).

2.21.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Feyzî-i Kefevî Divanı'nda Selmân-ı Sâvecî iki yerde geçer. Divanın müseddesler kısmında Feyzî, zamanının şair geçinen ama böyle bir tabiata sahip olmayan insanlardan şikâyetçidir. Temiz bir tabiatı olmadığı halde kimi kendisini Selmân zanneder, kimi de şiirlerini güzel zannederek Hüsrev ve Hassân olduğunu sanır (Müs:13/2). Diğer bir beyitte Feyzî, kendini Selmân ve Hayâlî gibi şairlerle kıyaslar. Onun şiirlerini sadece dostları değil, ünlü Fars şairi Selmân bile beğenmektedir:

Nazmun senün ey Feyzî begense n'ola yârân

Eş'âr-ı pesendide ki Selmân mütehayyir (G.154/5)

2.21.2. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde Nâdirî 17. asrın kuvvetli şairlerindedir. Selmân'la ilgili olan tüm beyitlerde şairin Selmân-ı Sâvecî'yi anarken, aslında onunla birlikte İran şairlerine

üstün olma iddası açıkça sezilmektedir. Kaside beyitleri olan bu beyitler dört adettir ve üçünde Vassâf'la birlikte geçmektedir. Ganî-zâde, sadece bir şair değil, nesir alanında da eserleri bulunan bir sanatkârdır ve beyitlerinde hem nazımda, hem de nesirde üstat olduğunu ifade eder. Şaire göre nesrinin şive ve edası Vassâf'ın hünelerini, nazımının nükteleri de Selmân'ın sözlerini bile mahvedecek kuvvettedir (K.18/36). Şair, farklı diğer iki beyitte de yine aynı anlamı ifade etmektedir. Bu beyitlerin birinde kendi şiiri için “nazm-ı rengîn”, nesri için de “nesr-i şîrîn” ifadelerini kullanır (K.28/44), diğerinde de asrın Selmân'ı ve Vassâf'ı olduğunu söyleyerek kaleminin inciler saçtığını belirtir (K.17/36). Şairler bazen kendilerini öyle yüce bir makamda görerek överler ki, sözleri sanki kutsaldır ve nasıl ki peygamberlere ilahi sözler vahiyle gelir, kendilerine gelen ilhamı da şairler mübalağa yaparak sanki vahiymiş gibi kutsal telakki ederler. Aşağıdaki beyitte de Ganî-zâde böylesi bir edayla şiir meydanında nazım ülkesinin adeta son peygamberi olarak kendisini görür. Selmân-ı Sâvecî de bu peygamberliği adeta tasdik edip şairin ehl-i beytine dâhil olmuştur:

Ben Hâtem-i nübüvvet-i nazmam bu 'arsada
Mülhakdur ehl-i beytüme Selmân-ı hoş-zebân (K.30/37)

2.21.3.Veysî (ö.1627)

Veysî'nin, Selmân-ı Sâvecî'ye yer verdiği beyitte Selmân'ın şiirlerinin yanında kendisini üstün gördüğü görülmektedir. Okuyana safa veren parlak renkli ve hoş şiirlerini kimseden saklama gereği duymaz ve bu tarzıyla Selmân'ın şiirlerine meydan okur:

Ben ilden saklamam eş'âr-ı rengîn-i şafâ-bahşum
Eger şimdi geleydi gösterürdüm şi'r-i Selmâna (K.14/2)

2.21.4. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Vezir-i azam Ali Paşa için yazılmış olan bir kasidede Selmân, şairin şiirlerini can kulağıyla dinleyen makamındadır. Bu şekilde şair kendi şairliğini kendisi takdir eder (K.15/38). Her divan şairinin şiirlerinde görüldüğü üzere, Rızâyî de kendi sözlerinin diğer şairler tarafından kıskanıldığını, şairlik istidadının Hallâk (yaratan, var eden) tarafından özel olarak hediye edildiğini iddia eder. Selmân-ı Sâvecî ve Kemâl-i Hocendî, şairin bu niteliklerini kıskanmaktadırlar:

Sühanum gayret-i Selmân eserüm reşk-i Kemâl
Eylemiş tab'umu Hallâk Zahîr-isti'dâd (K.13/59)

2.21.5. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî Divanı'nda Selmân-ı Sâvecî'ye ikisi kaside, biri de gazel beyti olmak üzere üç yerde rastlanır. Selmân'ın isminin geçtiği beyitler, Hâletî'nin Selmân'ı beğenip takdir ettiğini göstermektedir. “Hâletî, Selmân'ın ardından giden bir şair denilse bu Selmân'a layıktır” diyerek izinden gittiğini ve onu örnek aldığını ifade eder (G.346/6). “Zamanın Selmânıyım” diye iddia edenler çok olmasına rağmen şaire göre mânâ yoksa bu iddia asılsız kalır (K.24/29). Şair, kelamıyla Selmân'ın ruhunu şad ve mutlu ettiğini söyleyerek, Kemâl-i Isfahânî'nin eserlerini görmesi durumunda bu eserlere rağbet edeceğini ifade edip bu şairlere karşı üstün olduğu iddiasındadır:

Kemâl-i Isfahânî görse âsârum ola râgıb
Kelâmumla benem dil-şâdiden rûhını Selmân'un (K.23/28)

2.21.6. Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632)

Hâfız Ahmed Paşa, sadrazamlık da yapmış Osmanlı şairlerindedir. Tek eseri olan divanında nazirelere ağırlık vermiş ve Sultan I. Ahmed'in gazellerinin çoğunu tanzir etmiştir. Sarayda padişah musahipliği yaptığı dönemde divanını kaleme almış

ve hemen hemen bütün şiirlerinde Sultan I. Ahmed'den bahsetmiştir (Uysal 2010:12). Aşağıdaki musammat beyitlerinde de Sultan'ı cenk meydanlarının mert bir savaçısı olarak överken, sözlerini de İran şairi Selmân-ı Sâvecî'ye benzetmiştir:

Oglum Hân Ahmedüm merd-i meydândur
Şevketde Süleymân sözde Selmândur
Mehâbetde arslan oğlu arslândur (Mus. 21/3)

2.21.7. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi Divanı'nda Selmân-ı Sâvecî iki yerde geçmektedir. Osmanlı sultanlarından II. Osman'ın vefatından sonra yazdığı bir kasidede şair, padişahın hocalarının Hızır ve İmam-ı Azam Ebû Hanîfe, vezirinin İbn Sina ve övücülerinin de Kemâl ve Selmân olduğunu söyleyerek över (K.5/41).²⁹ Şaire göre nazm-ı dil-pezîri, yani gönle hoş gelen şiirleri Selmân ve Firdevsî tarafından kıskanılıp Hâkânî'nin de makbulü olsa layıktır:

Bu nazm-ı dil-pezîre reşk ider Selmân u Firdevsî
Revâdır Hüsrevâ olsa ne var makbul-i Hâkânî (K.7/38)

2.21.8. Nefî (ö.1635)

Nefî, kendisine "Nefî" mahlasını veren Gelibolulu Âlî için bir kaside kaleme alarak onu över. "Sühan" redifli bu kasidede Nefî, Gelibolulu Âlî'ye "irfan ve Kemâl ikliminin Hüsrev'i" denmesinin fazla olmayacağını düşünür ve böyle birinin terbiyesiyle söz söyleme alanında Selmân olabileceğini ifade eder (K.60/29). Vezir-i azam Nasuh Paşa'nın mektubuna cevaben yazdığı bir kasidede Nefî, vezirin mektubundaki ifadelerini övmektedir. Nasuh Paşa iyi söz söyleme kabiliyetine sahip bir bülbül gibidir. Yazılarının verdiği zevk ise, Selmân'ın şiirlerinin (güzelliğini) hissettirir (K.31/14). Aşağıdaki beyitte ise Nefî, Zahîr ve Hâkânî ile birlikte

²⁹ Beyit için bkz. Vassâf maddesi.

Selmân'ı anar. Şairlik tabiatını öven şair, Hâkânî'nin bu tabiatıyla övündüğünü, Selmân ve Zahîr'in ise tertemiz lehçesine can verdiğini söyler:

Fahr eder kevkebe-i tab'ım ile Hâkânî
Cân verir lehçe-i pâkizeme Selmân u Zahîr (K.40/48)

2.21.9. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî Abdurrahman Çelebi, divanında biri kaside, biri de gazel kısmında olan iki beyitte Selmân-ı Sâvecî'den bahseder. Burada "rûy-ı Selmân" ifadesi yer alır (K.20/65). Diğer beyitte ise şair, Selmân'ın şiirleri için safa-perver, yani iç açıcı, safa veren tabirini kullanarak takdir eder:

Hazz ider kim ki okur nazm-ı latîfun Râmî
Gûyiyâ şî'r-i safâ-perver-i Selmân okınur (G.69/5)

2.21.10. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa, divanında üç kez Selmân-ı Sâvecî'ye yer verir ve bu beyitlerin hepsi kaside beytidir. Kasidenin başlığında ifade edilmemekle beraber, kasideye bakıldığında IV. Murad için yazıldığı anlaşılan bir kasidede şair, padişahın en güzel bir şekilde övülmesini, ünlü şairler Selmân, Firdevsî, Sahbân ve Hâkânî'nin bile başaramayacağını söyler ve aynı zamanda bu şairlere kendisini benzetir (K.3/41). Yine IV. Murad için kaleme alındığı anlaşılan bir beyitte de padişahın kılıcını övmesinde ilham kaynağının Selmân'ın ruhu olduğunu söyler ve şairi takdir eder (K.2/24). Üçüncü beyit de IV. Murad için yazılmıştır ve şair, şiirlerinin beğenilmesini ve bu durum karşısında Selmân ve Zahîr'in kendisini kıskanmalarını ister:

Sözlerim şâyed ola şâyeste-i hüsn-i kabûl
Tâli'-i mes'ûduma reşk ide Selmân u Zâhir (K.5/15)

2.21.11. Fütûhî (ö.1641)

Fütûhî Divanı'nda bir kez adı geçen Selmân, Hz. Muhammed'in övdüğü şairlerden olan Hassân'la birlikte anılır. Her iki şair de divanda Fütûhî'nin kendisini kıyas ettiği şairler arasındadır:

Ey Fütûhî nola feth itsen belâgat bâbını
Fâris'in Selmân'ı ü tâzî dilün Hassân'ısın (K.130/24)

2.21.12. Sabrî Mehmed Şerif/ Sabrî-i Şâkir (ö.1645)

Sabrî, başlıksız bir kasidede memduhunu kaside ve gazel alanında asrın Züheyr'i ve Selmân'ı ve ikinci bir Hüsrev'i olarak görür (K.16/46). Ka'b b. Züheyr bir başka beyitte yine Selmân'la birlikte geçer. Vezir-i azam Hüsrev Paşa için yazılmış bu kasidede Sabrî, bu alanda Selmân ve Züheyr'i kendine rakip olarak görmez:

Fâris-i meydân-ı nazmum pâymâlümdür bugün
Eşhed-i tab'umla Selmân ü Züheyr-i Fâryâb (K.12/45)

2.21.13. Sehmî (ö.1645)

Divanında, ikisi kaside, üçü de gazel olmak üzere beş beyitte Selmân-ı Sâvecî'den bahseden Sehmî, beyitlerin hepsinde bir üstünlük ve meydan okuma iddiasındadır. “Şiirlerimin tarz-ı edası ve mucizeler yüklü kalemi, Selmân'ın yüzünü kızarttı” (G.9/5) demesi bunu destekler mahiyettedir. Diğer beyitler de tek tek ele alındığında aynı anlam ve ifade tarzını görürüz. Yine bir gazel beyti olan, fakat beyitlerden sanki bir devlet adamına methiye mahiyetinde yazıldığı anlaşılan bu gazelde ismine rastlanılan Selmân, övülen kişinin yazdıklarının her bir noktası, İranlı şairin divanının bir nüktesi gibi olduğunu söylemek suretiyle yer alır (G.74/6). “Belâgat ilminde Selmân ile bahse girsen, senin düzgün söyleyişine baş indirir”, diyerek kendi belâgatini över (G.7/6). Sehmî, divanında Attâr'dan ve onun ünlü eseri

Mantıku't-Tayr'dan övgüyle bahseder. Selmân'ın isminin yer aldığı beyitte ise şair adeta nazmın pehlivanlık meydanında Attâr ve Selmân'a meydan okur. Bu meydanda Attâr ve sözünün büyüyle âlemi süsleyen Selmân'ın pençelerini alt ettiğini söyler (K.15/35). Aşağıdaki beyitte ise şair, Selmân'ın kendisine âşık diye hürmet ederek eteğine yüz sürdüğünü hayal eder:

Resm-i ihyâ sana dil-dâde deyu ta'zimen
Yüz sürer dâmen-i enfâsuma rûh-ı Selmân (K.10/29)

2.21.14. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

“Mânâya ve kusursuz ifadeye çok dikkat eden Fehîm, kudretli ve titiz bir sanatkârdır” (Timurtaş 1981:225). Sanatkâr tabiatı kendisine tam bir üstat olarak yeter ve Zahîr ve Selmân'a ihtiyaç hissetmez (K.17/38). Şairlik yeteneğini bir sihirbaza benzeten Fehîm-i Kadîm, kasideler kısmında Hassân'la beraber Selmân-ı Sâvecî'yi de anar. Sihir yeteneğinde öylesine iddialıdır ki, sihrin neticesinde gâh Hassân'ı, gâh Selmân'ı gösterir. Bu aynı zamanda bir üstünlük iddiasıdır:

Yohsa medhün böyle mi eylerdi ol kim kendüsin
Sihre gelse gâh Selmân gâh Hassân gösterür (K.10/39)

2.21.15. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Peşteli Hisalî, divanında iki yerde Selmân'dan bahseder. Bu geçişlerin ikisi de gazeller kısmında olmaktadır. Bu beyitlerden birinde şair sevgilinin vasıflarını saymada kendisini Selmân, Zahîr, Sa'dî ve Hâfız'dan daha iyi olarak nitelerken (G.442/1), şair kimliği anlaşılamayan bir kişi karşısında kendisini kölesi olarak görür ve onun lutfuyla şiir meydanının Selmân'ı olduğunu söyler:

Sen şeh-i Yûsuf-likâyı mâh-ı Ken'ân eyleyen
Bu Hisalî bendeni nazm ile Selmân eyleyen (G.388/5)

2.21.16. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nın beş yerinde ismine rastlanılan Selmân, bu beyitlerden üçünde 16. yüzyıl Osmanlı şairi Bâkî ile birlikte anılır. Anadolu'da Bakî'yi, İran'da ise Selmân'ı büyük şair olarak gören Cevrî, kendisini bu şairlerle karşılaştırmak suretiyle yüceltir. Bu beyitlerden birinde “(Ey büyük şair olduğunu) iddia eden müddei! Gerek Anadolu'da Bakî, gerek Acem ülkesinde Selmân ol, Cevrî kadar sözde cihanı tutamazsın.” demektedir (K.79/26, K.3/20-21). Bunlardan bir diğeri de anlam olarak “Rum diyarının Bakî'si benim ince mânâlarımın hediyesiyle övünür. Acem ülkesinin Selmân'ı ise sözlerimin eriştiği merteye karşısında kıskançlık içindedir.” şeklindedir (K.16/14). IV. Murad için yazılmış olan bir kasidede Hz. Peygamber'in destek ve duasına mazhar olmuş bir şair olan Hassân b. Sâbit'le beraber Selmân'ın ismine rastlanır ve sultanın himmetinin nazım ehlini Hassân ve Selmân'a çevirdiği ifade edilir (K.4/34). Aşağıdaki beyit de IV. Murad için yazılan bir kasidede yer alır. Ne Cevrî, ne de devrinde olmuş olsalar Zahîr ve Selmân bile sultanı vasfetmekten âcizdirler:

Belki Cevrî gibi vafında olurdu kâsır
Olsa devrinde eger nice Zahîr u Selmân (K.40/15)

2.21.17. İlmî (ö.1655)

İlmî Divanı'nda, ikisi de kasideler kısmı olmak üzere iki kez Selmân-ı Sâvecî'ye yer verir. Şair, Selmân'dan üstün olduğu iddiasındadır. “Herkesi mest eden temiz sözlerim meclislerde okunsun ve buna da Selmân'ın sihri densin, bu bana layıktır” diyerek kendi sanatını daha üstün görürken, bir yandan da Selmân-ı Sâvecî'nin şiirlerinin sihir tesirinde olduğunu da kabul eder (K.9/18). Diğer beyit de bu doğrultudadır. “Selmân ve Sahbân'ın şiir sahasındaki kudretleri ne kadar bilinip kabul edilse de, benim de gönülleri cezbeden tatlı şiirlerim (de aynı takdire) layıktır” demek suretiyle şairin kendini övdüğü görülür:

Revâ nazm-ı selis ü şûh u şîrîn ü dil-âvîzüm

Tahayyülde müsellemler olsa ger Selmân ü Sahbâne (K.37b/8)

2.21.18. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Nimetî, zamanının halkından şikâyet ettiği aşağıdaki beytinde Selmân-ı Sâvecî ile birlikte Molla Câmî, Hâfız ve Sa'dî-i Şirazî gibi şairlerin de ismini zikrederek, onlar gibi bile olursa kimsenin şiir cevherini takdir etmeyeceğini ifade ederek yakınır:

Zamâne halkı şimdi ragbet itmez gevher-i şi' re
Gerek Câmî gerek Hâfız gerek Sa'dî vü Selmân ol (G.85/2)

2.21.19. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Ahmed Çelebi, divanında Selmân-ı Sâvecî'den üç kez bahseder. Bu beyitlerin hepsi kasideler bölümünde geçmektedir. Şaire göre zamanının Enverî'si kendisidir ve sözleri de Selmân'ın divanına nasihat verecek kadar üstündür (K.8/38). Diğer bir beyitte Tıflî, "itimâd-ı Selmân" tabirini kullanarak Selmân-ı Sâvecî'yi anar. Kaside Şeyhülislam Said Muhammed Efendi için yazılmıştır (K.11/45). Yine şair kendisini sihir sahibi şair olarak niteler ve anber saçan kaleminin gönülleri çeken kokusuyla Selmân'ın ruhunu kokulandırdığını düşünür:

Benem ol şâ'ir-i sâhir ki kıl-k-i anber-efşânım
Muattâr itdi bûy-ı dil-keşiyle rûh-ı Selmânı (K.9/23)

2.21.20. Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1664)

Divanının gazeller kısmında iki yerde Selmân'ın ismini anan Fenâyî, şiirlerinin sırrına ne Selmân'ın, ne Enverî'nin, ne de Süleymân Peygamber'in veziri Âsaf'ın vâkif olmadığını söyleyerek kendi şairlik kabiliyetini över (G.22/3). İkinci beyit de hemen hemen aynı anlama gelmektedir ve şiirlerine bu şairlerin bile asla nazire yazamayacağını söyler:

Bu nazma dimedi kimse nazîre
Gerek Selmân u Âsaf Enverîdür (G.47/4)

2.21.21. Ferîdî (ö.1672)

Ferîdî, gazeller kısmında isimlerini andığı, İran ve Arap edebiyatının büyük şairlerinden olan Sahbân ve Selmân'dan kendisini üstün görür:

Gördi eş'âr-ı Ferîdî'yi lebi vasfında
Düşdi mecmu'a-ı Selmân ile Sahbân'a hased (G.34/7)

2.21.22. Kadrî (ö.1672)

Kadrî, aşağıdaki kaside beytinde bahsettiği kişinin, zamanının ilim deryasının incisi olduğunu söyleyerek, onu gören insanların Selmân ve Hassân'ın tarzını unuttuğunu ifade ederek över:

Bugün sen ol dür-i deryâ-yı dânişsin zamânunda
Ferâmûş itdi 'âlem şîve-i Hassân u Selmânı (K.5/38)

2.21.23. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî Divanı'nda ikisi de kasideler kısmında olmak üzere iki yerde Selmân-ı Sâvecî'nin ismine rastlanır. Şair, hem Örfî'nin, hem de Selmân'ın şiirdeki kabiliyetini kıskandığını düşünür. Selmân'ın nazımdaki kıymetini düşürmesine şaşılmaz, çünkü şiirlerinin hoş edası Örfî'yi bile kıskandıracak güzelliكتedir (K.11/34). Şaire göre âlem onun nazımdaki kabiliyetine karşı kıskançlık içindedir ve şairin nazik üslubu “dâd-ı nazm-ı Selmânı”, yani Selmân'ın nazımının verdiği zevki vermekte olduğu için buna şaşılmaz.

N'ola reşk eylese 'âlem Neşâtî tab'uma dâ'im
Edâ-yı nâzüküm virmekde dâd-ı nazm-ı Selmânı (K.13/30)

2.21.24. Nâlî (ö.1674/75/76)

Methiyeleri ve kasideleriyle ünlü bir şair olan (Yekbaş:1167) Selmân, Nâlî divanında bu özelliği ön plana çıkarılarak anılır. Şair kaside sahasında Selmân'ı, Örfî'yi ve Tâlib'i de geçtiğini söylemektedir:

Şimdi gelsün nicedür tarz-ı kaside görsün
 'Asrının Tâlib ü Örfî mi Selmânı mıdur (K.16/42)

2.21.25. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, tek eseri olan divanında üçü de kasideler kısmında olan Selmân-ı Savecî'ye yer verdiği beyitlerde üstünlük iddiasındadır. Sultan Mehmed ve Köprülü-zâde Ahmed Paşa için kaleme aldığı bir kasidesinde sultanı ve paşayı, ne Selmân'ın, ne Örfî'nin, ne de Tâlib'in, kendisi gibi övmediğini söyler (K.12/79). Kendisine gelen feyzin bereketiyle Kemâl'in hayallerini ve Selmân'ın nüktelerini düzenlediğini söyler. Burada bir üstünlük edası da söz konusudur (K.23/70). Mezâkî Sultan Mehmed'i methetmek ve Kamenîçe Fethi dolayısıyla yazdığı bir kasidede sultanın şöhretini sebep göstererek Enverî ve Selmân'ın sözlerini aşağılara çektiğini ifade eder:

Şöhret-i vâsf-ı bülendünle aceb pest itdüm
 Tumturâk-ı sühan-ı Enverî vü Selmânı (K.9/70)

2.21.26. Kelîm (ö.1686)

Kelîm Divanı'nda hepsi gazeller kısmında olmak üzere dört kez ismine rastladığımız Selmân-ı Sâvecî, bu beyitlerin ikisinde Zahîr-i Fâryâb'la, birinde de Hâkânî ile birlikte anılır. Bu beyitlerin hepsinde şair şiire kabiliyeti bakımından Selmân karşısında üstün olduğunu ifade eder. Şairin mucizeler gösteren kelimeleri karşısında hem Selmân, hem de Zahîr efsunlu bir kıskançlık içindedirler (G.187/3). Kelîm'in kalemi nazım diyarında Selmân ve Zahîr karşısında tefevvuk, yani üstünlük

hükümünü yürütmüştür (G.231/5). Selmân eğer Kelîm'in söz cevherlerini işitmiş olsa, ifadelerinin güzelliği karşısında çaresiz bir şekilde kıskançlık gösterecektir (G.233/6). Son beyitte ise şair eğer Selmân ve Hâkânî'nin kendi zamanında gelmiş olsalardı, şiir meydanında ifade güzelliği göstermek için kalem oynatmayacaklarını söyler:

Kelîmâ vaz'-ı kilk itmezdi levh-i hüsn-i ta'bîre
Geleydi dehre ahdümde eger Selmân u Hâkânî (G.247/7)

2.21.27. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı'nda Selmân-ı Savecî, Hoca-zâde Abdullah'a hitaben yazılan kasidelerin birinde anılır. Söz konusu beyitte şair, eğer ondan beklediği lütfu, yardımını görse âlemde Selmân'ın nazminin anılmayacağını, onu unutturacağını ifade eder. Bu mukayeseyle kendi şiirlerinin daha başarılı olduğunu söyler (Nurgül Karayazı 2012):

Kemâl-i mertebe lutfun Zahîr olaydı bana
Anılmaz idi cihân içre nazm-ı Selmânı (K. 29/ 57)

2.21.28. Nazîf (ö.1693)

Nazîf'in divanında Selmân bir yerde, şairin kendisini Selmân'a ve Arap şairi Hassân'a benzetmesi münasebetiyle zikredilmektedir:

Benem örf-kühen red-gerde-i Selmân tab'ımdur
Nazîf-âsâ zebân-ı tâzenin Hassânıyız cânâ (G.4/7)

2.21.29. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî, reisülküttâb Râmî Mehmed Paşa'yı övdüğü bir methiyede paşanın devlet adamlığının yanında, nazım ve nesirde de kabiliyetine vurgu yaparak

nesir ve inşâda kâmil olan insanların beğendiği, şiirde de Selmân ve Selim'in kıskandığı bir kişi olmasıyla över (K.8/13). İkinci beyitte şair kendi şiir tarzını Selmân'a benzetir ve kendisini bu vadinin Selmân'ı olarak görür:

Bildük revîş-i Rüşdî-i pâkîze-edâyı
Vâdîsi hemân vâdi-i Selmân-ı Acemdür (G.51/5)

2.21.30. Âzim (ö.1712)

Âzim, divanında Zahîr-i Faryâb ile birlikte zikrettiği bir kaside beytinde kendisini Selmân-ı Sâvecî ve Zahîr'den üstün tutar. Bunu “Eğer Acem'in söz ve nükteden anlayanları benim bu sözlerimi görmüş olsalar, benim sözlerimi Selmân ve Zahîr'in sözlerine tercih ederlerdi” demek suretiyle ifade etmiştir:

İderlerdi eger nükte-senâsân-ı Acem görse
Sözüm tercîh Selmân ü Zahîr-i Fâriyâb üzre (K.9/55)

2.21.31. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

17.yüzyılın Bosnalı şairlerinden olan ve daha çok mesnevîleriyle şöhret bulmuş (Çınar 2012:803) Sâbit, iki kez Selmân'dan bahseder. Burada geçen ifade “Selmân-ı pâk”dır (G.260/1). İkinci beyitte ise Muhteşem-i Kâşânî ile birlikte Selmân-ı Sâvecî anılır:

Yine vafunda zebûnsun turalum sende imiş
Tab'-ı Selmân ü dem-i Muhteşem-i Kâşânî (K.39/50)

2.21.32. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

Vezir-i azam Salih Paşa için yazdığı bir kasidede ismine rastlanılan Selmân'ın geçtiği beyitte savaşçılıkla ilgili terimler kullanmıştır. Söz meydanı sanki bir savaş alanıdır ve Zuhûrî yaralayıcı sözlerinin mızrağıyla Selmân ve Zahîr'in sînesini parçalar:

Şâ'ir-i tîg-zebânâ ki sinân-ı reşki
Eyledüm çâk-res-i sîne-i Selmân u Zahîr (K.9/36)

2.21.33. Kâmî (ö.1724)

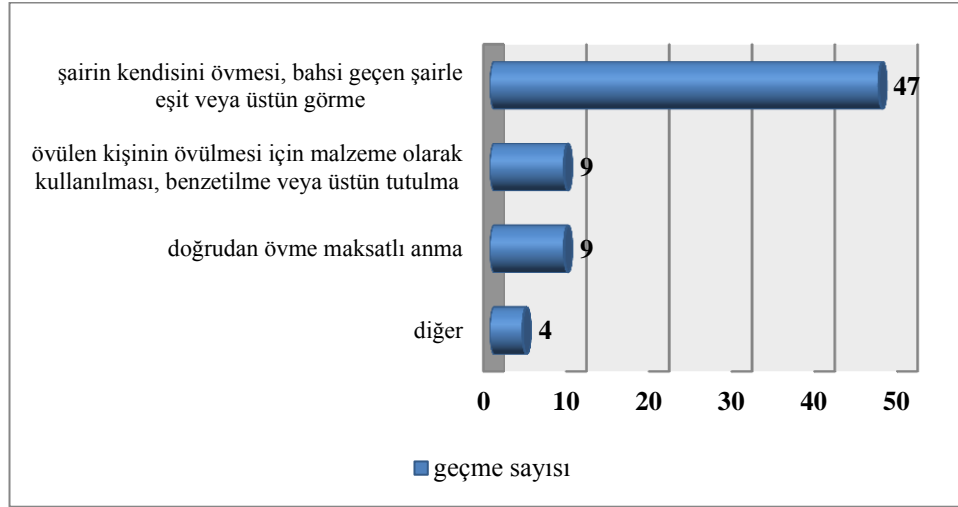
Vezir-i azam Damat İbrahim Paşa için yazılan bir kasidede Kâmî, aşağıdaki beytin hemen sonrasında gelen beyitlerde Türkî lisan üzere şiir yazmanın hünelerinden bahseder ve bunun hemen öncesinde yer alan aşağıdaki beyitte Selmân ve Hüsrev'i anar. İkisine de adeta seslenerek "Eğer (senin nazma kabiliyetini işitip başka memleketlerden gelerek seni görseler, -K.13/23-) neticede bir itibarları kalırsa bütün aczleriyle ağızları üzerine susmakla mühür vursunlar" der:

Kalursa itibârun böyle sadrâ Hüsrev ü Selmân
Kemâl-i 'acz ile mühr-i sükût ursun dehân üzre (K.13/24)

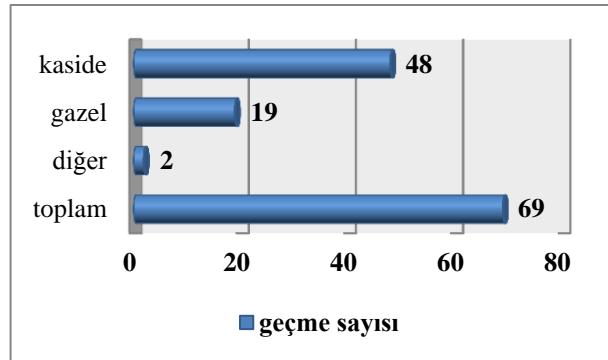
2.21.34. Cem'î (ö.1660)

Cem'î, bu beyitte, övdüğü kişinin meclisinde kimsenin ağzını açıp söz söyleyemeyeceğini, hatta bu kişilerin meşhur şairlerden olan Attâr, Molla Câmî ve Selmân da olsa aynı şeyin geçerli olacağını düşünür ve övülen kişiyi bu şairlerden üstün tutar:

Kimse ağız açamaz meclis-i 'irfânında
Gerek Attâr gerek Câmî vü Selmân olsun (K.9/24)

Şekil 23. Selâm-ı Sâvecî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Münasebetleri

Şekil 24. Selâm-ı Sâvecî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, 14.yüzyılın tanınmış şairlerinden olan Selâm-ı Sâvecî, 17.yüzyılın taranmış olan 34 divanında 69 kere ismi geçmektedir. Bu geçişlerde ağırlık kaside beyitleri olup 48 adettir ve gazel beyitleri ise 19'dur. Şair; kaside, gazel, kıta, rubai ve mesnevî gibi nazım şekillerinde ustalığıyla sadece yaşadığı dönemde değil, kendisinden sonraki yüzyıllarda da pek çok şairi etkilemiştir (Yekbaş:1166). 17.yüzyıla kadar pek çok klasik edebiyat şairi, Selâm'ın nazımda gösterdiği başarıdan etkilenmiştir. Şairler özellikle kaside alanında kendilerini öveceklerse, Selâm'ın bu alandaki şöhret ve başarısından bahis açarlar (9 kez). Şairlerimiz Selâm'ı beğenip takdir etmekle beraber, kendilerini de bu alanda üstün görerek şairlik kabiliyeti bakımından üstün olduklarını düşünürler (47 kez). Ayrıca

memduhlarını överken kıyas ve nükte malzemesi olarak da Selmân'ın ismini anarlar (9 kez).

2.22. HÂFİZ-I ŞİRÂZÎ (ö. 792/1390 [?])

Büyük şöhretine rağmen hayatıyla ilgili bilimsel nitelik taşıyacak çok az belge bulunan Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfiz, (717/1317)- (726/1326) yılları arası bir tarihte, İran'ın güneybatısında kalan Şiraz şehrinde dünyaya gelmiştir. “Hâfiz” lakabı kendisine Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilmesi dolayısıyla verilmiştir. Dinî ilimlerin yanı sıra başta Arap edebiyatı olmak üzere çok iyi bir edebiyat kültürü de aldığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bunun dışında eserlerinde, döneminin mûsikisi ve çeşitli sanatları hakkında bilgi edindiğine ve iyi satranç oynadığına dair bilgiler yer alır. Tezkirelerin verdiği bilgiye göre babası öldüğünde kardeşlerinin en küçüğü olmasına rağmen ekonomik durumu bozulan ailesini geçindirmek için bir süre fırında çalışmış, bu sırada okumaya karşı büyük ilgi duymuştur.

Şair, Kıvamüddin Ebu'l-Bekâ b. Mahmud-ı Isfahânî-yi Şirazî gibi döneminin büyük hocalarından ders alarak bu şahsiyetlerden büyük bir saygıyla söz etmektedir. Henüz bir öğrenciyken şiire ve ilme düşkün olan Hâfiz, Gazan Han zamanında Şiraz'da kısa bir süre yönetimde bulunan, (1307–1357) “rind” bir hayat tarzı ve dünya görüşüne sahip, aynı zamanda eğlenceye düşkünlüğüyle de bilinen Fars valisi Ebû İshak tarafından himaye edilmiştir. İşte böyle bir ortamda döneminin iktidarıyla yakın ilişkilerde bulunan Hâfiz'in ünü, Fars ülkesini aşır Hindistan'a, Bengal'e ulaşmıştır. Ebû İshak'ın son dönemlerinde, hükümeti baskıcı bazı yönetimler ele geçirince Hâfiz, Şiraz'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Yaşamı ve yaşadığı coğrafyayla ilgili bilgiler her ne kadar şiirlerinden çıkarılsa da, hakkında yazılanlarla bu bilgiler bazen birbiriyle çelişmektedir. Hâfiz'in ölüm tarihi ebced hesabıyla “hâk-ı musallâ” olarak 791/1389 olarak geçmektedir. Sûfî öğretiyile tanıştığı muhakkak olan Hâfiz'in bağlı olduğu tarikat ya da şeyh hakkında kaynaklarda kesin bilgilere rastlanılmaz. Fars muhayyilesinin hâfızası olarak kabul edilen Hâfiz, kaside, rubai ve kıtalar yazmış olmasına rağmen ona asıl şöhret kazandıran gazelleridir. Bütün şiirlerinin toplandığı Divan'ında 66 rubai, mesnevî türünde bir Sâkî-nâme ve bir Muganni-nâme, beş kasîde, bir muhammes, dört mesnevî, 34 kıta, 509 gazel vardır.

Önceki şairler gibi gazellerinde mecazi anlamlar da taşıyan aşk ve şarap meclislerini anlatmış ve bazan başka şairlerin beyitlerini kendi gazellerinin arasına serpiştirmiştir.

Hâfız'ın şiirlerindeki âhenk ve akıcılık yanında dilinin sade, tekellüfsüz ve veciz olması şöhretinin en mühim sebeplerinden biridir. Onun bu özellikleri tezkirelerde de ifadesini bulur.

Her şair gibi Hâfız'da da kendinden önceki şairlerin etkisi vardır. Bu şairler Hâcû-yı Kirmânî, Selmân-ı Sâvecî, Ömer Hayyam, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Sa'dî-i Şirazî ve Kemâleddin-i İsfahânî olarak sayılabilir. Bugün bir çok Avrupa diline çevrilmiş Hâfız Divan'ı aynı zamanda fal kitabı olarak da kullanılmaktadır. Dünya edebiyatını da derinden etkilemiş olan bu şair "Lisânü'l-Gayb" ve "Tercümânü'l-Esrâr" olarak isimlendirilmiştir.

Hâfız divanı, Türkiye'de Mesnevî ve Gülistândan sonra en çok okunan Farsça metinlerin başında gelir. Hem Fars dilinin hem de belagat konularının öğretiminde ezberletilen şiirler arasında Hâfız'ın şiirlerinin önemli yeri vardır. Hâfız'ın Türk divan şiirine de geniş ve sürekli etkisi olmuştur. Klasik edebiyatın İran tesiri altında kalmış olmasıyla ilgili tenkit ve değerlendirmeler çok defa Hâfız etkisine bağlanır. XIV ve XV. yüzyıl divan şiirinde Hâfız'dan tercüme denilecek kadar büyük benzerlikler gösteren gazeller bulunur. Osmanlı şiirinde, başta Ahmed Paşa, Şeyhî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Nef'î, Nâilî, Neşâtî, Nâbî, Şeyh Gâlip gibi birçok Osmanlı şairine de ilham kaynağı olan Hâfız hayatta iken şiirlerini bir divan halinde tertip etmemiştir. Dolayısıyla dilden dile ve ülkeden ülkeye dolaşan bütün bu şiirlerin ona ait olup olmadığı tartışma konusudur. Bugüne kadar içindeki şiirlerin tamamının Hâfız'a ait olduğu kabul edilen bir divan nüshası bulunamamıştır. Mevcut nüshalar arasındaki farklar ve bu nüshaların özellikleri de ona ait şiirlerin tesbitini imkânsız kılmaktadır (Yazıcı 1997:103; Ayar 2007:4-6).

2.22.1. Bahtî

17.yüzyılın sultan şairlerinden I. Ahmed, divanında Hâfız için “Ey Bahtî! Senin bu şiirine Hâfız nazire söylesin, usta binici ise nazım arsası içine dizgin düşürsün” diyerek Hâfız-ı Şiraz’a adeta meydan okur:

Bahtiyâ bu nazmuna Hâfız nazîre söylesün
Fâris ise ‘arsa-i nazm içre düşürsün ‘inân

2.22.2. Kaf-zâde Fâizî

17. yüzyılın tezkire sahibi şairlerinden Kaf-zâde Fâizî, Şeyhülislam Yahyâ için yazılan kasidede Hâfız-ı Şirazî’den bahsederken onu, kıt’alarıyla meşhur İbn-i Yemîn’le beraber anar. Bu beyitte Şeyhülislam Yahyâ’nın, kalemıyla Hâfız ve İbn-i Yemîn’den daha iyi olduğunu söyler (K.11/37).³⁰

2.22.3. Hâşimî

İran edebiyatının meşhur lirik şairlerinden olan (Yazıcı 1997:103) Hâfız, gazellerinde mecazî anlamlar da ihtiva eden aşk ve şarap meclislerini terennüm etmesinden dolayı beyitlerde sıklıkla bu özelliğine vurgu yapılarak anılır. Şaire göre harâbâtın lisanını Hâfız’dan öğrenmek gerekir, çünkü onun her bir beyti harâbâtın tefsiri gibidir:

Var Hâfız-ı Şiraz’dan öğren bu lisânı
Her beyti anun oldı çü tefsîr-i harâbât (G.10/6)

2.22.4. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî, divanında yazdığı bir gazelde “efendim, mürşidim” diye niteleyip müridi olmayı arzu ettiği ama ismi açıkça ifade edilmeyen bir kişi için bu gazelin son

³⁰ Beyit için bkz. İbn-i Yemin md.

beytinde dua ederken “hâfız” kelimesini tevriyeli kullanarak “beni dinin koruyucusu yapsın” der. İkinci mısırada ise Hâfız’ın doğum yeri olan “Şiraz” kelimesini kullanmasıyla Hâfız-ı Şirazî’yi kastettiği anlaşılmaktadır. Şair Hâfız-ı Şirazî’ye ve Kemâl Hocendî’ye benzettiği bu kişinin meclisine ermek için dua eder:

Kemâl-i pür idüp Hak Hâfız-ı dîn-i metin itsün
Beni ol bezme ırgürsün ki Şirâz u Hocendimdür (G.36/5)

2.22.5. Hâfız Ahmed Paşa (ö.1632)

Hâfız Ahmed Paşa, aynı mahlasla anılması dolayısıyla da anmış olabileceğini düşündüğü aşağıdaki gazel beytinde, kendi divanını görenleri sarhoş edecek kadar tesirli bulur ve Şirazlı Hâfız’ın kendi divanını görmüş olsa nice sırlar keşfedeceğini ifade ederek kendini Hâfız’dan üstün görür:

Hâfızâ bu sır ne sırdur kim olur medhûş hûş
Keşf ider Divanın açsan Hâfız-ı Şirâz râz (G.25/6)

2.22.6. Nefî (ö.1635)

Nefî, divanında dördü kaside, üçü de gazel beyti olmak üzere yedi yerde Hâfız-ı Şirazî’den bahseder. İran’ın bu güçlü şairi karşısında Nefî’nin kendine güveni tamdır ve sadece Hâfız değil, Hâkânî ve Muhteşem gibi diğer şairler de onun sanatı karşısında artık susmak zorunda kalmıştır (K.15/35). Bu beyitlerde genellikle Hâfız karşısında daha iyi bir şair olduğunu düşünen Nefî, iki beyitte ise bu ünlü gazel şairinin üstatlığını da kabul edip takdir eder. “Sühan” redifli kasidesinde sözün üstatlarını bir bir sıralarken bunlardan ilk olarak Hâfız’ı zikreder ve söz sahasında hoş söyleyişli bir kuşa benzetererek över (K.60/9). Bir gazel beytinde ise Hâfız-ı Şiraz’ın feyiz kadehinden el almasından dolayı rindâne gazeller yazdığını söyleyerek gazeldeki tarzını över (G.15/7). Örfî’nin ruhunu sözleriyle şâd etse buna şaşılmaz, çünkü sözleri Hâfız-ı Şiraz’ı bile gıptaya sevk eder (G.78/6). Şeyhülislam Muhammed Efendi’yi övmek için kaleme alınan kasidesinde ise gazel ve kıt’a

sahasında Hâfız ve İbn-i Yemîn olduğunu ifade ederken, eğer yazmış olsa rubai sahasında da bir Hayyâm olabileceğini söyleyip övünmek ister (K.50/65). Örfî ve Hâfız'ın söz söylemedeki ustalığına bir şey demez, ama kendi sözü ise hepsinden seçkin ve ileridedir (G.78/7). Şaire göre âlem bir yanda dursa, onun sözlerine nazire bile yazamaz. Gösterişli ve hoş edalı sözlere sahiptir ve bu haliyle o, ne Hâfız'dır, ne de Muhteşem'dir, hepsinden üstündür:

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa 'âlem bir yana
Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızım ne Muhteşem (K.15/34)

2.22.7. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Zemahşerî, Beyzâvî, Hâfız, Fuzayl bin İyaz, Maarrî ve Sa'd gibi meşhur müfessir ve âlimler, Muhammed Bey için söylenmiş olan kasidede benzetme unsuru olarak zikredilir:

Zemahşerî-dil ü Beyzâvî-tab' u Hâfız-ı devr
Fudayl-zühd ü Maarrî-zekâ vü Sa'd-fünûn (K.22/47)

2.22.8. Budinli (Peşteli) Hisâlî (ö.1651)

Peşteli Hisâlî Divanı'nda Hâfız-ı Şirazî'nin ismine bir beyitte rastlanır. Şair gazelinde memduhunun vasıflarını anlatırken bunu ne Sa'dî'nin, ne Hâfız-ı Şirazî'nin, ne Selmân'ın, ne de Zahîr-i Faryâb'ın değil, kendisinin ifade edebildiğini söylemektedir:

Gülistân-ı ruhun evsâfını kim bu hakîr itdi
Ne Sa'dîvü ne hod Hâfız ne Selmân u Zahîr itdi (G.442/1)

2.22.9. Muîn (ö.1652)

Muîn, sözlerinin Hâfız gibi renkli ve menkıbelerinin de Hâcû'ya benzediğini söyler ve bu iki şairden de daha iyi bir şair olduğu iddiasındadır:

Hâfız-ı rengîn-sühan âsâr-ı Hâcû-menkabet
Bir Muînâsâ mı var eş'ârda güftârda (G.60/5)

2.22.10. Cevrî (ö.1654)

Sultan-zâde Mehmed Paşa'nın Mısır Beylerbeyi iken gönderilmiş olan bir kasidesinde Cevrî, kendisini Hâfız-ı Şiraz'a benzetir ve Molla Câmî'nin nefesinden feyz aldığını söyler:

Benem ol şâ'ir-i Hâfız-ı nefes ü Câmî-feyz
Ki olur nazm-ı garîbümde olan nükte-i kâl (K.19 /30)

2.22.11. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî

Şair, zamane halkının artık şiire rağbet etmediğini, İran edebiyatının büyük şairlerinin ismini anarak “Ne Câmî, ne Hafız, ne Sa'dî ve ne Selmân olsan da değerini anlaşılmaz” diyerek şikâyet eder:

Zamane halkı şimdi ragbet itmez gevher-i şi're
Gerek Câmî gerek Hâfız gerek Sa'dî vü Selmân ol (K.13/41)

2.22.12. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Şeyhülislam Said Efendi için yazmış olduğu bir kasidesinde Tıflî, kendisini hakkında destanlar kaleme alınacak bir şair olarak görmektedir. Bir önceki beyitle irtibatlı olan bu beyitte “anlar da” diyerek nitelediği Enverî ve Hâkânî ile beraber

Hâfız'ın da, gayb lisanıyla kendi şairliği hakkında destan yazacak kadar iyi bir şair olduğunu düşünür:

İderdi Hâfız-ı Şirazî gibi anlar da
Lisân-ı gayb ile vafumda tâze destânı (K.11/74)

2.22.13. Kadrî (ö.1672)

Kadrî Divanı'nda Hâfız-ı Şiraz'ın ismi bir kaside beytinde yer alır (K.4/25).

2.22.14. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî Divanı'nda Hâfız'ın ismine iki yerde rastlanır. Şair, sözlerinin Hâfız-ı Şirazî'den doğduğunu söyleyerek onu üstat bir şair olarak kabul eder (G.297/4). Aşağıdaki beyitte ise eskiden meclislerde Hâfız Divanı'ndan fal açıldığı anlaşılmaktadır:

Fâl-ı Divançe-i Hâfız açalum meclisde
Şâhid-i feth diyü anı der âgûş idelüm (G.316/4)

2.22.15. Adnî Receb Dede (ö.1684)

Adnî Divanı'nda bir gazel Hâfız şu beyitte anılır:

Rişte-mânend ana rûhı bağlanurdı Hâfız'un
Bâd-ı besteyle götürse Rûm'da Şirâze gül (G.194/4)

2.22.16. Sükkerî (ö.1686)

17.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Bosnalı şair Sükkerî; Hâfız, Sa'dî ve Örfî'nin ruhları faydalansın diye sözleriyle şiir bağının meclisine taze bir parlaklık

getirdiğini söyleyerek şiirini, İran'ın yetiştirdiği bu üç büyük şairle karşılaştırıp onları geride bıraktığını düşünür:

Revân-ı Hâfız u Sa'dîvü Örfî feyz-yâb olsun
Sözümle bezm-i bâg-ı nazma virdüm revnâk-ı tâze (G.111/12)

2.22.17. Nâzikî (ö.1686/87)

Nâzikî, kendi şairlik kabiliyetini Hâfız ve Örfî'den üstün tuttuğunu, bir beytinde şiirini bir geline benzetererek, bu gelinin saçlarını tarayan olarak Örfî ve Hâfız'ın gönlünü düşünerek ifade eder:

Arûs-ı nazmımın gîsûların yazmak murâd itsem
Ana cân u dil-i 'Urfî vü Hâfız şânedür cânâ (G.11/7)

2.22.18. Yârî (ö.1688/89?)

Hâfız-ı Şirazî, Yârî Divanı'nda şairin kendisini mukayese ettiği şâirlerden biri olarak geçer. Bu anlamda beyitlere tüm divanda üç kez yansımıştır (M. 3/113). Bununla birlikte şair, kendisine "Hâfız-ı sâni" denilse, bunun hayret edilecek bir şey olmadığını ifade eder (Karayazı 2012):

Hâfız-ı cevher-i kemâl benem
Tâlib-i sürme-i Sıfâhânem (K. 43/38)
'Aceb mi Hâfız-ı Sâni dinürse tıfl-ı dile
Hemîşe âyet-i nûr-ı cemâlün ezber ider (G. 131/4)

2.22.19. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Nâzım Divanı'nda şair, Hâfız'ın bir gazeline nazire yazmıştır ve bu gazelinmakta beytinde Hâfız-ı Şirazî, süslü sözler söyleyen bir gazel şairi olarak geçer (G.51/7).

2.22.20. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

17.yüzyılın meşhur mevlevî şairlerinden Fasih Ahmed Dede, Hâfız-ı Şirazî'den iki yerde bahseder. Şiirden anlayanlar lisanlarını Fasih'in lisanına benzetmeye çalışınca dilleri acılaşıp Hâfız'ı anarlar (Kt.64). Şair, "Sesimiz, hoş giden bir suya benzeyen Hâfız'ın sesi gibi isterse akan suyu durdurur" diyerek ünlü Fars şairinin şiirlerinin akıcı bir üsluba sahip olduğunu ifade ederken, bir yandan kendi şairliğini de över:

Biz durgurruz ister isek âb-ı revânı
Kim Hâfız-ı cârî-i hoş-âyende nevâyuz (K.4/8)

2.22.21. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

"Meşrebim, yani şairlik tabiatım Hâfız ve Sa'dî'ye kadeh sunmuş olsaydı, meclisimde ikisi de sözlerimin sarhoşu olurlardı" diyen Nehcî, kendi şairlik kabiliyetini bu iki İran şairinden üstün görür (G.242/4). Şair bir başka beyitte şiirinin, tarzıyla Hâfız-ı Şiraz'ın şiirlerini benzediğini ifade ederek, Sa'dî'nin Gülistân'ını anarak bu esere de benzetir:

Bu şi'rün yine Nehcî Hâfız-ı Şirazı andurdu
Açup ebvab-ı ma'nâyı Gülistândan haber virdi (G.317/7)

2.22.22. Fâik Mahmud (ö.1715)

Hâfız-ı Şirazî, Fâik Mahmud Divanı'nda adı geçen şâirlerden biridir. Fâik, Hâfız'ı ondan yaptığı bir iktibasla anar. Hâfız, yazmış olduğu bir beyitle adeta Fâik'in memduhunu anlatmıştır ve Sadrazam Hüseyin Paşa, Hâfız'ın da beytinde belirttiği gibi dostlarına karşı lütufkâr, düşmanlarına karşı hoşgörülüdür:

Ahbâba lutfi vâfir a'dâya Cevrî nâdir
Şânında didi zâhir Hâfız bu beyti gûyâ (T.34/9)

2.22.23. Vahyî (ö.1718)

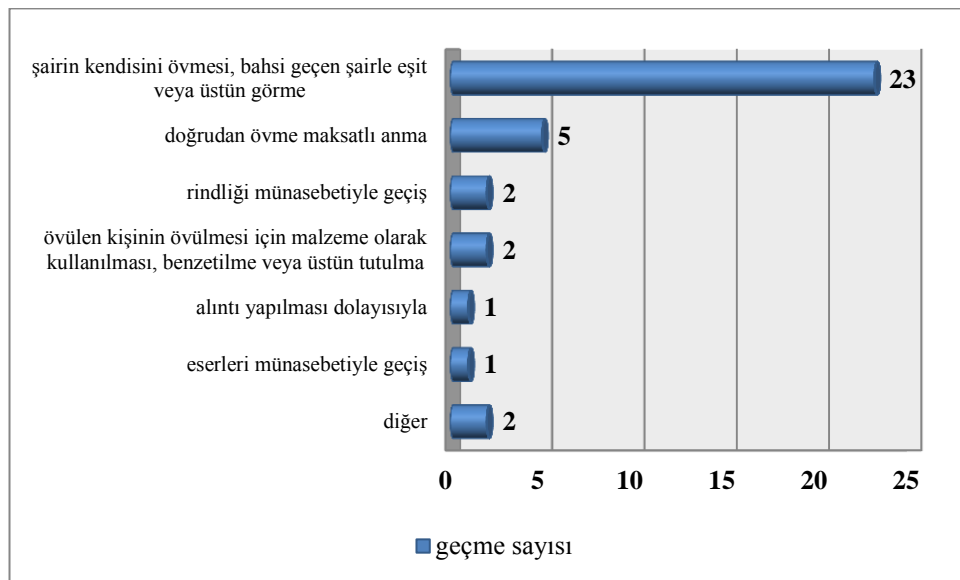
Vahyî, Hâfız'a adeta meydan okuduğu bu na't beytinde hayalinin inciler saçan kaleminin hareketinden oluşan rüzgârın, Hâfız'ın hüner mumunu söndüreceğini düşünür:

Bâd-ı revîş-i kilik-i güher-rîz-i hayâlüm
Şem'-i hüner-i Hâfız-ı şühî ider itfâ (K.3/12)

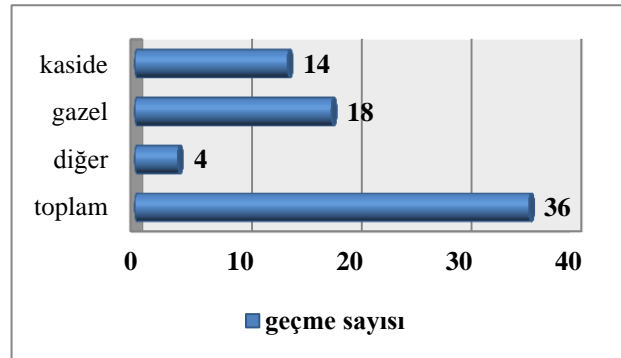
2.22.24. Âgâh (ö.1728)

Hâfız-ı Şirazî, Âgâh Divanı'nda kasideler kısmında anılmaktadır. Rindane bir hayata aşına olan Hâfız, burada da bir içki meclisinin mazmunları ile birlikte anılır:

Zihî sâkî ki lutfi neş'e-yâb itseydi rindânı
Gelürdi ruh-ı Hâfız teşne-leb hâk-i musallâdan (K.1/11)

Şekil 25. Hâfız-ı Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yöntemleri

Şekil 26. Hâfiz-ı Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Tablo ve garfiklere bakıldığında, Fars muhayyilesinin hâfızası olarak kabul edilen (Ayar 2007:5) Hâfiz-ı Şirazî, 17.yüzyıl divanlarında 18'i gazel ve 14'ü de kaside beyti olmak üzere 24 divanda 36 kez söz konusu edilir. Şairler bu beyitlerde kendilerini Hâfiz'la kıyaslayarak üstün olduklarını söylerler (23 kez). Hâfiz'ın üslûbu ve gazel türündeki başarısı, şairlerimiz tarafından örnek alınıp takdir edilmiştir (5 kez). Bunun yanı sıra Hâfiz, doğduğu şehir olan Şiraz ile ve rintliği münasebetiyle de beyitlere konu olur. Eskiden meclislerde Hâfiz Divanı'ndan fal açılmasına telmihler de beyitlerde yer alır.

2.23. KEMÂL-İ HOCENDÎ (ö.1401)

Şeyh Kemâl olarak da bilinen Kemâl-i Hocendî, aynı zamanda bir mutasavvıf ve mürşittir (Yekbaş:1146). Mâverâünnehir bölgesinde yer alan Hocend'de doğdu. Ailesi ve öğrenim durumu hakkında bilgi yoktur ve tanınmış bir şeyh olmasına rağmen hangi tarikata mensup olduğu dahi bilinmemektedir. Genç yaşta hacca gitti ve dönüşünde uğradığı Tebriz'de yerleşmeye karar verdi. Zamanla etrafında birçok mürid ve talebe toplandı. Celâyirli sultanları ile iyi münasebetler içinde olmaya özen gösteren Kemâl-i Hocendî'ye bu sülâleden Sultan Hüseyin b. Üveys bir tekke yaptırdı, giderlerini karşılamak üzere bir miktar vakıf tahsis etti. Hocendî, Timurlular devrinde Timur'un oğlu ve Azerbaycan Valisi Mîrân Şah Mirza'nın teveccühünü

kazandı ve ihsanına nail oldu. 803 (1401) yılında vefat edince tekkesinin bulunduğu yer zamanla bir ziyaretgâh haline geldi. Onun 792 (1390) yılında öldüğü şeklinde bir rivayet bulunmaktaysa da bu doğru değildir.

Gazel vadisinde Sa'dî-i Şirazî ve Hümâm-ı Tebrîzî'yi taklit eden Kemâl-i Hocendî'nin çağdaşları Hâfız-ı Şirazî, Sirâceddîn-i Bisâtî-i Semerkandî ve Molla Muhammed Mağribî ile dostluk kurduğu, Hâfız'ın şiirlerini övdüğü, onun da Hocendî'nin şiirlerini beğendiği kaydedilmektedir. Genellikle aşk ve tasavvufa dair gazellerinde "Kemâl" mahlasını kullanan Hocendî bu nazım şeklinde üstün başarı sağlamıştır. Bununla birlikte şiirlerinde tekellüfe yer verdiği de olmuştur. Gazelde emsalsiz olduğunu söylemesine rağmen Hâfız, Sa'dî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî seviyesine çıkamamıştır. Ancak bu nazım şeklinde Irak üslûbunun Azerbaycan kolunu teşkil eden şairlerin başında gelir ve bu üslûpla Hint üslûbu arasında köprü vazifesi gören şairler arasında yer alır. Kemâl-i Hocendî'nin yaklaşık sekiz bin beyit ihtiva eden divanı genellikle gazel, kıta ve rubailerinden oluşur (Şahinoğlu 1997:??).

2.23.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Feyzî-i Kefevî Divanı'nda iki yerde ismi geçen Hâce Kemâl, geçtiği gazelin beytinde kendi şairlik kudretini "bir benzeri gelmemiş kelimelerim sanki Kemâl'in hayalleri gibi olmuş" diyerek över (G.201/5). Diğer beyitte de Kemâl-i Hocendî, ilim pazarının cevher satıcısı olarak vafedilir:

Gör ol mezîd-i dehr-i suhen-dân u hoş-keîâm
Gevher-fürûş-ı sûk-ı 'ilim H'âce Kemâl (Tkb.2/2-4)

2.23.2. Ganî-zâde Nadirî (ö.1626)

Şair aşağıda yer alan beyitte kendi şiir tarzını över ve âlemde kendisi gibi bir şairin gelmediğini, bu haliyle Kemâl-i Hocendî³¹'yi bile kıskandırdığını söyler:

Nâdirî-veş bulmadum 'âlemde hayfâ bir Zahîr

³¹ Buradaki Kemâl isminin *Kemâl-i Hocendî* olduğuna dair bkz. Külekçi 1985:68.

Gerçi kim tarz-ı sühanda bana reşk eyler Kemâl (G.79/5)

2.23.3. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî, divanında yazdığı bir gazelde “efendim, mürşidim” diye niteleyip müridi olmayı arzu ettiği ama ismi açıkça ifade edilmeyen bir kişi için bu gazelin son beytinde dua ederken “hâfız” kelimesini tevriyeli kullanarak “beni dinin koruyucusu yapsın” der. İkinci mısradan ise Hâfız’ın doğum yeri olan “Şiraz” kelimesini kullanmasıyla Hâfız-ı Şirazî’yi kastettiği anlaşılmaktadır. Şair Kemâl-i Hocendî’ye ve Hâfız-ı Şirazî’ye benzettiği bu kişinin meclisine ermek için dua eder:

Kemâl-i pür idüp Hak Hâfız-ı dîn-i metin itsün
Beni ol bezme irgürsün ki Şiraz u Hocendimdür (G.36/5)

2.23.4. Enverî (ö.1630/31)

Aşağıdaki beyitte şair kendisinin şiirinin kemâl mertebede olduğunu söyleyerek Hüsrev ve Kemâl-i Hocendî’den üstün görür:

Kemâl-i mertebeye irdi şi’rüm Enverîyâ
‘Aceb mi virmez isem Hüsrev ü Kemâle vücûd (G.47/5)

2.23.5. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî, Bâkî’nin şiirini överken Kemâl-i Hocendî’den bahseder. “Pîr Hocend” olarak anılan Kemâl-i Hocendî, mezarından kalkıp Bâkî’yi takdir eder:

Hak budur kim çeşm-i erbâb-ı nazar görmüş degül
Şi’r-i Bâkî gibi bir güftâr-ı nagz u dil-pesend
Nefha-i nazmun iletse bâd eger ta’zîm için
Kalka yerinden gubâr-ı merkad-ı Pîr Hocend (Kt.18)

2.23.6. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Peşteli Hisalî, Kemâl Hocendî'yi andığı tek beytinde kendi şiirlerini “nazm-ı pâküm” diyerek anarken aynı zamanda bu şiirlerini Pîr Hocend'in şiirleriyle arkadaş olarak nitelendirir, yani bir anlamda kendisini bu İran şairiyle denk tutar:

Lebleri vafında cânânun kemâle ırgürüp
Nazm-ı pâküm hem-ser-i pîr-i Hocend itsem gerek (G.248/4)

2.23.7. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanında Kemâl Hocendî'nin ismi, şairin kendisine Emir Hüsrev-i Dihlevî [1253-1325] ve Kemâl Hocendî'yi örnek olarak göstermesiyle geçer:

Gül-i nazmun Beyanî tuhfe-i bâğ-ı hayâl eyle
Pesend-i tab'-ı Mîr-i Dihlev ü Pîr-i Hocend olsun (G.627/5)

2.24. ASSÂR-I TEBRİZÎ (ö. 784/1382)

Celâyirliler döneminde yaşamış olan İranlı şair. Doğum tarihi belli değildir. Ailesi ve tahsil durumu hakkında da yeterli bilgi yoktur. Ancak birçok kasidesinde övgüyle bahsettiği devrinin büyük astronomu Abdüssamed Münecim-i Tebrizî'nin öğrencisi olmasından ve Mihr ü Müşteri adlı mesnevîsinde verdiği bilgilerden iyi bir eğitim gördüğü, zamanında okutulan edebi ve dini ilimlerin yanı sıra özellikle matematik ve astronomi gibi müsbet ilimleri de öğrendiği anlaşılmaktadır.

Meşhur İran şairi Selmân-ı Sâvecî'nin çağdaşı olan Assâr olgun denilebilecek bir yaşta Celâyirliler'den Şeyh Üveys'in (1356-1374) saray şairi olmuş, kasidelerinde birçok emir ve şehzadeyi övmüş, ancak döneminin karışıklıkları içinde umduğu ilgiyi göremeyince Tebriz'de inzivaya çekilmiş ve orada ölmüştür. Şairin *Divan*'ı, *Mihr ü*

*Müşteri*³² adlı bir mesnevîsi ve *el-Vâti fî Ta'dâdi'l-Kavâfi* adlı bir kafiye sözlüğü bulunmaktadır (Bilgin 1991:504).

2.24.1. Enverî (ö.1630/31)

Enverî, divanında bir yerde ismi geçen Assâr'ı şiirlerinin güzelliğini göstermek için bir mukayese unsuru olarak kullanır ve Assâr'ın, onun şiirlerini gördüğünde canını ortaya koyacağını belirtir:

Cân ile müşterî olurdu eger
Görse şi'rüm Muhammed Assâr (G.75/6)

2.24.2. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî Abdurrahman Çelebi, bir kasidesinde kendi şiirlerini Assâr'ın şiirlerine benzetererek över:

Eger bir şemme istişmâm idersem nükhet-i lutfun
İder pür-müjde eş'ârum gül-i güftâr-ı Assâr'ı (K.16/36)

2.24.3. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanı'nda, diğer divanlarda adına pek rastlanmayan Assâr-ı Tebrizî'nin adı, gazeller kısmında geçmektedir. Şair kendini şiirlerinin zevk bahşetmesi bakımından Assâr-ı Tebrizî'ye benzetir:

Sükker-i nazmum Beyanî zevk-bahş olsa n'ola
Ben de şimdi işbu 'asrun nâm-ıla 'Assâr'ıyam (G.507/5)

³² Mihrü Müşteri, İslâmî edebiyatlarda kozmik cisimlerin adları kullanılarak yazılan ilk mesnevidir. Sonraki yüzyıllarda bu eserin tesiriyle aynı adla veya başka kozmik cisimlerin adlarıyla İran ve Türk edebiyatında âşikane ve tasavvufî duyguları ifade eden pek çok mesnevi kaleme alınmıştır. Bkz. Bilgin 1991:504.

2.24.4. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda Assâr-ı Tebrizî'nin ismi divanın kasideler kısmında bir yerde geçmektedir. Beyitte “ârif-i câm” tamlamasıyla hem Molla Câmî, hem de “kadehi iyi bilen” anlamı kastedilmiştir. Aynı zamanda Molla Câmî'nin doğum yeri olan *Câm* şehriyle “içki kadehi” mânâsına gelen câm kelimesi arasında, hem iştikak hem de tevriye sanatı yapılarak “ârif-i Câm” tamlaması kullanılmıştır. Bu anlamda Nâilî, “Molla Câmî (veya kadehi iyi bilen bir kişi) kadehinin cur'asını hediye edip Assâr'ın ruhuna şarabı kılıç kınıyla sunar” diyerek kendi şiirlerinin Molla Câmî'ye ve Assâr'a şarap gibi tesir edeceğini söylemek ister:

Cur'a-yı câmın edip pîşkeş ârif-câm
Rûh-ı Assâra kırâbıyla sunar sahbâyı (K.5/26)

2.24.5. Neşâtî (ö.1674)

Büyük mutasavvıf ve aynı zamanda şair olan Mevlânâ için yazdığı bir kasidede Neşâtî, Assâr'ın canının Mevlânâ'nın rengine dilbeste olduğunu ifade eder:

Dil-beste-i rengi cân-ı Assâr
Hasret-keş-i bûy-ı ruh-ı Attâr (K.6/25)

2.24.6. Kelîm (ö.1686)

Kelîm'in latif şiirleri İran şairi Assâr'ı bile kıskandıracak güzelliğindedir:

Kelîm ol nükte-sencem kim geley'asrıma şimdi
Sıkardı reşk-i eş'âr-ı latîfüm tab'-ı Assâr'ı (G.252/5)

2.25. KÂSİM-I ENVÂR (ö.1433)

Asıl adı Muînüddîn Alî b. Nasîr b. Hârûn b. Ebi'l-Kâsım-ı Hüseyinî'dir. İranlı mutasavvıf-şâir. Tebrizli bir seyyid ailesine mensup olan Kâsım-ı Envâr 756'da

(1355) Tebriz civarında Serâb'da doğdu. Genç yaşta Tebriz'de, Safeviyye tarikatının pîri Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin oğlu Şeyh Sadreddin-i Erdebîlî'nin müridi oldu. Şeyh Sadreddin'in bir gece rüyasında onun elindeki ışığı başkaları ile bölüştüğünü görmesi dolayısıyla "Kâsım-ı Envâr" (ışıkları bölüşen) adını verdiği rivayet edilmektedir. Şeyh Sadreddin-i Erdebîlî'nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayarak şeyhinin isteği üzerine Gîlân'a gitti. Buradan ayrıldıktan sonra 779 (1377) yılında Herat'a giden Kâsım-ı Envâr, şehirde Timur ve oğlu Şâhruh dönemlerinde irşad faaliyetleri yaptı. 830'da (1427) Hurûfî bir suikastçının Şâhruh'u yaralamasında rolü olduğu ileri sürülerek Herat'tan uzaklaştırıldı. Belh üzerinden Semerkant'a, büyük ilgi gördüğü Şâhruh'un oğlu Uluğ Bey'in yanına geçen Kâsım-ı Envâr bir müddet burada kaldıktan sonra Horasan'da Câm iline bağlı Harcird köyüne yerleşti. Ölünceye kadar bu köyde yaptırdığı dergâhta hayatını devam ettirdi. Vefatı sonrası dergâhının civarına defnedildi. Türbesi Ali Şîr Nevâî tarafından yaptırılmış, Abdurrahman-ı Câmî ve Ali Şîr Nevâî ondan övgüyle bahsetmişlerdir.

Duygularını ve tasavvufi hallerini sade bir dille anlatan Kâsım-ı Envâr'ın gazellerinde büyük ölçüde Mevlânâ etkisi görülür. İnançlarını temsil ve hikâyelerle anlatan mesnevîleri de sade bir dille yazılmıştır. Mesnevîlerinde on iki imamın ve büyük sûfîlerin adlarına sıkça yer vermiş, âyet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. Divan, Enîsü'l-âşîkin, Beyân-ı Vâkfa-i Emir Timur, Enîsü'l-Ârifîn, Risale der Beyân-ı İlm, Risâle-i Suâl ü Cevâb adlı eserlerden oluşan külliyyâtı bulunmaktadır (Karaismailoğlu 2001:542,543).

2.25.1. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî Divanı'nda adı "Kıt'alar" kısmında zikredilen Kâsım-ı Envâr, İran şairlerinden Emir Hüsrev ve Şâhî ile birlikte geçer. Bu şairlerin her birinin şiir bayrağının makamını Keyvan (Satürn, Zuhâl) burcu yaptıklarını söyledikten sonra, kendisini de bütün bu şairlerin üstünde görerek "mîr-i mîrân" olduğunu ifade eder:

Mîr Hüsrev Mîr Şâhî Mîr Kâsım her biri
Râyet-i şî'rün makâmın burc-ı Keyvân eyledi

Mülk-i nazma bunları mîr itdi sultân-ı ezel
Ben kulın iklim-i fazla mîr-i mîrân eyledi (Kt.135)

2.25.2. Nef'î (ö.1635)

“Sühan” redifli kaside, şaire “Nef'î” mahlasını veren Gelibolulu Âlî vasfındadır. Aynı zamanda bu kaside şairin hayatından da çizgiler taşımaktadır (Akkuş 1993:50). Nef'î, aşağıda Enverî ve Kâsım-ı Envâr'ın isminin geçtiği bu beyitlerin hemen öncesinde sözde üstat seviyesine gelmiş olan Hâfız, Câmî, Sa'dî-i Şirazî gibi meşhur İran şairlerini sıralayıp över. Kâsım-ı Envâr kelimesinin “ışıkları taksim eden, bölen” anlamı ile Enverî'nin, yine “nurlu” anlamına gelen kelime anlamıyla tenasüp yaparak bu iki şairin, daha öncesinde ismini zikrettiği şairlere adeta üstatlık yaptığını ifade ederek över. Aynı zamanda “enverî” kelimesinin “nûr” mânâsı ile “şebistân” kelimesindeki “şeb”, “gece”, “karanlık” çağrışımları arasında tezat sanatı yapar:

Enverî Kâsım-ı Envâr ile ol encümene
Vaz'edip her biri bir şem'-i şebistân-ı sühan (K.60/13)

2.25.3. Dânişî (ö.1683)

Dânişî, “kalemimin fitilini Hüsrev'in ateşiyle yakıp şiirde şevk ışığını Kâsım-ı Envar'dan aldım” diyerek Kâsım-ı Envâr'ı şiirde örnek aldığını söylemektedir:

Yakup ey Dânişî hâmem çerâgı sûz-ı Hüsrevden
Sühanda tâb-ı şevki Kâsım-ı Envârdan aldı (G.194/7)

2.26. ABDURRAHMÂN-I CÂMÎ (ö. 898/1492)

Asıl adı Nûrüddîn Abdurrahman b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî'dir. H.817'de Horasan'ın Câm şehrinin Harcird kasabasında doğdu. Daha çok Molla Câmî unvanıyla tanınır. İlk tahsilini babasından aldı. Babası Herat'a gidip Nizâmiye Medresesi'ne müderris olunca (823/ 1420) öğrenimini orada sürdürdü. Uluğ Bey zamanında büyük bir ilim merkezi haline gelen Semerkant'a giderek orada dokuz yıl kaldı. Semerkant dönüşünde Nakşibendî şeyhlerinden Sadeddin-i Kaşgarî'ye intisap etti. Onun vefatı sonrasında (860/1456) halefi Hâce Ubeydullah Ahrâr'a bağlandı. Daha sonra Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'nın kendisi için yaptırdığı medresede Arap dili ve edebiyatı, hadis ve tefsir dersleri okuttu. 898/1492 yılında Herat'ta vefat etti.

Câmî sadece Mâverâünnehir ve Horasan'da tanınmakla kalmamış, Hindistan'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş bir alanda sultanların, âlimlerin ve şairlerin saygısını kazanmıştır. Fâtih Sultan Mehmed, Câmî'yi hacdan dönerken İstanbul'a davet etmek için Hoca Atâullah Kirmânî'yi 5000 altın hediye ile Halep'e gönderdiyse de Kirmânî varmadan az önce Câmî oradan ayrılmış olduğundan bu davet gerçekleşmemiştir. Fâtih ikinci defa yine değerli hediyelerle Câmî'ye bir elçi gönderip ondan kelâmcılar, felsefeciler ve mutasavvıfların görüşlerini mukayese eden bir eser yazmasını istemiş, bunun üzerine Câmî "ed-Dürretul-Fâhire" adlı eserini kaleme almış, ancak eser kendisine sunulmak üzere gönderildiğinde Fâtih vefat etmişti. Câmî'nin, Baykara devrinin Emirlerinden Ali Şîr Nevâî ve Süheylî gibi şairlerle de yakın dostluğu vardı.

Fars şiirinin en büyük üstatlarının sonuncusu sayılan Câmî, üstün şairlik kabiliyeti yanında dinî, edebî ve aklî ilimlerle tasavvuftaki derin vukufundan bütün şiirlerinde, mesnevîlerinde ve özellikle tasavvufî mesnevîlerinde geniş bir şekilde faydalanmış, ele aldığı konuları çok rahat ve sade bir dille anlatabilmiştir. Onun "Hint üslûbu" (Sebk-i Hindî) denen şiir akımının ilk öncülerinden biri olduğu ileri sürülmektedir. Mensup olduğu Türk muhiti dolayısıyla Türkler'le çok sıkı münasebeti bulunan Câmî'nin eserleri daha sağlığında bütün Türk âlemine yayılmış,

o devrin âlim ve şairlerinin ilgisini çekmiştir. Önemli eserlerinin Türkçe'ye çevrilmiş olması onun Türk edebiyatı üzerindeki tesirini göstermektedir.

Kaynaklarda Câmî'nin Farsça ve Arapça 45'in üzerinde eseri olduğu söylenmektedir. Ancak bunların bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Eserlerinin konusunu tasavvuf, edebiyat, edebî ve dinî ilimler oluşturur. Câmî, tasavvufa dair yazdığı müstakil risale ve kitapları yanında tasavvufî görüşlerini bütün manzum ve mensur eserlerine serpiştirmiştir. Bu bakımdan eserlerinin konu itibariyle tasnife tâbi tutulması oldukça güçtür. Yedi mesnevîyi ilk kez bir araya getiren şairdir. (*Heft Evreng*) Ömrünün üç döneminde yazdığı şiirleri bir Divan'da topladı. Düzyazı yapıtlarından ise İslam sufilerinin yaşam öykülerini içeren *Nefehâtü'l-Üns*, Sa'dî'nin *Gülistân*'ına nazire olarak yazdığı tarih ve edebiyatla ilgili *Bahâristan* adlı eseri vardır. Eserlerinin birçoğu Câmî-i Rûm lakabıyla anılan Lâmiî Çelebi tarafından Türkçeye çevrildi (Okumuş 1993:494-99; Zavotçu 2006:84).

2.26.1. Ganî-zâde Nadirî (ö.1626)

Ganî-zâde Nadirî, divanında Molla Câmî'den övgüyle bahseder. Onun arkasından gidip ona sâlik olmakla yol bulacağına inanır (G.115/2). Nâdirî, Molla Câmî'nin iki önemli eseri Baharistan ve Gülistân'ı da bu beyitte Câmî ile birlikte anar:

Bezme gel kesb it Bahâristân-ı Câmîden safâ

Nâdirî-veş sana olmaz Gülsitândan feth-i bâb (G.13/7)

2.26.2. Nefî (ö.1635)

Câmî'nin ismi Nefî Divanı'nda iki kasidede geçmektedir. Bunlardan birisi Nefî'ye mahlas verilmesinden dolayı bir sitayiştir ve Molla Câmî'yi söz içkisini kâse kâse âleme neşreden şair olarak över (K.60/11). İkinci beyit ise IV. Murad için kaleme alınmıştır. Nefî burada “ârif-i Câmî” tamlamasını kullanarak Câmî'nin bile padişahın meşrebinin meyine susamış olduğunu söyleyerek sultanı yüceltir:

Kemâl-i 'aklına hayrân Hakîm-i Yunânî
Rahîk-i meşrebine teşne 'ârif-i Câmî (K.22/21)

2.26.3. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

Eserlerinde İran şairlerini geride bıraktığını iddia eden, hamsede Nizâmî'yi geçtiğini Câmî ve Delhî'ye ulaştığını söyleyen şair bu kasidesini Sultan Murad Han için kaleme almıştır:

Nizâmî Hamsesi kim pençe-i pûlâd-ı nîrümdür
Yorılmadı nice Delhî vü Câmî'den emân buldı (G.85/2)

2.26.4. Budinli Hisalî (ö.1651)

Budinli Hisalî, ilk kasidesinde övdüğü kişiyi iyi vasıfları ve hoş giden ahlakı ile anarken, şöhret sahibi şairlere de denk görür. Bunlardan biri de şair Hassân'dır:

Sensin ey zât-ı sûtûde-siyer ü hûb-hısâl
Câmî vü Seyyid-i Cürcânî vü Hassân-ı Kemâl (K.1/5)

2.26.5. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda iki beyitte anılan Câmî bir beyitte "Ârif-i Câmî" tamlamasıyla birlikte anılır ve meclisini övdüğü kişi için meclisinin neşvesinden Molla Câmî'nin bile ruhunun mest olacağını ifade eder. (K.48/5) Diğer beyitte de Hafız'la birlikte anar ve kendisini Câmî'ye benzeterek yüceltir:

Benem ol şâ'ir-i Hâfız-ı nefes ü Câmî-feyz
Ki olur nazm-ı garî bümde olan nükte-i kâl (K.19 /30)

2.26.6. İlmî (ö.1655)

Molla Câmî gerek şâirlik kudreti gerekse tasavvufî irfândaki vukufiyeti sebebiyle şairlerin kendilerine rehber kabul ettiği bir şahsiyettir. Bu beyitte de bu şekilde anılır:

Şeyh-i Câmî ki kemâlâtla nihrîr-i şehîr
Zâhir u bâtını tekmîl ile pâkize nagam (K.25/98)

2.26.7. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Şair bu kasidesinde zamanının rüşvet alıp veren kişilerinden şikâyet etmektedir ve devrinin Firavun ve Hâmân'ı olarak nitelendirdiği bu kişilerin mecazen Molla Câmî'nin kabrinde bile define saklayacak kadar ileri gittiklerini ifade ederek yakınır (K.13/41). Yine şair, zamane halkının artık şiire rağbet etmediğini, İran edebiyatının büyük şairlerinin ismini anarak “Ne Câmî, ne Hâfız, ne Sa'dî ve ne Selmân olsan da değer anlaşılmaz” diyerek şikâyet eder:

Zamane halkı şimdi ragbet itmez gevher-i şi're
Gerek Câmî gerek Hâfız gerek Sa'dî vü Selmân ol (K.13/41)

2.26.8. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Ahmed Çelebi Divanı'nda Örfî ve Molla Câmî birlikte geçmektedir. Tıflî, safâ bahşeden şiirleriyle Örfî ve Molla Câmî'den üstün olduğunu söyler. Beyitte Molla Câmî'nin doğum yeri olan Câm şehrinde dolayı iştikak sanatı yapılarak “ârif-i Câm” tamlaması kullanılmıştır:

Benem ki şâhid-i şi'r-i safâ şi'ârumdur
Yegâne Urfî-i Şiraz-ı merd-i Ârif-i Câm (K.5/51)

2.26.9. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî, divanında Molla Câmî'ye iki kez yer verir ve bu iki beyitte de yaşadığı devrin Câmî'si olarak kendini gösterir (G.613/7). Bu beyitlerden ikincisi şu şekildedir:

N'ola devr etse Beyanî câm-ı nazmum 'âlemi
Ben de şimdi rûzgârın Câmî-i devrânıyam (G.506/5)

2.26.10. Ferîdî (ö.1672)

Molla Câmî'nin ismi, Ferîdî Divanı'nda gazeller kısmında Farsça bir beyitte zikredilir. Ferîdî "Câmî ve Sâib'in izinden gidebilir. Fakat feleğin dönüşünden dolayı gönlümün sesi çok çıkıyor" demektedir (AWAD 2010:96).

Ferîdî mî tevâned peyrevî bâ Câmî yu Sâib
Velî ez gerdiş-i gerdûn dilem pes zeng mî dâred (G.28/8)

2.26.11. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, Molla Câmî'yi tasavvufî irfandaki vukufiyetiyle takdir etmektedir:

Bezm-i ma'nâda göre 'ışk eyler
Feyz-i rıtl-ı girânumı Câmî' (K.22/45)

2.26.12. Yârî (ö.1688/89?)

Molla Câmî'nin ismi Yârî Divanı'nda 11 yerde geçmektedir (G.734/ 1, G.734/ 1, G.782/5, Mk./ 151, K. 49/13, K. 15/54 K. 43/37, K. 45/11, G. 766/7, M. 3/ 111, G. 745/6). Divanda "Ârif-i Câmî" tamlamasıyla da zikredilen yine Molla Câmî'dir. Yârî, Molla Câmî'nin doğum yeri olan *Câm* şehriyle, "içki kadehi" anlamına gelen "câm" kelimesini beyitlerinde kullanarak kelime oyunu yapmış ve

onu üstat kabul ederek şiirlerini Molla Câmî'ye takdir ettirmiştir. Aynı zamanda Câmî, şairin beslendiği bir kaynaktır ve bunu “cür'a-keş-i Câmîyem” tamlamasıyla açıkça belirtir. Bazı beyitlerde de kendisini Molla Câmî'ye benzetir. Yine Câmî'nin ismini beytinde kullanarak vahdet-i vücûd ve vahdet-i şuhuda telmihte bulunur. Bazen de şairlik kudretiyle kendisini kıskanılacak durumda görerek Câmî'den üstün olduğunu, yine bu beyitlerde ifade eder. Bu beyitlerden bir tanesi şu şekildedir (Karayazı 2012):

Bu vezn-i selâsetde mazâmînüni Yârî
Reşk eyler idi görse eger 'Ârif-i Câmî (G.745/6)

2.26.13. Kâşif (ö.1699)

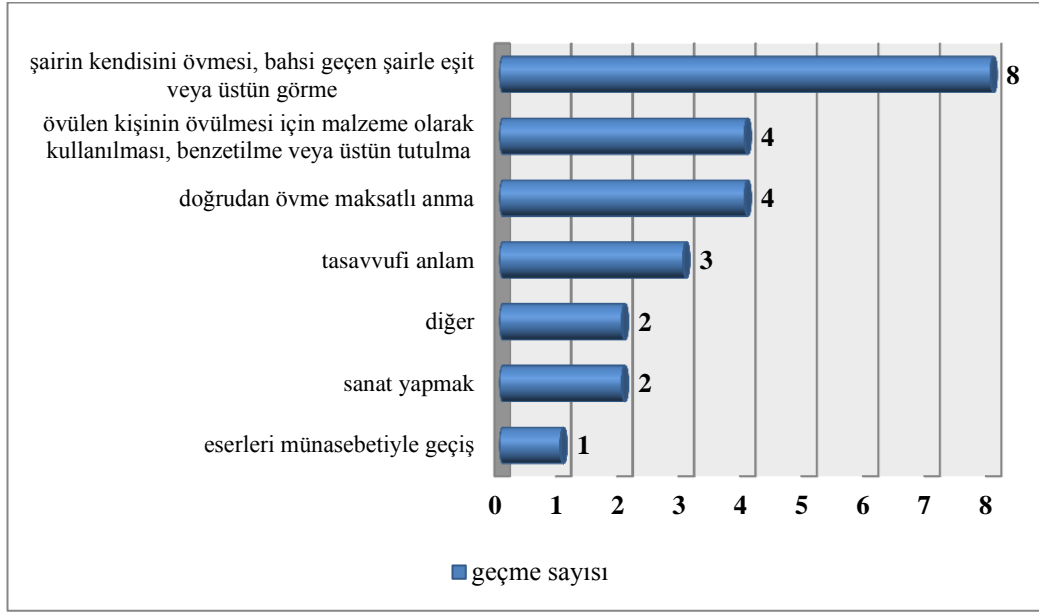
Kâşif, kasidesinde övdüğü Vezir-i azam Abdi Paşa'yı âlemde tek ve yekta olan Molla Câmî'ye benzetir:

Mesâ'ilden ne istikşaf olınsa zâri-i sâni
Ma'ârif 'arz olınsa Hazret-i Câmî-i yektâdur (K.15/10)

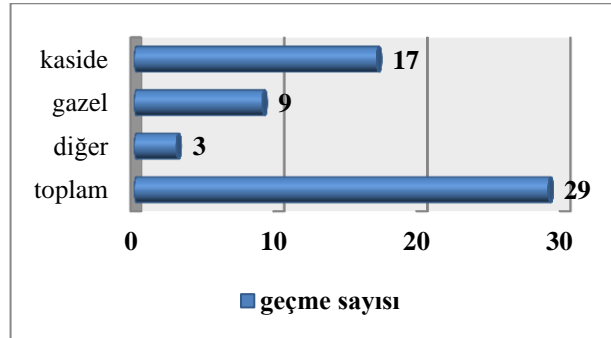
2.26.14. Cem'î (ö.1660)

Cem'î Divanı'nda iki yerde Molla Câmî'nin ismi geçmektedir. Birisi bir kaside beytidir ve şair bu beyitte övülen kişiyi “marifet ehlinin Câmî'si” olarak nitelendirir (K.18/32). Diğer beyitte ise Câmî'nin ismi, Feridüddin Attâr ve Selmân'la birlikte geçer ve şair övdüğü kişiyi tüm bu şairlerden üstün görerek yüceltir:

Kimse ağız açamaz meclis-i 'irfânında
Gerek Attâr gerek Câmî vü Selmân olsun (K.9/24)

Şekil 27. Abdurrahmân-ı Câmî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yöntemleri

Şekil 28. Abdurrahmân-ı Câmî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, Molla Câmî unvanıyla tanınan Fars şiirinin en büyük üstatlarının sonuncusu sayılan mutasavvıf şâir ve âlim Abdurrahmân-ı Câmî (Okumuş 1993:94), 17.yüzyılda yazılmış olan incelenen divanlarda 14 tanesinde ismi 29 defa geçmektedir. Bu dönemde hemen hemen bütün divan şairleri İran şairlerini bile geride bıraktıkları iddiasındadırlar. Bu şairlerden biri de Câmî'dir. Genellikle divanlarda Molla Câmî'den övgüyle bahsedilirken, bu anlamda bir üstünlük iddiasında olan şairler de görülmektedir (8 kez). Câmî, hem şairliği hem de tasavvufi şahsiyetiyle 17.yüzyıldaki divan şairlerinin de düşünce dünyasında etkili olmuştur. Tasavvufî anlamda geçiş 3 kezdir. Beyitlerde “Mehemmed Câmî”, “Monlâ Câmî” “Ârif-i Câmî” tamlamalarının yanı sıra, Molla Câmî'nin doğum yeri olan Câm

şehriyle “içki kadehi” mânâsına gelen câm kelimesi arasında, hem iştikak hem de tevriye sanatı yapılarak “ârif-i Câm” tamlaması da kullanılmıştır. Ayrıca beyitlerde Câmî'nin ismi anılırken yer yer iki önemli eseri olan Baharistan ve Gülistân'ın isimleri de geçmektedir.

2.27. MUHTEŞEM-İ KÂŞÂNÎ (ö. 996/1588)

Asıl adı Kemâlüddîn Alî b. Ahmed Kâşânî olan İranlı şairdir. 905'te (1500) Kâşân'da dünyaya geldi. İyi bir eğitim aldığı eserlerinden farkedilmektedir. Öğrenim hayatından sonra bir müddet babasının mesleği olan kumaş ticaretiyle uğraştıysa da şairliğin daha kazançlı olduğu düşüncesiyle mesleğini bıraktı. Sonrasında kendini şiir alanında yetiştirmek için dönemin ünlü şairlerinden Sıdkî-i Esterâbâdî'nin yanına gitti. Bir süre sonra yazdığı şiirler Kazvin'i başşehir edinen Safevî hükümdarı I. Tahmasb'ın sarayında takdir gördü. Muhteşem, I. Tahmasb ve çocuklarından İsmail, Muhammed Hudâbende, Hamza ve kızı Perihan için kasideler kaleme aldı. Ancak I. Tahmasb, dinî içerikli şiirleri kasidelere tercih ettiği için daha çok bu tür şiirler yazdı. Hz. Hüseyin'in şehid edilişi ve Kerbelâ Vak'ası hakkında yazdığı on iki bendlik (kıta) mersiye ile büyük bir şöhrete sahip oldu. Mersiyesi günümüzde de taziye törenlerinde okunmaktadır. Kendisinden sonra gelen birçok şairin yetişmesi yolunda bir çığır açan bu mersiyesiyle kendisine "Şemsüşşuarâ" unvanı verildi. I. Tahmasb'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. İsmail'in de hizmetinde bulunan Muhteşem-i Kâşânî 996'da Kâşân'da vefat etti.

Muhteşem-i Kâşânî, Enverî ile Hâkânî-i Şirvânî gibi şairlerin tesirinde yazdığı şiirlerinde son derece başarılı olduğu için ikinci Hâkânî diye de anılır. Şair, kaside ve mersiye türü dışında tarih ve muamma alanlarında da başarılı olur. Muhteşem, ölmeden önce şiirlerinin düzenlenmesini öğrencilerinden Mir Taki-i Kâşî'ye vasiyet etmiş ve Mîr Takî bunları külliyyat halinde derleyerek esere bir de mukaddime eklemiştir (Kurtuluş 1996:77,78).

2.27.1. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

“Rum illerindeki dostlar beni kıskansalar bu durum şaşılacak bir şey değildir, çünkü şiir tarzımız Acem’in tarzıdır ve Muhteşem vadisindedir” diyen Rızâyî, kendisini Muhteşem’le bir tutar:

İy Rızâyî reşk iderlerse n’ola yarân-ı Rûm
Şî’rümüz tarz-ı ‘Acemdür Muhteşem vâdîsidür (G.81/5)

2.27.2.Selânikli Es’ad Efendi (ö.1633)

Selânikli Es’ad, vezir Ken’an Paşa’yı övdükten sonra kasidenin fahiye kısmına geçtiğinde kendisini Muhteşem’le kıyaslayarak temiz şairlik tabiatının ondan daha üstün olduğunu söyler:

Bi-hamdi’llah itmiş Hudâ tab’-ı pâküm
Dür-i nazmîle Muhteşem Muhteşemden (K.5/34)

2.27.3. Nef’î (ö.1635)

Araştırmacıların, sanatını “övme, övünme ve sövme” olarak özetledikleri Nef’î, tam da bu tanıma uygun bir şekilde Muhteşem’e yer verdiği beyitlerinde kendisini bu şairden üstün görür ve över. Divanda geçiş sıklığı sekiz kere olan Muhteşem Nef’î’nin sözlerini kıskanmaktadır. Sadece Muhteşem değil, Irak’ta bulunan dostları bile bu kıskançlığı göstermektedir (K.4/47). Bir diğer beyitte ise yine bu kıskançlığı ifade ederken Muhteşem’le birlikte Örfî’yi de aynı şekilde değerlendirir ve hem Şiraz, hem Irak bu Osmanlı şairini kıskanır (K.57/7). Divanın gazeller kısmında geçen bir beyitte, kasidelerinde görülen mutantan ifadeler yerini temenniye bırakır. Bu temenni, “ Nef’î herkesçe kabul edilip beğenilen gazeller söylese ve bunların her birisi Muhteşem’in tarzını kıskandırsa” şeklinde ifade edilmiştir (G.117/7). Sultan Ahmed için yazdığı bir kasidesinde değeri düşük olan sözlerinin, padişahın lutfu olursa Muhteşem’in yüksek nazminin şöhretini kıracağını

ifade ederek kendi şiir tarzını daha üstün görür (K.5/53). IV. Murad için yazılan bir diğer kasidede ise şair, padişahı över ve onu zamanın Muhteşem'i olarak niteler. O öyle bir padişahdır ki âlemin bütün padişahlarının özüdür ve zaman onu seçmiştir (K.17/15). Nef'î'nin, Muhteşem'in ismini beyitlerde kullanırken kelimenin "mükemmel, kusursuz" anlamını da kendine yükleyerek kullandığı görülür. Şair bütün divanında görüldüğü üzere kendisini sıklıkla İran şairleriyle kıyaslar. "verür" redifli kasidesi Sultan Ahmed için yazılmıştır ve burada da aynı kıyaslamayı yapar. Beyitte Muhteşem'le birlikte Vassâf'ın ismi de geçer ve şair kendi sözlerini Muhteşem ve Vassâf'ın sözlerine benzetirken, kasidelerinin de cihana ululuk veren Cem gibi padişahlara şan ve şöhrat verdiğini ifade eder (K.5/7). IV. Murad için yazdığı kasidede de Muhteşem'in ismi art arda iki beyitte anılır. "Ben Hâkânî'yim ve benim yanımda Muhteşem ancak bir çavuş olabilir. Kalemim bir sazın telleri gibi çalmaya başlayınca şair Hâfız'ın bile dili bağlanır" diyerek kendisini bütün bu İran şairlerinden üstün görür (K.15/35). Son beyit de yine bu kasideye aittir. Şaire göre âlem bir yanda dursa, onun sözlerine nazire bile yazamaz. Gösterişli ve hoş edalı sözlere sahiptir ve bu haliyle o, ne Hâfız'dır, ne Muhteşem'dir, hepsinden de üstündür:

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana

Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızım ne Muhteşem (K.15/34)

2.27.4.Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

"Der Sitâyîş-i Hâce Efendi" başlığıyla kaleme alınmış olan bir kasidesinde Şeyhülislam Yahyâ, Hâce Efendi'yi güzel söz söylemesini bilen yegâne Muhteşem bir şair olduğunu söyleyerek över. Burada yine "Muhteşem" kelimesinin sözlük anlamı da kastedilerek tevriye yapılmıştır:

Ne hoş dimiş bu safâ-bahş dil-küşâ nazmı

Yegâne Muhteşem ol şâ`ir-i sühan-perver (K.8/19)

2.27.5. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm, Rûm ilindeki şairlerden şikâyet ederken, kendisinin de kıymetinin bilinmediğinden yakınır. Rûm ilinde Muhteşem gibi büyük bir şair de olsa değeri bilinmeyecektir. Şairlerin ise bir çeşit dilencilik yaparak ihtişâmdan, gösteriş ve kudretten bahsettiklerinden şikâyet eder:

Rûm içre Muhteşem de olursan hakîrsin
Bunlarsa cerr idüp dem urur ihtişâmdan (M.2 h.4/5)

2.27.6. Muîn (ö.1652)

Muîn Divanı'nda bir tek beyitte Muhteşem-i Kâşânî'nin ismine rastlanır. Şaire göre Muhteşem'in tarzını herkes anlayamaz, her Muhteşem olduğunu iddia eden o olamaz:

Öyle bir vahşî gazâlî böyle medh itmek neden
Herkesün vâdîsi sanman Muhteşem vâdîsidür (G.12/5)

2.27.7. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda ismi bir kere geçen Muhteşem-i Kâşânî, kasidenin fahriye bölümünde pek çok İran şairiyle birlikte geçmektedir. Şairlik tabiatını, zikrettiği tüm şairlerden üstün görerek bu özelliğiyle herkesin kendisine hayran olacağını düşünür. Kaside Vezir-i azam Salih Paşa için kaleme alınmıştır:

Kuvvet-i mâye-i güftârda bahs eyleyemez
Hâce-i tab'um ile Muhteşem-i Kâşânî (K.21/46)

2.27.8. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, Şeyhülislam Said Efendi'yi övdüğü bir kasidesinde Muhteşem ve şair İmâd, şeyhülislamın fazilet çadırında ikamet eden kişiler olarak tasvir eder:

Nedîm-i meclis-i lutf- keremver-i tâlî
Mukîm-i hayme-i fazlı İmâd u Kâşânî (K.11/35)

2.27.9. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanı'nda ismi bir kez geçen Muhteşem-i Kâşânî, dünya hükümdarlarının kendi şiirine rağbet edeceklerini söylerken bunu Muhteşem-i Kâşânî ile aynı şiir anlayışına sahip olmasına bağlar:

Etseler rağbet Beyanî n'ola şâhân-ı cihân
Şi'rümün vâdîsidür vâdî-i nazm-ı Muhteşem (G.514/5)

2.27.10. Kadrî (ö.1672)

Kadrî Divanı'nda Muhteşem-i Kâşânî bir kez anılmaktadır. Şair kendisini nazım ve nesriyle zamanın Muhteşem'i olarak görmektedir, çünkü şaire göre kendisine söze ait bazı işaret ve sırlar keşf olmaktadır:

Nazm u nesrile bugün Muhteşem-i Rûm oldum
Bana keşf oldı nekabetle rumuzât-ı makâl (K.1/48)

2.27.11. Neşâtî (ö.1674)

Muhteşem'in ismi Neşâtî Divanı'nda şairin doğduğu yere nisbet edilerek anılır. "Üstâd-ı Kâşânî" olarak zikrettiği bu beyitte kasidelerini nazlı ve gönül alıcı bir güzellikte görerek, bu nazlı şiir oklarına, üstat olan Muhteşem-i Kâşânî'nin bile can attığını söyler:

Kasîdem 'işve-ger bir dil-rubâ-yı pak-tal'atdur
Ki tîr-i nâzına can atmada üstâd-ı Kâşânî (K.13/33)

2.27.12. Mezâkî (ö.1676)

Nazma olan kabiliyetini kıskanılacak derecede güzel gören Mezâkî, bu anlamda İran şairlerinden Muhteşem, Örfî ve Tâlib'le kendini kıyaslayarak üstün olduğunu iddia eder. Divanda bu şekilde hemen hemen yakın anlamlar içeren iki beyit bulunmaktadır (K.4/32). Diğeri ise şu şekildedir:

Görseler ger bu kasîdem bana reşk eylerdi
Örfî vü Tâlib ile Muhteşem-i Kâşânî (K.9/71)

2.27.13. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Sultan IV. Mehmed'i methettiği bir kasidesinde Behcetî kendisini zamanının Muhteşem'i olarak görürken, padişahlıklarıyla da cihana nam salmış, divan edebiyatında da büyüklük ve güçlü oluşlarıyla anılan ve Firdevsî'nin ünlü eseri Şeh-nâme'nin de kahramanlarından olan Hüsrev, Dârâ ve Feridun'a da benzetir (K.14/23). Vezir-i azam Ahmed Paşa için yazılan bir kasidede ise şair, kelamıyla Örfî ve Muhteşem'i geçtiğini iddia eder ve bunu "Ben; ölçülü konuşan, sözü beğenilmiş öyle bir şairim ki, eserlerimi ne Örfî, ne de Muhteşem meydana getirebilir" şeklinde ifadelendirir:

Vassâf-ı sühan-senc-i pesendîde kelâmam
Âsârımı ne 'Urfî ne hod Muhteşem eyler (K.17/51)

2.27.14. Dânişî (ö.1683)

Dânişî, divanındaki bir kasidesinde şairlik tabiatını Muhteşem-i Kâşânî'den daha Muhteşem görür ve "Muhteşem" kelimesinin gerçek anlamını da beyitte kullanmak suretiyle kelime oyunu yapar:

Bi-hamdi'llah itmiş Hudâ tab'-ı paküm
Dür-i nazm ile Muhteşem Muhteşemden (K.5/34)

2.27.15. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı'nda Muhteşem ile ilgili iki beyite rastlanır. İlk beytinde “söz sultanlığında Muhteşem’e yetiştiğini söyleyip onun kadar bu sahada başarılı olduğunu dile getirir” (G.134/5). Bir başka beytinde ise “Yârî, “Muhteşem Zahîr ümdür” diyerek onu yardımcısı olarak takdim eder” (Karayazı 2012):

Örfiyem Muhteşem Zahîr ümdür
Feyzî-i Enverî-şebistânem (K. 43/ 35)

2.27.16. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Divanda bir tek beyitte ismi zikredilen Muhteşem-i Kâşânî, Hâkânî ile birlikte anılır. Sultan I. Mustafa'nın otağından çıkış vaktini tasvir eden bu kasidede şair, padişahı yıldız olarak vafettiği şairler Muhteşem ve Hâkânî'ye benzetir:

Bârekallâh zihî debdebe-i sultânı
Habbezâ kevkebe-i Muhteşem-i Hâkânî (K.11/1)

2.27.17. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

17.yüzyılın Bosnalı şairlerinden olan Sâbit, Selmân-ı Sâvecî ile birlikte Muhteşem'den bahseder:

Yine vafunda zebûnsun turalum sende imiş
Tab'-ı Selmân ü dem-i Muhteşem-i Kâşânî (K.39/50)

2.27.18. Nâbî (ö.1712)

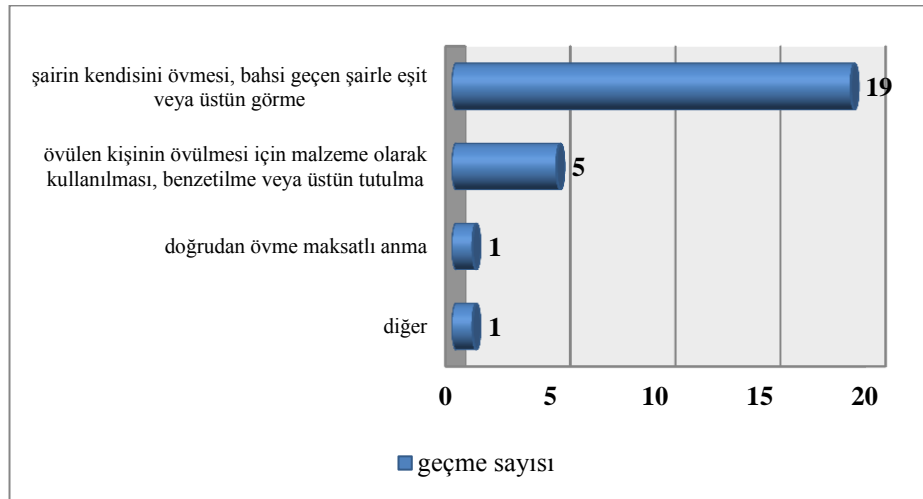
Nâbî Divanı'nda Muhteşem-i Kâşânî'nin ismine bir yerde rastlanır. Şair Muhteşem-i Kâşânî'yi övdüğü kişinin kölesi olarak görür:

İftihâr-ı kerem şî'âr-ı himem
Bendesi Muhteşem kemînesi Cem

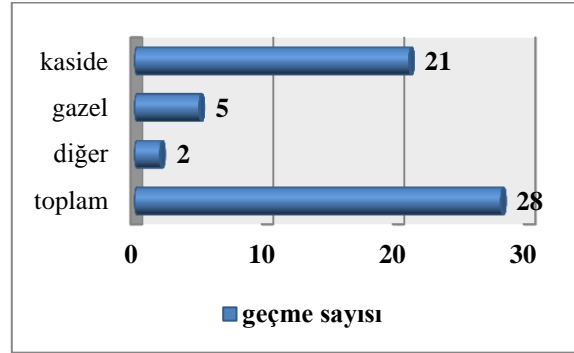
2.27.19. Cem'î (ö.1660)

Şeyhülislam Yahyâ için yazılan bir kasidede Cem'î, Yahyâ Efendi ile fazilet ve hünerde ne düşmanların, ne de Kâşânî'nin boy ölçüşemeyeceğini aşağıdaki beytinde ifade eder:

Da'vî-i fazl u hüner idemez anunla 'adû
Ol gerek fâzıl-ı Rey şâ'ir-i Kâşân olsun (K.9/26)

Şekil 29. Muhteşem-i Kâşânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 30. Muhtesem-i Kâşânî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Kerbelâ Vak'ası hakkında yazdığı mersiye ile büyük bir şöhrete sahip olarak kendisine "Şemsüşşuarâ" unvanı verilen Muhtesem-i Kâşânî, inceleyebildiğimiz 17. yüzyıl divanlarından 18'inde 22'si kaside beyti olmak üzere 29 kez geçmektedir. Dönemin divan sahibi şairleri kendilerini şairlik kabiliyetleriyle zamanın Muhtesem'i olarak görürler, ona yetişip onun kadar bu sahada başarılı olduklarını dile getirirler (19 kez). Bunu yaparken "Muhtesem" kelimesinin "mükemmel, kusursuz" anlamını da kendilerine yükleyerek kullandıkları görülür. Şairler aynı zamanda kasidelerinde övdükleri kişiyi kelimenin sözlük anlamından hareketle överken, bir yandan da bu addaki şair Muhtesem'e benzeterek kelime oyunlarına başvururlar (5 kez).

2.28. ÖRFÎ-İ ŞİRÂZÎ (ö.999/1590-91)

İran edebiyatının 17.yüzyılda yaşamış ünlü kaside şairi olan Örfî'nin asıl adı Mevlânâ Cemâlüddîn Mehmed'dir. Şiraz'da doğmuş ve buraya nispet edilerek kendisine Örfî-i Şirazî denmiştir. Sebki Hindî'nin güçlü şairlerindedir. Şiirde yeni bir çığır açan şairin kullandığı mecaz ve istiareler sebebiyle şiirleri güç anlaşılır.

Yaşadığı dönemde İran'da olan ağır baskılar sebebiyle Hindistan'a giden Örfî, Hakîm Ebu'l-Feth Geylânî'nin hizmetinde bulunur. Onun vefatından sonra Abdürrahim Han aracılığıyla Ekber Han'ın huzuruna kabul edilerek takdirine mazhar olur. 36 yaşında iken Lahor'da vefat eder. Onun şiirlerinde güzel ve bakir istiareler, kuvvetli bir fesahat ve akıcılık vardır. Kasidelerindeki aşırı abartıyla bazen aklın sınırlarını zorlayan ve kaside şairi olarak meşhur olan Örfî, klasik edebiyat şairleri

tarafından üstat bir şair ve kıyas unsuru olarak sıkça anılır (Zavotçu:537; Tarlan:121).

2.28.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Kırım'a bağlı Kefe şehrinden olan Feyzî, herhangi bir yükselme hevesinin kalbinde olmadığını ve dünyevî bağlarla ilgilenmediğini kendisiyle beraber Örfî'yi de anarak ifade etmiştir:

Gelmez heves-i ref' u na'b-ı kalb-i kesire
Örfile kabul eylemezüz 'örf ü izâfât (Trc.B: III/5/3)

2.28.2. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Şeyhülislam Esad Efendi için yazılan bir kasidede Rızâyî kendi nazmını över ve “ben öylesine güzel ve ince sözler söyleyen bir şairim ki, eğer benim şiirde açtığım taze vadileri görseydi Örfî yerleri öperdi” der:

Benem ol nâdire-perdâz-ı sühan kim Örfî
Tâze vâdîlerümi görse ide bûs-ı zemîn (K.22/52)

2.28.3.Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)

Kendisini Örfî-i Şirazî ile denk tutan (G.13/5) şair, bir başka gazel beytinde, şiir tarzının Örfî'ye benzediğini söyler:

Çü Es'ad tab'-ı üstâdun Sıfâhân-ı ma'ânîdür
Misâl-i Örfî-i Şirazîdür ebyâtınun tarzı (G.238/5)

2.28.4. Nefî (ö.1635)

17.yüzyılın güçlü kaside şairi Nefî, hayatı boyunca İran edebiyatını ve bu edebiyatın edebî şahsiyetlerini yakından takip etmiştir. Bu edebiyatın ve şairlerinin

etkisi özellikle kasidelerinde görülmesine karşılık şair bütün sanat hayatı boyunca bu şairlerle yarışıp onları aşma endişesi taşır. İran şairlerinin hayal gücü Nefî'de de görülmekle birlikte, kendince bir tarz sahibi olduğu, sanatında kendi benliğine kavuşup yepyeni bir çığır açtığı inancını da, divanındaki beyitlerinde hissettirmektedir (Akkuş 1993:3-5). Mübalağa gücünü Örfî ve Enverî'den alan Nefî, bu iki şaire nazire de yazmıştır. Altı kaside, üç gazel ve bir kıt'a beytinde olmak üzere divanında on kere geçmekte olan Örfî, Nefî'nin yakın ilgi duyduğu şairlerdendir. Kendisini zamanının Örfî'si, Enverî'si ve Hâkânî'si olarak görür ve mucizevî sözleriyle Feyzî'ye benzetir (K.17/32). Şair, kelâmıyla ne Örfî'ye, ne Hâkânî'ye benzer, çünkü yepyeni bir tarzı vardır (K.20/36). Nazik sözleriyle Örfî ve Muhteşem'e benzer (K.57/7). Acemlerin belagatten anlayan şairleri kasidelerini görmüş olsalar, Anadolu'nun Örfî'si olmaya hakkının olduğunu kabul ederler (K.50/66). Örfî'nin ruhunu sözleriyle şâd etse buna şaşılmaz, çünkü sözleri Hâfız-ı Şiraz'ı bile gıptaya sevk eder (G.78/6). Bütün âlemde Nefî'nin gönle hoş gelen şiirleri okundukça Örfî'nin ruhunu şâd eder (K.35/43). IV. Murad için yazdığı kasidede, padişahın zamanında Örfî gibi şöhret sahibi olmak ister, çünkü kendisi gibi "pakize-edâ", yani temiz söyleyişli bir şair yoktur (K.18/81, G.100-1/7). Örfî gibi söz icad etmek, şairlerin yüzüsu olan Şer'î-i Bağdadî'ye hastır (Kt. I/1). Örfî ve Hâfız'ın söz söylemedeki ustalığına bir şey demez, ama kendi sözü ise hepsinden seçkin ve ileridedir:

Nefî ne söz edâsına Örfî vü Hâfızın

Amma benim ser-âmed ü mümtazdır sözüm (G.78/7)

2.28.5. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Asıl adı Abdurrahman olan Râmî Çelebi'nin divanında en çok ismi geçen şairlerden biri de Örfî'dir. Acem'de ve Anadolu'da şairin bütün sevdikleri, şairin zamanının Örfî'si olduğuna inanır ve hakkını teslim ederler (K.30/92). Örfî'nin divanı ellerde gezmektedir ama şaire göre meziyetlerini herkes anlayamamaktadır (K.30/130). Şair diğer iki beyitte de yine kendini nazım mülkünde zamanının Örfî'si olarak görür (K.30/124). Bu beyitlerden birisi şudur:

Örfî-i Rûmem mukarrer mülk-i nazm içre bugün
Sözüme şahid bu da'vâda lisânumdur benüm (Kt.11)

2.28.6.Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)

Sabrî Mehmed Şerîf, Sebk-i Hindî akımından etkilenmiş bir şairdir. Divanında Örfî'den yer yer bahsetmekle beraber en çok etkilendiği şair Feyzî-i Hindî'dir (Kasır 1990:11). Düşüncelerini Örfî'nin düşüncelerine, marifetli kalemini de Feyzî-i Hindî'ye benzetir:

Örfî-i tab'-ı âteş-endişem
Feyzî-i kilk-i ma'rifet-pîşem (Diğer Şiirler: 53)

2.28.7. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm-i Kadîm, Sebk-i Hindî şairleri arasında anılır ve daha on yaşındayken Örfî Divanı'nı istinsah ederek Farsça'ya olan hâkimiyetini ve aynı zamanda Sebk-i Hindî'nin büyük şairi Örfî'den de etkilendiğini açık bir şekilde göstermektedir (Felek 2007:7). Divanında dört yerde anılmaktadır ve bunların ikisi kaside, ikisi de gazel beytidir. Örfî'yi övdüğü bir beytinde, şairin şiirlerinin ruha acaip bir keyif ve zevk verdiğini söyler. Aynı zamanda Örfî'nin şiirleri nezaket puthanesi, tabiatı da ünlü ressam Manî'nin resimlerinin aynasıdır (K.17/41-42). Diğer üç beyitte ise şair, Örfî'yle kendisini mukayese ederek bir yandan Örfî'yi överken, diğer yandan da kendisini Örfî'den daha üstün ve iyi bir şair olarak görür. Her ne kadar Acem'de Örfî'nin bir benzeri yok ise de, Rum'da da Örfî'ye benzeyen şairin kendisi olduğuna inanır (G.206/16). Akıcı, tanıdık ve yepyeni bir şiirin şairi, olsa olsa ya Örfî'dir, ya Tâlib'tir veya kâmil bir üstâd olan kendisidir (G.254/5). Örfî'nin isminin geçtiği son beyitte ise tabiatı ile kendisini ya Örfî, ya Hâkânî olarak adlandırırsa bunun uygun olduğunu, çünkü şairliği ile Anadolu ve Mısır'ı Şiraz ve Şirvân'a gıpta yeri yaptığını söyler:

Ya Örfiyem ya Hâkânî disem bu tab' ile câ'iz
Ki itdüm Rûm u Mısr'ı gıpta-geh Şiraz u Şirvân (K.7/58)

2.28.8. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Edirneli Hüseyin Efendi, divanında altı yerde Örfî'den bahsetmektedir. Bu beyitlerin dördü kaside, biri gazel ve bir tanesi de kıt'a beytidir ve şair kendisini İran'ın bu meşhur şairiyle mukayese etmek suretiyle daha üstün ve iyi bir şair olduğunu ifade etmeye çalışır. *Mükemmmel bir eğitim gören Âlî, Farsça ve Arapça bilmektedir. Bu sebeple kendisine Tâlib-i Rûm ve Örfî-i Sâni denilmiştir* (Arıkoğlu 1999:VIII). “Bana ikinci bir Örfî ve Anadolu illerinin Tâlib’i dense şaşılmaz” diyerek buna işaret eder (G.116/8). Kudsi hayallere sahip olan Örfî ve şiirleriyle susuzluğu gideren Tâlib’e kendisini benzetir (K.2/43). Sözden anlayan insaf ehli ittifakla onun ikinci bir Örfî olduğunu söylerler (K.12/25). Düşünceleriyle aslında Enverî’ye yakındır, ama fitratı mucizevî sözler söyleyen Örfî’nin arkasından gider (Kt.1/42). Şiirleri Şiraz bülbülü (olan Örfî’nin) nağmelerini gıptaya sevkeder, çünkü şair kendisini Örfî nefesli ve Anadolu sahasının Feyzî-i Hindî’si olarak görmektedir (K.2/17). Şair kendisini zamanın Örfî’si olarak görür, çünkü şiirlerinin okşayıcı ifadeleri eski tarz şiirlerin hepsini ortadan kaldırır:

Örfî-i zamânım ki nevâzende-i nazmım
Pür-hem-şiken-i zemzeme-i tarz-ı kühendür (K.2/15)

2.28.9. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı’nda Örfî’nin ismine üç yerde rastlanır. Bir gazel beytinde, Örfî ve Şifayî ile birlikte geçmektedir. Bir alt beyitte, ismi geçen şairleri üstat olarak niteleyen Cevrî, bu şairlerden el alarak zarafet satmayı temenni eder (G.180/3). Bir gazel beytinde şair söz sahasında Enverî gibi olduğunu ifade ederek, “Örfî gibi şöhret sahibi olsam buna şaşılmaz” demek suretiyle kendi şairliğini metheder (G.63/5). Cevrî, Örfî’yi andığı son beyitte şairi “sözleriyle gül bahçesini süsleyen” diyerek tarif eder:

Gülşen-ârâ-yı sühan Örfî-i Şîrâzî kim
Bülbül-i kudsün olur nâdire-i hem-destânı (K.21 /49)

2.28.10. İlmî (ö.1655)

Hikemî tarzı benimsemiş şairlerden biri olan (Çetinkaya 2003:18) İlmî, divanında altı yerde Örfî'den bahseder. “Örfî, şairin şiirini görmüş olsaydı, bu sihirli sözler karşısında bütün canıyla meftûn olur, kendine has tarzına üzerlik tohumu ekerdi” anlamında beyitler bulunmaktadır (K.12/14, K.25/99, G.118/9, G.25/7). Bir gazel beytinde sadece “şâir-i Şîraz” olarak nitelenen şairin kim olduğu sorusuna cevabı, divanın bir başka beytinde geçen “Şair-i Şîraz-ı Örfî” ifadesi vermektedir. İlmî kendi şiirlerini sihirli olarak görmekte ve o şekilde ifade etmektedir. Şairin bu sihirli sözlerini hem şâir-i Şîraz, hem de yine bir İranlı şair olan Vassâf kıskanmaktadır. Çünkü şairin tarzı Örfî'nin, ne de Vassâf'ın revîşine, yani yürüyüşüne benzememektedir. “İranlı meşhur şairlerden Örfî eğer onun bu tarz şiirlerini görseler onlar da bu kadehin sarhoşu olurlardı” demek suretiyle şairin kendi şairliğini övdüğünü görmekteyiz:

Şâ'ir-i Şîrâz-ı Örfî-i hüner-peymâ
İderdi sihr-i eş'ârum anı sermest-i peymâne (K.30/1)

2.28.11. Ferîdun (ö.1658/9)

Asıl adı “Ali Şîr” olan 17.yüzyılın Bosnalı şairlerinden (Şimşek 2002:5) Ferîdun, başlıkta belirtilmeyen, fakat anlaşıldığı kadarıyla bir paşa için yazılan kasidesinin bir fahriye beytinde mucize niteliğindeki sözleriyle kendisini Örfî'ye benzetmektedir (K.8/46). Aynı mânâyâ gelen ikinci beyit de aşağıdaki gibidir:

Sözde bana nazîr Ferîdun olur mı hiç
Nazm içre ben ki 'Urfî-i mu'ciz-beyân olam (G.124/7)

2.28.12. Şehrî (ö.1660)

Örfî, Şehrî Divanı'nda üç beyitte yer alır. Bu beyitlerden biri gazel beytidir ve şair, Örfî'nin dert içeren sözlerinden her yönüyle haberdar olduğunu belirtir (G.60/8). Dede Yusuf için yazıldığı ifade edilen bir takriz beytinde Örfî ile beraber Tâlib ve Şifayî'nin de isimleri geçmektedir. Şair bu beyitte oldukça iddialıdır ve bu üç İran şairine meydan okuduğunu söylemektedir. Acem'in bu büyük şairleri Şehrî'nin şiir kudreti karşısında adeta rükûa gelmelidir ve bu şairler bunun bir meydan okuma olduğunu bilmelidir (Takrîz-i Dede Yûsuf/3). Son beyit ise bir kaside beytidir ve Şehrî'nin şuh ve taze sözlerini görmüş olsaydı, mutlaka beğeneceğini söyler:

Göreydi tâzegî-i nutk-ı şûhumı Urfî
Ruh-ı cenâbete eylerdi gurre-i tahsîn (K.1/12)

2.28.13. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

17.yüzyılın Şeh-nâmehânlığıyla şöhret sahibi olmuş şairlerinden Tıflî, divanı incelendiğinde beş beyitte Örfî'den bahsetmiştir. Bu beyitlere bakıldığında üç yerde kendisini zamanının Örfî'si olarak görür ve ondan daha iyi olduğu iddiasındadır (K.13/25, K.9/24). Dönemin tezkire sahibi şairlerinden Riyâzî (ö.1644) için kaleme aldığı kasidesinde, şairi zamanının Örfî'si olarak görür (K.21/21). Örfî, şaire göre öyle bir şairdir ki, şiirleriyle tüm İran mülkünü kendine musahhar etmiştir (K.11/78). Son beyitte de şair, Örfî'yi hem takdir eder, hem de kendisinin Örfî gibi şiirleri olan bir şair olduğunu ifade eder:

Benem ki şâhid-i şi'r-i safâ şi'ârumdur
Yegâne Urfî-i Şiraz-ı merd-i Ârif-i Câm (K.5/51)

2.28.14. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Aşağıdaki beyitte Vecîhî, şiirinin temiz mânâ cevheriyle Örfî'nin gönle hoş gelen şiirine benzediğini söyler:

Nazm-ı Vecîhî cevher-i ma'nâ-yı pâk ile
Mânend-i şî'r-i Urî-i Şîraz-ı dil-pesend (G.17/5)

2.28.15. Nâilî (ö.1666)

Örfî, Nâilî Divanı'nda geçen bir beyitte Örfî'nin gönlünün sınırsız mucizelere sahip olduğunu söyler ve onun cevher meydana getiren düşüncelerinin henüz çok taze bir çekirdek mertebesinde olduğunu ifade eder. Bu beytin öncesinde ve sonrasında geçen beyitler fahriye beyitleridir ve şair kendisini yine İran şairleriyle kıyaslayarak mübalağalı bir şekilde över. Bu beytin de aynı şekilde bir fahriye beyti olduğu düşünüldüğünde şair, Örfî'nin şiirdeki şöhretini kabul etmekle beraber, onu henüz doğmamış bir çocuk mertebesinde görerek arka planında kendi şairlik kudretini yüceltir (K.5/28). Defterdar İsmail Paşa'yı methetmek için yazdığı bir kasidesinde paşayı Örfî tabiatlı olarak niteler. Bütün âlemde bu hoş yazıları olan Örfî tabiatlı paşanın bir benzerinin olmadığını ifade ederek paşayı över (K. 20/29). Bir tarih beytinde ise İran şairi Sâib'le birlikte Örfî'yi anar. Sanki bir kaside beyti olduğu hissini veren bu beyitte şair, övdüğü kişinin Sâib ve Örfî'nin beyitlerine korkusuzca anlam verip açıklayacak kadar yüksek tabiatlı olduğunu söyleyip, övülen kişiyi yüceltir.

Ana Allah bir 'âlî tabi'at eylemiş ihsân
Ki beyt-i Sa'ib ü Örfî'ye bî-pervâ virür ma'nâ (T.16/21)

2.28.16. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Nâmî övünme konusunda tevazu göstermez. Zaman zaman kendisini İranlı şairlerle kıyaslar ve gazelinin bu beytinde "Ey Nâmî! Sanatlı ifade kalemimizin cızırtısı, Örfî-i Şîrazî'nin taze sesini dindirdi." diyerek onlardan üstün olduğunu iddia eder:

Tâze-nevâ-yı Örfî-i Şirazî itdi pest
Nâmî sarîr-i kîlk-i bedâyi'-beyânumuz (G.166/7)

2.28.17. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî Divanı'nda Örfî, beşi kaside, ikisi de gazel beyti olmak üzere yedi yerde geçmektedir. Şair kendisini Örfî ile kıyaslayarak aynı konumda görür, hattâ üstün tutar. “Zamanın Örfî gibi mucize söyleyen bir şairi olduğumdan dolayı nükteli konuşan Fehîm bu söyleyiş güzelliğini kıskanmaktadır” diyen Neşâtî kendini zamanın Örfî'si olarak nitelendirir (K.9/29). Hoş edalı şiirlerine Örfî gıpta eder (K.11/34). Şairin şiirleri Örfî'nin ifadeleriyle hem-pâyedir, yani aynı ayardadır (K.10/40). Hayalleri Hâkânî'nin nazmına revnak verir, çünkü şair karakteri Örfî'ye benzer. (K.13/31) Örfî-i Şiraz'ın, yaşadığı dönemde İran'daki ağır dinî baskılar neticesinde Hindistan'a gitmesini (Zavotçu:537) hüsn-ü ta'lil yoluyla şair kendi ortaya çıkışının korkusuyla kaçması olarak değerlendirir (K.21/36). Örfî'nin ruhu adeta Neşâtî'yi kıskanmaktan dolayı yaralar içindedir (G.74/5). Neşâtî'nin hayalinin nakışlarını bilmeyen, Örfî'nin kaleminin neler ifade ettiğini anlayamaz, yani Örfî'yi anlamak için, şaire göre önce kendisinin anlaşılması gerekmektedir:

Olmayan nakş-ı hayâlümle Neşâtî âşinâ
Resm-i kîlk-i Örfî-i Şiraz bilmez neydüğün (G.96/6)

2.28.18. Nâlî (ö.1674/75/76)

Nâlî Divanı'nda iki yerde ismi geçen Örfî, bu beyitlerden birinde şairin övdüğü Abdi Paşa için “şârih-i Örfî” nitelemesinde bulunmasından dolayı anılır (K.9/16). İkinci beyitte ise şair, kaside tarzında Tâlib, Örfî ve Selmân'a meydan okuyarak daha iyi olduğunu iddia eder:

Şimdi gelsün nicedür tarz-ı kaside görsün
'Asrınun Tâlib ü Örfî mi Selmânı mıdur (K.16/42)

2.28.19. Mezâkî (ö.1676)

17.yüzyılda yetişen mevlevî şairlerden Mezâkî, divanında Örfî'den sıklıkla bahseder. Sekizi gazel altısı kaside beyti olmak üzere 14 kez isminin zikredildiği görülür. Şair kendisini Örfî ile mukayese ederken şairlik kabiliyetiyle ondan daha üstün ve iyi bir şair olduğunu vurgulamak ister. IV. Mehmed'in vasıflarını saymaya ne kendisi, ne de şöhret sahibi Örfî muktedir olamaz (K.8/95). Nazma olan kabiliyetini kiskanılacak derecede güzel gören Mezâkî, bu anlamda Örfî, Tâlib ve Muhteşem'le kendini kıyaslayarak üstün olduğunu iddia eder (K.9/71). Diğer bir kaside beytinde de "Örfî, Tâlib, Enverî ve Hâkânî eğer benim şiirlerini görecekseler tahsin edip beğenirlerdi" demek suretiyle kendi şairlik sanatını över (K.10/63). Tâlib ve Örfî'nin şiirdeki tarzlarını takdir eden şair, onların arkasından gittiğini ve şiire yeni bir tarz getirmenin kendisinde son bulunduğunu söyler (K.11/24). Sultan Mehmed ve Köprülü-zâde Ahmed Paşa'nın methiyesi için kaleme alınmış bir kasidede geçen bu beyitte şair, Tâlib, Örfî ve Selmân'la kendini kıyaslayarak, övgülü şiirler yazmada hepsinden üstün olduğunu düşünür (K.12/79). Şairin sözlerinin sadası Şiraz memleketine bile ulaşmıştır, böylelikle Acem'de bulunan dostları onun Anadolu illerinin Örfî'si olduğunu anlamışlardır (K.12/72). Asrının Örfî'sidir (G.2/7). Bir gazelin makta beytinde kendi kendine "Tâlib'e mi, Örfî'ye mi bağlısın?" diye sorar (G.81/9). Döneminde şiire ve şaire rağbet edilmediğinden ve meclislerde yeterince okunmadığından yakınan şair, bu anlamda Örfî, Tâlib ve Bâkî'nin de kıymetinin bilinmediğinden şikâyet eder (G.89/5). Kendisinin "eş'âr-ı pür-sûzu" varken Örfî'nin nâmı bile anılmaz (G.352/9). Örfî ve Vassâf'ın kalemî şairin aklına ve her tarafa yayılıp şöhret bulan sözlerine gıpta ile bakar (G.265/6). Belagat meydanında Örfî gibi kuvvetli bir şair olduğunu herkes kabul eder (G.182/9, G.208/7). Nazım ülkesinin herkesin bildiği bir şairi olsa buna şaşılmaz, çünkü o, Anadolu'nun mucize sözler söyleyen Örfî'sidir:

Ey Mezâkî rû-şinâs-ı şehr-i nazm olsam n'ola

'Urfî-i mu'ciz-dem-i Rûmum ki Şirazum budur (G.122/10)

2.28.20. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

5000 beyitlik hacimli bir divanı bulunan ve tarihçiliğiyle de tanınan (Ölmez 1995:V) Behcetî, İran şairi Örfî ile kendini mukayese eder. Örtülü bir hazineye benzeyen gönlü ve şairlik tabiatıyla kendisini Örfî'ye benzetir (K.5/19). “Kaside söylesem tab‘ım Örfî'ye güler, gazel yazsam Rum ülkesinin irfan sahiplerinin nefesi kesilir” diyerek kaside sahasında Örfî'yi geçtiği iddiasındadır (K.13/53). Vezir-i azam Ahmed Paşa için yazılan bu kasidede şair, kelimıyla Örfî ve Muhteşem'i geçtiğini iddia eder ve bunu “Ben; ölçülü konuşan, sözü beğenilmiş öyle bir şairim ki, eserlerimi ne Örfî, ne de Muhteşem meydana getirebilir” şeklinde dillendirir:

Vassâf-ı sühan-senc-i pesendîde kelâmam
Âsârımı ne ‘Urfî ne hod Muhteşem eyler (K.17/55)

2.28.21. Tâib Mehmed Çelebi (ö.1683/84)

Bir Sebk-i Hindî şairi olan (Doğan 2003:17) Tâ'ib Mehmed Çelebi, bu üslûbun iki meşhur üstâdı ile boy ölçüşmekte, gönlünün nazmın emrine uyduğu takdirde Örfî ve Tâlib'in, şüphesiz sözlerinden ötürü hicap duyacaklarını iddia etmektedir:

Âmâde(-i) nazm olsa dil ‘ Urfî vü Tâlib muttasıl
Olur kelâmından hacil bî-şübhe vü bî-irtiyâb (K.1/7)

2.28.22. Sükkerî (ö.1686)

17.yüzyılın Bosnalı şairlerinden Sükkerî; Hâfız, Sa'dî ve Örfî'nin ruhları faydalansın diye sözleriyle şiir bağının meclisine taze bir parlaklık getirdiğini söyleyerek şiirini, İran'ın yetiştirdiği bu üç büyük şairle kıyas ederek onları geride bıraktığını düşünür:

Revân-ı Hâfız u Sa'dîvü Örfî feyz-yâb olsun
Sözümle bezm-i bâg-ı nazma virdüm revnâk-ı tâze (G.111/12)

2.28.23. Nâzikî (ö.1686/87)

Divanındaki iki beyitte Örfî-i Şirazî'den bahseden Bursalı şair (Gülhan 1989:2) kendi sözlerinin Sâib'i kıskandıracak kadar güzel olduğunu düşünür. Bir sonraki beyitte anlamı tamamlayan şaire bu haliyle Örfî ve Tâlib rağbet ve iltifat edeceklerdir (K.1/13-14). Nazikî, kendi şairlik kabiliyetini Hâfız ve Örfî'den üstün tuttuğunu, bir beytinde şiirini bir geline benzeterek, Örfî ve Hâfız'ın gönlünü bu gelinin saçlarını tarayan kişiler olarak hayal eder:

'Arûs-ı nazmımın gîsûların yazmak murâd itsem
Ana cân u dil-i 'Urfî vü Hâfız şânedür cânâ (G.11/7)

2.28.24. Yârî (ö.1688/89?)

Örfî-i Şirazî, "Yârî'nin kendisini mukayese ettiği şâirler arasındadır. Bir kaside beytinde aynı asırda yaşasaydı "Örfî bana şâyeste idi" diyerek, onun üslubunu kendisine yakın bulduğunu söylemek ister (K. 44/ 2). Başka bir beyitte de yazdığı şiirlerin Örfî ile Sebk-i Hindî akımının temsilcilerinden Tâlib-i Âmûlî tarafından takdir edileceğini dile getirir. (G.798/9) Yârî, Acemlerin ilminde Örfî gibi eşsiz olduğunu söyler" (Karayazı 2012):

Fehm-i 'Arabda Sahbân gibi üstâd-ı reşîd
Fenn-i A'câmda Örfî gibi bî-hemtâyem (K. 15/ 33)

2.28.25. Nazîf (ö.1693)

Hemen hemen her divan şairinde müşahede ettiğimiz kendini övme ve diğer şairlerden üstün görme, Nazîf 'te de söz konusudur. İki yerde isminin geçtiği divanda şair bir beyitte "Nazîf 'in divanının ay gibi ışık saçan kanunları Örfî ve Enverî'de aranmış, fakat bulunamamış" (G.147/7) diyerek kendini överken, bir başka beyitte de aynı edayla kendini Örfî, Enverî ve Tâlib'ten üstün görür:

Ne ‘Örfiyem ne Tâlib vâsf-gûy-i çâr-i yârim ben
Direm kim kasr-ı şî‘rim hüsn-i çâper-i erkân göstereün (K.1/36)

2.28.26. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Sultan Ahmed Han için yazılan bir kasidede Nâzım, kendisini meşhur İran şairleriyle mukayese eder (Hâkânî, Enverî, Şevket, Nâsır). Yaşamış olsa Örfî ancak ona köle olabilir (K.14/47).³³ Aşağıdaki beyitte de şair kendisini Örfî’den üstün görür:

Bu şîvelerle gehî bîkr-i fikr-i Nâzım-zâr
Nikât-ı ‘Urfî-i ma’nâ-tırâza nâz eyler (G.72/5)

2.28.27. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

17.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olup tarihçilikle de uğraşmış şairlerden Sırrî, şiirlerini eşsiz bulmaktadır ve söyledikleri Hassân ve Örfî’yi memnun etmektedir:

‘Ale’l-husûs o o bedf’u’l-beyân-ı nazmum kim
Revân-ı ‘Urfî vü Hassân’ı nutkum eyler şâd (K.7/64)

2.28.28. Nakşî İbrahim (ö.1702)

Nakşî İbrahim, kendi şairliğiyle övündüğü bir beyitte Örfî’den bahseder. Şiirleriyle zamanının Örfî’si olduğunu söyleyen şair, bu haliyle daha önceden gelmiş olan şairlerin ruhunu şâd ettiğini düşünür:

Nazm-âver-i ‘Urfî-i zamânsun Nakşî
Kıldun yine rûh-ı şu‘arâ-i selefi şâd (G.29/5)

³³ Beyit için bkz. Nâsır-ı Hüsrev md.

2.28.29. Bursalı Tâli

Nâmık Kemâl'e göre Nâbî mektebinin bir talebesi olan (Erdem 1994:7) Bursalı Tâlib, yine bir şair olan Ârif-i Rûmî ile kendisinin Anadolu'nun Örfî'si olduğuna inanır.

Himmet-i 'Ârif-i Rûmî ile Tâlib çok mu
Rûm'da mertebe-i 'Urfî-i Şiraz bana (G.7/5)

2.28.30. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mâhir Abdullah, bir gazelinde söz alanında şiirleri süsleyen kalemiyle İran şairleri Sâib ve Örfî'den üstün olduğunu ifade eder. Bununla beraber Örfî'yi "muciz-beyân" ifadeye sahip bir şair olarak da övmektedir:

Sühanda kilk-i nazm-ârâyı Mâhir itdiği tarzı
Anı hod Sâib itmez Örfî-i mu'ciz-beyân sanma (G.203/5)

2.28.31. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit Divanı'nda kasidede övülen kişi Örfî ile birlikte sayılan şairlerle (Mütenebbî, Mezâkî, Feyzî-i Hindî) denk tutularak yüceltilir (K.17/61). Sâbit, kasidesinde övdüğü kişiyi Örfî'nin mertebesinde bir üstat olarak görür ve düşüncelerinin orjinalliğine dikkat çeker:

Hazret-i Üstâd-ı Örfî-rütbe kim endîşesi
'Akl-ı evvel gibi sad-sun'-ı bedî' îcâd ider (K.32/26)

2.28.32. Nâbî (ö.1712)

Nâbî, divanında Örfî'den iki yerde bahseder. Bu bahsedişlerin birinde Yahyâ isminde bir kâtipten şikâyet için Örfî ile birlikte birkaç şairi Silahdâr İbrahim Paşa'nın karşısında konuşturur (Kt: 4/1). Nâbî Divanı'nda Musahip Mustafa Paşa için kaleme alınan üç gazelden birinde paşayı Örfî ve Hâkânî'den daha yüce bir makamda görerek onun şerefli tabiatının mertebesinin Örfî ve Hâkânî'den yüksek kılındığını ifade etmiştir:

İtmiş üstâd-ı ezel 'Örfî vü Hâkânî'den
Feyz ile mertebe-i tab'-ı şerîfin ber-ter (K.9/44)

2.28.33. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

"Eğer Tâlib ve Örfî benim zamanımda gelmiş olsalardı, şiirdeki hususî tarzımını gördüklerinde sözlerinden utanırlardı" diyen Nehcî, bu iki İran şairi ile kendi şiir tarzını kıyas ederek kendisinin daha iyi bir şair olduğunu ifade etmiştir (G.242/5). Nehcî, tarz olarak Örfî'yi kendine daha yakın bulduğunu, Tâlib'in değil, Örfî'nin yolundan gittiğini şu şekilde ifade eder:

Ben Nehcî-i mu'ciz-nefes-i nâtıkayam
'Urfî-revişem sanma ki Tâlib-sühanam (R. 99)

2.28.34. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

Sebk-i Hindî'nin öncülerinden olan Tâlib-i Amûlî ve Örfî-i Şirazî'yi beyitlerinde genel itibariyle beraber anan Zuhûrî, kendisini bu şairler kadar başarılı addederek kendisini "Örfî-zebân" olarak niteler (G.95/5). Yine bir başka beyitte şair kendisini "Örfî-i sâni" olarak görür (K.5/71). Bir diğer beyitte ise şairin kendisini yüceltişi şu şekildedir:

Bu bir huld-i belâgatdür ki olmaz ruhsat-ı seyri

Müeyesser âlem-i hâbında Örfî-i sühan-dâna (K.7/64)

2.28.35. Vahyî (ö.1718)

Sicill-i Osmânî’de Mehmed Süreyya’nın “müfessir, muhaddis, şair ve ilâhici” (Taş 2004:6) diye söz ettiği, aynı zamanda bir Halvetî şeyhi olan Vahyî, divanında dört yerde Örfî’den bahsetmektedir. Şair bu geçişlerin her birisinde şairlik kudretiyle Örfî’den daha yüksekte olduğuna inanır. Eğer şair, Örfî’nin şiirlerini taklit etmiş olsa, ruhu gurur kadehinin verdiği sarhoşlukla dehşete düşer (K.4/15). Kalemî, Örfî’nin şiirinin en güzel beytinin gözüne bir Isfahan sürmesidir (K.10/18). Örfî, fikirlerine el vermiş olsa dönen felek onun kokusunu uçurur (K.11/16). Örfî Vahyî’nin bir nüktelerini anlamış olsa, (bu nüktelerin) feyzinden onun kalemî hikmet fiskiyesi olur (K.3/14). Şairlik gücünün kartalı eğer âleme mucizevî söz söyleme kanadını açsa, binler Sâib, Örfî ve Hassân’ı avlar:

Eger şeh-bâz-ı tab’um ‘âleme açsa per-i i’câz

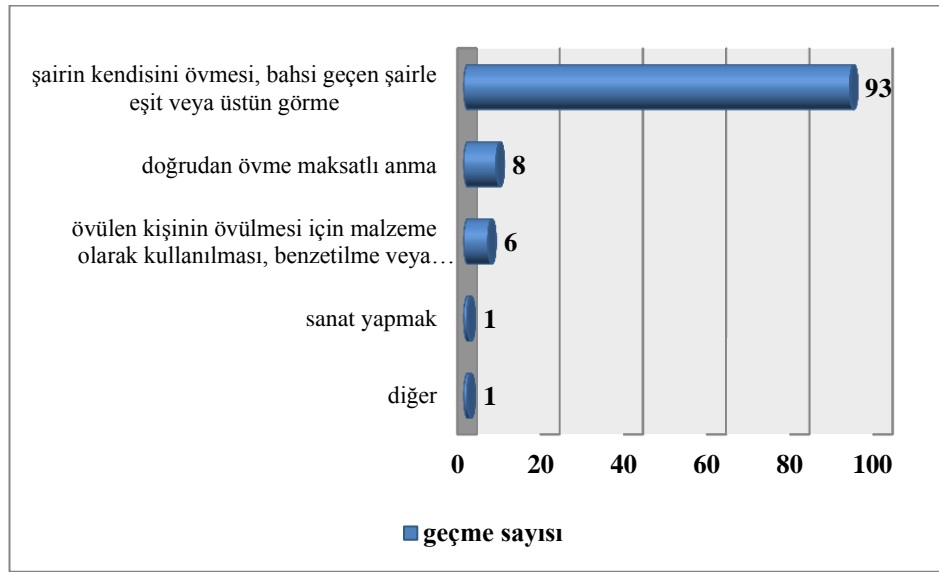
Hezârân Sâib ü ‘Urfî vü Hassânı şikâr eyler (K.6/12)

2.28.36. Cem’î (ö.1660)

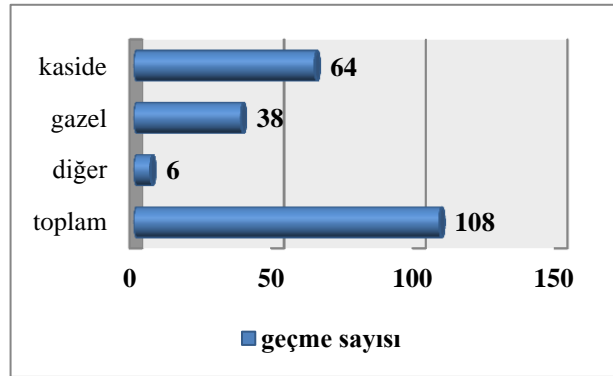
Örfî ve İlmî düşünce âleminde her biri birer Hassân olsa bile Cem’î’nin sözlerinin kıymetini anlayamazlar:

Örfî vü ‘İlmî sözün anlayamaz isterse

Her biri ‘âlem-i endişede Hassân olsun (K.9/25)

Şekil 31. Örfî-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Anılış Yönleri

Şekil 32. Örfî-i Şirazî'nin 17. Yüzyıl Divanlarında Geçtiği Nazım Şekilleri

Tablo ve grafiklere bakıldığında, Sebki Hindî üslubunun büyük şairlerinden Örfî-i Şirazî, 17.yüzyıl divanlarında ismi en çok geçen şairlerdendir. İncelenen divanların 36'sında, 64'ü kaside, 39'u ise gazel beyti olmak üzere 109 kez geçer. Şairler, Örfî'yle kendilerini mukayese ederek bir yandan Örfî'yi överken (8 kez), diğer yandan da kendilerini Örfî-i Şirazî ile denk tutarak daha iyi bir şair olarak görürler (94 kez).

2.29. TÂLIB-İ AMÛL (ö.1626)

17.yüzyıl İran edebiyatı şairlerindedir. Mazenderân'ın Amûl şehrinde dünyaya geldiği için Tâlib-i Amûl adıyla bilinir. İran'daki şiddetli baskılar neticesinde Hindistan'a giderek önce Ekber, daha sonra da Cihangir Şah'ın hizmetinde yer alır. Her iki hükümdara da kaside kaleme alarak ihsanlarına mazhar olur. Keşmir'de ölen şair vefat ettiğinde yüz yaşını geçmişti.

Sebk-i Hindî şairlerindedir (Zavotçu 2006:522,523).

2.29.1. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Tâlib, Sebk-i Hindî'nin meşhur şairlerindedir. Bu itibarla kendisi de bir Sebk-i Hindî şairi olan Fehîm-i Kadîm Divanı'nda ismi geçen şairlerdendir. Divanında ikisi gazel, ikisi kaside ve biri de kıtalar bölümünde olmak üzere beş yerde geçer. Şairin ismi, Senâyî ve Fehîm gibi büyük şairlerle birlikte anılır. Fehîm'e göre Tâlib-i Amûl öyle bir usta şairdir ki, Kânî ve Bahrî dahi Tâlib'in şiirini kıskanır (K.17/42). Tâlib'in ustalığından bahsettiği bir diğer beyitte de şair, Tâlib'in tasvirdeki kabiliyetini ve şiirde kelimelerle sanki resim çizer gibi tasvirler yaptığını ifade etmek üzere, şairi şöhreti oldukça yaygın olan nakkaşlar Mani ve Bihzad ile karşılaştırır ve Tâlib'in ikinci bir Mani ve Bihzad olmayı hakettiğini düşünür (Kt.6/1). Fehîm özellikle kendi şiirini överken Tâlib-i Amûl'den bir kıyaslama unsuru olarak bahseder ve kendisini taze mazmun söylemekte Tâlib ve Senâyî ile denk tutar (G.206/10). Bir diğer beyitte ise, bir fikre körü körüne bağlanan taassup sahipleri sebebiyle Tâlib'in tarzına benzer şiir kaleme alamadığından yakınır. Beyitten Sebk-i Hindî tarzının, gelenekçi şairler tarafından tenkit edildiğini anlayabiliriz (K.17/46). Son beyitte ise şair kendisini olgun bir üstat kabul eder ve bu vadede akıcı, tanıdık ve orijinal şiirler kaleme alan Örfî ve Tâlib'le omuz omuzadır:

Ya Örfî'dür ya Tâlib ya Fehîm üstâd-ı kâmindür
Selîs ü âşinâ bir şâ'ir-i şî'r-i garîb olsa (G.254/5)

2.29.2. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Âlî, kendisine ikinci bir Tâlib ve Örfî demiş olsalar buna layık olduğunu düşünür (G.116/8, K.2/43).

2.29.3. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda Tâlib'in ismi bir gazel beytinde, Örfî ve Şifayî ile birlikte geçmektedir. Bir alt beyitte, ismi geçen şairleri üstat olarak niteleyen Cevrî, bu şairlerden el alarak zarafet satmayı temenni eder:

Niçe bir Tâlib ü Örfî vü Şifayî diyerek
Alalum destümüz çünkü zarâfet satalum (G.180 /3)

2.29.4. Şehrî (ö.1660)

Tâlib, Şehrî'nin beğenip takdir ettiği şairler arasındadır. Bunu divanındaki beyitlerde açıkça ifade eder. Bu itibarla divanda iki yerde anılır ve bu beyitlerden biri gazel beytidir. Burada şair taze sözler söyleyen Tâlib'in esiri olduğunu söyler (G.100/12). Diğer bir kaside beytinde de şirin sözleri olan Tâlib'in, şairin şiirlerine tat katarak olgunlaştırdığını ve ondan gelen böylesi ufacık bir dalganın, tabiatının temiz bir suyu olacağını ifade ederek Tâlib'in sanatını över:

Kemîne mevce-i âb-ı zülâl-i tab'umdur
Kemâl-i çâşnî-i Tâlib-i sühan-şîrîn (K.1/14)

2.29.5. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Şeyhülislam Said Efendi için yazılmış olan kasidesinde pek çok şairin ismini anarak kendisini mukayese ettiği görülen Tıflî, kendisini güzel sözler söylemesi, marifet ve zevk sahibi olmasıyla Tâlib'e benzettir:

Benem o Tâlib-i şîrîn-i firâk-ı³⁴ 'irfân kim
Devâtum itse reva da'vâ-yı nemekdânı (K.11/81)

2.29.6. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Vecîhî Çelebi Divanı'nda bir beyitte Tâlib-i Amûl, Kelîm-i Kâşânî ile birlikte anılır. Burada geçen şairin Kelîm-i Kâşânî olduğu, şairin asıl adının Mirza Ebû Tâlib olması ve kelimenin beyitte de geçmesinden anlaşılmaktadır. Kasidenin başında bir Edirne övgüsü bulunup Edirne'ye gönderildiği belirtilmiştir. Bir kişi ebedi bir itibar ve şeref görmeye tâlipse Kelîm gibi âleme şifa dağıtması gerektiğini söylenmektedir:

Turmasun bezl-i şifâ itsün Kelîm'ün asgarî
Tâlib ise ger Kadîmi i'tibârı görmege (K.6/15)

2.29.7. Nâilî (ö.1666)

Nâilî, “tâlib-terâne” olduğunu, yani Tâlib tarzında şiirler söylediğini, şiirlerinin ruhlara hal ve vecd veren sesiyle mest ettiğini ifade eder:

Tâlib-terâneyim ki mezâyâsı nazmımun
Ervâhı mest-i zemzeme-i vecd ü hâl ider (K.1/10)

2.29.8. Nâlî (ö.1674/75/76)

Nâlî, kaside yazmadaki tarzında kendisini Tâlib, Örfî ve Selmân'dan üstün görür:

Şimdi gelsün nicedür tarz-ı kaside görsün
'Asrınun Tâlib ü Örfî mi Selmânı mıdur (K.16/42)

³⁴ Vildan Özdingiş'in hazırladığı tezde bu kelime “mezâk” şeklinde okunmuştur. Beytin anlaşılmasında bu kelime esas alınmıştır.

2.29.9. Mezzâkî (ö.1676)

Mezzâkî, divanında sıklıkla İran şairlerinden bahseder. Onlarla kendini kıyaslayarak kendini zikrettiği şairlerden üstün görerek över. Şiirlerini görmüş olsalar Tâlib, Örfî, Enverî ve Hâkânî mutlaka beğeneceklerdir (K.10/63). Aynı mânâyı bir başka beyitte Tâlib, Örfî ve Muhteşem-i Kâşânî'yi zikrederek verir. (K.9/71). Bir gazel beytinde kendi kendine “Tâlib’e mi, Örfî’ye mi bağlısın?” diye sorar (G.81/9). Tâlib ve Örfî'nin şiirdeki tarzlarını takdir eden şair, onların arkasından gittiğini ve şiire yeni bir tarz getirmenin kendisinde son bulunduğunu söyler (K.11/24). Döneminde şiire ve şaire rağbet edilmediğinden ve meclislerde yeterince okunmadığından yakınan şair, bu anlamda Örfî, Tâlib ve Bâkî'nin de kıymetinin bilinmediğinden şikâyet eder (G.89/5). Tespit edilen son beyit ise şairin yine kendisiyle iftihar ettiği bir beyittir. Sultan Mehmed ve Köprülü-zâde Ahmed Paşa'nın methiyesi için kaleme alınmış bir kasidede geçen bu beyitte şair, Tâlib, Örfî ve Selmân'la kendini kıyaslayarak, övgülü şiirler yazmada hepsinden üstün olduğunu düşünür:

Memdûhına bir böyle senâ itmedi gitdi
Ne Tâlib ü ne 'Urfî ne Selmân-ı zamâne (K.12/79)

2.29.10. Tâib Mehmed Çelebi (ö.1683/84)

Bir Sebki Hindî şairi olan (Doğan 2003:17) Tâ'ib Mehmed Çelebi, bu üslûbun iki meşhur üstâdı ile boy ölçüşmekte, gönlünün nazmın emrine uyduğu takdirde Örfî ve Tâlib'in, şüphesiz sözlerinden ötürü hicap duyacaklarını iddia etmektedir:

Âmâde(-i) nazm olsa dil 'Urfî vü Tâlib muttasıl
Olur kelâmından hacil bî-şübhe vü bî-irtiyâb (K.1/7)

2.29.11. Nâzikî (ö.1686/87)

Divanındaki bir beyitte Tâlib'den bahseden Bursalı şair (Gülhan 1989:2) kendi sözlerinin Sâib'i kıskandıracak kadar güzel olduğunu düşünür. Bir sonraki beyitte anlamı tamamlayan şaire bu haliyle Örfî ve Tâlib rağbet ve iltifat edeceklerdir.

O Sâibdür bu Sâib kim gerek 'Urfî gerek Tâlib
Olurlardı ana râgıb ki birbirine akrândur (K.1/14)

2.29.12. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî, divanında Örfî ile birlikte aynı beyitte ele alınan Tâlib-i Amûlî'den iki yerde bahseder (K.43/38). İkinci beyitte;

Hezâr mertebe tahsîn iderdi ey Yârî
Göreydi Tâlib [ü] 'Örfî bu şi'r-i pür-kârı (G.798/9)

diyerek, “yazdığı şiirin Örfî ile Sebki Hindî akımının bir diğer temsilcilerinden Tâlib-i Âmûlî tarafından takdir edileceğini dile getirir” (Karayazı 2012).

2.29.13. Nazîf (ö.1693)

Divanında tasavvufî konuları ağırlıklı olarak ele alan (Darıcık 2006:15) Nazîf, bir gazelinde “Hazret-i Kâşif Efendimiz” diyerek övgüyle bahsettiği kişiyi Tâlib'in yardımcısı olarak ifade ederken, edep ilminde de Kemâl-i Hocendî olduğunu söyleyerek över (G.118/9). Bir başka gazelde de Tâlib ve Fuzûlî şaire üstatlık yapar (G.183/5). Her divan şairi gibi kendi şairliğiyle iftihar etme ve diğer şairlerle boy ölçüşme Nazîf'te de vardır ve dört halifenin vasıflarını söyleme hususunda kendini Tâlib ve Örfî'den daha iyi bularak över:

Ne ‘Örfiyem ne Tâlib vasf-gûy-i çâr-i yârim ben
Direm kim kasr-ı şî‘rim hüsn-i çâper-i erkân göstere (K.1/36)

2.29.14. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Nehcî, şiirini nazikter olarak niteler ve dertten derde düşürür. Şairin bu has tarzını gören Hassân, bu tarza tâlib olur. Şair, Tâlib’in ismini tevriyeli olarak beyitte kullanır (G.57/5). “Eğer Tâlib ve Örfî benim zamanımda gelmiş olsalardı, şiirdeki hususî tarzımını gördüklerinde sözlerinden utanırlardı” diyen Nehcî, bu iki İran şairi ile kendi şiir tarzını karşılaştırmış ve kendisinin daha iyi bir şair olduğunu ifade etmiştir:

Olurdu Tâlibî ‘Urfî bu tarz-ı hâsun eger
Geleydi devrime eyler mi idi ‘âr-ı suhân (G.242/5)

2.29.15. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

İshak-zâde Zuhûrî, Bahâyî Efendi için yazılan bir kasidede şeyhülislamı, Feyzî ve Tâlib’ten üstün görerek över (K.6/68). Kendi sözlerini Tâlib’in ve Örfî’nin kelimelerine benzetir, fakat bir yandan da “tarz-ı Rûm” a sahip olduğunu söyleyerek onlardan farklı olduğunu ifade eder (G.95/5). Tâlib’i, sonrasında gelen iki beyitte de yine Örfî ile birlikte anan Zuhûrî hem “tâlib” kelimesinin “isteyen, talep eden” anlamını, hem de şair Tâlib’i kastederek tevriye yapar ve kendisini “Rum ülkesinin Tâlib’i” olarak görür:

Benem o Tâlib-i nâzik hayâl-i kişver-i Rûm
Dinildi tab’-ı güher-zâma Örfî-i sâni (K.5/71)

2.30. KELİM-İ KÂŞÂNÎ (ö. 1061/1651)

Asıl adı Mirzâ Ebû Tâlib olan İranlı meşhur şair, Hemedan’da doğdu. *Meliküşşuarâ, Tâlibâ-yi Kelîm ve Hallâku’l-meânî-i Sâni* unvanlarıyla anılan şair,

Kâşân'da uzun müddet kalarak öğrenimini bu şehirde yapması dolayısıyla daha çok Kâşânî nisbesiyle tanınır. Kelîm, İran'daki ağır Safevî baskıları neticesinde Cihangir'in saltanatının ilk senelerinde önce Hindistan'a, sonra da Irak'a gitti. (M.1619) Şah Cihan tarafından kendisine meliküşşuarâ unvanı verildi. Şah Cihan ile birlikte Keşmir'e giden Kelîm-i Kâşânî hükümdardan izin alarak orada kaldı, ancak sarayla ilişkisini kesmedi ve kendisine maaş bağlandı. Burada Şah Cihan adına *Pâdşâh-nâme* adlı eserini yazdı. Şah Cihan Keşmir'e ikinci gelişinde yazdığı kasideden dolayı kendisini ödüllendirdi. Kaside ve mesnevîlere de yer verdiği Farsça bir divanı da bulunan şair 1651'de Keşmir'de öldü.

Şiirin her türünde çok sayıda eser veren Kelîm daha çok gazelleriyle tanınır. Gazellerinin dili açık ve sağlamdır. Kaside ve mesnevîlerinin dili de oldukça sade olmakla birlikte ifade bakımından gazelleri kadar mükemmel değildir. Kelîm aynı zamanda edebî sanatlardan irsâl-i meseli çok kullanmakla da tanınır (İbrahimî 2002:212; Zavotçu 2006:281).

2.30.1. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Kelîm-i Kâşânî, Vecîhî Çelebi Divanı'nda bir beyitte anılmaktadır. Başında bir Edirne övgüsü bulunan ve Edirne'ye gönderildiği belirtilen kasidesinde eğer bir kişi ebedi bir itibar ve şeref görmeye tâlipse Kelîm gibi âleme şifa dağıtması gerektiğini söyler. Bu beyitte aynı zamanda şairin "Tâlib" ismini tevriyeli olarak kullanması söz konusudur:

Turmasun bezl-i şifâ itsün Kelîm'ün asgarî
Tâlib ise ger Kadîmi i'tibârı görmege (K.6/15)

2.30.2. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, Sultan IV. Murad'ı methettiği dokuzuncu kasidesinde sözlerini Hz. İsa'nın mucizevî nefesine benzetmiş ve kalemini de Safeviler döneminin son zamanlarında yaşayan meşhur bir İran şairi olan Kelîm ile bir tutmuştur. Beytin ikinci mısrasında "Kelîm" kelimesiyle hem şair Kelîm kastedilirken, aynı zamanda

Hız. Musa'nın Allah ile konuşmasından dolayı "Kelîm" olmasına da telmih vardır, zira "çûb" kelimesi sopa anlamına gelir ve Hız. Musa da âsâsıyla meşhur bir peygamberdir. Şair de beyitte kalemini âsâ-yı Musâ'ya benzetmektedir:

Sühanum râz-nümâ-yı nefes-i pâk-i Mesih
Kalemüm kâr-kün-i çûb-ı cihân-gir-i Kelim (K.9/32)

2.30.3.Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

17.yüzyılın Bosnalı şairlerinden ve mahlasında anıldığı gibi sahhaf (Ekici 2006:iii) olan Rüşdî, "Kelîm benim şiirlerimi işitip nazire yazmaya güç yetiremeyince o anda sustu" demek suretiyle kendisini Kelîm-i Kâşânî'den daha iyi bir şair olarak görür:

Olmadı redd-i cevâb itmege çün kim Kâdir
Gûş idüb nazmumı ol demde hâmûş oldu Kelîm (K.8/35)

2.31. SELİM (ö.1647)

Tahran'da doğduğu tahmin edilmektedir. Mahlası Selim'dir ve Türk asıllı Şamlu aşiretindedir. Safevî Şahı I. Abbas'ın (ö.1629) son zamanlarıyla Şah I. Safî'nin hükümdarlığının başlarında Isfahan'da bulunmuştur. Her ikisine de methiyeler takdim eder. Ancak Safevî Sarayı'nda gereken ilgiyi göremeyince Şiraz'a geçer. Burada da istediği ilgiyi göremeyince Hindistan'a yönelir. Ölüncüye kadar da Dekken'de şiirlerinde bolca methettiği İslam Han namıyla bilinen Vezir Mîr Abdüsselâm Meşhedî'nin hizmetinde bulunur. son yıllarında Keşmir'de inzivaya çekilir ve burada ölür. *Divan, Hatim-nâme, Kaza ve Kader, Vâsf-ı Bahâr, Vâsf-ı Keşmîr, Vâsf-ı Lâhicân, Sadedil, Mesnevî-i Selim* adlı eserleri mevcuttur (Kurtuluş 1993:426).

2.31.1. Şehrî (ö.1660)

Bir na't kasidesinde Şehrî, kendi sanatını Selim'le kıyaslayarak "Selim, eğer Şehrî'nin şiirlerini görmüş olsa, gönül hazinesini mutlaka vakfederdi" der (K.1/16). Vezir Gürcü Muhammed Paşa'yı övdüğü bir kasidenin fahriye kısmında şair, nesir sahasında kendisini takdir ettiği anlaşılan Selim'le kendisini kıyaslamaktadır. Fesahat kalemiyle Selim'in nesri gibi eser yazmış olsa, 17.yüzyılın nesir alanında önde gelen isimlerinden olan Veysî'yi bu şöhretinde adeta silip yok edeceğini söyler:

Vasf-ı cengünde ben ol münşî-i muntazam ki
Eylesem kilik-i fesâhatla ger inşâ-i Selim
Dârü'l-inşâyı cihândan iderüm Veysî'nün
Zât-ı ma'dûmı gibi şöhret-i nesrinde 'adım (K.7/24,25)

2.31.2.Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, Şifayî ve Selim'le kendisini kıyaslayarak kendisini üstün görür:

Nükte-i nazmumi gûş itse olurdu bî-şek
Şîve-i tab'uma dil-beste Şifayî vü Selim (K.9/30)

2.31.3.Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Mahmud, Selim ve Seyyid isimli şairlere nazire söylediğini ifade etmekle beraber, kendisinin onlardan farklı bir tarzının da olduğunu söylemekten çekinmez:

Nazîre söyledüm Fâik Selim ü Seyyid'e ammâ
Yine yârâna bir nev-şî'r-i âteş-pâre gösterdüm (G.95/5)

2.32. SÂİB-İ TEBRİZÎ(ö.1676)

İran edebiyatının 17.yüzyılda yetişmiş olan meşhur şairlerinden olan Sâib'in asıl adı Muhammed Ali olan Sâib'dir. İsfahan'da dünyaya gelmiştir. Tebrizli olması nedeniyle Sâib-i Tebrizî namıyla da bilinir. Ayrıca kendisine Sâib-i İsfahânî de denilir. Şah Abbas'ın gözde şairi olup onun döneminde Müstaid-i Han (Han'ın yetenekli şairi) namıyla anılmıştır. Şah Cihan zamanında Hindistan'a giderek kendisine kaside sunar. Bu sayede onun yardım ve ihsanlarını görür. Oradan Keşmir'e giden şair, sonraki senelerde İran'a döner. Vefatı İsfahan'da olur.

İran'daki dinî baskılar sonucu Şevket, Örfî, Tâlib ve Kelîm gibi şairlerle Hindistan'a giden Sâib, Sebki Hindî'nin Hindistan'daki temsilcilerindendir. Özellikle gazel vadisinde çok kuvvetli olan Sâib'in müşahede gücü fevkaladedir. Dili kullanımı çok iyi olan şairin çok başarılı ve veciz darbimeselleri vardır. Şiblî onu Fars dilinde yazan şairlerin sonuncusu olarak niteler. Sâib-i Tebrizî'nin en önemli eseri, *Divan*'ıdır. Az sayıda da olsa Türkçe şiirleri bulunan şairin divanının yanısıra *Mahmud u Ayâz*, *Kandehar-nâme* ve *Makâle-i Tenbuku* adlı eserleri de bulunmaktadır (Zavotçu 2006:423; Tarlan 1944:121-123; Ünlü 2006:86,87).

2.32.1. Şehrî (ö.1660)

Şehrî, "sana" redifli bir gazelinde Sâib-i Tebrizî'ye yer verir. Sâib, "sana" redifli Türkçe bir gazel yazmıştır ve Şehrî de buna karşılık bir nazire yazar (Demirel 1999:466). Şair, Sâib'i, yazdığı bu Türkçe gazelden dolayı yüzlerce kez tebrik eder ve bu gazele nazire yazmak suretiyle de ona iki yüz şevk ile cevap verdiğini belirtir:

Sad âferîn gazel-i Rûmiyânuna Sâib

Ki virdi Şehrî dü-sad şevk ile cevâb sana (G.3/6)

2.32.2. Nâilî (ö.1666)

Nâilî, aşağıdaki beyitte İran şairi Sâib'i övmektedir. Ona göre Acem'in kendisiyle övünen kişileri, eğer Tebriz'in adeta yeni bir kumaş gibi yeni bir tarza sahip olan Sâib'in şiiri olmasaydı, kasidedi olamayacaklardı:

Kâsid olmazdı metâ-ı hod-furûşân-ı 'Acem
Şi'r-i Sâib nev-kumâş-ı şehr-i Tebrîz olmasa (G.337/7)

2.32.3.Ferîdî (ö.1672)

Sâib-i Tebrizî'nin ismi, Ferîdî Divanı'nda gazeller kısmında Farsça bir beyitte zikredilir. Ferîdî "Câmî ve Sâib'in izinden gidebilir. Fakat feleğin dönüşünden dolayı gönlümün sesi çok çıkıyor" demektedir:

Ferîdî mî tevîned peyrevî bâ Câmî yu Sâib
Velî ez gerdiş-i gerdûn dilem pes zeng mî dîred (G.28/8)

2.32.4.Nâzikî (ö.1686/87)

Nâzikî Divanı'nda iki kez geçen şair Sâib, bir beyitte kendi şairlik tabiatını karşılaştırarak üstün gördüğü ve Sâib'in kıskandığı (K.1/13), diğer beyitte ise yine İran şairlerinden olan Örfî ve Tâlib'in bile rağbette bulunduğu bir şair olarak ismi geçer:

O Sâibdür bu Sâib kim gerek 'Urfî gerek Tâlib
Olurlardı ana râgıb ki birbirine akrândur (K.1/13-14)

2.32.5. Nazîf (ö.1693)

Bir gazelin son beytinde, yine iki İran şairi olan Tâlib ve Kemâl-i Hocendî ile birlikte ismi geçen Sâib, şairin bir önceki beyitte "Hazret-i Kâşif Efendimiz" diyerek

övdüğü kişiye “şair Tâlib’in yardımcısı ve Sâib’in düşünce yapısına sahip olmak suretiyle edep ilminde bize Kemâl-i Hocendî oldu” diyerek övülen kişinin üstatlığını övmektedir:

Ol kim Zahîr-i Tâlib olub re’y-i Sâib’i
Fenn-i edebde oldı Kemâl-i Hocendimiz (G.118/9)

2.32.6. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Reisülküttâb Râmî Mehmed Efendi için yazılan bu kasidede Nâzım pek çok şairle Râmî Mehmed Efendi’yi karşılaştırır ve Mehmed Efendi’yi üstün görür. Bunlardan biri de ünlü İran şairi Sâib’dir. Şaire göre Sâib’in düşünceleri ve tabiatının güzelliğine şaşılmaz, çünkü Râmî Mehmed Efendi bu özelliklerle Sâib’den daha üstündür:

‘Aceb mi tab’ı Selim olsa fikreti Sâib
Kelim-i pak-i zamiri reşid-i iz’andur (K.12/28)

2.32.7. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mâhir Abdullah, bir gazelinde söz alanında şiirleri süsleyen kalemiyle İran şairleri Sâib ve Örfî’den üstün olduğunu ifade eder (G.203/5).

2.32.8. Nâbî (ö.1712)

Nâbî Divanı’nda iki yerde Sa’ib’in ismi geçer (T.16/21).³⁵ Pek çok şair ismiyle beraber kıtalar kısmında yer alan beyit ise aşağıdaki şekildedir:

Sâib ü Örfî vü Nabî vü Rahîmî Rûhî
İttifâk üzre ricâ eylediler Pâşâdan (Kt: 4/1)

³⁵ Beytin anlamı için bkz. Örfî md.

2.32.9.Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Mahmud'un Vezir-i azam Hüseyin Paşa için kaleme aldığı kasidede Sâib-i Tebrizî'nin ismi, şair Sâib'in Hüseyin Paşa'nın hayaline bile meftun olduğu, Eflâtun'un ise âciz bir köle olabileceğini söylemek suretiyle geçmektedir:

Fıkr-i Sâib hayâlüne meftûn
Kemterin çâkeründür Eflâtun

2.32.10. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Birrî Divanı'nda 17.yüzyılda yaşamış olan Sâib'in ismi beş kez geçmektedir. Bir beyitte "fıkr-i Sâib" e sahip olup susması gerektiğini kendine söyler (G.26/5). Bir tesbi' beytinde kafiye için Sâib'in ismi geçer (Tesbi'.7/2). Bir fahriye beytinde şiirlerini Sâib'in şiirlerine benzetir (K.15/29). Sâib'den etkilendiği anlaşılan aşağıdaki beyitlerde, beyanına güzellik verenin Sâib'in tarzı olduğuna inanır:

Cigerüm âh kebâb oldı gam-ı saykaldan
Ey hoş ol âyine Sâib k'ola zâtında safâ
Tercemân-ı kalemünle dehen-i Sâib'den
Geldi ey Birrî beyâna yine bu hüsn-ü edâ (G.5/5,6)

2.32.11. Vahyî (ö.1718)

Vahyî, diğer divan şairleri gibi kendisini övmekten geri kalmaz, hatta İran şairlerini bu konuda hafife alır. Divanın kasideler kısmında dört kez adı geçen Sâib, şaire göre eğer Vahyî'nin meramını anlayabilseydi, şiirde hayal kurmaya tevbe ederdi (K.2/17). "Gönül, hatamı Sâib'in isabet etmesine tercih etse isabet olur" diyerek kendi hatasını meşhur İran şairi Sâib'in isabetine tercih ederek Sâib'den üstün olduğunu ifade eder (K.4/16). "Sâib eğer basit bir nüktemi göstermeye gücü yetseydi, (onun bu) hatası her zaman isabet olurdu" (K.11/15) dediği, bir önceki

beyitle anlamca da uyuşan bu beytiyle yine kendisini Sâib’le kıyasladığında kendi üstünlüğünü vurgular. Dördüncü beyit de bir kaside beytidir ve şu şekildedir:

Eger şeh-bâz-ı tab’um ‘âleme açsa per-i i’câz

Hezârân Sâib ü ‘Urfî vü Hassânı şikâr eyler (K.6/12)

“Şairlik kudretimin doğan kuşu eğer mucize söz söyleme kanadını açsa, binlerce Sâib, Örfî ve Hassân’ı avlar”

2.32.12. Âgâh (ö.1728)

17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılın başlarında yaşamış olan ve “Semerkand”dan Osmanlı ülkesine gelen üç şairden biri olan” (Akpınar 2006:166) Âgâh, öğrencisi olduğu Sâib’den övgüyle söz eder. Bir aralık Buhara’dan Isfahan’a giden şair, burada şair Sâib’le görüşür ve divanının bir Nüshasını kopya eder. M.1669 senesinde Diyarbakır’a gelir ve şair Sâib ve Şevket’in öğrencisi olarak burada oldukça itibar görür (Akpınar 2006:9). Beyit mealen “eğer âgâh Sâib’in içkisine sürme akıtmış olmasaydı, bizim sesimiz ısfahan’a kadar giderdi” şeklindedir:

Âgâh sürme-riz-i dem-i Sa’ib olmasa

Âvâzemüz giderdi bizüm Isfahana dek (G.228/5)

2.33. ŞEVKET-İ BUHÂRÎ (ö.1699)

Fars edebiyatında 17.yüzyıl Sebki Hindî şiirinin önemli şairlerindedir. Buhara emirinin oğlu olan Şevket, babasının vefatı sonrasında Buhara’dan ayrıldı. Meşhed’i ziyaret ettikten sonra Isfahan’a giderek Mehmed Sadeddin Han’ın hizmetinde bulundu. Mehmed Sadeddin Han’a kasidelerini sunarak beğeni ve güvenini kazandı. Aynı zamanda Şevket, bu zatın yardımlarını da görmüştür. Sonrasında istikametini Hindistan’a çevirdi ve sonrasında da İran’a döndü. Şevket, Isfahan’da H.1111/M.1699 yılında da vefat etmiştir (Zavotçu 2006:505).

2.33.1. Cevrî (ö.1654)

Vezir-i Âzam Sâlih Paşa'nın vefatı dolayısıyla bir kaside kaleme alan Cevrî, bu kasidenin duâ kısmında paşayı Şevket-i Buharî'ye benzeterek över:

Âsaf-ı ahd vire Hâtem ile saltanâta
Şevket-i Hüsrev ü Cemşîd-kadr ünvanı (K.21/57)

2.33.2. Nâzım (İstanbullu, ö.1695)

Sultan Ahmed Han'ın methedildiği bir kasidede şair, kendisini meşhur İran şairleriyle mukayese eder (Örfî, Enverî, Şevket, Nâsır). Yaşamış olsa Hâkânî ancak ona köle olabilir (K.14/47).

2.33.3. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Sırrî, Şevket-i Buharî'nin etkisinde olup onu yakından tanıdığını ve beğendiğini ifade etmektedir:

Sırrî bend eyledi zencîr-i selâsetle zamân
Beni bir şâ'ir-i nev-nükte-i Şevket-nâme (G.92/7)

2.33.4. Nâbî (ö.1712)

Aşağıdaki kıt'a beyitlerinde Nâbî Acem şairlerinin şiirlerinde kullandıkları hayallerin başka şairler tarafından kullanılmasını hoş karşılamaz ve bunu bir çeşit yağmalama olarak gördüğünü ifade eder. Hemen ikinci beyitte de bunu örneklendirerek “Şevket'in şiirlerindeki istiârelerin çalınmasıyla da mânâ hırsızları şan ve büyüklük elde ettiler” diyen şair aslında bunu yapanları hırsız olarak nitelendirir ve eleştirir:

İntihâbât-ı hayâlât-ı ‘Acemle Nâbiyâ
 Şâhid-i eş’ar bir udhuke sûret bağladı
 İstirâk-ı isti’ârât ile şi’r-i Şevketün
 Şimdi düzdan-ı ma’ânî şân u şevket bağladı (Kt:98)

2.33.5. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Birrî Mehmed Dede, bir fahriyesinde Şevket’i örnek aldığını, onun gibi şiirler yazdığını söyler:

Nazmda böyle şân ile Şevket
 Bahşîş-i Hâlık-ı Kadîrümdür (K.15/31)

2.34. VAHÎD KAZVÎNÎ (ö.?)

Mirza Tâhir Vahîd Kazvînî, Vahîd’in asıl ismi Mirza Tâhir Vahîd-i Kazvînî’dir. İkinci Şah Abbas’ın müverrihi ve Şah Süleymân’ın veziridir. Türkçe, Farsça, Hind ve Arapça dillerinde doksan binden ibaret şiirleri vardır. Devrinin ileri gelen şairlerindedir. Kavsî ile ilgili çalışması bulunan Paşa Kerimov, Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi’nden aktardığı bilgide Vahîd’in 1606 yılında Kazvin’de doğduğunu, 1701 yılına kadar yaşadığını, II. Abbas’ın vakanüvisi olarak “Abbas-nâme”yi yazdığını, 1689-1697 yılları arasında önce I. Süleymân’ın sonra Şah Hüseyin’in basveziri olduğunu söyler. Burada verilen tarih 17. asrın ikinci yarısını işaret etmektedir (Çakır 2008:7).

2.34.1. Kavsî (Tebrizli, ö.?)

Kavsi devrinin ileri gelen yöneticilerinden ve şairlerinden olan Vahîd’e nazireler yazmıştır. Divanında üç beyitte adı geçer. İki beyit nazire gazelin son beyitleridir ve Vahîd’in söyleyişinin güzelliğini ifade etmek maksadıyla zikredilir (G.272/10, G511/8). Diğer beyitte ise Vahîd’in bağına tasvir etmektedir:

Ol bagda ki eyledi Mirzâ onı zâhir
Mirzâ ki anun Hakk lakâbın eyledi Tâhir (Trc.B.2:5/1)

2.35. RÜKNÂ (ö.?)

İrânlı ünlü İslam âlimi ve hekimidir. Asıl adı Kutbeddin Mahmud bin Mesud Muslih Şirâzî³⁶ olup 1367 senesinde doğar. Muhyiddin ibn Arabî'nin Füsûs'unu şerhedenler arasında olup³⁷ şiir vadisinde de Sâib-i Tebrizî'nin üstatlarından sayılmıştır (Tarlan 1944:122).

2.35.1. Neşâtî (ö.1674)

“Ben sanki sihir etkisi oluşturup insanları büyüleyen öyle bir şairim ki sözlerim Rükânâ'nin hayretini arttırarak kıskandırır” (K.15/36) diyerek divanında andığı İrân şairi Rükânâ'yı Neşâtî, bir diğer beytinde de kendisini ateş saçan şiirleriyle Anadolu'nun Enverî'si olarak niteler ve bu haliyle şair Rükânâ'nın gönül yarasıdır:

Âteşin-lehce ben ol Enverî-i Rumem kim
Nokta-i şi'r-i terüm dâg-ı dil-i Rükânâdur (K.22/35)

2.35.2. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, divanında kendisini Örfî ile özdeşleştirdiği bir beytinde, Rükânâ'yı takdir ederek, şiirleriyle ona benzediğini düşünür:

Nükte pîrâ-yı nazm-ı Urfiyem
Rûh-ı ma'nâ-yı şi'r-i Reknâyam (K.13/25)

³⁶ Erişim: <http://www.turkish.irib.ir/.../272053-uluslar-arasi-hekim-kutbeddin-Sirazi-kongre>, [18.04.2013].

³⁷ Erişim: <http://www.allamaiqbal.com/publications>, [18.04.2013], s.1.

2.36. BAHRÎ (ö.?)

İran şairlerinden olan Bahrî'nin hakkında şu ana kadar yeterli bilgiye ulaşılamamıştır.

2.36.1. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Kânî ile birlikte zikredildiği tek beyitte Bahrî, Tâlib'in şiirini kıskanmakla itham edilerek bahsedilmiştir:

Habbezâ nâzm-ı Tâlib-i Âmül
K'oldı mahsûd-ı Bahrî vü Kânî (K.17/44)

2.37. ŞÂHÎ (ö. ?)

Hem Hâletî, hem de Nehcî Mustafa Dede Divanı'nda İran şairleriyle beraber anılmasından dolayı İran şairi olduğu tahmin edilen Şâhî hakkında şu ana kadar yeterli bilgiye ulaşılamamıştır.

2.37.1. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî Divanı'nda adı "Kıt'alar" kısmında zikredilen Şâhî, İran şairlerinden Emir Hüsrev ve Kâsım-ı Envâr ile birlikte söz konusu edilir. Bu şairlerin her birinin şiir bayrağının makamını Keyvan (Satürn, Zuhâl) burcu yaptıklarını ve her birinin de "mîr", yani "emir, baş" olduklarını söyler. Daha sonra kendisini de bütün bu şairlerin üstünde görerek "mîr-i mîrân" olduğunu ifade eder:

Mîr Hüsrev Mîr Şâhî Mîr Kâsım her biri
Râyet-i şi'rün makâmın burc-ı Keyvân eyledi
Mülk-i nazma bunları mîr itdi sultân-ı ezel
Ben kulın iklîm-i fazla mîr-i mîrân eyledi (Kt.135)

2.37.2. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Nehcî Mustafa Dede, yedi beyitten oluşan bir gazelinde Hâkânî, Örfî, Hafız-ı Şirazî, Sa'dî, Tâlib gibi üstat şairleri anar. Bir kasidenin fahriye bölümünü andıran gazelde kendisini bu şairlerle mukayese ederek üstün görür. Bu şairlerden biri de Şâhî'dir:

Tutardı kûşe-i gûşunda tâ eger Şâhî
K'ireydi sem'ine bu dürr-i şâhvâr-ı sühan (G.243/6)

2.38. ŞİFAYÎ (ö.?)

İran şairlerinden olan Hakim Şifayî Isfahânî hakkında şu ana kadar yeteri bilgiye ulaşılamamıştır. Ali Nihat Tarlan'a (1944:122) göre, şiir vadisinde Rükânâ-yı Tebrizî ile birlikte Sâib'in üstatları arasındadır.

2.38.1. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda Şifayî'nin ismi bir gazel beytinde, Urfî ve Tâlib'le birlikte geçmektedir. Bir alt beyitte, ismi geçen şairleri üstat olarak niteleyen Cevrî, bu şairlerden el alarak zarafet satmayı temenni eder:

Niçe bir Tâlib ü Örfî vü Şifayî diyerek
Alalum destümüz çünkü zarâfet satalum (G.180 /3)

2.38.2. Neşâtî (ö.1674)

17.yüzyılın tanınmış şairlerinden, aynı zamanda mevlevî olan Neşâtî, şairlik kabiliyetiyle iftihar emektedir. Nazmının nüktelerini duymuş olsalar, Şifayî ve Selim şaire göre şüphesiz kendisine gönülden bağlanacaklardır:

Nükte-i nazmumı gûş itse olurdu bî-şek
Şîve-i tab'uma dil-beste Şifayî vü Selim (K.9/30)

2.39. ZEKÎ-İ HEMEDÂNÎ (ö. ?)

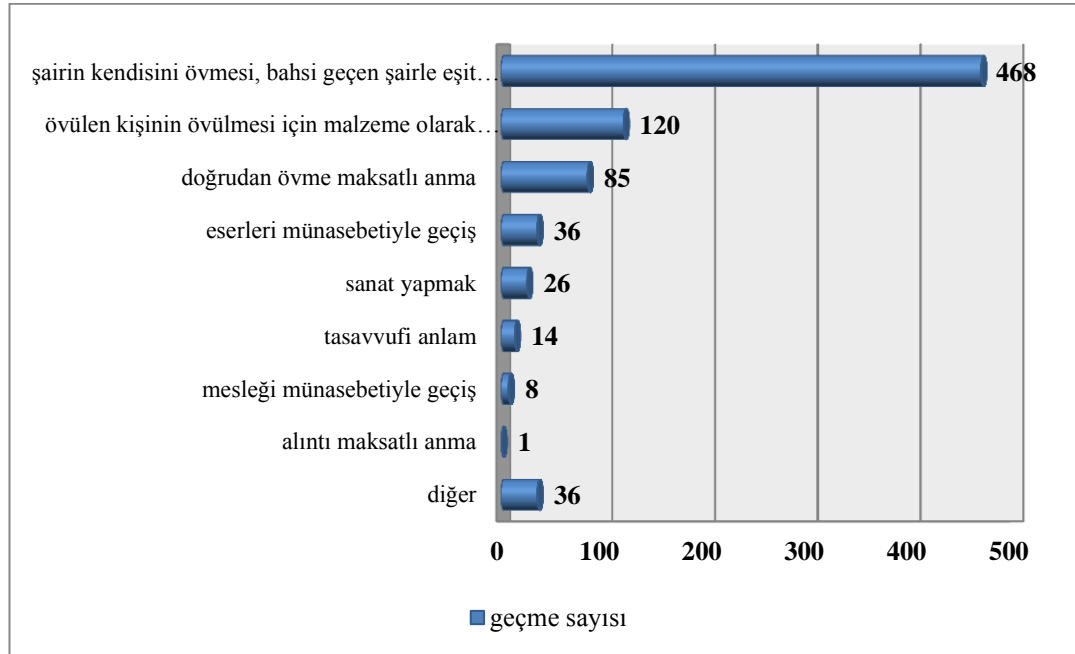
Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye henüz ulaşamamıştır.

2.39.1. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

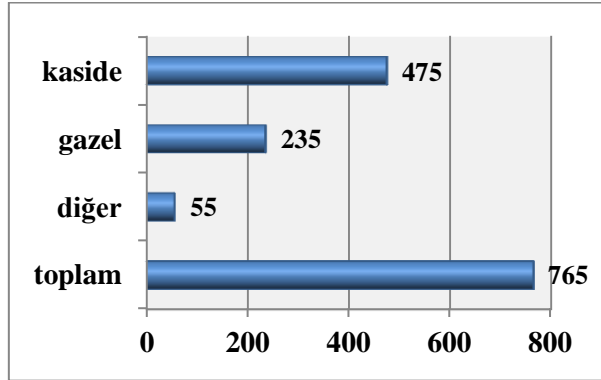
Zekî-i Hemedânî ismine 17.yüzyıl divanları taramamızda bir kere rastladık. Rızâyî Divanı'nda geçmekte olan bu beyitte de zikrediliş münasebeti şairin kendisini bu İran şairinden üstün görmesi şeklindedir. Rızâyî'nin diğer beyitlerinde ismini andığı şairlerde görüldüğü üzere Zekî-i Hemedânî'nin de şairin şiirlerini gördüğü taktirde kendi kusurlarını ve kabiliyetsizliğini göreceği şekilde ifade edilir:

Bilürdi gabî oldığın anlardı kusûrın

Bu nüktelerüm görse Zekî-i Hemedânî (K.15/41)

Şekil 33. 17. Yüzyıl Divanlarında İran Şairlerinin Anılış Yönleri Genel Tablo

Şekil 34. 17. Yüzyıl Divanlarında İsmi Geçen İran Şairlerinin Nazım Şekillerinde Geçiş Sıklıkları

İran şairlerinin değerlendirildiği genel tablo ve grafiklere bakıldığında; (bkz. Ek 5) 17.yüzyıl divanlarında en sık anılan İran şairinin Örfî-i Şirazî olduğu görülür (108 kez) ve 36 divanda ismi geçer. Örfî'yi 34 divanda 69 kez söz konusu edilen Selmân-ı Sâvecî takip etmektedir. Daha sonra en çok ismi geçen İran şairi Hâkânî'dir ve 62 kez geçmektedir. Bütün İran şairlerinin geçme sıklıklarına bakıldığında toplam 771 beyitte geçen İran şairleri en çok kasideler kısmında 474 kez anılırlar. Gazelerde 235, diğere nazım şekillerinde de 55 kez isimleri yer alır. Şairler bu sahada hünerli olduklarını ispat etmek için İran şiirinin meşhur üstatlarıyla kendilerini mukayese ederek, kendilerini onlardan üstün tutarlar (468 kez). İran şairlerinin hangi münasebetlerle daha çok anıldıkları tablosunda ikinci sırada, anılan şairlerin söz söyleme alanındaki şöhretlerini sanat, nükte ve benzetme malzemesi olarak kullanıp, memduhlarını daha üstün görmeleri için kullanımdır ve bu şekilde geçiş 120 kez olmaktadır. Divan şairleri bazen de İran şairlerinin üstatlıklarını kabul edip överek beyitlerde söz konusu edilirler (85 kez).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. SELÇUKLU DÖNEMİ ŞAİRLERİ

3.1. MEVLÂNÂ (ö.1273)

Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şair. Yaygın kabule göre 1207 yılında dünyaya geldi. Doğduğu şehir ise Horasan'ın Belh şehridir. Lakabı Celâleddîn'dir. "Efendimiz" anlamına gelen "Mevlânâ" unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. "Sultan" mânâsına gelen Farsça "hudâvendigâr" unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle "Belhî" olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nisbetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî" ve müderrisliği sebebiyle "Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm" gibi unvanlarla da zikredilmektedir.

Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled, Belh'e yerleşmiş bir ulemâ ailesine mensuptu ve "sultânü'l-ulemâ" unvanıyla tanınmıştı. Çeşitli sebeplerden dolayı Belh'ten ayrıldıklarında Mevlânâ beş yaşındadır. Babasının yanında geçirdiği bu ilk yolculuk esnasında birçok ünlü âlim ve sûfi ile karşılaşmış ve onların sohbetlerine şahit olmuştur. 1226'da Semerkantlı âlim Şerefeddin Lâlâ'nın kızı Gevher Hatun'la evlenir ve 1228 senesinde Konya'ya yerleşirler. Babasının vefatından sonra onun yerine geçip müderrislik yapmaya başladı. Bu sırada yirmi dört yaşındadır. Konya'ya şeyhini ziyaret maksadıyla gelen Seyyid Burhâneddin, şeyhinin öldüğünü öğrenir ve hocasının oğlunu mânen eğitmek için Konya'da kalır. Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in vefatından beş yıl sonra Konya'da Şems-i Tebrîzî ile karşılaşır. Aralarında cereyan eden sohbetler büyük bir etkileşmeye sebep olur. Bu buluşmadan sonra Mevlânâ'nın gerek hayatında, gerekse gönül dünyasında büyük değişiklikler meydana gelir.

Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî ile karşılaştıktan sonra halkla tamamen alâkasını

kesmiş, medresedeki derslerini ve müridleri irşad işini bir yana bırakıp bütün zamanını Şems ile sohbet ederek geçirmeye başlamış, bu durum müridlerin şeyhlerini kendilerinden ayıran, kim olduğunu bilmedikleri Şems'e karşı kin beslemelerine sebep olmuştur. Eflâkî'nin belirttiğine göre 16 ay kadar sonra Şems Konya'dan ayrıldı. Ancak Şems'in bu gidişi, onu çekemeyenleri tatmin edecek bir netice sağlamadı. Çünkü Mevlânâ etrafındakilerle yine ilgilenmedi. Bu durumu görenlerin ve Mevlânâ'nın isteğiyle oğlu Sultan Veled, önceki tatsızlıkların yaşanmayacağını Şems'e anlatıp onu ikna ederek beraber Şam'dan Konya'ya döndüler. Fakat aynı nedenlerle ayrılık kaçınılmaz oldu ve üç yıl kadar süren bu beraberlik artık tamamen sona erdi. Mevlânâ bu defa kuyumculukla meşgul olan Selâhaddîn-i Zerkûb ile sohbet etmeye başladı. Bu yıllar Mevlânâ'nın huzuru, sükûnu aradığı, derdini, aşkını, heyecanını gazellerinde ve rubailerinde dile getirdiği bir dönem olmuştur. Mevlânâ'nın kuyumcu Selâhaddîn'le birlikteliği on yıl kadar devam etti. Onun vefatından bir süre sonra aynı sıfatla Hüsâmeddin Çelebi'yi tayin etti. Meşnevi'nin ortaya çıkması Hüsâmeddin Çelebi'nin teşvikiyle olmuştur. Mevlânâ, Hüsâmeddin Çelebi'nin hilâfet makamına geçişinden Sultan Veled'e göre on, Sipehsâlâr'a göre dokuz yıl sonra rahatsızlanarak 5 Cemâziyelâhir 672/1273 tarihinde Konya'da vefat etti. Cenazesinde ağlayıp feryat edilmemesini vasiyet etmesi ve öldüğü günü kavuşma vakti olarak tanımlaması sebebiyle ölüm gününe "şeb-i arûs" (düğün gecesi) denmiş ve ölüm yıl dönümleri bu adla anılagelmiştir.

Mevlânâ'daki dinî-tasavvufî düşüncenin kaynağı Kur'an ve Sünnettir. "Canım benimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben. Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım" beytiyle bunu dile getirmiş, "Pergel gibiyim; bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum" diyerek bir müslüman olarak insanlığı kucaklayabildiğini belirtmiştir. Mevlânâ'nın şiirleri ve mektupları arasında Arapça olanlar bulunmakla birlikte eserleri Farsça'dır. En önemli eseri İslâm kültürünün en yaygın ve en önemli eserlerinden biri olan Mesnevî'dir. Diğerleri ise *Divan-i Kebîr* (*Divân-ı Şems-i Tebriz'i*), *Fihî mâ fih*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbât* 'tır (Öngören 2004:441-448; Şentürk, A. Kartal:88,89; Okuyucu 2007:21).

3.1.1. Bahtî (I. Ahmed, ö.1617)

17.yüzyılın sultan şairlerinden Bahtî mahlaslı Sultan Ahmed, Mevlânâ'nın Mesnevî'sini işitip nasihatlerini kulağına küpe yaptığını söyler:

Mesnevî'sin işidüp Hazret-i Mevlânânun
Gûşvâr oldı kulagumda kelâmı anun (s.116)

3.1.2. Ereğlîli Tûrâbî (ö.1622/23)

Ereğlîli Tûrâbî Divanı'nda şair Mevlânâ'yı eserinin pek çok yerinde anar. Son beytinde “Hz. Mevlânâ'nın kapısının toprağını bekleriz” anlamında tekrar eden bir musammatta beş yerde ismi anılır. Şair rezil olmayı göze alır ve bu daireden çıkmak istemez. Mevlânâ'nın bulunduğu makam bir yüce mertebedir, bunu idrak edecek akıl verdiği için Mevlâ'ya şükreder. Bu yol zühd yoludur, bu yolda ayıplansa da şair bunu göze alır (Mus.11/1-5). Mevlevî dervişi olduğu zamanın tarihini düşer. (T.50-H.1011) Yine bir tarih beytinde mevlevî olan bir zâtın (T.51/2)ve Derviş Süleymân isimli mevlevînin vefatını tespit etmiştir (T.52/1-3). Mevlânâ'nın dergâhının önüne yapılan bir kasr (T.88/2), şeyhinin Ereğli'ye gelmesi (T.107/1) ve bir başka münasebetle düşülen bir tarih beytinde yine Mevlânâ'nın ismi geçmektedir (T.102/3). Haşre kadar Hz. Mevlânâ'nın yaktığı meşale sönmeyecektir, çünkü bu çerağı Hz. Molla kendisi yakmıştır (T.210/5). Tasavvufî anlamlar içeren bir beyitte gökyüzünü menzil menzil gezmeyen bir kimsenin, Hz. Mevlânâ'nın dergâhının ne anlama geldiğini anlaması mümkün olmayacağını söyler (G.27/2). Başka bir tarih beytinde şair Mevlânâ'nın yerinin Firdevs cenneti olması için dua eder:

Hak budur sırrı idi Hazret-i Mevlânânun
Ana cay itse Hudâ Gülşen-i Firdevsi mahal (T.33/2)

3.1.3. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde'nin divanında yer alan ilk kaside bir mi'râciyedir. 74 beyitlik bu kasidenin teşbib kısmında şair, mirâç hâdisesinin gerçekleştiği geceyi anlatır. O gece yıldızlar sanki bir gözyaşı damlası olmuş; Mevlânâ, Şems'in ayrılığıyla dönmeye başlamıştır. Şair beyitte, yıldızların dönüşünü Mevlânâ'nın semâına benzetmektedir:

Semâ' içre saçup eşk-i nücûmı şâl-pûş oldu
Fırâk-ı Şems ile gerdûn olup hem-hâl-i Mevlânâ (K.1/11)

3.1.4. Enverî (ö.1630/31)

17.yüzyıl şairlerinden Enverî, eğer bir kişi yüce bir mertebeye çıkmak istiyorsa Mevlânâ'nın dergâhına girmeye kesin kararlı olması gerektiğini söylemektedir:

İrmek isrersen eger meretebe-i a'lâya
Çekilüp 'azm idegôr dergeh-i Mevlânâyâ (Mat.35)

3.1.5. Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)

17.yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan mevlevî şairlerinden (Kayayerli 1997:VII) Selânikli Es'ad, bir gazelinde ney'den bahsederek Mevlânâ'nın aşk ateşinden her an bağırının yanık olup, derûnundan âleme ateşler saçıldığını söylemektedir:

Dolanmış bağırî nâr-ı 'aşk-ı Mevlâna ile her dem
Derûn-ı neyden âteş saçılır sara-yı âfâka (G.168/3)

3.1.6. Nefî (ö.1635)

Nefî, divanında iki yerde Mevlânâ'dan bahseder. O, Allah'ın en büyük sırrıdır. Anadolu Selçuklu sultanlarından olan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i de beytinde zikreden Nefî, nasıl Keyhüsrev bu dünya âleminin sultanlarındansa, Mevlânâ'yı da mânâ âleminin sultanı olarak görür (K.3/4). Şiirlerinin muhtevasında övünmenin de bulunduğu Nefî, Mevlâna'yı överken diğer taraftan da kendi ifade kabiliyetini över. O ne Hakîm Gaznevî, ne de Emir Dehlevî'dir, hepsinden daha iyi bir şair olduğunu düşünen Nefî, Mevlânâ'nın bendesi olmakla da iftihar eder:

Nefî-i mu'ciz-beyânım bende-i Molla-i Rûm
Ne Hakîm-i Gazvevîyim ne Emir-i Dehlevî (K.3/13)

3.1.7. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî, Mevlânâ'nın gönlünün deryasının kıymetli incisinin Mesnevî olduğunu, mânâ mülkünün Hüsrev'i olmak için Mevlânâ'nın bendesi olmak gerektiğini söyler (G.174/1,5). Şair, "insan-ı kâmil"i sembolize eden ney'in feryat ve inlemesinin Mevlânâ'nın sırdaşı olduğunu ve bundan dolayı bu sese iştiaak duyanlara kudsi bir nefes gibi geldiğini şöyle ifade eder:

Neyün feryâd u zârı olalı hem-râz-ı Mevlânâ
Sadâsından gelür enfas-ı kudsî cân-ı müştâka (G.253/2)

3.1.8. Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

Şeyhülislam Yahyâ, Malkoç Efendi isimli bir zatın H.1031 senesinde yaptırdığı bir bina için tarih düşerken "Rûh-ı Mevlânâ'dan istimdâd" ettiğini söyleyerek beyti yazdığını belirtir (T.3/2). Bir başka beyitte anışı ise semâ vesilesiyledir:

Feleklerde meleklerde semâ' itmez mi kalmışdur

`Aceb âvâze saldı nây-ı Mevlânâ bu nüh tâka (G.353/3)

3.1.9. Sabûhî (ö.1644/47)

17.yüzyılda yetişmiş Yenikapı Mevlevî-hânesi şeyhlerinden ve aynı zamanda bir şair olan (Sarı 1993:32,36) Sabûhî Ahmed Dede, Mevlânâ ve Mesnevî'den muhabbetle bahseder. Bir beytinde aşkla ve gözyaşı dökerek semâ' etmenin gönül ehline Mevlânâ'yı hatırlatacağını söyler (Ü.113a; Kocabalkan 1970:50). Mevlânâ'nın, piri, azizi, elini tutanı ve aşk ehlinin ona muhtaç olduğunu (G.45), Mevlânâ'nın aşk kadehinden içtiği için aşk halleriyle coştüğünü (Müs.200) ve Mevlânâ'nın aşkına gönül verdiğinden beri başka inlemelerin gönül yakan inleyişlerine arkadaş olamayacağını düşünür:

Nâylar nâle-i dil-sûzuma dem-sâz olamaz

'Aşkına dil vereli Hazret-i Mevlânânun (G.53/6)

3.1.10. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Doğu edebiyatlarında çok sevilen ve hürmet edilen bir şair ve mutasavvıf olan Mevlânâ, Fehîm-i Kadîm Divanı'nda en meşhur eseri olan Mesnevî'si münasebetiyle anılır. Şair, beytinde kalemini bir ney, divanını da semâya kalkmış bir semazen şeklinde hayal eder:

Mesnevî-i Hazret-i Mollâ sanup

İtdi ney-i hâme vü Divan semâ' (K.3/15)

3.1.11. Cevrî (ö.1654)

17. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan şair Cevrî İbrahim Çelebi (1595-1654), mevlevî şairlerimizdendir. Mevlânâ için yazdığı bir kasidesinde Cevrî, Mevlânâ'nın sevgisiyle dolmasına şaşmaz. Çünkü gönlü, onun güneşinin şevkiyle parlak bir sineye döner (K.3/14). Cevrî, padişah sarayında yer alan hanendeler (şarkı

söyleyenler) için kaleme alınmış bir kasidesinde bazı hanendelerin isimlerinden tek tek bahsederek onları över. Musiki terimlerinin sıklıkla anıldığı kasidede “Yûsuf-ı Dervîş” adlı bir hanendeden söz edilirken inleyen her bir nâmesinin Mevlânâ’nın ruhunu dirilttiğinden ve bu nâmeleri Mevlânâ’nın himmetiyle bulduğundan bahsedilir. Bu himmetle hanende her an neşe ve feyiz vermektedir (K.28/28-29). Aynı zamanda mevlevî olan Cevrî, Balıkesirli İlyas Paşa’nın, Balıkesir’de yaptırdığı cami ve tekke münasebetiyle sunduğu bir kasidede, bir Mevlevi-hane olan bu tekkeye “çeşm-i hakikatle” bakıldığı zaman vecd ve iştihak mutluluğuyla dolu, insanın hayretini artıran böyle bir makamı Mevlânâ’nın ruhunun ziyaret etmesini ister (K.30/18). Şair gönülden bahsettiği “dil” redifli gazelinde “Bu mecliste Monla-i Rûm da olsan, Şems-i Tebrîzî de olsan, yine de gönül perişan olmakla suçlanır.” demektedir (G.163/3). Bir başka beyitte mealen “Mânâ memleketinin yolunu bulmak için, Mevlânâ’nın himmet ve gayretini rehber edinelim” der (G.252/1). Mevlânâ’nın sözleri manevi kelimeler, Mesnevî ise bir hikmet nüshasıdır (T.60/4). Söz ehlinin, yani şairlerin kendisi gibi Mevlânâ’nın himmetinden istifade etmelerini ister (T.42/5-6). Cevrî’nin divanında tarih düşürme kıt’aları oldukça fazladır. Döneminin pek çok hâdisesini bu vesileyle tespit etmiştir. Bu kıt’alarda yer yer Mevlânâ ve onun en önemli eseri Mesnevî’nin ismine rastlanır. Mesnevî’yi yazan kâtiplerden biri olan Muhammed Paşa’yı bu eseri yazmasından dolayı över ve Mevlânâ’ya gönülden bağlı olduğunu belirtir (T.45/1). Aynı zamanda iyi bir hattat olan Cevrî, kendi hattıyla Mevlânâ’nın Mesnevî’sini kaleme almıştır. Tarih düşürdüğü hâdiselerden biri de bu istinsahıdır ve H.1056’ya denk düşmektedir. Yazdığı bu nüshanın beş mesnevîye denk olduğunu ifade eden şair, bu eserin Mevlânâ’nın nükteleriyle lezzetlenip ağızdaki tad olma duygusuna şeker olmasını temenni eder (T.45/4-5-6-7). Muhammed isimli bir kişinin yaptırdığı bir cami münasebetiyle düşürülen bir tarih kıt’asında, bu zatın Mevlânâ’ya intisabını ifade eder (T. 44/1). Başka bir tarih manzumesinde Sufî Muhammed Paşa’nın yaptırdığı cami münasebetiyle yazılmıştır ve Cevrî, Muhammed Paşa’nın Mevlânâ’nın yolundan gittiğine iki beytiyle vurgu yapar (T.73/2-8). Defterdar Muhammed Paşa’nın Mesnevî’yi H.1051’de istinsah etmesine düştüğü bir tarih manzumesinde Cevrî, Mevlânâ’nın ismini üç yerde anar. Şair, Mevlânâ’nın sözlerinin manevî bir kelimeler olduğunu ve Mesnevî’nin de bir hikmet kitabı olduğunu söyler (T.60/4). Şiirin devamında Mevlânâ’nın sırrıyla

kapıların açıldığını ve onun himmetinin feyziyle kitabın yazıldığını, bunun üzerine mevlvîlerin merasim icra ettiklerini de yazar (T.60/16-18). Hemen akabinde gelen bir diğer tarih manzumesi ise Abdullah Efendi tarafından yazılan Mesnevî şerhinin yazılışına düşülen tarihtir. Eser H.1041’de tamamlanmıştır. Cevrî manzumenin başında Mesnevî’yi hakikat ilminin bir nüshası olarak niteler. Şair Abdullah Efendi’nin, eseri yazarken Molla Celaleddin Rumî’den feyz aldığına inanır. Bu sözlerine şahit ise yazdığı Mesnevî şerhidir.

Meger feyz irişe Molla Celâlüddîn-i Rûmîden
Ki zîrâ ol edîb-i ‘âlim-i gayb-ı hüviyyetdür (T.63/8)

3.1.12. İlmî (ö.1655)

Hikemî tarzı benimsemiş olup, divanında tasavvufî anlayışın ağırlıkta olduğu (Çetinkaya 2003:18,19).İlmî, aşağıda yer alan beyitte “Molla” adıyla Mevlânâ’ya işaret etmektedir:

Bâyezid ü Edhem ü Mollaya terk oldı makâm
‘Âlem-i tecrîd ey dil menzil-i şâhân olur (K.28/24)

3.1.13. Ferîdun (ö.1658/9)

Ferîdun Divanı’nda üç kaside ve üç gazel beyti olmak üzere Mevlânâ altı beyitte yer alır. Hüdâ’nın sevgilisi olan Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Kur’ân’ın sırları açıklanır (K.8/10). Mevlânâ’nın kapısına dayandığından beri gönlü onun güzel nağmelerine tanbur (gibi) olmuştur (K.8/13). Mevlânâ’dan himmet talep edip fakirlik yolunun toprağı olarak gurura kapılmamak gerektiğine inanır (K.8/16). Mevlânâ’nın meclisinde âşıklar semâ’ ederler ve onların “hû” sesiyle gökkubbe döner (G.97/1). Mevlânâ’nın nasihatlerine kulak verip feyiz almak ve ney gibi içi boş bir gönle sahip olmak gerekir. Çünkü âşığın gönlünde kibir ve kin barınmaz (G.134/3). Şair, Molla Celâleddîn’in büyütüp yetiştirdiği bir gölgedir. Şaire bu pâyeye yeter, buna göre safâ bahşeden şiirleriyle seçkin bir şair olsa çok değildir.

Sâye-i perverde-i Monlâ-yı Celâleddinem
Çok mudur şî'r-i safâ-bahşla olsam mümtâz (G.96/11)

3.1.14. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

17.yüzyılın Bursalı ve seyyid şairlerinden olan (Gülen 2007:4,5) Nakib-zâde Ni'metî'nin divanında “semâ” redifli bir kaside bulunmaktadır. Münâcât ve na't kasidelerinden sonra Mevlânâ ile ilgili bir kaside yazmış olması, mevlevîliği hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi yer almasa da, Mevlânâ muhibbi olduğunu göstermektedir. Bu kasidede Mevlânâ, sırların kâşifi ve ilim sırlarının vâkîfi, ehl-i yakinin uyduğu kişi, din güneşi ve “Monlâ-yı Rûm” olarak ifade edilir. Dünyaya gelmesiyle âlemi şerefleştirmiş ve gün gibi aydınlatmıştır. Dervişler onun aşkıyla haşre dek semâ eder. Sine tekyesinde can onun şevkiyle sema eder. Hâsılı kâinatta her bir varlık aşk ve şevkin sevketmesiyle semâ eder (K.4/10,15). Bu beyitlerden birisi şu şekildedir:

Didi ana ya Muhammed ümmetünden nagehan
İde Mevlânâ zuhur ü eyleye her an semâ' (K.4/10)

3.1.15. Şehrî (ö.1660)

17.yüzyılın Malatyalı şairlerinden Şehrî, Mevlânâ'yı asrın edîbi olarak görür ve onun makamında yere serilen bir halı olmayı arzu eder:

Yâ meger Hazret-i Molla-yı edîbü'l-'asrun
Kılasın cilvegeh-i ragbetine pây-endâz (G.60/6)

3.1.16. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Divanı'nda ismi Abdürrahim Efendi isimli bir kişi için yazılan kasidede geçen Mevlânâ, beyitte “Celâl-i Rûm” olarak nitelenir. Aslında şair bu sıfatla,

övdüğü kişiyi kastetmektedir. Bununla beraber bu sıfat Mevlânâ'nın meşhur bir sıfatı olmasından dolayı Mevlânâ'yı hatırlatmaktadır:

Keşşâf-ı müşkilât-ı ma'ânî Celâl-i Rûm
Reşk-i güzîde-gân-ı cihân mu'ciz-i enâm (K.25/10)

3.1.17. Hikmetî (ö.1669)

Hayatı ve yaşadığı coğrafya hakkında pek fazla bilgi edinilemeyen, fakat divanındaki düşürdüğü bazı tarihlerden 17.yüzyıla yaşadığı anlaşılan (Eğri 2006:1,2) Hikmetî'nin mevlevî olup olmadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur, fakat bir kaside beytinde “bende-i Mevlânâ” olduğunu söylemektedir (K.97/7). Diğer bir beyitte de Mevlânâ, yakın dostu olması dolayısıyla Şems-i Tebrizî ile birlikte anılır:

Terk-i cân kıldı ki yetdi Şems'e tâ Mollâ-yı Rûm
Virmeyen cânâna cânın olmayı sar behremend (K.45/11)

3.1.18. Nâlî (ö.1674/75/76)

Nâlî Divanı'nda bir kaside beytinde Mevlânâ'nın zikredilişi şu şekildedir:

Şemsî bir tâc ile mevlâlî ışık gibi felek
Başladı devr ü semâ'a nitekim Mevlânâ (K.18/10)

3.1.19. Mezâkî (ö.1676)

Mevlevî çevrelerinde bulunmuş olan şairlerden biri de Mezâkî'dir. Divanı, onun bilinen tek eseridir. Mevlevî olup olmadığı konusu tartışmalı olan şairin, divanında yer alan “mevlevî” redifli gazelinden onun en azından Mevlânâ muhibbi olduğu anlaşılmaktadır. Divanında on kere geçen Mevlânâ için şair övücü ifadeler kullanır (G.231/7). Mevlânâ'nın yer aldığı beyitlerde “ney” mazmunu da sıklıkla yer alır. Mezâkî Divanı'nda da bu anlamda bir beyit bulunmaktadır (G.344/8). Şairin

“mevlevî” redifli gazelinde Mevlânâ “kutbü’l-aktâb-ı velâyet”tir (G.421/6), (G.423/7), kabri âşıkların Ka’besidir (G.422/5, G.423/5), mânâ evreninin Hüsrev’idir (G.422/6), mevlevîlerin her biri Sultan Celâleddin’in bendesi, yani kölesidir (G.423/6). Mevlânâ’nın ayağının toprağı göze sürmedir (Müfredler-Rubai H,145a). Felek Mevlânâ’nın şevkiyle dönerse, bunun şahidi ay, güneş ve mevlevîlerdir:

Şevk-i Mevlânâ ile gerdân olur dirse felek
Müdde’âya mihr ile mehdür güvâh-ı mevlevî (G.421/3)

3.1.20. Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679)

Fevzî, bir tarih beytinde Hazret-i Mevlânâ’ya intisab etmenin kıymetine vurgu yapar (T.156/11).

3.1.21. Sâbir Mehmed/ Sâbir Parsa (ö.1679)

“Pârsâ” mahlaslı 17. yüzyılın mevlevî şairlerinden (Duru 1994:XIII,XIV) Sâbir Mehmed, bir musammatta “Mollâ-i Rûm” olarak nitelediği Mevlânâ’nın mazharı olduğunu ve delilinin Mesnevî olduğunu söyler. Mesnevî’nin sırrı Mevlânâ’nın feyziyle keşf olunur, bu sırlara ermek için uyanık olmak gerekir:

Tolsa esrâr-ı hakîkatle n’ola dünyâ evi
Feyz-i Mevlânâ ile keşf oldu sırr-ı Mesnevî
Âgeh ol ey ârzumend-i nikât-ı ma’nevî
Bizdedür sırr-ı Muhammed nutk-ı pak-i Mevlevî
Mahzen-i künc-i ilâhî sâhib-i esmâ bizüz (Mus.3-4)

3.1.22. Dânişî (ö.1683)

Dânişî Divanı’nda tasavvufî bir gazelde şair, aşkı Mevlânâ’nın semâıyla öğrendiğini söyler:

‘Aşkdan dem urdı illa ki Mevlânâ-yı Rûm
Kim semâ’ıyla bana bildürdi şehüm nidügin (G.159/4)

3.1.23. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

17.yüzyılın mevlvî şairlerinden Neşâtî’nin vefatı dolayısıyla düşürdüğü bir tarihte Behcetî, şairin Mevlânâ’nın has bir müridi olduğunu söylemektedir:

Mürîd-i hâs idi el-hak Celaleddîn-i Rûmî’ye
Ana çalmışdı nazm-ı şinevînün lûtf-ı ma’nâsı (T.12/3)

3.1.24. Adnî Receb Dede (ö.1684)

Adnî Receb Dede 17.yüzyılın mevlvî şairlerindedir ve onun edebî kişiliğinin teşekkülünde Mevlânâ ve onun eseri Mesnevî’nin etkileri büyüktür. Mevlânâ’ya olan sevgi ve bağlılığını her fırsatta dile getiren Adnî, divanında da Mevlânâ için yedi kaside (K.18,19,20,21,22,23,24) ile “Mevlânâ” redifli bir gazel kaleme almıştır (Göre 2004:42). Bu itibarla en fazla gazeller kısmında ismine rastlanılan Mevlânâ’nın adı bu bölümde 18 beyitte 19 kez ve kasideler kısmında da altı beyitte yedi kez anılmaktadır (Tevhid-i Bârî. 2/102). Allah’ın zât ve sıfatlarının esrârının hazinesi Mevlânâ’nın elindedir (K.20/7). Âşıkların Ka’besidir (K.21/11, K.22/6), Mevlânâ’nın sırrının lutfunun sirayet etmesiyle cihan gülmüştür (K.23/7). Şair, seyyid Abdülhalim Efendi için yazdığı bir methiyede, bu zatın Mevlânâ’nın türbesine türbedar olması münasebetiyle, Hazret-i Molla’nın dergâhının hizmetinde devamlı olmak gerektiğini söyler (K.28/12). “Nây-ı Mevlânâ” redifli gazelde yine Mevlânâ muhabbetini dillendirir (G.4/1-5). Mevlânâ’nın bendesidir (G.74/5). Abdülkadir Geylânî için bir gazel yazan Adnî, son beyitte “bende-i Mevlânâ” olduğunu ikrâr eder (G.57/5). Gönüller tabîbidir (G.74/5). Dünya malı istemez, tek isteği Mevlânâ’nın himmetidir (G.128/1). Bâtın ilminde kılı kırk yaran Hakim odur (G.163/5). “Yâ Hazret-i Monlâ” redifli gazelinde şair, Mevlânâ’yı Hak meşhuru, âşıkların etrafında döndüğü, sürûr bahşeden, ruhların ziyaretgâhı, kudsî bir kuvvet

sahibidir (G.269/1-7). Divanda geçen Mevlânâ'nın adının yer aldığı son beyit de şu şekildedir:

Ey ki Mevlânâ diyüp yakılmada uşşâklar
Âteşünden yansa Adnî'nün n'ola cân u dili (G.272/5)

3.1.25.Sükkerî (ö.1686)

17.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Bosnalı şairlerimizden Sükkerî (Erol 1994:8,9) döneminin meşhur mevlevî şairlerinden Neşâtî'nin vefatı dolayısıyla yazdığı bir tarih kıt'asında Neşâtî'yi Mevlânâ'nın sırrının mazharı olarak görür:

Mazhar-ı sırr-ı Celâlû'd-dîn-i Rûmî
Nakd-i vakt-i rûh-i pâk-i Mevlevî (T.12/1)

3.1.26.Tecellî (ö.1688?)

Mevlânâ, gerek Divan'ında, gerekse Mesnevî'sinde semâya çok önem vermiştir. Ona göre “semâ, âşıkların gıdasıdır. Çünkü semâda Allah ile buluşma hayali vardır.” Semâdaki her hareketin sembolik anlamları vardır (Okuyucu 2007:76). Çarh (çark)'ın kelime anlamlarından biri dönmektir. Fakat semâ ıstılahında çarh dönmek, sağ ayağı bulunduğu yerden alıp, sağdan sola doğru dönerek, yine aynı noktaya bırakmak suretiyle yapılır.³⁸ Tecellî, “Der-Ta'rif-i Semâ” başlıklı kasidesinde, Mevlânâ'nın medet veren tahtının gölgesinde semâ meydanının çarha tercih olunduğunu ifade eder:

Sâye-i 'arş-ı meded-yârî-i Mevlânâ'da
Çarha tercih olunur rif'at-i meydân-ı semâ' (K.12/2)

³⁸ <http://rumimevlevi.com/tr/mevlevihaneler/sema-ogreniyorum> [10.03.13]

3.1.27. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Bir na't beytinde ismi geçen Mevlânâ için şair, hünere bezminin ney'i olarak nitelediği Hz. Muhammed'in can bahşeden nefesiyle Mevlânâ'nın cesedinin raksa gelmesini uzak görmez:

Sen ney-i bezm-i hünersin dem-i can-bahşundan
Raksa gelse yeridür kâlbüd-i Mevlânâ (K.1/8)

3.1.28. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

17.yüzyılın güçlü Mevlevî şairleri arasında özel bir yere sahip olan Fasih Ahmed Dede, bir rubaisinde Mevlânâ'nın halleriyle hâllenmek için niyaz eder (R.13). Diğer beyitlerde ise ney'in Mevlânâ'nın nefesiyle ses verdiğini, bunu duyanın sema etmeye başlayacağını (G.199/3), dünyanın gamını yemeyip Hazret-i Mevlânâ'nın manevî mutfağının feyzinin kişiyi doyuracağını söyler:

Sîr-feyz ol gam-ı dünyâyı yime seyr eyle
Matbah-ı âmire-i Hazret-i Mevlânâyı (Kt.20/2)

3.1.29. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî'nin melevvî olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamakla beraber, Mevlânâ ve melevvî muhibbi olduğu divanından anlaşılmaktadır. "Bosnalı olan şair, buradan İstanbul'a geldikten sonra sık sık Yenikapı Mevlevihanesini ziyaret eder."³⁹ Şairin divanına bakıldığında şiirlerinde, Melevvîliğe ait terimler, Melevvî dergâhlarında şeyhlik yapmış kişilerin adları; Melevvîhanelerin yapım yılı ile ilgili düşürdüğü tarihler görülmektedir (Ekici 2006:3). Mevlânâ'ya olan sevgisini de şiirlerinde sürekli dile getirmiştir. Fakat bunu yaparken mutasavvıf şairliği ikinci planda kalmıştır (Ekici 2006:407). Bir melevvî

³⁹ Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ Salim Efendi*, Haz. Adnan İnce, AKM Yayınları, Ankara, 2005'den naklen Ekici 2006:3.

şeyhi olan Neşâtî'nin yaptırdığı bir hücreye düşürdüğü tarih beytinde, bu yapının Mevlânâ'nın ruhunun cilvegâhı olduğunu söyler (T.17/3). Devretmek, beyitte dönmek anlamındadır ve semâ etmeyi karşılar. Beyitte mevlevîlerin kudüm ve ney eşliğinde semâ' etmelerine telmih yapılmıştır. İkinci mısradaki şair Mevlânâ'ya muhabbetini dile getirir:

Sanma kim devr eyleriz şevk-i kudüm ü nây ile
Olmışız âvâre feyz-i 'aşk-ı Mevlânâyile (Matlalar. 286)

3.1.30. Şinasî (ö.1702/5)

Ruznâmecî-zâde olarak da anılan 17.yüzyıl şairlerinden Şinasî, Mevlânâ için bir kaside kaleme almış ve bir gazel beytinde ismini anmıştır. Şairin divanında 9 kaside ve bir gazel beyti olmak üzere 10 yerde, 11 kez ismine rastlanır. Şiirleri gizli mânâlardan haber verir, eğer anlaşılırsa ney sesi ile kâim olan Mevlânâ'nın yürüyüşü, İsrâfil'in kıyamette çalacağı borunun üflenmesinin bir örneği gibidir, başlangıç ve sonun temsilidir, eserleri gönle ruhani bir parıltı verir, kabrinin kapısı ve duvarı dört unsurdan oluşmuştur, nurlarla dolu kabri baştanbaşa anber kokuludur, nurlu âşıkların Ka'besidir, yolunun meziyetleri dışarıdan anlaşılmaz, o yola girmelidir ki o zaman Mevlânâ'nın sırları keşf olunsun (K.3/1-8). Şair, onun yolunda yere yayılan bir halı olmak ister (G.55/5). Aşağıdaki beyitte ise şair mealen "Ey Şinasî, hile ve kinden kurtul ve onun külâhı altında fanî ol ki, Mevlânâ pazarından kârlı çıkasın" demektedir:

Halâs ol gıll u gışdan sikkesi tahtında fânî ol
Şinasî südmend itsün seni bâzâr-ı Mevlânâ (K.3/9)

3.1.31. Naci Ahmed Dede (ö.1711)

Naci Ahmed Dede bir mevlevî şeyhidir. Döneminde IV. Mehmed tarafından, Kadı-zâdelilerle aynı görüşleri savunarak mevlevîlerin semâ'ını ve ney üflemesini

haram telakki eden Vâni Mehmed Efendi (ö.1685),⁴⁰ padişah üzerinde etkili olur ve 1666 yılında semâ' yasaklanır. Bu yasak nihayet 1684 senesinde yine IV. Mehmed tarafından kaldırılır. Bu esnada Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi olan Naci Ahmed Dede, bu olaya şu tarihi düşmüştür (Kırıktaş 2001:7,8,14).

Gûş-ı cânâ mülhim-i gaybî didi târîhini
Mevlevîler döndi cânâ 'aşk-ı Mevlânâ ile (T.1)

3.1.32. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başlarında yaşamış olan Bosnalı Sâbit, önce memleketinde, daha sonra da İstanbul'da eğitim görmüş, kadılık ve müftülük yapmıştır. Çoğu mesnevî olan pek çok manzum eseri bulunmaktadır. Hikemi tarzın temsilcisi olan Nabî'nin tesirinde kalmış olmasına rağmen, kendine has bir üslûbun da sahibidir (Mengi 2006:219). Bosnalı Sâbit'in divanında beş yerde Mevlânâ'nın ismi geçer. Kendi bîçare can nakdini Mevlânâ yoluna feda etmek ister (K.15/6). Eğer bir paye sahibi olursa bu paye Mevlânâ'nın sayesinde, bu makamı da şair kendisine değil, Mevlânâ'ya verir (Ebyat 105). Şair, Mevlânâ'nın parlak mumunun şevkiyle semâ ettikçe zayıf bedeni Hayâlî bir fanus şekline döner (G.257/5). Şaire göre, eserini meydana getirmesinin sebebi Mevlânâ'nın nefesidir (G.275/6). Yıldızların dönüşünü semâ yapan bir mevlevîye benzeten Sâbit, bu vecd ve şevk haliyle yıldızların, sanki yeryüzüne inip semâ ettiklerini hayal eder:

Ahter-i sâkıt degüldür 'ışk-ı Mevlânâ ile
Vecd hâlerinden düşer hâke idüp kevkeb semâ' (G.189/3)

3.1.33. Nâbî (ö.1712)

17. Yüzyılın hikemi tarzı şiirleriyle şöhret bulan Nâbî, Mevlânâ için yirmi üç beyitlik bir kaside yazar. Kasidenin tamamını redifi Mevlânâ'dır ve onun makamının

⁴⁰ Vâni Mehmed Efendi hakkında daha fazla bilgi için bkz. "Vâni Mehmed Efendi Kongresi Tebliğleri", Erciyes Üniv. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enst. Kayseri 1998.

ve yolunun yüceliğinden, en meşhur eseri Mesnevî'sinin bir şifa ve hidayet kaynağı olmasından bahseder (K.6/1-23). Nâbî bu kasidesinden başka, divanında bir kıt'ada Mevlânâ'dan bahseder. Mevlânâ'nın kabrini ziyarete gittiğini haber verir:

Menba'-ı cûd u atâdan yine alduk mâye
 Mahzen-i feyz-i ezelden yine bulduk vâye
 Nâbiyâ eyledi Hakk ümîd-i i lutfın tecdîd
 Yine sürdük yüzümüz dergeh-i Mevlânâ'ya (Kt:93)

3.1.34. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

17.yüzyılın Adıyamanlı şairlerinden olan Nehcî Divanı'nda Mevlânâ'nın ismi bir gazel beytinde yer alır:

Lisânın anlasan derd ehlinün zârlığın bilsen
 Ne dir tutsan semâ'ı nây-ı Mevlânâyı söyletsen (G.194/5)

3.1.35. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Manisa'nın yetiştirdiği mevlevî şairlerden olan (Erkul 1992:2) Birrî Mehmed Dede, Mevlânâ'ya ve mevleviliğe olan bağlılığını şiirlerinde sıkça dile getirir. Tekrar edilen beyitler hariç, divanda üçü gazel, biri kaside ve ikisi de diğer nazım şekillerinde olmak üzere altı kez anılır. Şair, Mevlânâ'dan bahsederken “Mevlânâ, Monlâ-yı Rûmî, Cenâb-ı Mevlevî-i Rûm” gibi sıfatları kullanır. Gönlüne Mevlânâ'nın dergâhından başka rahat bir yoktur (K.11/40). Allah'tan Mevlânâ'nın aşkına affedilmeyi diler (Trk.B.9/5). Mevlevîlik dergâhına intisap ettiğini belirtir (G.29/7). Mollâ-yı Rûm'un dergâhının âciz bir kölesi olan, mânâ tahtının sultanı olur (G.78/3). Mevlânâ'nın eşiğini bekler, çünkü dualarının kabulü için o eşik bir ümit kapısıdır (G.146/7). Tamamen tasavvufî bir mahiyet taşıyan beş bendlik bir müseddes, Mevlânâ'ya duyduğu derin bağlılığın ifadesidir. Kendisini de dâhil ettiği mevlevîleri “bülbul”e benzeten şair, yaralarla dolu olan sinisini de bir gül bahçesi olarak niteler. Samimiyetle o dergâha hizmet ederek en büyük serveti elde etmiş olan

mevlevîlerin dünya devletine itibar etmemelerine şaşılmaz. Daha sonra Mevlânâ'nın şüphe götürmez bir şekilde manevî âlemlerin serdarı olduğunu ve mevlevîlerin de o dergâha kayıtsız şartsız bağılıklarından bahseder. O bentlerden biri şöyledir:

Pes odur serdâr-ı merdân-Hudâ bî-iştibâh
Her gedâ-yı âsitânı bir şeh-i sâhip-kü lâh
Bende-gâne hıdmet-i dergehi besdür ızz ü câh
N'ola itmezsek cihâna iltifât ile nigâh

Biz gedâyuz gerçi kim şâhânedür etvârumuz
Hazret-i Monlâ-yı Rûmîdür hünkârumuz (Müsed.3)

3.1.36. Fâik Mahmud (ö.1715)

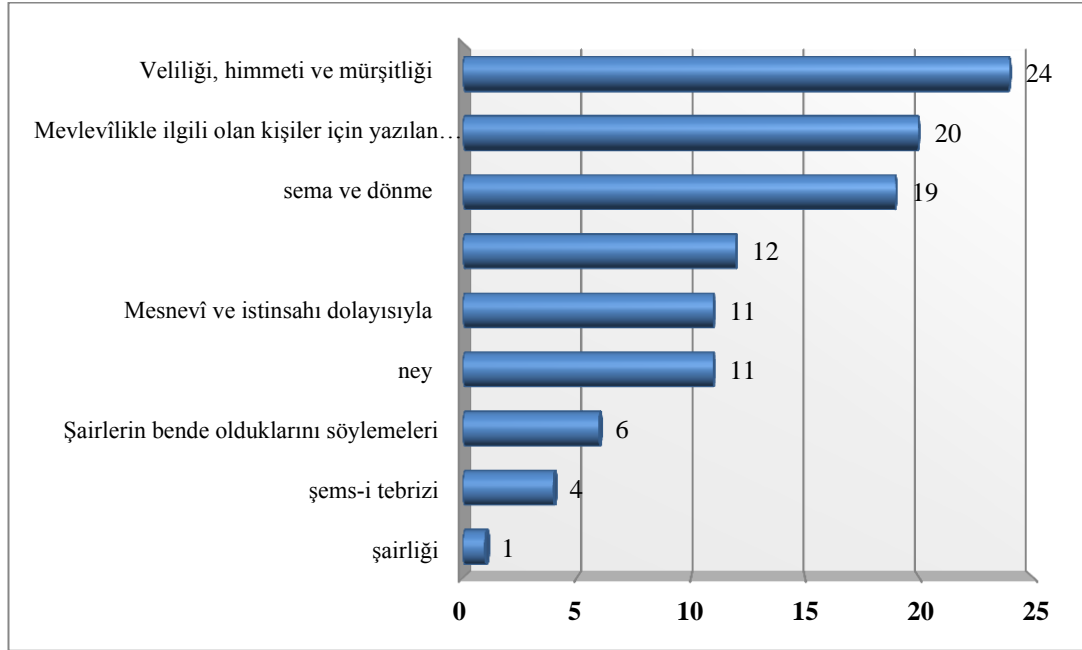
17. yüzyılın Urfalı şairlerinden Fâik Mahmud, yıllarca Mevlânâ tekyesini beklemiş bir kişi olan Gûrî-zâde Muhammed Paşa'nın bir vesileyle Haleb'e gitmesi dolayısıyla tarih düşürmüştür:

Yine zâtı gibi dervîş olamaz âlemde
Bekleyen yıllar ile tekye-i Mevlânâyı (T.57/3)

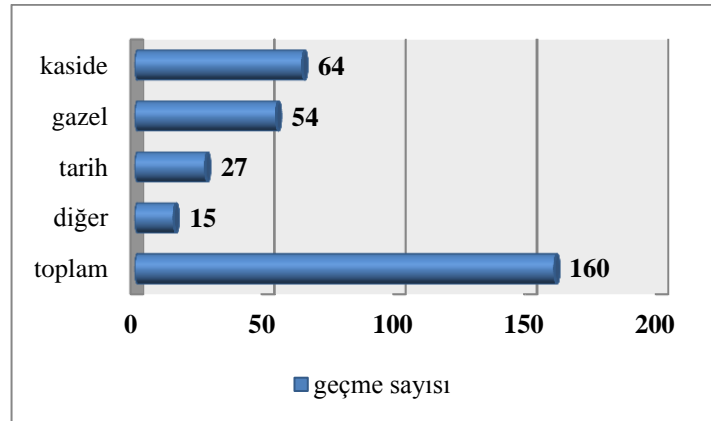
3.1.37. Kâmî (ö.1724)

Mutasavvıf şairlerden olan (Özyılmaz 1994:II) Kâmî, Mevlânâ'ya muhabbetini dile getirip onun kabrinde kurban olmayı arzu eder:

Kabr-i Mevlânâ'da kurbân olmak ister Kâmiyâ
Âsitânında berây-ı intisâb eyler semâ' (G.111/5)

Şekil 35. 17. Yüzyıl Divanlarında Mevlânâ'nın Anılış Yönleri

Şekil 36. 17. Yüzyıl Divanlarında Mevlânâ'nın İsmi'nin Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak, tablo ve grafiklere bakıldığında Mevlânâ, 41 tane 17. yüzyıl divanında ismen anılır. Hemen hemen her nazım şeklinde söz konusu edilen Mevlânâ kasidelerde 64, gazelerde 53, tarih beyitlerinde 27 ve diğer nazım şekillerinde 15 olmak üzere toplam 159 kez anılır. Şairler Mevlânâ'dan bahsederken şairlik kabiliyetlerini göstermekten daha çok, onun manevî mertebesinin yüceliği üzerinde durmuşlardır. Mevlevî olsun veya olmasın klasik edebiyat şairlerimizin pek

çokğunun divanında Mevlânâ'dan, mevlevîlikten ve eserlerinden hürmet ve muhabbetle bahsedilmiştir. Tasavvufî şiirin sultanı olarak kabul edilen Mevlânâ divan şiirinde de velayeti ve mürşitliğiyle söz konusu edilir (24 kez). Divan şairleri beyitlerinde Mevlânâ ile alâkalı mekânlardan da bahsedip, bunların yapılışına tarihler düşürmüşlerdir. Bu şekilde geçen beyit sayısı da 20'dir. Mevlânâ ile ilgili en sık geçen konulardan biri de semâdır. Semâ ile ilgili unsur ve benzetmeler 17.yüzyılın incelenen divanlarında 19 kez geçmektedir. Şairler, büyüklüğüne ve himmetine inandıkları Mevlânâ'nın dergâhına yüz sürmek ve ayağının tozu olmak isterler. Bu isteğin ifade edildiği beyitlerin sayısı da 12'dir. Divan şiirinde en çok söz konusu edilen musikî aletlerinden biri olan ney, bu yüzyılda da Mevlânâ'nın anıldığı beyitlerde söz konusu edilir. Bu şekilde geçen beyit sayısı da 11'dir. Mevlânâ'nın manzum ve mensur pek çok eseri bulunmasına rağmen, en çok öne çıkan eseri Mesnevî'dir. Şairlerin eserlerinde de sıklıkla geçen eser münasebetiyle Mevlânâ'nın anılışı 11 kezdir. Mevlânâ'nın yolunun bendesi olduklarını 6 beyitte söz konusu ederler. Mevlânâ'nın mistik şahsiyetinin gelişmesinde çok önemli bir rolü olan (Gökalp 2009:214) Şems-i Tebrizî, Mevlânâ'nın geçtiği beyitlerden 4'ünde anılır. Veliliği kadar, şairliğiyle de bilinen ve manzum eserleri de olan Mevlânâ'yı 17. yüzyıl şairleri, bu özelliğini ön plana çıkararak söz konusu etmezler. Böyle bir geçiş ise 1 kezdir.

3.2. YUNUS EMRE (ö.1321)

Yunus Emre'nin hakiki hayatı ve şahsiyeti hakkında çok az şey bilinmektedir. Tarihî belgelerin kifayetsizliği, şairin doğum tarihi ve yeri, tarikati, yaşadığı çevre, şiirleri ve vefat tarihiyle mezarı konusunda çok çeşitli fikirlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Menkabevî hayatına ait malumat Hacı Bektaş-ı Velî "Vilayet-nâme"sinde kayıtlıdır. Şairimizin ismi Yûnus Emre'dir. Şiirlerinde çok çeşitli mahlaslar kullanır. Bunlardan bazıları "Koca Yûnus, Âşık Yûnus, Derviş Yûnus" gibi mahaslardır. Doğum tarihi M. 1240, vefat tarihi de yaygın kabul edilen görüşe göre M.1320-21'dir. Yûnus, Mevlânâ'nın vefat ettiği tarihte 34 yaşındadır. Mezar yeri de kesin olarak bilinmemekte olup, çeşitli yerlerde ona ait olduğu iddia edilen makam ve

mezarlar bulunmaktadır. Risâletü'n-Nushiye ve Divan olmak üzere iki eseri bulunmaktadır (Tatçı 1997:37,39,66).

3.2.1. Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)

17. yüzyılın önde gelen mutasavvıf şairlerinden olup, Yunus yolunun güçlü bir takipçisi olan (Erdoğan 1998:30) Niyâzî-i Mısrî, Yunus Emre'nin pek çok şiirine nazire yazmıştır. Bunlardan biri de:

Benem ol 'ışk bahrisi denizler hayrân bana
Deryâ benüm katrem dürür zerreler ummân bana

şeklinde başlayan şiirine nazire olarak söylediği ve hece vezniyle yazdığı şiirinde de dillendirir. Yunus'un dilinden konuştuğunu söyler:

Niyâzî'nün dilinden Yûnus durur söyleyen
Herkes e çü cân gerek Yûnus durur cân bana (G.9/5)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. 17.YÜZYIL DİVANLARINDA OSMANLI ŞAİRLERİ

4.1. AHMEDÎ (ö. 815/1412-13)

Türk edebiyatında ilk İskender-nâme ve sonundaki “Dâstân-ı Tevârfh-i Mülûk-i Âl-i Osman” kısmı ile meşhur olan divan şairidir. Kesin olmamakla beraber 735 (1334-35) yılında doğduğu söylenir. Asıl adı İbrahim’dir. Hayatı hakkında bilinenler yetersiz ve tutarsızdır. Kaynaklar Ahmedî’nin Germiyanlı (Taşkoprizâde, Mecdî) veya Sivaslı (Latîfi, Âlî) olduğuna dair iki ayrı rivayeti tekrar ederler. Kaynaklar, bilgisini arttırmak için Mısır’a gittiğinde ve orada Şeyh Ekmeleddin’in öğrencisi olduğunda birleşirler. Ahmedî, Mısır’dan tekrar Anadolu’ya dönünce bir ara Aydınoğulları’ndan Ayas Bey’e intisap etmiş, sonra Germiyan Beyi Süleymân Şah’ın hocası ve müşaviri olmuş, ardından Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid’in hizmetinde bulunmuş, onun mağlubiyeti üzerine Timur’un yanında kalmıştır. Sonra Şehzade Emir Süleymân ile Edirne sarayında bulunmuş, sonrasında Çelebi Mehmed’e intisap etmiş ve 80 yaşlarında Amasya’da vefat etmiştir. Ahmedî’nin Emir Süleymân’a yakınlığı, eserlerinin çoğunu ona ithaf etmesinden anlaşılır. Nitekim İskender-nâme’deki “Mevlid” kısmı Bursa’da Emir Süleymân zamanında yazılmıştır (810, 1407). Ahmedî’nin oldukça hacimli bir Divan’ı, İskender-nâme, Cemşîd ü Hurşîd, Tervîhu'l-Ervâh, Bedâyi'u's-Sihr fî Sanâyi-iş-Şi'r, Mirkatü'l-Edeb, Mîzânü'l-Edeb ve Mi'yârü'l-Edeb adlı eserleri bulunmaktadır (Kut 1989:165-167).

4.1.1. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı’nda ismi bir tarih beytinde geçen Ahmedî, İskender-nâme, Cemşîd u Hurşîd, Tervihu'l-Ervâh, Yûsuf u Züleyha ve Vîs u Ramîn adlarıyla anılan

beş mesnevînin sahibidir. Şair, Ahmedî'nin bu eserlerine telmihte bulunarak “penc-gâh-ı Ahmedî” tamlaması içinde şairi anar (Karayazı 2012):

Ola bu penc-gâh-ı Ahmedî'de
Şeb ü rûz u şühûr u mâh ü sâli (T. 1/17)

4.2. NESİMÎ (ö.837/1433?)

Seyyid Nesimî, 14.yüzyılın son yarısı ile 15.yüzyılın ilk birkaç yılı arasında yaşamış olduğu kesin olan büyük bir şairimizdir (Kürkçüoğlu 1973:I). Hasan Çelebi Tezkiresi'nde “Mahlası İmâdüddin'dir. Bağdat'ın Nesim nahiyesinden olduğu için Nesimî mahlasını almıştır. Seyyidlerin itibarlılarından. Daha genç yaşta iken aşk ve muhabbete tutulmuştur, fakat aşk yolunda aklın yolunu kaybederek Fazlullah-ı Hurûfî'ye mürid olmuştur. Şiirlerinde şathiyata kaçmıştır. Nihayet aşk şarabı vücut kadehinden taşınca yolunu şaşırmıştır” (Ayan 1990:15) denmektedir. İyi bir tahsil gördüğünü şiirlerinden anlamak mümkündür. Hayatındaki en önemli hâdise Fazlullah-ı Hurûfî'yle buluşmasıdır (796/1394). Onunla tanışması büyük bir dönüm noktası olur. Hakkı, aşkı ve doğru yolu arayan genç Nesimî, batınî inanışlara yakın bir ilgi duyuyordu. Mevlânâ'nın tesiri altında idi. Mevlevîliğin semâlî zikir ve âyinleri onu kendisine çekiyordu. Fazlullah'ın da öyle bir tarikat veya mezhep kurmakta olduğunu sandı. İnsan yüzünde, Fazlullah'ın keşfettiği yedi hattı, her türlü dinî tekâlifi anlamaya ilahi sırları çözmeye yeterli buldu. Bu çeşit asılsız, hiçbir ilmî temele dayanmayan, hiçbir naklî delile istinat etmeyen harfler dünyasına giren Nesimî, büyük bir şevk ve heyecanla öğrendiklerini anlatmaya koyuldu. Fazlullah'ın dervişleri ve halifeleri arasına katıldı.⁴¹ Bunun için Azerbaycan'dan Anadolu'ya geldi. Gittiği yerlerde pek hoş karşılanmadı. Çaresizlik içinde Haleb'e gitti. Düşünceleri ve şiirleri aşırı derecede pervasız bulundu ve vahdet-i vücut düşüncesi bilhassa bazı müslümanlar arasında kınanmasına sebep oldu. Bu yüzden Nesimî'ye zındıklık isnad edildi. O tarihlerde bir kimse zındıklıkla suçlanınca cezasız kalmazdı.

⁴¹ Hurufilik hakkında daha geniş bilgi için bkz: Ayan 1990:37-43; DİA Hurufilik Md.

“Derisi yüzülmek suretiyle katline” fetva verildi. Ölüm tarihi konusunda ihtilaflar vardır.

Seyyid Nesimî'nin bu acıklı ölümü edebiyat dünyasında pek çok yankılar meydana getirmiş, şiirleriyle ve ölümü etrafında teşekkül eden menkabe ve rivayetleriyle edebiyatımızda derin etkiler yapmış ve yüzyıllarca sürüp giden izler bırakmıştır.

Şiirlerini Türkçe yazmış, küçük bir divan teşkil edecek kadar Farsça şiirler de yazmıştır (Ayan 1990:33,34).

4.2.1. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Tasavvufî edebiyatta kendinden sonraki pek çok şair üzerinde etkili olan Nesimî, Fehîm Divanı'nda ismi Mansûr ile birlikte tek bir beyitte zikredilmiştir (Üzgör 1991;181). Şair, “(Sevgilinin) zincire benzeyen saçını tutup Mecnun gibi elbiseni parçala, ama kendini ne Nesimî ye ne de Mansûr'a benzet.” demektedir:

Câme-çâk ol zülfî zincirin tutup Mecnûn gibi
Ne Nesimî'ye hod Mansûra benzet kendün (G.284/5)

4.2.2. Fevzî (Bosnalı, ö.1673)

Fevzî, Nesimî'nin derisinin yüzülerek öldürülmesine telmihte bulunarak, gönlünün Nesimî gibi, hakkında verilecek olan ölüm fermanına razı olacağını söyler:

Selhe Nesimî-veş rızâ virdi hakikat içre dil
Tek hevesi ayagina nîş-i mecâz degmesün (G.112/4)

4.2.3. Sun‘ullah Gaybî (ö.1676?)

Sun‘ullah Gaybî, sūfliğin tarifini yaptığı bir şiirinde Nesimî'nin derisinin yüzülerek, Hallâc-ı Mansûr'un da darağacında asılarak öldürülmesine telmihte bulunarak, sıkıntı ve eziyetlere sabretmeyi ve incinmemeyi sūfliğin şartlarından sayar:

Eger Mansûr gibi dârâ asulsan
Nesimî gibi deründen yüzülse
Başundan bıçaklar ile biçülse
Hakikat sūflik incinmemekdür (G.30 /8)

4.2.4. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî divanında Seyyid Nesimî'nin ismi bir beyitte, “aşk davasında müddeasındaki kararlılığına telmihte bulunularak ele alınmıştır” (Karayazı 2012):

Gerek Seyyid Nesimî'dür gerek Mansûr-ı fânîdür
Döner mi râz-dân-ı sırr-ı 'aşkun müdde'âsından (G. 530/ 3)

4.2.5. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Nesimî'nin hayatını Fazlullah Hurûfî ile buluşmadan önce ve Fazlullah Hurûfî ile buluştuktan sonraki maceralı ve ölümüyle sonuçlanan hayatı olarak iki safhada değerlendirebiliriz (Ayan 2002). Nesimî, Fazlullah Hurûfî ile tanışıp O'nun etkisi altında kaldığı hayatının ikinci safhasında, artık Vahdet-i Vücûd ve Hurûfliği benimser. Fazlullahın önce mürîdi, sonra da halifesi olur. Hallâc'ı teyid ve tasdik ile “*Varlığın tekliğine*” inanan Seyyid Nesimî, Fazlullah'ın ilmî bir araştırmanın ürünü gibi görünen Hurûflik safsatasının da derin tesiri altında kalmıştır (Ayan 2005:2,3). Belki de Sâbit, bu safsatanın kurbanı oluşundan dolayı Nesimî'yi şeriata muhalif hareket ettiğini ve derisinin yüzülmesi suretiyle öldürüldüğünü düşünür:

Çün Nesimî edeb-i şer'e muhâlif esdi
Lâ-cerem postunu aldurdı idüp nâra fedâ (G.2/5)

4.2.6. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Seyyid Nesimî'nin feci bir şekilde, derisi yüzülerek idam edilişi, İslâm dünyasında ve tasavvuf çevrelerinde, Hallâc-ı Mansûr gibi, derin izler bırakmıştır. Bu ölüm şekli, Seyyid Nesimî'nin hayatını ve ölümünü menkıbeleştirmiştir (Ayan 2005:5). Nehcî Divanı'nda yer alan aşağıdaki beyit de buna işaret eder:

Nesimî eyledi sevdâ-yı zülfün öyle 'alîl
Ki geldi gülşene cânâ hemân düşe düşe (G.288/2)

4.3. YAZICI-ZÂDE (ö.1451)

Gelibolu'da dünyaya gelen şairin asıl adı Mehmed'dir. Hacı Bayram Veli'den tevbe alıp zahir ve batın ilimlerde derinleşir. En ünlü eseri "Muhammediyye" sidir. Bu eserden başka "Mukarribü'z-Zaman" isimli eseri de mevcuttur (İpekten vd. 1988:536).

4.3.1. Ganî-zâde Nadirî (ö.1626)

Ganî-zâde, Sultan Ahmed Han için kaleme aldığı bir kasidede Yazıcı-zâde'nin kabrini ziyaretini bir beyitle haber verir. Beyitte Nâdirî, Yazıcı-zâde'nin küçük kardeşi Ahmed-i Bîcân'ın onunla iftihar ettiğini ifade eder:

Yazıldı makdeminden kalb-i pâk-i Yazıcı-zâde
Bulup cân-ı Ahmed-i Bîcân anunla iftihâr itdi (K.11/23)

4.4. NİŞÂNÎ (ö.1481/82 SONRASI)

Fatih devri sadrazamlarından olup, aynı zamanda şair olan Nişânî, Nişancı Mehmed Paşa olarak bilinir. Karamanlı olup asıl adı Mehmed'dir. Mevlânâ'nın soyundandır. İyi bir öğrenim gören Nişânî, Fatih'in veziri Mahmud Paşa'nın himayesinde eğitimini tamamlayarak müderrislikten nişancılığa geçmiştir. Sonrasında bu isimle şöhret bulan şair, Nişânî mahlasını alır. Gedik Ahmed Paşa'nın vazifesinden alınmasının ardından sadrazam olan Nişânî, Fatih ve Cem Sultan arasında geçen taht mücadelesinde Cem'in yanında yer alır. Fatih'in vefatından sonra evini basan yeniçeriler tarafından öldürülür. İki kısımdan oluşan iki risâlelik Arapça bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Tezkireler, şiirlerini nesri kadar başarılı bulmazlar. Sadece Beyanî, şiir yazmada güçlü ise de, şiirlerinin az olduğunu söyler. Mecma'ün-Nezâ'ir'de bulunan dokuz şiiri bu konudaki kudretini ortaya koymasından dikkat çeker (Şentürk, A. Kartal 2006:198).

4.4.1. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Hisalî, Nişânî'yi bir gazelinde, gazel şairi olarak anar. Aynı zamanda iç kafiyeeye uygun bir kelime olan Nişânî'yi Hisalî, bu maksatla da zikretmiş olabilir:

Ebrû-yı yâre dindi kemânî gazelleri

Tugra kaşına dahi Nişânî gazelleri (G.389/1)

4.5. NECÂTÎ (ö.1509)

Asıl adı İsa ve bir rivayete göre Nuh olan Necâtî'nin nerede doğduğu hususunda ihtilaf vardır. Sehî, onun Edirne'de doğduğunu söylerken, diğer tezkireciler de onun bu şehirde bir köle olarak yaşamaya başladığını söylerler. Fatih devrinde İstanbul'a gelmiş ve ona bir "şitâiye" ve "bahariye" sunmuştur. Bundan sonra Fatih'in teveccühünü kazanarak ona divan kâtibi olur. Bununla beraber Necâtî asıl şöhretini II. Bayezid döneminde elde eder. Şair, sultan Bayezid'e sekiz kaside sunar.

16.yüzyılın önemli şairlerinden olan Necâtî Bey kasidelerinden çok, âşıkâne ve samimi gazelleri ve II. Bayezid'in şehzadeleri olan Abdullah ile Mahmud için yazdığı mersiyeleriyle tanınır. Necâtî Bey, klasik şiire hakiki şiir edasını veren ilk büyük şair kabul edilerek ünü her tarafa yayılmış ve üstat şair olarak hürmet görmüştür. Bilinen tek eseri Divan'ıdır (Şentürk, A. Kartal 2006:190,191; Gibb 1999:356).

4.5.1. Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)

Sabrî, devrinde şiirde eskiye rağbet edilmeyip yeni tarzlar arandığını ifade ederken 15.yüzyılın meşhur şairlerinden Necâtî'yi beytinde zikreder:

Batdı âyîn-i köhne resm-i sühen
Taze tarz-ı edâyadur ragbet
Kimse mir'ât-ı nazmına bakmaz
Şimdi yokdur Necâtîye sûret (Kt.5)

4.5.2. Neşâtî

Neşâtî'nin bir gazelinde Necâtî'nin ismine rastlanmaktadır:

Safa-yı ışk ile düşmüş Necâtî bir aceb zevke
Ki kayd-ı în ü ândan fikr-i her-sevdâdan el çekmiş (G/62-5)

4.5.3. Rehâyî (ö.1698 sonrası)

Tezkirelerde hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan, bir gazelinden hareketle Rumelili olduğu anlaşılan (Yerdemir 2007:1), (G.35/5). Rehâyî, divanında Osmanlı şairlerinden sadece Necâtî'nin adını anmıştır. O dönemde divanlardan, mesnevîlerden (özellikle Hafız Divanı ve Mevlâna'nın Mesnevî'si) ve kutsal kitaplardan fal açılması bir gelenek olduğu için şair de Necâtî'nin divanından fal bakmıştır:

Rehâ-yâb-ı gam-ı hicrân olam mı diyü fâl itdüm
Hep eş'âr-ı Necâti'den tefe'ül geldi hoş geldi (G.81/4)

4.6. MESİHÎ (ö.1512)

Priştine'de doğan şairin asıl adı Mesih veya İsâ'dır. Hadım Ali Paşa'ya kâtip olur. Paşanın vefatının ardından Yusuf Paşa'nın himayesine girer ve bu yolla kendisine bir tımar verilir.

Mesihî, rind yaratılışlı, kendisine has tavırları olan bir şairdir. Âşık Çelebi onu Osmanlı şiirinin direği olarak görürken, Latifî ise tarzını seçkinlere yönelik olarak tarif eder ve bundan dolayı halkın, onun şiirini anlamadığını söyler. “Divan”, “Şehrengiz” ve “Gül-i Sad-berg” adlı eserleri bulunmaktadır (İpekten, M. İsen vd 1988:285).

4.6.1. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

“Gazelleri” redifli gazelinde Hisalî, Mesihî ile beraber üç şairin daha isminden bahseder. Beyit şudur:

Vasf-ı lebünde tûtî-i gûyâya yaraşur
La'lı Mesihî Rûhî Revânî gazelleri (G.389/4)

4.6.2. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde Divanı'nda Mesihî şu beyitte anılır:

Aceb mi beyzâ-i surh olsa gonçe-i lâle
Benefşe oldu Mesihî-i nilgûn-destâr (G.32/4)

4.7. REVÂNÎ (ö.1523)

Edirnelidir. İsmi “Şücâ”dır. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim’e hizmet etmiştir. Tezkirelerin ifadesine göre zevk ve safasına çok düşkün, işrete müptela bir şair olduğu anlaşılan Revânî, padişahlara yakın olarak bu sayede refah içinde yaşamak imkânını elde edecek derecede zekidir. Tahsili hakkında yeterli bilgi olmamakla beraber, kuvvetli şiir yazacak derecede bilgili olduğu anlaşılmaktadır. Zamanında şiir hırsızlığı yapmakla itham edilmiştir. İşret-nâme adlı mesnevîsi meşhurdur. Bir gazelinde, gazellerini bir ayda yazdığını söyler (G.18/1, Tarlan 1949:5,6,8,17).

4.7.1. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Hisalî Divanı’nda geçen beyitte Revânî, gazelleriyle anılmaktadır (G.389/4).⁴²

4.8. ŞEM’Î (ö.1530)

Prizren’de doğdu. Vezir Piri Paşa’dan yardım gördü. Mevlevî tarikatına intisap etti. İstanbul’da Şeyh Vefa Tekkesi’ne yerleşti ve burada vefat etti. Kanunî dönemi şairlerindedir. Divanı vardır. Ayrıca Mesnevî’ye şerh yazmıştır (İpekten, M. İsen vd 1988:474).

4.8.1. Seyyid Nakib-zâde Ni’metî (ö.1659)

Ni’meti, “gazelleri” redifli ve her bir beytinde, ismin sonu “-âlî” şeklinde biten bir Osmanlı şairinin ismini zikrettiği beş beyitlik gazelinde şair Osmanlı şairlerinden Şem’î ve Misâlî’ye yer verir:

⁴² Beyit için bkz. Mesihî maddesi.

Ruhsârı ile vasf-ı hâk-ı bî-misâlidür
Şem'î gazelleriyle Misâli gazelleri (G.138/4)

4.9. USÛLÎ (ö.1538)

Vardar Yenicesi'nde doğdu. Öğrenim gördükten sonra tasavvufa yöneldi. Mısır'a giderek İbrahim Gülşenî'ye intisap etti. Şeyhinin vefatı üzerine geri döndü. Bazen Yenice'de, bazen da Evrenosoğlu Abdî Bey'in yanında ömrünü geçirdi ve onun yanında öldü. Âşık Çelebi Gülşenîliği Rumeli'de onun yaydığını söyler. Şiirleri tasavvufîdir. Divan sahibidir. (İpekten, M. İsen vd 1988:510).

4.9.1. Kâmî (ö.1724)

Kâmî, eski dîvanların çoğunda bulunan ve halk dilinde hece vezni ile yazılmış olan manzum bilmece (Devellioğlu 1995:554) demek olan bir lügazda Usûlî ve Fuzûlî'nin isimlerini anarak sorusunu sorar:

Bahse gelse sözi Usûlîdür
Başı ser-levha-i Fuzûlîdür (Lugaz.2/5)

4.10. ZÂTÎ (ö.1546)

Balıkesirli olan şairin asıl adı İvaz'dır. Bu kelime aynı zamanda ebced hesabıyla doğum tarihini verir. Bir söylentiye göre de Satılmış namıyla tanınmıştır. Bu mahlas daha sonra kısaltılarak atı olmuş, mahlası Zâtî kelimesi de buradan gelmiştir. İlk önce çizmecilik yapmış, daha sonra İstanbul'a gelerek Bayezid Camii avlusunda bir remilci dükkânı açmıştır. Bu dükkân zamanla devrin önemli simalarının toplandığı bir mekân olmuştur. Sultan Bayezid ve Sultan Selim'e kasideler sunan şair, Kanunî zamanında fazla iltifat görmez.

Necâtî'den sonra gelen Osmanlı şairlerinin ustası ve hocasıdır. Bilhassa Bâkî'nin yetişip tanınmasında rolü büyüktür. 1700 gazeli ve 400'den fazla kasidesi

vardır. Para için de şiri yazmış ve bu şiirleri pek beğenilmemiştir. “Şem ü Pervane”, “Ahmed ü Mahmud”, “Ferah-nâme”, “Mecmaü’l-Letâif”, “Siyer-i Nebî”, “Şehrengiz-i Edirne”, “Mevlid” ve “Divan”ı vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:546,547).

4.10.1.Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mâhir Abdullah, Zâtî ile beraber Bâkî’yi de söz konusu ettiği bir tarih beytinde bu iki şairden övgüyle bahseder. Maarif ehlinin yüce erenleri olarak nitelediği bu şairler “dâr-ı gurûr” olarak görülen dünyadan gitmişler, sonra gelenler ise bu şairlerin yerlerini dolduramamıştır:

Zâtî vü Bâkî kalmadı dâr-ı gurûrda
Gitdi ma’ârif ehlinün a’lâ erenleri (T.9/1)

4.11. RAHÎKÎ (ö.1546)

İstanbul’da doğan şairin asıl adı, Âşık Çelebi ve Âlî’ye göre Sinan, diğer kaynaklara göre ise Yusuf’tur. Yazdığı bir şiir yüzünden saraydaki görevinden azledilmesi üzerine İstanbul Mahmutpaşa’da eğlence düşkünlerinin uğrak yeri olan bir attar dükkânı açtı. “Rahîkî macunu” adıyla meşhur olan afyon, şairin icadıdır. Şiirleriyle de tanınır (İpekten, M. İsen vd 1988:361; Kaya 1991:70).

4.11.1. Mantıkî Ahmed Efendi (ö.1634)

“Afyon şurubu, keten yaprağı ile yapılan bir çeşit sarhoşluk veren macun“ anlamlarına gelen berş, Rahîkî’nin dükkânında satılan bir içecek olup, Mantıkî, bu içkinin gönül ehlinin derdine derman olduğunu söyleyerek şairi beyitte anar:

Ne berş zîb-i dükân-ı Rahîkî-i magfûr
Anunla derdine erbâb-ı dil ider dermân (K.3/32)

4.12. HİLÂLÎ (ö.1547?)

Hilâlî'nin hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. İstanbul'da doğduğu ve esnaf olup takke sattığı söylenen şairin, yaşadığı devrin ileri gelen kimselerinin meclislerine katıldığı, nazım ve nesirde söz sahibi olduğu, kendisi hakkında verilen bilgiler arasındadır. Hilâlî, Kühü'l-Ahbâr'da, Kanunî dönemi şairleri arasında yer alır. Şiirleri sanatkârâne ve muhayyeldir. Gazel tarzında Ahî'nin yolundan gitmiştir. Mükemmel ve mürettep divanı bulunmaktadır (Şanlı 2004:152,153).

4.12.1.Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

17.yüzyılın Bursalı şairlerinden Ni'meti, "gazelleri" redifli ve her bir beytinde, ismin sonu "-âlî" şeklinde biten Osmanlı şairinin ismini zikrettiği beş beyitlik gazelinde şair Hilâlî'ye yer verir:

Şîrîn lebünle kaşlarınınun medhidür müdâm
La'î gazelleriyle Hilâlî gazelleri (G.138/3)

4.13. FUZÛLÎ (ö.1556)

Asıl adı Mehmed olan şair, Bağdat'ta dünyaya geldi. Irak'ta yaşayan Akkoyunlu Türkmenlerinin Bayat boyundandır. Böyle bir mahlası kimsenin beğenip almayacağı düşüncesiyle "Fuzûlî" mahlasını seçer. Arapça ve Farsçayı, bu dillerde şiir yazacak kasar iyi bilen şair, hikemî ilimlerle meşgul olduğu kadar tefsir ve hadis ilimlerini de öğrenmiştir. Fuzûlî'nin, Nevâî tarzında bedî bir üslûbu olup tarzında tektir. Türkçe Divan'ı, sanat kudretini gösteren en tanınmış eseridir. İlk bakışta sadeliğine bakılarak kolayca anlaşılabilir gibi zannedilen şiirleri, derinleştikçe icelen bir sehl-i mümtenî misalidir. Türk diliyle yazılmış hamsesi vardır. Bilhassa Leylâ vü Mecnûn adlı mesnevîsi çok beğenilmiştir (İpekten, M. İsen vd 1988:152,153).

4.13.1. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda ismi geçen şairlerden birisi de Fuzûlî'dir. Divanda Fuzûlî'nin anılışı şu şekildedir:

Muhtârım olsa semt-i Fuzûlî nazar kılan
Cûy-ı tabiatım Şat u Ceyhûn hayâl eder (na'tler I/12)

4.13.2. Cevrî (ö.1654)

Cevrî, Fuzûlî'nin bir gazeline tesdis yazmak suretiyle ismini anar:

İnanma gülse Cevrî bir iki gün yüzüne dünyâ
Vefâ-dâr anlayup halk ile ülfet eyleme aslâ
Recâ-yı kat' idüp eyle ferâgat kûşesin me'vâ
Ne söyler gör Fuzûlî bî-vefâlardan idüp şekvâ
Vefa her kimseden kim istedüm andan cefâ gördüm
Kimi kim bî-vefâ dünyâda gördüm bî-vefâ gördüm (Tesdisler: 5)

4.13.3. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Divanında, kendinden önce yaşamış Necâtî, Fuzûlî, Bâkî ile kendi döneminde yaşamış Şeyhülislam Yahyâ, Fehîm-i Kadîm, Nâbî, Nâilî ve Cevrî gibi kuvvetli şairlerin de bulunduğu 35 farklı şairin 98 gazelinesi tanzir etmiş olan (Çıpan 191:36) Fasih Ahmed Dede, aşağıda yer alan gazel beytinde Fuzûlî'ye yazdığı nazireyi ifade etmektedir ki, şairin dört gazelinesi tanzir etmiştir:

Fuzûlîden bu şi'ri eyledün mahlasla fark ancak
Fasîhâ hak bu nazm içre seni sâhib-edâ gördüm (G.306/5)

4.13.4. Hikmetî (ö.1669)

17.yüzyılın, ismi pek duyulmayan şairlerinden olan Hikmetî, belki de Bağdat'ta bulunmuş olması ve dolayısıyla (Eğri 2006:386) divanında ismini zikrettiği tek şair olan Fuzûlî'nin bir mısrasından yaptığı alıntıyı söylemek için anar:

Kim bu mısra'ı ne hoş dimis Fuzûlî Hikmetî
Kim çok olmakdan kılupdur çok azîzi hâr lafz (K.141/20)

4.13.5. Kavsî (Tebrizli, ö.?)

Fuzûlî mektebinin önemli bir temsilcisi olan (Çakır 2008:16) Azerî şair Kavsî'nin divanında en çok geçen şair Fuzûlî'dir. Kavsî, 28 yerde ismi geçen Fuzûlî'nin gazellerine tazmin yapmıştır (G.308/14, G.131/8, G.325/12, G.329/8, G.334/9, G.418/8, G.472/8, G.506/9, G.515/12, G.524/7, G.156/9, G.221/10, G.222/13, G.224/13, G.225/11, G.245/13, G.280/7, G.303/8, G.308/14, G.325/12, G.325/12, G.334/9, G.418/8, G.472/8, G.506/9, G.515/12, G.524/7). Tazminin sözlük anlamı "bir şeyi, bir şeyin içine gizleme"dir. Terim olarak başkasına ait bir beyit veya mısra'ı, bir beyti alıntılama anlamına gelir. Ayrıca ünlü bir mısra'ın veya beytin başka bir şair tarafından herhangi bir nazım şekline tamamlanmasına da bu ad verilir (Mermer, N. Koç 2005:99). Kavsî, tazmin yaptığını gazellerin makta' beytinde söyler ve şairin de ismini o beyitte zikreder, ikinci mısra ise tazmin yaptığı şairin beytidir. Bu beyitlerden birisi şu şekildedir:

Beni mest itdi Fuzûlî kimi bu söz Kavsî
Kim olım mest dutım dâmen-i dilber küstah (G.38/9)

4.13.6. Nazîf (ö.1693)

Bir gazel beytinde Nazîf, Tâlib ve Fuzûlî'nin kendisine üstatlık yaptığını ifade eder:

Nazîfâ lehce-i Veysî'de şi'rin seyr iden dir kim
Fuzûlî pir olmus bu gazelde Tâlib-i Âmil (G.183/5)

4.13.7. Kâmî (ö.1724)

17.yüzyılın Edirneli şairlerinden Kâmî, bir lugaz beytinde Fuzûlî'nin ismine yer verir:

Bahse gelse sözi Usûlîdür
Başı ser-levha-i Fuzûlîdür (Lugaz.2/5)

4.14. HAYÂLÎ (ö.1557)

Vardar Yenicesi'nde doğan Hayâlî Bey'in asıl adı Mehmed, lakabı Bekâr Memî'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. İlk tahsilini Yenice'de yapar. Daha sonra Baba Ali Mest ve dervişleriyle seyahat eden şair, birkaç defa İstanbul'a gidip gelir. bu sıralarda tasavvufa yönelir. İskender Çelebi'den başlayarak vezir İbrahim Paşa'nın ve padişahın himayesinde bulunur. Kanunî'nin yakın dostluğunu kazanan Hayâlî'ye yapılan ihsanları tezkire sahipleri anlata anlata bitiremez. Bu ihsanlar, çevresinde bulunan diğer şairler tarafından kıskançlığa sebep olmuştur. Hayâlî özellikle gazel sahasında en büyük şairlerden biri kabul edilir. Divanı vardır. Edirne'de vefat etmiştir (Kurnaz 1996:1-4; İpekten, M. İsen vd 1988:196).

4.14.1.Seyyid Nakib-zade Ni'metî (ö.1659)

17.yüzyılın Bursalı şairlerinden Ni'metî, "gazelleri" redifli ve her bir beytinde, ismin sonu "-âlî" şeklinde biten bir Osmanlı şairinin ismini zikrettiği beş beyitlik gazelinde şair Osmanlı şairlerinden Dürrî ve Hayâlî'ye yer verir:

Dendânun ile vâsf-ı miyânun dürür senün
Dürrî gazelleri ile Hayâlî gazelleri (G.138/2)

4.14.2. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Feyzî-i Kefevî Divanı'nda Hayâlî, iki beyitte geçmektedir. Hayâlî'yi takdirle anan Feyzî, ilk beyitte bunu "Ey Feyzî, yüzü ay gibi parlak ve nurlu olan sevgilinin güzelliğini anlatmakta senin her bir sözün Hayâlî divanının benzeri olur" şeklinde ifade eder (G.82/5). İkinci beyitte sevgilinin ince belini sanatlı bir şekilde tasvir eden Feyzî, böylelikle Hayâlî'ye hemser, yani arkadaş olacağını düşünür:

Feyziyâ mûy-ı miyâmı vasfın eylersen dakîk
Hem-ser olursan Hayâlî'ye n'ola güftârda (G.329/5)

4.14.3. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Pek çok şairin ismini andığı bir gazelinde Hisalî, Hayâlî'yi şu beyitle anar:

Nazm-ı Hayâlî mû-yi miyânunla kıl-be-kıl
Zîbâ yaraşdı hüsnüne Ânî gazelleri (G.389/3)

4.15. LA'LÎ (ö.1572)

Güzelhisar'da doğdu. Doğuştan dilsizken Horasanlı Ali Dede'ye bağlandı, onun himmetiyle konuşmaya başladı. Şeyhinin vefatı üzerine onun yerine geçti. Farsça ve Türkçe şiirleri vardır (İpekten, M. İsen vd. 1988:259).

4.15.1. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Ni'metî, "gazelleri" redifli beş beyitlik gazelinde şair La'lî'ye yer verir:

Şîrîn lebünle kaşlarınınun medhidür müdâm
La'lî gazelleriyle Hilâlî gazelleri (G.138/3)

4.16. UBEYDÎ (ö.1573)

Edirne doğumlu olan şairin asıl adı Abdürrahim'dir. Nebî Dede isimli bir şeyhin oğludur. Hayatı hakkında kaynaklarda ve şuarâ tezkirelerinden edinilen bilgiler kısıtlıdır. Kadı zümresinden olan Ubeydî, çocukluktan itibaren kendisini ilme verip Kadı-zade Efendi'den mülazım olduktan sonra kadılık mesleğine girmiştir. Gençliğinde mûsiki eğitimi almıştır. Danişmend iken Kanunî Sultan Süleymân'a sunduğu bir gazelle onun dikkatini çekmiş, kendisine hizmetlerinden dolayı ulûfe bağlanmıştır. Bilinen tek eseri Divanıdır. Muamma ve tarih söylemede ustadır. "Beyanî onun dilinin sadeliğini, şiirlerinin etkileyici olduğunu belirttikten sonra murabbaları ile muammalarına övgülerde bulunarak şairin muamma ustası olduğunu söyler."⁴³ Kınalı-zade Hasan Çelebi, Emrî ile hem-şehri ve hem-sohbet olduğunu söylerken, *Künhü'l-Ahbâr'da Ubeydî'nin "...fenn-i mu'ammâda dahi Emrî'ye peyrevlik idüb ad çıkardı..."* (Gelibolulu Âlî-Haz. M. İsen 1994:315) ifadeleriyle Emrî'nin izinden giderek muammada şöhret kazandığı belirtilir (Şanlı, M. Tümer 2009:2039, 2040, 2041, 2044; Haluk İpekten, M. İsen vd. 1988:508).

4.16.1. Hâşimî (ö.1627)

Tarih düşürme ve muammalarıyla meşhur olan (Karaca 1995:II) Hâşimî, bir tarih kasidesinde Emrî ve Ubeydî'nin⁴⁴, muammalarını görmüş olsalar, kendisini Rum diyarının başta gelen şairi olduğuna şahitlik yapacaklarını söyler. Ayrıca "mîr" ve "Emîr" kelimeleriyle de kelime oyunu yapar:

Emrî Ubeydî görse mu'ammâlarum eger
Eylerdî mîr-i Rûm idügime şehâdeti (K2/27)

⁴³ Kutluk 1997:166'dan naklen Şanlı, M. Tümer 2009:2044.

⁴⁴ Hâşimî Divanı Transkripsiyonlu metninde (Karaca:130) Ubeydî, Abîdî olarak okunmuştur. Tezkirelerde Abîdî mahlaslı bir şaire rastlamamakla beraber, burada geçen şairin Abîdî değil de Ubeydî olduğunu düşünebiliriz. Bu mahlasta ve Hâşimî'nin yaşadığı zaman dilimleri ve öncesinde yaşamış olan sadece bir şair tespit ettik. Hâşimî'nin muammada iyi bir şair olması ve Emrî'nin de muammalarıyla tanınması, bu şairin de muammada iyi olan bir şair olması ihtimalini kuvvetlendirdi. Bu alanda başarılı olan, tezkirelerde kayıtlı Ubeydî mahlaslı ve Hâşimî'nin bahsedebileceği bir tek şair bulunmaktadır.

4.17. EMRÎ (ö.1574/75/76?)

Emrî, 16. yüzyılda devrin kaynaklarında şiiri takdir edilen ve muamma ve tarih düşürmede üstat olarak kabul edilen bir şairdir. Şairin doğduğu Edirne'dir. Asıl adı Emrullah olup, kaynaklarda daha çok Emrî Çelebi, Emrullah Çelebi olarak geçer. Ailesi hakkında fazla bilgi olmayan Emrî'nin tahsil hayatı ile ilgili sadece Sehi Bey'in Heşt Behişt tezkiresinde yer alan "İlm-i zâhire sa'y iderken ferâğat itdi" cümlesinden tahsilini yarıda bıraktığını öğreniyoruz. Kemâl-zâde Ali Çelebi'nin Edirne kadısı olmasından sonra onun himayesi ile Yıldırım Bayezid Medresesi'nin tevliyet hizmetinde bulunmuştur. Daha sonra düşmanlarının hasedine maruz kalarak bu görevinden azledilmiştir. Herhangi bir devlet büyüğü için kaside yazmayıp kimseyi övmeyen şairin divanında onun bu yönünü gösteren pek çok şiir vardır. Onun bu müstağnî tavrı memuriyet hayatında yüksellememesine ve kendisinin fakr u zarûret içinde ömrünü geçirmesine sebep olmuştur. Kaynaklarda esrar içmekten ve hayallere aşırı derecede dalmasından dolayı ömrünün sonlarına doğru şuurunu kaybettiği belirtilen Emrî, 983 (1575) tarihinde Edirne'de vefat etmiştir. Emrî'nin bugüne ulaşan eserleri Divanı ve muammalarıdır. Emrî muamma alanında klasik edebiyatın belki de en önde gelen ismidir. Emrî'nin kaynaklarda üzerinde durulan diğer bir özelliği de tarih düşürmedeki ustalığıdır. Kaynaklar onun bu sahadaki maharetinin benzersiz olduğunu ve bu alanda yenilik getirdiğini kaydederler.⁴⁵

4.17.1. Hâşimî (ö.1627)

Divanında elliye yakın muamması bulunan (Bulan 1993:14) Hâşimî, bir tarih kasidesinde Emrî'den bahseder (K2/27, beyit için bkz. Ubeydî md.)

4.17.2. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanı'nda Bâkî'yi Emrî ile birlikte bir yerde ve aynı beyitte zikreden şairin onların tarzı üzerinde devam etmek isteği olduğu söylenebilir. Emrî ve

⁴⁵ Erişim: ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128327/h/giris-Emri-Divani.pdf, Yekta Saraç, [8.4.2012]

Bâkî'nin, Beyanî'de beğenip güzel bulacağı hususların ince hayal ve güzel söyleyiş olduğu yine şair tarafından ifade edilir. Burada “göreydi” ifadesinden bir temenni anlamı da çıkarılabilir. Ayrıca kendinden önce yaşamış bu şairlerin beğenisine başvuran şairin, kendi döneminde beklediği bu takdiri bulamadığı da söylenebilir (Başpınar 2008:41):

Beyanî bu hayâl-i nâzûk ü hüsn-i edâ-y-ıla
Göreydi şi'rüni tahsîn ederdi Emrî vü Bâkî (G.768/5)

4.17.3.Neşâtî (ö.1674)

Muammâ ve tarih düşürmeleriyle meşhur bir şair olan (Çınar (Alvan) 2005:IV) Emrî'yi muammalarıyla bahis mevzuu eden Neşâtî, bir yandan da kendini övmektedir:

Olurdu her hayâlüm hayret-efzâ-yı dil-i Emrî
Düşürsem meyl-i tab'um sehv ile gâhi mu'ammâya (K.10/45)

4.18. KABÛLÎ (ö.1591-92)

Asıl adı Riyâzî'de İbrahim, diğer kaynaklarda Ahmed olarak geçen şair Kütahya Gediz'de doğdu. Öğrenim görüp Nâzır-zâde Efendi'den mülâzım ve kadı oldu. Mısır'dan gelirken boğularak öldü. Şiir ve inşasıyla tanınan şairin divanı vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:237).

4.18.1. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

“Sühan” redifli olan ve kendisini pek çok İran şairinin ismini anarak onlardan daha iyi bir şair olarak gördüğü gazelinde Nehcî kendisini Kemâl, Nizâmî ve Hassân'dan daha iyi bir şair olarak gördüğünü ifade ederken, Kabûlî'yi de hem sözlük anlamını, hem de aynı mahlasa sahip şairi kastederek kullanır:

Kılıp Kabûli Kemâl Hassânla beş gencin
İderdi Nehcî Nizâmî sana nisâr-ı sūhan (G.242/7)

4.19. NİHÂNÎ (ö.1592)

Edirneli olup Ubeydî'nin talebesidir. Ahdî Tezkiresi'nde hakkında bilgi bulunmaktadır. Ahdî, Nihânî'den övgü dolu ifadelerle bahseder (Tarlan 1948:Seri.1). Sipahi iken bu vazifeyi bırakıp derviş olur. Ömrünün sonunda aklî dengesini kaybeder. Mezarı Edirne'dedir. Şiirleri âşıkâne olan Nihânî, çok şiir yazmıştır. Şiir ve inşada usta olan şairin şiirleri güzel ve akıcıdır (İpekten, M. İsen vd 1988:342).

4.19.1. Budinli (Peşteli) Hisâlî (ö.1651)

Nihânî'ye, 17.yüzyılın incelediğimiz divanlarında sadece Hisâlî Divanı'nda ismine rastlanmıştır:

Bârî nazarda gâib olur gözden ol perî
Düşdi münâsib ana Nihânî gazelleri (G.389/4)

4.20. CİNÂNÎ (ö.1595)

Bursalı Mustafa Cinânî 16. yüzyıl klasik edebiyat şairlerindedir. Şiir ve nesirdeki yeteneği, latifeleri ve devlet adamlarıyla irtibatı nedeniyle devrinin ilgi gören şairlerinden biridir. Doğum tarihi kesin olarak belirlenemeyen Cinânî'nin erken yaşlarda eğitim almaya başladığı, medrese eğitiminin ardından mülâzım olduğu, özel kalem kâtipliği, Karesi'de kassamlık, müderrislik, kadılık vb. görevlerde bulunduğu bilinmektedir. Son memuriyetinin ise, Bursa'da İvaz Paşa müderrisliği olduğu tahmin edilmektedir. 1595 senesinde vefat eden Cinânî'nin mezarı Bursa'dadır.⁴⁶

⁴⁶ Okuyucu 1996:1-42'den naklen Dilek Batislam 2006:8.

Türkçe, Arapça, Farsça şiirler ve nesirler yazıp hat sanatıyla meşgul olan Cinânî hikâye ve kıssa anlatmasıyla da şöhret kazanmıştır. Şiirlerinden mizaha düşkün olduğu anlaşılmaktadır. Divanında tarih, gazel ve kasidelerin yanında kendisinden önce yetişen şairlerin şiirlerine yazdığı nazireleri, tahmis ve tazminleri vardır. Tahmisleri başarılıdır. Şairin *Riyâzü'l-Cinân* ve *Cilâü'l-Kulûb* mesnevîleriyle *Bedâyiü'l-Âsâr* isimli bir hikâye mecmuası bulunmaktadır.⁴⁷

4.20.1. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Peşteli Hisalî, divanında Cinânî'nin gazellerinin sevgilinin köyünün vasıflarını ifade ettiğini söylemektedir:

Evsâf-ı kûy-ı yârda dindi Hisâliyâ
Huldı behiştîn'Adnî Cinânî gazelleri (G.389/6)

4.20.2. Hâşimî (ö.1627)

Tarih düşürmeleriyle meşhur bir şair olan (Bulan 1993:10) Hâşimî, 16.yüzyılın mühim şairlerinden olan Cinânî (ö.1595) (Okuyucu 1989:499) için bir tarih düşürür ve yüksek faziletleriyle şaire göre ikinci bir Firdevsî'dir, nazım ve nesir vadisinde onun benzeri yoktur.

Bülend elfâzıla Firdevsî-i sâni Cinânî kim
Bulunmaz şi'r ü inşâda anun mânendi bir kâmil (T.82/1)

4.21. NEV'Î (ö.1599)

Malkara'da doğan şairin asıl adı Yahyâ'dır. İyi bir öğrenim görür. Sarhoş Bali ve Kurt Efendi'lerden ders alarak Ahî-zâde Mehmed Çelebi'den mülazım olur. Müderrislik ve kadılık yaptıktan sonra III. Murad'ın şehzadelerine hocalık yapar. İstanbul'da vefat eden şairin mezarı Vefa'dadır.

⁴⁷ Bakırcıoğlu 1977:49'dan naklen Dilek Batislam 2006:8.

Kaside, gazel ve mesnevîde usta olan Nev'î'nin şiirleri Bâkî tarzındadır. Şiirleri lirik ve âşıkânedir. Divan'ı, Tûtî vü Zag, Hasb-ı Hâl isimli mesnevîleri, nazım-nesir karışık ""Netâyicü'l-Fünûn adlı eseri, Füsûsu'l-Hikem Şerhi ve Ulûm-ı İsnâ Aşer adlı bir kitabı daha bulunmaktadır (İpekten, M. İsen vd 1988:337).

4.21.1. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

Nev'î-zâde, babası ve aynı zamanda ünlü bir şair olan Nev'î'nin M.1599'da vefatı dolayısıyla bir tarih düşürmüş ve dört kez ismine yer vermiştir:

Didi ervâh-ı kudsî ana târîh

Cinân gülzârını cây itdi Nev'î (T.1/1,2,3,4)

4.22. BÂKÎ (ö.1600)

Şairin asıl adı Abdülbâkî'dir. 1526-27'de İstanbul'da dünyaya gelir. Babası Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi idi. Gençliğinde cami kandillerinin yakılması işi olan "serrâc" çıraklığında bulunur. Yaratılışında var olan okuma ve öğrenme hevesi onu medrese tahsiline yöneltir. Ahaveyn (iki kardeş) lakabıyla şöhret bulan Karamanî Ahmed ve Mehmed Efendilerden ve dönemin tanınmış âlimlerinden ders alır. Şeyhülislam Ebussuud Efendi'den mülâzım oldu. Silivri, Murad Paşa ve Sultan Selim medreselerinde müderrislik ve Mekke'de kadılık görevlerinde bulundu. Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği yaptı. Dört padişahın teveccüh ve iltifatına nail olan şair, özellikle Kanunî'den çok yardım gördü. Yıllarca olmayı beklediği şeyhülislamlık makamına gelemeden 1600 senesinde vefat etti. Mezarı Edirnekapısı haricindedir.

Bâkî Türk edebiyatının yetiştirdiği en büyük şairlerde biri olmuş ve "Sultânü'ş-şuarâ" unvanını da asırlarca korumuştur. Çok güzel gazelleri vardır. Ona asıl şöhreti, Türkçe Divan'ı kazandırmıştır (Şentürk, A. Kartal 2006:282-284).

4.22.1. Hâşimî (ö.1627)

Bâkî'yi, “şuarâ-yı Rûm'un mümtâz u ser-bülendi” olarak niteleyen Hâşimî, şairin vefatı için bir tarih manzumesi yazar. İsminin yer aldığı beyitler şunlardır:

Şeh-i mülk-i sühan Bâkî Efendi gitdi dünyâdan
 Aceb mi bu haberden ehl-i diller olsa mâtemde
 İşidüp Hâşimî fevtin didi târîhini anun
 Fenâya virdi cismi Bâkî kaldı ismi âlemde (T.34/1,5)

4.22.2. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Azmî-zâde, Türk divan şiirinin en büyüklerinden olan 16.yüzyıl şairi Bâkî'den övgüyle bahseder. Bâkî'nin şiirleri için “güftâr-ı nagz u dil-pesend” (gönlün beğenip gözün de hoşuna giden sözler) ifadesini kullanır. Bakmasını bile kişilerin gözü, onun şiirleri gibi gönle ve göze hoş gelen nazım görmemiştir:

Hak budur kim çeşm-i erbâb-ı nazar görmiş degül
 Şi'r-i Bâkî gibi bir güftâr-ı nagz u dil-pesend
 Nefha-i nazmın iletse bâd eger ta'zîm için
 Kalka yirinden gubâr-ı merkad-i Pîr Hocend (Kt.18/1)

4.22.3. Nefî (ö.1635)

Nefî Divanı'nda Bâkî üç yerde zikredilir. Bunların hepsi kaside beytidir ve şair bunlardan birinde Bâkî'nin bir beytini tazmin ettiğini söylemektedir (K.47/15). Bâkî'nin sözleriyle sevgilinin köyünü tavaf etmenin gönülden yapılan temiz niyeti, şaire göre zezem suyundan bile temizdir (K.48/46). Nefî'nin, Sultan Ahmed Camii'nin inşası üzerine I. Ahmed için söylediği bir kasidesinde yer alan bir beyitte ise şair, “Nitekim Kanuni Sultan Süleymân hanımızın adını (şanın) devamlı olarak andırıp tazeleyen de Bâkî'nin ustaca dizelerindeki bengisu iksiridir.” diyerek Bâkî'yi över.

Haşre dek âb-ı hayât-ı sühan-ı Bâkîdir
Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleymân Hânı (K.3/44)

4.22.4. Sehmî (ö.1645)

Sehmî'nin, divanında yer alan ilk kasidesi IV. Murad için yazılmıştır. Bu kasidenin bir fahriye beytinde şair, şiirlerinin Bâkî'nin cevher yüklü kaleminden olduğunu söylerken, bir taraftan da kendi kalemini över:

Olupdur hasb-i hâlüm kilik-i gevher-bâr-ı Bâkî'den
Bu beyt-i 'âlem-ârâ nakş-ı levh-i imtihân üzre (K.1/43)

4.22.5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

Âlî, IV. Murad'a yazdığı bir kasidesinde Kanunî'nin Bâkî'ye iltifatını örnek göstererek kendisi de aynı ilgiyi beklediğini ifade eder:

Husûsâ Hazret-i Sultân Süleymân Hân-ı Gâzî hûd
Ne resme iltifât eylerdi Bâkî-i sühandâne (K.4/86)

4.22.6. Cevrî (ö.1654)

17.yüzyılın tanınmış şairlerinden Cevrî, divanında Bâkî'den "kasideler" kısmında bahseder. Bu beyitler fahriye beyitleridir ve şair, sanat gücünü ortaya çıkarmak için Bâkî'nin şahitliğine müracaat eder. Bâkî, onun mazmunlarıyla övünür (K.16/13). Başka bir kasidede de yine kendini öven şair, kendisini herkesin değil, ancak Bâkî ve Selman gibi şairlik kudreti olan şairlerin takdir edebileceğini ifade eder. Anadolu'da Bakî'yi, İran'da ise Selman'ı büyük şair olarak gören Cevrî, kendisini bu şairlerle karşılaştırmak suretiyle yüceltir. Bu beyitlerden birinde "(Ey büyük şair olduğunu) iddia eden müddei! Gerek Anadolu'da Bakî, gerek Acem ülkesinde Selmân ol, Cevrî kadar sözde cihanı tutamazsın." demektedir:

Degülsen dâstân-ı tab‘umun takrîrine kâdir
 Gerek Firdevsî-i dehr ü gerek Vassâf-ı devrân ol
 Cihân-gîr olamazsın müdde‘î Cevrî kadar sözde
 Gerekse Rûmda Bâkî ‘Acem mülkinde Selmân ol (K.79/26)

4.22.7.Neşâtî (ö.1674)

Kalemiyye kasidesi⁴⁸ yazan şairlerimizden biri de Neşâtî’dir. Divanında iki kalemiye kasidesi bulunan şairin bu kasidelerinden ilki bir na‘ttır (K.2). Diğeri ise Reisülküttab Sami-zâde için yazılmıştır ve aşağıdaki beyit bu kasidede yer alır. Neşâtî, kasidenin fahriye kısmına geçtiğinde kendisini 16. yüzyılın güçlü şairlerinden Bâkî ile kıyaslar. Neşâtî varken Bâkî’nin adını anmak, izafet harflerinin tek başına bir anlam ifade etmemesi gibi tamamen yersizdir:

Benüm ki Bâkîyi yâd eylemek zamânümde
 Misâl-i yay-ı izâfet tamam bi-cadur (K/15-35)

4.22.8.Seyyid Nakib-zâde Ni‘metî (ö.1659)

Bâkî, Ni‘metî’nin şiirini hem üslup, hem de içerik bakımından etkilemiştir. Şair, Bâkî’ye olan saygısını, şiirlerinde ona atıfta bulunarak göstermiştir. Bâkî, nazım ülkesinin tûtûsidir (K.5/40). Ni‘metî, aynı zamanda Bâkî’nin bir matlâna tesdis yazmış ve bir beytinde bunu ifade etmiştir. Bu beyit şudur:

Esirge Ni‘metî-i müstmend-i zâr ü müştâkî
 Bu beyt-i dil-güşâyı hasb-i hâl etdi sana Bâkî

⁴⁸ Kalem redifli kasidelere verilen isimdir. Kasideler doğrudan övgü ile başlamayıp, başta 15-20 beyitlik bir bölüm olan nesib veya teşbib yer alır. Burada işlenen konu, kasideye isim olur. Konu bahar mevsimiyse bahariye, kış mevsimi işleniyorsa şitaiye, bayram ve bayram kutlamalarından bahsediliyorsa ıydiye adını alır. Ayrıca kasideler rediflerine veya beyitlerin ikinci mısralarının son harflerine göre adlandırılır. Kerem Kasidesi, Güneş Kasidesi, kaside-i tâiye, kaside-i mimiye gibi kasideler bu kısma dâhildir. Kalemiyeler hem nesib bölümünde kalemden bahsedimesi, hem de kalem kelimesinin redif olarak kullanılması dolayısıyla bazı kasidelere isim olurlar. Bkz. Şengün 2008:737.)

4.22.9. Vecdî (ö.1660)

Kendine has bir üslûbu olduğunu iddia eden Vecdî (Yanmaz 1995:9) Nefî ile beraber Bâkî'yi zikrederek bu şairlerle kendini eşdeğer görür (G.52/5). Diğer bir gazelinde ise kendi tarzının yeniliği karşısında Bâkî'nin tarzının eskimiş olduğunu iddia eder.

Bu şi'r-i tâze berâber degilse Bâkî'ye
Budur tefâvüti Vecdî o köhne bu tâze (G.59/5)

4.22.10. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî Divanı'nda Bâkî'yi Emrî ile birlikte bir yerde ve aynı beyitte zikreden şairin onların tarzı üzerinde devam etmek isteği olduğu söylenebilir. Emrî ve Bâkî'nin, Beyanî'de beğenip güzel bulacağı hususların ince hayal ve güzel söyleyiş olduğu yine şair tarafından ifade edilir. Burada "göreydi" ifadesinden bir temenni anlamı da çıkarılabilir. Ayrıca kendinden önce yaşamış bu şairlerin beğenisine başvuran şairin, kendi döneminde beklediği bu takdiri bulamadığı da söylenebilir (Başpınar 2008:41).

Beyanî bu hayâl-i nâzük ü hüsn-i edâ-y-ıla
Göreydi şi'rünü tahsîn ederdi Emrî vü Bâkî (G.768/5)

4.22.11. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, Bâkî'nin ismini Tâlib ve Örfî gibi Sebk-i Hindî'nin şairleriyle bir arada anar (Mermer 1991:38) ve "Bâkîdür" redifli bir gazelinde güzellerin işve ve nazlarını en güzel anlatan şairin Bâkî olduğunu düşünür:

Ne denlü nâdir ise mû-şikâf işve vü nâz
Bu san'atun yine hîred-kârı Bâkî'dür

4.22.12. Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi (ö.1693)

Hafız-zâde Mehmed Sa'dî Çelebi, Bâkî'nin vasıflarıyla iftihar eder ve ebediyete kadar anılması için dua eder:

Ya'nî Bâkî Efendi tâle bekâh
Vasf-ı zâtıyla iftihâr ederim (K.10/9)

4.22.13. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mahir Abdullah Divanı'nda 16. yüzyılın en büyük şairlerinden olan Bâkî'nin ismi dokuz yerde geçer. Kendini Bâkî ile kıyaslarken oldukça iddialı olan Mahir, kendini ikinci Bâkî olarak görür (K.6/17). Diğer bir beyitte ise, arkasından gitmekle iftihar eder, kendine üstat görür (K.15/27, K.15/27, T.8/1). Şiirler Sultan Mustafa'nın iltifatıyla Bâkî'nin şiiri gibi güzelleşir, kendini Bâkî ile denk görür (G.167/5). 17.yüzyıl şairlerinden Mezâkî'nin vefatı dolayısıyla düştüğü tarih beyitlerinde Mezâkî'yi de ikinci Bâkî olarak vafeder (T.7/1). Ayrıca Bâkî'nin vefat tarihini tespit ettiği bir tarih beyti vardır. Zâtî ile beraber Bâkî'yi söz konusu ettiği beyitte bu iki şairden övgüyle bahseder. Maarif ehlinin yüce erenleri olarak nitelediği bu şairler “dâr-ı gurûr” olarak görülen dünyadan gitmişler, sonra gelenler ise bu şairlerin yerlerini dolduramamıştır (T.9/1-2). Diğer bir beyitte yine kendini Bâkî ile kıyas ederek onun kadar şiir için kalem oynatıp çalıştığını ifade eder:

Tâ Bâkî kala safha-i 'âlemde bir eser
Sa' eylemekde hâmede Bâkî kulu gibi (T.8/1-2)

4.22.14. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit, divanında Bâkî'ye “Kıt'alar” kısmında yer verir ve onu iyi şiiri kötü olandan ayırt edebilen nakkad olarak vafeder. Kendi düşüncelerinin gümüşten külçesi, Bâkî'nin nazarında bir pul mesabesindedir. Sâbit, şairlik yolunda Bâkî'nin kulu olabilir:

N'ola nakkâd diseek Bâkîye insâf budur
 Ki bizim nukre-i endîşemüz anun pulıdur
 N'ola düşürse bekâyâsını mazmûnlarınun
 Hâme tahsîl-i kemâlatda Bâkî kulıdur (Kt.6)

4.22.15. Nâbî (ö.1712)

Nâbî Divanı'nda Bâkî'nin ismi bir kez geçer, şiiriyle Bâkî'ye yetiştiğini söylemektedir:

Nâbî irişdi Bâkî'ye bu şi'r-i has ile
 Viridi dile şu'ûr 'Ali Zü'l-fekâr ile (G.760/5)

4.22.16. Rezmî

IV. Murad'ın üç kızından biri olan Safiye Sultan'ın oğlu olup "Sultan-zade" olarak şöhret bulan (Gürbüz 2005:1) ve Safâyî Tezkiresi'nde "Fenn-i silahşorîde mâhir ve meydân-ı rezmde 'arz-ı hünere kâdir olmağla" *Rezmî* mahlasını aldığı belirtilen⁴⁹ şair, bir kasrın yapılışına düştüğü tarih kıt'asında Bâkî'yi, yazdığı bu beyitleri görünce kıskanan bir şair olarak zikretmektedir:

Bâkî eyler ser-nihâde görse bu târîhini
 Hak budur ki mevki'inde oldı bu cây dil-nişîn (T.50/8)

4.23. RÛHÎ-İ BAĞDADÎ (ö.1606)

Meşhur şair ve ariflerdendir. Babası Bağdat Beylerbeyi Abbas Paşa'nın bendelerindedir. "Osmanlı Müellifleri" adlı eserinde Bursalı Mehmed Tahir şairden bahsederken "şiirleri fevkalade hoş, hele terkiib-i bendi meşhur ve manalıdır" şeklinde bahseder. Seyahate merakı fazla olduğundan epeyce gezip dolaşmış

⁴⁹ Çapan 2005:241'den naklen Gürbüz 2005:2.

olduğundan da bahsedilen Ruhî'nin vefatı dolayısıyla düşürülen tarih beyitleri şu şekildedir. “gitdi Rûhî ‘adem iklimine âh” ve “Rûhî fevt-şod” Buna göre şairin vefat tarihinin H.1014/M.1606 olduğu anlaşılmaktadır. Şam’da vefat etti. Divanı vardır. Esrar Dede mevlevî olduğunu, Galata ve Konya mevlevî dergâhlarında bulunduğunu söyler (Bursalı Mehmed Tahir 1972:300).

4.23.1. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Rûhî-i Bağdadî, Hisalî'nin bir gazelinde anılmaktadır. Beyit şudur:

Vasf-ı lebünde tûtî-i gûyâya yaraşur

La’lî Mesihî Rûhî Revânî gazelleri (G.389/4)

4.23.2. Cevrî (ö.1654)

Kendi şiirlerinin mânâ inceliğinin ve âhenginin Rûhî tarafından duyulması halinde, onun tarafından beğenileceğini düşünen Cevrî, divanında bir yerde Rûhî'nin ismini zikreder:

Eylese zemzeme-i nükte- eş’ârumı gûş

Rûhî keyfiyet-i ma’nânun olur hayrânı (K.20/50)

4.24. MİSÂLÎ (ö.1607)

Edirne’de doğdu. Asıl adı Hasan Çelebi’dir. Geçimini esnaflıkla sağladı. Bu arada dönemindeki bilginlerle düşüp kalktı. İstanbul’da vefat etti ve Yenikapı Mevlevihanesi bahçesine gömüldü. Şiirleri, yaşadığı dönemde çok tanınmıştı. Muammaları da güzeldir (İpekten, M. İsen vd 1988:293).

4.24.1. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî, Hz. Muhammed'in soyundan gelen ve kasidenin beyitlerinde “Şeyhü'l-ulemâ” olarak nitelediği ismi belli olmayan bir zat için kaleme aldığı kasidenin bir beytinde “eğer Misâlî senin dolaşık bir kaşa benzeyen matlâlarını görseydi, hayaliyle yazı yazardı” diyerek kendi şiir tarzını över:

Ol matla'-ı ebrû-yı girîh-gir-i güzînin
Ser-meşk-i hayal eyler-idi görse Misâlî (K.18/44)

4.24.2.Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Ni'metî, “gazelleri” redifli beş beyitlik gazelinde Osmanlı şairlerinden Şem'î ve Misâlî'ye yer verir:

Ruhsârı ile vâsf-ı hâk-ı bî-misâlidür
Şem'î gazelleriyle Misâlî gazelleri (G.138/4)

4.25. KAF-ZÂDE FÂİZÎ (ö.1622)

Asıl adı Abdulhay, mahlası Fâizî, lakabı da dedesi Kaf Ahmed Efendi'den dolayı Kaf-zâde olan şâir 1590 veya 1592 senesinde İstanbul'da dünyaya gelir. İlk eğitimini babasından alan Fâizî çeşitli medreselerde müderrislik vazifesinde bulunmuş, en son Selanik kadılığı görevinde iken azledilir. Fâizî, Sultan II. Osman'ın tahttan indirilerek idam edilmek üzere Yedikule'ye götürülüşünü görmüş, bu hâdiseden duyduğu üzüntü sebebiyle hastalanmış ve kısa bir süre içinde henüz 32 yaşında iken vefat etmiştir. Genç yaşta ölmüş olan “Fâizî, devrinin önde gelen şâir ve münşîlerindendir. Birçok mecmuada şiirlerine rastlanması şöhretini göstermektedir. Ondan bahseden tezkire ve hal tercümesi müellifleri şâirliğini takdir etmektedir.” Şâirin *Divan*, antolojik bir eser olan *Zübdetü'l-Eş'ar*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Sâkinâme* olmak üzere dört eseri bulunmaktadır.⁵⁰

⁵⁰ Küçük 2001:163'den naklen Akın 2009:32.

4.25.1. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Divanında çok sayıda nazire bulunan Fasih, Kaf-zâde Fâizî'nin gazelini de tanzir etmiştir (Çıpan 1991:46). Mersiye türündeki tek kasidesini Hz. Hüseyin için yazan Fâizî, Kerbelâ olayı hakkındaki düşüncelerini ve gönlünden geçenleri ifade ederek (Çıpan 1991:74) taç beyitte⁵¹ de pak edalı Fâizî'nin yolundan gittiğini söylemiştir:

Feyz olsa Fasîhâ n'ola nazm-ı terimüzde
Biz peyrevî-i Fâ'izî-i pak-edâyuz (K.4/15)

4.26. GANÎ-ZÂDE NÂDİRÎ (ö.1626)

Mirâciyesiyle şöhret bulan Osmanlı âlimi, şair ve hattatır. Aslen Boluludur. Babası Abdülganî Efendi kazaskerliğe kadar yükselmiş bir âlim ve şairdir. Aynı mahlasa sahip Bağdatlı Nâdirî'yle karıştırılmamak için Ganî-zâde Nâdiri olarak anılmıştır. Ganî-zâde hem ilmiye muhitinde yetişmiş, hem de tasavvuf terbiyesi almıştır. Mevlânâ'ya dair methiyeleri bulunmaktaysa da Esrar Dede Tezkiresi'nde Nâdirî'ye yer verilmemiş olması mevlevî olduğuna dair kanaatin doğru olmadığını düşündürmektedir.

Ganî-zâde iyi bir medrese tahsili görerek Hoca Sadeddin Efendi'den mülâzım olur. Sahn-ı Semân ve ardından Süleymâniye medreselerinde müderrislik yapar. Bu arada Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'ye damat olur. 1602 senesinde tayin edildiği Selanik kadılığıyla ilmiye sınıfından ayrılıp kadılık mesleğine geçer. Kahire ve Edirne ve İstanbul ve Galata kadılıklarında bulunur. Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri yapar. Ömrünün sonlarına doğru altı ay kadar felçli olarak yatan şair 1626 senesinde İstanbul'da vefat eder. Fatih'te evinin yakınında bulunan Âbid Çelebi Mescidi haziresine gömülür.

⁵¹ Taç Beyit : bir kasidenin sonlarında nâzımın mahlası bulunan beyit. (Devellioğlu 1995 :1012)

Ganî-zâde Nâdiri, süslü ve ahenkli söyleyişleriyle Bâkî'yi, coşkun ve sanatkârane üslubuyla Şeyhülislâm Yahyâ ile Nefî'i'yi andırır. Özellikle gazel ve kasidelerinde başarılı bulunan şairin kasideleri arasında en güzeli, Türk edebiyatında türünün önemli örneklerinden biri kabul edilen ve divanının ilk kasidesi olan yetmiş dört beyitlik mi'râciyesidir. Nâdirî bilhassa dinî eserlerinde güçlü bir lirizm yakalamış, samimi ve duygulu bir şair olarak bilinmektedir. Hem vezin ve şekil, hem de söz ve mâna sanatlarını başarıyla kullanan bir şairdir. Dil bakımından ağır sayılabilecek ifadelerine Arapça'dan ziyade Farsça kelime ve terkipler hâkimdir. Sülüs, nesih, rik'a ve ta'likte devrin hattatları arasında yüksek bir dereceye ulaşan Ganî-zâde'nin bilinen eserleri; Divan, Şeh-nâme, çeşitli konulardaki mensur yazılarından oluşan Münşeât, er-Risâletü'l-Kalemiye ve Tefsîr-i Beyzâvî Hâşiyesi'dir (Uzun 1996:355).

4.26.1. Hâşimî (ö.1627)

Hâşimî Divanı'nda Ganî-zâde ile ilgili bir kısım tarih beyitleri mevcuttur. Edirne'den gelip İstanbul hâkimi olduğuna (T.39/1-4), Anadolu Kazaskeri olduğuna (T.40/1), Rumeli Kazaskeri olduğuna (T.41/1) ve Edirne Kadısı olduğunda tarih düşürmüştür:

Hâkimi oldı Ganî-zâde begün Edrene'nün
Devlet ü 'ömrini efzûn ide Mevlâ anun (T.38/1)

4.26.2. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî, divanında Ganî-zâde için bir kaside yazmış ve onu zamanının faziletli bir kişisi olarak nitelemiştir:

Fâzıl-ı dehr Ganî-zâde Efendi ki odur
Mahz-ı ihsân-ı Hudâ mevhibet-i Rabb-i 'Azîz (K.23/13)

4.26.3. Nef'î (ö.1635)

Nef'î, hayatı müddetince pek çok devlet vazifeleri de yapmış olan şair Ganî-zâde'nin H.1028'de Rumeli Kazaskeri olması dolayısıyla bir tarih beyti kaleme almıştır:

Rumeli sadrına oldukda Ganî-zâde yine
Oldu rindan-ı cihân tehniyete âmâde (Kt. 4-2/1)

4.26.4. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

Ganî-zâde'nin İstanbul Kadısı olması dolayısıyla bir kaside kaleme alan Atâyî, şairi Hz. Muhammed'in getirdiği hükümleri uygulayan bir hâkim olarak niteler:

Âsumân-pâye Ganî-zâde Efendi kim odur
Hâkim-i mahkeme-i şer'-i nebî-i muhtâr (K.14/16).

4.26.5. Cem'î (ö.1660)

Cem'î, Ganî-zâde'nin sadrazam olmasına tarih düşürerek sevindiğini belirtir:

Müjde kim Hazret-i Ganî-zâde
Sadr-ı a'lâya geçdi 'izzetle (T.1/1)

4.26.6. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, Ganî-zâde için bir kaside yazar. Bu kasidede bir beyitte ismi yer alır:

Hudâygân-ı cihân Nâdirî Efendi k'odur
Yegâne merd-i cihângîr-i memleker-âsâr (K.16/15)

4.27. HÂŞİMÎ (ö.1627)

Asıl adı Mehmed'dir. Bursalıdır. Seyyid olması dolayısıyla bu mahlası alır. İyi bir tahsil görmüş, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Bir ara saraçlık yaparak geçimini sağlamak durumunda kalır. Şair, Sultan I. Ahmed'e kasideler sunarak onun iltifatına nail olmuştur. Ölüm tarihi konusunda kaynaklarda kesin bir birlik yoktur. Fakat Osmanlı Müellifleri'nde geçen ve Kesbî Çelebi tarafından vefatına düşülen tarih 1627 yılını göstermektedir. İstanbul'da vefat eden şairin mezarı da Emir Buharî Tekkesi civarındadır. Muammaları ve bilhassa tarihleriyle şöhret bulmuştur (Bulan 1995:10,12; İpekten, M. İsen vd 1988:190).

4.27.1.Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Bursalı olup Hz. Muhammed'in soyundan geldiği için "Hâşimî" mahlasını almış olan (Karaca 1995:7) şairden, kendisi de bir seyyid ve Bursalı olan şair Ni'metî, divanında bir yerde bahseder. Hâşimî'nin bir beytini tazmin eden Ni'metî, bunu şu beytiyle ifade eder:

Bu beyti ne hoş dir o gül-i bâğ-ı siyâdet

Kim Seyyid-i erbâb-ı hüner Hâşimî-i zâr (Trk.B.1/7/7)

4.28. VEYSÎ (ö.1627)

Asıl adı Üveys'tir. Alaşehir-Manisa'da 1561 yılında doğmuş, Üsküp'te 1628'de ölmüştür. Medrese öğrenimi gördükten sonra Mısır'da divan kâtibi, Macaristan seferinde ordû-yı hümâyun kadısı olarak bulunmuştur. Anadolu ve Rumeli kentlerinde kadılık yapmıştır. Divan edebiyatında süslü, sanatlı nesrin temsilcilerindendir. Edebî sanatlara, yabancı sözcüklere, zincirleme tamlamalara geniş yer verdiği hâlde yapıtları dönemine göre oldukça sadedir. Eserleri arasında Münşeat (Mektuplar) ve Divan bulunmaktadır (Büyük Larousse 1986:12182).

4.28.1. Şehrî (ö.1660)

17.yüzyılın nesir alanında önde gelen isimlerinden olan Veysî, Şehrî'nin divanında bir karşılaştırma münasebetiyle anılır. Bu beytinde Şehrî, sadece nazımda değil, nesir alanında da Veysî ile boy ölçülebileceğini ifade eder:

Dârü'l-inşâyı cihândan iderüm Veysî'nün
Zât-ı ma'dûmı gibi şöhret-i nesrinde 'adîm (K.7/25)

4.28.2. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Birrî Divanı'nda, kendisi gibi Manisalı olan şair Veysî'yi, Nâbî için yazdığı bir terki-i bendde anar. Nâbî'nin gönül alan şiirleri okundukça, Veysî'nin ruhunun şad olduğunu söyler:

Ol dil-güşâ edâlar okundukca dâ'imâ
Olmakda rûh-ı Veysî merhûm şâdimân
Yandıkca Veysî hâkde 'ömr-i güzeştesin
Anun sinîn-i sinîne zamm ide Müste'ân (Trk.B.7/3,4)

4.28.3. Nazîf (ö.1693)

“Ey Nazîf, Veysî'nin lehcesinde senin şiirini seyr eden, Fuzûlî ve Tâlib-i Amûl bu gazelde üstat olmuş diyecektir” diyen Nazîf, adı geçen şairleri kendisine üstat kabul ettiğini ifade eder:

Nazîfâ lehce-i Veysî'de şi'r in seyr iden dir kim
Fuzûlî pir olmus bu gazelde Tâlib-i âmil (G.183/5)

4.29. RIZÂ (ö.1629)

Tezkirelerde Rızâ'nın Edirneli olarak takdim edildiği görülür. Safâî'de: “ Nâmı Mehmed'dür. Zehr-i mâr-zâde dimekle meşhûr..” ifadeleri yer alır (Çapan 2005:205). Düzenli bir medrese eğitimi alıp almadığı hakkında kesin ve doyurucu bir bilgi olmasa da bu eğitimi takiben devrin büyük âlimlerinden Bâli-zâde Mustafa Efendi'den mülâzemet (yeterlilik, izin belgesi) aldığı belirtilir. Rızâ kadılık ve benzeri görevlerle uzun süre Rumeli'nin değişik yerlerinde bulunmuş, ömrünün son yıllarını ise memleketi Edirne'de (Uzunköprü) geçirmiştir. Rızâ'nın kaynaklarda adı zikredilen eserleri Tezkire-i Rızâ, Divan, Siyer-i Veysî'ye Zeyl, Münşeât'tır.

17. yüzyılın sayıca kalabalık yazar ve şair kadrosu arasında orta düzey bir yazar ve şair olan Rızâ, Riyâzî ile birlikte yüzyılın önemli iki tezkiresinden birinin yazarı olarak şöhrete kavuşur. Tezkiresi, özellikle H. 1000 ile 1050 yılları arasında yaşamış olan şairler açısından önemli bir kaynaktır. Rızâ'nın nesir sahasında etkisinde kaldığı yazarlardan biri de aynı yüzyılda yaşamış inşâ yazarı Veysî'dir. Yazarın *Siyer-i Veysî* adlı eserine zeyl yazması bu tesirin bir delili sayılabilir (Zavotçu 2009:8-13).

4.29.1. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm'in övgüyle bahsettiği bir diğer şair de Edirneli tezkire yazarı ve şair Seyyid Rızâ (Üzgör 1991:52) olması muhtemel olan Rızâ'dır. Fehîm Rızâ'nın şiirine taptığını söyler ve mucizenin sihri üslûp edinmeyi diler :

Biz ki tarz-ı Rızâ-pesend oldık
Sühr-i i'câzı da tırâz idelüm (G.271/5)

4.30. RIZÂYÎ (ö.1629)

Asıl adı Mehmed Ali Çelebi olan Rızâyî, İstanbul'da dünyaya gelir. aslen Amasyalı olduğu söylenmektedir. Şeyhülislam Yahyâ'nın yeğenidir. Babasının genç yaşta ölümünden dolayı şair, dayısı Şeyhülislam Yahyâ'nın yanında yetişir. Rızâyî mahlasını da Şeyhülislam Yahyâ'nın verdiği rivayet edilir. Onun Hz. Muhammed'i övmesini istemesi üzerine pek çok na't kaleme alır. Çeşitli medreselerde müderrislik yapan Rızâyî, Mısır Kadılığı için yola çıktığında hastadır. Görevine başladıktan bir müddet sonra da vefat eder. *Divan*'ı, *Nakdü'l-Mesâil Fî Cevâbi's-Sâil* ve *Avdü'ş-Şebâb* isimli eserleri vardır (Zor 1999:2-6).

4.30.1. Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)

Mısır kadılığına tayin olunan Rızâyî, yola çıktığında hastadır. Mısır'a ulaştıktan bir müddet sonra da vefat eder. Vefat ettiğinde yaklaşık 38 yaşındadır. Şairin genç yaşta ölümüne çeşitli tarihler düşülmüştür. Atâyî "dâg-ı dil", dayısı Şeyhülislam Yahyâ "âh vâh Rızâyî" (Zor 1999:3,4), Selânikli Es'ad da aşağıda yer alan "Rızâyî eyvâ" tarihini düşer:

Gitmiş ol şâ'ir-i pâkize-sühan dünyâdan
Kime arz eyleye şimden gerü şî'rin şu'arâ
Âh hayfâ ki Rızâyî-i ferîdü'l-'asrun
Sarsar-ı saht-ı ecel 'ömrini itmiş ifnâ
Mevtini gûş idüp ol zât-ı şerîfun Es'âd
Didüm ol dem ana târîh "Rızâyî eyvâ" (T.1/5)

4.31. MANTIKÎ AHMED EFENDÎ (ö.1634)

1594-95 tarihlerinde Şam'da doğar. Asıl adı Ahmed'dir. Babası Acem, annesi ise Arap'tır. Çeşitli medreselerde görev almış, Halep ve Şam kadılığı yapmıştır. Şam Kadılığı yaptığı sıralarda Mısır Valisi Hüseyin Paşa tarafından katledilmiştir.

Mantıkî'nin ölümü için düşünülen bir tarihte, katlinin dili yüzünden olduğu vurgulanır. Tek manzum eseri Divançe'sidir (Kaya 1991:7-13).

4.31.1. Nef'î (ö.1635)

Nef'î, divanında yer alan bir yergi beytinde, Mantıkî'nin kendisi için “âmî” deyişiyle deliye döner ve “Mantıkî, farzedelim ki taklitçi, maskara ve gülünç olmuş, o eşeğin nasıl molla olduğuna şaşılır” anlamındaki beytiyle duygularını ifade eder:

Mukallid mashara mudhik turalım Mantıkî olmuş
Nice molla olur ol har 'aceb bîhûde da'vâdır (K.48/64)

4.31.2. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Asıl adı Abdurrahman olup, hakkında kaynaklarda fazla bir bilginin olmadığı (Kavukçu 200:2) Râmî Çelebi, divançe sahibi 17.yüzyıl şairi Mantıkî'yi “anlayış sahibi” bir kişi olarak över:

Du'âlar eyle bizden Mantıkî-i sâhib-iz'âna
Sorarsa hâlini şâm-ı belâda olan ihvânun (K.28/108)

4.31.3. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Behcetî, Mantıkî'nin bir gazeline tahmis yaptığını haber verir:

İnanmaz halk eger bin nâle itse cân-ı âvâre
Bu beytin Mantıkî'nün okumaktan gayri yok çâre (Th.2/27)

4.32. AZMÎ-ZÂDE HÂLETÎ (ö.1631)

Sultan III. Murad'ın hocası âlim ve şair Azmi Efendi'nin oğludur. 1570 senesinde İstanbul'da doğar. Medrese eğitimini tamamlayarak Hoca Sadeddin

Efendi'den mülâzım olur ve müderrislik yapar. Daha sonra kadılık ve kazaskerlik de yapan şair, 1631'de İstanbul'da vefat eder. Şiire çok genç yaşta başlamasına rağmen kısa sürede şöhrete kavuşan Hâletî, daha çok rubaileriyle tanınır. Divan'ı, Sakî-nâme'si ve eksik olan Mihr ü Mâh mesnevîlerinden hâriç pek çok şerh, hâşiye ve talikatı da bulunmaktadır (Şentürk, A. Kartal 2006:174).

4.32.1. Ereğlîli Tûrâbî (ö.1622/23)

Ereğlîli Tûrâbî, Hâletî'nin Şam valisi olması dolayısıyla bir tarih düşürmüştür:

Efendüm 'Azmî-zâde Hâletî-nâm
Yine fazlıyla oldu vâlî-i Şâm (T.22/1)

4.32.2. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde Nâdirî, çağdaşı olan Hâletî'yi bir kıt'asında iki kez ismen anar. Nâdirî, Hâletî'nin divanının belâgat kapılarını açan bir anahtar olduğunu, her sayfasında başka divanlarda olmayan özellikler bulunduğunu söyleyerek metheder:

Divan-ı Hâletî yaraşur vasf olınsa kim
Miftâh olup açar bize bâb-ı belâgatı
Vasf-ı makâlin itse n'ola anlar iktizâ
Her safhasında var nice mahsûs-ı Hâletî (Kt.9),

4.32.3. Hâşimî (ö.1627)

Hâşimî, Hâletî'nin H.1023 tarihinde İstanbul kadısı olması münasebetiyle tarih düşer ve bu manzumede ismi iki kez geçmektedir:

'Azmî-zâde fazlıla oldu Sitanbûl Hâkimi
Bu haber hayli safâ virdi dil-i üftâdeye

Hâşimî dâ'î işidince anun târîhini

Didi “ İstanbûl mübârek oldı ‘Azmi-zâdeye” (T.51/1,3)

4.32.4. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî, Azmî-zâde Hâletî'ye, divanında farklı yerlerde olmak üzere toplam 47 beyitlik bir kaside yazmıştır (Erdağı 1998:45). İsmi ise divanında iki yerde zikreder ve onu oldukça güzel ifadelerle över. Onun fazileti en aşağıda bulunanın da, en yüksekte olanın da mâlumudur (K.30/78). Hâletî, insanlar içinde zamanının nadir rastlanan bir kişisidir:

Kân-ı hüner cihânda bugün ‘Azmi-zâde’dür

Efrâd-ı cinsi içre ‘aceb nâdirü’z-zamân olur (K.15/18)

4.32.5. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, döneminin meşhur şairlerinden Hâletî için bir kaside yazarak onu över. Şaire göre Hâletî şairlerin padişahıdır ve fazilet sahibi bir kişidir:

Mîr-i hayl-i fudalâ Hazret-i ‘Azmi-zâde

Padişah-ı şu'arâ sâhib-i sadr-ı tekmîl (K.15/13)

4.32.6. Sâbir Parsa (ö.1679)

Sâbir Parsa, Hâletî'nin bir matlana mütekerrir müseddes⁵² kaleme almıştır (Yoldaş 2005:XXII). Burada şairin, çağdaşı Hâletî hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. “Hâl” ve “Hâletî” kelimeleri arasında iştikak yapan Sâbir Parsa, Hâletî'nin şiiirlerinden, hayra yormak anlamına gelen tefeül yaparak,

⁵² Mütekerrir müseddes: iki mısraın nakaratıyla yapılan müseddeslerdir. Edebiyatımızda bir gazelin yalnızca matla beyti kullanılarak yazılmış mütekerrir müseddeslere daha sık rastlanır. (Bkz. İpekten 2005:104; Pala 1995:372.)

Hümâsın lîk resmün sifle dillerle konuşmakdur
Egerçi kâmetün bâlâdur ammâ gönlün alçakdur (Matla ve Müfredler.138)

beytine beş bentlik bir müseddes yazar. Bu bentlerden birinde de Hâletî'nin ismini anar:

O dem kim eyledün seyr-i çemen agyâr ile
Kalup bîçâre gönlüm künc-i firkatde tek ü tenhâ
Tefe'ül eyledükde Hâletî'den ey gül-i ra'nâ
Münâsib düşdi el-hak hâlüne bu matla'-ı zîbâ (Mus.2/4)

4.33. HÂFİZ AHMED PAŞA (ö.1632)

Osmanlı sadrazamlarından olup, Filibeli bir müezzinin oğludur. Küçük yaşlarda hıfzını tamamladı. Sesi güzel olduğu için Enderun'a alındı. Şair tabiatı sayesinde kısa sürede burada padişah musahipliğine kadar yükseldi. Uzun süre devletin çeşitli kademelerinde vazife yaptı. Sadrazamlığa kadar yükseldi. Padişahın kız kardeşi Ayşe Sultan'la evlendi (Köprülü 1999:87). Hâfız Ahmed Paşa bir nazire şairidir denebilir. I. Ahmed'in pek çok gazelini tanzir etmiştir. Binen tek eseri divanıdır (Uysal 2010:12).

4.33.1.Nef'î (ö.1635)

Nef'î Divanı'nda Hâfız Ahmed Paşa kasideler kısmında yer alır. Bu kasidelerde iki kez ismen zikredilen Hâfız Ahmed Paşa, devlet adamlığı ön plana çıkarılarak geçer. "Hâfız-ı din" ifadesiyle övülen paşanın (K.42/27) isminin geçtiği ikinci beyit aşağıdadır:

Cenâb-ı Hâfız-ı din hazret-i Paşa-yı Ahmed nâm
Ki nâmın nakş eder erbâb-ı dil levh-i fuâd üzre (K.43/26)

4.33.2. Sehmî (ö.1645)

Sehmî, Hâfız Ahmed Paşa'nın bir vazifeden azledilmesi münasebetiyle bir kaside yazar ve ismini aşağıdaki beyitte anar:

Cemşîd-i kıdem Hazret-i Hâfız ki cihâna
Zıllı sebab-i râhat u âsâyiş-i cândur (K.14/15)

4.34. NEV'Î-ZÂDE ATÂYÎ (ö. 1045/1635)

17. yüzyılın ileri gelen âlim ve şâirlerinden, zamanının sayılı ulemâsından Nev'î-zâde Atâyî'nin (Karacan 1974:4) asıl adı Atâullah olup, şair ve âlim Nev'î'nin oğludur. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş, Üsküp kadılığında 1635 senesinde azledilmesinden sonra İstanbul'a döndüğü esnada vefat etmiştir. Tasavvufa da meyilli olan Atâyî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müridi idi. Şairin en belirgin özelliği, hamse sahibi olmasıdır. Beş mesnevîden oluşan Hamse'si; *Sâkî-nâme*, *Nefhatü'l-Ezhâr*, *Sohbetü'l-Ebkâr*, *Heft-hân* ve *Hilyetü'l-Ebkâr*'dan oluşur. Ayrıca Divan'ı ve Şakâyık Zeyli de eserleri arasındadır. Mizahtan hoşlanan şairin hezeliyatı bir divançe oluşturacak hacimdedir (Şentürk, A. Kartal 2006:376).

4.34.1. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Vefat tarihlerinin aynı olmasından, Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi ve Atâyî'nin aynı zaman dilimi içinde yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Şeyhî'nin, çağdaşı olan Nev'î-zâde'yi şairliğiyle takdir ettiği "Kıt'a-yı Berâ-yı Nev'î-zâde Atâyî" başlıklı manzumesinden anlaşılmaktadır:

Zîver-i ma'nâ-y-ıla Divanı Nev'î-zâde'nin
Dilrübâlar gibi seyrân edeni hayrân eder
Ferc ferc eyler zuhûr ebyâtının ma'nâları
Şâh beyt-i fazlidir her biri bir Divan eder (Kt.82)

4.34.2. Nâbî (ö.1712)

Nâbî, Hakim Senâyî'nin hayatından bir kesiti hikayelediği küçük bir mesnevîsinin başında ünlü hamse şairi Nev'î-zâde Atâyî'ye yer vererek onun hamseyi yazmaya başladığından haber verir. *Nâbî'nin anlattıklarına göre, Halep Valisi İbrahim Paşa'nın tertip ettiği ilmî ve edebî bir sohbette Atâyî'nin Hamse'si övülür* (Coşkun 2007:57). Ardından gelen beyitlerde ise “eğer Nev'î-zâde istemiş olsaydı *hamse*'sine hâşiye yazardım” derken de hem bir arzusunu, hem de böyle bir ricada bulunulmadığı için inkisarını dile getirir (K.9/18, 23).

Gelmegin ol vâkı'a bî-kem ü kâst
Nâzım-ı te'lif-i 'Atâyî'ye râst (K.9/23)

4.34.3. Kâmî (ö.1724)

Kâmî, divanında yer alan bir takrizde Bosnalı Sâbit'in ikinci bir Nev'î-zâde olup irfan bağı tazelandirdiğini söyler:

Oldı Sâbit 'Atâyî-i sâni
Tâzelendürdi bâg-ı 'irfânı (Takrizler.1/2-3)

4.35. ŞEYHÜLİSLAM BAHÂYÎ (ö.1635)

Şeyhülislam Bahâyî, Osmanlı Devleti'nin 32.şeyhülislamı ve 17.yüzyılın seçkin ulemasından âlim ve şair bir kişidir. Doğum tarihi yaygın kanıya göre 1601'dir. Bahâyî'nin dedesi *Tâcü't-Tevârih* sahibi Hoca Sadeddin Efendi olup, Kazasker Abdülaziz Efendi'nin torunudur. Böylesi bir çevrede tahsilini yapan Bahâyî, meslek hayatına müderris, yani üniversite hocası olarak başlamış ve şeyhülislamlığa kadar yükselmiştir. Müderrislik sonrasında kadılık yapmış, Selânik ve Halep kadılıklarında görev almıştır. Ancak Bahâyî'nin keyif verici maddelere düşkünlüğü onun azledilmesine sebep oldu ve Kıbrıs'a sürüldü. Tarihler 1636'yı gösterdiğinde İstanbul'a dönmesine izin verildi. Kıbrıs'ta

geçirdiği sıkıntılı günlerini şiirlerine yansıttığı görülür. Daa sonra Şam, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu ve ardından Anadolu ve Rumeli Kazaskeri oldu. 1647’de ikinci kez Rumeli Kazaskeri olan Bahâyî, 1649’da şeyhülislam oldu. Onun şeyhüislamlığı, IV. Mehmed dönemine rastlar. Bir süre bu görevine devam eden Bahâyî, çeşitli sebeplerle tekrar azledilip sürgün edildikten sonra 1652’de tekrar şeyhülislam olur. 1654’de, yakalandığı boğmaca hastalığı sebebiyle vefat etti.

Bahâyî, çok az yazan bir şairdir ve bilinen tek eseri *Divan*’dır. Bu eserde 6 kaside, 2 mesnevî, 41 gazelle beraber kıt’a ve rubailer yer almaktadır. Şiirleri sayıca az olmakla beraber zarif bir üslûba ve sağlam bir dile sahiptir. Gazel sahasında oldukça başarılıdır. Kişiliğinin de bir yansıması olarak rahat ve serbest ifadeli şiirler yazan şair, sosyal temalara fazla itibar etmemiştir. Bahâyî aynı zamanda iyi bir hattat ve bestekârdır. Ancak bu bestelerden sadece bir tanesi günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Daha hayattayken büyük bir şöhret yakalayan Bahâyî, kendi döneminin şair ve şiir çevreleri tarafından takdir görmüştür. Nâilî, Neşâtî, Nâbî, Nahifî, Güftî ve Nazîm gibi değerli şairleri onun hakkında kasideler yazarak şairliğini övmüş ve şiirlerine nazireler yazmışlardır. Bu şöhretinde elbette şeyhülislam oluşunun da etkisi bulunmaktadır (Şentürk, A. Kartal 2006:258; Bilkan 2006:258; Uludağ 1992:1-54).

4.35.1. Selânikli Es’ad Efendi (ö.1633)

Selânikli Es’ad Efendi’nin, “Kaside Berây-ı Fazilet-meâb Bahâyî Efendi Merhum” başlıklı kasidesinde Bahâyî’nin ismi, kadri yüce sözlü bir şair olarak geçmektedir:

Şî’ridür şimdi Bahâyî-i ‘‘azîzü’l-kadrun
Şeref-i nâtika pirây-e-i ‘ünvân-ı sühan (K.4/23)

4.35.2. Cevrî (ö.1654)

Cevrî Divanı'nda Bahâyî için yazılan bu kasidede şair, Bahâyî Efendi'yi "ferîd-i dehr" yani zamanın eşsizi, bir tanesi olarak nitelendirir. O bu haliyle ilim ve kemâlin en yüksek ve eşsiz kişilerine süs ve değer bahşeder:

Ferîd-i dehr Bahâyî Efendi kim oldur
Viren ferâyid-i 'ilme vü kemâle zîb ü bahâ (K.31 /8)

4.35.3. Cem'î (ö.1070/1660)

Cem'î, divanında Bahâyî Efendi'den övgüyle bahseder. Hz. İsa elini sürüp hastaları iyileştirdiği için *Mesih* sıfatıyla bilinir (Zavotçu 2006:327). Bahâyî Efendi de gönülden konuşmasıyla sanki ölüleri diriltten bir sırta sahiptir:

Mesih-rütbe Bahâyî Efendi kim anun
Nühüftedür dil-i nutkunda râz-ı ihyâyî (K.13/9)

4.35.4. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Divanı'nda, Şeyhülislam Bahâyî Efendi için yazılan beş kaside yer almaktadır. Hatta divandaki kasideler incelendiğinde en fazla kasidenin Bahâyî için yazıldığı görülür. Bahâyî maarif ehlinin maksudu, zamanının ferididir (K.26/5). fazilet dağının anka kuşu olarak övülen Bahâyî'nin terbiyesinin feyziyle serçe kartala dönüşür:

Ankâ-yı kûh-ı fazl Bahâyî Efendi kim
Günciş ki feyz-i terbiyeti şâhbâz ider (K.14/6)

4.35.5. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda yer alan 24.kaside Şeyhülislam Bahâyî Efendi'nin övgüsü münasebetiyle kaleme alınmıştır. Şair kasidenin başında, döneminde olan

bazı haksızlıklara temas ettikten sonra aşağıda yer alan beyitle şeyhülislamın övgüsüne geçer. Onun dergâhı şaire göre öyle mübarektir ki, Hz. Süleymân ve karınca⁵³ bu dergâhı öpse yeridir:

Mahdûm-ı arş-pâye Bahâyî Efendi kim
Dergâhı bûse-cây-ı Süleymân u mûr olur (K.24/8)

4.35.6.Nedîm-i Kadîm (ö.1671)

Döneminin meşhur şairi ve aynı zamanda bir şeyhülislam olan Bahâyî için kendi devrinde fazilet sahibi kimselerin başı olduğunu söyleyerek över:

Vahîd-i dehr Bahâyî Efendi kim el-Hak
Odur zemânede erbâb-ı fazla sadr-ı sudûr (K.3/17)

4.35.7.Neşâtî (ö.1674)

Bu dönemin önemli şairlerinden Neşâtî, şeyhülislam için iki kaside yazmıştır. Bu kasidelerin nesib kısımlarından sonra Bahâyî'nin övgüsüne geçerek şairliğini över. 38 beyitlik ilk kasidede Bahâyî için “gönül ehlinin başı” ve “sühan-perver”, yani “güzel söz söylemesini bilen” ifadelerini kullanır. Bu sözler sayesinde bulunduğu makamı, verdiği isabetli fetva ve hükümlerle çok güzel idare eder ve yönetir (K.13/13). Diğeri ise 14.kasidedir ve şair onu zamanının en düzgün söz söyleyeni olarak metheder. Şair, övgüde öyle ileri gider ki, bu sözler vahyi bile süsleyecek belagattedir:

Sühan-ârâ-yı zamân ya'ni Bahâyî ki odur
Şimdi i'câz-ı belâgatla olan vahy-i tırâz (K.14/10)

⁵³ Hz. Süleyman-karınca kıssası hakkında bkz. Zavotçu 2006:484

4.35.8. Vişne-zâde İzzeti (ö.1681)

İzzetî Divanı'nın ilk kasidesi Bahâyî Efendi'ye ithaf edilmiştir. İzzetî, 34 beyitlik bu kasidenin bir beytinde şeyhülislamın ismini anar. Beyit şudur:

Felek-cenâb-ı Bahâyî Efendi kim oldır
Güzîde müftî-i vâlâ-nijâd-ı sadr-ı sudûr (K.1/19)

4.35.9. Kelîm (ö.1686)

17.yüzyıl şairlerinden Kelîm, aynı zamanda bir şeyhülislam olan şair Bahâyî için vefatı sonrasında bir mersiye kaleme almıştır. Bu mersiyede ismi bir defa geçer (Trk.b.II/25). H.1055/M.1646'da Rumeli Kazaskeri olması münasebetiyle de bir tarih beyti bulunmaktadır:

Didi târîhin Kelîm-i nükte-ver ol şevk ile
Dâd-ı cûd ile Bahâyî Sadr-ı Rûma saldı fer (T.2/15)

4.36. NEF'Î (ö.1635)

Asıl adı Ömer olan şairin doğum yeri Erzurum Pasinler'in Hasankale'sidir. İyi derecede Farsça bilen şairin bu eğitimi nerede aldığı bilinmemektedir. İlk mahlası “zarara mensup” anlamında “Darrî” iken, Gelibolulu Âlî'nin tavsiyesiyle “fayda ve menfaate mensup” anlamında Nef'î'ye çevrilmiştir. Sarayda maden ve cizye mukâtaacılığı yapar. Dört ayrı padişahın saltanatlarına şahit olan Nef'î, onların iltifatlarına da nail olur. Şairin şöhreti, IV. Murad zamanında zirvededir. Padişah, Nef'î'nin övgü ve yergilerinden hoşlanmakta ve meclislerinde bulundurmaktadır. Ancak bir gün padişah, yağmurlu bir günde şairin Sihâm-ı Kazâ'sını okurken, yakınında bir yere yıldırım düşünce elindeki şiir mecmuasını yırtarak Nef'î'den bir daha hiciv yazmaması için söz alır. Bu sözünde durmaması onun canına mal olacaktır. Sultan IV. Murad'ın onu denize atarak idam ettirdiği söylenmektedir.

Nefî, Türk edebiyatında kasideciliği ve hicivleriyle bilinir. Kasidelerinde kullandığı konular, ifade tarzı ve üslûbuyla başlıbaşına bir tarz olmuş, hem kendi döneminde, hem de kendinden sonra gelen pek çok şaire örnek olmuştur. Sebki Hindî'nin ilk olarak görülmeye başladığı şairlerden biri olan Nefî, Bâki tarzını daha farklı ve orijinal bir yere taşımayı başarmıştır. Doğu klasikleri, İran edebiyatı ve bu edebiyatın edebî şahsiyetlerini yakından takip eder. Şiirlerinde kendisinden bahsetmesi bakımından Nefî, Arap şairi Mütenebbî'nin üslûbuna yakındır. Sanatının ilk yıllarında Hâfız, Enveri ve Muhteşem-i Kâşânî gibi Sebki İraki şairlerini rehber edinen şair, daha sonra Örfî, Enverî ve Hâkânî gibi Sebki Hindi şairlerinin tesirinde kalır. Nefî az yazan bir şair olmasına rağmen, yazdıklarında mükemmeliyete ulaşabilmiş bir şairdir. *Türkçe ve Farsça Divan*'ı ile *Sihâm-ı Kazâ* adlı bir hiciv mecmuası bulunmaktadır (Akkuş 1991:II,3,4,8; Bilkan 2006:266; (Şentürk, A. Kartal 2006:372,373).

4.36.1. Selânikli Es'ad Efendi (ö.1633)

Aşağıda geçen beyitten, Es'ad'ın, Nefî'yi "üstat" bir şair olarak gördüğü anlaşılmaktadır:

Geşt-i deşt-i sühan ittikçe hazar kıl Es'ad
Nefî-i efî zebân u sühan-ârâ vardır (G.34/5)

4.36.2. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî, döneminin güçlü şairlerinden Nefî'yi övücü ifadelerde bulunur. Yeni ay, parmağa benzeyen şekliyle gökyüzünden Nefî'ye işaret ederek onun üstünlüğünü göstermektedir:

Cenâb-ı Hazret-i Nefî Efendi-zâde kim hilâl-i nev
Felekden gösterür barmakla ehl-i nazma rüchânun (K.30/90)

4.36.3.Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

Ad verilerek yapılan hicivler çoğunlukla kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır ve bu kıt'aların en meşhur ikisi Şeyhülislam Yahyâ ile Nef'î'ye aittir (Coşkun 2007:109). Yahyâ'nın Nef'î için yazmış olduğu

Şimdi hayl-i sühan-verân içre
Nef'î mânendi var mı bir şâ`ir
Sözleri seb`a-i mu`allakadur
İmriu'l-Kays kendidür kâfir (T.22/1-2)

ince nükteli hiciv kıt'asına Nef'î cevap vermekte gecikmez.⁵⁴

4.36.4. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm Divanı'nda bir beyitte Nef'î'nin adı geçer. Şair Nef'î'nin ruhundan haber aldığını ve Nef'î'nin kendisine eğer âşık ise sevgilinin güzelliğine sessizce bakmasını söylediğini ifade eder.

Rûh-ı Nef'îden Fehîm aldum haber dedi eger
Âşık isen el-hazer hüsnine hâmûş it nazar (Tazmin: 7/3)

4.36.5. Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi, ö.1648)

17.yüzyıl şairi Âlî'ye göre Nef'î söz alanında adeta bir peygamber gibidir (K.10/20). Bir başka kaside beytinde ise onun talebesi olup arkasından gittiğini, bundan dolayı da söz sahasında Horasan'ın sözü sırma gibi işleyen üstatlarına üstün olduğu iddiasındadır:

⁵⁴ Nef'î'nin cevabı için bkz. İmrü'l-Kays maddesi.

Ben ol şâkird-i hâs-ı Nef'î-i mu'ciz-dem-i Rûmem
Ki sözde gâlibim üstâd-ı zerdûz-ı Horasâne (K.2/112)

4.36.6. Cevrî (ö.1654)

Cevrî, Nef'î'den etkilenmiş bir şair olmasına rağmen (Ayan 1981:46) divanında Nef'î'nin ismi sadece bir yerde geçer. Bir kaside şairi olarak Nef'î, şairin gazeline geçen bu beyitte söz sahibi olmasıyla yüceltilir. Beyit mealen “*veya söz sahibi Nef'î'nin meclisine varıp, samimi kulluğa girişi arz etsin.*” şeklindedir:

Ya varup Nef'î-i sâhib-sühanün meclisine
Arz ihlâs-ı 'ubûdiyete 'ünvân itsün (G.184 /6)

4.36.7. Şehrî (ö.1660)

Şehrî, kendisine hocalık yapmış ve yetişmesinde çok büyük emeği geçmiş (Demirel 1999:464) Nef'î'den bahsederken bir kıyas yaparak Nef'î ile boy ölçüşür. Şair Gürcü Mehmed Paşa'yı methettiği bir kasidesinde kendisini överek taze sözler söyleyen bir şair olarak nitelerken, bu vaziyetiyle Nef'î'nin kendisini kıskanarak, şairi besleyen ilham dadısına hakkını teslim edeceğini ifade eder:

Medh-i zâtunda ben ol şâ'ir-i nev-nutkam ki
Görse mu'cizterî-i şî'rümi Nef'î-i za'îm
Bikr-i endîşesin âgûş-ı beyânından alup
Şerm ile dâye-i ilhâma iderdi teslîm (K.7/22-23)

4.36.8. Vecdî (ö.1660)

Vecdî, Nef'î ile beraber Bâkî'yi de zikrederek bu şairlerle kendini eşdeğer görür. Bâkî ve Nef'î'nin artık yâdedilmediğini, çünkü kendisinin onların yerini doldurduğunu düşünmektedir:

N'ola Bâkî vü Nef'î gitdügin yâd itmese yârân
Zarûret mi çekerler taze şî're Vecdî sağ olsun (G.52/5)

4.36.9. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Hem ses, hem de muhteva olarak Nef'î'yi taklit eden Vecîhî, daha çok gazel sahasında başarı göstermiştir. Gazellerinde kendisini sıkça öven (Aslantaş 1994:23,26) Vecîhî, aşağıdaki gazel beytinde de bunu yaparak Nef'î ile aynı sözleri söylediğini ifade eder:

Eylemez tûtî-i endîšem şeker-hâyî-i medh
Gerçi bu vâdîde Nef'î hem-zebânumdur benüm (G.135/9)

4.36.10. Nâilî (ö.1666)

Şair, divanının gazeller kısmında “Sultânü’ş-şu’arâ” olarak nitelediği Nef'î için bir müzeyyel gazel kaleme almıştır. On iki beyitlik bu gazelde bir beyitte Nef'î'yi ismiyle anar. Klasik edebiyatta şair, aynı zamanda bir “sâhir”dir. Şiirleri karşısındakileri etkisi altına alır ve büyüler. Nef'î'nin sözleri de öylesine büyüleyici ve tesirlidir ki, adeta bir sihirbaza benzer. Vahye mazhar olmak sadece peygamberlere mahsustur, fakat klasik edebiyat şairi, sözlerinin gayb âleminden ilham yoluyla elde edilmiş olduğunu düşündüğünden, sözlerini adeta bir vahye benzetir:

Vahy-perdâz-ı sühan Nef'î-i sâhir ki olur
Her sözü âyet-i mu'ciz gibi dilhâh bize (G.303/8)

4.36.11. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, çağdaşı olan Nef'î'yi, divanında altı kez söz konusu eder (K.9/31, K.10/41, K.11/36, K.13/32, K.22/9, G.70/5). Şairin bu beyitlerde ağırlıklı olarak kendisini Nef'î'den üstün gördüğü fark edilmektedir. Şairi “Nef'î-iyi sühan-ârâ”

(K.22/9), rûh-ı pâk-i Nef'î-yi sühan-dân" (K.13/32) olarak öven Neşâtî, kasidelerinin fahriye kısmında şairden kelamıyla daha üstün olduğunu söyler. Nef'î onun söz kılıcının cevherini görmüş olsa kesinlikle şiir davaSına elini bile sürmez (K.10/41), kasidelerinin tarzını görmüş olsa mutlaka hayran olur (K.11/36), "kilk-i sihr-sâzi"ıma, yani sihirli kalemime insaf gözüyle baksalar Nef'î'ye söz kalmaz (G.70/5) diyerek sanatının gücünü metheder. Bu beyitlerden biri şudur:

Benüm kim her sözüüm bir câm-ı pür-sahbâ-yı ma'nâdur
N'ola mest itse rûh-ı pâk-i Nef'î-yi sühan-dânı (K.13/32)

4.36.12. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Behcetî, 17.yüzyılın meşhur kaside ve hiciv şairi Nef'î'nin tesirinde kalmıştır. Kasidelerindeki üslûp ve ifade özellikleri yer yer Nef'î'yi hatırlatan şair, Nef'î'nin izinden gittiğini kendisi de ifade etmektedir (Ölmez 1996:207). "Nef'î'yem, kaside yazmaya niyet etsem, Allah'ın emri bana nazım düğümünü çözmeyi kolaylaştırır." diyerek kaside alanında Nef'î'ye olan hayranlığını dile getirir (K.18/62). "Nef'î'nin izinden gidip uzun süre beğenilsem buna şaşılmaz. Çünkü onun taze şiirleri de benim şiirlerime benzer" diyen Behcetî, Nef'î'nin izinden gitmek suretiyle şiir alanında kalıcı olacağına inanırken, diğer taraftan Nef'î'nin şiirlerinin de kendi şiirlerine benzediğini iddia ederek adeta onu aştığını düşünür (K.14/45). Kaside ve methiye alanında iddialı olan Behcetî, kendisine Nef'î'yi örnek alarak dönemin padişahına kasideler yazmış, ancak umduğunu bulamayınca da padişaha sitemini aşağıdaki beyitlerle ulaştırmak istemiştir:

Eger Nef'î'den a'lâ vü metîn olmazsa güftârum
Kalem vaz' itmeyem bir dahî bâg-ı nazm-ı imlâya (K.11/46)

4.36.13. Adnî Receb Dede (ö.1684)

17.yüzyılın mevlevî şairlerinden Adnî, divanında Osmanlı şairlerinden Nef'î ve Fehîm'i zikreder. Maksadı onlardan daha üstün olduğunu ifade etmektir:

Milket-i Rûm-ı beyânun Hüsrev-âyîni benem
Tarzımun meftûnı Nef'î vü Fehîm olmak gerek (K. 28/38)

4.36.14. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı'nda büyük kaside şairi Nef'î, bir kez geçmektedir. Bir gazelinde zikrettiği bu beyitte Yârî, “klâsik şiirimizde oldukça önem arz eden “söz”ün nasıl olması gerektiğini dile getirir” (Karayazı 2012).

Sühan oldur ki be-kavl-i dil-i pâk-i Nef'î
Ola makbûl-i dil-i nâdire-sencân-ı cihân (G. 527/7)

4.36.15. Nazîf (ö.1693)

Asıl adı Mehmed Nazîf olan Tırhalalı (Darıcık 2006:8) şair Nazîf, her kasidesinin Hz. Peygamber'e yazılmış bir na'toldüğünü ifade ederken, kendini bu vadide Nef'î ve Bâkî'den üstün görür:

Ne Nef'î'yem ne Bâkî her kasîdem na't-i Ahmed'dir
Dimem mir'at-i nazm midhât-i sultân göstereşün (K.2/36)

4.36.16. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

İstanbul Nâzım, divanında Nef'î'den “meşhûr-ı cihân-ı şu'arâ” (K.6/52) ve “mu'ciz-gû” bir şair olarak över. Sadrazam Ali Paşa için yazdığı bir kasidede şair, kendisini bütün âlemin parmakla gösterdiği bir şair olarak överken, sözlerinin Nef'î'nin ruhunu şâd ettiğini düşünür (K.10/37). Nâzım, Nef'î'nin yolundan gittiğini şu beytiyle ifade eder:

Benüm ol peyrev-i Nef'î-i mu'ciz-gû ki yektâdur
Sühanda her hünerde gerçi ol tutmuşdu meydânı (K.14/50)

4.36.17. Kâşif (ö.1699)

Kaside şairi Nef'î, Kâşif Divanı'nda yine bu özelliğine telmihte bulunarak anılır:

Hâkde Nef'î-i kasîde-şi'âr
Reşkden dâ'im ola hacletkâr (Mes.10/53)

4.36.18. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî, Râmî Mehmed Paşa'yı övdüğü bir kasidede, paşanın vasıflarının tabirine Nef'î'nin rûhunun bile gönül vermesini arzu eder:

Rûh-ı Nef'î dahi ta'bîrüne meftûn olsun
Eyleyem şöyle senün vafsunı bir bir terkîm (Med.8/23)

4.36.19. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Sırrî, bir kasidesinde zamanın paşalarından Sadrazam Hüseyin Paşa'ya seslenerek İlyas Paşa'nın Nef'î'yi ihsanlarıyla ihya ettiği gibi aynı ihsanların kendisine de yapılmasını talep ederek ihtiyaçlarına Hızır misali koşmasını ister (K.15/29). Aşağıdaki beyitte ise şair, Nef'î'yi kendisine üstat kabul ettiğini söylerken, aynı zamanda kendisini ondan üstün görür:

Bu tarh-ı bî-bedeli germ-i şevk olup diyicek
Olurdu tab'uma şâkird Nef'î-i üstâd (K.7/71)

4.36.20. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit, divanındaki bir beyitte bir yandan Nefî'yi mucizevî sözler söyleyen bir şair olarak överken, diğer taraftan bu sözlerin adeta kendi ağzından söylenmiş sözler olduğunu söyleyerek kendisini Nefî'yle özdeşleştirir:

Sanki bu beyt-i dil-ârâyı benüm agzumdan
Söylemiş Nefî-yi şîrîn-suhen-i mu'ciz-dem (K.17/50)

4.36.21. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

“Der-Medh-i Hazreti Salih Paşa” başlıklı bir kasidede Zuhûrî, Nefî'yi “nâdire-senc”, yani eşi benzeri az olan sözler söyleyen bir şair olarak över:

Nefî-i nâdire-sencün n'ola bu beytin eger
Görinür medhine çesbân ider isem takrîr (K.9/23)

4.36.22. Kâmî (ö.1724)

Kâmî, Mustafa Paşa için yazdığını belirttiği bir kasidesinde Nefî'den üstat bir şair olarak bahseder:

Vâsıfları hakkında dimiş Nefî-yi üstâd
Kim her biri sencîde fülân ibn-i fülândur (K.23/22)

4.37. HABİBÎ (ö.1644)

Bosnalıdır. Gençliğinin ilk dönemlerinde İstanbul'a gelmiş ve mevlevî tarikatine intisap etmiştir. Mürettep Divan'ı vardır (Çapan 2005:151).

4.37.1.Hevâyî (ö.1710/15)

Şairin zemmedip hafife aldığı bir şairdir:
 Yârân-ı safâ gelmede dükkân-çemize
 Bengîleri her gün dizilir hân-çemize
 Halt olduğun eş'âr-ı Habîbî anlar
 Bir kere bakan Hevâyî Divan-çemize (R.5)

4.38. RİYÂZÎ (ö.1644)

Birgili Mustafa Efendi'nin oğlu olan şairin asıl adı Mehmed'dir. Şeyhülislam Abdülkadir Efendi'den mülazım ve müderris olur. Üsküdar Valide medresesinde, Yenişehir, Halep, Şam ve Mısır Kadılıkları yaptığı vazifeler arasındadır. Döneminin büyük şairlerindedir. Divan'ı, Tezkiretü's-Şuarâ'sı, Düstûru'l-Amel ve Sâkî-nâme'si vardır (Çapan 2005:201). Bâkî ile aynı şiir meclislerinde bulunan şair, Bâkî'nin izinden gittiğini şiirlerinde vurgular. Şiirlerinde genellikle beşerî aşkı işleyen şairin gazelleri âşıkâne ve rindânedir. Bununla beraber şairin dinî ve hikemî şiirleri de vardır (Bilkan 2006:258,259).

4.38.1.Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Riyâzî, tahminlere göre Şam kadılığı sırasında Râmî ile tanışmıştır. Râmî, Riyâzî'ye toplam 43 beyitlik bir kaside yazmıştır (Erdağı 1998:44). Bir kasidede ise Şeyhülislam Yahyâ, Hâletî ve Nef'î'yi övdükten sonra bad-ı sabaya seslenerek, Riyâzî'nin fazilet bahçelerini gezinti yeri yapmasını tavsiye eder. "Riyâzî" ve "riyâz" kelimelerini kullanarak kelime oyunu yapar (K.23/99), (Kavukçu 200:108). Râmî bir başka beyitte Riyâzî Efendi'yi dünyada bir eşi olmayan Güneş'e benzeterek şahsını yüceltir:

Ferîd-i dehr Riyâzî Efendi kim hurşîd
 Zemîni kadrine olmaz felekde hem-sâye (K.18/18)

4.38.2. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî, dönemin tezkire sahibi şairlerinden Riyâzî (ö.1644) için kaleme aldığı kasidesinde, şairi zamanının Örfî'si olarak görür:

'Urfî-i rûzgâr-ı Riyâzî Efendi kim
Mümtâzdur vücûd-u gürûh-ı kibârdur (K.21/21)

4.38.3. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, Riyâzî'yi "ser-erbâb-ı dil", yani gönül ehlinin başı olarak över:

Ser-erbâb-ı dil ya'ni Riyâzî-zâde kim dâ'im
Ulüvv-ü zâtı revnak-bahş-ı mesnedgâh-ı irfândur (K.27/16)

4.38.4. Taybî Mehmed Çelebi (ö.1679)

Asıl adı Mehmed olan İstanbullu şair (Bulan 1995:XIV) Taybî, Riyâzî'yle kendisini mukayese ederek Riyâzî'nin benzersiz şiirleri bulunduğunu, ama bunun yanında kendi ifade ve nüktelerinin bambaşka bir vadede olduğunu söyleyerek övünür (Kt.1/1).

4.38.5. Nakşî İbrahim (ö.1702)

Nakşî İbrahim, Riyâzî'nin bir beytini tazmin ettiğini haber verirken, bir yandan da kendisini üstat bir şair olarak gördüğünü söylemektedir:

Bu beyti Riyâzî gibi üstâd-ı cihânun
Tahrîr olunub medh ile tazmîne sezâdur (G.37/2)

4.39. ŞEYHÜLİSLAM YAHYÂ (ö.1644)

Devrinin önemli isimlerinden olan Yahyâ, kişiliği ve yeteneği ile Osmanlı uleması arasında seçkin bir yere sahiptir. Şeyhülislam Zekeriya Efendi'nin oğludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Mâlûl-zâde'den mülâzım olur. Müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık görevlerinde bulunur. IV. Murad'la Edirne, Revan ve Bağdat seferlerinde bulunur. Uzun bir ömür sürmüştür.

Şairin en önemli eseri Divan'ıdır. Gazel alanında başarılı şiirleri vardır. Bununla ilgili 18.yüzyıl şairi Nedîm “Nef’î vâdî-i kasâidde sühan-perdazdur / Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi” diyerek onun gazeldeki başarısını takdir eder. Şiirlerinde işlediği en yaygın tema aşk ve rintlîktir. Şeyhülislam olmasına rağmen şiirlerinde tasavvufî veya dini temalara pek rastlanmaz. Bâkî’yi takip eden bir şair olmakla beraber, taklit seviyesinde kalmayarak üslûbuna kendi şahsiyetini yansıtmış bir şairdir (Bilkan 2006:256,257; İpekten, M. İsen vd 1988:533).

4.39.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

Şair Şeyhülislam Yahyâ Efendi ile münasebetlerinin iyi olduğu, hakkında yazdığı kasidelerden anlaşılan Kaf-zâde, Yahyâ Efendi için yazdığı kasidesinde şeyhülislamı “mesih nefesli” olarak niteler (K.11/25). Onun saltanatına itimat edilir (K.10/20). “Gönül” redifli gazelinde gönül, Yahyâ'nın kanlı gözyaşları gibi coşkuyla akmaktadır (G.87/7). Divanındaki “gül” redifli bir kasidede Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin meşrebinin hoşluğu karşısında gül özür dileme konumundadır:

Cenâb-ı Hazret-i Yahyâ Efendi kim dâyim
Safâ-yı meşreb-i tab'ından i'tizârda gül (K.9/8)

4.39.2. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Şeyhülislam Yahyâ için yazılan bu kasidede Rızâyî şeyhülislamı, varlığının din ve dünya için Allah'ın bir ihsanı olduğunu ifade ederek över (K.20/23). Kime

yazıldığı belli olmayan, fakat muhtemelen isminin iki yerde övülerek bahsedilmesinde Şeyhülislam Yahyâ için yazılmış olabileceği anlaşılan bir kasidesinde ise şair iki beytinde Yahyâ Efendi'yi anar. O, varlığıyla kerem kaynağıdır ve avuçları da cömertlik denizine benzer (K.25/8). İkinci beyitte ise Yahyâ Peygamber'in de ismine telmihte bulunularak kullanılmıştır. Hz. İsa'nın mucize göstererek ölüleri diriltmesi gibi, onun şiiri de ölmüş gönüllere hayat bahş eder. Garip olan ise bunun Hz. İsa'da değil, Hz. İsa ile aynı dönemde yaşamış olan Hz. Yahyâ'da görünmesidir. Şair bu ifadeleriyle Şeyhülislam Yahyâ'yı mübalağalı bir şekilde över:

Hayat-bahş dil-i efsürde-gân olur şi'ri
Garîb kim ola Yahyâ'da mu'ciz-i 'Îsâ (K.25/9)

4.39.3. Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Şeyhî Mehmed Efendi, divanında Yahyâ'yı devlet adamlığı yönüyle metheder:

Hazret-i Yahyâ Efendi kim zamân-ı devleti
Hacc-ı ekber 'îdidir raks-ı demâdem devridir (K.10/12)

4.39.4. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

17.yüzyılın hamse sahibi şairlerinden Atâyî, divanını Yahyâ Efendi'ye ithaf etmiştir. Divanında yer yer Yahyâ'nın etkileri göze çarpan Atâyî, onun için dört kaside yazmış ve iki gazelini de tahmis etmiştir (Karaköse 1994:12,330). Ayrıca şairin iki beytini tazmin etmiş ve bunu daha sonra gelen beyitlerden birisinde ifade etmiştir (Tazmin dü beyt-i Yahyâ.71/3). Şeyhülislam Yahyâ'nın isminin geçtiği bir diğer beyit de şu şekildedir:

Târîh ola bu tîr-i du'âmuz yâ'sız
Yahyâ'ya vire hayât-ı sermed Allah (T.21/3)

4.39.5. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Şeyhülislam olduktan sonra Râmî, Yahyâ Efendi için 87 beyitlik uzun bir kaside yazmış ve bu kasideye divanında yer vermiştir. Ayrıca divanın yine kasideler kısmında, farklı yerlerde de ismini sitayişle yâdeder. Şeyhülislam “kubbetü’l-islâm”, yani islamın kubbesi, sadrazamlığın yüce makamının başı ve yedi iklimin halledilmesi zor olan meselelerinin de müftüsü olarak nitelenir (K.13/40-41). Şaire göre Allah, şeyhülislamı takva⁵⁵ sahibi kılarak ona ikram etmiştir:

Cenâb-ı Hazret-i Yahyâ Efendi kim Hudâ zâtın
Mükerrem eylemiş takvâyla sadrında Nu’ mânun (K.28/68)

4.39.6. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa Divanı’nda 16 kaside bulunmaktadır. Bu kasidelerin sonuncusu Şeyhülislam Yahyâ içindir. Şair, Yahyâ Efendi’yi can bahşeden nefesiyle Mesih’e benzeter. Burada Hz. İsa’nın, nefesiyle ölüleri diriltme mucizesine de telmih yapılmıştır:

Ya’ni kim Hazret-i Yahyâ-yı Mesihâ-enfâs
Dem-i cân-bahşı olur ‘âleme mu’ciz-peymâ (K.6/11)

4.39.7. Sabrî-i Şâkir (ö.1645)

Sabrî Mehmed Şerif’le aynı kişi olan, fakat 1879 yılında basılan divanı “Divan-ı Sabrî-i Şâkir” adıyla basılan eserden dolayı iki farklı şair gibi olmuş, fakat bu karışıklık Nâmık Kemâl’in, şairin bir beytinde “Sabri-i şâkir” ifadesine dayanarak şairin adını “Sabri-i Şâkir” olarak zikretmesiyle o tarihten sonra bu ünvanla anılmaya başlamıştır (Kasır 1990:15,16). Divanı bu iki farklı adla iki kişi çalışmış olup, bu

⁵⁵ Takva: Allah’tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma. Bkz. Devellioğlu:1028.

çalışmaların ikisi de incelenmiş, bulunan veriler ayrı olarak ele alınmıştır. Sabri Mehmed, kişiliğinden ve şiirlerinden etkilendiği Yahyâ Efendi için üç kaside yazmıştır. Bu kasidelerden birinde ismi yer alırken (K.3/16), hemen sonrasında gelen bir kasidede de Yahyâ Efendi'den yine övgü dolu ifadelerle bahseder. Şeyhülislamı menkıbeleriyle Mesih'e, hikmetli konuşmalarıyla da Hz. Musa'ya benzetir (K.4/28) ve bu kasidede Yahyâ'nın üstün vasıflarını över:

Sütûde-menkıbe Yahyâ Efendi kim anun
Bülend-nâme-i âfâka vasfı 'unvandır (K.5/34)

4.39.8. Sehmî (ö.1645)

17.yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Bursalı şairlerden Sehmî, dönemin şeyhülislam şairlerinden olan Yahyâ Efendi'nin devrini adaletli bir dönem olarak niteler ve bunun hüner ehline kutlu bir bayram olduğunu ifade eder (K.17/6). Döneminin ileri gelenlerinden Yahyâ Efendi'yi, cihanın kendisine yöneldiği bir kişi olarak över:

Ser-âmed Hazret-i Yahyâ Efendi kim cenâbıdur
Cihânun kıble-i hâcet-revâ-yı çihre-i kârı K.11/10

4.39.9. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Şeyhülislam Yahyâ'nın vefatının ardından, yerine Allâme Ebû Said Efendi'nin geçmesi münasebetiyle (Özgen 2007:231) Fehîm, aşağıdaki beyti kaleme alır:

Sadr-ı fetvâyı müşerref eyledi zilhiccede
İtdi rûz-i mâtem-i Yahyâyı âsârıyla 'id (Kt.11/5)

4.39.10. Şeyhülislâm Bahâyî (ö.1653/54)

Bahâyî Divanı'nda iki yerde "Hazret-i Molla" ifadesi yer alır. Bu sıfat yaygın olarak Mevlânâ için kullanılmakla birlikte bu divanda Şeyhülislam

Yahyâ'yı nitelemektedir. “Ey sıkıntı çeken gönül, zulmün elinden kurtulmak ne vezirin dergâhından, ne de padişahın kendisinden olur. Yüzünü Hazreti Molla'nın eşiğine sür. Sana kurtuluş olursa ancak o dergâhtan olur” (Kt.2) mânâsında bir kıt'a yer alır. Kıt'anın son beytinde şair hem “kurtuluş”, hem de “şairlerin şiirlerinde kullandıkları ad” anlamına gelen “mahlas” kelimesini kullanır. Divanın sadece H1 nüshasında geçtiği söylenen (Uludağ 1992:105) “bu kıtadan sonra Yahyâ Efendi Hazretleri *Bahâyî* mahlasını yakîn bulmuşlardır” ifadesinden, Bahâyî'ye mahlasının Şeyhülislam Yahyâ tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın isminin yer aldığı bir sonraki beyit, bir müzeyyel gazelde geçer. “Gazel-i Müzeyyel Berây-ı Şeyhülislam” başlığını taşıyan bu nazımda şair “Ey Bahâyî, Hazreti Molla'nın kapısında toprak olup perişan olmadan yüzüne talih yolunun tozu bulaşmaz” demektedir:

Tokunmaz ey Bahâyî rûyuna gerd-i reh-i ikbâl
Derinde Hazret-i Mollânun ol kim hâk-sâr olmaz (G.14/7)

4.39.11. İlmî (ö.1655)

İlmî, Şeyhülislâm Yahyâ'nın şivesinin dünya yüzünde unutulmayacağını ve ilim ehlinin kadrini mutlaka bileceğini söyleyip kendisine inşâ, yani nesir yazmaktan kaçmaması gerektiğini söyler:

Ferâmûş olmasun 'âlemde 'İlmî şîve-iYahyâ
Bilür ehli ma'ârif kadrini inşâdan kaçma (G.118/9)

4.39.12. Seyyid Nakib-zâde Nîmetî (ö.1659)

Şeyhülislam şairlerden Yahyâ, şahsiyeti ve şairliğiyle etkili olmuş şahıslardandır. Bir dönem Bursa'da da görev yapmış olan (Gülen 2007:23) Yahyâ Efendi ile Ni'metî'nin münâsebetleri olduğu düşünülebilir. “Devri” redifli gazeline nazire yazan Ni'metî, burada şeyhülislamı “cenâb-ı şeyhülislam” (G.140/8), “re'is-i ehl-i dil”, yani gönül ehlinin reisi ve “üstâd- küll”, yani bütün halleriyle bir üstat

olarak över. Onun döneminde sabah ve akşam insanlara kadir gecesi ve bayram gibidir:

Re'is-i ehl-i dil üstâd-ı kül Yahyâ Efendi kim
Olur 'ıyd ü kadir halka anun subh u mesâ devri (G.140/9)

4.39.13. Cem'î (ö.1070/1660)

Cem'î, divanında ikisi kaside, biri de gazel beyti olmak üzere üç beyitte şair ve şeyhülislam olan Yahyâ'dan bahseder. O, âlimlerin sultanı, fazilet sahiplerinin en âdilidir (K.8/13). Saadet bahçesinde ağacının her zaman yeşil kalması, yani ömrünün uzun olması için dua eder (K.8/35). Onun lütfu en ufak bir damlayı bile coşkun bir deniz yapar:

Hazret-i üstâd-ı kül Yahyâ Efendi kim anun
Lutfi ednâ katreyi bir külzüm-i zehhâr ider (G.23/7)

4.39.14. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Divanı'nda hem şair, aynı zamanda şeyhülislam olan Yahyâ Efendi için yazılan bir kaside yer alır. Divanının tamamı incelendiğinde bir gazel, bir de kaside beytinde ismiyle anılan şairden Tıflî övücü ve mübalağalı ifadelerle bahseder. Hak sözler söyleyen Yahyâ Efendi'nin hayallerinin toprağı bile dua edenlerin kiblesi gibidir (G.16/6). Bir diğer beyitte de Şeyhülislam zamanının müftüsü olarak övülürken, şiirleriyle de eyvan ve keyvanı süslediğini belirtir:⁵⁶

Müfti-i devr-i zamân Yahyâ Efendi kim yine
Nazmını ârâyiş-i eyvân u keyvân eyledi (K.10/7)

⁵⁶ Eyvan: 1- büyük sofa, divanhane, salon. 2. kemerli yüksek bina, oturacak yüksek yer, köşk. 3. çardak. Keyvân: Satürn gezegeni. (Bkz. Devellioğlu 1995:244).

4.39.15. Nâilî (ö.1666)

Nâilî, on üç yıl kadar şeyhülislamlık etmiş ve döneminde herkes tarafından sevilerek saygı görmüş (İpekten 1997:34) Yahyâ Efendi'ye divanında dört yerde rastlanır. Bu büyük şair ve aynı zamanda şeyhülislam olan Yahyâ Efendi'den övgü ve muhabbetle bahseden Nâilî, onun şefkat güneşinin feyzinden istifade eden dikenin inci, dikenliğin de gül bahçesine döneceğini ifade eder (G.230/8). Gazeller kısmında Yahyâ Efendi için yazılmış olan bir müzeyyel gazel mevcuttur ve sadece "Şeyhülislam" ifadesiyle gazelde geçen şairin lütufları nisan yağmuruna teşbih edilir. İnci, onun nisan yağmuruna benzeyen konuşmalarıyla olur (G.190/6). Nâilî, Yahyâ Efendi için divanında iki kaside kaleme almıştır. "Gönül ehlinin padişahı" olarak övülen şeyhülislamı (K.34/13) Nâilî diğer kasidede ise, bir saz ve söz toplantısını ele alır ve Yahyâ Efendi'nin şairliğini göz önünde tutarak (İpekten 1997:42) ondan bahseder. Aşağıdaki beyitte şeyhülislamı İranlı müfessir Fahreddin Râzî'nin (ö.1209) menkıbelerinin nakledicisi olarak överken, kasidenin bütününe bakıldığında kendi şairliğini Yahyâ Efendi'yle karşılaştırır ve kendine rakip olarak görür:

Edîb-i Fahr-ı Râzî-menkıbet Yahyâ Efendi kim

Vücûdu âyet-i kübrâ-yı rahmetdir enâm üzre (K.23/15)

4.40. SABRÎ-İ ŞÂKİR (ö.1645)

17.yüzyılın seçkin kaside yazarlarından biri de Sabrî'dir. İlmî-zâde Muhammed Çelebi namıyla anılır. Edirnelidir. Kültürlü bir çevrede yetişmiş, kadılık ve müderrislik görevleri yapmıştır. Ne zaman İstanbul'a geldiği belli değildir. Başta Sultan IV. Murad olmak üzere pek çok devlet büyüğüne kasideler sunarak onların iltifatlarını kazanmıştır. Sabrî, kasidesinde Nef'î'nin izinden gitmiştir, fakat gazellerinde Yahyâ'nın yolundan gider (Kasır 1990:11-13; Gibb 1999:204).

4.40.1.Nef'î (ö.1635)

Nef'î, İlyas Paşa'ya yazdığı bir kasidede, Sabrî'nin Şeyhülislam Said Efendi'ye sunduğu bir kasideden bir mısra iktibası yapmak suretiyle bahseder:

Bihamdillâh zamânında be-kavl-i Sabrî-i Şâkir

“Girîbân-ı felek mehcûr-ı dest-i âh-ı şekvâdur” (K.47/32)

4.40.2.Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik'in takdir ettiği şâirlerden biri de Sabrî'dir. Divanında iki yerde adı geçer. Sabrî ile iyi bir diyalogu olduğu hissedilen Fâik Mahmud, şairin daha önce söylediği bir beyti kendisini henüz tanımadan onun için söylediğini iddia eder (K.2/13-14). Fâik, kendini Sabrî'ye benzeterek, onun kendi lisanından beyitler söylediğini ifade eder:

Dimiş zamân ile Sabrî benüm lisânumdan

Niyâz-gûne bu beyt-i cevâhir-efşânı (K.1/15)

4.40.3.Neşâtî (ö.1674)

Sabrî'nin bir gazeline tahmis yapan Neşâtî, şairin ismine bir kasidede yer verir. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa için yazılan bu kasidede şair, sadrazamı övmek için uygun bir mazmun ararken aklına Sabrî'nin bir beytinin geldiğini söyler. “*Bu beyit, Sabrî'nin aynı redifli gazelisten alınmıştır*” (Coşkun 2007:120).

Medhine şâyeste bir mazmun ararken hâtıra

Nazm-ı Sabrîden bu beyt-i pak-ma'nâdur gelen (K/18-17)

4.41. VİSÂLÎ (ö.1646)

Asıl adı Mehmed olup Niğdelidir. İstanbul'da öğrenim görür. Kadılık ve müftülük yapar. Kütahya müftülünden emekli olur ve burada vefat eder. Kıyâfet-nâme'si ve Kaside-i Bürde Şerhi, bilinen eserleridir (İpekten, M. İsen vd 1988:530).

4.41.1.Ereğlili Türâbî (ö.1622/23)

Özellikle tarih düşürmede ısrar etmiş bir şair olan (Okuyucu 2004:28) Türabî, divanının tarihler kısmında Visâlî için 11 tane tarih düşürmüştür. Bu durum Türabî ile Visâlî arasındaki yakınlığı da gösteren bir delildir (G.30/5). Şaire göre Visâlî bilgili bir zattır (T.194/1). Bir kahvehânesi olduğundan bahsetmektedir (T.195/1, T.196/5, T.197/5). Kâ'be'ye gidişini haber verir (T.198/1, T.198/5). Kurban Bayramına eriştiğini "Visâlî" kelimesinin tevriyeli kullanımıyla ifade eder (T.199/3). Defterdar oluşundan haber verir (T.199/7). Yaptırdığı bir kasrı için dua eder (T.200/1 (T.201/1, T.202/1, T.203/1, T.203/5, T.204/1, T.204/5). Edirne'ye gidip bir vazife almasına tarih düşürmüştür (T.205/1, T.205/5). Aşağıdaki beyitte de yine bir tevriyeli kullanım görmekteyiz:

Derd-i firâk u hasret ile câna yetdüm âh

Yârun Visâlî ile meger behremend ola (Kt-Nazm-Müf.18/2)

4.41.2.Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Nakib-zâde'nin, Visâlî ve Cevrî'yi takdir edip beğendiğini aşağıdaki gazel beytinde görürüz:

Vird-i zebânı Ni'meti-i zarun 'âkıbet

Cevrî gazelleriyle oldı Visâlî gazelleri (G.138/5)

4.42. FEHÎM-İ KADÎM (ö.1647)

Asıl ismi Mustafa Fehîm olan şair, önceleri *Dakîkî* mahlası ile yazarken, daha sonra mahlasını *Fehîm* olarak değiştirmiştir.⁵⁷ Henüz yirmili yaşlarındayken vefat eden Fehîm, kısacık ömrüne rağmen sanatıyla öne çıkmış, ismini 17. yüzyılın önde gelen şairleri arasına yazdırmayı başarmıştır. 1627’de doğup, 1647’de de ölmüş olduğu kabul edilmektedir. Ailesinden Arapça’yı ana dili olarak alan Fehîm’in, yaklaşık on yaşlarındayken Örfî Divanı’nı istinsah etmesinden ve yazdığı Farsça şiirlerinden Farsça’yı da bildiği tahmin edilebilir. Bir divan şairi olarak Fehîm’in en büyük hususiyeti, kendine mahsus bir üslûba sahip olmasıdır. “Divan şiirinde genellikle kalıplaşmış biçimde tasvir edilen çevre bile onun gazellerinde pitoresk tasvirler ve günlük vakalarla oldukça tabii bir şekilde yer alır. Bunda, sebki Hindî’nin yeni anlatım şekilleri ararken halk yaşayış ve söyleyişini şiire sokan ifade tarzının da tesiri vardır.”

Örfî’nin üslûbundan etkilenen ve genç yaşta vefat ettiği için tanınmış diğer şairler gibi kabiliyetini tam olarak geliştirme fırsatı bulamayan Fehîm’in Nailî, Neşâtî, Vecdî, Tıflî, Fasîh, Sürûrî, Nâbî, Cevrî, Nahîfî, Şeyh Gâlib, Nevres-i Kadîm, Enderunlu Vâsif, Namık Kemâl ve bütün Encümen-i Şuarâ şairlerini içine alan oldukça geniş bir etki alanına sahiptir. Özellikle "rûz u şeb" redifti na’tı, başta Neşâtî olmak üzere pek çok divan şairi tarafından da tanzir edilmiştir. Eserleri; *Divan*, *Şehrengîz*, *Bahr-ı Tavîl*, *Tercüme-i Letâif-i Kümmelîn*, *Durûb-ı Emsâl-ı Türkî*’dir (Üzgör 1995:295,296)

4.42.1. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, divanında üç beyitte Fehîm’den bahseder. Fehîm’in meşhur “rûz u şeb” redifli kasidesine nazire yazan Neşâtî, bu kasidede Fehîm’den bahseder. Fehîm’i sanatıyla takdir ettiği ve dikkate aldığı anlaşılan Neşâtî, bir na’tkasidesi olan bu şiirinde şairi, kalemiyle bir güneş olarak tasvir eder. Onun güneş olduğu yerde Neşâtî bir ay’dır ve gece-gündüz arkasından gittiğini itiraf eder. Fehîm’in sözleri

⁵⁷ Küçük 1988:91’den naklen Felek 2007:2.

öylesine hoştur ki; güneş ve ay onun şiirine gece ve gündüz mücevher saçar (K/2-27,28). Sultan IV. Murad için yazılan bir diğer kasidede Fehîm'le kendisini karşılaştırır. Nükteli sözler söyleyen Fehîm'in, kendi şiirlerini görmüş olsa kıskanacağını söyler:

Örfî-i mu'cize-perdâz-ı zamânem ki ider
Şi'rüme reşk ü hased nâdire-sencân Fehîm (K.9/29)

4.42.2. Adnî Receb Dede (ö.1684)

Adnî, yazdığı bir kasidenin fahriye beytinde Nef'î ve Fehîm'in tarzına gönül bağlayacağını söyler:

Milket-i Rûm-ı beyanun Hüsrev-âyîni benem
Tarzımun meftunı Nef'î vü Fehîm olmak gerek (K.28/38)

4.42.3. Nazîf (ö.1693)

Divanında yer alan na'tlarında, diğer nazım şekillerinde olduğundan daha başarılı olan (Darıcık 2006:11) Nazîf, na'tyazan Fehîm, Neşâtî ve Nazım'i takdir eder:

Habbezâ tarh-ı Fehîmâ vü Neşâtî vü Nazîm
Eylemişler na't-i sultân-ı muzaffer rûz u şeb (K.3/35)

4.42.4. Tıybî Mehmed Çelebi (ö.1679)

Kendisine 17. yüzyıl şairlerinden Fehîm ve Nâilî'yi örnek alan (Tak 1999:14) Tıybî, bir gazelinde Fehîm ve Şehrî tarzı şiir yazmakla övünür:

Tıybî Fehîm ü Şehrîyi yâd eyleyüp yine
Bu şi'r ile revânlarını hurrem eyledük (G.85/5)

4.42.5.Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

17.yüzyılın Bursalı şairlerinden ve aynı zamanda seyyidlerden olan Ni'metî (Gülen 2007:4), şiirlerinde çok defa ilim ehlinin kıymetinin bilinmediğinden, onlardan esirgenen sevgi ve saygının cahillere gösterilmesinden yakınır. Bunları veciz bir şekilde ifade ettiği “şikâyet-nâme”sinde 17. yüzyılın meşhur şairlerinden Fehîm-i Kadîm'i “anlayış bahçesinin bülbülü” olarak nitelememiştir:

Gör Fehîmi ne dir ki şimdi odur

'Andelib-i riyâz-ı iz'ânî (Şikâyetname.63)

4.42.6. Şehrî (ö.1660)

Şehrî, divanında Fehîm-i Kadîm'in ismini iki gazel beytinde anar. Bir müşterek gazelde Fehîm'in ismini anar ki, Fehîm'in de aynı vezin, redif ve kafiyede bir gazeli bulunmaktadır ve iki şair de mahlas beyitlerinde birbirlerinin isimlerini anmışlardır (Demirel 1999:464). Şehrî'nin bu müşterek gazelinde Fehîm ile yol arkadaşı olup birbirlerinin mahremi olduklarını söyler (G.3/6). İkinci beyitte ise İstanbul'da yeni tarz şiir söyleyenler içinde birlikte olduklarını söylerken, aynı zamanda Fehîm'in ölümüne de işaret etmektedir:

Şehrî el-hâsıl Fehîm idi o da oldu 'adîm

Tâze-gûyân-ı Sitânbûl'da benümle hem-cevâb (G.3/7)

4.43. BUDİNLİ (PEŞTELİ) HİSALÎ (ö.1651)

Osmanlı Müellifleri'ne göre Hisalî Peşte'de yetişmiş, Arap ve Fars edebiyatlarını iyi bilen bir Osmanlı şairidir. Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. 1652 senesinde Peşte'de vafat etmiştir (Ercan 2003:5).

4.43.1.Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

Kaf-zâde, yine bir 17.yüzyıl şairi olan Hisalî'nin vefatı dolayısıyla bir tarih düşürmüştür:

Bu gûne düşdi fevtine târîh
Fânî cihândan göçdi Hisalî (T.3/3)

4.44. MUÎN (ö.1652)

Selânik'te doğan şairin asıl adı Mehmed'dir. Gençliğinde İstanbul'a gelerek burada öğrenim gördü. Mülazım olduktan sonra bazı yerlerde kadılık vazifesi yaptı. Döneminin tanınmış şairlerindendir (İpekten, M. İsen vd 1988:301).

4.44.1. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî, Zahîr ve Muîn kelimelerini kıt'a beyitlerinde tevriyeli kullanarak edebî sanat yaparken, bir yandan da bu şairlere karşı üstünlük iddiasındadır:

Gevher-i kân-ı sa'âdetsin ta'accüb eylemem
Olsa yanunda eger lü'lü-yi güftârum hakîr
Ger Muîn ü ger zahîr olsan bana bahs itmege
Şi'r ü inşâda benümle ger Muîn ü ger Zahîr (Kt.37,91)

4.45. CEVRÎ (ö.1654)

İstanbulu olan Cevrî'nin asıl adı İbrahim'dir. XVI. yüzyılın sonlarında doğmuştur (H.1005/M.1595). Ailesi hakkında bilgi bulunmayan şairin babasının adı bile bilinmemektedir. Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğüne dair bilgiler mevcuttur. Kendisine meslek olarak hat sanatını seçmişti. Cevrî hattıyla yazılan eserler, devletin ileri gelenleri arasında makbul olmuştur. Kaynaklar, onun İsmail Rüsûhî Dede'nin sohbetlerine ve Mevlevî tekkelerindeki semalara devam ettiğini ve mevlevîlik tarikatına bağlı olduğunu söylemektedir. Devlet memuriyeti alıp almadığı münakaşa

konusu olan, fakat yazdığı kitaplardan geçimini sağlayan Cevrî, H.1065/M.1654'de İstanbul'da vefat eder.

Eserleri: *Divan*, *Selim-nâme* (Bitlisli Şükrî'nin M.1523'te yazdığı aynı adlı mesnevîyi M.1627'de yaşadığı dönemin diliyle tekrar nazmetmiştir), *Hilye-i Cihâr-ı Yâr-ı Güzîn*, *Hall-i Tahkikat*, *Aynü'l-Füyûz*, *Melhame*, *Nazm u Niyâz*, *Mu'ammâ Risalesi*, *Müfredât-ı Tıb Manzumesi*, *Beyân-ı A'dât-ı Sıfathâ-yı Nefs-i İnsânî* eserleri vardır.

Cevrî, çok yönlü bir şairdir. Şairlerden oluşan bir arkadaş grubu olan Cevrî, aynı zamanda mevlevî tekkelerinin, mûsiki meclislerinin, ilim ve edebiyat toplantılarının aranan bir kişisi olarak tarihe geçer. Şiirlerinde klasik edebiyatın geleneklerinden ayrılmadığı görülür. Divan şiirinin pek çok türünde başarılı örnekler vermiştir.

Divanında pek çok şairden ve eserden ismen bahseden Cevrî'nin adı, iki divanda anılır. Râmî Abdurrahman Çelebi'ye göre yâve-gû, yani saçma sapan sözler söyleyen birisidir. Vecdî ise şairi gönül sahibi bir şair olarak yadeder (Ayan 1981:4,5).

4.45.1. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Râmî, divanında Cevrî Çelebi'yi ağır hakaretlerle yerer:

Har-ı çingâne-sûret div-peyker yâve-gû Cevrî
Ki tezkîri-yle la'net kesb ider her uzvı şeytânun (K.30/125)

4.45.2. Vecdî (ö.1660)

Hayatı hakkında pek fazla bilgi olmayan Vecdî, iyi bir eğitim görmüş ve Divan-ı Hümayûn kaleminde "beylikçilik" kadar yükselmiş ve idam edilerek öldürülmüştür (ö.1660). Gazelleriyle tanınan şair, az eser vermiştir. Bir gazel

beytinde yine döneminin şairlerinden Cevrî'nin ismine rastlanır ve “benim şiirim beğenilmiş olursa (buna) şaşılmaz. (çünkü şiirlerim) gönül sahibi Cevrî'nin düşüncesi için kaynak yeri oldu.” diyerek şairi över:

N'ola makbûl ü pesendîde olursa şi'rüm
Nazar-ı Cevrî-i sâhib-dile mazhar düşdi (G.68/5)

4.46. İLMÎ (ö.1655)

Asıl adı İlmî Mustafa olan şair, IV. Murad, I. İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerini idrak etmiştir. 1642 yılında Şeyhülislam Yahyâ'nın emriyle İznik'te yapılan Süleymâniye Medresesi'ne müderris olarak atanmış olan şairin Şeyhülislam Yahyâ'ya sunduğu kasidelerden, onun ölümüne düştüğü tarihten şeyhülislamın ihsanlarına mazhar olduğu anlaşılmaktadır (Çetinkaya 2003:10).

4.46.1. Cem'î (ö.1660)

Cem'î, ne Örfî, ne de İlmî düşünce âleminde birer Hassân bile olsalar sözlerini anlayamayacaklarını düşünerek kendisini bu iki şairden üstün görür:

Örfî vü 'İlmî sözün anlayamaz isterse
Her biri 'âlem-i endişede Hassân olsun (K.9/25)

4.47. ÜMMÎ SİNAN (ö.1657)

Ümmî Sinan'ın doğum tarihiyle ilgili kesin bilgi yoktur. Babasının adının İbrahim olması dışında ailesiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ümmî Sinan'ın asıl adı Yusuf'tur. Şiirlerinde mahlas olarak hem Ümmî Sinan'ı, hem Sinan Ümmî'yi kullanmıştır. Şairin mahlasını her iki şekilde de kullanması, kaynaklarda farklı şekillerde yazılmasına ve anılmasına yol açmıştır. Tahsil hayatı hakkında pek bilgi mevcut olmayan Ümmî Sinan, döneminde geniş bir çevreyi etkisi altına almış, başta

Niyâzî-i Mısrî olmak üzere, Askerî, Matlaî, Muhammed Uşşâkî gibi mutasavvıf şairlerin Ümmî Sinan'ın halifesi olması, tanınıp sevilmesinde etkili olmuştur (Bilgin 2000:7-20).

4.47.1. Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)

17.yüzyılın mutasavvıf şairlerinden olan Ümmî Sinan, yaşadığı dönemde geniş bir çevreyi tesir altına almış, şöhreti diğer Anadolu şehirlerini de tutmuş olmalı ki, birçok Arap ve Rum (Anadolu) şehirlerini dolaşp çok şeyhler gören Niyâzî-i Mısrî'nin son durağı Elmalı olmuştur (Bilgin 2000:6,33). Şiirlerinde ona olan hayranlığını dile getirir. Divan tertibinde “gazeller” kısmında yer alan 4 kıt'adan ibaret olan bir şiirinde Ümmî Sinan'ın mürşid-i kâmil olduğunu, kalbe ait manevî hastalıklardan kurtardığını, irşat yolunu ehlinden usulüyle aldığını, ayet ve hadis sınırlarını anladığını ve gönlünün daima tevhitte olduğunu dile getirir. Niyâzî-i Mısrî'nin, şeyhi Ümmî Sinan'la Uşak'ta ilk karşılaşması esnasında şu beyitleri söylediği ifade edilir (Erdoğan 1998:15,147,275).

Ümmî Sinân'un hâk-i pâyine
Sürmeye yüzüm sultâna geldüm (G.118/6)

4.48. Nİ'METÎ (ö.1659)

Bursalı şairin asıl ismi Ni'metullah'tır. Nakib-zade Nimetullah Çelebi olarak bilinir. doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Hayatını Bursa'da geçirip yine burada vefata eden şair, muammaları ve tarihleri ile meşhurdur. Divan'ı ve Tuhfe-i Ni'metî isimli Farsça bir lugati bulunmaktadır (Gülen 2007:4-31).

4.48.1.Fâik Mahmud (ö.1715)

Divanında Fâik, şair Ni'metî'nin vefatına tarih düşürmüştür:

Fâik görünce fevtini târîhini didüm

Sîr-i simât-ı bezm-i ecel oldı Ni'meti (Mat.3)

4.49. ŞEHRÎ (ö.1660)

Malatya 'da doğan şairin asıl adı Ali'dir. İstanbl'a gelerek tahsilini burada yapmış ve Nef'î'nin talebesi olmuştur. Divan kâtipliği yapmış ve Gürcü Mehmed Paşa'ya da tezkireci olmuştur. Şairin şiirleri renkli ve lirik olup tek eseri Divan'ıdır (İpekten, M. İsen vd 1988:472; Demirel 2005:1,2).

4.49.1. Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Bir Sebki Hindî şairi olan Fehîm, sosyal hayata ait meselelere divanında çok fazla yer vermez. Fehîm'in şiirlerinin bu özelliğini Faruk Kadri Timurtaş "Dış dünyaya ait izler çok az olduğu gibi içtimai hayatı tenkid eden hususlar hemen hemen yoktur." (Timurtaş 1981:225) şeklinde ifade eder. Fakat Fehîm'in, divanının bir beytinde daha özele inerek, şair Şehrî'nin, aniden çocuğunun ölmesi ve ardından da evinin iki hırsız tarafından soyulması gibi şahsi meseleleri de şiirine taşıması, onun hassas bir kişi olduğunu ve etrafında olup bitenlerle ilgili olduğunu da bir göstermektedir (Felek 2007:11). Şehrî'nin isminin geçtiği diğer bir beyitte ise, kendisinin ve Şehrî'nin, aşkın mucizelerini açıklayıp sihir yapmaya başlarken sevgilinin bakışını lüzumlu gördüklerini ifade eder (G.173/5). Beyitten, çok açık olmamakla beraber, Şehrî ile Fehîm'in şiir anlamında bir takım paylaşımlarının olduğunu ve bir ortak noktada buluştukları anlaşılabilir (Felek 2007:193). İlk beyit şu şekildedir:

Şehrî-i nâ-murâda gör n'itdi

Yeridür yaksa 'âlemi âhı (Kt.4/2)

4.49.2. Tıybî Mehmed Çelebi (ö.1679)

Tıybî, bir gazelinde Fehîm ve Şehrî tarzı şiir yazmakla övünür (G.85/5).

4.49.3. Vahyî (ö.1718)

Şehrî'ye nazire yazdığı gazelinde Vahyî, şairin şiiriyle bu şekilde bir gazel yazdığını son beytinde haber vermektedir:

Vahyî-i nâdire-gû paye-i i'câz üzre
Nazm-ı Şehrî ile bu şi'ri heman şöyl'itdi (G.255/7)

4.49.4. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Bir nevrûziyede Vecîhî, Feyzî ve Nedîm'le beraber çağdaşı şair olan Şehrî'yi söz konusu eder:

Şehrî vü Feyzî vü Vecîhî vü Nedîmâ birbirin
Bahş-ı eş'ârıyla itdi imtihân nev-rûzdur (K.6/17)

4.49.5. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Kendisini üstat bir şair kabul eden Sırrî, nüktelerini ancak Şehrî'nin anlayacağını düşünmektedir:

Nikât-ı Sırrî-i üstâdı kimse fehm itmez
Bilürse Şehrî bilür şîve-i zebânumuzı (G.118/5)

4.50. VECDÎ (ö.1660)

Klasik üslubun izinde taklit seviyesinde kalmış sairlerden olan Vecdî, kuvvetli bir şair olmamasına rağmen tezkireciler tarafından kendisinden övgü ile

bahsedilmiştir. Divan-ı Hümâyün kaleminde beylikçi makamına kadar yükselmişken, hükümet aleyhinde bulunmak iddiasıyla idam edilen Vecdî, klasik şiirin bilinen teşbih ve mecazlarını, sade ve akıcı bir dille kullanmayı başarmıştır (Erkal 2009:131). Ahmet Mermer, Vecdî için “*Ömrü vefa etmiş, öldürülmemiş olsaydı, herhalde 17. yüzyılın çok dikkate değer, büyük bir şairi olurdu*” tespitinde bulunmaktadır (Mermer 2002:29).

4.50.1. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı’nda Vecdî, bir gazeline nazire yazması münasebetiyle anılır:

Vecdînün imiş Nâ’ilîyâ nükte-verândan
Ta’biri hoş-âyende bir a’lâ gazel aldum (G.240/7)

4.50.2. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Sırrî, şair Vecdî’yi kendisi için üstat bir şair kabul ederken öte yandan Vecdî’nin rûhunun bile kendisini takdir ettiğini şu şekilde ifade eder:

Bu nazm-ı bî-nazîr u gıpta-fermâyı işitdükde
Kopar kabrinde rûh-ı Vecdî-i üstâddan feryâd (G.9/7)

4.50.3. Âgâh (ö.1728)

Semer kand’da doğmuş olup, hayatının büyük bir kısmını Diyarbakır’da geçirmiş olan Âgâh, Vecdî’nin bir gazeline beş bendlik bir tesdis⁵⁸ yazar:

Garaz bir gün şikâyet-nâme-i ‘aşk-ı mecâz itdüm
Yem-i fikre düşüp endîşe-i dûr ü dırâz itdüm
Tefe’ül eyleyüp Divan-ı Vecdîden niyaz itdüm

⁵⁸ Tesdis: bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiyede dört mısra eklenerek yapılan müseddes. (bkz. İpekten 2005:107).

Açup bu matla‘-ı rengini Âgâh imtiyaz itdüm
 Gönül-suzan iden cism-i nizârın taze dagundur
 Seni pervane-i ‘aşk eyleyen kendi çerâgundur (Mus./ Tesdis:5)

4.50.4. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Tarihçiliğiyle de tanınan 17.yüzyıl şairlerinden Behcetî, kendisini her ne kadar Vecdî ile bir tutsalar da kendi şairlik tabiatıyla ondan farklı olduğu kanaatindedir:

Mu‘âdil tutsalar ahbâb tab‘um tab‘-ı Vecdî’ye
 Bulurlar Behcetî bin çeşme her satr-ı siyâhumda (G.457/5)

4.50.5. Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679)

Fevzî, Vecdî’ye nazire yazdığını aşağıda geçen beyitle haber verir:

Fevziye pesend eylese yârân yiridür
 Vecdiye nazire didüğü mülheme benzer (G.49/6)

4.50.6. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, yine 17. yüzyıl şairlerinden olan Vecdî’nin bir gazeline nazire yazdığını şu şekilde haber verir:

Olsam n’ola âmâde-i şad-feyz Mezâkî
 Vecdîye nazîre dimege bir gazel aldum (G.300/7)

4.50.7. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Edirne'ye gönderilen bir kasidesinde Vecîhî, çağdaşı olan Vecdî'yi “vakar sahibi” bir kimse olarak överken, şiirlerini de “taze” sıfatıyla niteler:

Germ-i şevkuz ol kadar ta'bîr olunmaz hak bilür
Tâze şi'r-i Vecdî-i sâhib-vakârı görmege (K.6/10)

4.51. TIFLÎ AHMED ÇELEBÎ (ö.1660?)

Şair Trabzonludur. Asıl adı ise Ahmed'dir. Öğrenimini tamamlamasından sonra IV. Murad'ın meclisine girerek ona nedim olur. Padişahın huzurunda Şeh-nâme okumuştur. Boyunun uzun olmasından dolayı Leylek lakabıyla da anılmıştır. Sonrasında ise vakıflarda ve gümrükte memurluk yapmış olan şairin tek eseri Divan'ıdır. Ayrıca Tıflî, yeni mazmunlar bulmada da maharetli bir şairdir (İpekten, M. İsen vd 1988:505,506).

4.51.1. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda, Tıflî'nin vefatı dolayısıyla yazılmış bir rubai yer alır:

Tıflî kulunu eyleye 'ukbâda Hudâ
Maksûre-nişîn-i huld u magfûr-ı edeb
Târîh-i vefâtını dimiş mâder-i dehr
Gehvâre-i râhat ola Tıflîye lahd (R.46/1,2)

4.52. TARZÎ (ö.1661/62)

Bugün Bulgaristan sınırları içinde olan Zağra'da doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadı oldu. Mısır Kadısı iken rahatsızlandı ve bu haldeyken kethüda tarafından öldürüldü. Devrinin meşhur

şairlerindendir. *Divan'ı*, *Vasiyet-nâme* ve *Zillet-nâme* isimli eserleri vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:503; Çapan 2005:356).

4.52.1. Muîn (ö.1652)

Muîn, bir gazelinde şiir vadisinde farklı bir tarzı olduğunu ifade ederken, kendisini *Tarzî* ve *Feyzî-i Hindî* ile kıyas eder. “*Tarzi*” ifadesiyle de kelimenin hem sözlük anlamını, hem de aynı mahlasa sahip şairi kasteder:

Mu'înâ bu revîş mahsûsdur üstâd-ı dânyâ
Ne Feyz-i fezyâb oldı ne *Tarzî* buldı bu tarzı (G.83/5)

4.53. İSMETÎ (ö.1664)

Asıl adı Mehmed olan şair, İstanbulludur. Şeyh Mehmed Birgivî'nin (ö.1573) torunu ve Fazlullah Efendî'nin oğludur. Şeyhülislam Yahyâ'dan mülazım olarak müderrislik vazifesine atanır. Yenikapı Şeyhi Toganî Ahmed Dede'den el alır ve bir müddet semâzenlik de yapar. Kendisini çekemeyenlere kızarak ayrıldığı müderrislik görevine tekrar dönerek Valide Sultan ve Şam medreselerinde görev yapar. Bursa ve İstanbul kadılıklarından sonra Anadolu; IV. Mehmed döneminde de iki defa Rumeli Kazaskeri olur. Mürettep *Divan'ı* ve Şeyh Mehmed Birgivî'nin *Tarikat-ı Muhammediye* çevirisi vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:231,232).

4.53.1. Nâilî (ö.1666)

Nâilî'nin çağdaşı şairlerden olan İsmetî, şairin divanında iki gazel beytinde geçer. İlkinde Nâilî söz sanatındaki gücünü, hiç kimseye el açmayan İsmetî'ye bağlar (G.211/7). İkinci beyitte İsmetî'den ilim ehlinin yardım umması gereken bir merci olarak bahseder:

Mahal nâzıkdir erbâb-ı ma'ârif etsin istimdâd
Cenâb-ı İsmetînin lutf-ı tab'-ı kâmrânından (G.255/6)

4.53.2. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Ahmed Nâmî, bir tarih beytinde İsmetî'yi şairliğiyle değil, kazasker olduğunda (T.33), Rumili olduğunda (T.42) düşürdüğü tarih beyitleriyle zikreder. Şam Valisi olması dolayısıyla düşürdüğü tarih aşağıda yer alır:

İrdi maksûda 'İsmetî Çelebi
Şeyhü'l-islâm himmeti oldı
Didi târîhini anun Nâmî
Vâlî-i Şâm 'İsmetî oldı (T.5)

4.53.3. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî Divanı'nda İsmetî için bir kaside yer alır. Şairi kişiliği, sanatı ve düşünceleriyle öven Neşâtî, söz söyleme yeteneği için, “mucize gibi sözler yazan kaleminin ucundan düşen her bir damla (mürekkep), bütün âlemin umutlarının feyzi olur” demek suretiyle över.

Cenab-ı İsmetî kim hâme-i mu'ciz-tırâzından
Düşen her katre-i ter 'âleme feyz-i murâd eyler (K.25/7)

4.54. BEYANÎ (ö.1664/65)

Şairin asıl adı Ahmed'dir. Afyon'un Şuhut ilçesinde doğmuştur. Medrese eğitiminden sonra müderrislik yapmış, sonrasında da kadılık rütbesiyle çeşitli yerlerde görev yapmıştır (Başpınar 2008:1-4).

4.54.1.Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

Beyanî ile ilgili kaydedilen bir hâdisede⁵⁹ Şeyhülislam Yahyâ'dan, hâriçte bir medrese tayini ile ilgili ısrarcılığı dolayısıyla, bu tavrından rahatsızlık duyan şeyhülislamın, aşağıdaki kıt'ayı yazdığı rivayet edilir (Başpınar 2008:9).⁶⁰

Burnunla Beyanî bizi niçün kakalarsın
 Bir medrese-i hârici lâ-büd yakalarsın
 Ayakda kalur mı ne sanur sencileyin merd
 Dâhilde olur sahnı dahı mil`akalarsın (Nazım.16/1-2)

4.55. NÂİLÎ (ö.1666)

Asıl adı Mustafa olan şair, İstanbulludur. Kendine özgü bir üslûp geliştiren şair, Sebk-i Hindî'nin de önemli temsilcilerindendir. Şairin asıl başarısı gazel sahasındadır. Şiirlerinde Sebk-i Hindî tesiriyle zaman zaman anlaşılması zor mazmunlar görülür. Şair, Halveti tarikatına mensup olup şiirlerinde dinî ve tasavvufî içerik ön planda olmasına rağmen, mutasavvıf bir şair değildir. Şiirlerindeki tasavvufî kavramlar klasik şiirin mecaz sistemi içinde değerlendirilir (Bilkan 2006:270,271).

4.55.1. Vecîhî Çelebi (ö.1661)

Divanında 224 gazel bulunan Vecîhî, bu alanda kasideden daha başarılı olmuş ve Nâilî'yi kendisine örnek almıştır (Aslantaş 1994:23).Edirne'ye gönderilen bir kasidesinde bir beyitte Nâilî'nin ismini anar. Burada şairi "Nâ'ilî-i hoş-sühan" olarak tarif ederken (K.6/11), bir nevrûziyede ise şöyle der:

Nâ'ilî divânını Zihnî'de itdiyse tamâm
 Medh-i zâtın eylesün sihr ü beyân nev-rûzdur (K.6/18)

⁵⁹ Bkz. Abdülkadir Özcan, *Eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye ve Zeyilleri: Hadaikü 'ş-Şakâik*, c.3, s.313.

⁶⁰ not: şairin bu isteği 1629'da gerçekleşmiştir.

4.55.2. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Ahmed Nâmî Divanı'nda Nâilî, şairliği münasebetiyle değil, Feyzullah isimli bir oğlunun dünyaya gelmesi dolayısıyla düşülen bir tarih beytinde geçer:

Cenâb-ı Nâilî-i nüktedândan
 Gelüp dünyâyâ bir mahdûm-ı zîbâ
 Kômış nâmını Feyzullâh anun
 Mu'ammer eyleye lutf ile Mevlâ
 Görüp Nâmî o mahdûm-ı güzîni
 Didüm târîh Feyzullâh Hakkâ (H.1065/M.1654) (T.28)

4.55.3. Tıybî Mehmed Çelebi (ö.1679)

Nâilî'nin talebesi olan (Doğan 2003:VII) Tıybî, aşağıdaki beyitte Nâilî'nin yolundan gittiğini açıkça belirtmektedir:

Sezâ ki pey-rev olub Nâ'ilî-i pür sûzâ
 Sözünden eyleye Tıybî sudûr pervâne (G.116/8)

4.55.4. Fevzî (İstanbulu Mehmed Ağa, ö.1679)

Nâilî'nin vefatı dolayısıyla tarih düşüren şairlerden biri de Fevzî'dir (T.172/1). Bu beyitlerden birisi şudur:

Gûş idüp Fevzî didi târîhini
 Nâ'ili ola şefâ'at nâ'ili (1077) (T.172/5)

Nâilî gibi bir şairin arkasından gitmenin zorluğunu kabul eden Fevzî, diğer taraftan da kendisi gibi bir üstadın nazire söyleyince Nâilî'nin ayarında gazeller söyleyebileceği iddiasındadır:

Ey Fevzî Nâ'îlîye pey-revlik olmaz ammâ
Böyle nazîre söyler üstâd söyleyince (G.138/6)

4.55.5. Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709)

Mehmet Hâlis Efendi Divanı'nda Nâilî; Nâbî, Belîğ ve Râgıp'la beraber bir beyitte anılır:

Buña Nâbî Belîğ ü Nâilî Râgıp dahı çokdur
İder meşk-i sühanlar Hâlis-i nâ-çârdan sonra (G.117/7).

4.55.6. Nâbî (ö.1712)

Nâilî, Nâbî Divanı'nda bir gazel beytinde, şairin takdir edip övdüğü bir şair olarak anılır. Nâbî, şiirlerinin kabul bezmine liyakati için Nâilî'nin beğenisine ihtiyacı olduğunu söylemektedir (G.320/6). Sultan Ahmed'in cülûsu için yazılmış olan bir kasidenin başında Nâbî, kendi şairlik kabiliyetini Nâilî'den yüksek görür:

O zamânlar sana teslîm idi meydân-ı sühan
Ki senün sözlerüne Nâilî olmuşdı esîr (K.8/8)

4.55.7. Abdülbâkî Ârif Efendi (ö.1713)

Gençlik yıllarındayken Nâilî'ye yetişen Ârif Efendi, kendisine üstat kabul ettiği (G.50/7) şairi, mânâ memleketini hoş sözleriyle mamur kılan bir şair olarak över:

Cenâb-ı Nâ'îlî-i hoş-sühan kim kişver-i ma'nâ
Zamân-ı devlet-i tab'undan ma'mûr oldu gitdükçe (G.50/6)

4.55.8. Âgâh (ö.1728)

Şâir, Sebk-i Hindî'nin büyük temsilcisi Nâ'îli'ye yazdığı bir nazîre ile ondan himmet beklediğini belirterek, üstâdın yolundan gittiğini vurgular:

Nâ'îl-i esrâr-ı gayb olsa n'ola Âgâhveş
Ol ki rûh-ı Nâ'îlîden himmet ümmîdindedür (G.63/5)

4.56. AHMED NÂMÎ (ö.1673)

Şiirlerinde Nâmî mahlasını kullanan şairin asıl adı Ahmed'dir. Niğdelidir. Anadolu'nun çeşitli şehir ve kasabalarında müderrislik ve kadılık yapmışkadılıktan azledildikten sonra bir Nakşî tekkesinde inzivaya çekilerek, kalan yaşamını bu şekilde sürdürmüştür. Belirli bir olgunluk dönemine eriştikten sonra Divan'ını *Hüsn-ü Mecâzî* ve *Hüsn-ü Hakikî* adlarıyla iki kısımda tertip etmiştir (Yenikale 2002:11-19).

4.56.1. Nazîf (ö.1693)

Nazîf, şair Ahmed Nâmî'nin vefatı münasebetiyle bir tarih manzumesi yazar. İsminin anıldığı beyit şudur:

Ya'ni ol mahdûm-ı Ahmed Nâmî ma'dum eyledin
Dâmen-efken olmadan âlâyiş-i nîk ü bedde (T.8/2)

4.57. FEVZÎ (BOSNALI, ö.1673)

Tezkireler, 17. yüzyılda yaşamış olan "Fevzî" mahlaslı iki şairden bahseder. Verilen bilgilere göre ikisinin de asıl adı Mehmed olan bu şairlerden ilki Bosnalı olup bir süre sonra Üsküdar'a gelir. Şiirde maharet kesbettikten sonra divan tertip eder. Bazı vezirlere divan efendiliği de yapan şair, ömrünün sonlarına doğru Üsküdar'da Şeyh Selami Efendi'ye intisab eder. Vefat tarihi

M.1673'tür (Çapan 2005:451). İkincisi ise İstanbulludur. IV. Mehmed'in vezirlerinden Musâhib Mustafa Paşa'nın nedimliğini yapmış olan şair, zamanında şöhret sahibi olmuştur. Hac niyetiyle gittiği Mekke'de vefat etmiştir (ö.1679), İki şairin divanı yüksek lisans ve doktora tezi olarak çalışılmıştır (Yenikale 2002:453).

4.57.1. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Birrî Mehmed Dede Divanı'nda pek çok şairin (Nâbî, Mevlânâ, Attâr, Sâib, Sâbit vb.) isminin geçtiğini görürüz. Bunlardan biri de Fevzî'dir. Birrî ile aynı dönemde yaşamış olan ve tezkirelerde kayıtlı Fevzî mahlaslı iki şairden söz edilmektedir. Bunlardan birinin İstanbullu, diğersinin de Bosnalı olduğu söylenmekte ise de, bu iki şair hakkında yapılan tezlerden hareketle, iki şairin tek bir şair olması da ihtimal dâhilindedir. Birrî Mehmed Dede Divanı'nda, kendisi hakkında müstakil bir methiye yazılan ve gazeller kısmında da iki beyitte ismi geçen Fevzî'nin kişiliği ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaz. "Yokdur" redifli gazelinde Fevzî gibi sihirli bir hünerinin olmadığını (G.103/5), hemen ardından gelen "vardur" redifli gazelinde ise, şairlik tabiatını Fevzî'ye benzettiğini söyler (G.104/5). 62 beyitlik "ma'nevî" redifli manzumede Birrî, Fevzi'nin himmetiyle divan tertip ettiğini, misk kokulu kalemiyle zamanının Attâr'ı olduğunu, şiir çarşısında bir manevi dükkân açtığını söyler. Ayrı kişiler olduğunu düşündüğümüz takdirde bu şairin, Bosnalı olup tasavvufa intisap etmiş olan Fevzî olması ihtimali daha ağır basmaktadır. Şairin ismi bu manzumede bir beyitte yer alır:

Habbezâ ey Fevzî-i sâhib-kırân-ı ma'nevî

Oldu tab'un mâlik-i kişver-sitân-ı ma'nevî (K.13/1)

4.58. NEŞÂTÎ (ö.1674)

Asıl adı Ahmet olan Neşâtî, Edirne'de doğmuştur. Döneminin, bilhassa gazel nazım şeklinin usta şairleri arasında kabul edilir. Kaynaklarda, şairin önce "Semendî" (at canbazı) mahlasını kullandığı, daha sonra ise, dönemin şeyhülislâmı tarafından

kendisine "Neşâtî" mahlası verildiği nakledilir. Neşâtî'nin çok iyi Farsça bilmesi ve İran edebiyatına hâkim olması, hem Hint tarzını, hem de İran şairlerini yakından tanımasını sağlamıştır. Divanında bu şairlerden Örfî, Enverî, Selmân ve Kelîm'i över. Neşâtî'nin *Şerh-i Müşkilât-ı Örfî* adlı eseri, Örfî'nin anlaşılması güç olan beyitlerini açıklar. Şiirlerinde Nefî tesiri açıkça görülür. Şair, çağdaşı olan Nefî, Nâilî, Cevrî ve Fehîm gibi şairlerin gazellerine nazire yazmıştır. Kendi şiirlerine de hem kendi devrinde, hem de sonraki dönemlerde yazılmış pek çok nazire bulunmaktadır. Dönemin şairleri Neşâtî'nin vefatı için pek çok tarih düşürmüşlerdir. Mevlevîliği ile bilinen şair, Edirne Mevlevîhânesi şeyhliğine kadar yükselir ve bu görevde iken vefat eder (Bilkan 2006:272,273; İpekten, M. İsen vd. 1988:335; Savran 2007:1129).

4.58.1. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Neşâtî'nin vefatı dolayısıyla yazılmış bir tarih manzumesi yazmış olan Behcetî, bu manzumenin iki beytinde şairin ismini anar (T.12/7). Bu beyitlerden birisi şu şekildedir:

Neşâtî-i şâ'ir-i üstâd ü şeyh-i mevlevî-hâne
Makâmı ola Firdevs-i berînün cây-ı a'lâsı (T.12/1)

4.58.2.Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Divanı'nda ismi, vefatı münasebetiyle Faik'in tarih düşürmesi dolayısıyla geçmektedir:

Fevtin görünce Fâikâ yârân didi târîhini
Eyvâ Neşâtî Ahmedî mest eyledi câm-ı ecel (Müf.4)

4.58.3. Nazîf (ö.1693)

Divanında yer alan 14 kasidenin sekizi na'tolan (Darıcık 2006:25) Nazîf, bir na't kasidesinde Neşâtî, Fehîm ve Nazîm'in de na'tkaleme aldıklarını haber verir:

Habbezâ tarh-ı Fehîmâ vü Neşâtî vü Nazîm
Eylemişler na't-i sultân-ı muzaffer rûz u şeb (K.3/35)

4.58.4. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî Divanı'nda 87 tarih bulunmaktadır. Bu beyitlerden birinde Neşâtî'nin öğrencisi olduğunu ifade etmiştir (T. 18/ 5). Neşâtî'nin yaptırdığı iki binaya tarih düşen şair (T.17/5, M. 1671; T.38, M. 1670) bu beyitlerden birinde Neşâtî'nin mevlevîlere rehber olduğunu da söyler (T.38). Şairin vefatından etkilendiği anlaşılan Rüşdî, ifade gücü oldukça iyi olan tarih beyitleri kaleme almıştır. Bu anlamda divanda üç tarih beyti bulunur ve şu şekildedir:

Gitdi bir ehl-i hüner didüm anun târîhini
Bezmgâh-ı 'âlemin hâlâ Neşâtî gitdi âh (T.36)
Bezm-i ukbâye Neşâtî çekilüb dünyâdan
Eyledi şevk ile 'azm-i hurrem-i dâr-ı selâm
Fevtine anun dinildi târîh
Bu câm-ı dehrin gitdi Neşâtî (T.34/1,3)

4.58.5. Sükkerî (ö.1686)

Tam adı Zekeriyya Sükkerî olan (Erol 1994:VI) Bosnalı şair, 17.yüzyılın kudretli şairlerinden Neşâtî'nin 1673 yılında vefatı dolayısıyla divanının üç yerinde yer alan tarih beyitleri kaleme alarak bu hâdiseyi tespit etmiştir. Bilindiği üzere tarih, harfleri ebced hesabına göre bir hâdisenin meydana geldiği seneyi gösterir bir cümle, mısra yahut beyit tertip etmektir (Olgun 1973:146), (T.14/3, T.13/7). Üçüncüsü ise şu şekildedir:

Mahz-ı feyz-i Hakk Neşâtî-i zemân
 Defter ü Divan-ı nazmun Hüsrevî
 Sükkerî hâtif didi târîh için
 “Gitdi ‘ukbâya Neşâtî Mevlevî” (T.12/2-10)

4.59. MEZÂKÎ (ö.1676)

Bazı kaynaklarda Bosnalı olduğu belirtilen şair, Mısır Valisi Eyüp Paşa'nın yakını olmasından dolayı saraya alınır. Öğrenim görmesinin ardından bazı paşalara divan kâtipliği yapar. Köprülü Mehmed ve Fâzıl Ahmed Paşa'lara tezkireci ve divan hocası olduğu kaydedilir. Bilinen tek eseri *Divan*'ıdır. Onun şiirlerinde rindâne edalı bir aşk teması hâkimdir. Şiirlerinde, bir na't kasidesi dışında dinî muhtevalı şiir fazla bulunmaz. Kasidelerinde Nef'î etkisi görülür. Bilhassa mübalağa sanatının ağırlıkta olduğu kasidelerinde bu etki açıkça görülür (İpekten, M. İsen vd 1988:285; Bilkan 2006:262).

4.59.1. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit Divanı'nda 17.yüzyılın mühim şairlerinden Mezâkî, iki beyitte geçer. Şairin divanında Mezâkî'nin gazellerine tahmisler yer alır. Bir tarih beytinde şair, Mezâkî'nin irfan meclisinde bir sâkî olduğunu söyler (T.1/5). Bu beyitte ise şair, Mezâkî'yi Rum ikliminin seçkin bir şairi olarak niteler:

Feyzî-i Hind ü Mezâkî –i bihîn Hıttâ-i Rûm
 Mütenebbi-i Arab ‘Urfî-i Şiraz-ı Acem (K.17/61)

4.59.2. Mâhir Abdullah (ö.1710/11)

Mahir Abdullah Divanı'nda şair Mezâkî, şairin vefatına düştüğü iki tarih beytiyle geçer. Mezâkî'yi Bâkî-i sâni olarak tavsif eder (T.7/1). Diğer beyit ise şu şekildedir:

Biri geldi didi târîhin anun

Çekildi bezm-i dünyâdan Mezâkî (T.7/7)

4.59.3. Sâbir Parsa (ö.1679)

Sâbir Parsa, divanında geçen bir gazelde Mezâkî'yi anar. Burada şairi beğendiği anlaşılan Parsa, Mezâkî'nin gazelleri için “taze” ve “ter” sıfatlarını kullanır:

Gazel-i pâk-i Mezâkî'ye işitdün zîrâ

Didiler tâze vü ter hûb cevâb isterler (G.84/10)

4.59.4. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî, Mezâkî'nin H.1087, M.1676 yılında vefatına iki yerde tarih düşürmüştür (T.51). Diğeri ise şu şekildedir:

Biri geldi didi târîh-i fevtin

Çekildi bezm-i dünyâdan Mezâkî (T.52)

4.60. GÜFTÎ (ö.1677)

Güftî, 17. yüzyılın ilk yarısında Edirne'de doğmuştur. Asıl adı Ali olup, doğum tarihi belli değildir. Kendisi ve ailesi hakkında bilgi veren kaynak çok azdır. Şair, tahsilini Edirne'de tamamladıktan sonra müderrislik ve uzun yıllar kadılık görevlerinde bulunmuştur. Nüktedan bir şair olmasına rağmen isteklerine nâil olamaması onda bedbinlik hâsıl etmiş, hatta bazen istihza ve hicve meyl etmiştir. Güftî, zamanından ve çevresinden memnun olmadığını her fırsatta eserlerinde dile getirmiştir. Şair asıl başarısını gazel, bazı musammatlatlar ve bir kısım rubailerinde gösterir. Divan, Teşrifâtü'ş-Şu'arâ, Zafernâme, Hilye-i Güftî, Gamnâme, Şâh u Derviş, Zellenâme adlı eserleri mevcuttur (Yılmaz 1983:10).

4.60.1. Vecihî Çelebi (ö.1661)

Edirne'ye gönderilen bir kasidede Güftî, şiirleriyle “nâzik eda” bir şair olarak övülmektedir:

Güftî-i nâzük edâ olsun anunla hem-zebân
Tâze eş'âr ile vardukça kibâr'ı görmege (K.6/16)

4.61. TÂHİR (ö.1677?)

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmet olup, Mekki-zâde sanıyla tanındı. Öğrenimini tamamlayıp Minkâri-zâde'den mülâzım olduktan sonra müderrislik ve kadılık görevlerinde bulundu. Kudüs kadılığından azledildikten sonra vefat etmiştir. İhlâs sûresinin tefsiri ve şiirleri vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:285).⁶¹

4.61.1. Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709)

Divan şiirinde zülf, sıklıkla anılan ve tasavvurlara konu olan bir güzellik unsurudur (Sefercioğlu 2001:147). Aşağıda yer alan beyitte Hâlis, kendisini Tâhir gibi sevgilinin kıvrımlı ve perişan zülfü karşısında, iyice perişan olan bir âşık konumunda tasavvur eder:

Şikenc-i zülf ile Hâlis perişân oldu Tâhirveş
Geleden vâlî-i hüsne mukarrer zülf-i semmûrı (G.131/5)

4.62. SÂBİR PÂRSÂ (ö.1090/1679-80)

Gelibolu'da doğan şairin asıl adı Mehmed'dir. Ağa-zâde'nin kardeşi olup ilk zamanlarda Pârsâ mahlasını kullanır. Mevlevî tarikatına girer ve Gelibolu Mevlevihanesi'ne şeyh olur. Şiiri yanında inşâsıyla da bilinir. Mûsikîde de mahirdir.

⁶¹ Ayrıca bkz. Bursalı Mehmet Tâhir Efendi 1973:417.

Divan'ı, *İsagocî Şerhi*, *Gül ü Nevruz* tercümesi ve *Şerh-i Tasavvurat* adlı eserleri bulunmaktadır (İpekten, M. İsen vd 1988:399).

4.62.1.Yârî (ö.1688/89?)

Gelibolulu şâirlerden olup aynı zamanda Gelibolu Mevlevîhânesi'nde şeyhlik daha sonra farklı yerlerde kadılık görevinde de bulunan âlim bir kişiliğe sahip olan Sâbir Pârsâ (Yoldaş 2005:XIII; İpekten, M. İsen vd 1988:399), Yârî Divanı'nda "ismi anılan mutasavvıf şâirlerden biridir. Yârî, hemşehrisi aynı zamanda meslektaşı olan Sâbir Pârsâ'yı "sühan-senc-i belâgat", "sühan-ârâ-yı cihân" olarak taltif eder ve şiirlerindeki ince manaları görse kendisini takdir edeceğini dillendirir (Karay:zı 2012)

Tahsîn iderdi o sühan-senc-i belâgat
Görseydi eger nükte-i mazmûnumı Sâbir
Zâtıdur o üstâd-ı debistân-ı ma'ânî
Her fende kavî-mâye vü her nüktede mâhir
Sâbir'dür egerçi sühan-ârâ-yı cihândur
Bir fende ki bin müşkil ola halline kâdir (K. 44/13,15)

4.63. VIŞNE-ZÂDE İZZETÎ (ö.1681)

Vişne-zâde namıyla tanınır. Asıl adı Mehmed olup Şeyhülislam Yahyâ'nın kardeşinin oğludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadı olur. Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselir. Şairler Tezkiresi tertip etmiş ve Kaf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ına nazire yazmıştır. Bilinen tek eseri *Divan*'ıdır (İpekten, M. İsen vd 1988:235).

4.63.1. Naci Ahmed Dede (ö.1711)

Divanında Naci Ahmed Dede, Vişne-zâde İzzetî'nin vefat tarihini, yazdığı bir tarih manzumesiyle tespit etmiştir:

Nâcî-i şeyh didi târîhin
 'Îzzetî gitdi cihânun hayfâ (T.6/5)

4.64. SÜKKERÎ (ö.1686)

Saraybosnalı olan şairin asıl adı Zekeriya'dır. Mezâkî Süleymân Efendi'nin yanında eğitim görür. Divan kâtipliği yapar. Şiir, inşa ve hat sanatında mahareti vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:458).

4.64.1. Sâbir Parsa

Sükkerî, 17.yüzyılda yazılmış ve incelediğimiz divanlarda, sadece Sâbir Parsa Divanı'nda geçmektedir:

Sükkerî nukl-u lebin sundı pey-i sâgarda
 Levhaşa'llâh ki sâkîde zarâfet var imiş (G.100/3)

4.65. MUSTAFA SAFÂYÎ (DERVİŞ, ö.1688-89)

Kasımpaşa'da doğan şairin asıl adı Derviş Mustafa'dır. Şeyh Halil Fâzıl tarafından yetiştirildi. Mevlevî oldu. Mutasavvıf şairlerdendir. Kasımpaşa Dergâhı'nda medfundur (İpekten, M. İsen vd 1988:408; (Kırıktaş 2001:64).

4.65.1. Naci Ahmed Dede (ö.1711)

Naci Ahmed Dede, Safâyî'nin vefatı münasebetiyle tarih düşmüştür:

Kodum pâ beyt-i nazma tâ ola ma'lûm târîhim
 Safâyî keyf-i ma'nâ ile dünyâdan göçüp gitdi (T.5)

4.66. VUSLATÎ (ö.1688/89)

Bosnalı Sâbit'in akrabalarındadır. Ujice'de doğdu. Asıl adı Ali'dir. Çehrin Zaferi ile ilgili bir manzumesi vardır. Semendire Sancak Beyliği yapmış ve Macar istilasında vefat etmiştir (Karacan 1991:16; İpekten, M. İsen vd 1988:531).

4.66.1. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Şair Vuslatî, “Berây-ı Mustafa Paşa” başlıklı bir kasidede kendisine benzetilen konumunda zikredilerek “nükte-pîrâ” bir şair olmasıyla övülmektedir:

Sezâdur sebt olınsa cild-i ser-kârî-i horşide
Gazâ-nâmen ki nazm-ı Vuslatî-i nükte-pîrâdur (K.23/33)

4.67. NİYÂZÎ-İ MISRÎ (ö.1694)

Malatya'ya bağlı Soğanlı nahiyesinde dünyaya gelir. Asıl ismi Mehmed'dir. Daha çok Niyâzî-i Mısri namıyla tanınmıştır. Mutasavvıf bir şair olup pek çok kerametinden kaynaklarda bahsedilir. Öğrenim için gençliğinde pek çok yeri gezip dolaşır. Kahire'de kalır. Bursa'da şeyhlik yapar. Hayatının sonlarına doğru Limni'ye sürülür ve burada vefat eder. Bilinen tek eseri *Divan*'ıdır (İpekten, M. İsen vd 1988:347).

4.67.1. Verdî Kâsım (1634-1725)

Hakkında fazla bilgi bulunmayan Verdî Kâsım, mutasavvıf bir şair olup kaynaklarda Niyâzî-i Mısri'ye bağlı olduğu kayıtlıdır. Divanında Mısri'ye yazılmış şiirler ve nazireler bulunmaktadır. Çağdaşı olan Mısri'den, hem düşünce, hem de şiir anlayışı bakımından etkilenmiştir (Zöhre 2009:4). Mısri, Verdî'ye, kimseye eğri bakmaması nasihatını verir (G.35/5) Verdî Kâsım'a göre kâmil kimse Mısri'dir (s.86). O, sırların fethine sebeptir (s.88). Nefy ü isbat âleminde Verdî'nin şeyhi Niyâzî-i Mısri'dir (G.99/5). O, canlara üfleyendir (G.101/8). Verdî, ebced dersini

Mısrî'den almıştır (G.104/12). Aşk elinden perişan olan Verdî, Mısrî'nin elinde mamur olur (G.164/10). Nefis ve şeytan meydanlara dökülünce Mısrî'nin âsası (değnek), onların hepsini Hz. Musa'nın âsâsının sihirbazların yılanlarını yutması gibi yutar (G.137/3). Verdî Kâsım, Niyâzî-i Mısrî'nin vefatına tarih düşmüştür:

‘İzzet-ile rihletinin didi Verdî târîhin
Mısr-ı ‘âlem kutb-u sultân ‘adne pervâz eyledi

4.67.2. Nazîf (ö.H.1106)

Mutasavvıf bir şair olmayan, fakat divanında dinî ve tasavvufî konuları ağırlıklı olarak işleyen (Darıcık 2006:15) 17.yüzyıl şairlerinden Nazîf, iki tarih beytinde mutasavvıf şair Niyâzî-i Mısrî'yi “zamanın gavs'ı” olarak niteleyip kendisinden bir sene önce vefat eden şairin ölümüne tarih düşmüştür (T.18/3). İkinci beyit ise şu şekildedir:

Lafzan vü ma‘nen Nazîfâ didiler târîhini
Oldı bin yüz beşde Mısrî ‘âzim-i sû-yı kadim (T.18/38)

4.68. SIRRÎ (ö.1699)

17.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan şairlerden olan Sırrî'nin asıl adı İbrahim'dir. Kaynaklarda hayatı hakkında bilgi pek fazla olmadığı gibi, doğum tarihi hakkında da kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinden, iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Maliye kâtipliği görevi yapmış olan şair, en son Girit defterdarlığı vazifesinde bulunmuştur. Ayrıca bir müddet tarihçilikle de meşgul olmuştur. Bilinen dört eseri bulunmaktadır. Bunlar “Divan, Şerh-u Medhi'n-Nebî, Târîh-i Sultân Mustafa-yı Sâni, Hikâye-i Garîbü'l-Âsâr”dır (Kazan 2003:13).

4.68.1. Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Mahmud Divanı'nda Sırrî'nin adı iki kez geçer. Bir beytinde Sırrî'ye peyrev olduğunu, ona tabi olduğunu ifade ederken (G.32/8), diğer beytinde de buna aslında ihtiyacının olmadığını, kendine ait bir şairlik kudreti olduğunu söylemektedir:

Fâik burada pey-rev-i Sırrî olur ammâ
Her sâlik-i râh-ı sühana pîr gerekmez (G.57/5)

4.68.2. Âzim (ö.1712)

Âzim, divanında yer alan bir gazelde, Sırrî'den üstat bir şair olarak bahseder:

Nazîre senci-i Sırrî-i üstâdı kühen Âzim
Bu gûne tâze-tarh-ı dil-pesend-i hoş-kumâş ister (G.53/5)

4.68.3. Behcetî Hüseyin Efendi (ö.1683)

Behcetî, Sırrî'ye nazire yazmış olduğunu şu şekilde haber verir:

Şî'r-i Sırrî'ye nazîre söylemiş gördüm yine
Behcetî'nün tab'-ı pâk-i hûş-mezâkı böyledür (G.82/5)

4.69. MAHDÛM (ö.1112/1700-01)

Asıl adı Ahmed Yahyâ olup, İstanbul doğumludur. Babası Şeyhülislam Debbağ-zâde Mehmed Efendi'dir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Ayasofya'da müderrislik yapar (İpekten, M. İsen vd 1988:271). *Tezkire-i Safâyi'* de hakkında "bir pâk-zât-ı mahdûm-ı sûtûde-sıfat olup nâzikâne eşârı ve zarîfâne güftârı vardır" (Çapan 2006:546) kaydı bulunur.

4.69.1. Yârî (ö.1688/89?)

Mahdûm, Yârî Divanı'nda, ikisi gazeller kısmında, biri de tarih beyitlerinde olmak üzere üç kere bahsedilir. Onu “edîb-i sühan-ârâ-yı cihân” (G. 30/ 8), “Menba’-ı ilm ü hüner” (T. 11/1) olarak vasıflandırır. Ayrıca ona nazîre olarak kaleme aldığı şiirleri de bulunan Yârî aşağıda yer alan gazel beytinde de şairi “cûvân-baht-ı cihân-ı marifet” olarak niteler (Karayazı 2012):

Ya'nî Mahdûm-ı cûvân-baht-ı cihân-ı ma'rifet
Kadr-i hüsnî gün-be-gün pür-i'tibâr oldu yine (G. 646/ 10)

4.70. ŞİNÂSÎ (ö.1702/5)

İstanbul'da doğan şairin asıl adı Mehmed'dir. Ruznameci-zâde veya Küçük Hünkâr namlarıyla tanınır. Bazı vezirlere mühürdar olur. Sonrasında hazine kâtibi, divan efendisi ve divan kâtibi olur (İpekten, M. İsen vd 1988:488).

4.70.1. Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706)

Yusuf Rasîh, muasırlarından olup *Ruznameci-zâde* diye de bilinen Şinasî Mehmed Çelebi ile olan dostluğunu hem ona yazdığı manzum bir mektupla ve orada geçen bir beyitte “gül-i al ü serv-i âzâde” diyerek Şinasî'yi överken (K.12/49), bir diğer dörtlükte ise şöyle söyler:

Nakd-i dili virüp yine al mansıb-ı 'aşkı
Tecdîd-i berât-ı gam it ey cân-ı fütâde
Var hâlini 'arz eyle seni kayd ide şâyed
Ser-defter-i 'uşşâkına Ruznâmeçi-zâde (Kt.26)

4.71. RÂMÎ MEHMED EFENDÎ (ö.1708)

İstanbul'un Eyüp semtinde doğar. Asıl ismi Mehmed'dir. Divan kâtipliği yapar. Musahip Mustafa Paşa'nın (ö.1685) masraf kâtipliğini yapar. Beylikçi ve reisülküttap tayin edilir. II. Mustafa'ya (ö.1703) vezir olur. Divanı vardır. Nâbî tarafından korunup yetiştirilir. Râmî, devrinin Nâbî takipçilerinden olup hikemi tarzda yazdığı şiirleriyle dikkat çeker. Nâbî de Münşeât'ında yer alan mektubunda Râmî'ye "oğlum" diye hitap eder. Dönemin tezkirecileri Râmî hakkında "şiir ilminde olduğu kadar, hüsnu hat ve hesap ilminde de mahir" şeklinde bahsederler. Râmî'nin az şiir yazması, onun fazla tanınmamasına sebep olmuştur. Divançe'si bulunmaktadır (Bilkan 2006:279; İpekten, M. İsen vd 1988:365).

4.71.1. Vecdî (ö.1660)

Vecdî Divanı'nda yer alan 44. gazel müşterek olup, bu gazelin 1, 3 ve 5. beyitleri Râmî, 2. ve 4. beyitleri Vecdî tarafından söylenmiştir (Yanmaz 1995:18). Buradan da aralarında bir yakınlığın olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyit sanki bu irtibatın bir delili gibidir. Vecdî Râmî Efendi'nin aşk derdine düşmesi için dua etmektedir:

Bana ta'n itdüği bir bir gelüp başına Vecdî
Benim gibi hele Râmî de derd-i'aşka dûş olsun (G.53/5)

4.71.2. Nazîf (ö.1693)

Nazîf Divanı'nda Râmî Efendi için yazılan bir kaside yer alır. İsmiinin geçtiği beyitte faziletli bir reis olarak anılır (K.12/19). Tarih beyitlerinde şair, yine Râmî Efendi'yi övücü ifadeler kullanır. Burada nesir ve nazımdaki kabiliyetiyle methederek reisülküttâb oluş tarihini tespit eder:

Edib-i nükte-ver kenz-i hüner Râmî Efendi kim
Olur inşâ vü nazmın ber ü bahri hükmüne münkâd

Du'â idüb Nazîf-i pâk-meşreb didi târîhin

Re'îs oldı Muhammed Râmî kuddusen mübârek bâd (H.1106) (T.22/3-8)

4.71.3. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Sırrî, bir kasidesinde Râmî Efendi'yi “şahenşeh-i iklim-i sühan” olarak niteler (K.13/11). Râmî Efendi için yazdığı bir kasidede Sırrî, Râmî'nin vasıflarını anlatmaya aşağıdaki beyitle beraber başlar:

Mihr-i gerdûn-kerem Hazret-i Râmî ki anun

Ömr ü ikbâlinün ed'iyyesidür farz-ı enâm (K.12/15)

4.71.4. Sahhaf Rüşdî (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî Divanı'nda Râmî Mehmed Paşa için iki kaside yer alır. Bu kasidelerde paşayı hem devlet adamlığı, hem de şairliğiyle över. Üsluba önem veren şair, paşanın sanatını överken “bedi'ü'l-üslûb” tabirini kullanır (K.8/14). Bu kasidelerde bir beyitte ismi anılır. Beyit şudur:

Fahr-i erbâb-ı kalem Râmî Efendi kim anun

Görse âsârını eyler idi Attâr ta'zîm (K.8/5)

4.71.5. Ruznameci-zâde Şinasî Efendi (ö.1702/5)

Şinasî, Râmî Mehmed Paşa için üç kaside yazmıştır. 65 beyitten oluşan dördüncü kasidede Râmî Paşa'nın vezir oluşunu kutlar ve en son beyitte paşanın vezir oluş tarihini düşürür (Akpınar 2006:9, K.4/65). Paşa için yazılan ikinci kasidede Şinasî, gönül ehlinin velinimetini olarak kerem hasletini öne çıkararak paşayı över (K.6/14). Felekler devr ettiğinden beri paşa gibi temiz tabiatlı ve irfan sahibi bir zat cihana gelmemiştir (K.8/28). Râmî Efendi'nin dergâhının tozu zenginlik cevherinin elde edilmesi için bir kaynaktır (Harmancı 1999:52), (G.5 /10). Paşa, lütuf

semasının nurudur (G.63 /9). Râmî Efendi'nin âşikâr olan sadâreti altında Utarid (Merkür) ancak mektepte kuyan bir çocu olabilir:

Zemîn-i sâhibü's-sadrü'l-celî Râmî Efendi kim
 'Utarid dergehinde benzedi tıfl-ı debistâne (G.75 /7)

4.71.6. Sofyalı Yusuf Râsih (ö.1706)

Sofya'da doğmuş olan Râsih, bir müddet sonra İstanbul'a gelerek Divan-ı Hümâyün kâtipleri arasına katılır. Yazısının güzel olması dolayısıyla çeşitli vezirlere divan kâtipliği yapar. H.1111'de Kara Mehmed Paşa Mısır'a tayin edilince divan kâtibî olarak onunla beraber gider. Paşa H.1116'da azledilince yerine Râmî Mehmed Paşa vali olarak geçer. Râsih, paşanın da divan kâtibî olur ve himayesini görür (Çapan 2005:268; Bulut 1998:iii). Mehmed Paşa'yı beyitte üstat olarak niteleyen şairin paşaya hürmet ettiği ve şiir vadisinde örnek aldığı anlaşılmaktadır:

Vâdi-i şi're ayak basmak dilersem Râsihî
 Kıl niyâz-ı dest-gîri Râmî-i üstâddan (G.75/5)

4.71.7. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bu tarih beyti, Râmî Efendi'nin reisülküttab olması dolayısıyla düşülmüştür:

Hulâsa-i haberi bu ki Râmî Efendi bu gün
 Giyüp sabâh ile teşrîf-i câhı oldu re'îs (T.13/2)

4.71.8. Nâbî (ö.1712)

Nâbî, divanında hem şair, hem de devlet adamı olan Râmî Efendi'den övgüyle bahseder.

Sühan-gû peyrev olsun Hazret-i Râmî Efendi'ye

Ki Nâbî nazm öyle hoş-makâl ü pür-me'âl olsun (G.564/10)

4.71.9.Fâik Mahmud (ö.1715)

Devrin meşhur paşalarından ve aynı zamanda bir şair olan Râmi Mehmet Paşa Fâik'in samimi dostlarından (Koçak 2006:11). Râmi Paşa, Fâik'in şairliğini takdir etmiş ve onun

Sanman ki bu iksîr-i muhabbet 'amelîdür
Bu neş'e bize neş'e-i feyz-i ezelîdür

matlalı gazelini,

Keyfiyet-i te'sîr figânumda celîdür
Tâ kim biline hâsiyet-i nâd-i Alî'dür

matlalı gazeliyle tanzir etmiştir (Koçak 2006:45).

Fâik'in yakın dostluk ve alâkası, divanında ona yer verdiği çok sayıda tarih beyit ve kıt'asından da anlaşılmaktadır. Râmî'nin vezir oluşu (Kt.35/11, Kt.36/17, T.6, T.7), reisülküttâb oluşu (Kt.5/1), Câmî ve mektep yapması dolayısıyla Fâik, tarih kıt'aları yazmıştır (Kt.59/2,7). Ayrıca Galata Mevlevihanesi'ni de tamir ettiren Râmî'nin yaptığı bu işi takdir ederek, yazdığı tarihle Paşa'nın yaptığı bu işi ebedileştirir (Kt.65/1). Bu kıt'anın son beyti şudur:

Görüp tecdîdini seyr eyleyen Fâik didi târîh
Yapup Râmî cedîd oldu ihyâ Mevlevî-hâne (Kt.65/7)

4.72. FENNÎ (ö.1120/1708)

İstanbul doğumlu şairin asıl adı Mehmed'dir. Şeyh Hasan Efendi ve Pir Salih Efendi'nin yetiştirdiği şair, sonrasında mevlevî şeyhi olur. Fâzıl Ahmed Paşa'ya bir

kaside sunar. Kaside beğenilince cizye kâtibi olarak görev alır. Şiiri ve inşasıyla tanınmıştır. Divan sahibidir (İpekten, M. İsen vd 1988:137).

4.72.1. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Üsküdarlı Sırrî Divanı'nda Fennî adlı şairin ismine bir gazel beytinde rastlanır. Bu beyitten Fennî'nin, Sırrî'nin gazellerine nazire yazmış olduğunu anlıyoruz:

Kimse nazîre diyemez Sırrî bu tarh-ı tâzeye
Buna nazîreyi yine Fennî-i zî-fünûn ider (G.28/5)

4.73. MÂHİR ABDULLAH (ö.1710/11)

Bosnalı olan Mâhir'in babası Şeyh Hacı Beşir'dir. Sultan II. Mustafa dönemi şairlerindedir. Tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve çeşitli medresesilerde müderrislik yapmıştır. Mürettep divanı vardır (Kayhan 1999:1-5).

4.73.1. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Sâbit, bir gazelinde akrabası olan (Kayhan 1999:1) Mâhir Abdullah'ın arkasından gittiğini söyler:

Yine Mâhir Efendi semtine peyrevlik itmişsin
Bu şi'r-i dil-pezi'rün Sâbitâ yârâna kem gelmez (G.146/6)

4.74. PERTEV (ö.1710-11)

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmet olup Muvakkit-zâde namıyla tanındı. Öğrenimini tamamladıktan sonra hâcegân sınıfına katıldı. Hayatının sonlarına doğru vakanüvislik yaptı. Önceleri Nûrî mahlasını kullandıysa da hocası Neş'et, bunu

değiştirip Pertev mahlasını verdi. Şiirleri Nedîm tarzındadır. Divan sahibidir. Ayrıca şâirler tezkiresi yazdığı kaynaklarda belirtilir (İpekten, M. İsen vd 1988:356,357).

4.74.1. Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709)

Mehmet Hâlis Efendi, bir gazeline redif olarak seçtiği ve takdir ettiği şairler arasında, çağdaşı Pertev de bulunmaktadır. Beş beyitlik gazelde altı kez ismi geçen şair, sözleriyle cihanı aydınlatan bir güneş ışığıdır. Pertev'in şiirleri için "tarz-ı hasen", "şâir-i sihr-i nevîn", "nükte-senc-i şu'arâ", "turra-i kâkül-i hoş-bûy u semen" gibi tabirler kullanarak över (G.114/1,2,3,4). Aşağıdaki beyit de aynı anlamları ihtiva eden övgüler içerir:

Hâlisâ hâsılı bu nüh sadef-i devrânda
Şâ'irân zümresine dürr-i 'Aden'dür Pertev (G.114)

4.75. NÂBÎ (ö.1712)

Urfa'da doğan şairin asıl adı Yusuf'tur. Genç yaşta İstanbul'a gelmiş ve Musahip Mustafa Paşa'ya divan kâtibi ve musahip olmuştur. Paşanın ani vefatı üzerine İstanbul'dan ayrılarak Halep'e gelir. Uzun müddet Halep'te yaşar. Baltacı Mehmed Paşa Halep Valisi iken ona Nedîm olur. Sonra tekrar İstanbul'a gelir ve burada vefat eder. 90 yaşından fazla yaşamıştır.

Nâbî, edebiyatımızda hikemî tarzın temsilcisi, aynı zamanda Sebk-i Hindî'nin 17.yüzyıldaki önemli şairlerinden kabul edilir. Onun şiir anlayışı, devrinin edebî karakterini de özetlemektedir. Nâbî gazel alanında oldukça başarılıdır. Divanında yer alan 888 gazeliyle, en fazla gazel yazan şairler arasındadır. Gazelleri genellikle içerik olarak eğitici mahiyettedir. *Divan*, *Tuhfetü'l-Harameyn*, *Zeyl-i Siyer-i Veysî*, *Gazâ-nâme* ve *Hayriye* adlı eserleri vardır (Bilkan 2006:275,276; (İpekten, M. İsen vd 1988:310,311).

4.75.1. Kâşif (ö.1699)

Şiirlerinin, hikmetin peçesini açtığını söyleyen şair, bu sebeple şiirinin Nâbî'nin şiirine nazire olabileceğini düşünür:

Nazîre-bahş olur ancak edâ-yı Nâbî'ye
Zebân-ı kâşif burka'-güşâ-yı hikmet imiş (G.37/5)

4.75.2. Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709)

Hâlis Efendi, 17.yüzyılda hikemî tarzın öncüsü olmuş Nâbî'den üstat bir şair olarak söz eder. Ona nazire yazmak, arkasından gitmek mümkün değildir (G.17/7, G1/8, G.90/9, G.101/7, G.103/5, G.104/5, G.117/7). Bu beyitlerden birisi şudur:

Hâlisâ Nâbî-i üstâda kim olmuş pey-rev
Şehd-i ma'nâ bulunur hâme-i hoş-gûsında (G.125/8)

4.75.3. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Hikemî şiir tarzının kurucusu Nâbî, Urfa'da doğmuş, yirmili yaşlarında İstanbul'a gelmiş, belli bir süre sonra da Halep'e yerleşmiştir. Halep, o dönemler Osmanlı toprakları içinde bir eyalet merkezi durumundadır (Mengi 2012:45,49). Henüz hayattayken şöhreti yakalayan Nâbî, Halep'te ikamet ederken bir yandan da İstanbul, Erzurum, Manisa ve diğer şehirlerde bulunan devlet adamları, âlim ve şairlerle irtibat halinde olmuştur. Bu şahıslar, Nâbî'den gazel ve tarih beyitleri istemişlerdir. Başka şehirlerden de yazılar, hürmetnameler eksik olmaz. Nâbî'nin hayranlarından biri de Birrî'dir.⁶² Şair, bir terkib-i bendinde Halep'i övgü dolu ifadelerle anlatır. Şair son beyitte, Halep'i anmasındaki maksadının, Nâbî'nin vasıflarını zikretmek olduğunu söyler (Trk.B. 1/8). Nâbî'yle alakalı bir diğer beyit, gazeller kısmında yer alır. On beyitlik bu gazel, tasavvufî kavramlarla örülmüştür. Dil oyunlarına başvuran Birrî, “nakd”, “nazîr”, “nâ-yâb”, “nâb” ve “Nâbî” kelimeleriyle *n* harfini sıklıkla kullanmak suretiyle âhenk oluşturur. Ayrıca “nâ-yâb”, “nâb” ve “Nâbî” kelimeleriyle de iştikak yapar:

⁶² Karahan 1953:7'den naklen Erkul 1992:6.

Nakd-i dil virmege şâyeste nazîri nâ-yâb
Güher-i nâb-ı eser Nâbî-i zî-sâldedür (G.97/8)

4.75.4. Âgâh (ö.1728)

Divanında hikemî tarzın etkileri görülen Âgâh, bu tarzın büyük temsilcisi Nâbî'den etkilenmiş ve en fazla onun şiirlerine nazire kaleme almıştır (Akpınar 2006:23,27). Aşağıdaki beyitte de Nâbî'yi kerâmet ehli bir şair olarak zikreder:

Âgâh nice fahr-ı bilâd olmaya Şehbâ
Nâbî gibi bir ehl-i kerâmet var içinde (G.315/5)

4.76. SÂBİT (ö.?-1712)

Asıl adı Alaaddin'dir ve Bosna'nın Uziçe/Öziçe kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. 1650'lerde doğmuş olabileceği tahmin edilen şâir, eğitimine memleketinde başlamış daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada Seydizâde Mehmed Paşa'ya intisap eder, dairesine imam olur. 1678'de mülâzım ardından da müderris olmuştur. Daha sonra Rumeli'deki küçük kazalarda uzun süre kadılık yapmıştır. Tekfurdağı müftülüğü ve Konya mollalığında da bulunan şâir, azlinden sonra 1709 da İstanbul'a döner ve dizanteriye yakalanarak 1712'de vefat eder. Sâbit 17. yy.'da Nâbî'den sonra çağdaşları arasında en fazla şöhret kazanmış orijinal bir şâir olarak görülür.⁶³

4.76.1. Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709)

Mehmet Hâlis Efendi'nin, divanında sıkça andığı şairlerden biri de Sâbit'tir. Divanda yer alan beş gazelde altı kez ismi geçen şairin şiirlerine nazire de yazan şairin Sâbit'i takdir edip örnek aldığı görülmektedir. Bosnalı Sâbit'in:

⁶³ (Detaylı bilgi için bkz. Karacan 1991:31).

Bülbülün gönlün alaldan gonca bî-dildir garîb

Gelmedi dâr ü diyâr-ı yâre bir yıldur garîb (G.20/1)

beytiyle başlayan gazeline Hâlis, söz söylemenin gayet nazik ve tozlu bir yol olduğunu, (böyle olduğu için) Sâbit'in izinden gitmenin de müşkil bir yol olduğunu söyler (G.10/6). Aynı redifli bir başka gazeline Sâbit'e seslenerek, feleğin çarkından kâm almanın Allah istemeden olamayacağını ifade eder (G.20/5). Bir başka gazeline yine Sâbit'in gazeline nazire yazdığını görürüz. 224 numaralı bu gazelde Hâlis, Sâbit'i takdir eder, kendisini onun şiir zeminine tohum saçan ve onların yeşermesini bekleyen bir şair olarak niteler (G.92/8). Hâlis'in mürekkebi dahi Sâbit'in yolunda gider (G.50/6). Gazellerinin, Sâbit'in yeni tarzına benzeyip benzemediğini kendi kendine sorar (G.116/9). Hâlis, belâgat meydanında Sâbit'e nazire yazdığını, fakat kendisini nu alanda başarılı bulmadığını ve şaire erişemediğini aşığıdaki beyitle dillendirir:

Cenâb-ı Sâbit'e tanzîre meydân-ı belâgatde

Hayâl-i hâma düşdi hâme Hâlis cüst ü cûlarla (G.126/7)

4.76.2. Nâbî (ö.1712)

Şiirlerinde oldukça az sayıda Türk şairini zikreden Nâbî'nin Sâbit'le ilgili değerlendirmeleri önem arzeder (Coşkun 2007:142).⁶⁴ Nâbî, Bosnalı Sâbit'i divanında darb-ı mesel, yani atasözlerini nakletmede yaşadığı asırda söz sahibi olduğunu, Sâbit'in sözlerinin arkasından gitmek gerektiğini söyler (G.343/6, G.704/7). Divanda geçen üçüncü ve son beyit şöyledir:

Darbü'l-mesel îrâdına bu 'asrda Nâbî

Kimse olamaz Sâbit Efendi'ye resîde

Nâbî olamaz Sâbit Efendi gibi herkes

Darbü'l-mesel-i nükte-verân darb-ı meselde (G.699/7)

⁶⁴ diğer adı geçen şairler: Râmî Mehmed Paşa ve Osman-zâde Tâib.

4.76.3. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Esrar Dede ve Semâ'hâne-i Edeb yazarı Ali Enver'e göre, yüzyılın mühim şairlerinden olan Sâbit, ManiSa'da kadı olarak bulunmuştur. Bu sırada Nâbî (muhtemelen hac seyahatı esnasında) de ManiSa'dadır ve Seyyid Vehbî'nin de bulunduğu bir mecliste Birrî ile görüşürler. Mecliste şiirden söz açılınca, Sâbit ve Nâbî kendilerine nazîre yazmanın (bile) imkân harici olduğunu ifade ederler. Bunun üzerine Birrî bu şairlerin gazellerine çok güzel nazîreler kaleme alır (Erdoğan 2008:69-85). Sonrasında Birrî'nin şairliğini kabul eden Sâbit ve Nâbî, onu da meclislerine alırlar (Erkul 1992:5). Aşağıda yer alan beyit bu konuya işaret içerir:

Meclis-i Sâbit Efendide olındı isbât
Hüner-i tab'umuzun bahtumuz ikbâldedir (G.97/9)

4.76.4. Kâmî (ö.1724)

Kâmî, Nâbî ve Sâbit'i şairlik kudretleriyle takdir etmektedir. İki şair de "sühan-senc", yani hesaplı ve ölçülü konuşan şairler olarak beyitte geçer:

Kâmiyâ ola sühan-senci-i Nâbî Sâbit
Kem-'ıyâr oldığı zâhir ola kullâblarun (G.122/9)

4.77. ABDÜLBÂKÎ ÂRİF EFENDİ (ö.1713)

Asıl adı Abdülbâkî olan şairin doğum yeri İstanbul'dur. Azmi-zâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderrislik; Selânik, Bursa, Kahire ve İstanbul'da kadılık yapar. Daha sonra Anadolu Kazaskeri olur. İstanbul'da vefat eder. Mezarı Eyüp'tedir (İpekten, M. İsen vd 1988:35).

4.77.1.Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Sâbit Divanı'nda Ârif Efendi “Cenâb-ı Ârif” ve “Ârif Efendi” sıfatlarıyla anılır. Divanda üç kez geçen Ârif, Sâbit'in arkasından gitmek istediği bir şairdir. İsmi yer aldığı üç beyitte de bu mânâyı ifade eder (G.100/7, G.339/7). Bu beyitlerden biri şudur:

Sâbitâ Ârif Efendiye idüp peyrevlik
Sâk-ı âheste-rev-i hâmeyi teşmîr idelüm (G.245/7)

4.77.2.Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Mahmud, divanında, aynı zamanda bir şair olan Abdülbâkî Ârif Efendi'nin Anadolu Kazaskeri olması dolayısıyla iki tarih kıt'ası kaleme alır (Kt.22). Diğer kıt'a ise aşağıda yer almaktadır:

Sadra 'izzetle virüp Ârif Efendi zîver
Oldı teşrîfi ile hâtır-ı 'âlem hoşnûd
Binde bir düşse n'ola böyle münâsib târîh
Ârif-i âleme Bâkî ide sadrı mes'ûd

4.78. SEYYİD NESİB DEDE (ö.1714)

Konyalı olan Nesib Dede'nin asıl adı Yusuf'tur. Konya'da öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelir. büyük şeyhlere hizmet eder, sonrasında seyahate çıkarak Kahire'ye gider. Burada mevlevî şeyhi Siyahi Dede'ye (ö.1710) intisap ederek mevlevî olur. Daha sonra Konya'ya gelerek Bostan Çelebi Efendi'nin (ö.1705/6) hizmetinde mesnevîhan olur. Pindari Ahmed Dede'nin (ö.1711) vefatı üzerine Yenikapı Mevlevîhanesi'ne şeyh olur. 1714'te vefat ederek aynı mevlevîhaneye defn edilir. Şiirleri güzeldir (İpekten, M. İsen vd 1988:334).

4.78.1.Rezmî (ö.1719)

Rezmî, çağdaşı Nesib Dede'yi, ölümüne düştüğü bir tarih beytinde zikretmektedir:

Düşdi bir nâr-ı gam derûna didüm târîhin

Bu sâlde hayf ki Nesib Efendi gitdi 'âlemden (H.1126, T.38)

4.79. RÂGİB (ö.1715)

Kaynaklarda, 17.yüzyılda yaşamış olan “Râgıb” mahlaslı üç şair tespit edilebilmiştir. Bu şairlerden ilki Eğriboz'da doğmuş olup, asıl adı Mehmed Çelebi'dir. Ölüm tarihi ise 1685'tir. İkinci şair ise Bursalı olup, asıl adı Ali'dir. Öğrenim gördükten sonra mülazım ve müderris olmuş ve Nemçe'ye elçi olarak gönderilmiştir. Gelibolu'da ölen şairin vefat tarihi 1714 veya 1718 yıllarıdır. Son şair ise İstanbulludur. Asıl adı Mehmed olup Kösec Halil Paşa tarafından korunmuş ve muhasebe halifelerinden olmuştur. Sonrasında reisülküttâb olarak tayin edilen Râgıb'ın vefat tarihi ise 1715'tir. Şairin divanı mevcuttur (İpekten, M. İsen vd 1988:360).

4.79.1.Mehmed Hâlis Efendi (ö.1709)

Hâlis Divanı'nda geçen Râgıb'ın, Hâlis Efendi'nin de ömrünü geçirdiği yer olan İstanbul'da doğup, yine aynı yerde reisülküttâblık yapmış olan Râgıb olduğu kanaati ağır basmaktadır⁶⁵.

4.79.2.Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Mahmud Divanı'nda Râgıb bir kez zikredilir. Faik'in Râgıb'a üstün gelmek istediği sezilmektedir:

Bu vâdide murâdum Râgıb-ı nazm-âvere Fâik

⁶⁵ Beyit için bkz. Nâîlî md.

Garez pey-revlik itmekdür bu gûne arz-ı kâlâdan (G.109/9)

4.80. BİRRÎ MEHMED DEDE (ö.1715)

Manisalı olan şair, kaynaklarda Derviş Mehmed Çelebi, Attâr Birrî, Birrî Mehmed Dede, Mehmed Çelebi bin Abdullah el-Mağnisavî, Manisalı Mehmed olarak anılır. Attarlık mesleğiyle meşgul olur. Manisa Mevlevîhanesi'nde yetişir. Nâbî, Seyyid Vehbî ve Sâbit gibi dönemin meşhur şairleri Manisa'ya geldiklerinde Birrî'yi ziyaret ederler ve mektup yoluyla birbirlerinin eserlerine nazire yazarlar (Karaca 2008:2,3).

4.80.1. Nâbî (ö.1712)

“Nâbî ile kesb-i âşinâlık etmiş” (Erkul 1992:6) olan Birrî için divanında bir kaside bulunan Nâbî, şairi “hoş-tab’-ı sühan-pîrâ” demek suretiyle över (K.23/1). Diğer beyit de aynı kasidenin son beytidir ve şöyledir:

Nass-ı Kur’ânda kıran eyledügi vech üzre
İde hem-sâye Hudâ Birrî yine takvâya (K.23/18)

4.81. RAHÎMÎ (ö.1720 SONRASI)

Tespit edebildiğimiz kadarıyla tezkirelerde kayıtlı Rahîmî mahlaslı üç şair bulunmaktadır. Bunlardan ilki Amasyalıdır. Asıl adı Abdürrahim olup Bursa’da yetişmiştir. Talik ve nesih yazıda mahareti olan şairin Seb’a-i Seyyâre adlı bir eseri bulunmaktadır. İkincisi; Kütahyalıdır. Bey şairlerdendir. II. Selim’den iltifat görerek alay beyi olur. Şiirlerinde atasözlerine yer verir. Üçüncüsü ise İstanbulludur. Asıl adı Abdürrahim olup Habeş Valisi Mustafa Paşa’nın oğludur. Bazı vezirlere kâtip, maliye tezkireciliği, piyade ve süvari mukabeleciliği yapar. Şiir ve inşasıyla tanınmıştır (İpekten, M. İsen vd 1988:362).

4.81.1.Fâik Mahmud (ö.1715)

Divanda şair Rahîmî'nin adı, şairin ona tabi olduğunu ifade etmesiyle geçer:

Fâikâ nazm-ı Rahîmî'ye olinca pey-rev

Eşheb-i hâme serû'l-kadem olmaz da n'olur (G.18/8)

4.82. DÜRRÎ (ö.1724/25)

Dürrî-i Yek-çeşm sanıyla da tanınan Dürrî'nin asıl adı Ahmed'dir. Van'da doğmuştur. Divan kâtipliği yapmış ve İran şahına elçi olarak gönderilmiştir. Tarih düşürmede ve hüsn-i hatta mâhirdir (İpekten, M. İsen vd 1988:102).

4.82.1.Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

17.yüzyılın Bursalı şairlerinden Ni'meti, "gazelleri" redifli ve her bir beytinde, ismin sonu "-âlî" şeklinde biten bir Osmanlı şairinin ismini zikrettiği beş beyitlik gazelinde şair Osmanlı şairlerinden Dürrî ve Hayâlî'ye yer verir:

Dendânun ile vasf-ı miyânun dürür senün

Dürrî gazelleri ile Hayâlî gazelleri (G.138/2)

4.82.2.Rezmî (ö.1719)

Rezmî divanında adı geçen şairlerden biri de Dürrî'dir. Rezmî, muhtemelen gözden düştüğü bir dönemde yazmış olduğu kasidede, kendini çağdaşı olan Dürrî ile karşılaştırmakta ve kendini ondan ve diğer bütün şairlerden üstün görmektedir:

Dürrî gibi bir görmeyeler bendeni şâhum

Eyle kerem-i lutfun ile cümleye fermân (K.2/43)

4.83. YAHYÂ NAZÎM (ö.1727)

İstanbulu olan şairin asıl adı Yahyâ'dır. Öğrenim görerek zamanının şair ve musikîşinaslarından olur. Na'atları ve musikîdeki üstatlığıyla meşhur olur (İpekten, M. İsen vd 1988:326,327).

4.83.1. Nazîf (ö.1693)

Nazîf, bir na't kasidesinde Neşâtî, Nazîm ve Fehîm'in na'tyazdıklarını haber verir (K.3/35).⁶⁶

4.83.2. Vecdî (ö.1660)

Vecdî Divanı'nda Yahyâ Nazîm'in anılışı şu beyittir:

Eş'âr-ı pâkûn ile hep böyle 'âlem-ârâ

Münstf-dilân Nazîme Vecdî hasûd gösterür (G.17/7)

4.83.3. Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706)

Rasîh, döneminde musikî üstadı olarak kabul edilen, klasik edebiyatta na'atlarıyla tanınan (Bulut 1998:XXX) Nazîm'i musikî yönüyle beğendiğini ifade eder:

Şimdi h'ânendeler miyânında

Gerçi erbâb-ı ma'rifet çokdur

Lîk hakkâ Nazîmden gayrı

Kalbur üzre gelür dahi yokdur (Letâyifât-ı Râsîh Efendi.14)

⁶⁶ Beyit için bkz. Neşâtî maddesi.

4.84. BELÎĞ (ö.1729)

Tezkirelerde kayıtlı 17. yüzyılda yaşamış olan “Belîğ” mahlaslı iki şair tespit edebildik. Bunlardan ilki hakkında şu bilgiler kayıtlıdır: Belîğ (ö.1705/6): İstanbul’da doğdu. Öreke Bacaklı Ahmed Efendi’nin oğludur. Asıl adı Mustafa olup babasından mülâzım oldu. Vebadan öldü (İpekten, M. İsen vd 1988:74). Diğeri hakkında ise bilgiler şu şekildedir: Belîğ (ö.1729): BurSa’da doğdu. Asıl adı İsmail olup, Şahin Emir-zâde namıyla tanındı. İmamlık ve naiblik görevlerinde bulundu. Döneminin ileri gelen şairlerindendir. *Divan, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân, Nuhbetü’l-Âsâr Li Zeyl-i Zübetü’l-Eş’âr, Genc-i Şâyegân, Seb’a-i Seyyâre, Gül-i Sadberg, Sergüzeşt-nâme* ve *Şehrengiz* adlı eserleri vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:74). Hâlis Efendi’nin divanında ismi geçen şairin bu ikinci şair olduğunu düşünüyoruz.

4.84.1. Mehmet Hâlis Efendi (ö.1709)

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, burada ismi geçen şairin hangi Belîğ olduğunu tam olarak bilememekle birlikte büyük bir ihtimalle bu şairin, döneminin ileri gelen şairlerinden olan İsmail Belîğ olabileceği görüşü ağır basmaktadır. 17.yüzyıl divanlarında sadece Mehmet Hâlis Efendi Divanı’nda ismi geçen Belîğ, Hâlis’in takdir ettiği şairleri arasındadır. Nâbî, Nâilî ve Râgıb’la beraber aynı beyitte ismi geçer (G.117/7).

4.85. RÂŞİD (ö.1735-36)

İstanbul’da olan şairin asıl adı Mehmed olup, Safâyî’ye göre Bursa kadısı Mehmed Efendi’nin, Sâlim ve Belîğ’e göre de Malatyalı Mustafa Efendi’nin oğludur. Eğitimi tamamlayıp Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi’den mülâzım, müderris ve kadı oldu. Kassam-ı askerî ve haremeyn müfettişliğine getirildi. İnşasıyla dikkatleri çekince vakanüvis tayin edildi. Râmiz’e göre Nâimâ

Tarihi'ne zeyl yazdı. Divan sahibi olup, hat sanatında ustadır (İpekten, M. İsen vd 1988:369).

4.85.1. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Birrî Divanı'nda Râşid, şiirlerine nazire yazdığı bir şair olması münasebetiyle geçer:

Birrî nazîre itse n'ola Râşid'e

Hiç Rüşdî yok mu ol dahî şâ'ir degül midür (G.115/7)

4.86. SEYYİD VEHBÎ (ö.1736)

Lale Devri'nin üstat şairlerinden olan Seyyid Vehbî'nin asıl adı Hüseyin'dir. 1674 yılında doğdu. Anne tarafından ecdadı ehl-i beytten şeyh Hasan Hüsamettin Efendi'ye dayanması dolayısıyla ilk olarak Hüsamî mahlasını kullanmış, daha sonra üstadı Ahmed Neylî'nin tavsiyesi üzerine Vehbî mahlasını almıştır. Müderrislik ve kadılık gibi görevler yapmış olan şair, Nâbî takipçilerindendir. Çok kolay yazabilme kabiliyeti olmasına rağmen şiiri fazla ciddiye almamıştır. Bununla beraber döneminde oldukça iyi bir şöhrete sahip olmuştur. Yeni ve taze bir vadi açtığını söyleyen şair, kimsenin kendisine nazire yazamayacağı iddiasını savunmuştur. Vehbî, kasidede Nef'î, gazelde ise Nâbî'yi kendisine örnek alırken, bir yandan da Nedîm tarzı gazeller de kaleme almıştır. Nedîm'in yakın arkadaşı olmasından dolayı, karşılıklı birbirlerine nazireler yazmışlardır. Seyyid Vehbî'ye "kaside şairi" denebilir. Nef'î tesiriyle yazdığı kasidelerin çoğu, Nef'î'ye naziredir. Rus Seferi'nde yazdığı kaside ve tarihlerle III. Ahmed'in takdirini kazandı. 1720'de şehzadelerin sünnet düğünü münasebetiyle bir "Sur-nâme" yazdı. Ayrıca Neşâtî Dede'nin vefatına yazdığı uzunca bir mersiyesi bulunmaktadır (Horata 2009:518).

4.86.1. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Seyyid Vehbî, Birrî'nin, Nâbî ve Sâbit gibi aynı mecliste bulunup âşinâ olduğu şairlerdendir. Aynı zamanda iki şair birbirlerinin şiirlerine nazireler yazmışlardır (Erkul 1992:54,55). Yazdığı bu nazirelerde Birrî, Seyyid Vehbî'nin ismine yer verir. Kendisini gönül bülbülü olarak gören şair, renkli bir gül gibi olan nazmını takdir eder (G.78/7). Bir nazire beytinde Vehbî'yi "sühan-perver" (G.153/5), "sühan-senc" (G.180/7) ve "mu'ciz-sühan" (G.165/5) bir şair olarak takdir eder. Bu nazireler, Sâlim'in de ifade ettiği gibi "terâzû-yı letâfet"de Seyyid Vehbî'nin şiirleriyle birdir (Erkul 1992:55). Birrî, Vehbî için bir kaside yazar. Burada şairi, şairler zümresinin başı olarak över. Herkes tarafından takdir gören şairliği, Mevlâ'nın Vehbî'ye ihsanıdır. Ayrıca "vehbî" kelimesi, sözlük anlamı olan "Allah vergisi"ni hatırlatacak biçimde kullanılmıştır. "Vehbî" ve "mevhibe" kelimeleriyle de iştikak yapar:

Ser-i hayl-i şu'arâ Vehbî-i dâna ki ana

Bu pesendîde edâ mevhibe-i Mevlâdur (K.11/15)

4.87. VÂLÎ (ö.1738)

Diyarbakır'da doğmuştur. Divan sahibi şairlerdendir. Âgâh'la aynı dönemi idrak eden ve yakın arkadaşı olan iki şair, birbirlerine pek çok nazire yazmışlardır (Kadıoğlu 2010:39).⁶⁷

4.87.1. Âgâh (ö.1728)

Âgâh, Divanı'nda, etkilendiği üstatları ortaya koymak, belki onlarla kendisini kıyaslamak, hatta daha üstün olduğunu göstermek gayesi ile bazı şairlerin isimlerini zikretmiştir. Onların şiirini tahmîs, tesdîs ve tanzîr etmiştir (Akpınar 2006:26). Divanlarda pek adına rastlamadığımız, dönemin şairlerinden Vâlî'nin ismi, Âgâh

⁶⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Koncu 1998.

Divanı'nda gazeller kısmında geçmektedir. Âgâh, muasırı Vâlî'nin “ - a düşmüşdür” redifli gazelini de tahmîs etmiştir. Şâir, bir başka gazelinde de, Vâlî'nin mucizeler söyleyen kaleminin dilinden cevap istedigini belirtir. Adeta ona meydan okur:

Tekâpû-yı zemîn-i tâze eylerse n'ola Âgâh
Zebân-ı kilik-i mu'ciz-gû-yı Vâlîden cevâb ister (G. 59/5)

4.88. MİRZÂ-ZÂDE MEHMED SÂLİM (ö.1743-44)

Asıl adı Mehmed olup, Şeyhülislam Mirzâ Mehmed Efendi'nin oğludur. 1688 senesinde doğdu. Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim ismiyle şöhret buldu. Öğrenimini tamamlayıp müderris oldu. Selâni, Mekke, Galata ve İstanbul kadılıklarında bulundu. Şairler tezkiresi, Divanı, “Mâhiyetü'l-Âşık” adlı tasavvufî bir eseri, Tahtâvî'nin akaid çevirisi ve Farsça-Türkçe bir lügati vardır (İpekten, M. İsen vd 1988:422,423).

4.88.1. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Sâbit Divanı'nda Sâlim isimli bir şair övülmektedir. Sâlim mahlaslı pek çok şair bulunmakta olup, bunlar arasında en bilineni Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim'dir. Sâbit, Mirzâ-zâde'nin:

Arz idün feryâdumı dil-dâre Allâh aşkına
İde şâyed merhamet ben zâre Allâh aşkına

matlalı gazeline nazire olarak;

Sâlim-i sihr-âferîn-i nazma peyrevlik muhâl
Virme zahmet Sâbitâ ben zâra Allâh aşkına

beytinin de yer aldığı bir gazel yazmıştır (Coşkun 2007:123,124).

4.89. VESÎM (ö.?)

Kaynaklar tarandığında bu dönemlerde yaşamış olan “Vesîm” mahlaslı iki şâire rastlamaktayız. Bunlardan birincisi hakkında kısaca şu bilgiler verilir: Vesîm (?-1759): Abbas Vesîm Efendi. Abdurrahman Efendi'nin oğludur. İstanbulludur. Tabip ve hattattır. H.1173/1759'da vefat etmiş ve Edirne kapısı haricinde medfundur. Osmanlı müelliflerinde babasının Ömer Şifâî Efendi olarak gösterilmesi yanlıştır. İkincisi hakkında ise, Vesîm (?-?): Şâfiî-zâde Enderunlu Seyyid Ahmet Efendi. Üsküplü. Enderunda yetişmiştir. Seyyid Ahmet Efendi denilmekle meşhurdur. Asrın güzide şâirlerinden ve dönemin önemli bilginlerinden olduğu söylenmektedir. Doğum tarihi ve vefat tarihi ise kaynaklarda verilmemiştir (Kurnaz, M. Tatçı 2001:1163;).⁶⁸ Hâlis'in şiirlerinde adı geçen Vesîm Efendi'nin, bunlardan hangisi olduğunu söylemek oldukça zordur. Fakat, Hâlis'in, hattat redifli bir gazel yazması ve tabiplikle ilgili kelimelere (tabip, bîmar, nabz, damar, neşter...) zaman zaman yer vermesi bize, bu şâirin Abbas Vesîm Efendi olabileceğini düşündürdü (Atıcı 20009:31).

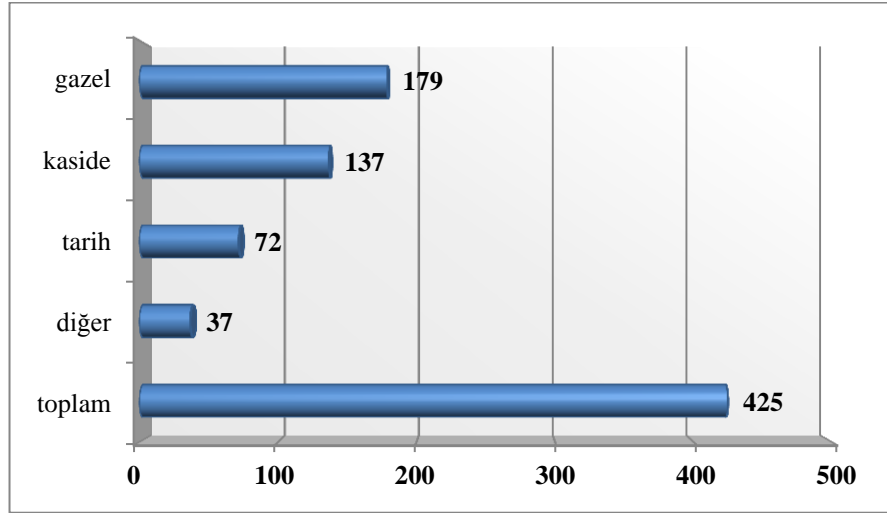
4.89.1.Mehmed Hâlis Efendi (ö.1709)

Mehmed Hâlis Efendi Divanı'nda hepsi gazeller kısmında olmak üzere Vesîm dört kez geçer. Hâlis'in, Vesîm'in şiirlerine nazire yazdığı bu beyitlerden anlaşılmaktadır. Vesîm'in şiirleri adeta bir güldür ve Hâlis'in nazire bahçesine feyz verir (G.106/5). Hâlis'in, Vesîm'i üstat bir şair olarak kabul ettiği “hazret-i üstâd-ı Vesîm” (G.30/8, G.41/7) tabirlerinden belli olmaktadır. Şiir tanzir etmekte Hâlis'in kalemi bir papağan gibi, Vesîm'in şairlik tabiatının cevherine bakarak meşk eder:

Hâme-i Hâlis meşk ider tûtî gibi tanzîrde

Cevher-i tab'-ı Vesîm âyine-i endâmdur (G.29/7)

⁶⁸ A.g.e. s.1163; Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'ara*, Haz. Adnan İnce, Ankara, AKM Yayınları, 2005, s.696.

Şekil 37. 17. Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Osmanlı Şairlerinin Geçtiği Nazım Şekilleri

Sonuç olarak; 17. Yüzyıl divanlarında Osmanlı şairleri en çok gazel nazım şeklinde geçmekte olup bu sayı 179'dur. İkinci olarak kaside beyitlerinde geçer (137 kez).

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. 17.YÜZYIL DİVANLARINDA ÇAĞATAY ŞAİRLERİ

5.1. ALÎ ŞÎR NEVÂÎ (ö. 906/1501)

Klâsik Çağatay edebiyatının, Osmanlı edebiyatı sahasında da tesirleri devam etmiş en büyük şairi kabul edilen Alî Şîr Nevâî (Kut 1989:449) Herat'ta doğar. Çağdaşı olan Haydar Mirza, Nevâî'nin Uygur asıllı olduğunu söyler (Çetindağ 2010:99). Çok erken yaşlardan itibaren iyi bir eğitim alma fırsatı elde eder. Onun iyi bir eğitim almasında ve yetişmesinde Hüseyin Baykara ile çocukluk arkadaşı olmasının da büyük tesiri olduğu açıktır. O, Babür Mirza'nın sarayında Baykara ile birlikte büyür (Levend 1965:29; Çetindağ 2010:102). Nevâî on bir yaşlarındayken hükümdar Ebu'l-Kasım Babür'dür. Hüseyin Baykara ile beraber Nevâî'yi de himaye eden Babür Han, 1456 yılında Meşhed'e giderken ikisini de beraberinde götürür. Bir sene sonra Babür vefat eder ve Baykara Merv'e döner (Çetindağ 2010:104). Ali Şîr ise Meşhed'de kalarak tahsiline devam eder.

Ali Şîr Meşhed'de İmam Rızâ Medresesi'nde okurken birçok İranlı âlim ve şairle tanışmış, çoğundan da ders almıştır. 1464'te Meşhed'den Herat'a gelir. Sonra Semerkant'a giden Ali Şîr, arkadaşı Hüseyin Baykara'nın tahta geçmesine kadar Semerkant'ta ikamet eder. Sultan Hüseyin Herat'ı alarak tahta çıkınca arkadaşı Ali Şîr'i de yanına çağırır. Herat'ın alınışından bir ay kadar sonra buraya gelen Ali Şîr, Sultan Hüseyin'e ünlü "Hilâliyye" kasidesini sunar. Bu tarihten sonra devlet işleriyle de ilgilenmeye başlayarak ölünceye kadar sadakatle ona hizmet eder. *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı tezkiresinin sekizinci bölümünü bütünüyle ona tahsis eder. Diğer eserlerinde de Hüseyin Baykara'dan bahseden Ali Şîr, eserlerinin bir kısmını onun adına yazmıştır (Kut 1989-DİA). Bir süre sultanın divan beyi ve nedimi olur. Devlet idaresinde Hüseyin Baykara'nın yanında sahip olduğu mevki ve nüfuza rağmen idarî

işlerden uzak kalmayı tercih eder. 1483-1485 yılları arasında en büyük eseri *Hamse*'sini meydana getirmiştir (Çetindağ 2010:112,450). 1490 yılında divan beyliği vazifesinden ayrılarak sadece sultanın nedimi olarak hizmetini sürdürür. Birkaç yıl sonra yakın dostu mutasavvıf-şair Câmî'nin vefatı da 1498 (492) onu derinden etkiler. *Hamsetü'l-Mütehayyirîn* adlı eseri bu yıllardaki duygularının mahsulüdür.

Saltanat mücadelelerinin yoğun olduğu bu yıllarda *Lisânut-Tayr* (903/149), *Muhâkemetü'l-Lugateyn* (904/1499), *Sirâcal-Müslimîn* (904/1499) ve *Mahbûbü'l-Kulûb* (905/1500) adlı eserlerini kaleme almaktan geri kalmaz. Bu sırada sağlığı bozulur, 31 Aralık 1500'de Hüseyin Baykara'yı Esterâbâd dönüşünde karşılarken el öptüğü esnada yere yıkılır. Herat'a getirilir ve üç gün sonra 13 Cemâziyelâhir 906'da ölür. Kudsiyye Camii yanında kendisinin yaptırdığı türbeye defnedilir.

Nevâî, Türkçe eserlerinde *Nevâî* ve Farsça şiirlerinde *Fânî* mahlasını kullanmıştır. Ali Şîr'i etkileyen şairlerin başında İran'ın büyük mutasavvıflarından *Abdurrahman-ı Câmî* gelir. Câmî'ye olan hayranlığı ve fikirlerine duyduğu hürmet onun Câmî'nin mensup olduğu Nakşibendiyye tarikatına girmesine vesile olur. Bunların haricinde *Attâr*, *Hüsrev-i Dihlevî* ve *Nizâmî* ona tesir etmiş olan başlıca şairler arasında sayılabilir.

Nevâî'nin Orta Asya Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde etkisi büyüktür. Bundan dolayı Çağatayca'ya “Nevâî dili” denmiştir. Eserleri Türkistan dışında, Azeri ve Anadolu sahasında da okunan Ali Şîr Nevâî'yi Osmanlı şairleri üstat tanımışlar ve şiirlerine XV. Yüzyıldan itibaren çeşitli nazireler kaleme almışlardır. (Kut 1989:449-453).

5.1.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Nevâî'nin isminin hem Ali, hem de “arслан” anlamına gelen “Şîr” olması edebiyatımızda bu kelimelerin beyitlerde tevriyeli kullanılmasına sebep olmuştur. Övülen kişi cesaret ve şecaatiyle “Allah'ın arslanı” olarak nitelendirilen Hz. Ali'ye benzetilirken, şairlik kudretiyle de Ali Şîr Nevâyî'ye benzetilir (K.38/11, G.112/7).

Başka bir beytinde de Ganî-zâde, divanında övdüğü kişiyi “zamanın Ali Şîr’i” diyerek yüceltir:

Hudâvend-i yegâne kişver-ârâ-yı ‘adû-fersâ
‘Alî Şîr-i zemâne kâr-sâz-ı mülk-i ‘Osmânî (K.24/11)

5.1.2. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî Divanı’nda Vezir Ali Paşa’nın kasrının övgüsü münasebetiyle yazılan bir kasidede paşa azametiyle Cem’in müşirine, heybetiyle de Ali Şîr Nevâî’ye benzetilir (K.17/21). 17.yüzyılın asker şairlerinden olan ve sıklıkla övgülere mazhar olmuş olan Hâfız Ahmed Paşa ise beldeleri fethetmesiyle Ali Şîr Nevâî’ye benzetilerek takdir edilir.

Habbezâ Mîr ‘Ali Şîr ki tedbîri ile
Rûtbe-i feth-i mu‘ammâda olur feth-i bilâd (K.16/20)

5.1.3. Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Divan şairleri kendi şairlik kabiliyetlerini, takdir ettikleri şairlere kendilerini benzetererek yüceltmişlerdir. Bu şairlerden biri de Çağatay Edebiyatı sahasında 15. yüzyılın en büyük şairi (Zavotçu 2006:21) olan Ali Şîr Nevâî’dir. Kendinden sonra gelen pek çok şairi etkilemiş olan bu güçlü şaire 17.yüzyıl şairlerinden Azmi-zâde Mustafa Hâletî de divanında yer vermektedir. Şair kendisinde Nevâî’den izler görerek över (G.73/2). Sınan Paşa’nın vezir olması dolayısıyla düşülen bir tarih beytinde ise paşa azametiyle Ali Şîr Nevâî’ye benzetilir:

Bin şükr ü sipâs eyliyelüm kim yine geldi
Pâşâ-yı ‘Alî Şîr-sıfat şîr-i mehâbet (T.1/1)

5.1.4. Nev’î-zâde Atâyî (ö.1635)

Nev’î-zâde Atâyî, divanında bir kasidesinde methettiği Kapudan Mustafa Paşa’yı “zamanın Ali Şir’i” diye nitelendirerek över:

‘Ali Şîr-i zemâne Âsaf-ı mülk-i Süleymânî
Civân-baht-ı yegâne dâver-i iklîm-i kübrâyî (K.31/34)

5.1.5. Nâilî (ö.1666)

Nâilî’nin, vezir Sofi Mehmed Paşa’yı övdüğü kasidesinde Nevâî’nin ismi Hüseyin Baykara ile birlikte geçer. Şaire göre paşa öylesine cömerttir ki, bu cömertliğe nisbeten Ali Şir’in rûhu, Baykara’nın cömertliğinden bile utanır:

Şermendedir ol dâdgerin rûh-ı Alî Şîr
İkbâline nisbet kerem-i Baykarâdan (K.13/29)

5.1.6. Neşâtî (ö.1674)

Neşâtî, Vezir-i azam Ahmed Paşa’yı “o, devrinin öyle bir vezir oğlu veziridir ki, Mîr Ali Şir onun ancak kölesi olabilir” ifadeleriyle metheder. Burada hem Çağatay edebiyatının güçlü şairi Nevâî kastedilirken, öte yandan 16.yüzyılda yaşamış olan ünlü Türk denizcisi, aynı zamanda bilgin, tarihçi ve şair olan⁶⁹ “Kâtibî” mahlaslı Seydi Ali Reis’in de anıldığı anlaşılmaktadır:

Ol âsaf ibni âsaf-ı devr-i zamâne kim
Lâyık olursa Mîr ‘Ali Şîr çâkeri (K.19/13)

⁶⁹ http://www.kardeskalemler.com/mayis2010/Ali_Sir_Nevai_ve_Seydi_Ali_Reis_Katibi.html. [18.5.2013].

5.1.7. Yârî (ö.1688/89?)

Ali Şir Nevaî'yi divanında kasideler kısmında, bir yerde zikreden şair Yârî, “Seddülbahr Kalesi ile ilgili bu kasidede övülen Ali Paşa'yı zamanın Ali Şir Nevâî'si olarak takdim eder” (Karayazı 2012):

Ali Şîr-i zamâne kişver-ârâ-yı adû-fersâ
Müşîr-i muhterem destûr-ı ekrem Âsaf-ı Sâni (K. 42/ 14)

5.1.8. Nâbî (ö.1712)

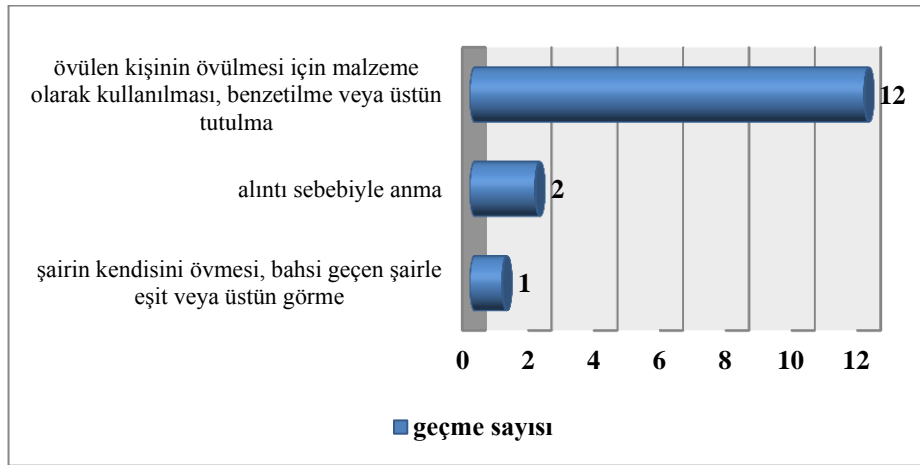
Nâbî de divanında övdüğü kişileri zamanın Ali Şir'i olmasıyla övmektedir (K.16/11). Bu beyitlerden biri şu şekildedir:

Sana tanzîr-i 'Ali Şîr ne lâyıkdur kim
Sen şehinden bile a'zamsın anun hem a'lem (K.1/11)

5.1.9. Kavsî (Tebrizli, ö.?)

Kavsî, divanında iki beyitte Çağatay şairi Nevâî'den bahseder. Beyitlerin ikinci mısraları Nevâî'nin gazelinden alınma olan bu beyitlerde Kavsî, Nevâî'nin gazellerinin güzelliğine atıfta bulunur:

Ol kelâmıdur Nevâyî'nün bu Kavsi kim dimis
Bes ki tofrag oldı 'ışkun deştide âvâreler (G.158/8)
Bu hemân ra'nâ gazeldür kim Nevâyî söylemiş
Sürme gün tünlerde hicrân şâmı tut bîdâr göz (G221/10)

Şekil 38. Tablo 40. 17. Yüzyıl Divanlarında Nevâî'nin Anılış Yönleri

Sonuç olarak, Klâsik Çağatay edebiyatının, Osmanlı edebiyatı sahasında da tesirleri devam etmiş en büyük şairi kabul edilen Ali Şîr Nevâî (Kut 1989:449) Anadolu'da özellikle de XV ve XVI. yüzyıllarda etkili olur (Çetindağ 2010:249). Bu yüzyıllarda Nevâî'nin isminin geçtiği beyitlerde Nevâî'nin şiir tarzından sitayişle bahsedilir ve saygıyla anılır. Tezkirelerde bu beyitlerin örnekleri çoktur. Fakat 17.yüzyıla gelindiğinde Nevâî'nin ismine sıklıkla rastlanmaz. Rastlanılan dokuz divanda 15 beyitte ismi geçer. Bu beyitlerin 10'u kasidelerde, 5'i de gazeller kısmındadır. Şairler genellikle övdükleri kişileri cesaret ve şecaatiyle Hz. Ali'ye benzetirken “şîr” ve “Ali” kelimeleri ile tevriyeli olarak kullanıp Nevâî'yi anarlar. “Ali Şîr-i zamâne” ifadesi övülen kişiyi methederken de sıkça anılmaktadır. Ayrıca övülen kişi cesaret ve şecaatiyle “Allah'ın arslanı” olarak nitelendirilen Hz. Ali'ye benzetilirken, şairlik kudretiyle de Ali Şîr Nevâyî'ye benzetilir. Bu ve buna benzer şekilde beyitlerde anılış 12 kezdir. Kavsî, divanında iki beyitte Nevâî'nin gazelinden alınma beyitlere yer verir. Şair, Nevâî'nin gazellerinin güzelliğine atıfta bulunur. Bazen de şairler kendisinde Nevâî'den izler görerek şairlik kabiliyetini övmek için Nevâî'den bahsederler (1 kez).

5.2. HÜSEYİN BAYKARA (ö.1506)

Sanatçı yönüyle tanınan Timurlu hükümdarı. 842/1438'de Herat'ta doğar. Yedi yaşında iken kaybettiği babası, daha önce kardeşi Şâhruh tarafından mağlûp

edilerek yetkisiz bırakıldığı için Hüseyin saltanattan mahrum, fakat asil aile ortamında dedesi Baykara'nın terbiyesi altında büyür. Hükümü altındaki topraklar batıda Bistâm ve Dâmegân'dan doğuda Gazne ve Belh'e, kuzeyde Hârizm'den güneyde Kandehar'a kadar uzanıyordu. Ancak gerek malî sebepler gerekse oğullarının sık sık isyan etmeleri onu oldukça meşgul eder. Hüseyin Baykara kuzeyden gelen Özbek tehlikesini bertaraf etmek için zamanında tedbir alamaz. Özbek Hükümdarı Muhammed Şeybânî Han'ın Ceyhun'u geçerek Merv civarında faaliyette bulunması üzerine Şeybânî Han'a karşı sefere çıkar ve Herat yolundaki Baba İlâhî denilen yerde vefat eder. Cenazesi Herat'a getirilip daha önceden yapılmış olan türbeye defnedilir. Ölümüne "Rûy-i emniyyet ez cihan ber hâst" mısraı tarih düşürülmüştür.

Cesur bir savaşçı olan Hüseyin Baykara Horasan ve çevresinde otuz yedi yıl dikkatleri çeken bir saltanat sürmüş, bu süre zarfında sanata ve sanatçılara büyük ehemmiyet vermiştir. Şairler, ressam ve tarihçilerin de içinde bulunduğu pek çok ilim adamını himayesine almış, Herat'ı bir kültür ve sanat merkezi haline getirmiştir. Onun himaye ettiği âlimlerin başında Ali Şîr Nevâî ile Molla Abdurrahman-ı Câmî ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî gelmektedir. Bunlar bazı eserlerini Hüseyin Baykara'ya ithaf etmişler ve devlet siyasetinde de oldukça önemli rol oynamışlardır.

Hüseyin Baykara genellikle öğleye kadar devlet işleriyle meşgul olup öğle namazından sonra, tarihe de geçmiş olan ve "Baykara Meclisleri" diye meşhur olan bu eğlence ve şiir sohbetleri tertip ederdi. Bu sohbetler pek çok Türk sarayında sanat, edebiyat ve şiirin himaye edilmesine güzel bir örnek olmuştur. Osmanlı edebiyatında Hüseyin Baykara adı daha ziyade sazlı sözlü eğlencelerle anılmış, pek çok şair kendi devrindeki meclisleri Baykara meclislerine benzetmeyi âdet edinmiştir.

Hüseyin Baykara ile Ali Şîr Nevâî, klasik Çağatay edebiyatında Nevâî-Baykara devri diye meşhur olan bir dönem açmışlardır. Hüseyin Baykara Hüseyinî mahlasını kullanarak Çağatayca ve Farsça şiirler kaleme almıştır. Ali Şîr Nevâî gibi Çağatay dili ve edebiyatının klasik seviyeye ulaşmasında mühim bir yere sahip olan Hüseyin Baykara'nın bu şiirleri kendi döneminde şairlerin beğenisini kazanmıştır.

Nitekim Ali Şîr Nevâî “Mecâlisü'n-Nefâis” adlı eserinde Baykara'nın şair kişiliğini övmüştür. Ancak bazı şairlerinin edebî nitelik taşımasına rağmen bir çoğunun sıradan olduğunu belirten kaynaklar da mevcuttur. Hüseyin Baykara aynı zamanda iyi bir hattat olup, İran'da divanî hattını güzel yazan hattatlar arasında yer almıştır. Divan, Risâle-i Hüseyin-i Baykara ve Gül ü Mül adlı eserleri bulunmaktadır (Çetindağ 2010:24-27; Algar, Alparslan 1998:530-532).

5.2.1. Ereğlîli Tûrâbî (ö.1622/23)

Ereğlîli Tûrâbî, gazeller kısmında sevgiliyi yüceltirken onu Hüseyin Baykara'ya benzetir.

Eya bâd-ı şabâ ol dil-rübâmuzdan haber virgil

Esen geldün Hüseyin-i Baykaramuzdan haber virgil (G.20/1)

Şairler Baykara meclislerinden genellikle övgüyle bahsederler. Bu meclisler anılırken divan edebiyatında ismi zevk ve eğlence sembolü olan Cem ve onun “câm”ı yani kadehi beraber anılır. Bu beyitte de bu bezmin kadehine hasret çekense Hüseyin Baykara'dır:

Hüseyin-i Baykara hasret-keş-i peymânçe-i bezmi

Ki anda İbn-i 'Ubbâd u gişâ Cem meclis-ârâdur (K.10/15)

5.2.2. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda Hüseyin Baykara üç kez geçer. Defterdar Mehmed Paşa'ya yazdığı bir kasidesinde ise Nâilî Hüseyin Baykara dönemi eğlencelerinden bahseder. Hemen ardından gelen beyitte, şaire göre paşa öylesine cömerttir ki, bu cömertliğe nisbeten Ali Şîr'in rûhu, Baykara'nın cömertliğinden bile utanır (K.13/28,29). Vezir-i Azam Hezarpâre Ahmed Paşa için yazılan bir methiyede, Hüseyin Baykara dönemindeki “sûr u safaya dikkat çeken şairlerden birisi de Nâilî”dir:

El-minnetül'illah ki dem-i sûr u safâdır
Bu sûr hased-kerde-i sad Baykarâdır (Med.14/1)

5.2.3. Neşâtî (ö.1674)

Sultan Melikşah'ın üçüncü oğlu olan (Zavotçu 2006:435) Sencer'le birlikte ismi aynı beyitte geçen Baykara, övülen kişi olan Ahmed Paşa'nın benzetildiği kişi olarak ismi geçer:

Revna-k-rübâ-yı kevkebe-i pûr-ı Baykara
Güm-nâm-sâz-ı debdebe-i rezm-i Sencerî (K.19/9)

5.2.4. Nâzım (İstanbullu, ö.1695)

“Der vâf-ı müşârün ileyh” başlığıyla yazılan bir kasidede övülen kişinin kurduğu meclisin yanında Baykara meclislerinin namının bile olmayacağını ifade ederek övülen kişiyi yüceltir:

Meclis-i pür-fazlunun gûş ide mey âvendesin
Oldı güm-nâm-ı 'adem bezm-i Hüseyin-i Baykara (K.11/13)

5.2.5. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Kimin için yazıldığı belli olmayan bir kasidede Sırrî, sohbeti yönüyle Baykara'ya benzetilmiştir:

Mahrem-i bezm-i ferah-âyîni erbâb-ı kemâl
Ta'ne-dâd sad Hüseyin-i Baykara'dur sohbeti (K.17/32)

5.2.6. Kâşif (ö.1699)

Nemçe'nin fethi dolayısıyla düşülen bir tarihte Sultan Mustafa, Baykara'nın kıskandığı bir kişi olarak anılır:

Hüsrev-i Cem-menzilet dârâ-yı İskender-sıfat
Şâh Sencer mekrümet mahsûd-ı tab'-ı Baykara (T.2/10)

5.2.7. Kâmî (ö.1724)

Kâmî, divanındaki bir musammatta Baykara meclislerinden övgüyle bahseder (Muh.5). Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı överken “(Bir Endülüs hükümdarı olan) İbn-i Ubbâd'ın, meclisinde bir perde, (şarabın mûcidi olan) Cem'in ise meclisini süsleyici olduğu bir yerde Baykara senin meclisinin içki kadehine bile hasrettir” diyerek övgülerini sunar (K.10/15). Yine Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı bir kasidesinde öven Kâmî, onun tertiplemediği eğlence meclislerini Baykara meclislerine benzetir ve bu meclislerin bir anlamda tertip sebebi olmasıyla Baykara'nın ruhunu şad ettiğine inanır:

Ta'âlallah zihî ârâyiş-i bezm-i tarab-zâ kim
Anuldukça Hüseyin-i Baykaranun rûhı şâd olsun (K.12/15)

ALTINCI BÖLÜM

VI. KİMLİĞİ BELLİ OLMAYAN ŞAİRLER

6.1. İRAN ŞAİRLERİ

6.1.1. Kemâl

İran şairlerinden “Kemâl” mahlaslı “Kemâl-i Isfahânî” ve “Kemâl-i Hocendî” adlı iki şair bulunmaktadır. Aşağıda yer alan beyitlerde geçen “Kemâl” adlı şairin bunlardan hangi şair olduğuna dair ipucu bulunmamaktadır.

6.1.1.1. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî Divanı’nda kasideler kısmında iki yerde “Kemâl” olarak geçen, fakat herhangi bir ipucu olmaması ve “Kemâl” adında birden fazla şair olması dolayısıyla hangi şair olduğu tam olarak tespit edilemeyen beyitlerden birinde Rızâyî, Hz. Muhammed’in soyundan gelen ve kasidenin beyitlerinde “Şeyhü’l-ulemâ” olarak nitelediği ismi belli olmayan bu zatın şairliğini övücü ifadeler kullanır ve her bir şiir yaprağının bir yaban gülü misali olup misk satıcı Kemâl’i bile kıskanmadığını söyler (K.28/29). İkinci beyitte şair kendi şiir tarzını övücü ifadeler kullanarak Kemâl’in, eğer eserini görmüş olsa, anber kokulu noktasını can sayfaSına yazıp gönlünün mahbubu yapacağını belirtir:

Safha-i cana yazardı eserüm görse Kemâl

Anberin noktasını eyler-idi hubb-ı fu’âd (K.16/57)

6.1.1.2.Enverî (ö.1630/31)

Aşağıdaki beyitte şair kendisinin şiirinin kemâl mertebede olduğunu söyleyerek Hüsrev ve Kemâl'den üstün görür:

Kemâl-i mertebeye irdi şi'rüm Enveriyâ
Aceb mi virmez isem Hüsrev ü Kemâle vücûd (G.47/5)

6.1.1.3.Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi (ö.1635)

Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi'nin 17. yüzyıl padişahlarından olan II. Osman için yazdığı bu kasidede şair, padişahı överken, mezhep imamlarından olan Ebu Hanife ile Hızır'ı padişaha muallim ve mürşit, İbn Sina'yı vezir, Kemâl ve Selmân'ı da padişahın övücüsü olarak niteler (K.5/41).⁷⁰

6.1.1.4.Kadrî (ö.H.1082)

17.yüzyıl şairlerinden Kadrî, divanında “Kemâl” isimli şairden bahsederken onun, kendi şiirlerindeki hayallerini görmüş olsa, kıskançlıktan dolayı tevbe eden bir kadeh gibi olacağını ifade eder:

Reşkden olur idi câm-ı sühanden-i tâ'ib
Bu kasîdemde hayâlâtumu görseydi Kemâl (K.1/47)

6.1.1.5.Muîn (ö.1652)

Muîn, divanında Vassâf'la beraber bir kaside beytinde övdüğü kişi için nükteli sözler söylemede Vassâf kendisiyle birlikte söz söylese bile, ne onu, ne de Kemâl'i kendinden üstün görmez:

⁷⁰ Beyit için bkz. Vassâf maddesi.

Medhünde nükte-senc olamaz ben kadar Kemâl
Evsâfun itsem olmaya Vassâf hem-zebân (K.7/30)

6.1.1.6.Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

“Sühan” redifli olan ve kendisini pek çok İran şairinin ismini anarak onlardan daha iyi bir şair olarak gördüğü gazelinde Nehcî kendisini Kemâl, Nizâmî ve Hassân’dan daha iyi bir şair olarak gördüğünü ifade eder:

Kılıp Kabûli Kemâl Hassanla beş gencin
İderdi Nehcî Nizâmî sana nisâr-ı sühan (G.242/7)

6.1.1.7.Budinli (Peşteli) Hisâlî (ö.1651)

Peşteli Hisâlî, divanında yer alan bir gazelde, şiirde Hüsrev, Hâcû ve Kemâl’in onun yerini tutamadığını söylerken, diğer taraftan değerinin bilinmediğinden de yakınmaktadır:

Tutamazken yerimüz Hüsrev ü Hâcû vü Kemâl
Yokdur ol şâhun eşiginde Hisâlî yerümüz (G.389/4)

Hisâlî, ilk kasidesinde övdüğü kişiyi iyi vasıfları ve hoş giden ahlakı ile anarken, şöhret sahibi şairlere de denk görür. Bu şairler Hassân ve Molla Câmî ve Kemâl’dir:

Sensin ey zât-ı sûtûde-siyer ü hûb-hısâl
Câmî vü Seyyid-i Cürcânî vü Hassân-ı Kemâl (K.1/5)

6.1.1.8.Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Beyitte geçen “Kemâl” isimli şair, Ganî-zâde’nin söz söyleme tarzını kıskanan bir şair olarak zikredilir:

Nâdirî-veş bulmadum 'âlemde hayfâ bir Zahîr

Gerçi kim tarz-ı sühanda bana reşk eyler Kemâl (G.79/5)

6.2. OSMANLI ŞAİRLERİ

6.2.1. Abdî

Tezkirelerde yirmiden fazla Abdî mahlaslı şair olup, 1715 tarihinden evvel yaşamış olan bu mahlasa sahip 15 şair tespit edebildik. Burada geçen şairin kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, Safâyî Tezkiresi'nde Halep ve Şam kadılıklarında bulunmuş, Süleymâniye Medresesi'nde de müderrislik yapmış olan Abdî (ö.1667/68) mahlaslı bir şairden söz edilmektedir (Çapan 2005:385). Fâik Mahmud'un Urfalı olmasından hareketle bu şairin, bahsi geçen şair olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

6.2.1.1. Fâik Mahmud (ö.1715)

Fâik Divanı'nda yedi tane nazire bulunmaktadır (Koçak 2006:44) ve bunlardan biri de Abdî'ye naziredir. Şair, Abdî'yi beğendiğini ve ona tâbi olduğunu söyler:

Fâik bu semte pey-rev-i 'Abdî olup didüm

'Ârif-pesend olur sühanı dil-nişîn olan (G.207/7)

6.2.2. Ârif-i Rûm

Ârif mahlaslı pek çok şair olup, burada geçen şairin bunlardan hangisi olduğu belli değildir.

6.2.2.1.Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706)

Râsîh'in, beyitte ismi anılan “Ârif-i Rûm”dan şöyle söz eder:

Mısır'a gelicek şi'r-i teri Ârif-i Rûm'un
Meyl-i dil-i Râsîh yine İstanbul'a düşdi (G.110/5)

6.2.3. Şânî

Tezkirelerde Şânî mahlaslı 12 şair bulunmakta olup, bu şairlerden altı tanesi Hisalî'nin vefatından önce yaşamıştır. Burada adı geçen şairin, “Şânî” mahlaslı hangi şair olduğu belli değildir.

6.2.3.1.Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Şairin şan kelimesiyle kelime oyunu yapmak için Şânî adlı şairden söz ettiği anlaşılmaktadır:

Dinse münâsib idi o sultân-ı 'âlemün
Irz u vekâr u şânına Şânî gazelleri (G.389/2)

YEDİNCİ BÖLÜM

VII. 17. YÜZYIL DİVANLARINDA GEÇEN ESERLER

7.1. DİNÎ-AHLAKÎ VE TASAVVUFÎ İÇERİKLİ ESERLER

7.1.1. Bahâristân

Abdurrahmân-ı Câmî'nin (ö.1492) Sa'dî'nin Gülistân'ını örnek alarak yazdığı Farsça ahlâkî ve edebî eseri. 1478 senesinde Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilen eser, tertip ve üslûp bakımından Gülistân'a benzemekle beraber, içerik bakımından farklılıklar gösterir. Dil ve anlatım yönüyle daha sadedir, fakat onun kadar başarılı değildir. Bahâristân, *Ravzatü'l-Ahyâr ve Tuhfetü'l-Ebrâr* adıyla da anılır. Gülistân gibi nesir-nazım karışımı bir eser olup bir mukaddime, sekiz bölüm (ravza) ve bir hatimedden oluşur. Her bölümün başında bölümün özelliğine göre konular "hikâyet", "hikmet" veya "mütâyebe" alt başlıkları şeklinde ele alınır. Bu sekiz bölümde sırasıyla ünlü sûfîlerin çeşitli konulardaki düşünce, söz ve davranışlarına, yöneticilerde bulunması gereken adalet ve insaf duygularına, cömertlik ve cömert kişilerin hallerine, aşk ve âşıkların özelliklerine, latife ve nüktelere, şiir ve şairlere, hayvan ağzından anlatılan hikâyelere ve onlardan alınması gerekî olan dersler yer alır. Eğitici, öğretici ve eğlendirici özellikler taşıyan Bahâristân, Osmanlı döneminde çok okunan birkaç Farsça eserden biridir. Yedinci bölümde belli başlı otuz dokuz Fars şairi hakkında verilen bilgiler bazan kısa da olsa çok değerlidir (Okumuş 1991:470,471).

7.1.1.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde Nâdirî, Sa'dî'nin Gülistân'ı karşısında Câmî'nin Bahâristân'ını tercih eder:

Bezme gel kesb it Bahâristân-ı Câmîden safâ
Nâdirî-veş sana olmaz Gülsitândan feth-i bâb (G.13/7)

7.1.1.2.Adnî Receb Dede (ö.1684)

Bahâristân ve Bostân, uzun yıllar Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş iki eserdir. Beyitlerde bahçe kavramı etrafında sıkça kullanılan bu kelimeler, bazen da bu addaki eserleri hatırlatacak şekilde tevriyeli olarak kullanılır. Aşağıdaki beyitte, bir gül bahçesinde bülbül Bostan ve Gülistân eserlerini okuyan bir talebeye teşbih edilir:

Debistân-ı çemende geh Bahâristân'ı hıfz eyler
Bülend-âvâz-ile bülbül gehî Bostân'ı hıfz eyler (G.88/1)

7.1.1.3.Nazîf (ö.1693)

Mevsimler arasında en çok bahsedilip râğbete mazhar olan mevsim bahardır. Başta gül, lâle, sümbül, menekşe olmak üzere, çiçeklerle beraber anılan akarsular (Tolasa 2001:426), beyitlerde çeşitli anlam ilgileriyle ele alınıp resmedilir. Baharistân, “ilkbahar mevsimi”, “yeşil ve çiçekli yer” (Develioğlu 1995:65) anlamlarına gelir. Divanında Nazîf, bir kasidenin art arda gelen üç beytinde Bahâristân'dan bahseder. Önceki beyitlerde gül ve bülbül mazmunlarını sıkça kullandığı bahar tasvirlerinden sonra şair, Câmî'nin Bahâristân'ını görmeyenlerin bahar mevsiminde lâle bahçelerine bakmalarını ister. Bahâristân, hem sade olup, hem de hikmet nakışlarıyla doludur, onda hiçbir çirkinlik yer almaz (K.12/10-11). Bu eser, Molla-i Âzam'ın meclisine benzer, Hakk'ın emirlerinin gölgeğinde uzunluğuyla göze çarpar:

Bahâristân misâl-i meclis-i munlâ-yı a'zamdır
Ki olmus sâyebân-ı şer'-i Hakkın zıll-i memdûdı (K.12/12)

7.1.1.4. Nâzım (İstanbulu, ö.1695)

Sultan I. Ahmed'in methedildiği bir bahariye kasidesinde şair, bağdaki çemenleri, reyhanî hatla "Bahâristan"ı yazan kâtiplere benzetir:

Çemen zann eyleme gülzârda her bir debîr-i bag
Bahâristânı tahrîr eylemiş be-hatt-ı reyhânı (K.14/8)

7.1.2. Bostan

İranlı şair Sa'dî'nin (ö. 292) ünlü Farsça mesnevîsidir. Sa'dî-i Şirazî, 1257'de tamamladığı bu eserini, İran'ın Fars bölgesinde hüküm süren Salgurlular'dan Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'ye ithaf etmiştir. Eserin ilk yazma nüshalarında adı Sa'dînâme olmakla beraber, şair muhtemelen eserine herhangi bir ad vermemiştir. Daha sonraki dönemlerde ise Sa'dî-nâme yerine, Sa'dî'nin diğer ünlü eseri Gülistân'a anlam ve söyleyiş bakımından daha uygun düştüğü için, "güzel kokulu çiçek bahçesi" mânâsına gelen Bostan adı tercih edilmiş olmalıdır. Eser bir mukaddime ve on bölüm (bab) halinde tertip edilmiştir. Adalet, ihsan, aşk, tevazu, rızâ, kanaat, terbiye, şükür, tövbe, münâcât ve hatm-i kitâb başlıklarını taşıyan bölümlerde pek çok hikâye anlatılır. Eser, yaklaşık 5000 beyitten oluşur. Ancak bu sayı bazı yazma nüshalarında farklıdır. Eser üzerinde yapılan incelemeler, Sa'dî'nin ilk yazımından sonra eseri tekrar gözden geçirerek bazı değişiklikler yaptığını ortaya koymaktadır.

Sa'dî, çeşitli kaynaklardan derlediği hikâyeler, bizzat şahit olduğu olaylar ve başkalarından duyduğu rivayetlerle edindiği bilgi ve tecrübelerini hikâye ve fıkralar halinde anlatırken sade, çekici ve anlaşılır bir üslûp kullanmış, yer yer tarihî kişiliklerden de bahsetmiştir. Sa'dî, hikâye ve sözlerini, çeşitli nasihatler veya ibretli cümlelerle sona erdirmiştir. Bostan, taşıdığı bütün bu özelliklerle dünyanın pek çok yerinde haklı bir şöhret kazanmış, İslâm ülkelerinde özellikle Farsça öğretiminde başvurulan temel eserlerden biri olmuştur (Karaismailoğlu 1992:307,308).

7.1.2.1. Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674)

Tâlib Ahmed Bosnavî Divanı'nda Gülistân ve bostan kelimelerinin birlikte kullanımı, sözlük anlamlarının yanında Sa'dî-i Şiraz'ın aynı addaki eserlerini hatırlatmaktadır. Gül bahçesi, bostan, gül ve bülbül kelimeleri arasında tenasüp yapılmıştır. "Bülbül, güle aşkıyla meşhur olup, klasik şiirimizde "mecâzî âşik"ın sembolüdür (Kaplan 2010:53).

Câm-ı mey-i gülgûnı gülistâna götürdüm
Şûrîde dil-i bülbülü bustâna götürdüm (G.59/1)

7.1.2.2. Şûhî (ö.?)

Klasik edebiyat şairlerinin tevriyeli kullandıkları kavramlardan olan "Bostan" ve "Gülistân", şiirlerde sıkça geçer. Eskiden Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan Gülistân'ın bu özelliğine telmih yapan şair, beyitte saba rüzgârına bu işi yaptırır. Şûhî, hemen hemen aynı ifadelere sahip iki gazel beytinde Sa'dî'nin bu iki önemli eserini zikreder (G.8/1). Diğer beyitse şu şekildedir:

Hatt-ı zümürüdîn Gülistân okur sabâ
Evrâk-ı baharîden ya'ni Bostân okur sabâ (G.13/1)

7.1.3. Fîhi Mâ Fîh

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273), henüz sağken oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden oluşan eserin adıdır. Eserin adı, "İçindekiler, içindedir, ondaki ondadır, ne varsa ondadır" gibi anlamlara gelir. Yazma nüshalarında bölüm sayısı farklı olmakla beraber eser, altısı Arapça, diğerleri Farsça olmak üzere yaklaşık yetmiş beş bölümden meydana gelir. Fîhi Mâ Fîh'e âyet ve hadisler, tasavvufî menkıbeler, klasik Şark hikâyeleri, efsaneler, masallar malzeme olmuş, Moğollar'ın zulmü dile getirilmiş ve mağlûp olacaklarına işaret edilmiştir. Özellikle vahdet-

kesret, zuhur, tecellî, mutlak varlık, kâinat, felekler, dünya, âhiret, ahlâk, insan-ı kâmil, seyr ü süluk, yakîn, ilâhî aşk gibi tasavvufî konular orijinal değerlendirmeler yapılarak ele alınmıştır (Demirci 1996:58,59; Üstüner 2007:432).

7.1.3.1.Nâbî (ö.1712)

Fîhi Mâ Fîh, Nâbî Divanı'nda bir yerde zikredilir. Bu beyitte Fîhi Mâ Fîh'in hikmetlerini okuyan bir kişinin, Mevlânâ'nın sözlerinin doğru olduğunu idrak edeceğini söyleyerek eseri över:

Gören kitâb-ı hikem-senc-i Fîh-i Mâ-Fîh'in
Bilür ki hakk-ı beyândur beyân-ı Mevlânâ (K.6/15)

7.1.4. Füsûsu'l-Hikem

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) bütün düşüncelerinin özeti sayılan temel eseri. M. 1230'da Şam'da bulunduğu esnada yaşadığı bir "mübeşşirât"ta Hz. Peygamber'in, elinde bir kitapla görünerek, "Bu hikmetlerin yuvalarını (fusûsu'l-hikem) gösteren bir kitaptır, bunu al ve faydalanacak kimselere açıkla" dediğini nakleden İbnü'l-Arabî, eseri yazarak bu nebevî emri yerine getirdiğini söyler. Diğer eserleri gibi Füsûs'un da "nefsin yol açtığı garazlardan münezze bir mukaddes makamdan geldiğini" ifade eden İbnü'l-Arabî, kendisinin eserin müellifi değil mütercimi sayılması gerektiğini bilhassa dillendirir. Füsûsu'l-Hikem, yirmi yedi peygamberin her birinin hikmetlerine atıfta bulunmak için yirmi yedi kısma ayrılmıştır. Ele aldığı meselelerin zor anlaşılır olması, ayrıca dil olarak da çok muammalı bir yapıya sahip olması dolayısıyla eser hakkında birçok şerh ve reddiye yazılmıştır. İslâm tarihinde Füsûs kadar üzerinde lehte ve aleyhte tartışmalar yapılmış bir başka esere rastlamak zordur (Kılıç 1996:230-237).

7.1.4.1.Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Nâdirî, bir gazel beytinde Füsûsu'l-Hikem'i sözün cevheri olduğunu söyleyerek över:

Bilürse Nâdiriyâ sırrın ehl-i hâl bilür
Cevâhir-i sühanundur meger Füsûsu'l-Hikem (G.88/5)

7.1.4.2.Niyâzî-i Mısırî (ö.1694)

Niyâzî-i Mısırî, vahdet-i vücût fikrinin savunucusu Muhyiddîn İbn-i Arabî'den etkilenmiş ve bir eserinde kendisinden “aziz” ve “şeyh” olarak bahsetmiştir (Erdoğan 1998:87). Divanında yer alan bir şiirinde, Füsûs'un bütün ateşleri söndürdüğünü, Muhyiddîn ve “Vâridât” adlı eserin müellifi Şeyh Bedreddin'in dini ihya ettiklerini söylemektedir:

İlm-i Füsûs'la tamu odları söyünür kamu
Anun yerinde biten ezhâridur Vâridât
Muhyiddîn ü Bedreddîn itdiler ihyâ-yı dîn
Deryâ Niyâzî Füsûs enhâridur Vâridât (G.17)

7.1.4.3.Nâbî (ö.1712)

Muhyiddîn İbn-i Arabî'nin tasavvuf düşüncesinin temel kitaplarından biri olan Füsûsu'l-Hikem ve yine tasavvufî bir eser olup tasavvufî görüşlerin en geniş boyutlarıyla açıklandığı (Kılıç 1996:230) Fütuhât-ı Mekkiyye, Nâbî Divanı'nda övgüyle anılır. Fütuhât ve Füsûs beyitlerde genellikle beraber anılır ve Muhyiddîn İbn Arabî'nin en itibarlı eserleri olduğu ifade edilir. İbn-i Arabî'nin kalemi ağızlara tat verir. Bu eserler Kur'ân'ın âyetlerinin özüdür, irfan deryasının incileridir. Divanda “Fütuhât ve Füsûs” şeklinde zikrediliş yedi kere, sadece “Fütuhât” dört kere ve sadece “Füsûs” şeklinde ifade edilişe üç kezdir (K.5/4,5,6,7,8,9, G.360/1,2,3,4,5, Ahreb.201). Aşağıda geçen ahreb beyitlerinde de kimin Hakk'ın lütuflarına liyakati

varsa Fütuhât'ın deryasına batacağını, Füsûs'un yakutlarının da şuur parmağında adeta bir parlama meydana getireceğini, yani insanın aklını nurlandıracağını söylemek ister:

Her kimse ki şâyeste-i lutf-ı Hak olur
 Deryâ-yı Fütûhâtda müstagrağ olur
 Engüşt-i şu'ûrda yevâkît-i Füsûs
 Ser-mâye-fizây-ı revnak-ı mutlak olur (Ahreb.28)

7.1.5. Fütûhâtul-Mekkiye

Muhyiddîn İbn-i Arabî'nin (ö. 638/1240) tasavvufî fikirlerini kapsamlı bir şekilde açıkladığı eseri. Eser kısaca *el-Fütûhât* olarak da anılır. Sözlükte "açmak, yardım etmek; zafer" gibi anlamlara gelen "feth" kelimesi (çoğulu fütûh, bunun da çoğulu fütuhat) tasavvufta "Allah'ın rızık gibi maddî, ilim ve marifet gibi manevî lütuflarını kuluna açması" mânâsına gelir. İlham mahsulü olan bilgiler kendisine Mekke'de geldiği ve eseri burada kaleme almaya başladığı için bu kitaba *el-Fütûhâtü'l-Mekkiye* ismini verir. Eserin yazıya geçirilmesi otuz bir yıl sürer ve eser 629 senesinin Safer ayında, yine Mekke'de tamamlanır. Müellif ölümünden iki yıl önce esere son şeklini verdiği için, şeyhin en müttekâmil fikirlerinin bu eserinde toplanmış olduğu söylenebilir. Mensur bir eser olmakla birlikte içerisinde bir hayli şiir bulunur. Genellikle her bölüm bir şiirle başlar. Eserde nakledilen âyet ve hadislerin sayısı da oldukça fazladır. Sûfîlerin metafizik anlayışlarının yanı sıra nübüvvet, risâlet, velayet, melekîyât, mebde ve meâd, tefsir ve te'vil gibi hem zahirî, hem de bâtinî yönleri olan bir eserdir. Bu eserin, müellifin diğer önemli eseri olan *Füsûsu'l-Hikem*'in bir şerhi olduğu söylenebilir. Fütûhât, yaygın olmamakla birlikte bazı mahfillerde ders olarak da okunagelmıştır (Kılıç 1996:251-258).

7.1.5.1.Cevrî (ö.1654)

Cevrî, divanında kendi eserlerinden biri olan “Nasâiyü’l-Mülûk li Hüsni’l-Hulûk” adlı eserinin Abdullah Efendi tarafından yazılmasına bir tarih düşerek eserinin Fütuhât-ı Mekkiyye ve Füsûsu’l-Hikem gibi aziz olduğunu ifade eder:

Sülûk ehli görür cümle makâmı
 Alur cüyâ-yı ma’nî feyz-i kâmi
 Fütûhât ü Füsûs oldıysa mümtâz
 Bu dahı buldı çok hâletle i’zâz (T.89/1)

7.1.5.2.Nâbî (ö.1712)

Birçok şair Fütûhat hakkında methiyeler yazmıştır. Nâbî de bu şairlerden biridir. Füsûsu’l-Hikem’le beraber zikrettiği bu eserin, sır kapılarını açtığını, bu iki eserin de Muhyiddîn İbn-i Arabî’nin itibarlı eserleri olduğunu söyler. Fütuhât-ı Mekkiyye, Nâbî Divanı’nda övgüyle anılır. Fütuhât ve Füsûs beyitlerde genellikle beraber anılır.⁷¹ Divanda “Fütuhât ve Füsûs” şeklinde zikrediliş yedi kere, sadece “Fütûhât” dört kere ve sadece “Füsûs” şeklinde ifade edilisse üç kezdir (K.5/4,5,6,7,8,9, G.360/1,2,3,4,5, Ahreb.201). Aşağıda geçen ahreb beyitlerinde de kimin Hakk’ın lütuflarına liyakati varsa Fütuhât’ın deryaSına batacağını, Füsûs’un yakutlarının da şuur parmağında adeta bir parlama meydana getireceğini, yani insanın aklını nurlandıracağını söylemek ister:

Her kimse ki şâyeste-i lutf-ı Hak olur
 Deryâ-yı Fütûhâtda müstagrak olur (Ahreb.28)

⁷¹ Bu beyitler “Füsûs-u Hikem” maddesinde yer almaktadır.

7.1.6. Gülistân

Sa'dî-i Şirazî'nin (ö. 691/1292) meşhur Farsça eseri. Salgurlu hanedanından Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî adına 656'da (1258) yazılmıştır. Gerek kendi türü içinde, gerek sanat değeri açısından taklit edilemeyen bir eser olan Gülistân, münâcât, na't ve yazılış sebebini anlatan bir önsözün ardından, padişahların hal ve hareketlerini, dervişlerin ahlâkını, kanaatin faziletini, susmanın faydalarını, aşk ve gençliği, güçsüzlük ve ihtiyarlığı, terbiyenin etkisini ve sohbet âdabını konu alan sekiz bölüm halinde düzenlenmiştir. Bölümler, günlük hayatta karşılaşılması muhtemel olan olaylar dikkate alınarak bunlardan ahlâkî ve edebî sonuçlar çıkarılabilen hikâyeler, nükteler ve beyitlerle süslenmiştir. Ancak bu hikâye ve nüktelerin her zaman bölümlerin muhtevası ile bağdaştığı söylenemez. Eserinde Sa'dî, Farsça ve Arapça şiirler yanında âyet, hadis ve atasözlerine de yer verir. Yazıldığı tarihten itibaren büyük rağbet gören Gülistân'ın dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası bulunmaktadır (Yazıcı 1996:240,241).

7.1.6.1.Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Kırımlı bir Halvetî şeyhi olan (Eflatun 2003:10) Feyzî-i Kefevî, divanında “hat” redifli bir gazelinde Sa'dî-i Şiraz ve onun ünlü eseri Gülistân'ı aynı beyitte zikreder. Bir önceki beyitte kitabının telifinden haber verir ve “Gülistân”ın naziri bir eser olduğunu vurgular. Devamında gelen mısradaki “gülistân” kelimesinin geçişi, yüzün bağ ve gülistâna teşbihi dolayısıyladır. Şair, sevgilinin yüzünde ayva tüylerinin çıkışını gül bahçesine renk gelmesi olarak tasavvur ederken, ikinci mısradaki Sa'dî'nin isminin geçişi, burada geçen “gülistân”ın Sa'dî'nin eseri olduğunu ortaya koymaktadır:

Rûyuna revnak virüp itdi nazîr-i Gülsitân

Döndü bu vech ile câna Sa'dî-i Şiraza hat (G.209/3)

7.1.6.2.Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde Nâdirî, Sa'dî'nin Gülistân'ı karşısında Câmî'nin Bahâristân'ını tercih eder: (G.13/7)

Oldı çeh-i devâtuma zerrâka çün kalem
İtdi zülâli hıttâ-i tefsîri gülsitân (K.29/36)

7.1.6.3.Azmî-zâde Mustafa Hâletî (ö.1631)

Hâletî, “Eğer saba rüzgârı Hâletî'nin şiirlerini Sa'dî'nin doğduğu yer olan Şiraz'a iletmiş olsaydı Gülistân şairi Şeyh Sa'dî, eserinin yapraklarını yele verirdi, yani savururdu” demek suretiyle kendi sanatını över:

Virürdi Şeyh Sa'dîbâda evrâk-ı Gülistân'ın
İletseydi sabâ Şiraz'a ger bu şi'r-i hemvârı (K.32/41)

7.1.6.4.Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

“Bütün âlem sözlerime nergis gibi göz dikse bu şaşılacak bir durum değildir, çünkü sözlerim mânâ gülistânı oldu” diyen Râmî, sözlerini Gülistân'ın beyitlerine benzetir. “Nergis” ve “göz” kelimeleri arasında şekil ilgisi bulunur. Râmî, bu iki kelimeyi bir beyitte kullanarak tenâsüp yapar (G.6/5). Güzelliği bir gül bahçesine benzeten şair, bu bahçeye yazan Hakk'ın ezeli kaleminden çıkan yazılarını Gülistân'ın, eser kadar meşhur olup pek çok şerhler kaleme alınan dibâcesine (önsöz) benzetir:

Debîr-i sun'-ı ezel yazdı gülşen-i hüsne
Midâd-ı miskile dibâce-i gülistânı (G.289/3)

7.1.6.5. Şeyhülislam Yahyâ (ö.1644)

Şeyhülislam Yahyâ'nın *Gülistân*'ı anışı, yüzün bağ ve gül bahçesine benzetilişi dolayısıyla dolayısıyladır:

Cebîni çîn ile mıstarlı safhadur yazmış
Debîr-i hüsn ana dîbâce-i gülistânı (G.431/4)

7.1.6.6.Fehîm-i Kadîm (ö.1647)

Fehîm Divanı'nda *Gülistân*'ın kelime anlamı ile gülbahçesi arasında bir benzerlik kurulmuştur. Şair *Gülistân* mektebindeki gül ve lâleyi Sa'dî'nin aynı adlı eserini gösteren iki güzel olarak tasavvur eder (K.10/14). Fehîm-i Kadîm, bir bahçede ders gören talebelerden esinlenerek, gönlünün muhabbet bahçesi mektebinde Sa'dî'nin *Gülistân*'ını okuduğunu, bahçedeki bülbüllerin de ondan ders öğrendiklerini ifade eder. Beyitten bahçelerin sadece eğlence meclisleri için değil, ayrıca eğitim amaçlı olarak da kullanıldığını öğreniyoruz (Felek 2007:597).

Mekteb-i bâg-ı mahabbetde *Gülistân* okıyup
Bülbülân meşk alurlar dil-i nâlânımdan (G.229/5)

7.1.6.7.Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Peşteli Hisalî Divanı'nda yüzün kitap oluşu ve hat kelimesinin yazı anlamına gelmesi münasebetiyle yüz *Gülistân* sayfalarına teşbih edilir (G.261/4). Şair gazelinde övdüğü kişinin yanağını bir gül bahçesine benzetir ve bu bahçenin vasıflarını ne Sa'dî, ne Hâfız-ı Şirazî, ne Selmân ve ne de Zahîr -i Faryâb'ın değil, kendisinin ifade ettiğini söyler:

Gülistân-ı ruhun evsâfını kim bu hakîr itdi
Ne Sa'dîvü ne hod Hâfız ne Selman u Zahîr itdi (G.442/1)

7.1.6.8.Cevrî (ö.1654)

Gülistân, Sa'dî-i Şirazî'nin en meşhur eserlerinden biridir. Cevrî “ben de mânâların Şirazlı Sa'dî'siyim” diyerek kendisini över. Beyitten anlaşıldığı kadarıyla Cevrî, Gülistân isimli eserin fihristini kendi hattıyla yeniden kaleme alarak yazmıştır:

Cevrî gibi ben Sa'dî-i Şiraz-ı ma'ânî
Fihrist-i Gülistân-ı beyan ma'rifetümdür (G.77/7)

7.1.6.9. Nisârî (ö.1656)

Nisârî Divanı'nda bir gazel beytinde gülistân, Sa'dî'nin ‘Gülistân’ adlı eserini hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Eskiden kitap kenarlarına hâşiyeler yazılmasına da telmihte bulunan şair, bir yandan da sevgilinin yanağını gül bahçesi olarak tasavvur eder:

Ruhunda zâhir olaldan sevâd-ı hatt-ı siyeh
Yazıldı sanki gülistân kenârına bir bâb (G:12/2)

7.1.6.10. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

“Gönül bülbülü Gülistân kitabını tabir ederek açtı” diyen Tıflî, kendisini Gülistân şairi Sa'dî'ye benzetir. Burada “açtı” kelimesi hem “kitabı açtı” anlamında olup aynı zamanda “açıkladı” anlamına da sahiptir:

Benem o Sa'dî-i pâkize-gû ki bülbül-i dil
Şiküfte eyledi ta'bîr ile Gülistânı (K.11/77)

7.1.6.11. Mezâkî (ö.1676)

Klasik edebiyat şairleri, Sa'dî'nin ünlü eseri Gülistân'ı bahçe kavramı etrafında kurgulayarak beyitlerinde sıkça zikrederler. Aşağıda yer alan beyitte de bu şekilde bir kullanım söz konusudur. “Subh” redifli gazelinde Mezâkî, sabah vakti

nergis ve gülün şekil ilgisiyle göz ve kulak gibi olup sabah vakti ötüşüyle sanki Gülistân'dan ders okuyan bir kuşu dinlediklerini anlatmaktadır. Gülistân'ın, uzun yıllar boyunca Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmasına (Yekbaş 2009:1174) da ayrıca telmih yapılmıştır:

Nergis ü gül çeşm ü gûş olsa n'ola şubh-dem
Ders-i Gülistân okur murg-ı sebak-hân-ı subh (G.45/4)

7.1.6.12. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî, Sa'dî-i Şirazî'nin ünlü eseri *Gülistân*'dan, dördü gazeller kısmında, biri de kasideler kısmında olmak üzere beş beyitte bahseder. “Bülbül”, “gülşen”, “gonce” mazmunları çerçevesinde bağlantı kurup *Gülistân*'a telmihte bulunur. Bu kelimeyi şairlerinde tevriyeli olarak kullanır” (G. 727/5, G. 521/ 9, G. 241/ 4, K. 43/41). Feridüddin Attâr'ın “Mantıku't-Tayr” adlı eseri tıpkı “Gülistân” gibi çok okunup sevilen bir eserdir. Bu örnekte Yârî kuşları kişileştirerek önce “Gülistân”ı okuyup bitirdiklerini, sonrasında da “Mantıku't-tayr”ı okuyup her birinin birer Attâr olduğunu söyler (Karayazı 2012):

Gülsitâni mekteb-i gülşende itmâm itdiler
Mantıku't-Tayr okıyup her murg bir Attâr olur (G.145/2)

7.1.6.13. Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Sultan I. Ahmed'in methedildiği bir bahariye kasidesinde Nâzım, gül baçasındaki bülbülü Gülistân okuyan bir talebeye benzetir:

Murâdı bu ki gülden mekteb-i 'irfân-ı gülşende
Okuya tıfl-ı gonca peççe-i bülbül Gülistânı (K.14/9)

7.1.6.14. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Fasih, sevgilinin yüzündeki yeni çıkmış ayva tüylerini, Gülistân kitabına yazılan şerhlere benzetir:

Hatt-ı nev-hîz-i cemâl-i yârı gördükde Fasîh
Şerh yazmışlar kıyâs itdüm Gülistân üstine (G.408/5)

7.1.6.15. Üsküdarlı Sırrî (ö.1699)

Eski devirlerde eğitim için okunan eserler arasında Gülistân da bulunmaktadır. Aşağıdaki beyit de buna ima etmektedir. Ayrıca beyitteki “Şâhidî” kelimesi, eserleri arasında Gülistân şerhi de bulunan Şâhidî’yi de hatırlatmaktadır (Kazan 2003:108):

Hüsn-i me’âl-i Şâhidî fehm eyleyince dil
Sad-şevk ile kitâb-ı Gülistân’a başladı (G.108/3)

7.1.6.16. Nâbî (ö.1712)

Nâbî, divanında Sa’dî-i Şirazî’nin meşhur eseri Gülistân’dan tevriyeli olarak iki yerde bahseder. Bir gazel beytinde sevgilinin sînesini gül bahçesi olarak tasvir eder ve bu haliyle sevgilinin Gülistân kitabına ihtiyacı olmayacağı ifade edilir (G.75/4). Çemen, kenarları cetvelle çizilmiş bir Gülistân kitabına benzetilirken aynı zamanda “gül bahçesi” anlamı da kastedilerek tevriye yapılmıştır:

Cedvelli bir kitâb-ı Gülistân olup çemen
Olmış nüvişte la’li ile ser-sühanları (G.844/4)

7.1.6.17. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Nehcî, iki gazel beytinde Gülistân’ı söz konusu eder. Hat kelimesinin yazı anlamına gelmesi münasebetiyle yüz bir kitap şeklinde düşünülür. Şair beyitte bu

anlamda Gülistân ve Baharistân eserlerini bir arada zikreder (G.169/2). Şiirleriyle Hâfız'a benzediğini düşünen Nehcî, şiirlerinin mânâ kapılarını açtığını ifade ederek de, onun eseri olan Gülistân'a benzettir:

Bu şi'rün yine Nehcî Hâfız-ı Şirazi andurdu
Açup ebvâb-ı ma'nâyı Gülistândan haber virdi (G.317/7)

7.1.6.18. Fâik Mahmud (ö.1715)

Sevgilinin güzelliğinin vasıflarının sayfası adeta bir gül bahçesi gibidir (R.10). Fâik Mahmud Divanı'nda Gülistân'ın bir başka beyitte geçişi şöyledir:

Gelürse hatt yüzüne nüsha-ı figân okınur
Bahâr olursa eger ders-i Gülsitân okınur (G.10/1)

7.1.6.19. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

Zuhûrî, bir kasidesinin fahriye kısmında kendisini bir goncaya benzeterek gül bahçesinden feyz aldığı söyler. Burada "Gülistân" eserine telmih söz konusudur (K.5/70). Şeyhülislam Ebû Said Efendi için yazılan bir kasidenin nesib kısmında şair seher yelini tasvir ederken beytin ikinci mısraında, "gülbahçesi" anlamına gelen "Gülistân" kelimesini, Sa'dî'nin eserini de hatırlatacak şekilde kullanır:

Seher ki bûy-ı nesim-i müferrih-i âmal
Virürdi sath-ı dile nüsha-i gülistânı (K.5/2)

7.1.6.20. Vahyî (ö.1718)

17.yüzyılın Halvetî şeyhi olan şairlerinden Vahyî, Gülistân'dan iki beyitte bahseder. Gülistân'ın yaprakları (adeta) kalem olsa, şairin bir küçük nüktesini bile yazamaz (G.40/4). Şair, sözlerinin her bir harfinin Gülistân'a benzemesini talep ederek dua eder:

Yâ Rab sühanum riyaz-ı 'irfân olsun
 Her harfî nazîre-i Gülistân olsun
 Bir vech-ile âb u tâb bahş it ana kim
 Mahsûd-ı rûh-ı zekâ-'izârân olsun (R.1)

7.1.6.21. Şûhî

Saba yeli, bağ ve bostan gibi yerleri dolaşarak oraların gelişmesine yardımcı olur. Klasik şiirde genellikle kişileştirerek sevgilinin kokusunu iletip, ondan haber getiren saba, burada da Bostan ve Gülistân okuyan bir talebeye benzetilerek anılır (G.8/1). Hemen hemen aynı kelimelerle ifade edilen ikinci beyitse şudur:

Hatt-ı zümürdîn Gülistân okur şabâ
 Evrâk-ı baharîden ya'ni Bostân okur şabâ (G.13/1)

7.1.7. Gülşen-i Envâr

Taşlıcalı Yahyâ'nın (ö.1582) dinî-ahlâkî ve tasavvufî konuları içeren mesnevîsi ve hamsesinde yer alan mesnevîlerin sonuncusudur. Konu, vezin ve kısa hikâyeleriyle mesnevî edebiyatında Nizâmî-i Gencevî'nin Mahzen-i Esrâr'ı tipindeki eserlere benzese de, plan bakımından bunlardan farklıdır. Bu eserlerde görülen "önce bir makale, sonra bir hikâye" şeklindeki kompozisyon düzeni Gülşen-i Envâr'da bulunmamaktadır. Yahyâ Bey'in bu mesnevîsi, plan ve içerik bakımından aynı dönem şairlerinden Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sad-berg'ine benzer. Gülşen-i Envâr, çeşitli nüshalarına göre 2950-3000 beyitlik bir mesnevîdir. Eser dört "fasıl" ve yedi "mertebe'den ibarettir. Her fasıl ve mertebenin sonunda ele alınan konuyla ilgili hikâyelere yer verilmiştir. Eserin telif tarihi 1550 olarak gösterilmekteyse de bu bilgi kesin değildir. Ayrıca Şehzade Mustafa'nın katlinden bahsetmesi ve Süleymâniye Câmîi hakkındaki methiyesi eserin dikkate değer parçalarındandır (Ünver 1991:252,253).

7.1.7.1. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit, bir gazel beytinde bahar mevsiminde her bir mescidin (bahçesinin) nurlu bir gül bahçesine döndüğünü anlatırken “Gülşen-i Envâr” kelimesini tevriyeli olarak kullanır (G.190/3). Aşağıdaki beyitten anlaşılacağı üzere eskiden meclislerde Gülşen-i Envâr’dan fallar açılmaktadır:

Nokta nokta tügmesin tarh eyleyüp pehlûsınun
Gülşen-i Envârdan açdum mübârek fâller (G.44/4)

7.1.8. Gülşen-i Râz

Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) tasavvufî aşkı mecazlarla anlattığı mesnevîsidir. Eserin yazma nüshalarında beyit sayısı 999 ile 1008 arasında farklılık göstermektedir. Müellif, eserin önsözünde vahdet-i vücûd görüşünü kısaca anlattıktan sonra eserin telif sebebi hakkında açıklamalarda bulunur. Gülşen-i Râz, vahdet-i vücûdu anlatan ve mecazları yorumlayan müelliflerin Kur'an, Hadis ve Mesnevî'den sonra başvurdukları temel eserlerden biri olmuş, birçok kişi tarafından da şerhi yapılmıştır. Bu esere, İbn-i Arabî'nin el-Fütûhâtul-Mekkiye'si ile Füsûsu'l-Hikem'indeki fikirler hâkimdir. Ancak ifade açısından ağırlıklı olarak Attâr'ın ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin etkisi görülür (Sevgi 1991:253,254; Üstüner 2007:433).

7.1.8.1. Fâik Mahmud (ö.1715)

Sevgilinin güzelliğinin vasıflarının sayfası adeta bir gül bahçesi gibidir:

Geh Gülşen-i Râz geh Gülsitân okuruz
Hep nüsha-ı vasf-ı hüsn-i cânân okuruz
Etfâl-sıfat vefâ debistânında
Biz mushaf-ı ruhsâre-i 'Osmân okuruz (R.10)

7.1.9. Hadîkatü'l-Hakîka

İranlı mutasavvıf-şair Senâyî'nin (ö. 525/1131 [?]) tasavvufî mesnevîsidir. İran edebiyatında bu alanda yazılan ilk önemli mesnevîdir. Eser, Gazneli Sultan Fahrüddeve Behram Şah'a ithaf edilmiştir. 1130 senesinde yazmaya başladığı eserini ölünceye kadar elinden bırakmayan Senâyî, eserin son kısımlarında ihtiyarlığından bahsederken imkân bulduğu takdirde eseri genişleteceğini söyler, ama bunu yapmaya ömrü vefa etmemiştir. 10.000 beyitlik bir mesnevî olan Hadîkatü 'l-Hakîka tevhid, na't, aklın sıfatı, ilmin fazileti, gaflet, felek ve burçların tasviri, hikmet, atasözleri, aşk, kendinden önceki şair ve yazarların eserleri gibi konularla Behram Şah, vezirleri ve kadınlarının övgülerini konu alan on bölümden oluşur. Eser tasavvufî bir mesnevî olmasına rağmen, ele alınan konular bakımından yerine göre dinî, ahlâkî, felsefî, hikemî ve öğretici nitelikler de ihtiva eder.

Eser Nizâmî-i Gencevî, Hâkânî-i Şirvânî ve Evhadüddîn-i Merâgî gibi şairler üzerinde tesirli olmuş, bunlardan birincisinin Mahzen-i Esrâr, ikincisinin Tuhfetü'l-'Irâkeyn, üçüncüsünün de Câm-ı Cem adlı eserlerine de ilham kaynağı olmuştur (Öztürk 1997:20).

7.1.9.1. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Divanı'nda Şeyhülislam Ebû Said Efendi için yazılan bir kasidenin fahriye kısmına geçildiğinde şair, kendisini meşhur İran şairleriyle kıyaslar. İrfan memleketinin hakikat ehli Senâyî'si kendisinin olduğunu söyler. Şair sadece bununla da kalmaz, Senâyî'nin meşhur eseri Hadîka'sını da kendisine mal eder, yani böyle bir eseri kendisinin de rahatlıkla yazabileceği iddiasındadır:

Benem Senâyi-i tahkîk-i kûy-ı 'irfân kim

Temellük eyledi tab'um hadîka-i cânı (K.10/75)

7.1.10. Hayriyye-i Nâbî

Nâbî'nin nasihatnâme türündeki mesnevîsi olup asıl adı Hayrîname olduğu halde daha çok Hayriyye diye tanınmıştır. Halep'te yazılan eserin yazılış tazılış tarihi 1701'dir. Müellif, mesnevîsinin ilk bölümlerinde eserini yedi yaşındaki oğlu Ebülhayr Mehmed Çelebi'ye hitaben yazdığını ve ona Hayrînâme adını verdiğini kendisi ifade eder. Eser 1665 beyit olup bu sayı çeşitli yazma nüshalara göre farklılık gösterir. Eser otuz beş bölümden oluşur ve eserin bölüm başlıkları da aynı vezinle yazılmış birer mısra şeklindedir.

Nâbî, Osmanlı Devleti'nin bütün kurumlarıyla hızla çözülmeye meyletmesinden duyduğu ıstırapla kendisine düşen görevi yapmak amacıyla oğlu Ebülhayr'ın şahsında çağdaşı gençleri ve bu vesile ile yöneticileri uyararak düşüncesiyle bu eseri kaleme almıştır. Nâbî eserini tasarlarken önünde Arapça, Farsça ve Türkçe pek çok nasihat-nâme örneği bulunmaktaydı. Farsça'yı şiir yazacak kadar iyi bilen şâirin Attâr'ın Pend-nâme'si başta olmak üzere bu dille yazılmış önemli eserleri okumuş olacağı kuvvetle muhtemeldir. Nâbî her dönemde geçerliliğini koruyacak genel anlamdaki güzel ahlâka ilişkin öğütler vererek oğlunu ve yaşlılarını uyarır. Nâbî, nasihatlerini sosyal ve bir bakıma siyasal eleştiri temeli üzerine oturtmuştur. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı çözümlenin tek yönlü olmadığını tespit eden şâir, sistemli bir şekilde devletin temel kurumlarını eleştiri süzgecinden geçirmiş; yapılması gerekenleri ifade etmekten çekinmemiştir.

Mesnevînin önemli hususiyetlerinden biri de çocuk eğitimiyle ilgili bilgiler içermesidir. Hayriyye, Türk kültür tarihinde çocuk edebiyatı ve eğitimi alanında ilk eserlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Hayriyye, gerek içinde yaşadığı toplumu ve yöneticileri tenkit etmesi, gerekse İslâm ve gelenek açısından ideal insan tipinin özelliklerini belirtmesi bakımından yazıldığı dönemden itibaren ilgiyle okunmuştur (Kaplan 2012:31,32).

7.1.10.1. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Birrî, Nâbî hakkında oldukça uzun bir terkib-i bend kaleme alır. Altıncı bendde Nâbî'nin en önemli eserlerinden olan Hayriyye'yi över. Bendin ilk beyti aşağıdadır:

Hayriyyesinde hod idüp âgâz-ı nush u pend
Ol nush u pendür olmada hep halk-ı hissa-mend (Trk.B.6/1)

7.1.11. İhyâ'i Ulûmi'd-dîn

İmam Gazzâlî'nin (ö.1111) başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm gibi ilimlere, özellikle amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren önemli eseridir. İsmi ve kısa önsözündeki açıklamalar, Gazzâlî'nin bu eseri İslâm ümmeti için bir ıslah projesi niyetiyle kaleme aldığını göstermekte, eski ve yeni ilim çevrelerinde de genellikle İhyâ'nın böyle bir iddia ile yazıldığı kabul görmektedir. Klasik kaynaklarda Gazzâlî'nin İhyâ'yı inziva döneminde (1095-1105) kaleme aldığı kaydedilmektedir. Gazzâlî de tarih belirtmeden eseri bu dönemde yazdığı kitaplar arasında zikreder. Dört ciltten oluşan eserin her cildinde "kitâb" başlığı altında on konu işlenmiştir (Çağırıcı 2000:10-13).

7.1.11.1. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî, Hz. Muhammed'in soyundan gelen ve kasidenin beyitlerinde "Şeyhü'l-ulemâ" olarak nitelediği ismi belli olmayan bu zatı "İmam Gazali eğer senin ruha ferahlık veren eserini görmüş olsaydı (en ünlü eseri olan) İhyâ'yı yazmak için çabalamazdı" diyerek över (K.28/27). Şeyhülislam Yahyâ için yazılan bir kasidede ise Rızâyî şeyhülislamı, isminin yer aldığı diğer beyte yakın ifadelerle över. Bu beyitte şu şekilde söylemektedir: "Hz. İsa gibi olan nefesinin perdesiz olarak yazıldığını görse anlarım ki İmam Gazzâlî İhyâ'yı yazmazdı":

Dem-i 'Îsâ-veşin tahrîr-i sâf-ı bî-gışın görse
Tekayyüd eylemezdi anlaram Gazâlî İhyâ'ya (K.20/27)

7.1.12. Müşkilât

Abdülkerim el-Cîlî'nin (ö.1428) Şerhu Müşkilâti'l-Fütûhâti'l-Mekkiyye adlı eseri olduğu tahmin edilmektedir. Müellif, eserlerinin büyük bir bölümünü İbn-i Arabî'nin fikirlerinin şerhine ayırmış, tasavvufun ana meselelerinde tamamen onun izinden gitmiştir (Şahinoğlu 1988:250). Eser, Fütûhâti'l-Mekkiyye'nin 559. bölümü üzerine bazı açıklamalardan ibarettir (Kılıç 1996:251).

7.1.12.1. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Divanı'nda Müşkilât, Keşşâf eseriyle birlikte, sözlük anlamlarını da hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Şairin memduhu mânâların zor meselelerini keşfeden bir kişi olarak övülür (K.25/10)⁷²

7.1.12.2. Nazîf (ö.1693)

Nazîf Divanı'nda bir şitâiye olup, dönemin şeyhüislamı Feyzullah Efendi için yazılan 49 beyitlik kaside, şair ve eser ismi bakımından oldukça zengindir. Aşağıdaki beyitte dört eser ismi geçmektedir. Nazîf, şeyhüislamı müşkil ve zor meselelerin hallinde bir keşşâf olarak görür. Bu övgüyü yaparken, bu addaki eserlere de atıfta bulunulmuştur:

Muhît-i dânişi kenz-i Me'âlimü't-Tenzîl
Sırâc-ı fitnatı Keşşâf-ı Müşkilât ü Sahîf (K.13/20)

⁷² Beyit için bkz. Mevlânâ ve Keşşâf maddesi.

7.1.13. Mahzen-i Esrâr

İran edebiyatının meşhur mesnevî şâirlerinden olup aynı zamanda ilk hamse yazarı Nizâmî'nin (Akalın:9) hamsesi içinde yer alan ilk eserdir. Müellif, eserini Kılınç Arslan'a tâbi olup Erzincan'da hüküm süren Melik Fahreddin Behramşah adına kaleme almıştır. Yazılış tarihi ise M.1176 senesidir. 2263 beyitten oluşan didaktik-mistik bir mesnevîdir (Tarlan 1944:74). 1004'te vefat eden Antakyalı Mustafa Cenânî Çelebi'nin de bu isimli roman tarzında bir mecmuası vardır; fakat şairlerimiz genellikle Nizâmî'nin eserine ve esrar mahzenine işaret etmek maksadıyla şiirlerinde zikrederler.

7.1.13.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Mahzen-i Esrâr'ın Nâdirî Divanı'nda geçişi üç keredir. Bu beyitlerin ikisinde Matlaü'l-Envâr ile anılır ve tevriyeli bir kullanım söz konusudur. Şeyhülislam Mustafa Efendi'ye bir methiye yazarak onun, milletin sırlarının mahzeni, hikmetin nurlarının doğduğu yer olduğunu söyleyerek över (K.31/11). İkinci beyitte sevgilinin güzellik unsurları mahzen-i esrâra benzetilir. Bu beyitte yazı ile ilgili hat, gubar ve matla' kelimelerinin kullanılması ile "mahzen-i esrâr" kelimesinin eser ismi olduğu anlaşılmaktadır (G.31/5). Nâdirî'nin, divanındaki ilk kasidesi bir mi'râciyedir. 19 beyitlik teşbib kısmından sonra aşağıdaki beyitle miraç hâdisesini anlatmaya başlar:

O şebdür matla'ü'l-envârı mi'râc-ı Hudâvendî

O şebdür Mahzen-i Esrâr-ı halvet-hâne-i İsrâ (K.1/20)

7.1.13.2. Nefî (ö.1635)

Nefî, bir gazelinde, kalbinin matlaü'l-envâr olmasıyla gam mahzeni olmasını anlatırken, iki eserin ismini tevriyeli olarak kullanır:

Kalbimiz bâde ile matla'-ı envâr olsun

Nice bir Mahzen-i esrâr-ı gam-endûz edelim (G.81/4)

7.1.13.3. Cevrî (ö.1654)

İran'ın en büyük şairlerinden Genceli Nizâmî'nin, "penc-genc" ismiyle bilinen ve İran edebiyatının ilk "hamse örneği sayılan eserinde yer alan bir mesnevî olan *Mahzen-i Esrâr*, Cevrî Divanı'nda bir beyitle anılır. Şair, sözleriyle Nizâmî mülküne girer, burada şair bir yandan Nizâmî'yi şairliğiyle överken "sözde" kelimesini kullanarak kelime oyunu yapar. Yani hem sözleriyle o mülke ayak bastığını ifade ederken, öte yandan "sanki" anlamı vererek aslında o mülke girmeye gerek görmediğini ifade etmek suretiyle kendi şairlik kabiliyetinin yüksek oluşuna gönderme yapar. Kendini bu şekilde vafeden şair, Nizâmî'nin Hamse'si içinde yer alan en tanınmış eseri *Mahzen-i Esrâr*'ı bile kıskanmaya gerek duymaz:

Biz ki girdük sözde ey Cevrî Nizâmî mülkine
Dürr-i nazm-ı Mahzen-i Esrâra yokdur reşkümüz (G.104/5)

7.1.13.4. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Gani-zâde Nâdirî için yazdığı bir kasidesinde Tıflî, Nizâmî'nin Hamse'si içinde yer alan en meşhur eserlerden *Mahzen-i Esrâr* tefsirinin mânâlarının, Ganî-zâde'nin feleğe emir vermesiyle yazıldığını ifade ederek Nizâmî'nin Nâdirî'den ilham aldığını düşünür (K.16/16). "Gönlümüz" redifli gazelinde ise şair gönlünün meftun olduğu unsurları beyitlerinde sıralar ve bunlardan bir tanesi de Nizâmî'nin ünlü eseri *Matlaü'l-Envâr*'dır:

Matla'ü'l-envâr-ı Câmîden hayal-i vasl ile
Güft ü gûy-ı Maḥzenü'l-Esrâra düşdi gönlümüz (G.74/2)

7.1.13.5. Nâilî (ö.1666)

17.yüzyılın Sebk-i Hindî temsilcisi olan şairlerinden Nâilî, hamse sahibi şairlerden Nizâmî'nin, yine hamsesi içinde olan en meşhur eserlerinden *Mahzen-i Esrâr*'dan bahsederken adeta Nizâmî'ye meydan okur. Öncesinde ve sonrasında

gelen beyitlere birlikte bakıldığında mânâsı anlaşılan beyitte şair “âleme mânâ incilerinin hazinesini bol bol saçarak Mahzen-i Esrâr’ın parlaklığını kırmak ve kıymetini düşürmek neden?” diye sorar. Aslında şair, kendisinin hamse yazması halinde Nizâmî’yi bile geçeceğini ifade ederek kendi şairlik kabiliyetini över:

Neydi revnak-şiken i Mahzen-i Estrar olmak
Bezli edip âleme genc-i güher-i ma’nâyı (na’tler V/35)

7.1.13.6. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî, divanında Mahzen-i Estrar’dan ikisi de gazeller kısmında olmak üzere iki yerde bahseder. Bir sabah tasvirinde goncanın açılışını sırların açığa çıkması olarak anlatır ve bu haliyle gonca, şaire göre “mahzen-i esrâr”dır, yani sırların içinde saklandığı bir yerdir (G.45/3). Diğer bir beyitte sevgiliyi tasvir eden şair, sevgilinin yanağını nurların kaynağı, şeker gibi olan dudaklarını ise sırların mahzenine benzetmiştir:

Ruh-ı pertev-fikenün Matla’ü’l-Envâr ancak
Leb-i şeker-şikenün Mahzen-i Esrâr ancak (G.240/1)

7.1.13.7. Nâbî (ö.1712)

Nâbî Divanı’nda padişahın damadı Silahtar Ali Paşa’ya yazılan bir kasidede Nizâmî’nin Hamse’si içinde yer alan eserlerden Mahzen-i Esrâr, Maşrık-ı Envâr adlı eserle beraber beyitte tevriyeli olarak geçmektedir. Beyitte paşanın hikmetli konuşmalarının kulağı “mahzen-i esrâr”, yani sırlar hazinesi, bakışlarının ise gözü “maşrık-ı envâr”, yani nurların doğduğu yer yapacağını söylemek suretiyle şair bu eser isimlerini tevriyeli bir biçimde kullanarak paşayı över:

Gûşu eyler Mahzen-i Esrâr hikmet-lehçesi
Çeşmi eyler Maşrık-ı Envâr hüsn-i manzarı (K.17/30)

7.1.14. Mantiku't-Tayr

Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 618/1221) tasavvufî mesnevîsidir. Bazı nüshalarında adı Makalât-ı Tuyûr, Makâmât-ı Tuyûr, Tuyûrnâme biçiminde kayıtlı olup, nüshalar arasındaki farklılıklar dikkate alındığında 5000 beyti biraz aşan eser otuz bir bölüm (makale) halinde remel bahriyle yazılmıştır. Hamd, tevhid, münâcât, na't ve dört halife ile ashabın methine ayrılan bir girişin ardından mesnevî hüdhüde merhaba ile başlar ve 583 yılı Receb ayının 20. günü (25 Eylül 1187) tamamlandığı belirtilen bir hatime ile nihayetlenir. Hellmut Ritter'e göre Mantiku't-Tayr'a konu olan asıl hikâye daha önce Muhammed (Ahmed) el-Gazzâlî'nin hem Arapça hem Farsça yazmış olduğu Risâletü't-Tayr adlı eserinde işlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan "Mantiku't-Tayr" terkiibini Attâr'dan önce İbn-i Sina, Hâkânî ve Muhammed el-Gazzâlî de kullanmıştır. Eserin isminde mevcut olan mantık kelimesinin "söylemek, konuşmak, lisân-ı hâl ile anlatmak" gibi anlamları vardır. Tayr ise "kuş" demektir ve sâlikleri temsil eder. Allah'ın zuhur ve taayyününe işaret eden "sîmurg" hem kesreti hem vahdeti göstermektedir. Nitekim Farsça sî-murg "otuz kuş" anlamına gelirken, birleşik halde bununla vahdet kastedilmiştir. Esasen kelime Arap edebiyatındaki anka gibi, ismi olup cismi olmayan efsanevî bir kuşun ünvanıdır.

Eserin konusu kısaca şöyledir: Kuşlar kendi aralarında bir toplantı yaparak hiçbir ülkenin padişahsız olmadığını, padişahsız ülkede nizam ve intizam kurulamayacağını ifade ederler. Aralarında bulunan ve Süleymân peygamberin mahremi ve postacısı olan hüdhüd bu konuda onlara yol göstereceğini söyler. Kuşlar, mürşidi temsil eden hüdhüdün öncülüğünde toplanırlar. Ancak yolun uzak ve sıkıntılı olduğunu anlayan bülbül, papağan, tavus, kaz, keklik, hümâ, doğan, balıkçıl, baykuş ve diğer bazı kuşlar birer mazeret beyan ederek yolculuktan vazgeçmek isterler. hüdhüd kuşların hepsini konuşarak ikna eder. Sonunda bütün kuşlar hüdhüdün öncülüğünde yola çıkarlar. Yolculuk sırasında bitkin düşen binlerce kuş hüdhüdden şüphelerinin giderilmesini talep eder. Hüdhüd onlara, önlerinde "talep, aşk, marifet, istiğna, tevhid, hayret, fakr u fena" denilen yedi vadinin bulunduğunu, bunları geçince padişahları olan sîmurga vasıl olacaklarını anlatır. Tekrar yola düşen kuşlardan sadece otuzu hasta ve yorgun durumda bu vadileri aşip yüce bir dergâhın

önüne ulaşmayı başarır. Burada bir postacı gelir ve önlerine birer kâğıt parçası koyarak okumalarını söyler. Kâğıtları okuyan kuşlar bütün yaptıklarının bu kağıtta yazılı olduğunu görüp şaşkına dönerler. Bu sırada sîmurg tecelli eder. Fakat gördükleri sîmurg kendilerinden başka bir varlık değildir. Sîmurgda kendilerini, kendilerinde sîmurgu müşahede edip hayrete düşerler. Bu arada bir ses onlara şunu söyler: "Siz buraya otuz kuş geldiniz, otuz kuş göründünüz; daha fazla veya daha eksik gelseydiniz yine o kadar görünürdünüz; burası bir aynadır". Neticede hepsi sîmurgda fâni olur, artık ne yol ne yolcu ne de kılavuz kalmıştır. Gölge güneşte kaybolur. Menzil-i maksûda ulaşan otuz kuş aradıkları sîmurgun kendileri olduğunu orada anlar.

Vahdet-i vücûd inancına göre var olan sadece vücûd-ı mutlaktır. Mantıku't-Tayr'da da anlatılan bu inançtır. Bütün kudret O'ndadır. İnsanın kâinatta varlık olarak gördükleri, vücûd-ı mutlakın bir ayna hükmünde olan adem-i mutlakla karşılaşmasından meydana gelen çeşitli görünüşlerden ibarettir. Allah çeşitli biçimlerde tecelli ettiğinden bütün eşya ve yaratıklar bir varlığa sahip gibi görünür. Aslında bu görünen şeylerin hakiki varlığı yoktur. Attâr, Mantıku't-Tayr'da bu inancı kuşların dilinden temsilî bir şekilde hikâye etmiş, hüdhüd ile çeşitli kuşlar arasında geçen konuşmalar aracılığı ile tasavvufî fikirlerini açıklamıştır. Aralarda anlatılan hikâyeler, şairin hüdhüdün ağzından kuşların soru ve itirazlarına cevap verirken konuya uygun düşen tarzda anlatılır. Birçoğu *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eserinde yer alan bu hikâyeler arasında fikrî bir bağlantı bulunur. Attâr'ın anlattıkları o kadar beğenilmiştir ki, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de bazılarını alıp aynı vezinde yazdığı *Mesnevî*'sinde işlemiştir.

Türk edebiyatında da önemli bir yeri ve tesiri olan bu eseri Gülşehrî manzum olarak M.1317'de Türkçe'ye çevirmiştir. Mantıku't-Tayr veya Gülşennâme adını taşıyan eserin hatime kısmında Gülşehrî, Mantıku't-Tayr'ı esas aldığını, bununla beraber başka bir eser meydana getirdiğini ve eserinin telif sayıldığını söylemektedir. Müjgân Cunbur'un doktora çalışmasına (Ankara 1952) da konu olan tercümeyle bakıldığında Gülşehrî'nin konu ve tertip bakımından esas aldığı ve ona bir nazire yazdığı anlaşılır. Mantıku't-Tayr'ı manzum olarak Mevlevî Fedaî Dede Mantıku'l-

Esrâr, Karatovalı Zaîfî Pîr Mehmed Gülşen-i Sîmurg ve Kadı-zâde Şeyh Mehmed İnşirâku's-Sadr ismiyle Türkçe'ye tercüme etmiştir. Mensur tercüme ise Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından yapılmıştır. Türk edebiyatında Attâr'ın Mantıku't-Tayr'ı örnek alınarak veya ondan ilham alınarak yazılan eserler de mevcuttur. Ali Şîr Nevâî'nin Lisânü't-Tayr'ı, Derviş Şemseddin'in Deh Mürg'u bunlardandır (Sevgi 2003:29,30).

7.1.14.1. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Şair bir gazelinde bahsettiği kişinin Mantıku't-Tayr'ı bilmemesinden yakınır:

Mantıku't-Tayr bilür bir 'ârif olsa Feyziyâ
Söylese virdi hezârun hû mı yâ menhû mıdur (G.113/5)

7.1.14.2. Bahtî (I. Ahmed, ö.1617)

17.yüzyılın divan şairi sultanlarından “Bahtî” mahlasını kullanan I. Ahmed, Şeyhülislam Yahyâ'nın bir gazeline yazdığı tahmiste sözleri insana tesir edecek bir söz ehlinin olmasını temenni ederken, böyle bir kişinin Attâr gibi “Mantıku't-Tayr” konuşmasını ister:

Kanı bir söz ehli tab'a sözleri kâr eyleye
'Ârif-i billâh ola izhâr-ı esrâr eyleye
Mantıku't-Tayr tekellüm hemçü Attâr eyleye
Görmezüz bir dil ki tûtî gibi güftâr eyleye
Söyledür mi yok cihânda bilmezüz söyler mi yok (s.170,171)

7.1.14.3. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

İran edebiyatının büyük şairlerinden olan Feridüddin Attâr'ın en tanınmış eseri olan Mantıku't-Tayr'ı Râmî, divanında bir yerde zikreder. Şöhreti âlemi tutan bu eseri, şaire göre sanki bağı evlatları olan ağaçlar ve çiçekler bile talim etmektedir:

Debistân-ı hünerdür mekteb-i sahn-ı çemen gûyâ
Sabâ ta'lîm ider etfâl-i бага Mantıku't-Tayr'ı (G.285/4)

7.1.14.4. Sehmî (ö.1645)

Sehmî, divanında Attâr'dan ve onun ünlü eseri Mantıku't-Tayr'dan övgüyle bahseder. Şaire göre hikmetin kokusu Attâr'dan alınır (G.69/2). Yine şair Musahib Mustafa Paşa için yazdığı bir gazel-i müzeyyelde Mantıku't-Tayr'ı müellifi Feridüddin Attâr'la birlikte zikreder:

Mantıku't-Tayr'ı neden ta'lîm iderdi bülbüle
Hângâh-ı gülsitânun olmasa Attârı gül (G.7/5)

7.1.14.5. Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Peşteli Hisalî, divanında Mantıku't-Tayr'ı, eserin müellifi Attâr'la beraber zikreder ve gül bahçesinde gül bülbüle Mantıku't-Tayr okutmaktadır:

Hayl-i mürgânun debistânı dilâ gülzârdur
Mantıku't-Tayr okıdur gül bülbüle Attârdur (G.115/1)

7.1.14.6. Cevrî (ö.1654)

Attâr Mantıku't-Tayr'da kuşların dilinden sembolik bir dille vahdet-i vücûd inancını anlatmıştır. Şair Mantıku't-Tayr'ın sırlarını keşfetmekle Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarının anlaşılacağına inanır:

Nûş idüp câm-ı 'ışk-ı cânânı
Hırz idüp câna sırr-ı ihlâsı
Bilesin sırr-ı Mantıku't-Tayrı
Keşf ola sana ma'ni-i Furkân (Trk.B. ve Trc.-i B.1)

7.1.14.7. Nisârî (ö.1656)

Gül ve bülbül mazmunlarının geçtiği bu beyitte de Nisarî bülbüle Mantıku't-Tayr okutur ve gül bahçesi içinde bu sözleri dinleyen de güldür:

Mantıku't-Tayra seher-âmâz idince 'andelîb
Şâh-ı gül sahn-ı gülistân içre yer yer tutdı sem' (G.121/3)

7.1.14.8. Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1664)

Fenâyî Cennet Efendi, Kaf Dağına varmadan anka kuşunun bilinemeyeceği gibi, Mantıku't-Tayr'ı bilmeden de Attâr'ı anlamının mümkün olmadığını söyler (Müfr.386). Vahdet yolunda olanlar için Mantıku't-Tayr'ın, tasavvufî sembollerden olan hâl (yüzde bulunan ben) ve hatt'a (ayva tüyü)⁷³ ait mânâları ihtiva ettiğini ifade etmektedir:

Mantıku't-Tayr oldı ehl-i vahdete hâl ü hattun
Hemçü Attâr tercümân itmek dilersin ey gönül (G.52/5)

7.1.14.9. Nâzikî (ö.1686/87)

Şair, divanında üç kez zikrettiği Mantıku't-Tayr'ı okuyanı sözden anlayan mert bir insan olarak görür (G.127/7). İkinci beyitte şair kendi sözlerini Mantıku't-Tayr'la eşdeğer görür (G.133/5). Üçüncü beyitte ise kuşların dinlediği Mantıku't-Tayr'ı makbul görmezken, asıl makbul Mantıku't-Tayr'ın Süleymân Peygamber'in bile dinleyip takdir ettiği olduğunu ifade etmektedir:

Mantıku't-Tayr ana dirler kim Süleymân dinleye

⁷³ Hal (ben): tasavvufta mecazen Zat-ı İlâhî; Hakk'ın mutlak gayb ve bilinmeyen hüviyeti; hakiki vahdet noktası; gayb âlemi; günah karanlığı ve mürşidin istiğna makamında, zâta ulaşma denizinde bazen müstağrak olması gibi anlamlarda kullanılır. Hat ise sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleri demektir ve tasavvufta mecazen müşahede, berzah ve gayb âlemi; Hakk'ın vechinin belli olması ve O'nun sıfatları; vahdette beliren, vahdet üzerinde görünen kesret anlamlarındadır. (bkz. Üstüner 2007:276,280)

Ol zebânı neylerüz kim anı mürgân dinleye (G.165/1)

7.1.14.10. Yârî (ö.1688/89?)

“Kuşdili” anlamına gelen “Mantıku’t-Tayr” kelime grubunu Yârî beyitlerinde daha ziyade bu anlamıyla tevriyeli olarak kullanır. Kuşlarla konuşup onların dillerini anlayabilen Süleymân Peygamber’in ismi de bu beyitlerde aynı anlam ilgisiyle yer alır (K. 43/ 40, G. 263/ 4). Şeyh Sa’dî’nin “Gülistân” adlı eseri tıpkı “Mantıku’t-Tayr” gibi çok okunup sevilen bir eserdir. Bu örnekte Yârî kuşları kişileştirerek önce “Gülistân”ı okuyup bitirdiklerini, sonrasında da “Mantıku’t-Tayr”ı okuyup her birinin birer Attâr olduğunu söyler:

Gülsitâni mekteb-i gülşende itmâm itdiler

Mantıku’t-Tayr okıyup her murg bir Attâr olur (G. 145/ 2)

7.1.14.11. Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)

Niyâzî-i Mısrî, tasavvufî bir eser olan Mantıku’t-Tayr’ın sembolik diliyle konuştuğunu, bu yüzden herkesin kendi dilini anlamayacağını düşünür (G.77/4). Mantıku’t-Tayr bir edebî eser olmasına rağmen onu fesahat ehli anlayamaz. Şaire göre anlamak için ya Attâr, ya da tayyâr (uçmayı bilen) olmak gerekir:

Dilâ bu Mantıku’t-Tayr’ı fesâhat ehli anlamaz

Bunu ancak yâ Attâr u yâhud Tayyâr olandan sor (G.59/5)

7.1.14.12. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Bülbül için gül, adeta yapraklarını yeni açmış bir kitaptır. Seher vakti esen rüzgar, gülün yapraklarını yavaşça açar ve bülbül bu sayfalarda Attâr’ın “kuş dili” anlamına gelen Mantıku’t-Tayr’ını okur. Aynı zamanda “Bülbülname” mesnevîsini ilk kaleme alan Feridüddin Attâr olduğu için şairler sık sık gül ve bülbülle birlikte Attâr’ın ve eseri Mantıku’t-Tayr’ın ismini beyitlerinde anarlar:

Safha-i gülleri açdukça nesîm-i eshâr

Mantıku't-Tayr okıdur bülbüle Attâr-ı bahâr (Metâlî.19)

7.1.14.13. Nehcî Mustafa Dede (ö.1714)

Nehcî Mustafa Dede Mantıku't-Tayr'ın herkesin anlamını bilemeyeceği sırlarla dolu farklı bir dili olduğunu bir beytinde ifade ederken (G.333/7), sembolik bir anlatımla vahdet-i vücudu anlatan Mantıku't-Tayr'ın ihtiva ettiği işaretleri anlamak için adeta Süleymân Peygamber'in kuşu Hüdüd olup, efsanelere göre Kaf Dağı'nda olduğuna inanılan Anka kuşunu söyletmek gerektiğini söyler:

Rumûzın fehm iderdün Mantıku't-Tayr'un eger sen de

Olup murg-ı Süleymân Kâfda 'Ankâyı söyletsen (G.194/6)

7.1.14.14. Ünsî Hasan Efendi (ö.1723)

Halvetiye tarikatının Karabaşkiye kolunun şeyhlerinden Karabaş Velî'nin en makbul halifelerinden olan, aynı zamanda Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerin yer aldığı bir divana sahip olan (Uzun 2003:XL) Ünsî Hasan, “yatur” redifli bir gazelinde Süleymân Peygamber'in ismini vermeden onun özelliklerini söyler ve kuşdilini bilmesine işareten “Mantıku't-Tayr” ifadesini kullanır (Destûr.344/6). Hakkın sırlarına erişebilmek için şaire göre bir şeyhe bağlanmak ve “Mantıku't-Tayr”ı bilmek gerekir.

Sırr-ı Hakkı ister isen Ünsî'den al ders-i Hakk'ı

Var Mantıku't-Tayr öğren bir Süleymân etegin dut (Destûr.219/10)

Sonuç olarak, İslam edebiyatlarında önemli bir yere sahip olan ve “Kuşdili” anlamına gelen Feridüddin Attâr'ın meşhur eseri Mantıku't-Tayr, 17.yüzyılın incelenen divanlarından on bir tanesinde on yedi kez zikredilmektedir. “Kuşdili” anlamına gelen “Mantıku't-Tayr” kelime grubunu şairler beyitlerinde daha ziyade bu anlamıyla tevriyeli olarak kullanır. Yine “Bülbülname” mesnevîsini ilk kaleme alan

Feridüddin Attâr olması ve eserde kuşların dilinden sembolik bir anlatımın söz konusu olması dolayısıyla şairler sık sık gül ve bülbülle birlikte Attâr'ın ve eseri Mantiku't-Tayr'ın ismini beyitlerinde anarlar. Bazen de şairler Mantiku't-Tayr'ın sırlarını keşfetmekle Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarının anlaşılacağına inanırlar. Kuşlarla konuşup onların dillerini anlayabilen Süleymân Peygamber'in ismi de bu beyitlerde aynı anlam ilgisiyle yer alır.

7.1.15. Matla'ü'l-Envâr

Emir Hüsrev'in, Nizâmî-i Gencevî'nin Mahzen-i Esrar, Hüsrev ü Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Heft Peyker ve İskendernâme adlı mesnevîlerinden oluşan hamsesine nazîre olarak yazdığı *Hamse*'sindeki eserlerden biridir (Kurtuluş 1995:135). Şairlerimiz "Matla'u'l-Envâr" sözüyle şarap kadehini, "Mahzenü'l-Esrar"la da esrar mahzenini veya kabağını kastederler (Onay 1993:258).

7.1.15.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Matla'u'l-Envâr, Nâdirî Divanı'nda iki kez geçmektedir. Bu beyitlerde Mahzen-i Esrâr ile anılır ve tevriyeli bir kullanım söz konusudur. Nâdirî'nin, divanındaki ilk kasidesi bir mi'râciyedir. 19 beyitlik teşbib kısmından sonra gelen bir beyitle miraç hâdisesini anlatmaya başlar ve Hz. Muhammed'in miraca çıktığı geceyi matla'u'l-envâr ve mahzen-i esrâra benzetir (K.1/20). Şeyhülislam Mustafa Efendi'ye bir methiye yazarak onun, milletin sırlarının mahzeni, hikmetin nurlarının doğduğu yer olduğunu söyleyerek över:

Mahzen-i Esrâr-ı millet nâsır-ı ahkâm-ı Hak

Matla'u'l-Envâr-ı hikmet feylesof-ı hordebîn (K.31/11):

7.1.15.2. Nefî (ö.1635)

Nefî, bir gazelinde, kalbinin matla'u'l-envâr olmasıyla gam mahzeni olmasını anlatması münasebetiyle iki eserin ismini tevriyeli olarak kullanır:

Kalbimüz bâde ile Matla'u'l-Envâr olsun
Nice bir Mahzen-i Esrâr-ı gam-endûz edelüm (G.81/4)

7.1.15.3. Sabrî-i Şâkir (ö.1645)

Sabrî, övdüğü kişinin yolunun toprağının övgüsünün feyzinden olan sürmenin, diviti Matla'u'l-Envâr yapacağını ifade eder.

Kuhl-i feyz-i midhat-ı hâk-i rehinden hâme kim
Tutiyâdan –devâtı Matla'u'l-Envâr ider (K.(Diger)/26)

7.1.15.4. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Matla'u'l-Envâr, Nizâmî'nin “Mahzen-i Esrâr”ı ile birlikte Tıflî Ahmed Çelebi Divanı'nda şu şekilde geçmektedir:

Matla'u'l-Envâr-ı Câmîden hayal-i vasl ile
Güft ü gûy-ı Mahzen-i Esrâr'a düşdi gönlümüz (G.74/2)

7.1.15.5. Mezâkî (ö.1676)

“Subh” redifli gazelinde Mezâkî şafak vakti gözlemediği bir bahçede çiçeklerin vaziyetini tasvir ederken tevriyeli olarak kullanılabilen ve bahçe kavramlarıyla örtüşen isimlere sahip olan eserleri zikreder. Gülistân, bu eserlerden biridir. Bir diğer beyitte sabah vaktinin aydınlığını matla'u'l-envâr, yani nurların doğduğu yer olarak ifade eder. Burada “çâk-ı girîbân” kelimesi sabahın aydınlığı anlamında kullanılmıştır (G.45/2). Sevgilinin ışık saçan yanağı “matla'u'l-envâr”, yani nurların doğduğu yer, şekerden daha tatlı dudağı” Mahzen-i Esrâr”, yani sırların mahzenidir (G.240/1). “Kadeh” redifli gazelinde şair, sevgilinin yanağının yansımaSına mazhar olalı beri kadehin bir güneş gibi nurların doğduğu yer olduğunu söylerken “Matla'u'l-Envâr” kelimesini yine tevriyeli olarak kullanır:

Olalı mazhar-ı 'aks-i ruh-ı dil-dâr kadeh
Oldı hurşîd gibi Matla'u'l-Envâr kadeh (G.48/1)

7.1.15.6. Sahhaf Rüşdi (ö.1699)

Sahhaf Rüşdî, “Matla'u'l-Envâr” kelimesini Musâhip Mustafa Paşa için yazılan bir gazel-i müzeyyelde söz konusu eder. Beyitte bir gül bahçesi manzarası çizen şair, kelimeyi aynı ada sahip olan eseri hatırlatacak şekilde kullanır. Bu mecliste laleler mum, güller nurların doğduğu yer, yani Matla'u'l-Envâr'dır:

Zulmet-i gam içre Rüşdî kalma gel gülzâre kim
Lâlelerdür şem'-i meclis Matla'u'l-Envârı gül (G.7/9)

7.1.15.7. Sofyalı Yusuf Râsîh (ö.1706)

Râsîh, sevgilinin ayva tüylerinin çıkışıyla Matla'u'l-Envâr'da bile anlatılan kıssaların tükendiğini söyleyerek bu eserin ismini beyitte söz konusu eder:

Geldi hatı medh-i ruh-ı dildâr dükendi
Ey dil kasas-ı Matla'u'l-Envâr dükendi (G.102/1)

7.1.16. Mesnevî

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö.672/1273) tasavvuf düşüncesini içeren İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biridir. Mevlânâ'nın, altı cilt (defter) ve yaklaşık 25.700 beyitten oluşan Farsça eserine Mesnevî adını vermesi, onun öncelikle kitabın nazım şekline dayanarak bir adlandırmada bulunduğunu göstermektedir. Eser, tasavvufun bütün konularını didaktik bir üslûpla ele alan eser zengin bir şerh geleneğine de zemin hazırlamıştır.

Ahmed Eflâkî'nin anlattığına göre Mevlânâ'nın kâtibi ve ilk halifesi Hüsâmeddin Çelebi, Mevlânâ'ya müridlerin irşadı için Hakîm Senâyî'nin *Hadikatü'l-*

Hakika'sı gibi mesnevî tarzında ve Ferîdüddin Attâr'in Mantıku't-Tayr'ı vezninde marifet sırları ve sülûk konularında mesnevî türüne yönelmesini rica etmiş, Mevlânâ da, "Bu fikir sizin kalbinize gelmeden önce gayb âleminden bu manzum kitabın telifi kalbime ilham olundu" diyerek Mesnevî'nin, "Bişnev ez ney çün hikâyet mîkuned" mısraıyla başlayan ilk on sekiz beytini sarığının içinden çıkarıp Hüsâmeddin Çelebi'ye uzatmış, eserin kaleme alınma süreci bu olayın ardından başlamıştır. Farklı tarihler dikkate alınarak Mesnevî'nin yazımının sekiz on yıl sürdüğü ve 666 (1268) tarihinde sona erdiği söylenebilir.

Mesnevî, Mevlânâ'nın dehasıyla müstesna ve orijinal bir eser olmakla beraber zevk ve anlayış bakımından Senâyî ve Attâr çizgisinin bir devamı olarak görülebilir. Mevlânâ, eserinde çok serbest hareket etmiş, anlatım tekniği bakımından fabl tekniğine başvurmaktan, eğlendirici, şakacı, hattâ hezl özelliği taşıyan hikâyeler-bunlar çok zaman iç içe geçmiş sarmal hikâyelerdir-kullanmaktan çekinmemiştir. Mesnevî'nin muhtevası bir bütünün küçük birer parçası olan temsilî hikâyeler vasıtasıyla muhataba aktarılır. Hikâyeler insana içinde yaşadığı manevî gerçekliği kavrama konusunda yol gösterir. Eserin üslubu ise son derece akıcıdır.

Mesnevî'yi şiir söylemek amacıyla telif etmeyen Mevlânâ'nın poetikasında şiir, düşüncelerini anlatmak için bir aletten öteye geçmez; hatta şiiri küçümseyen ifadeler kullanır, mânânın şiire sığamayacağını, harfin lâyıkiyle mânâyı suret olamayacağını belirtir. Şiiri mânâyı tasvir eden suret olarak görür, ancak sûretsiz mânânın zuhur edemeyeceğini de vurgulayarak tasavvufî mânâların şiir şeklinde söylenmesini uygun bularak bu anlamdaki şiiri yüceltir (Ceyhan 200:325-334; Okuyucu 2007:85; Şentürk, A. Kartal 2006:89).

7.1.16.1. Bahtî (I. Ahmed, ö.1617)

17.yüzyılın sultan şairlerinden Bahtî mahlaslı Sultan Ahmed, Mevlânâ'nın Mesnevî'sini işitip nasihatlerini kulağına küpe yaptığını söyler:

Mesnevî'sin işidüp Hazret-i Mevlânânun
Gûşvâr oldı kulagumda kelâmı anun (s.116)

7.1.16.2. Ereğlîlî Tûrâbî (ö.1622/23)

Tûrâbî, mesnevîden biri gazel ve biri de tarih beyti olmak üzere divanının iki yerinde bahseder. İsmi verilmeyen bir kişinin mesnevî-hân oluşuna tarih düşer (T.107/3). Fıkıh âlimi olan her bir kişinin şaire göre Mesnevî'yi okuması gerekir, çünkü eğer okumazsa Kur'ân'ın içindeki sırlara erişmesi mümkün değildir:

Magz-ı Kur'ân-ı şerîfe vâkıf olmaz her fakîh
Mesnevîyi görmeyen ma'nâyı bilmez neydügin (G.27/5)

7.1.16.3. Gani-zâde Nâdirî (ö.1626)

Nâdirî Divanı'nda şair gam tekyesinde canını semâ' eden bir mevlevî gibi tahayyül eder ve yaralarının ney, cinnetinin de şerhinin Mesnevî olduğunu söyler:

Cân semâ' eyler olup gam tekyesinde mevlevî
Dâg u şerham nây u def şerh-i cünûnum Mesnevî (G.115/1)

7.1.16.4. Nef'î

Mesnevî, Nef'î Divanı'nda iki yerde geçmektedir. Şair ikinci kasidesini Mevlânâ için yazmış ve kasidenin ilk beytinde Mesnevî'yi inciler dizilmiş bir manzumeye benzetmiştir. (K.2/1)

Hâk-i pây-i Şeyh Attârım ki oldu himmeti
Tab'ıma üstâd-ı ders-i müşkilat-ı Mesnevî (K.3/14)

7.1.16.5. Râmî Abdurrahman Çelebi (ö.1640)

Kendisi hakkında çok fazla bilgi bulunmayan 17.yüzyıl şairi Râmî Abdurrahman Çelebi, Mevlânâ'nın gönlünün deryasının kıymetli incisinin Mesnevî olduğunu söyler:

Der-i deryâ-yı mugân-ı dili Mevlânâ'nun
Mesnevî dürr-i girân-mâyesi ol deryânun (G.174/1)

7.1.16.6. Sabûhî (ö.1644/47)

Mesnevî'yi anlatıp şerh edecek kadar derin bir bilgiye sahip olan (Sarı 1992:153) Sabûhî, "semâ" redifli gazelinde beyan ehlinin Mesnevî için Kur'ân'ın özü olduğunu söylediklerini ifade eder:

Magz-ı Kur'ân didiler Mesnevî'ye ehl-i beyân
İletür bezm-geh-i kurb-ı Hakk'a cânı semâ' (Ü.113b)

7.1.16.7. Peşteli Hisalî (ö.1651)

Hisalî, divanında bir gazel beytinde Mesnevî'nin dilden dile sürekli dolanan bir kitap olduğunu ifade eder:

Dilde terâne Mesnevî vü devridür semâ'
Âh u figân u nâledür 'uşşâka nây-ı 'aşk (G.234/3)

7.1.16.8. Cevrî (ö.1654)

Mevlevî şairlerimizden Cevrî, Esrar Dede'ye göre Mesnevî şârihi İsmail Ankaravî mensuplarından (Ayan 1981).⁷⁴ Kendisinin mevlevîliğini doğrulayan beyitler, divanında da çeşitli yerlerde yer almaktadır. Kendisine sanat olarak hattatlığı seçen Cevrî, iyi bir hattat olarak kabul görmüştür. Pek çok eseri kendi hattıyla istinsah eden şairin 22 adet de Mesnevî istinsah ettiğinden söz edilir (Ayan 1981:4-5). Cevrî, bu istinsahlardan çeşitli tarih beyitlerinde söz ederek yazılış tarihlerini düşürmüştür (T.45/4-7). Defterdar Muhammed Paşa'nın Cevrî'ye istinsah ettirdiği bir Mesnevî'ye düşülen tarihte (T.60/20, T.45/1-2, T.60/14), aynı zamanda

⁷⁴ ayrıca bkz. İlhan Genç, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Atatürk Kültür Merkezi Başk.Yay. Haz. İlhan Genç, Ankara 2000, Cevrî md.

Mesnevî'nin manevî bir kelâm olduğunun ifade edilmesi söz konusudur. (T.60/4) Cevrî, Abdullah Efendi'nin, yazdığı bir eserini istinsah etmesi dolayısıyla övgülerini sunarken, onun aynı zamanda iyi bir mesnevî şârihi olduğunu da belirtir (T.89/15, T.63/13). Cevrî, Mevlânâ'nın methi için yazdığı bir kasidesinde, Mesnevî'nin mânâlarını anlamak yolunun mesti olduğunu dillendirir (K.3/20). Bir diğer beyitte de Mesnevî'nin, hakikat ilminin bir nüshası olduğu ifade edilirken, mânâsını idrak edenin de keramet sahibi olacağı söylenir:

Kitâb-ı Mesnevî kim nüsha-i 'ilm-i hakîkatdür
O kim ma'nasını idrâk ider sâhib-kerâmetdür (T.63/1)

7.1.16.9. Ferîdun (ö.1658/9)

Ferîdun Divanı'nda bir kaside ve bir gazel beyti olmak üzere Mesnevî iki beyitte yer alır. Hüdâ'nın sevgilisi olan Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kur'ân'ın sırları açıklanır (K.8/10). Mesnevî-i ma'nevî, gönlün aynasını parlatan bir cilâdır:

Ey Ferîdun saykal-ı mir'ât-ı dil dersün nedür
Mesnevî-i ma'nevî-i mevlevîdür bî-nizâ' (G.97/5)

7.1.16.10. Mezâkî (ö.1676)

17.yüzyılın mevlevî şairlerinden Mezâkî, Mesnevî'nin el değmemiş mânâlarını, onun mahreminde olmayanın anlayamayacağını söyler (G.324/4). Şair kendisine hitaben mesnevî-hân olmasını, çünkü ledün ilmüne vâkîf olmanın yolunun buradan geçip mevlevîyi mânâ süsüyle süsleyenin de bu yol olduğunu beytinde ifade eder:

Olmak istersen Mezâkî vâkîf-ı 'ilm-i ledün
Mesnevî-hân ol k'odur ma'nâ-tırâz-ı mevlevî (G.423/9)

7.1.16.11. Sâbir Mehmed (ö.1679)

“Pârsâ” mahlaslı 17.yüzyılın mevlevî şairlerinden (Duru 1994:XIII,XIV) Sâbir Mehmed, Mesnevî'nin sırlarının Allah'ın kâinatta olacak şeyleri takdir kalemiyle varlık levhasına yazdığında yazıldığını söyler (K.2/28). Bir musammatta ise “Mollâ-i Rûm” olarak nitelediği Mevlânâ'nın mazharı olduğunu ve delilinin Mesnevî olduğunu söyler. Mesnevî'nin sırrı Mevlânâ'nın feyziyle keşf olunur, bu sırlara ermek için uyanık olmak gerekir:

Tolsa esrâr-ı hakîkatle n'ola dünyâ evi
 Feyz-i Mevlânâ ile keşf oldı sırr-ı Mesnevî
 Âgeh ol ey ârzumend-i nikât-ı ma'nevî
 Bizdedür sırr-ı Muhammed nutk-ı pak-i Mevlevî
 Mahzen-i künc-i ilâhî sâhib-i esmâ bizüz (Mus.3-4)

7.1.16.12. Adnî Receb Dede (ö.1684)

Bir mevlevî şeyhi olan Adnî Receb Dede'nin divanında Mevlânâ ve onun en meşhur eseri Mesnevî ile ilgili pek çok beyit yer alır. 21 beyitte toplam 22 kez anılan bu büyük eser için şair uzunca bir kaside kaleme almıştır. Mesnevî'yi düşünmek gönül levhasında idrak kuvvetini artırır (Na't-ı Hz. Mevlânâ, 27/a). Hakikatleri etrafa neşreden Mesnevî'nin inci gibi sözlerine susamış pek çok insana Mevlânâ, Mesnevî'nin tertemiz kaynağından sâkîlik yapar. Mesnevî'nin mânevî yüzü, Mevlânâ'nın tükenmez güzelliğinin güneşinin ışığından nurunu alır. Güzellik ve kemâl sahibi Mesnevî'nin sırları âşıkları her dâim kendine hayran bırakmıştır. Mesnevî'nin hayalinin nuru âşıkların sinesini nurlandırarak bir güneş gibi yapar. Mesnevî'nin helâl olan büyüğü bir mucizelik delilidir ve Fir'avunların davasının cehâletini iptal eder. Mesnevî'ye âşinâ olanlar temiz bir nefesin mazharıdır. Her sözü can gözüne sürme gibidir. Ona bir mani yüzünden sual soranlar ondan bin şifa veren cevapları bularak hisse alacaklardır. Mesnevî'nin celalli kılıcının ateşi, büyük inkârcıları kahr ateşinde berbad eder. Mesnevî'nin ebedi feyzinin kadehi devr ederken aşkın rindleri nasıl pervâsız ve korkusuzca hareket etmezler? Mesnevî'nin

ahlâkı halkın ahlâkına benzemez, çünkü o Hakk'ın ahlâkıyla bütünleşmiş bir kâmil mürşittir. Onun delilleri inkâr ehli üzerinde geçerlidir, çünkü Mesnevî'nin şanlı hükümleri hem hidayet hem dalalettir. Mesnevî'nin dergâhına doğruluk ve kesin bir kanaatle gelmeyen hasret vadilerinde ayaklar altında kalsın. Mesnevî'nin kanatları yardımcı olmazsa yücelik âlemlerinin kuşları uçamazlar. Eğer Monlâ-yı Rûm'un yardım ve himmeti erişirse bahtım ancak o zaman iyi ve mübarek bir fal gösterir. Mesnevî'nin arkasından gidenler dünya durdukça var olacaklardır, bu yüzden Mevlânâ'nın ruhuna binlerce kez selâm olsun (Na't-ı Mesnevî:26). Mesnevî'nin denizinin dalgaları o Mesih nefesli (Mevlânâ'nın) sabâ rüzgârı gibi olan feyziyle arşın (sanki) eteğine yapışır (G.273/3). Büyük bir fıkıh kitabı ve Kur'ân'ın özü olan Mesnevî'nin, Kur'ân'ın sırlarını keşfetmede ona denk bir eser yoktur:

Fıkıh-ı ekber magz-ı Kur'ân'dur didün nâmı

Keşf-i Kur'ân itmede olmaz misâl-i Mesnevî (Na't-ı Mesnevî:26)

7.1.16.13. Sükkerî (ö.1686)

Sükkerî, Neşâtî'nin vefatı dolayısıyla düşürdüğü tarihte şairi ledün ilminin hazinelerini bilen ve mucizeler söyleyen Mesnevî'nin ârifi olarak niteler:

Vâkıf-ı gencîne-i 'ilm-i ledün

'Ârif-i mu'ciz-beyân-ı Mesnevî (T.12/2)

7.1.16.14. Nâbî (ö.1712)

Mevlânâ'nın en meşhur eseri Mesnevî, Nâbî Divanı'nda altı kez geçmektedir. Hakim Senâyî hakkında kaleme alınan bir kasidede Mesnevî'nin bir inci olduğunu söyler (K.9/90). Mevlânâ'nın kabrinin kubbesinin tamir olunması münasebetiyle Nâbî bir tarih düşürerek Mesnevî'nin her bir beytinin sırlar hazinesini içinde barındırdığını ifade eder (T.52/6-7). "Be-ism-i hüseyin" diyerek bu namda bir kişiye

atıf yapılan bir metâli⁷⁵ beytinde bir mevlevînin Mesnevî'yi duyduğu zaman sanki ney sesini işitmesiyle ağlayan bir bulut haline gelmesi gibi bir hali olacağını söyler (El-Metâli': 137). Mehdi ve Hz. İsa'nın Hz. Peygamber'in haber verdiği üzere bir gün dünyaya gelecek olmalarıyla ilgili Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde bu habere ima etmesi münasebetiyle düşülen tarih (T.44/2, T:153, Remz-i Garîb:22/2) divanda iki yerde geçmektedir:

Hurûc-ı Mehdi-visâl-i nüzûl-i 'İsâ'ya
İder nümâyîş-i tarih-i Mesnevî-i Şerîf

7.1.16.15. Birrî Mehmed Dede (ö.1715)

Mevlevî şairlerden olan Birrî, Mesnevî'den bir gazel beytinde paha biçilmez bir inci hazinesi olarak bahseder:

Kitâb-ı Mesnevî-i ma'nevî ki her beyti
Hazîne-i güher-i bî-bahâ degül de nedür (G.114/5)

7.1.16.16. Kâmî (ö.1724)

Edirneli Kâmî, İbrahim Gülşenî'nin menkabesini anlatmak için yazdığı bir tarihte, bu büyük mutasavvıfın Mesnevî'nin arkasından giderek ondan nişan aldığını belirtir:

Fazl u 'irfânı güvâhîdür kitâb-ı ma'nevî
Pey-revidür virmesün mi Mesnevî andan nişân (T.79/6)

⁷⁵ Metâli: Kaside veya gazelin ilk beyitleri.

7.1.17. Nasihat-nâme

Eski Türk edebiyatında nasihat-nâme, pend-nâme ya da öğüt-nâme adı altında pek çok manzum eser yazılmıştır. Şairler, tecrübelerini ve düşüncelerini çağdaşlarına, öğrencilerine, çocuklarına ya da gelecek kuşaklara nakletmek maksadıyla bu tür eserleri yazmışlardır (Kaplan 2012:72). Nâbî'nin *Hayriyye*'si, Sümbül-zâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'si bu türün mesnevî tarzındaki öne çıkan eserlerindedir (Pala 1995:380). Nasihat-nâme bir tür adı olmakla beraber, bu adda eser yazan müellifler de olmuştur. Abdî mahlaslı Sarı Abdullah Efendi'nin (ö.1661) (Çapan 2005:374)“Nasihat-nâme” adlı böyle bir eseri istinsah etmesi münasebetiyle Cevrî tarih düşürmüştür. Bu asırda “Nasihat-nâme” adıyla, mutasavvıf şairlerden olan Muhyiddîn Kâdirî'nin 1626'da kaleme aldığı bir eseri bilinmektedir (Tuğluk 2008:612).

7.1.17.1. Cevrî (ö.1654)

“Nasihat-nâme” isimli eserin Abdullah Efendi tarafından istinsah edilmesi münasebetiyle Cevrî'nin düşürdüğü tarih beyti aşağıdaki şekildedir:

Zihî te'lif-i makbûl ü müsellemler

Nasîhat-nâme-i şâhân-ı 'âlem (T.89/1)

7.1.18. Nefehâtü'l-Üns

Molla Câmî'nin, (ö.1492) erkek ve kadın büyük sûfilerin hal tercümeleriyle tasavvufî terimlerin izahlarını içeren önemli eseridir. Birçok yazma nüshası bulunan eser, Lâmiî Çelebi tarafından çeşitli ilâvelerle Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Ritter 1996:125).

7.1.18.1. Ahmed Nâmî (ö.1673)

Ahmed Nâmî, bir kıt'a beytinde Allah'tan munis olmayı dilerken, Nefehât-ı Üns'ü anar ve üns kelimesiyle iştikak yapar:

İzidâ eyle Nâmîyi mûnis
Câmî-âsâ Nefehât-ı Ünse
Dem-i âhirde mahz-ı lutfundan
Hâzır eyle hazerat-ı kudse (Kt..20)

7.1.19.Nefhatü'l-Ezhâr

Atâyî'nin 1625 yılında Nizâmî'nin *Mahzen-i Esrâr*'ına nazîre olarak kaleme aldığı dinî-ahlâkî ve öğretici eserinin adıdır. Bu mesnevî, IV. Murat'a ithaf edilmiştir. Tasavvufî mahiyette olan eser 20 nefhaya ayrılmış ve 3000 beyitten oluşmaktadır (Karaköse 1994:18).⁷⁶

7.1.19.1. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı'nda, Atâyî'nin 1625 yılında Nizâmî'nin *Mahzen-i Esrâr*'ına nazîre olarak kaleme aldığı dinî-ahlâkî ve öğretici bir eseri olan *Nefhatü'l-Ezhâr*'ı, Sa'dî-i Şirazî'nin *Gülistân* adlı eseriyle birlikte, bir beyitte zikredilir:

Bir iki günde Nefhatü'l-Ezhâr'ı hatm idüp
Gör tıfl-ı 'andelîbi Gülistân'a başladı (G. 727/5)

7.1.20.Vâridât

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yetişen, felsefe, fıkıh ve tasavvuf bilgini Simavna Kadısı Şeyh Bedreddin'in (ö.1416/1420?) Arapça eseridir. Dili ve

⁷⁶ Ayrıca bkz. Hayal Sirer, *Nev'i-zade Atai'nin Nefhatü'l-ehâr Mesnevisi*, Metin, Bitirme Tezi, DTCF, 1965.

üslubu ağırdır. Eserde, felsefî, dinî ve tasavvufî konular ele alınmıştır (Ketene 2011). Müellifin İznik'te göz hapsindeyken veya daha kuvvetli bir görüşe göre İznik'ten kaçtıktan sonra Rumeli'de verdiği derslerden oluşan felsefî, tasavvufî, kelâmî ve diğer fikrî konulara dair en mühim eseri olup, ihtiva ettiği konular itibatiyle en çok tartışılan eseridir (Dindar 1992:334).

7.1.20.1. Nazîf (ö.1693)

Nazîf Divanı'nda Şeyh Bedreddin'in eseri Vâridât şu şekilde geçmektedir:

Metâli'-i nûktîdir Meşâriku'l-Envâr

Tavâli'-i sühanı Vâridât-ı bî-tashîf (K.13/21)

7.1.20.2. Niyâzî-i Mısrî (ö.1694)

Niyâzî-i Mısrî, divanında Vâridât adlı eserden övgüyle bahseder. “Vâridât, can kuşunun her daim zikridir. Akıl ve hayalin fikridir. İsmi ni işitince canım tadını aldı, bildim ki Vâridât, âriflerin sırrıdır. Hakk'ın nuru olduğu için Vâridât'ı (şairin) gönlü doğruluk ile sever. O eşi benzeri bulunmaz incinin kıymeti bilinmez, Vâridât yıkılmış bir gönlün mimarıdır. Gerçi pek çok kitap gayb ilminden haber verir, ama onların hepsi bir bahçedir, Vâridât ise o bahçenin gülüdür. Füsûs'un ilmiyle cehennem bütünü ateşi söner, Vâridât ise o ateşin içinde biten çiçektir.” (G.18/1-6) diyen Niyâzî, gazelin son beytinde “Muhyiddîn (İbn-i Arabî) ve Bedreddin dini ihya ettiler, Füsûs bir deryadır, nehir ise Vâridât'tır” der:

Muhyiddîn ü Bedreddîn itdiler ihyâ-yı dîn

Deryâ Niyâzî Füsûs enhârıdur Vâridât (G.18)

7.2. AŞK MESNEVÎLERİ

7.2.1. Heves-nâme

Tâci-zâde Cafer Çelebi'nin (ö.1515) mesnevî türündeki eseridir. İstanbul'da yaşanmış bir aşk macerasının anlatıldığı eser, farklı yapısı ve orijinal konusuyla döneminin hemen bütün tezkire yazarlarınca önemli kabul edilmiştir. Eser, 1494 yılında kaleme alınmıştır. 3750 beyitten meydana gelen Heves-nâme, hemen bütün mesnevîlerde yer alan tevhid, na't ve münâcât gibi manzum parçalardan sonra gelen üç bölümden oluşur. Dönemin şehir hayatının birbirinden farklı yerleri olan Galata, Sarây-ı Hümâyun, Ayasofya ve Fâtih Câmîleri, Semâniye medreseleri, hamam ve kasırlar, dârüş-şifâ ve imaret gibi tesisler, Fâtih Sultan Mehmed'in mezarı, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin nasıl bulunduğu, Kâğıthane, Eyüp ve Yedikule semtlerinin mimari, yerleşim ve sosyal hayatını anlatan bu bölüm, gerçeklerden ziyade şiirin Hayâlî atmosferine yakın olmakla birlikte ilk defa bir şehir hakkında topluca bilgi vermesi açısından önemli ve orijinal kabul edilmiştir (Erünsal 1998:277,278).

7.2.1.1.Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Tâci-zâde Cafer Çelebi'nin eseri Heves-nâme, Sâbit Divanı'nda âşıkların muhabbet hükümlerinin yer aldığı bir kitap anlamında kullanılmıştır:

Ahkâm-ı Heves-nâme-i 'uşşâka bakılsa

Temyîz olunur gâlib ü maglûb-ı mahabbet (G.33/2)

7.2.2. Mihr ü Vefâ

Tarihçi, şair, çok yönlü ve zengin sayıda eser vermiş Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600)'nin 970'te (1563) Konya'da yazıp Şehzade Selim'e sunduğu aşk mesnevîsidir. Âlî, 7000 beyit olduğunu söyleyip bazı örnekler verdiği eserinin Kanunî devri şairlerinden Mustafa Çelebi'nin aynı ad ve aynı vezindeki mesnevîsinin

taklidi sayılmamasını ister (Çavuşoğlu 1996:344).

7.2.2.1.Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Mihr ü Vefâ eseri, Sâbit Divanı'nda bir beyitte âşıkların okuduğu kitap olması dolayısıyla geçer (G.149/5). İkinci beyitte de eserin isminin sözlük anlamını da hatırlatacak şekilde zikredilmesi söz konusudur:

Gönül ibrâmı ko sıbyân-ı debistân-ı cefâ
Okımazlar varak-ı Mihr ü Vefâyı bilürüz (G.141/2)

7.3. DESTANÎ MESNEVÎLER

7.3.1. Şeh-nâme

Firdevsî (ö. 411/1020 [?])'nin ünlü eseri. Yaklaşık 6000 beyit olan eser, dünyanın yaratılışından Arap istilasına kadar İran'ın İslamiyeti kabul etmeden önceki bin yıllık tarihini, hükümdarlarını, kahramanlık hikâyelerini, efsanelerini ve geleneklerini anlatan manzum bir destandır. 370 (980) veya 380 (990) yıllarında Şeh-nâme'yi yazmaya başladığı tahmin edilmektedir. Kahramanlık mesnevîleri için eşsiz bir örnek teşkil eden Şeh-nâme, Fars dili ve edebiyatının yoğun etkisi ve Timurlu ve Akkoyunlu Türkmen saray çevreleriyle kurulan politik ve kültürel ilişkiler neticesinde XV. yüzyılda Osmanlı kültüründe de önemli bir yer edinerek hem sarayda hem de halk arasında “şahnâmehan” adı verilen öykü anlatıcıları tarafından anlatılmaya başlanmış, çevirileri yapılmış ve Osmanlı sultanları için hazırlanan resimli tarihlere örnek oluşturmuştur (Köprülü 1996:127-129; Yurteser 2009:27-40; Külekçi 1985:37,38).

7.3.1.1.Nâzım (İstanbul, ö.1695)

Nâzım, Sultan Ahmed Han döneminde gelmiş olsa Firdevsî'nin, sultanı methetmek için Şeh-nâme'den daha uzun bir divan yazacağını söyler (K.14/36).⁷⁷ Bu beyitten iki beyit sonrasında da Şeh-nâme'nin ismine rastlanır. Zikredilme münasebeti, yine Sultan Ahmed Han'ın övgüsüdür:

Nice Şeh-nâme vü târîh-i Vassâf ü siyer gördüm
Kemâl-i mertebe ma'lûm idindüm hâl-i şâhânı (K.14/39)

7.3.1.2. Mezâkî (ö.1676)

Mezâkî Divanı'nda Şeh-nâme bir kez anılır. Şair, bir gazelin makta' beytinde "aşkın Şeh-nâme'siyle muhabbet Tus'unun"⁷⁸ İsa nefesli Firdevsî'si olsam buna şaşılmaz" diyerek kendisini Firdevsî'ye benzetir (G.30/9).⁷⁹

7.3.1.3.Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Şeh-nâme ve burada bahsi geçen kahramanlar, klasik edebiyat şairlerince çeşitli vesilelerle anılmışlardır. Bir beyitte Sâbit, Şeh-nâme kahramanlarından Rüstem münasebetiyle Şeh-nâme'den bahseder (T.8/11). Bosnalı Sâbit, eğer Firdevsî Şeh-nâme gibi bir eseri yazmış olmasaydı memduhunun buna muvaffak olacağını söyler. Burada ayrıca Şeh-nâme'nin ibret alınması gereken nasihatlar ve kıssalarla dolu olduğuna gönderme yapar (K.20/35). Sâbit, aşağıda yer alan beyitte Şeh-nâme'yi istihfaf eder. Kasidesinde övdüğü kişinin devrinde artık Şeh-nâme eski bir takvime dönmüş, Şeh-nâme'nin kahramanları değil, memduhunun destanı anılmaya başlamıştır:

Kühen-takvîme döndi kıssa-i Şeh-nâme devründe

⁷⁷ Beyit için bkz. Firdevsî md.

⁷⁸ Tus: Firdevsî'nin doğduğu şehir.

⁷⁹ Beyit için bkz. İran Şairleri, Firdevsî.

Senün âyât-ı fethün nâsîh-i destân-ı Dârâdur (K.23/32)

7.3.1.4.Hâşimî (ö.1627)

Tarih düşürmeleriyle meşhur (Karaca 1995:II) Hâşimî, Sultan Ahmed'in cülûsu (tahta çıkışı) münasebetiyle (H.1012/M.1604) bir tarih düşürür. Bir mesnevî beytinde de yine bu cülûstan söz açarak Şeh-nâme'nin ismini anan (Bulan 1993:189; Mes.1/16) şaire göre sultanın vasıflarına Şeh-nâme ve dünya tarihi yer verecektir:

Alalar kulları feth ü zaferden Hâşimî vâye
Kılup evşâfını Şeh-nâme vü târîh-i dünyâya (T.6/2)

7.3.1.5.Kâmî (ö.1724)

Baltacı Mehmed Paşa'nın seferden dönüşü münasebetiyle Kâmî, bir kaside kaleme almış ve paşanın menkıbelerinin güzelliği ve ihtişamından, İran'ın ünlü destanı Şeh-nâme'nin artık hükmünün kalmayacağını, anlatılma sırasının paşanın menkıbelerine geldiğini ifade ederek paşayı sena eder:

Çeker bu menkabe Şeh-nâmeye hat-ı butlân
Hikâye itmege nevbet bu dâsitâna gelür (K.22/27)

7.3.1.6. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda Firdevsî'nin, eski İran efsaneleri üzerine kurulmuş olan manzum destanı Şeh-nâme 'den dört yerde bahsedilmektedir. Bir beyitte sevgilinin gözlerini tasvir ederken onu Şeh-nâme kahramanı Rüstem'e benzetir (G.87/4). Bir başka gazel beytinde Rüstem ve yine bir Şeh-nâme kahramanı olan Suhrâb beraber yer alır (G.343/3). Kendi eserini Şeh-nâme'den daha üstün gören Nâilî, belagat Şeh-nâme 'sinin düsturlarının kendi eserinden alındığına inanır (G.78/5). Son beyit ise bir kaside beytidir ve vezir-i âzam Mehmed Paşa'ya sunulmuştur. Beyitte şair bir temennisini dile getirir ve paşanın büyüklük ve şöhretinin menkıbelerinin Nüşhalarının, Şeh-nâme'den bile uzun olması için dua eder:

Eylesin her biri Şeh-nâme-i Firdevsîden
Nüsha-i menkıbet-i câh u celâlin atvel (K.19/32)

7.3.1.7. Nâlî (ö.1674/75/76)

17.yüzyıl klasik edebiyat şairlerinden Nâlî Şeh-nâme 'ye onun değerine tam olarak uygun gelecek biçimde gazeline yer vermesinin Firdevsî'nin bu meşhur eserine layık olduğunu ifade eder:

Revâdur eylese Şeh-nâme-i bu 'abd-i hakîr
Tamâm-ı künhi ile bir gazelde ger inşâd (K.14/23)

7.3.1.8.Ferîdun (ö.1658/9)

Ferîdun Divanı'nda Şeh-nâme bir kez anılır. Burada şair memduhunu överken, bir yandan da onu bir Şeh-nâme-hâna benzetir (K.1/5).

7.3.1.9.Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Rızâyî Divanı'nda Şeh-nâme, bir na'tbeytinde geçmektedir:

Şeh-nâme sefineye yazılmaz
Vasfi varak-ı zebâna sıgmaz (K.3/10)

7.3.1.10. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Şairliğinin yanında aynı zamanda döneminin tanınmış Şeh-nâme hânlarından olan Tıflî, divanında dört yerde Şeh-nâme'den bahseder. Şeh-nâme kahramanlarından olan Zâl'ın zamanındaki bir rivayetten bahseden şair, yiyip içme ve eğlenmenin bahar mevsiminde terk edildiğini söyler (G.79/4). Şeyhülislam Said Efendi için kaleme aldığı bir kasidenin beytinde Şeh-nâme han oluşundan bahseder (K.11/72). Eş'arü's-şuarâ olarak nitelediği tezkire sahibi şair Riyâzî (ö.1644)'nin

kalemini Firdevsî'ye benzeterek över. Bu beyitte yine Şeh-nâme hân oluşuna da vurgu vardır (K.20/30). Aşağıdaki beyit ise Şeh-nâme'nin okunduğu meclisleri övmektedir:

Cünbüş-i dest-i kerem germî-i ülfet ber-tarâf
Sohbet-i erbâb-ı devlet meclis-i Şeh-nâme dür (G.27/3)

7.3.1.11. Sabrî Mehmed Şerif (ö.1645)

Edirneli Sabrî Mehmed Şerif, Ömer Hâce Efendi-zâde Abdullah Efendi için yazılan bir kasidede memduhunun düşüncelerini Firdevsî'ye benzeterek “düşünce Firdevsî'sinin Şeh-nâme'sine hurilerin saçları şiraze olsa yakışır” der:

Ol ki Şehname-i Firdevsi-i endîşesine
Olsa şirâze seza rişte-i zülf-i havrâ (K.8/35)

7.3.1.12. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Kendisini büyük şairlerle kıyaslayarak şairliğini öven Sıdkî Paşa, “eğer Hâcû-yı Kirmânî, sultanın methi için yazdığım şiiri görse büyük bir istekle öğrencim olurdu.” diyerek kendi sanatını yüceltir:

Nice Şeh-nâme-gûy-ı medh-i sultân olduğum görse
Sebak-hânım olurdu cân ile Hâcû-yı Kirmânî (K.3/13)

7.3.1.13. Şûhî (ö.?)

Edebiyatımızda sabâ, hafif ve latif esen rüzgâra verilen addır (Onay 1993:353). Klasik şiirde kullanımı genel itibariyle sevgilinin kokusunu etrafa dağıtıp yayması münasebetiyle olur. Şûhî'nin “sabâ” redifli gazelinde ise yine kişileştirilerek Şeh-nâme, Gülistân, Bostan gibi kitapları okuyan bir talebeye benzetilmiştir. Rüzgârın Hz. Süleymân'ın emrinde olması (Tolasa 2001:450) dolayısıyla şair, “Süleymân” ve “sabâ” kelimeleri arasında tevriye yapmıştır.

Beyitte sabâ rüzgârı, “Süleymân-ı zaman” olan sevgilinin (Sefercioğlu 2001:28) Şeh-nâme gibi uzun olan vasıflarını okur:

Bokrat⁸⁰-ı ‘andelîbe safâdan virür sükût
Şeh-nâme -i zamân-ı Süleymân okur sabâ (G.8/3)

7.3.1.14. Yârî (ö.1688/89?)

Yârî Divanı’nda Şeh-nâme, gazeller kısmında iki yerde geçer ve şair, Şeh-nâmeyi yücelterek anar. Firdevsî, Şeh-nâme’sinde Yârî’nin ismini anmış olsa, bu anılmakla şair meşhur ve mutlu olur. (G. 149/5) Bir sonraki beyitte kendisini “aşk bezminin Şeh-nâme-hânı” olarak niteler:

Sen hemân Şeh-nâme-hân-ı bezm-i ‘aşk ol ey gönül
Yohsa Kays’un artık eksük dâsitânın kim bilür (G. 63/6)

7.4. BİYOĞRAFİK ESERLER

7.4.1. Şakâ’ik-i Nu’mâniye

Tam adı Hadâ’ikü’l-Hakâ’ik Fi Tekmileti’ş-Şakâ’ik olup, Taşköprü-zâde Ebu’l-Hayr İsmâmeddin Ahmed’in, gözleri görmediği için başkasına yazdırarak hazırladığı eseridir. Osman Gazi’den başlayarak 1558 senesine kadar yetişen Osmanlı âlim, şair ve sûfilerinin biyografilerinden oluşmaktadır. Eserde 371’i bilgin, 150’si sûfî olmak üzere toplam 521 kişinin biyografik bilgileri yer alır. Yazılışından itibaren büyük bir ilgiyle karşılanan Şakâ’ik, Edirneli Mecdî Efendi tarafından Arapça’dan Türkçe’ye tercüme edilmiştir. *Hadâ’ikü’ş-Şakâik* adını taşıyan Mecdî tercümesine yapılan ilk zeyl Atâyî’nindir. Taşköprü-zâde’nin bıraktığı yerden (Kanunî Sultan Süleymân’ın son yılları), IV. Murad devrine kadar yetişen âlim,

⁸⁰ Asıl adı Hipokrat’tır. Tabiplerin piri olarak görülür. Aynı zamanda eski Yunan hükemasından olup tıp fenninin de mucidi sayılır. Milattan 400 sene önce yaşamıştır. (bkz. Onay 1993:79).

sanatkâr ve şeyhlerin hayatlarını konu alan zeyl 78 yılı içine alır ve bin kadar biyografiyi içerir (Karaköse 1994:20; Şentürk, A. Kartal 2006:330).

7.4.1.1.Nev'î-zâde Atâyî (ö.1635)

Atâyî'nin Üsküp kadılığı sırasında ve ömrünün son yıllarında bitirdiği Şakâ'ik zeyli, Atâyî'yi üne kavuşturan eserdir ve devrin en güzel ve en faydalı eseri sayılır (Karaköse 1994:20). Şakâ'ik Zeyli'nin en meşhur eseri olduğunu ve kalıcı olacağını da Atâyî, bir kasidesinin şu beytinde işaret eder:

Şakâ'ik Zeyline bir vech ile oldum tırâzende
Gören didi tırâzın dâmen-i âhir-zamân buldı (K.20/81)

7.4.1.2. Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (ö.1659)

Ni'metî, rüşvet yiyenler için yazdığı bir kasidede, zamanının rüşvet alıp veren kişilerinden şikâyet ederken bu beyitten itibaren Nev'î-zâde Atâyî'nin en değerli eseri olarak bilinen Osmanlı âlim, şair ve şeyhlerinin biyografilerini ihtiva eden Şakâ'ik-i Nu'mâniye'ye işaret ederek “veli kulların şanını bilmek istersen onların hepsi bu eserde anlatılır” diyerek eseri yüceltir:

Mevâlnün 'ulüvv-i şânını bilmek dilersen ger
Şakâ'ik'da musarrahdur nazar kıl oku gör anı (K.13/41)

7.5. TIBBÎ ESERLER

7.5.1. Kânûn

İbn-i Sina'nın (ö.428/1037) ansiklopedik ve sistematik tıbbî eseri. İbn-i Sina, eserin yazımına 1012'de Cürcân'da başlamış; Rey, Hemedan ve Isfahan'daki saraylarda hekimlik yaptığı dönemde çalışmasını on yılı aşkın bir sürede tamamlamıştır. Tıp biliminin genel konuları, basit ilâçlar, organ hastalıkları, kı-

sımlara ait hastalıklar ve mürekkep ilaçlar olmak üzere beş ana bölümden oluşan eserde, dağınık vaziyetteki Helenistik, Bizans ve Süryânî tıp literatürünü derleyip sistemleştirilmiş, müellifin kendi gözlemleri ile birlikte İslâm tıp tarihinin en büyük eseri meydana gelmiştir (Kâhya 2001:331,332).

7.5.1.1.Adnî Receb Dede (ö.1684)

Adnî Divanı'nda dört beyitte geçen Kânûn, Şifâ ile birlikte anılır. Bir beyitte dost, dertle hasta olanlara bir “şifa kanunu” olarak zikredilirken (K.31/12), bir başka beyitte aşk hastasına sevgilinin ayva tüyleri “şifa kanunu” olur (K.11/25). Aynı anlam ilgisiyle bir başka beyitte de geçen bu iki eser (G.185/3), son beyitte de şöyle söz konusu edilir:

İlâhâ her ne denlü mübtelâ-yı derd-i 'isyânam
Yine dermânüm âhir tıbb-ı Kânûn-ı Şifâ'dandur (G.59/4)

7.5.1.2.Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Bosnalı Sâbit Divanı'nda tevriyeli olarak kullanılan Kânun ve Şifâ kitaplarının anılışı şu şekildedir:

Var mı Kânûn ü Şifâ kâ'idesince tedbîr
Rind-i mahmûr-ı meye şürb-i 'ale'r-rîk gibi (G.337/8)

7.5.1.3. Hevâyî (ö.1710/15)

Hevâyî Divanı'nda İbn-i Sina'nın “Kânûn” adlı eseri şu beyitte zikredilir:

Etıbbâ-yı Yehûd'a oldı Kânûn tecrüben hâlâ
Macaroglu'nun ettin mürde iken nâmını ihyâ (Tahmis.1/4)

7.5.1.4.Budinli (Peşteli) Hisalî (ö.1651)

Hisalî Divanı'nda Kânûn ve Şifâ eserlerinin geçişi, tümü gazeller kısmında olmak üzere üç kezdir. Bu beyitlerden ikisinde Kânûn ve Şifâ birlikte zikredilirken, birinde sadece “Kânûn” geçmektedir. Aşk hastası olan âşığın şifâ kanunu, sevgilinin can bahşeden dudaklarındadır (G.205/5, G.474/4). “Kadeh” redifli bir gazelinde Hisalî gam çeken âşığa kadehin, Kânûn ve Şifâ'da bahsedilenlerden daha menfaatli olduğunu ifade eder:

Çok yazar menfa'at-ı bâdeyi Kânûn-ı Şifâ
Özge dârûdur 'aceb 'âşık-ı gam-hâra kadeh (G.37/4)

7.5.1.5.Cevrî (ö.1654)

Cevrî, aşk hastalığının ölmekten başka çaresinin olmadığını, ancak şifasının da kendisinde olduğunu söyler:

Sanma zâhid gibi sübhayla riyâ gösterürüz
Ele câm-ı mey alup halka safâ gösterürüz
Ölmedür çâresi 'ışkun diyü dil-hastalara
İbnü Sina gibi Kânûn-ı Şifâ gösterürüz (G.120/4)

7.5.1.6.Ferîdun (ö.1658/9)

Şair, sevgilinin ilgisizliğinden yakınarak feryad etmektedir, fakat tabip olan sevgili bu feryatlara kulak asmaz. Âşık ise “ey tabibim, senin şifa kanunun bu mu?” derken bir yandan yakınır, bir yandan da İbn Sina'nın Şifâ ve Kânûn eserlerine atıfta bulunur:

Bakmadun hâlûme bîmâra devâ böyle mi olur
Ey tabîbüm hele Kânûn-ı şifâ böyle mi olur (G.148/1)

7.5.1.7.Kadrî (ö.1672)

17.yüzyıl klasik edebiyat şairlerinden Kadrî, divanında yer verdiği bir manzum hikâyede sevgilinin panzehir gibi olan dudaklarının bir şifa kanunu nüshasına benzediğini söyleyerek bu kelimelerle aynı zamanda tıp alanında meşhur eserleri olan ünlü hekim İbn-i Sina'nın "Kânûn" ve "Şifâ" adlı eserlerine de telmihte bulunur:

Nûş-dârû-yı lebi nüsha-i Kânûn-ı Şifâ

Güfte-i lehce-i serbestesi cân-ı bîmâr (Manzum Hikâye.1/7)

7.5.1.8. Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674)

Tâlib Ahmed Bosnavî, Kânûn ve Şifâ eserlerini birlikte kullanır. Kelimelerin sözlük anlamlarıyla beraber bu addaki eserlere de telmih söz konusudur:

Bir gonce-i ra'nâ leb-i mey-gûn ele girse

Kânûn-i Şifâ bî-ciger-i hûn ele girse (G.84/1)

7.5.1.9.Nâzım (İstanbullu, ö.1695)

Hasta olan âşığı diriltten yegâne şey, sevgilinin dudağıdır, çünkü âşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilaç, dudakta bulunmaktadır. Bununla beraber, bu deva ve ilaç, hiçbir şifa kitabında yer almaz, bunu sadece âşıklar bilir:

Bir hastayuz bize leb-i dilberdedür 'ilâc

Kânûn yohsa yazmadı sarf-ı Şifâmızı (G.179/7)

7.5.1.10. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Fasih'in, divanında yer alan mersiye türündeki tek kasidesi olan (Çıpan 1991:74), Hz. Hüseyin'in Kербela'da şehit edilmesi olayı için kaleme aldığı bir mersiyede, kasidenin fahriye bölümünde şair "ben" yerine, "biz" zamirini

kullanarak oldukça iddialı ifadelerle övünür. Fasih'in gözünde, İbn Sina'nın meşhur eserleri Kânûn ve Şifâ'nın bile değeri yoktur:

Her derde devâ-sâz-ı Hakîm-i ezelîdür
Biz münkir-i Kânûn u Şifâ-yı hükemâyuz (Mers.4/7)

7.5.1.11. Naci Ahmed Dede (ö.1711)

Dudak, aşk hastasının can ve gönül derdinin ilacıdır. Eskiden hastalara şifa niyetine şerbet ikramına da telmihin olduğu beyitte şair, şifanın kanununu sevgilinin dudağının şerbetinde görür (G.32/4). Gamzenin kılıca benzetildiği bir diğer beyitte, sevgilinin gamze kılıcıyla açtığı bu yaraya şifa kanunu, yine onun merheminden gelir (G.26/4). Divanda geçen üçüncü beyit şudur:

Tabîbim tâzedür bilmez gam-ı 'aşk ile bîmâre
Devâ-sâz olma hikmetde bu Kânûn-u Şifâdandır (G.16/3)

7.5.1.12. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa, Şeyhülislam Yahyâ'nın, insanların huylarını ıslahta İbn-i Sina gibi olup, Şifâ kanunlarıyla iş gören bir kişi olduğunu söyleyerek över:

Ne kalemdir ki mîzâc-ı ümem ıslâhında
Olur icrâ-yı Kavânîn-i Şifâ'da Sina (K.16/5)

7.5.1.13. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Feyzî, bir gazelinde sevgiliye şöyle seslenir:

Bakmadun hâlûme bîmâra devâ böyle mi olur
Ey tabîbüm hele Kânûn u Şifâ böyle mi olur (G.148/1)

7.5.2. Şifâ

Şifâ İbn-i Sina'nın felsefeye dair en önemli eseridir. Ansiklopedik bir tarzda yazılmıştır. Mantık, tabîyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât adlı bölümlerden meydana gelmiştir. Bazı bölümleri Türkçe, Farsça, Süryânîce, Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Rusça gibi dillere çevrilen kitabın metafizik kısmı başta olmak üzere çeşitli bölümlerine pek çok şerh, telhis, haşiye ve ta'lîk yazılmıştır (Şahinoğlu 1991:212).

7.5.2.1.Ünsî Hasan Efendi (ö.1723)

İbn-i Sina'nın en önemli eserlerinden biri olan Şifâ, Ünsî Hasan Efendi Divanı'nda tevriyeli bir kullanımla şu şekilde geçmektedir:

Bu derdin hiç devâsına tabîb bir yol bulamadı
Bu derde yazmadı çâre Ebû Ali Şifâ'sına (Destûr.361/3)

7.5.2.2. Neşâtî (ö.1674)

Sultan İbrahim için yazılan bir kasidede Neşâtî, kasidenin fahriye kısmında, hikmetin sırlarından bahsetmeyi istemiş olsa, bu isteğinin İbn-i Sina'nın Şifâ adlı eserine rağbeti azaltacağını söyleyerek kendi sanatını üstün görür:

Murâd itsem biraz da bahse esrâr-ı hikmetden
Komazdı sözlerüm ragbet Şifâ-yı İbn-i Sinaya (K/10-47)

7.5.2.3.Adnî Receb Dede (ö.1684)

Adnî Divanı'nda dört beyitte geçen Şifâ, Kânûn ile birlikte anılır (K.31/12, K.11/25, G.185/3, G.59/4). (daha fazla bilgi için bkz. Kânûn md.)

7.5.2.4.Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (G.337/8).

7.5.2.5.Budinli (Peşteli) Hisâlî (ö.1651)

Hisâlî Divanı'nda Şifâ'nın geçişi iki kezdir (G.205/5, G.37/4). (Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md.)

7.5.2.6.Cevrî (ö.1654)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (G.120/4).

7.5.2.7.Ferîdun (ö.1658/9)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (G.148/1).

7.5.2.8.Kadrî (ö.1672)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (Manzum Hikaye.1/7).

7.5.2.9. Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (G.84/1)

7.5.2.10. Nâzım (İstanbullu, ö.1695)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (G.179/7).

7.5.2.11. Fasih Ahmed Dede (ö.1699)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (Mers.4/7).

7.5.2.12. Naci Ahmed Dede (ö.1711)

Naci Ahmed Dede Divanı'nda Şifâ'nın geçişi üç kezdir (G.16/3, G.32/4). Gamzenin kılıca benzetildiği bir beyitte, sevgilinin gamze kılıcıyla açtığı bu yaraya şifa kanunu, yine onun merheminden gelir:

Her zahm-ı tîr-i gamzeye bihbûd iken devâ
Kânûn-ı Şifâ-sâz olan ol merhemüdedür (G.26/4).

7.5.2.13. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (K.16/5).

7.5.2.14. Feyzî-i Kefevî (ö.1614)

Beyit ve açıklama için bkz. Kânûn md. (G.148/1).

7.6. Astronomi İlmine Dair Eserler

7.6.1. Zîc-i İlhanî

Bilim dünyasında Meraga rasathanesinin kurucusu olarak şöhret bulan Nasiruddin Tûsî'nin (ö.672/1074) eseridir. Onun sayesinde Meraga kısa zamanda astronomik cihazları ve zengin kütüphanesi ile büyük bir ilim merkezi haline gelmiş, bilimin çeşitli alanlarında birçok kıymetli eserler ortaya konmuştur. Zic-i İlhanî, bu eserlerin başında gelir. Astronomik-astrolojik bir cetvel olan eserde, çok sayıda matematik, astronomik ve coğrafi cetveller yer alır. Zîc-i İlhanî, takvimler, gezegenlerin hareketleri ve astronomiye dair tatbiki bilgiler içerir. Eserin başlangıç bölümünde Cengiz Han'dan Hülagu'ya kadar Moğol tarihinin çok kısa bir özeti de verilmektedir (Taştan:3,4,7).

7.6.1.1. İshak-zâde Zuhûrî (ö.1718)

Astronomik ve astrolojik bir cedvel olan Zîc-i İlhânî, Zuhûrî'nin Bahâyî için yazdığı bir kasidede söz konusu edilir. Yaşadığı dönemde söz sahibi olmuş ve şöhretleri kendi dönemini aşan pek çok ilim ehli ve feylesofu bu kasidede anan Zuhûrî, Bahâyî'nin anlama kabiliyetini övmek maksadıyla beyitte “Bahâyî'nin idraki kalbinin kuyusunda yıldızları rasat etse, Zîc-i İlhânî'nin hükmünü ortadan kaldırırdı” demektedir:

Rasad-bend-i nücûm olsa çeh-i kalbinde idrâki
Çekerdi perde-i nesh hükm-i Zîc-i İlhâna (K.7/43)

7.6.1.2. Sıdkî Paşa (ö.1640)

Sıdkî Paşa beş beyitlik bir gazelinde astronomiyle ilgili unsurlardan bahseder. Burada gökyüzünü rasat edenlerin bir hatasından bahseden şair, bundan sonra Zîc-i İlhânî'ye de itibar edilmemesini tavsiye eder:

İtmedi ehl-i rasad temyîz-i ahvâl-i fusûl
Zîc-i İlhânî'ye şimden sonra itmen i'tibâr (G.13/3)

7.6.2. Zîc-i Uluğ Bey

Aslen Türk olup, asıl adı Muhammed Turagay olan ve Uluğ Bey adıyla şöhret bulan Mugisüddin Mirzâ'nın astronomi ilmine dair eseridir. 841/1437 yılında tamamlandığı tahmin edilmektedir. Uluğ Bey Semerkand Rasathanesi'nde yüz kadar seçkin ilim adamı ile birlikte çalışarak, daha önce kurulan rasathanelerde kullanılan aletleri imal ettirdi ve bunların yanında yeni ve çok mükemmel bazı gözlem aletleri de icad etti. Uluğ Bey ve arkadaşları bu rasathanede 30 sene sürekli çalışarak Zîc Cedid-i Sultanî-Zîc-i Gürğanî adıyla bilinen meşhur zîci hazırladılar. Eserde 1022 yıldızın adı ve konumu tesbit edilmiştir. Bu yeni zîciden sonra, Nasiruddin Tûsî (1201-1274)'nin Zîc-i İlhanî'si kullanılmaz olmuştur.

Uluğ Bey Zîci, İslâm dünyasında on altıncı, batıda ise onyedinci yüzyıldan itibaren yaygınlaştı. Batıda kurulan ilk rasathaneler ve astronomlar uzun zaman bu zîcten faydalanmışlardır. Hatta teleskopun kullanılmaya başlanmasına kadar en dakik eser olarak kullanılmaktaydı. Farsça kaleme alındığı tahmin edilen eser muhtemelen Osmanlılar vasıtasıyla batıya intikal etmiştir. Zira Avrupa'da da çok meşhur olan bu eser, çeşitli dillere tercüme edilmiş ve defalarca basılmıştır. İslâm dünyasında, hususiyile Osmanlılarda bu esere birçok şerh yazılmıştır. Avrupa'da özellikle astronomlar ve denizciler bu zîce önem vermişlerdir. Osmanlı Devleti müneccimbaşlıları 1800 senesine kadar bütün takvim ve imsakiye hesaplarında Uluğ Bey Zîci'ni kullanmışlardır (Aydüz 1994:26).

7.6.2.1. Hevâyî (ö.1710/15)

Hevâyî, Uluğ Bey için yazdığı bir gazelde, astronomi çalışmalarıyla meşhur olan Uluğ Bey'in, bu alandaki en ünlü eserlerinden Zîc'ini de anar:

Komuş kitâbın adın Zîc ya'nî bir devrin
Hevâyîyâ bütün ahkâmını çıkarmış Ulug (G.83/5)

7.7. GRAMER KİTAPLARI

7.7.1. Merâhu'l-Ervâh

Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un (ö. 14. yüzyılın başları) Arapça sarf kitabıdır. Müellifin hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Sadece el-Merâh adıyla da bilinen eseri, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan ve "sarf cümlesi" diye tanınan, Emsile, Bina, Maksûd ve İzzî'yi de içine alan risaleler grubunun son halkasıdır.

Girişte sarf ilminin öneminden bahseden müellif, kitabını yedi bölüme (bab) ayırmıştır. Eser, "aksâm-ı seb'a" adı verilen ve kök harfleri içinde illet harfi bulunup

bulunmamasına göre fiil ve türevlerini yedi bölümde ele alan sisteme göre düzenlenmiştir. Merâhu'l-Ervâh müstakil olarak veya adı geçen sarf risâleleriyle beraber defalarca basılmıştır (Demirayak 1999:29).

7.7.1.1. Tâlib Ahmed Bosnavî (ö.1674)

17.yüzyılın inceleyebildiğimiz divanlarında, Arapça nahv cümlesinden meşhur bir eser olan (Devellioğlu 1995) Merâh, sadece Tâlib Ahmed Bosnavî Divanı'nda geçmektedir. Kelime aynı zamanda “rahat edecek yer, mekân” anlamlarına da gelir:

Hâtif-i gayb ider nidâ gam yime cân-ı bî-nevâ
Münkeşif oldı hep sana bu taraf-ı Merâh-ı 'aşk (G.47/4)

7.8. ANSİKLOPEDİK ESERLER

7.8.1. Enmûzecü't-Tıb

Kelime anlamı “misal, örnek” (Devellioğlu 1995) olan “enmûzec”; Zemahşerî, Molla Fenârî, Celâl Devvânî, Ebû Bekr-i Muhammed Râzî, Muhammedü't-Tarsûsî gibi bazı İslâm âlimleri tarafından çeşitli ilim ve fenler hakkında te'lif olunan ansiklopedi tarzındaki eserlerin isimlerinin de adıdır. *Enmûzecü't-Tıb* ise tabip Emir Çelebi (ö.H.1048)'nin eseridir (Onay 1993:258).

7.8.1.1.Cevrî (ö.1654)

Hicrî 1039'da tamamladığı “Enmûzecü't-Tıb” adlı eseri için Cevrî, aşağıdaki beyitlerle tarih düşürerek haber vermiştir:

İrişdi çünki itmâma bu nüsha
Edâ-yı şükr-ü Bârî oldı vâcib
Kemâl ehli ide lutfile tekmîl

Ne denlü var ise noksan-ı kâtib
 Didi târîh-i itmâmını Cevrî
 Yazıldı yümn ile Enmûzecü't-Tıb (T.59/1-2-3)

7.9. LÜGATLER

7.9.1. Muhtâru's-Sihâh

Muhammed b. Ebî Bekr b. Abd el-Kâdir er-Râzî'nin (ö.666/1268'den sonra) yazdığı Arapça sözlüktür.⁸¹

7.9.1.1. Ferîdî (ö.1672)

Ferîdî, bir gazelinde dua beyitlerine yer verir ve bu beyitlerden birisi de aşağıda yer alır:

Sihâh olsun esâs-ı fi'li Kâmus olup muhtâr
 Fezâ'ilde 'amelde feyzünile anı fâyık it (G.16/3)

7.10. FELSEFÎ İÇERİKLİ ESERLER

7.10.1. Hikmetü'l-İşrâk

İşrâkiye ekolünün kurucusu Şehâbeddin es-Sühreverdî el-Maktûl'un (ö. 587/1191) en önemli eseri kabul edilir. Müellifin çok sayıda eseri olmasına rağmen, en çok yankı uyandıran eseri kabul edilir. Bu kitap, İşrâkiye ekolünün ilkelerini, yöntemini ve karakteristik hususiyetlerini filozofun öteki eserlerine nisbetle en açık ve kapsamlı biçimde ortaya koyar. Bu sebeple, Sühreverdî'nin kurduğu sistem adını bu eserden almış ve filozofun kendisi de "şeyhülîşrâk" diye anılır olmuştur. 582/1186 yılında tamamlanan eser, bir mukaddime ile iki kısımdan oluşur. Mukaddime, kitabın yazılış gerekçesini ortaya koyar.

⁸¹ <http://www.kutahyakutup.gov.tr/yazmalar.asp?sayfa=22>, [23.12.12].

Sühreverdî, kitabında yer verdiği görüşlerin zevke yahut manevî tecrübe mahiyetindeki bilgilere dayandığını belirtir. Ayrıca müellifin, Fârâbî-İbn-i Sina felsefesinde ortaya konan sudur teorisini benimsediği⁸², İslâm öncesi İran kozmolojik fikir ve kavramlarından da faydalandığı görülür.

Filozofa ait görüşler, Sühreverdî sonrası İslâm felsefesinde İşrâkıyye ekolünün temellerini oluşturmuş ve ekol, adını bu eserden almıştır. Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye kütüphanelerinde de Hikmetü'l-İşrâk ve şerhleri başta olmak üzere Sühreverdî'nin eserlerine ait yazmaların çok sayıda bulunuşu ve İbnü'l-Arabî ekolüne mensup Türk mutasavvıflarının eserlerinde İşrâki renk taşıyan birçok fikrin varlığı, Osmanlı topraklarında Hikmetü'l-İşrâk ile Sühreverdî'ye ait diğer eserlerin etkisini göstermektedir (Kutluer 1999:17).

7.10.1.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ali Paşa'nın vezir olması dolayısıyla Ganî-zâde, paşayı mübalağa dolu ifadelerle över. İslâm felsefesi üzerinde etkili olmuş bir İlkçağ Yunan filozofu (Ateş 1996:10) olan “Eflâtun, paşanın nurlu heykelini görmüş olsa, şarkın hikmetine bir şekilde vâkıf olurdu” diyen şair, bu beytiyle Sühreverdî'nin “Hikmetü'l-İşrâk” adlı eserine telmihte bulunur. İkinci mısradaki geçen “heykel-i pür-nûr” ifadesi de müellifin “Heyâkilü'n-Nûr” eserini hatırlatmaktadır:

Olurdu Hikmetü'l-İşrâka bir yüzden dahı vâkıf
Göreydi heykel-i pür-nûrın Eflâtûn-ı Yunânî (K.23/22)

⁸² Bu teoriye göre Nurlar nurundan tek bir saf nur sâdır olur. Bu nurla ilkesi arasındaki fark kemal ve noksanlıkla ilgilidir. Nurlar nuruna en yakın olan ulu nur Pehlevî melekîyyâtında "behmen" olarak anılan nurdur. Sâdır olan ilk saf nurdan bir başka saf nur ve felek cismi (berzah) sâdır olur ve böylece sayıları Fârâbî ve İbn Sina'daki gibi on ile sınırlı olmayan öteki saf nurlar birbiri ardından sudur eder. (daha fazla bilgi için bkz. DİA, “Hikmetü'l-İşrâk” md.)

7.10.1.2. Nev'i-zâde Atâyî (ö.1635)

Atâyî, bir kasidesinde Sadrazam Ali Paşa'ya ait bir kasrı över. Meşşâî, derslerini gezinerek veren Aristo felsefî yolunda olan (Devellioğlu 1995) kişileri karşılar. Beyitte geçen « Hikmetü'l-İşrâk », İşrâkiye ekolünün kurucusu Sühreverdi'nin meşhur eserini hatırlatmaktadır :

Revâk-ı vasfını yazdukca kilik-i meşâ'î
İder sahâ'ifi mahsûd-ı Hikmetü'l-İşrâk (K.6/15)

7.11. TEFSİRLER

7.11.1. Beyzâvî Tefsiri

Kadı Nasırüddin Ebu Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şirazî el-Beyzâvî (ö.1286)'nin, üzerinde 255 civarında şerh ve haşiye yapılacak kadar takdir gören ve ün kazanan eseridir. Asıl adı *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*'dir. İlim erbabınca çok değerli kabul edilen bu tefsir, asırlar boyunca medreselerde okutulmuştur. Bu tefsirde Beyzâvî, Zemahşerî'nin Keşşâf'ını esas almakla beraber, diğer kaynaklardan da yararlanmak suretiyle genişletmiştir (Yavuz 1992:102).

7.11.1.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde Nâdirî Tefsir-i Beyzâvî'ye şerh yazan şairler arasındadır. Şairin bu eseri, döneminde büyük bir gayret olarak nitelenmiştir (Küleççi 1985:22). Aşağıdaki beyitte Nâdirî bu şerhi yazmasının, faziletine kuvvetli bir delil olacağını söyler:

Zâde-i tab'um olan Hâşiye-i Beyzâvî
Fazluma Hücet-i Kâdîdur idersem da'vâ (K.28/43)

7.11.2. Me'âlimü't-Tenzil

Muhaddis, müfessir ve Şafiî fakih Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begâvî (ö. 516/1122)'nin en tanınmış eseri. Müellif, âyetleri hadislerle, sahabe ve tabiîn müfessirlerinin ve daha sonraki âlimlerin görüşleriyle açıklamaktadır. Muhaddis olması sebebiyle daha önce yazılan tefsirlerdeki zayıf ve uydurma rivayetleri tenkit etmiştir (Güngör 1992:340).

7.11.2.1. Nazîf (ö.1693)

Beyit için bkz. Keşşâf maddesi (K.13/20).

7.11.3. Keşşâf

Mu'tezile âlimlerinden Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) ağırlıklı olarak dirayet metoduyla yazdığı tefsiri. Müellif, eserini hayatının son döneminde Mekke'de mücavir olarak bulunduğu sırada 1132 senesinde yazmaya başlamış ve iki yılda tamamlamıştır. Yazıldığı dönemden başlayarak müfessirlerin dikkatini çeken el-Keşşâf, Kur'an'ı lügat, nahiv ve belagat ilkelerini dikkate alarak yorumlaması, Kur'ân-ı Kerîm'in mucizevî yönlerini, özellikle taşıdığı edebî üstünlüğü ve erişilmez nazım güzelliğini ortaya koyması, Kur'an'da mânaların tasvir ve temsil yoluyla ifade edilmesinin etkili bir metot olduğunu göstermesi gibi hususiyetleriyle çok beğenilmiş ve hemen bütün müfessirlerce kaynak eser kabul edilmiştir (Özek 2002:329,330).

7.11.3.1. Kaf-zâde Fâizî (ö.1622)

Keşşâf sahibi, Şeyhülislam Yahyâ'nın belâgatteki kuvvetini görmüş olsa, eserini kimseye göstermezdi (K.10/22) diyerek övdüğü Yahyâ Efendi'yi, birkaç beyit sonrasında da mübalağalı ifadelerle över. Keşşâf'ın harikulade nükteleri, şeyhülislamın yazdıklarının yanında şaire göre hokkabaz işi gibi görünür:

Lâyihâtına göre kâr-ı müşa'bid görünür
Nükte-i hârikatü'l-âde-i keşf-i Keşşâf (K.10/27)

7.11.3.2. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Zemahşeri'nin tefsir alanındaki meşhur eserlerinden Keşşâf, Sâbit Divanı'nda iki kaside beytinde yer alır. Bu eserin ders talim etmede her bir lafzı şaire göre seçilmiş bir inci gibidir (K.13/14). İkinci beyitse şöyledir:

Keşşâf burka'ın açamaz bîkr-i fikrinün
Hüsn-i beyâna nûr-ı beyân nikâb olur (K.13/19)

7.11.3.3. Ereğlîli Tûrâbî (ö.1622/23)

Tûrâbî Divanı'nda Keşşâf iki kez geçer. "Tarih Berây-ı Nakîbü'l-Eşrâf" başlıklı bir vefat tarihinde Abdülkadir isimli kişiyi kılı kırk yaran bir şahsiyet olması münasebetiyle Keşşâf'a benzetir (T.4/3). Aynı ilgi bir sonraki beyitte de vardır. Kafzade Feyzullah Efendi'nin kazasker olması dolayısıyla tarih düşürerek bu kişiyi şöyle metheder:

Hem-çü Keşşâf olsa tan mı her mahalde mû-şikâf
Ana keşf olmuş durur tefsîr-i Kur'ân-ı mecîd (T.69/3)

7.11.3.4. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.1660?)

Tıflî Divanı'nda Keşşâf, Müşkilât eseriyle birlikte, sözlük anlamlarını da hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Şairin memduhu mânâların zor meselelerini keşfeden bir kişi olarak övülür:

Keşşâf-ı müşkilât-ı ma'ânî Celâl-i Rûm
Reşk-i güzîde-gân-ı cihân mu'ciz-i enâm (K.25/10)

7.11.3.5. Beyanî (ö.1664/65)

Beyanî, dönemin şeyhülislamlarından Ebu Saîd'e bir kaside sunar. Gönülde açılmaz bir düğüm sanılan fikirlerin düğümlerini çözen Müftî,⁸³ bu özelliğiyle Zemahşerî'nin (ö.1144) Keşşâf adlı eseri gibidir:

Hall olursa n'ola dilde 'ukde-i efkârumuz
Böyle bir hallâl-i Keşşâf-iştihâra [mâliküz] (K.5/15)

7.11.3.6. Ferîdî (ö.1672)

Ferîdî Divanı'nda gazeller kısmında Keşşâf şu beyitte söz konusu edilir:

Bulınmaz bir mahallin keşf ider Keşşâf tabîbi dem
Kitâb-ı cûd şimdi bir 'aceb müşkil-musannefdür (G.110/4)

7.11.3.7. Nâilî (ö.1666)

Nâilî Divanı'nda Keşşâf eserinin anılışı, “övülen kişinin, gizli bir şeyi ortaya çıkaran, sırları çözen” (Develioğlu 1995) anlamındaki keşşâf kelimesi dolayısıyla. Buradaki “keşşâf” kelimesinin eser ismi olduğuna bizi götüren, eserin müellifi olan Zemahşerî'nin de beyitte anılmasıdır:

Şeh-i mülk-i fazilet Hazret-i Hâfız Muhammed kim
Gedâ-yı âsitân-ı fazlı Keşşâf u Zimahşerdir (K.26/4)

7.11.3.8. Nefî

Keşşâf, klasik şiirde hem bir kitap ismi olması, hem de kelimenin “keşfeden, sırları çözen” anlamına gelmesi dolayısıyla tevriyeli olarak kullanılır. Nefî bu

⁸³ Beyânî bu kasidede şeyhülislamdan “Hazret-i Müftî” olarak bahseder.

anlamda mânâda keşşaf veya keşif sahibi olmadığını söylediği halde, sözlerinin göklere ait nükteleri kılı kırk yararcasına keşfettiğini ifade eder:

Ben ne Keşşâf'ım ne sâhib-keşf ammâ ma'nâda
Mû-şikâf-ı nüktehâ-yı âsmânîdir sözüm (K.1/22)

7.11.3.9. Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi, ö.1629)

Şeyhülislam Yahyâ için yazılan bir kasidede Rızâyî şeyhülislamı “Eğer Keşşaf sahibi Zemahşerî, Yahyâ Efendi’yi fetva ve tahkik meclisine davet etseydi, ondan binlerce kez özür dilerdi” der ve Yahyâ Efendi’yi Zemahşerî karşısında yüceltir:

Hezârân ‘özleng eylerdi ana sâhib-i Keşşâf
Eger da’vet ideydi meclis-i tahkîk u iftâya (K.20/26)

7.11.4. Taberî

İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) Kur'ân-ı Kerîm tefsiri. Câmî'ü'l-Beyân Fi Tefsîri'l-Kur'ân ve Tefsîru İbn Cerîr, Tefsîrüt-Taberi adlarıyla da bilinmektedir. Zengin tefsir malzemesini bir araya toplayan eser, hem sonraki tefsir çalışmaları, hem de ilmî ve tarihî araştırmalar için çok kıymetli bir kaynaktır. Aynı zamanda eser, gerek ilk devirlere ait olup günümüze intikal etmemiş bulunan tefsirlere ulaşmak, gerekse lügat, tarih, fıkıh, kıraat, kelâm, nahiv ve eski Arap şiiri konularında araştırma yapmak isteyenler için vazgeçilmez bir kaynaktır. Eserin önemi sadece bu devirlere ait bilgi ve haberleri toplayıp daha sonraki nesillere aktarmasında değil, aynı zamanda değerli bir âlim olan müellifinin görüş ve tercihleriyle daha da zengin bir kaynak haline gelmiş olmasındadır. Bu bakımdan onun naklî tefsirin en mükemmel ve hacimli örneğini teşkil ettiğini söylemek gerekir (Cerrahoğlu 1993:105,106).

7.11.4.1. Şûhî (ö.?)

Sevgilinin saçı divan şiirinde daima uzun olarak tasavvur edilir. Uzunluğu sebebiyle de hakkında anlatılanların sonu gelmez. Âşık tel tel ona dair sırları açıklasa, bu anlatılanlar Taberî tefsiri gibi bir kıssalar kitabına döner:

Mû-be-mû kâküli esrârını tafsîl itsem
Taberî gibi olur kevne kitâb-ı kasas (G.98/4)

7.12. HADİS KİTAPLARI

7.12.1. Dirâye (ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye)

İbn-i Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî'nin, el-Hidâye'nin hadislerini incelediği eseridir.⁸⁴

7.12.1.1. Nazîf (ö.1693)

İslâm âleminin meşhur eserlerinden olan Hidâye ve Dirâye, Nazîf Divanı'nda bir beyitte, birlikte anılmaktadır. Bu eser isimleri, lügat mânâlarını da hatırlatacak şekilde kullanılmışlardır. Hidâye ve Dirâye kelimeleri yaygın olarak “hidâyet” ve “dirâyet” şeklinde kullanılırlar ve ilki “doğru, istikametli yol”, ikincisi ise “zeka, bilgi, kavrayış” anlamlarına gelir. Şair, hidayeti bulmayanın hayırları kavrayamayacağını söylemektedir:

Sözin ıslâh iden ol sadr şer' in ferâh ider vasfın
Hidâye bulmayan itmez Dirâye hayr-ı mevcûdı (K.12/17)

⁸⁴ <http://www.fetva.net> [23.12.12].

7.12.2. Meşâriku'l- Envâr

Radıyyüddin es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252), derlediği bazı sahih hadisleri nahiv konularına göre tasnif ettiği eseridir. Hadislerin birçoğu Sahîhayn'dan alındığı için eser Meşâriku'l-Envâr Fi'l-Cem'i Beyne's-Sahîhayn olarak da anılır. Meşâriku'l-Envâr, yazıldığı devirden itibaren büyük ilgi görmüş, çok sayıda istinsah edilmiş ve erken dönemlerde neşirleri yapılmıştır (Hatiboğlu 1996:125).

7.12.2.1. Nâbî (ö.1712)

Bir padişah damadı olan Silahdar Ali Paşa için yazılan bir kaside-i îdiyyede şair, paşanın hikmetli dilinin, kulağı bir sırlar mahzeni; bakışlarının hüsünün ise gözü nurların doğduğu yer eyleyeceğini söylemek suretiyle övgülü ifadeler kullanır. Burada hem “Mahzen-i Esrâr”, hem de “Maşrık-ı Envâr” isimli eserlerin sözlük anlamları da kastedilerek tevriye yapılmıştır:

Gûşu eyler Mahzen-i Esrâr hikmet-lehçesi

Çeşmi eyler Maşrık-ı Envâr hüsn-i manzarı (K.17/30)

7.12.2.2. Nazîf (ö.1693)

Tevriyeli bir kullanımla şair, övdüğü kişiyi “nurların doğduğu yer” demek olan Meşâriku'l- Envâr'a benzetir. Nazîf, beyitte aynı addaki esere de göndermede bulunur:

Metâli'-i nüktdir Meşâriku'l- Envâr

Tavâli'-i sühanı Vâridât-ı bî-tashîf (K.13/21)

7.13. FIKHÎ ESERLER

7.13.1. Dürer

Hanefî fakihî Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. İlyâs el-Konevî ed-Dımaşki (ö. 788/1386)'nin eseri. Tam adı *Dürerü'l-Bihâr Fi'l-Mezâhibi'l-Erbaati'l-Ahyâr*'dir. Konular klasik fıkıh kitaplarındaki sınıflamaya uyularak düzenlenmiş, mezhep imamlarının ittifak ve ihtilâf ettikleri meselelere ayrı ayrı işaret edilmiştir. Esere çeşitli şerhler yazılmış, ayrıca kitabı Ebü'l-Mehâsin Hüsâmeddin er-Ruhâvî el-Bihârü'z-Zâhire adıyla manzum hale getirmiştir (Özcan 2002:166). Ayrıca Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) fıkha dair Gurerü'l-Ahkâm adlı eserine kendisinin yazdığı ve bir şerh olan “Dürerü'l-Hükkâm” adlı bir eser daha bulunmaktadır (Akgündüz 1994:27).

7.13.1.1. Bosnalı Sâbit (ö.1712)

Sâbir Divanı'nda ismi geçen eserlerden birisi Dürer'dir. Beyit şudur:

Efendi mebbas-ı rûhı lebün Şifâda bulur

Niçün ferâ'id-i dendân gibi Dürerde arar (G.126/3)

7.13.2. Hidâye

Burhâneddin el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fikhının en tanınmış ve muteber metinlerinden biridir. Müellifin “Bidâyetü'l-Mübtedî” adlı eserinin şerhidir. 13 yılda telif edilmiştir. Telifinden itibaren büyük rağbet görerek medreselerde ders kitabı olarak okutulan el-Hidâye'nin fesahat ve belagatı müellifin Arap dili ve edebiyatındaki derinliğine bir işaret sayılmıştır (Kallek 1998: 471-473).

7.13.2.1. Nazîf (ö.1693)

Beyit, bir üst madde olan “Dirâye”de geçmektedir (K.12/17).

7.13.3. Mecma‘ü’l-Bahreyn

Hanefî fakihî İbnü's-Sââtî'nin (ö.694/1295) mezhep literatüründe "mütûn-ı erbaa" diye anılan dört temel kitaptan biri olan eseridir. Ayrıca Radyyyüddin es-Sâgânî'nin (ö.650/1252), nahiv âlimi Cevherî'nin *es-Sihâh*'ı ile onu tamamlayıp yanlışlarını düzeltmek üzere yazdığı *et-Tekmile* ve *el-Hâşîye* adlı eserlerini kapsayan sözlüğünün de adıdır (Özel 2000:256).

7.13.3.1. Ganî-zâde Nâdirî (ö.1626)

Ganî-zâde, Şeyhülislam Mustafa Efendi'ye yazdığı bir methiyede şeyhülislamı ilim ve marifet sahibi olmasıyla, iki deniz veya suyun kavuştuğu yer (Devellioğlu 1995:595) anlamına gelen mecmaü'l-bahreyn'e benzetir:

Mecma'ü'l-bahreyn-i 'ilm ü ma'rifetdür meşrebün
Anda Hızır-ı hâl u Musa-yı şerî'at hem-nişîn (K.31/8)

7.13.3.2. Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1628)

Mutasavvıf bir şair olan Aziz Mahmud Hüdâyî, kelimeyi tasavvufî anlamda kullanır. Hz. Musa ile Hızır arasında geçenlerin konu edinildiği Kehf Sûresi 60 ve 61.ayete de telmih söz konusudur:

Ol Mecma'u'l-bahreyn olur Musa ile Hızır'ı bilir
Her katrede deryâ bulur ummâna ermek isteyen (G.122/6)

7.13.3.3. Nazîf (ö.1693)

Başlıksız bir kasidede Nazîf övdüğü kişinin varlığını fetva ve takvasıyla “mecmaü'l-bahreyn”e benzetir. Beyitte ayrıca Hanefî fikh âlimi ve lügat yazarı olup, “Şerhu Mecmaü'l-Bahreyn” isimli bir eseri bulunan (Dizdaroğlu 2000:35) İbn-i Melek’in (ö. 821/1418'den sonra) bu eserine de telmih mevcuttur:

Vücûdı Mecma‘ü'l-Bahreyni'dir fetvâ vü takvânın
Olur Meşrûha-i İbn-i Melek her kâr-ı Mahmudı (K.12/15)

7.13.3.4. Niyâzî-i Mısırî (ö.1694)

Niyâzî-i Mısırî, bir gazelinde her beyitte şeyhine çeşitli sorular sorar. O beyitlerden birinde “Mecmaü'l-Bahreyn”in de ne anlama geldiğini sormaktadır.⁸⁵ Bu beyitte ayrıca “Mecmaü'l-Bahreyn” eserine de telmih vardır:

Nedür dillerdeki 'ilmeyn nedür hem remz-i Zülkarneyn
Ne yerdür Mecmaü'l-Bahreyn haber vir Hızr u Musa'dan (G.134/3)

7.13.4. Mülteka'l- Ebhûr

Osmanlı âlimi ve fakih İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Halebî (ö.956/1549)'nin Hanefî fikhının meşhur metinlerine dayanan eseri. 17.000'i aşkın fikhî meseleyi ihtiva eder. Aynı zamanda eser, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş, kadı ve müftülerin başvuru kaynaklarından biri olmuştur. hakkında 50'den fazla şerh yazılmıştır (Halebî 1996:ss).

⁸⁵ Mecmaü'l-bahreyn: 1) iki deniz veya büyük bir suyun kavuştuğu nokta; 2) tas. kabe kavseyin mertebesi (bkz. Devellioğlu 1995).

7.13.4.1. Nazîf (ö.1693)

Nazîf, 12.kasidesinde dönemin şeyhüislamı Feyzullah Efendi'yi methederken pek çok eser ismini sayarak, bu eserlerin sözlük anlamlarını da bir yandan hatırlatarak memduhunu över. Aşağıdaki beyitte hem Dürer, hem Kenz, hem de Mülteka'l- Ebhûr eserleri bu şekilde anılmaktadır:

Dürer akvâli zâtı Kenz'dir manzûme ahvâli
 'Aceb mi Mülteka'l- Ebhûr desem ol zât-ı mes'ûdı (K.12/16)

7.14. KELÂM İLMİNE DAİR ESERLER

7.14.1. Mevâkîf

Adudüddin el-İcî'nin (ö. 756/1355) kelâma dair eseri. Müellif, kitabının adını doğrudan zikretmese de mukaddimede eserini "mevkıf" olarak adlandırdığı altı bölüm halinde tasnif ettiğini belirterek "mevâkîf" kelimesini kullanır. Eser, kısa bir mukaddimeden sonra altı bölümden meydana gelmiş olup "mevkıf" başlığını taşıyan bölümler genelde "mersad, maksad", bazan da "mersad, fasıl, nevi, kısım ..." adıyla alt bölümlere ayrılır. Ehl-i sünnet'in kelâm görüşlerini *Eş'ariye* mezhebine göre açıklayan el-Mevâkîf, klasik kelâm tarihinin son hacimli metni olarak kabul edilebilir (Sinanoğlu 2000:57).

7.14.1.1. Cevrî (ö.1654)

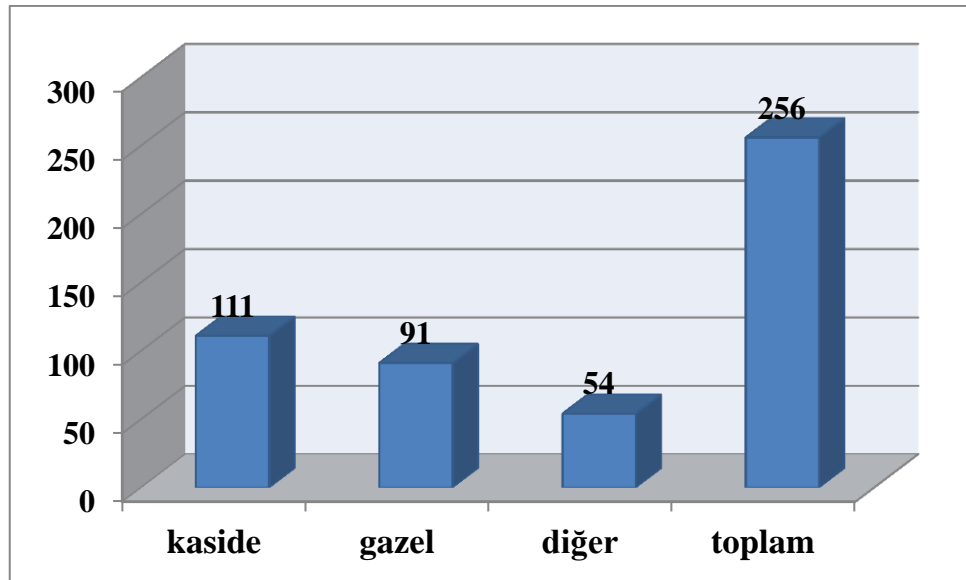
Cevrî, divanının terhib-i bendler ve tercî-i bendler kısmında nefis ve ruhuyla olan mücadelesiyle beraber akıl ve aşkla ilgi bahisler kaleme alır. Terhib-i bendler kısmında yer alan bir beyitte nefisini ve aklını konuşur. Bu beyitte aynı zamanda Seyyid Şerif Cürçânî'nin meşhur tefsiri Mevâkîf geçmektedir. Beytin manası şu şekildedir: "Ben hayret durağında ağzı ve dili bağlı, sen ise kelam ehli ile birlikte Mevâkîf'in dersini talim etmedesin":

Ben mevkıf-ı hayretde zebân-beste vü mebhût
 Sen ehl-i kelâm ile sebak-hân-ı Mevâkıf

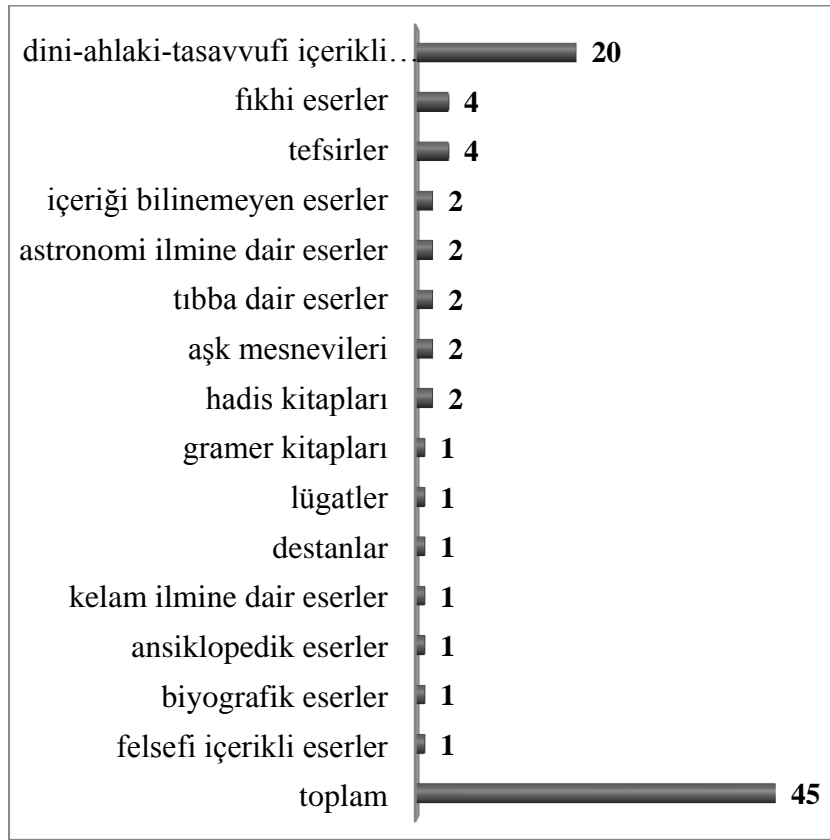
7.14.1.2. Nazîf (ö.1693)

Nazîf, kasidesinde övdüğü kişinin faziletlerini övmek için Mevâkıf kitabını söz konusu eder. Aynı zamanda mevâkıf ve tevkîf kelimeleri arasında iştikak yapar:

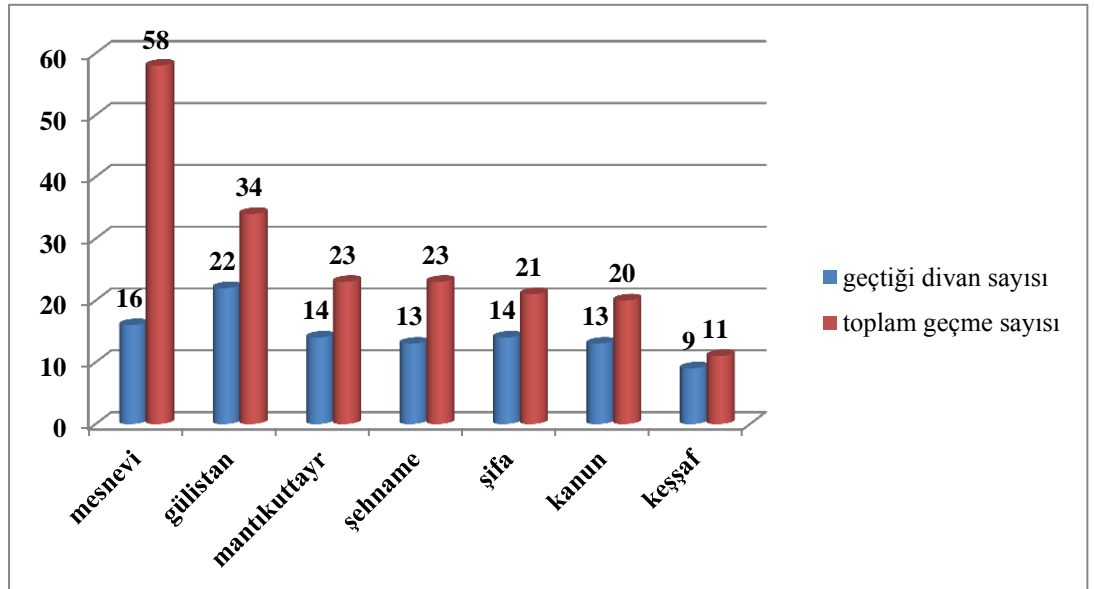
Kitâb-ı fazlına Şiraze-bend-i ‘allâme
 Adûd-ı Mevâkıf ‘ilmine lâzımü’t-tevkif (K.13/22).

Şekil 39. 17. Yüzyıl Divanlarında Geçen Eserlerin Nazım Şekillerinde Geçiş Sıklıkları

Şekil 40. 17. Yüzyıl Divanlarında Geçen Eserlerin İçeriklerine Göre Dağılımı

Şekil 41. 17. Yüzyıl Divanlarında Sık Geçen Eserlerin Geçtikleri Divan ve Beyit Sayısına Göre Dağılım

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmadan maksadımız, 17.yüzyılda divan şiirine yansımış olan şair ve eser kadrosunu tespit etmektir. Bu tespitle beraber zikri geçen şair ve eserin ne münasebetle anıldığı, bu anılışların ağırlıklı olarak hangi nazım şekillerinde olduğunu araştırarak bu yüzyılda etkisi olan şairlerin genel bir tablosunu ortaya koymaktır. Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, bir şairin bir başka şairi etkilemesine çok geniş bir açıyla bakmak gerekir. Çünkü bir şair takdir edip beğendiği şairi üslup olarak taklit edebilir, ona nazireler yazabilir. Divan şairinin, eserinde bir başka şairin ismini anması sadece bir kelime oyunu ve sanat yapma maksatlı olabilir. Ayrıca kasidelerde daha çok anılan bu şair isimleri, kasidenin yazıldığı kişiyi övmek için bir kıyas malzemesi olarak zikredilmiş olabilirken, yine kasidenin bölümlerinden olan fahriye kısmında şair, kendi sanatını daha üstün görmek maksadıyla üstat bir şairle kendisini mukayese edebilir. Bütün bu saydıklarımıza başka maddeler de elbette ilave edilebilir. Bununla beraber çalışmamızda bu sayılan hususların hepsi nazara alınmış ve bu asırda yaşamış olan 113 şairin divanları taranıp incelemeye tabi tutularak genel bir neticeye ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin neticesinde çalışmamızın şairler kısmı Arap, İran, Selçuklu, Osmanlı, Çağatay ve Kimliği Tespit edilemeyen şairler olarak ve eserler kısmı da içeriklerine göre tasnife tabi tutulmuştur.

Arap şairleri kadrosuna bakıldığında incelememiz kapsamında olan 113 divanda 12 Arap şairi geçmektedir. Bu şairler; Hâtem-i Tâyi, Hassân b. Sâbit, Feyzî-i Hindî, Sahban b. Vâil, Lebid b. Rebia, Ka'b b. Züheyr, İbnü'l-Fâriz, Antere b. Şeddâd, Mütenebbî, İmrü'l-Kays, A'sâ ve Asmâî'dir. Bu şairlerin arasında en sık geçen Arap şairi Hâtem-i Tâyi'dir ve 61 divanda 191 kez geçmektedir. Halk arasında cömertliği ve yiğitliğiyle darb-ı mesel haline gelen ünlü Arap şairi ve reisi Hâtem, beyitlerde de övülen kişinin Hâtem'den üstün görülmesiyle anılır. Hâtem'in bütün divanların taranması neticesinde en fazla anılan şair olmasına rağmen, şairliğiyle değil, cömertlik sembolü olmasıyla söz konusu edildiği görülür. Şairliğiyle en çok anılıp kıyas unsuru olarak zikredilen şair ise Örfî'dir. Hâtem'in ismi genellikle divanların kasideler kısmında (116 kez) geçer (bkz. Şekil 2). Daha sonra Hassân b.

Sâbit'ten 42 divanda 69 defa bahsedilmektedir. Şairler kendilerini genellikle şiir vadisinde devpirlerinin “Hassân'ı” olarak görü övünürler (37 kez). Feyzî-i Hindî 14 divanda 23 kez geçmektedir (Genel tablo için bkz. Şekil 6). Arap şairlerinin söz konusu edilişi kasidelerde daha fazla yoğunlaşır ve bu anlamda 209 kaside beyti tespit edilmiştir. Gazel beyitlerinde geçiş ise 98 kezdir ve toplamda 347 beyitte Arap şairlerinin ismi geçmektedir (bkz. Şekil 5).

İran şairleri, 17.yüzyıl divanlarında geçiş sıklığı bakımından en fazla anılan şair grubudur. Bunlar; Rûdekî, Firdevsî, Nâsır-ı Hüsrev, Hakîm-i Senâyî, Ömer Hayyâm, Seyyid, Nizâm, Enverî, Hâkânî, Zahîr-i Faryâbî, Nizâmî-i Gencevî, Ferîdüddîn-i Attâr, Kemâl-i Isfahânî, Kânî-i Tûsî, Vassâf, Hüsrev-i Dihlevî, Sa'dî-i Şirazî, Hâcû-yi Kirmânî, İbn-i Yemîn-i Tuğrâî, İmâd-ı Fakih, Selmân-ı Sâvecî, Hâfız-ı Şirazî, Kemâl-i Hocendî, Assâr-ı Tebrizî, Kâsım-ı Envâr, Molla Câmî, Muhteşem-i Kâşânî, Örfî-i Şirazî, Tâlib-i Amûl, Kelîm-i Kâşânî, Sâib-i Tebrizî, Şevket-i Buhârî, Şifayî, Vahîd, Rükna, Zekî-i Hemedânî, Bahrî, Şâhî ve Selim'dir. Elde edilen verilere göre 17.yüzyıl divanlarında en sık anılan şairin Örfî-i Şirazî olduğu görülür ve 36 divanda 108 kez ismi geçer. Örfî'yi 34 divanda 69 kez söz konusu edilen Selmân-ı Sâvecî takip etmektedir. Daha sonra en çok ismi geçen İran şairi Hâkânî'dir ve 62 kez geçmektedir. Bütün İran şairlerinin geçme sıklıklarına bakıldığında toplam 771 beyitte geçen İran şairleri en çok kasideler kısmında 474 kez anılırlar. Gazelerde 235, diğer nazım şekillerinde de 55 kez isimleri yer alır (bkz. Şekil 33). Şairler bu sahada hünerli olduklarını ispat etmek için İran şiirinin meşhur üstatlarıyla kendilerini mukayese ederek, kendilerini onlardan üstün tutarlar. Bu, İran şairlerinin anılışında diğer şairlere göre daha bariz bir biçimde ortaya çıkmaktadır (468 kez). İran şairlerinin hangi münasebetlerle daha çok anıldıkları tablosunda ikinci sırada, anılan şairlerin söz söyleme alanındaki şöhretlerini sanat, nükte ve benzetme malzemesi olarak kullanıp, memduhlarını daha üstün görmeleri için kullanımdır ve bu şekilde geçiş 120 kez olmaktadır. Divan şairleri bazen de İran şairlerinin üstatlıklarını kabul edip överek beyitlerde söz konusu edilirler (85 kez). (tablo için bkz. Şekil 34)

Selçuklu Döneminde yaşamış olup 17.yüzyıl divanlarında ismi yer alan iki şair bulunmaktadır: Mevlânâ ve Yunus Emre. Yunus Emre'nin adı bu yüzyılda sadece Niyâzî-i Mısrî Divanı'nda geçer. Mevlânâ ise, 40 tane 17. yüzyıl divanında bahsedilir. Hemen hemen her nazım şeklinde söz konusu edilen Mevlânâ kasidelerde 64, gazellerde 53, tarih beyitlerinde 27 ve diğer nazım şekillerinde 15 olmak üzere toplam 159 kez anılır. Şairler Mevlânâ'dan bahsederken şairlik kabiliyetlerini göstermekten daha çok, onun manevî mertebesinin yüceliği üzerinde durmuşlardır. Mevlevî olsun veya olmasın klasik edebiyat şairlerimizin pek çoğunun divanında Mevlânâ'dan, mevlevîlikten ve eserlerinden hürmet ve muhabbetle bahsedilmiştir. Tasavvufî şiirin sultanı olarak kabul edilen Mevlânâ divan şiirinde de velayeti ve mürşitliğiyle söz konusu edilir (24 kez, bkz. Şekil 35). Veliliği kadar, şairliğiyle de bilinen ve manzum eserleri de olan Mevlânâ'yı 17. yüzyıl şairleri, bu özelliğini ön plana çıkararak söz konusu etmezler. Böyle bir geçiş sadece 1 kez olmaktadır. Beyitlerde Mevlânâ'nın zikredildiği sözcük ve vasıflar: Hazret-i Mevlânâ, Hz. Molla, Molla Celâlüddîn-i Rûmî, Molla, Monlâ-yı Celâleddin, Molla-i Rûm, Monlâ-yı Rûm, Hazret-i Molla-yı edîbü'l-'asr, Mevlânâ-yı Rûm, Celaleddîn-i Rûmî, Mevlânâ, Monlâ-yı Rûmî, Cenâb-ı Mevlevî-i Rûm, Hazret-i Monlâ-yı Rûmî'dir. Mevlânâ ile ilgili beyitlerde Hz. Muhammed, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Hakîm Gaznevî, Emir Dehlevî, Bâyezid-i Bistâmî, İbrahim Edhem, Şems-i Tebrizî, Hüsrev, Abdülkadir Geylânî ve Ferîdüddîn-i Attâr'ın adları geçmektedir.

Osmanlı şairlerine baktığımızda şahıs kadrosu bakımından en fazla anılan şair grubu olduğunu görürüz. Bu şairler; Ahmedî, Nesimî, Yazıcı-zâde, Nişânî, Necâtî, Mesihî, Revânî, Zâtî, Rahîkî, Hilâlî, Fuzûlî, Hayâlî, Emrî, Kabûlî, Nihânî, Cinânî, Nev'î, Bâkî, Rûhî-i Bağdâdî, Kaf-zâde Fâizî, Ganî-zâde Nâdirî, Hâşimî, Veysî, Rızâ, Rızâyî, Mantıkî, Azmî-zâde Hâletî, Nev'î-zâde Atâyî, Şeyhülislam Bahâyî, Nef'î, Hâbîbî, Riyâzî, Şeyhülislam Yahyâ, Sabrî-i Şâkir, Visâlî, Fehîm-i Kadîm, Şânî, Hisâlî, Muîn, Cevrî, İlmî, Ümmî Sınan, Ni'metî, Şehrî, Vecdî, Tıflî, Tarzî, İsmetî, Beyanî, Nâilî, Ahmed Nâmî, Fevzî, Neşâtî, Mezâkî, Güftî, Tâhir, Sâbir Parsa, Vişne-zâde İzzetî, Sükkerî, Mustafa Safâyî, Niyâzî-i Mısrî, Vâlî, Sırrî, Mahdum, Şinasî, Râmî Mehmed Paşa, Râgıb, Fennî, Ânî, Mâhir Abdullah, Pertev, Nâbî, Sâbir, Abdülbâkî Ârif, Seyyid Nesib Dede, Birrî, Rahîmî, Dürrî, Yahyâ Nazîm, Belîğ,

Râşid, Seyyid Vehbî, Mirzâ-zâde Sâlim, Usûlî, Vesîm, Vuslatî, Misâlî ve Hâfız Ahmed Paşa. Osmanlı şairleri diğer milliyetten olan şairlere göre sayıca fazla olmalarına rağmen geçiş sıklığı bakımından İran şairlerinin üstünlüğü söz konusudur. Ayrıca bu yüzyılda yaşamış olan klasik edebiyat şairleri Arap ve İran şairlerini üstünlük iddiasıyla daha sıkça anarlarken, Osmanlı şairlerinde ise tablo daha farklıdır. Bu şairlerden ismi sadece bir kez anılanlar olduğu gibi (Ahmedî, Yazıcı-zâde, Nişânî, Mesihî, Revânî, Zâtî, Rahîkî, Hilâlî, Kabûlî, Nihânî, Cinânî, Nev'î, Kaf-zâde Fâizî, Hâşimî, Rızâ, Rızâyî, Mantıkî, Hâbîbî, Riyâzî, Sabrî-i Şâkir, Şânî, Hisâlî, Cevrî, İlmî, Ni'metî, Şehrî, Tarzî, İsmetî, Beyanî, Ahmed Nâmî, Güftî, Tâhir, Vişne-zâde İzzetî, Sükkerî, Mustafa Safâyî, Vâlî, Sırrî, Şinasî, Râgıb, Fennî, Ânî, Mâhir Abdullah, Seyyid Nesib Dede, Rahîmî, Dürrî, Yahyâ Nazîm, Belîğ, Râşid, Mirzâ-zâde Sâlim, Usûlî, Vuslatî, Misâlî); yaptığı devlet vazifesi nedeniyle (Râmî Mehmed, Ganî-zâde Nâdirî, İsmetî, Hâfız Ahmed Paşa) veya şeyhülislamlığı (Şeyhülislam Yahyâ, Şeyhülislam Bahâyî) ve mutasavvıf oluşu (Ümmî Sınan, Niyâzî-i Mısrî) nedeniyle ismi geçen şairler de bulunmaktadır. Nef'î (32 kez), Bâkî (31 kez) ve Şeyhülislam Yahyâ (30 kez) 17.yüzyıl divanlarında en sık anılan şairlerdir. Şairlerimiz Nef'î'den bahsederken ona karşı üstünlük iddiaları ağırlıktadır. Buna yakın sayıda beyitte şairlerimiz Nef'î'yi şairliğiyle de takdir edip onun yolundan gittiklerini ifade ederler. Bâkî'ye baktığımızda da durum Nef'î ile hemen hemen aynıdır. Kasidelerde Yahyâ sadece şeyhülislamlığıyla değil, şairliğiyle de takdir edilmektedir. Fuzûlî (34 kez) sayıca bütün Osmanlı şairlerinden daha fazla anılmasına rağmen, sadece yedi divanda anılırken, bir divanda (Kavsî Divanı) 28 kez Fuzûlî'nin gazellerine tazmin yapılması münasebetiyle anılması sayıca fazlalığa sebebiyet vermiştir. Divanlarda geçme sıklığı bakımından da üstünlük Nef'î'dedir ve 22 divanda anılır. Yergi ve hiciv sebebiyle de anılan şairler vardır (Nef'î, Mantıkî, Cevrî, Habîbî). Neşâtî, vefatı dolayısıyla en çok tarih düşülen şairdir. Bu sebeple 9 beyitte söz konusu edilir. Nâilî'den şairler üstat bir şair olarak övgüyle bahsederler (12 kez). Nâbî 17.yüzyıl divanlarında 12 kez geçer ve şairliğiyle övülerek anılır. Sâbit de bu yüzyılda çağdaşları tarafından övülüp takdir edilen şairlerdendir. Anıldığı 10 beyitten 6'sı bu şekildedir (Genel Tablo için bkz. Ek 7). Osmanlı şairlerinin geçtiği beyitlere biçimsel açıdan baktığımızda genellikle tercih edilen nazım şekli

gazeldir ve toplam 179 kez geçmektedir. Kasidelerde geçiş sıklığı ise 137'dir (bkz. Şekil 37).

Klâsik Türk Edebiyatında kendine has bir üslûbu olan Çağatay şairi Ali Şîr Nevâî Anadolu'da özellikle de XV ve XVI. yüzyıllarda birçok şair üzerinde etkili olur. Tezkirelerde bu beyitlerin örnekleri çoktur. Fakat 17.yüzyıla gelindiğinde Nevâî'nin ismine sıklıkla rastlanmaz ve dokuz divanda 15 beyitte ismi geçer. Bu beyitlerin 10'u kasidelerde, 5'i de gazeller kısmındadır. Şairler genellikle övdükleri kişileri cesaret ve şecaatiyle Hz. Ali'ye benzetirken “şîr” ve “Ali” kelimeleri ile tevriyeli olarak kullanıp Nevâî'yi anarlar. Şairler kasidelerinde övdükleri kişiyi “zamanın Ali Şîr'i” diyerek yüceltirler. Bu yüzyılda bahsi geçen ikinci Çağatay şairi Hüseyin Baykara'dır. Aynı zamanda bir Timurlu hükümdarı olan Baykara, yine kendisiyle beraber tarihe geçmiş olan “Baykara Meclisleri” ile anılıp tanınır. Şairler de bu meclislere fazlaca ehemmiyet vermiş ve şiiirleriyle Baykara meclislerini ebedileştirmişlerdir. 17.yüzyıl divanlarında da şairler kimi zaman padişah ve vezirleri övmek, kimi zaman kıymetlerinin bilinmediğini dile getirmek, kimi zaman da duyduğu hayranlığı ifade etmek için “Baykara-Nevâî” meclislerinden bahsetmişlerdir. Divan şairleri padişahlara sundukları kasidelerin methiye bölümünde bu konuyu sık sık dile getirirler. Bu yüzyılda da beş divanın sekiz beytinde bu münasebetle anıldığı görülmektedir.

Divanlarda ismi geçen şairlerin asıl kimliklerini tespit etmek her zaman kolay olmaz. Aynı mahlası kullanan birden çok şair olduğu düşünüldüğünde bu zorluk daha da ciddî boyutlar ulaşır. Meselâ sekiz divanda on beyitte sadece Kemâl olarak anılan şairin Kemâl-i Hocendî mi, yoksa Kemâl-i Isfahânî mi olduğu konusunda herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Yine Abdî ve Şânî mahlaslı pek çok şair bulunmasından dolayı, bu şairlerden hangisi oldukları tam olarak tespit edilememektedir. Ârif-i Rûm ifadesinin de hangi şairi karşıladığı belirsizdir.

Eserlerle ilgili 17. yüzyıl divanlarından edindiğimiz bilgilerle toplam 45 eserin 256 kez yer aldığı görülür. Bu eserleri kategorize ettiğimizde Dinî-Ahlâkî-Tasavvufî içerikli eserler: Mesnevî, Gülistân, Bostan, Baharistan, Fîh i Mâ Fîh, Fütûhât-ı Mekkiye, Füsûsu'l-Hikem, Gülşen-i Envâr, Gülşen-i Râz, Hadîkatü'l-

Hakîka, Hayriyye, İhyâ-i Ulûmiddîn, Müşkilât, Mahzen-i Esrâr, Mantıku't-Tayr, Nasihat-nâme, Nefehâtü'l-Üns, Nefhatü'l-Ezhâr, Vâridât; Aşk Mesnevîleri: Heves-nâme, Mihr ü Vefâ; Destanî Mesnevîler: Şeh-nâme; Biyografik Eserler: Şakâ'ik-i Nu'mâniye; Tıbbî Eserler: Kânûn, Şifâ; Astronomi İlmine Dair Eserler: Zîc-i İlhânî, Zîc-i Uluğbey; Gramer Kitapları: Merâhu'l-Ervâh; Ansiklopedik Eserler: Enmûzecü't-Tıbb; Lügatler: Muhtâru's-Sihâh; Felsefî İçerikli Eserler: Hikmetü'l-İşrâk; Tefsirler: Beyzâvî Tefsiri, Me'âlimü't-Tenzil, Keşşâf, Taberî; Hadis Kitapları Dirâye, Meşâriku'l-Envâr; Fıkhî Eserler: Dürer, Hidâye, Mecma'ü'l-Bahreyn, Mülteka'l-Ebhûr; Kelam İlmine Dair Eserler: Mevâkıf. Bu eserlerden yirmiden fazlasının müellifi İranlıdır. Beyitlerdeki toplam geçme sayılarına bakıldığında (bkz. Şekil 42) Mevlânâ'nın en çok öne çıkan eseri Mesnevî'nin üstünlüğü söz konusudur. Bu anlamda Mesnevî'nin 58 kez geçtiği görülmektedir. Onu Gülistân takip eder ve geçme sayısı 34'tür. Mantıku't-Tayr (23 kez) ve Şeh-nâme de (23 kez) çok anılan eserlerdendir. Kanun ve Şifâ beyitlerden hemen hemen tamamında birlikte zikredilir. Eser adları divanların kaside beyitlerinde daha sık geçerler (111 kez, bkz. Şekil 43). Gazelerde geçiş sıklığı ise 91'dir. Şairler Gülistân, Bostan ve Bahâristân eserlerini bahçe mazmunu etrafında sıkça kullanırlarken, Bostan ve Gülistân'ın Osmanlı medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmasına da atıfta bulunmuşlardır. Şairler Mahzen-i Esrâr, Matlaü'l-Envâr, Keşşâf, Müşkilât, Kânûn, Şifâ gibi eser adlarının gerçek anlamlarını da beyitlerde kastederek kelime oyunlarına başvururlar.

KAYNAKÇA

ABİK, Deniz: *Ali Şir Nevayi, Hamsetü'l-Mütehayyirîn, Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Adana 2000.

ABİK, Deniz: *Ali Şir Nevayi'nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeat: Metin Gramatikal İndeks-Sözlük (2 cilt)* Ankara Üniv. S.B.E, Yayınlanmamış D.T. Ankara 1993.

AKALIN, Nazir: *Nizâmî-yi Gencevî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Leylî u Mecnûn Mesnevîsinin Tahkiye Unsurları Açısından Tahlili*, Atatürk Üniversitesi S.B.E. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Erzurum, 1994.

AKGÜNDÜZ, Ahmet: "Dürerü'l-Hükkâm", *DİA*, c.10, s.27, İstanbul 1994.

AKIN, Hüsrev: "Müellifinin Ölümüyle Yarım Kalmış Bir Mesnevî: Leylâ Vü Mecnûn", *Turkish Studies Dergisi*, Volume 4/7, Güz 2009, s.28-96.

AKKAYA, Hüseyin: *Abdülahad Nurî ve Divanı*, Kitabevi Yay. İstanbul 2003.

AKKUŞ, Metin: *Nef'î Divanı*, Akçağ Yay. Ankara, 1993.

AKKUŞ, Metin: *Nef'î Sanatı ve Türkçe Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Atatürk Üniv.S.B.E. Basılmış D.T. Erzurum 1991.

AKPINAR, Şerife: *Âgâh Divanı ve İncelenmesi*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Konya 2006.

AKPINAR, Şerife: *Ruznameci-zâde Şinasi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 2000.

AKTAN, Hamza: "İhyâ-yı Ulûmiddîn", *DİA*, c.22, s.7-9, İstanbul 2000.

AKÜN, Ömer Faruk: "Divan Edebiyatı", *DİA*, c.9, s.389-428, İstanbul 1994.

ALBAYRAK, Nurettin: "Cem", *DİA*, c.7, s.279,280, İstanbul 1993.

ALGAR, Hamit ve A. Alparlan: "Hüseyin Baykara", *DİA*, c.18, s.530-532, İstanbul 1998.

ALICI, Lütfi: *Azmî-zâde Mustafa Hâletî Divanı (İnceleme-Metin)*, Erciyes Üniv. S.B.E. Kayseri, 1992.

ALPARSLAN, Ali: "Ali Herevî (Mîr)", *DİA*, c.2, s.397-399, İstanbul 1989.

ALVAN, Türkan (Çınar): *Emrî Divanı'nın Nazım Bilgisi ve Belâgat Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. İstanbul 2005.

ANSARI, A.S. Barzmee: "Feyzî-i Hindî", *DİA*, c.12, s. 524,525, İstanbul 1995.

ARIKOĞLU, İsmail: *Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Fırat Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Elazığ 1999.

ASLAN, Üzeyir: *17. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehcî Mustafa Dede-Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Tenkitli Metinler: Divan, Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediye'tü'l-Mütereşşidîn*, Marmara Üniv. Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış D.T. İstanbul 2005.

ASLANTAŞ, Gazanfer: *Vecîhî Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1994.

ATAÇ, Mehmet Beşir: *Ayıntablı Hafız Abdülmecidzâde Divanı, İnceleme-Metin*, Gaziantep Üniv. S.B.E. Y.L.T. Gaziantep Mayıs 2007.

ATEŞ, Ahmed: "Şâh-nâme'nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî'nin Sultan Mahmud'a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında", *TTK Belleten*, XV11I/70 (1954), s. 159-168.

ATICI, Muammer: *Mehmet Hâlis Efendi Divanı*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2009.

ATİK, Hikmet: *Nakşî Ali Akkırmanî Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniv. S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış D.T. Ankara 2003.

AWAD, İbrahim Mohamed L.: *Feridi Divanı (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Ankara 2010.

AYAN, Hüseyin: "Seyyid Nesimî ve Hurûfluk", *1. Uluslararası Seyyit Nesimi Sempozyumu*, 17-19 Haziran 2005, s.1-12.

AYAN, Hüseyin: *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum 1981.

AYAN, Hüseyin: *Nesimî Divanı*, Akçağ Yay.51, Ankara 1990.

AYAN, Hüseyin: *Nesimî-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkidli Metni*, TDK Yay. 567. Ankara 2002.

AYAR, Fatih: *Zâkir-zâde Abdullah (Bîcâre)'ın Divanı'nın Transkripsiyonu*, Sakarya Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Sakarya 2008.

AYAR, Mehmet Taha: *Hâfiz-ı Şirazî'nin Bazı Gazellerine Şerh Tekniği Açısından Sûdî ve Konevî'nin Yaklaşım Tarzları*, İstanbul Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y. L. T. İstanbul 2007.

AYDEMİR, Yaşar: *17.Yüzyıl Türk Edebiyatında Kaside*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 1994.

AYDIN, Abdullah: *Üsküdarlı Fenayî Cennet Efendi ve Divanı*, Kaknüs Yay. İstanbul 2004.

AYDIN, Mehmet Uğur: *Kâimî Divanı (Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili)*, Uludağ Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Bursa 2007.

AYDIN, Mehtap: *Biçâre Divanı (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniv. S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Y.L.T. Bursa 2007.

AYDÜZ, Salim: "15. Asrın En Büyük Astronomu Uluğ Bey ve Zîci", *Yeni Ümit Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 1994, S.26,, (<http://www.yeniumit.com.tr>) [23.03.2013].

BABACAN, İsrail: "Fars Şiirinin Seyri İçinde Hindî Adıyla Meşhur Üslûbun Ortaya Çıkışı ve Özellikleri", (Yazan: Kamer Âryân, Çeviri: İ. Babacan), *Nüsha*, Yıl:5, S.18, 2005.

BAKIRCIOĞLU, Ziya: "Cenânî" mad. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergâh Yay. c.2, İstanbul 1977.

BANARLI, Nihad Sami: *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul 1971.

BAŞPINAR, Fatih: *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divanı-İnceleme-Tenkritli Metin-* Yayınlanmamış DT. Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.

BATİSLAM, Dilek: "16. Yüzyıl Divan Şairi Cinânî'nin Hediye Konulu İki Şiiri", *Tübar-XX-/2006-Güz*, s.7-15.

BEKRÎ, Şeyh Emîn: *Mutâlaâtü 'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve 'l-Osmânî*, Beyrut, 1986.

BİLGİN, A. Azmi: *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*, T. C. K.T.B. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müd., 3236 Kültür Eserleri, 2009. (www.kulturturizm.gov.tr).

BİLGİN, Orhan: "Assâr-ı Tebrizî", *DİA*, c.3, s.504, İstanbul 1991.

BİLKAN, Ali Fuat: "Hayriyye", *DİA*, c.17, İstanbul 1999.

BİLKAN, Ali Fuat: “Klasik Estetikte Yeni Yönelişler: Orta Klasik Dönem (1600-1700), Şiir”, *Türk Edb. Tarihi*, T.C. Kültür ve Turizm Bak. Yay. Kültür Eserleri Dizisi: 399. (Ed. Talat Sait Halman vd), c.2. İstanbul 2006.

BİLKAN, Ali Fuat: “Tarihî-Sosyo-Kültürel Bağlam”, *Türk Edb. Tarihi*, T.C. Kültür ve Turizm Bak. Yay. Kültür Eserler Dizisi:399, (Ed. Talat Sait Halman vd), c.2. İstanbul 2006.

BİLKAN, Ali Fuat: *17. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, T.C. Anadolu Üniv. Yayını No:2373, Açıköğretim Fak. Yayını No:1370, Eskişehir 2011.

BİLKAN, Ali Fuat: *Nâbî Divanı I,II*, M.E.B. Yay. İstanbul 1997.

BİLKAN, Ali Fuat: Ş. Aydın: *Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı*, 3F Yay. İstanbul 2007.

BİRİCİ, Sevim: *Türk Edebiyatında Şâh u Derviş (Şâh u Gedâ) ler ve Hilâli-i ÇağAtâyî'den Yapılan Şâh u Derviş Çevirilerinin İncelenmesi*, Fırat Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Elazığ 2004, s.6, 8, (<http://www.belgeler.com/blg/204h> [23.12.12]).

BULAN, Ayşe: *Haşimi Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1993.

BULAN, Halil İbrahim: *Taybî Mehmed Çelebi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1995.

BULUT, Abdullah: *Sofyalı Yusuf Râsîh Divanı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkitli Metni*, Fırat Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Elazığ 1998.

BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ, XIV (1986), 8687.

BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ, XX, (1986), 12182.

BÜYÜKYILDIRIM, Ayşe: *Kâşif Divanını Tenkitli Metni ve Tahlili*, Fırat Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Elazığ 1998.

CAFEROĞLU, Ahmet: “Çağatay Türkçesi ve Nevâî ” TDED. IX, 3-4, 141-154.

CAFEROĞLU, Ahmet: “Nevâî ’nin Türk Dilli Hamsesi”, *Türk Dili Dergisi*, XV-173,298-300.

CÂMÎ, Abdurrahman: *Nefahatü'l-Üns Evliya Menkıbeleri*, (Çev. Süleymân Uludağ, Mustafa Kara), Marifet Yay. 1998.

CERRAHOĞLU, İsmail: " Câmî' u'l-beyân an te'vîli fil-Kur'ân ", *DİA*, c.7, s.105-107, İstanbul 1993.

CEYHAN, Semih: "Mesnevî", *DİA*, c. 29, s.325-334, İstanbul 2004.

COŞKUN, Ali Osman: *Simkeş-zâde Feyzî Divanı (İnceleme-Metin-İndeks)*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Ankara 1990.

COŞKUN, Menderes: *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit-Şairin Şaire Bakışı-Akçağ Yay.* Ankara 2007.

CUNBUR, Müjgân: *Gülşehri ve Mantıku't-Tayr*, AÜDTCF; 94; D.T. 1952.

CUNBUR, Müjgân: *Gülşehri ve Mantıku't-Tayr*, AÜDTCF, D.T. Ankara 1952.

BANARLI, Nihad Sami: *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.I, İstanbul 1971.

ÇAĞIRICI, Mustafa: "İhyâ-ı Ulûmi'd-dîn", *DİA*, c. 22, s.10-13, İstanbul 2000.

ÇAĞLAYAN, Nagihan, *Nisari Divanı (Metin-İnceleme)*, Cumhuriyet Üniv. S.B.E. Y.L.T. Sivas 2007.

ÇAĞLI, Adnan: *Vişne-zâde İzzeti Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1990.

ÇAKIR, Mümine: *Kavsî, Hayatı, Edebî Kişiliği Ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış D.T. Gazi Üniv. S.B.E. Ankara 2008.

ÇAKIR, Zehra Vildan, *Hevâyî (Abdurrahman, Kuburî-zâde) Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, Trakya Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Edirne 1998.

ÇAKMAKLIOĞLU, M. Mustafa: "Klasiklerimiz/X, Fütuhâtü'l- Mekkiyye", Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Yay. ss.1-44. Kayseri 2003, <http://www.ibnularabi.com/ma010.pdf>.

ÇAPAN, Pervin (çev.), *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâyidi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, Yazan: Mustafa Safâyi Efendi A.K.M. Başk. Yay: 322, Tezkireler Dizisi:9.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed: "Mihr u Vefâ", *DİA*, c.2, s.??

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet: *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, TDK, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, S.415-416-417.

ÇAVUŞOĞLU, Semiramis: "Kadı-zâdeliler", *DİA*, 2001, c.24, s.100-102.

ÇELEN, Ahmet: *Kelîm Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1994.

ÇETİN, Nihad M: *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yay. İstanbul 1973.

ÇETİNDAG, Yusuf: *Ali Şir Nevâî*, Kaynak Yay. İstanbul 2010.

ÇETİNKAYA, Bekir: *İlmî Divanı*, Pamukkale Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Denizli 2003.

ÇINAR, Bekir: “Bosnalı Sâbit ve Ziya Paşa’nın Zafer-nâmelerindeki Şekil ve Zihniyet Mukayesesi” *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, ss.801-812.

ÇINAR, Bekir: *Tıflî Ahmed Çelebi: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, D.T. Fırat Üniversitesi, 2000.

ÇIPAN, Mustafa: *Fasih Ahmed Dede Divanı, Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, c.I-II, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Konya, 1991.

ÇÖPLÜOĞLU, Fazilet: *Fevzî (17. Yüzyıl Divanı) Tenkitli Metin-İnceleme*, Süleymân Demirel Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Isparta 2006.

ÇUHADAR, Mustafa: “Fesâhat”, *DİA*, c.12, s.423,424, İstanbul 1995.

DAĞLAR, Abdülkadir: “Vassâf Tarihi Şerhinden Hareketle Şerh Kaynakları Meselesi”, *Turkish Studies*, Volume 2/4, Güz 2007, s.293-307.

DARICIK, Murat: *Nazîf Divanı (Transkripsiyonlu Çeviri Ve Metin - İnceleme)*, Cumhuriyet Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış YLT. Sivas 2006.

DEMİRCİ, Mehmet: “Fîhi Mâ Fîh”, *DİA*, c.13, s.58,59, İstanbul 1996.

DEMİREL, Mustafa: *Mehmed Ali Çelebi (Rızâyî) Divanı (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkı basım)*, Çağrı Yay, İstanbul 2005.

DEMİREL, Ruhsar: *Nedîm-i Kadîm Divanı'nın Edisyon Kritiği*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi.

DEMİREL, Şener: *17. Yüzyıl Şairlerinden Şehrî (Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili)* Fırat Üniv. S.B.E. Elazığ 1999.

DENİZ, Sebahat: *Tecelli ve Divanı*, Veli Yayınları, İstanbul, 2005.

DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay. 1995.

DİLÇİN, Cem: *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S.415-416-417/Temmuz-Ağustos-Eylül 1986.

DİNDAR, Bilal: “Bedreddin Simavî”, *DİA*, c.5, s.331-334, İstanbul 1992.

DİRİCAN, Elif: *Sehmî Divanı İnceleme-Metin-Dizin*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2007.

DOĞAN, Güler: *Tâib Mehmed Çelebi ve Divanı*, Boğaziçi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul 2003.

DOĞRAMACI, Nilgün: *Fevzî Divanı*, Boğaziçi Üniv. S.B.E. İstanbul 2007.

DÖNMEZ, Abuzer: *Âzim Divanı (İnceleme-Metin)*, İnönü Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Malatya 1999.

DURU, Necip Fazıl: *Sabir Mehmed Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1994.

EDİP, Kemâl: “Hakîm-i Senâyî'nin İlâhî-nâme'si” *AÜDTCF Dergisi*, c.5, S.5, ss.513-524, Ankara 1947.

EFLATUN, Muvaffak: *Feyzî-i Kefevi Divanı: Tahlil-Metin*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2003.

EĞRİ, Aysel: *17. Yy. Divanlarından Hikmetî ve Divanı*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2006.

EKİCİ, Hatice: *Sahhâf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Balıkesir Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Balıkesir 2006.

ELMALI, Hüseyin: “Hassân b. Sâbit”, *DİA*, c.16, s.399-402, İstanbul 1997.

ELMALI, Hüseyin: “Kaside”, *DİA*, c.24, s.562-564, İstanbul 2001.

ERASLAN, Kemâl: *Hüseyn-i Baykara Divan'ından Seçmeler*, Ankara 1987.

ERASLAN, Kemâl: *XV. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı*, Büyük Türk Klasikleri, Tarih-Antoloji-Ansiklopedi c. III, Ötüken Yay. İstanbul 1986.

ERCAN, Özlem: *Peşteli Hisalî Divanı Tahlili (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniv. S.B.E, c.I,II. D.T. Bursa 2003.

ERCAN, Özlem: *Peşteli Hisalî Divanı*, Gaye Kitabevi 2008.

ERDAĞI, Sadık: *Râmî Abdurrahman Çelebi (İnceleme-Metin)*, İnönü Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Malatya 1998.

ERDEM, Melike: *Bursalı Talib ve Divanı (Tenkitli Metin ve İnceleme)*, Boğaziçi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul 1994.

ERDOĞAN, Kenan: "Birri Divanı'nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi", *A.Ü. TAED*, S. 37, s.69-85, Erzurum 2008.

ERDOĞAN, Kenan: *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı (Tenkitli Metin)*, Akçağ Yay:255, Klasik Kaynaklar:2, Ankara 1998.

ERDOĞAN, Mehtap: *Sıdkî Paşa (Divan ve Berf ü Bahâr)*, Kitabevi Yay. İstanbul 2011.

ERDOĞAN, Mehtap: *Sıdkî Paşa Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Cumhuriyet Üniv. S.B.E. Y.L.T. Sivas 2005.

ERDOĞRU, M. Akif: "Retymno, Girit, Yunanistan", *Tarih İncelemeleri Derg.* 20. CİEPO SEMPOZYUMU (27 Haziran-1 Temmuz 2012), Volume XXVII, S.2, Aralık 2012, s.605-607.

ERKAL, Abdülkadir: *17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*, Atatürk Üniv. S.B.E. Basılmış D.T. Erzurum 2009.

ERKUL, Râsih: *Birri Mehmed Dede (Magnisalı) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Konya 1992.

EROL, Erdoğan: *Sükkeri Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Sayı:89, Ankara 1994.

ERSÖZ, Gülden Esra: *Ni'metî Divanı*, Çukurova Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Adana 2007.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet: *Hüseyin Baykara Divânı* (nşr. İsmail Hikmet) İstanbul 1946.

ERÜSAL, İsmail E.: "Hevesnâme", *DİA*, c. 17, s.277,278, İstanbul 1998.

ESİR, Hasan Ali: *Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dîÇelebi (İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks)*, İstanbul Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul 1994.

EŞ-ŞİMÂLÎ, Abduh, *Dirâset Fi Târihi'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti'l-İslamiyye*, Beyrut, 1979.

"FELEK, Özgen: *Fehîm-i Kadîm Divanı'nın Tahlili*, Fırat Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Elazığ 2007.

GELİBOLULU, Mustafa Âlî: *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Haz. Mustafa İsen, AKM Yay. Ankara 1994.

GENÇ, İlhan: *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Atatürk Kültür Merkezi Başk. Yay. Haz. İlhan Genç, Ankara 2000.

GİBB, E.J.Wilkinson: *Osmanlı Şiir Tarihi I,II*, Akçağ Yay. 1999.

GÖKALP, Haluk: *Mevlânâ Methiyeleri*, Kriter Yay. İstanbul 2009.

GÖKSOY (ÖZTÜRK), F. Gül: *Nakşî İbrahim Divanı (Gazeller) İnceleme-Metin*, Uludağ Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Bursa 1998.

GÖLPINARLI, Abdülbâkî: *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul Devlet Matbaası, 1931.

GÖRE, Zehra, *Adnî Receb Dede Hayatı ve Eserleri*, Selçuk S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Konya 2004.

GÜLEN, Ahmet: *Seyyid Nakib-zâde Ni'metî (Hayatı, Edebi Şahsiyeti Eserleri ve Divanı)*, Kocatepe Üniv. S.B.E. Y.L.T. Afyon 2007.

GÜLHAN, Abdülkerim: *Nazikî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*, Uludağ Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Balıkesir 1989.

GÜLLÜCE, Fatih: *Mehmed Nâzım Paşa'nın "İbn Fâriz Tercümesi ve Şerhi" -Metin ve İnceleme-* Marmara Üniv. S.B.E. İlahiyat Anabilim dalı Tasavvuf Bilim Dalı Y.L.T. İstanbul 2008.

GÜLŞEHRÎ: *Mantku't-Tayr*, Agâh Sırrı LEVEND (nşr.), TTK, Ankara 1957.

GÜNGÖR, Mevlüt: "Begavî, Ferrâ", *DİA*, c. 5, s.340,341, İstanbul 1991.

GÜRBÜZ, Mehmet: *Rezmî Divanı (İnceleme-Metin)* Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. c.I-II, Ankara 2005.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin: "Hüsrev ü Şîrîn", *DİA*, c.19, s.56, İstanbul 1999.

HALEBÎ, İbrahim b. Muhammed b.: "Mülteka'l-Ebhur", *DİA*, İstanbul 1996.

HAMAMÎ, Erdal: *Râmî Divanı*, Kültür Bak. Yay. 2754, Ankara, 2001.

HARMAN, Ömer Faruk: "Âsaf b. Berahyâ", *DİA*, c.3, s.455, İstanbul, 1991.

HARMANCI, M.Esat: "Bir Divan Şairi: Ruznâmecî-zâde Şinasi", *Kocaeli Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (5)*, 2003/1, s.133-148.

HARMANCI, M.Esat: *Şinasi Divanı*, Kocaeli Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Kocaeli 1999.

HATİBOĞLU, İbrahim: "Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviye", *DİA*, c.29, İstanbul 1996.

HORATA, Osman: *Has Bahçede Hazan Vakti, 18. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay. Ankara 2009.

HORATA, Osman: *Nedîm-i Kadim ve Divançesi İnceleme-Tenkitle Basım*, Kültür ve Turizm Bak. Yay:833, Ankara 1987.

<http://www.fetva.net> [23.12.12].

<http://www.kardeskalemler.com/mayis2010/AlisirNevaiVeSeydiAliReisKatibi.html>. [18.5.2013].

<http://www.kutahyakutup.gov.tr/yazmalar.asp?sayfa=22>, [23.12.12].

İBRAHİMÎ, Davud: "Kelîm-i Kâşânî", *DİA*, , c.25, s.212, Ankara 2002.

İNCE, Adnan, *Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi*, A.K.M. Başk. Yay. Ankara, 2005.

İNCE, Ömer: *Cevrî Divanı'nda Tarihi ve Efsanevi Unsurların Tespiti ve İşlenişi*, Dokuz Eylül Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. İzmir 1992.

İPEKTEN, H., M. İSEN, R. TOPARLI, N. OKÇU ve T. KARABEY: *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları-Ankara 1988.

İPEKTEN, Haluk ve M. İSEN: *Basılı Divanlar Kataloğu*, Akçağ Yay. 1997, Ankara.

İPEKTEN, Haluk: "Gazel", *DİA*, c.13, s.440,441, İstanbul 1996.

İPEKTEN, Haluk: *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

İPEKTEN, Haluk: *İsmetî Divanı (Edisyon Kritik)*, Atatürk Üniv. Yay. No: 129, Edebiyat Fak. Yay. No: 31, Araştırma Serisi No: 23 Ankara 1974.

İPEKTEN, Haluk: *Nâilî Divanı*, Akçağ Yay. Ankara 1990.

İPEKTEN, Haluk: *Nâilî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay: 679, Türk Büyükleri Dizisi:15, 1986.

İSEN, Mustafa: "Anadolu Türk Edebî Dili Üzerine Nevâî Etkisi" *Uluğ Bey Sempozyumu* (Çorum, 30 Mayıs-1 Haziran 1994).

İSEN, Mustafa: *Ötelerden Bir Ses (Divan Edb. Ve Balkanlarda Türk Edb. Üzerine Makaleler)*, Akçağ Yay. Ankara 1997.

İSLAMOĞLU, Abdulmecit: *Himmat-zâde Abdullah (Abdî), Hayatı, Eserleri ve Divan-ı Nu'ût'u*, Ankara Üniversitesi S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2003.

İŞGÜZAR, Birgül: *Hâşimî Divanı (Transkripsiyon)*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972.

KABAKLI, Ahmet: *Türk Edebiyatı*, c.I, Türkiye Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1973.

KADIOĞLU, İdris: "Diyarbakır "Encümen-i Dânişî"nin Üstat Şairi Âgâh ve Devrindeki Şairler Üzerindeki Etkisi", *DÜSBED*, Yıl.2, S.4, s.35-45, Kasım 2010.

KAHRAMAN, Asiye: *İshak-zâde Zuhurî Divanı (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 2002.

KAHRAMAN, Bahattin: *Nâli ve Divanı*, Kömen Yay. Konya 2010.

KAHYA, Esin: "el-Kânûn Fi't-Tıb", *DİA*, c. 24, s. 331-332, İstanbul 2001.

KALLEK, Cengiz: "Hidâye", *DİA*, c.17, s.471-473, İstanbul 1998.

KAM, Ömer Ferit: *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tedkikâtı)*, Haz. Halil Çeltik, Birleşik Yay. Ankara 2008.

KAPLAN, Mahmut: "Diyarbakırlı Emirî ve Nasihat-nâmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.5, S.22, s.72-84, Volume.5, Yaz 2012.

KAPLAN, Mahmut: "Hayriyye-i Nâbî'de Tipler", *Millî Folklor Dergisi*, 2012, Yıl.24, S.95, s.31-44.

KAPLAN, Mahmut: "Sebk-i Hindî Şairlerinden Fehîm, İsmetî, Nâilî ve Neşâtî'nin Divanlarına Göre Şair ve Şiir Hakkındaki Görüşleri", *Hece Dergisi*, S.53-54-55, s.273-281, 2001.

KAPLAN, Mahmut: *Neşâtî Divanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

KAPLAN, Mahmut: *Tevhid (Fuzûlî)*, Etkileşim Yay. İstanbul, 2010.

KAPLAN, Yunus: *17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Divanı*, 19 Mayıs Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Samsun 2008.

KARACA, Mine: *Birri Mehmed Dede Divanı'nın Muhteva İncelemesi*, Ankara Üniv. S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Edebiyatı) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2008.

KARACA, Oktay Selim: *Hâşimî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni*, Erciyes Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Kayseri 1995.

KARACAN, Turgut, *Nev'î-zâde Atâyî, Heft-H 'ân Mesnevisi (İnceleme-metin)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

KARACAN, Turgut: *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı*, Cumhuriyet Üniv. Yay, Sivas 1991.

KARAHAN, Abdülkadir: “900. Doğum Yılı Dönümü Münasebetiyle Hakîm-i Gaznevî'nin Klâsik Türk Şiirine Tesiri”, *Dünya Edebiyatından Seçmeler*, Kültür Bak. Yay. S.4 ss.50-55, Ekim 1977.

KARAHAN, Abdülkadir: “Enverî, Evhadüddin”, *DİA*, c. 11, s. 267,268, İstanbul 1995.

KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan: “Bostan”, *DİA*, c.6, s.307,308, İstanbul 1992.

KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan: “Kâsım-ı Envâr”, *DİA*, c.24, s.542,543, İstanbul 2001.

KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan: “Kemâleddîn-i Isfahânî”, *DİA*, c.25, s.233, Ankara 2002.

KARAKÖSE, Saadet: *Nev'î-zâde Atâyî Divanı Kısmî Tahlil-Metin*, Yayınlanmamış D.T. İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1994.

KARAYAZI, Nurgül: “17. Yüzyıl Şâiri Ahmed Yârî ve Divanı (İnceleme-Metin)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış D.T. İstanbul 2012.

KASIR, Hasan: *Sabrî Mehmet Şerif Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Yayınlanmamış Y.L.T. Atatürk Üniv. S.B.E. Erzurum 1990.

KAVRUK, Hasan: *Şeyhülislam Yahyâ Divanı*, K.T.B. Kütüphaneler Ve Yayınlar Gen. Müd, Kültür Eserleri, erişim için <http://www.kulturturizm.gov.tr>.

KAVUKÇU, Fatma Zehra: *Râmî Divanı*, Uludağ Üniv. Yayınlanmamış D.T. Bursa 2000.

KAYA, Bayram Ali: *Azmî-zâde Mustafa Hâletî Divanı Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları:57

KAYA, Bilge: *17. Yüzyıl Divan Şâiri Mantiki Ahmet Efendi ve Divançesi*, Y.L.T. Hacettepe Üniv. S.B.E. Ankara 1991.

KAYAALP, İsa: *Sultan Ahmed ve Divanı*, Hz. Akşemseddin Vakfi Yay. İstanbul 1994.

KAYAYERLİ, Ercan: *Selanikli Es'ad'ın Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanının Yeni Harflere Çevirisi*, Kocatepe Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Afyon 1997.

KAYHAN, Hasibe: *Mâhir Abdullah (Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni)*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Konya 1999.

KAZAN, Şevkiye: *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı (Tenkitli Metin-İnceleme) ve Şerhu Medhi'n-Nebî*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T., Ankara 2003

KEMİKLİ, Bilal: *Sun'ullah-ı Gaybî Divanı İnceleme-Metin*, Ankara Üniv. S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış D.T. Ankara 1998.

KETENE, Cengiz: *Vâridât* (Tam Metin- Bilal Dindar'ın Tenkitli metninden tercüme), Kültür Bak. Yay. 1267, Tercüme Eserler Dizisi. 91, <http://www.ismailhakkialtuntas.files.wordpress.com/2011/05/varidat.pdf> [23.03.2013].

KILIÇ, Atabey: *Bî-Nokta Tecelli Divanı, (Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Kayseri, 2001.

KILIÇ, Filiz: *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yay. (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1998.

KILIÇ, Hulusi: "El-Kâmûsu'l-Muhîf", *DİA*, c.24, ss.287,288, İstanbul 2001.

KILIÇ, M. Erol: "Füsûsu'l-Hikem", *DİA*, c.13, s.230-237, İstanbul 1996.

KILIÇ, M. Erol: "Fütuhât-ı Mekkiyye", *DİA*, c.13, s.251-258, İstanbul 1996.

KIRIKTAŞ, Yılmaz: *Naci Ahmed Dede Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Cumhuriyet Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Sivas 2001.

KOCABALKAN, Eyüp: *Sabûhi'nin Hayatı, Divanını Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, İstanbul 1970.

KOÇ, Neslihan İlknur: *17. Yüzyıl Divan Şairi Şerif Nehcî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2003.

KOÇAK, Fatma: *Fâik Mahmud ve Divanı*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2006.

KONCU, Hanife: *Vâlî Divanı*, Marmara Üniv. Türkiyat Araşt. Enst. Yayınlanmamış D.T. İstanbul 1998.

KOPARAN, Birgül: *Cem'î, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1995.

KÖPRÜLÜ, Fuat: "Ali Şir Nevayi", *Edebiyat Araştırmaları II*, Akçağ Yay. Ankara 2004.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad: "Çağatay Edebiyatı", *DİA*, III, 303-304 İstanbul.

KÖPRÜLÜ, M.Fuat,: *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul İktbal Kütüphanesi, 1924.

KÖPRÜLÜ, Orhan F.: "Firdevsî", *DİA*, c.13, s.127-129, İstanbul 1996.

KÖPRÜLÜ, Orhan F.: "Hâfız Ahmed Paşa", *DİA*, c.15, s.84,85, İstanbul 1997.

KURNAZ, C. ve H. ÇELTİK, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H. Yay. 26, İstanbul 2010.

KURNAZ, Cemal: *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, M.E.B. Yay:2998, Divanlar Dizisi:5, İstanbul 1996.

KURNAZ, Cemâl: *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, Akçağ Yay. Ankara 1999.

KURTULUŞ, Rıza: "Emir Hüsrev-i Dihlevî", *DİA*, c. 11, s. 135, İstanbul 1995.

KURTULUŞ, Rıza: "Kânî-i Tûsî", *DİA*, c.24, s.307, İstanbul 2001.

KURTULUŞ, Rıza: "Selim, Muhammed Kulî", *DİA*, c.36, s.426, İstanbul.

KURTULUŞ, Rıza: "Muhteşem-i Kâşânî", *DİA*, c.31, s.77,78, İstanbul 1996.

KUT, Günay: "Ahmedî", *DİA*, c.2, s.165-167, İstanbul 1989.

KUT, Günay: "Ali Şîr Nevâî", *DİA*, c.2, s. 449, İstanbul 1989.

KUT, Günay: "Muhammediyye'de Cennet Tasvirleri", Metin And'a Armağan.

KUTLUK, İbrahim (Haz.): Beyanî Mustafa Bin Carullah: *Tezkiretü's-Şuarâ*, TTK Yay. Ankara 1997.

KÜÇÜK, Sabahattin: "Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme", Mehmet Kaplan İçin (Haz. Zeynep Kerman), *Türk Kültürünü Araştırma Enst.Yay.75*, Ankara, 1988.

KÜÇÜK, Sabahattin: "Kafzâde Fâizî", *DİA*, C. 24, Ankara 2001, ss. 162-163.

KÜLAHLIOĞLU, Mehmet: *Kadrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Transkripsiyonlu Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1997.

KÜLEKÇİ, Numan: *Ganî-zâde Nadirî Divanı Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserler Divanı ve Şeh-nâmesinin Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Bölümü, Yayınlanmamış D.T. Erzurum 1985.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemâl Edip: *Seyyid Nesimî Divanı'ndan Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.

LEVEND, Âgah Sırrı: *Ali Şîr Nevâî. Hayatı Sanatı Kişiliği I*, Ankara 1965.

LUGAL, Necâtî (çev.): *Tezkire-i Devletşah*, Cilt: I-II-III-IV, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

M. Sabri Koz. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

MAZIOĞLU, Hasibe: *“Eski Türk Edebiyatı Makaleleri”*, T.D.K. Yay. Ankara 2009.

MENGİ, Mine: *“Nâbî'nin Şiirlerinde Urfa, İstanbul, Halep”*, *Millî Folklor*, 2012, Yıl 24, S.95, s.45-53.

MENGİ, Mine: *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler)*, Akçağ Yay. Ankara 2006.

MERMER, A., L. ALICI, M. EFLATUN, Y. BAYRAM ve N. KESKİN, *Üniv.ler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yay. Ankara 2006.

MERMER, A., N. İlknur KESKİN: *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay. Ankara 2005.

MERMER, Ahmet: *Mezâkî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, A.K.M. Yay. Divanlar Dizisi:3, İstanbul 1991.

MUHTAR, Cemal, *“Antere Kıssası”*, *DİA*, c.3, s.2237,238, İstanbul 1991.

MUHTAR, Cemal, *“Antere”*, *DİA*, c.3, s.237, İstanbul 1991.

MUM, Cafer: *“Sebk-i Hindî”*, *Türk Edebiyatı Tarihi*, K.T.B. Yay. Kültür Eserleri Dizisi: 399, , s.369- 392, İstanbul 2006.

OKATAN, Halil İbrahim: *Kafzâde Fâizî Hayatı, Eserleri, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni*, Ege Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. İzmir 1995.

OKUMUŞ, Ömer: *“Bahâristan”*, *DİA*, c.4, s.470,471, İstanbul 1991.

OKUMUŞ, Ömer: *“Câmî, Abdurrahman”*, *DİA*, c. 7, s. 94-99, İstanbul 1993.

OKUYUCU, Cihan: *“Cinanî'nin Riyâzü'l-Cinân'ı”*, *Erciyes Üniv. S.B.E. Dergisi*, S.3, 1989.

OKUYUCU, Cihan: *Cinânî, Hayatı, Eserleri ve Divanı'ndan Seçmeler*, K.B.Yay. Ankara 1996.

OKUYUCU, Cihan: *Divan Edebiyatı Estetiği*, L&M Yay. İstanbul 2006.

OKUYUCU, Cihan: *Ereğlili Türâbî Divanı*, Fatih Üniversitesi Yay. İstanbul 2004.

OKUYUCU, Cihan: *Gazel Bahçesi*, Sütun Yay. İstanbul 2006.

OKUYUCU, Cihan: *Mevlânâ*, Sütun Yay. İzmir 2007.

OLGUN, Tâhir: *Edebiyat Lugati* (Haz. K. Edip Kürkçüoğlu) Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

ONAY, Ahmet Talat: *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, TDV. Yayın Matbaacılık ve Tic. İşletmesi, (Haz. Cemal Kurnaz) Ankara 1993.

ÖLMEZ, Ahmet: *Behcetî Hüseyin Efendi Divanı (Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni)*, Erciyes Üniv. S.B.E. Kayseri 1995.

ÖNER, Sibel: *Aziz Mahmud Hüdâyî Divanı'nın Halk Edebiyatı ve Metaforik Anlatım Bakımından Değerlendirilmesi*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2006.

ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlânâ", *DİA*, c.29, s.441-448, İstanbul 2004.

ÖZCAN, Abdülkadir: *Eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye ve Zeyilleri: Hadaikü'ş-Şakâik*, (Yazan: Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi, İstanbul 2007.

ÖZCAN, Tahsin: "Konevî, Şemseddin", *DİA*, c.26, s.166, Ankara 2002.

ÖZDEMİR, Abdurrahman: "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maras", *Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Derg.* 14/2006, s.159-185.

ÖZDİNGİŞ, Vicdan: *Tıflî, Hayatı Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y. L. T. Konya 1991.

ÖZEK, Ali: "Keşşâf", *DİA*, c.25, s.329,330, Ankara 2002.

ÖZER, Bülent: *Dânişî Divanı (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri-İndeks)*, Kocaeli Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Kocaeli 2004.

ÖZTÜRK, Yılmaz: *On Yedinci Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divanının Tenkitli Metni*, Marmara Üniv. Türkiyat Araşt. Enstitüsü, Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul 2006.

ÖZYILMAZ, Halime: *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1995.

ÖZYILMAZ, Kezban: *Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 1994.

ÖZTÜRK, Mürsel: "Hadîkatü'l-Hakîka", *DİA*, c.15, s.20, İstanbul 1997.

PALA, İskender: "Kaside", *DİA*, c.24, s.564-566, İstanbul 2001.

PALA, İskender: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay. 1995.

PARLAK, Betül Dönmez: *Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendinin Divanının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2006.

SA'DE'D-DÎN, Müstakîm-zâde Süleymân: *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul Devlet Matbaası, 1928.

SAFÂ, Zebîhullah-ı: *İran Edebiyatı Tarihi*, c.2, (Çev. Hasan Almaz), Ankara: Nusha Yayınları, 2005.

SAK, Vesile: *Nâzım (İstanbul) Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Y.L.T., Selçuk Üniv. S.B.E. Konya 1994.

SAMÎ, Şemsettin: *Kamusul-A'lam*, Kaşgar Neşriyat, c.4, Ankara 1996.

SARAÇ, Yekta: *Emri Divanı*, ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128327/h/giris-.pdf [8.4.2012].

SARI, Mehmet: *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri Ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. Ankara 1992.

SAVRAN, Ahmet: "İmrü'l-Kays", *DİA*, c. 22, s.237,238, İstanbul 2000.

SAVRAN, Ahmet: "Ka'b b. Züheyr", *DİA*, c. 24, s7,8, İstanbul 2001.

SAVRAN, Ömer: "Neşâti Divanı'nda Söz Kalıpları", *Turkish Studies*, Volume 2/4, Güz 2007, s. 1129-1337.

SAVRAN, Ömer: *Enverî Divanı (İnceleme-Metin-Dizin)*, Dijital Sanat Yay. Selçuk Üniv. Basımevi Konya, 2010.

SAVRAN, Ömer: *Muîn-Divan (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin)*, Dijital Sanat Yay. Selçuk Üniv. Basımevi Konya, 2010.

SEFERCİOĞLU, M. Nejat: *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yay. 349, Kaynak Eserler: 98, Ankara 2001.

SEVGİ, H. Ahmet: "Mantıku't-Tayr", *DİA*, c.28, İstanbul 1991.

SEVGİ, H. Ahmet: "Gülşen-i Râz", *DİA*, c. 14, s.253,254, İstanbul 1991.

SİNANOĞLU, Mustafa: "Mevâkîf", *DİA*, c. 29, s7,8, İstanbul 2001.

SİRER, Hayal: *Nev'î-zâde Atai'nin Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevîsi*, Metin, Bitirme Tezi, Ankara Üniv. DTCF, Ankara 1965.

SORGUN, Sercay: *Tâlib Ahmed Bosnavî Divanı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*, Kocaeli S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T., Kocaeli 2009.

ŞAHİN, Ali: *Abdülbâkî Ârif Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Konya 2002.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazîf : "Mesnevî" *DİA*, İstanbul 1996, C.29

ŞAHİNOĞLU, M. Nazîf : "Attâr, Ferîdüddin", *DİA*, c.4, s.95-98, İstanbul 1991.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazîf: "Abdülkerim el-Cîlî", *DİA*, c. 1, s.250, İstanbul 1988.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazîf: "Kemâl-i Hocendî", *DİA*, c. 25, s. 168; İstanbul 1997.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazîf: "Kemâl-i Hocendî", *DİA*, c.25, s.226, Ankara 2002

ŞANLI, İ. ve M. Fırat TÜMER: "XVI. Yüzyıl Divan Şairi Ubeydî'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı'ndaki Tasavvufî Unsurlar", *Turkish Studies*, Volume 4/3 Spring 2009, s.s. 2037-2071.

ŞANLI, İsmet: "XVI. Yüzyıl Divan Şairi Hilâli ve Şiirlerinde Sosyal Hayat", *Uludağ Üniv. Fen-Ed. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:5, S.6, 2004/1, s.151-171.

ŞENGÜN, Necdet: "Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemîyeler)", *Turkish Studies*, Volume 3/4, Summer 2008, s.730-75.

ŞENÖDEYİCİ, Özer: *Fevzî Divanı, İnceleme-Metin-İndeks*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2006.

ŞENTÜRK, A. A. ve A. KARTAL: *Üniv.ler İçin Eski Türk Edb. Tarihi*, Dergâh Yay. İstanbul 2006.

ŞEYHO, Mehmet: *Va'dî Çelebi'nin Hayatı ve Divanı'nın Edisyon Kritiği*, İstanbul Üniv. T.D.E. Mezuniyet Tezi, İstanbul 1981.

ŞİMŞEK, Kadriye: *Ferîdun Divanı (Transkripsiyonlu Metin)*, Dumlupınar Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Kütahya 2002.

TAK, Sabiha: *Tıybî ve Türkçe Divanı*, Marmara Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul 1999.

TARLAN, Ali Nihat: *İran Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944.

TARLAN, Ali Nihat: *Şiir Mecmualarında 16 ve 17. Asır Divan Şiiri (Revânî, Hayretî, Hâverî, Ahî, Peyâmî, Sâni)*, İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay. No:356, Fasikül:4. Seri:1. İstanbul 1949.

TARLAN, Ali Nihat: *Şiir Mecmualarında 16 ve 17. Asır Divan Şiiri (Ulvî, Meâlî, Nihânî, Feyzî, Kâtibî)*, İstanbul Üniv. Edb. Fak. Yay. No:356, Fasikül:3. Seri:1, İstanbul 1948.

TAŞ, Hakan: *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*, İstanbul Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. İstanbul 2004.

TAŞTAN, A. Vahap: “Nasreddin Tusi : Hayatı, Eserleri, Din ve Toplum Görüşü”,Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_11_08_Tastan_1.pdf, s.1-13, [24.12.2012].

TATÇI, Mustafa: *"Yûnus Emre Divanı-İnceleme-Tenkitli Metin"* Gazi Üniversitesi. S.B.E, Ankara 1990.

TATÇI, Mustafa: *Yûnus Emre Divanı*, Türk Edb. Dizisi, M.E.B. Yay. İstanbul 1997.

TİMURTAŞ, F.Kadri: “İran Edebiyatında Hüsrev ü Şirin ve Ferhad u Şirin Yazan Şairler”, *Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)*, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay:693, Ankara 1997.

TİMURTAŞ, Faruk K.: *Tarih İçinde Türk Edebiyatı. Vilayet Yayınları*, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1981.

TOKMAK, A. Naci: “İbn-i Yemîn-i Tuğrâî”, *DİA*, c. 20, s.448-449, İstanbul 1999.

TOKMAK, A.Naci: “İbn-i Yemîn-i Tuğrâî”, *DİA*, c. 20, s.448,449, İstanbul 1999.

TOKMAK, Naci: “Hâcû-yi Kirmânî”, *DİA*, c. 14, s. 520, İstanbul 1996.

TOLASA, Harun: *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay. 353, Kaynak Eserler: 99, Ankara 2001.

TOP, Yılmaz: *Şühî Divanı*, Boğaziçi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul 2003.

TOPARLI, Recep: *Abdalmecid Sivasi Divanı*, Sivas Dilek Matbaası, 1984.

TOSKA, Zehra: *Veysî (Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği)*, İstanbul Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. İstanbul 1985.

TÖKEL, Dursun Ali: *Fütuhi Divanı, İnceleme-Metin-Sözlük*, Ondokuz Mayıs Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Samsun 1993.

TUĞLUK, Halil İbrahim: “17. Yüzyıla Ait Harekeli İki Metinde Bazı İmla Özellikleri”, *Turkish Studies*, Volume 3/6, s.612-630, Winter 2008.

TUMAN, Mehmed Nail: *Tuhfe-i Nâ'ilî Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay. c.I,II. Ankara 2001.

TUMAN, Nail: *Osmanlı Müellifleri*, c.II. Meral Yay. İstanbul,1972.

TUZCU, Kemâl: “Klasik Arap Şiirinde Didaktik Şiirler”, *Ankara Üniv. DTCF. Fak. Dergisi*, 47, 2-2007, s.147-171.

TÜLÜCÜ, Süleymân: “Kâ'b b.Züheyr”, *DİA*, c.24, Ankara 2003.

TÜLÜCÜ, Süleymân: “A'şâ, Meymun b. Kays”, *DİA*, c.3, s.544,545, İstanbul 1991.

TÜLÜCÜ, Süleymân: “Asmaî”, *DİA*, c. 3, s.499,500, İstanbul 1991.

TÜLÜCÜ, Süleymân: “Hâtim et-Tâyî”, *DİA*, c.16, s. 472,473, İstanbul 1997.

TÜLÜCÜ, Süleymân: “Lebid b. Rebia” *DİA*, c.27, s.121,122, Ankara 2003.

TÜRKÖZMEN, İsmail: *Tecellî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Fırat Üniv. YLT. Elazığ 1997.

ULUDAĞ, Erdoğan: *Şeyhülislâm Bahâyî Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Atatürk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Erzurum 1992.

ULUDAĞ, Süleymân: “İbnü'l-Fârız”, *DİA*, c. 21, s. 40-41, İstanbul 2000.

UYSAL, Adem: *Hâfız Ahmed Paşa Divanı, Metin-İnceleme*, Gazi Üniv.S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2010

UZUN, Mustafa, “Ganî-zâde Nâdirî”, *DİA*, c.13, s.355, İstanbul 1996.

UZUN, Savaş: *Ünsi Hasan Efendi Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Niğde Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Niğde 2003.

ÜLGEN, Hamdune: *Selanikli Es'ad'ın Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanının Tetkik ve Transkripsiyonu*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1954.

ÜNAL, Seyit Ahmet: *Nakşî Ali Akkirmanî Divanı (Edisyon Kritik)*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 1987.

ÜNLÜ, Osman: Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrizi Şerhleri, *Celal Bayar Üniv. S.B.E Dergisi*, Yıl 2006, c.4, S.1, s.85-93.

ÜNVER, İsmail: "Gülşen-i Envâr", *DİA*, c. 4, s.252,253, İstanbul 1991.

ÜSTÜNER, Kaplan: *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.

ÜZGÖR, Tahir: "Fehîm-i Kadîm", *DİA*, c.12, s.295,296, İstanbul 1995.

ÜZGÖR, Tahir: *Fehîm-i Kadîm Hayatı Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 44, Ankara 1991.

VANLIOĞLU, Mehmet: "Kaside", *DİA*, c.24, İstanbul 2001, s.564.

YALTKAYA, M. Şerafeddin: *Şark-İslâm Klasikleri, (Muallakat/Yedi Askı)*, M.E.B. Yay. İstanbul, 1989.

YANMAZ, Eşref: *Vecdî (Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni)* Atatürk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Erzurum 1995

YAVUZ, Y. Şevki: "Beyzâvî", *DİA*, c.6, s.102,103, İstanbul 1992.

YAZICI, Tahsin: "Gülistân", *DİA*, c.14, s.240,241, İstanbul 1996.

YAZICI, Tahsin: "Hâfız-ı Şirazî", *DİA*, c. 15, s. 103, İstanbul 1997.

YAZICI, Tahsin: "Hâkânî-i Şirvânî", *DİA*, c.15, s.168-170, İstanbul 1997.

YAZICI, Tahsin: "İmâd-ı Fakîh", *DİA*, c. 22, s.168,169, İstanbul 2000.

YEKBAŞ, Hakan: "Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri", *Turkish Studies*, Volume 4/2 Winter 2009, s.1126-1155.

YENİKALE, Ahmet: *Ahmed Nami Divanı ve İncelemesi*, c.I,II, İstanbul Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış D.T. İstanbul 2002.

YERDEMİR, Fatih: *Rehâyî Divanı (İnceleme-Metin-Dizin)*, Gazi Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Ankara 2007.

YILDIRIM, Sınan: *Divan Edebiyatında Nazirecilik Geleneği ve Hevayi'nin Nazirelerden Oluşan Divanı*, Fırat Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Elazığ 2004.

YILDIZ, Âlim: *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi Divanı*, Cumhuriyet Üniv. Kültür Yay. No:119, Sivas 2010.

YILDIZ, Hakkı Dursun: "Bermekîler", *DİA*, c. 5, s.517-520, İstanbul 1992.

YILDIZ, Mustafa: *Seyrî Divanı*, İstanbul Üniv. Türkoloji Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1969.

YILMAZ, İbrahim: "Arap Şiiri ve Hikâyecilik-Antere Örneği", *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Derg.* s.249-266.

YILMAZ, Kâşif: *Budinli Hisalî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Divanın El Yazması Eski Yazı Metni)*, Kriter Yay. 2010.

YILMAZ, Kâşif: *Güftî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kisiliği, Tezkireciliği ile Divanı, Zafernâmesi ve Teşrifatü'ş-Şuarasının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış D.T. Atatürk Üniv. Erzurum 1983.

YILMAZ, Müslim Cahit: *Sabrî-i Şakir Divanı*, Dumlupınar Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Kütahya 2010.

YILMAZ, Nuran: "*Veysi'nin Dürretü't-Tâc Adlı Siyeri ve Nüshaların Tanıtımı*", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1999, S.8, s.35-43.

YOLCU, Mehmet: *Lebid b. Rebia ve Tevhide Çağırın Şiiri, Hikmet Yurdu Yıl:1, S.2, (Temmuz-Aralık-2008)*, s.111-140.

YOLDAŞ, Kazım: *Sabir Parsa Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Dizin)*, Kitabevi Yay.2005.

YURTESER, Serap Tuba: *Süleymâniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa 422 Numaralı Firdevsî Şahnâmesi Minyatürleri*, Yayınlanmamış Y.L.T. Mimar Sınan Güzel Sanatlar Üniv. S.B.E. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Programı, s.27,40, İstanbul 2009.

YÜCEL, Mahmut: *Va'dî Divanı (Tenkitli Metin)*, Çukurova Üniv. S.B.E. Y.L.T. Adana 2001.

YÜCEL, Bilal "Hüseyn-i Baykara Risâlesi'nin Uzak İki Nüshası", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.2, Sivas 1996, s. 69-112.

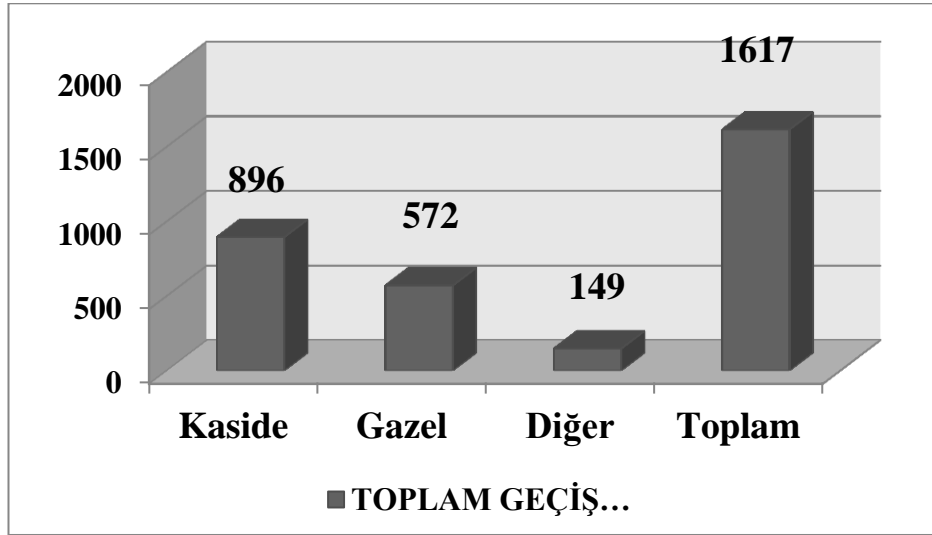
ZAVOTÇU, Gencay: *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi Yay:7, Eğitim Dizisi:4, Ankara 2006.

ZAVOTÇU, Gencay: *Zehr-i Mâr-Zâde Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Ve Tezkiresi*, T. C. K.T.B.Kütüphaneler Ve Yayınlar Gen. Müd. 3217, Kültür Eserleri.468, www.kulturturizm.gov.tr, s.8-13.

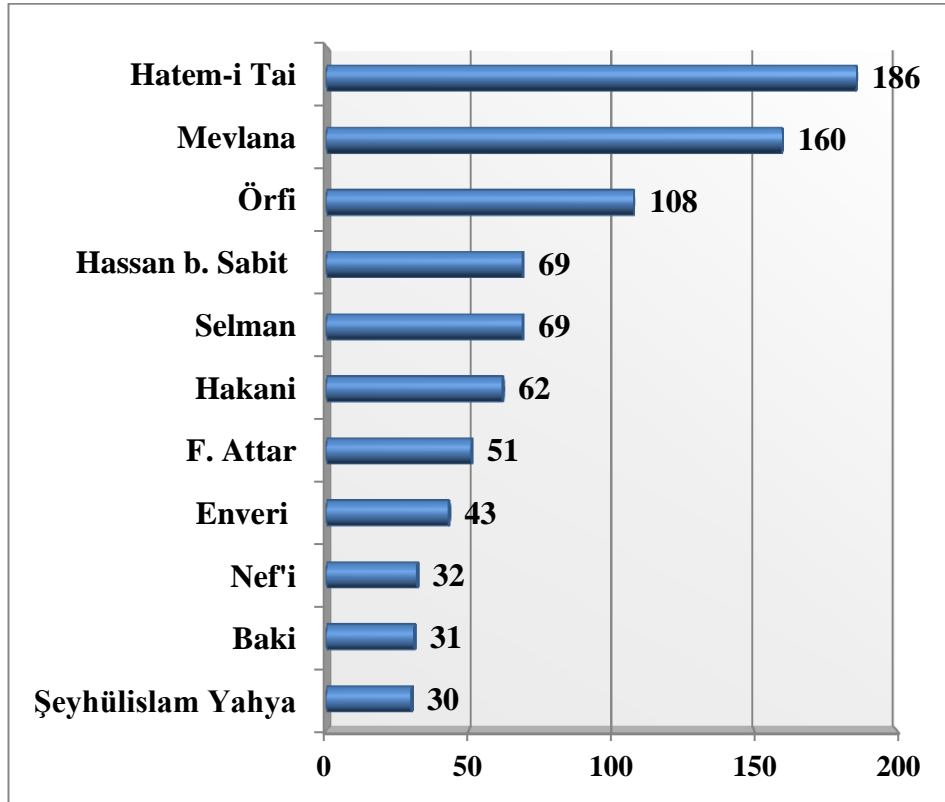
ZOR, Ali: *Rızayi (Mehmed Ali Çelebi) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Atatürk Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y. L. T. Erzurum 1999.

ZÖHRE, Armağan: *Verdî Kâsım Divanı İnceleme-Metin*, Gaziantep Üniv. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.T. Gaziantep 2009.

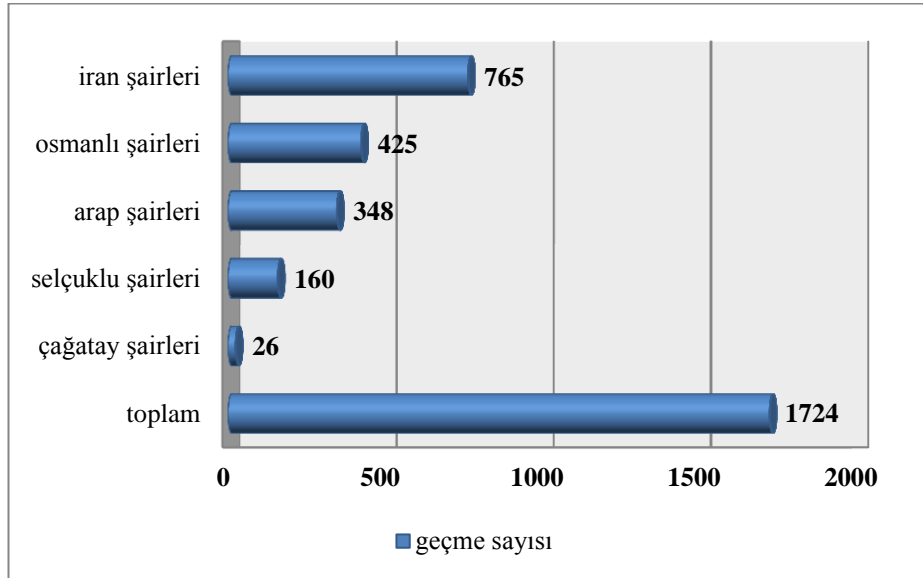
EKLER

Ek 1. 17.Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Şairlerin Geçtiği Nazım Şekilleri

Ek 2. 17.Yüzyıl Divanlarında En Çok İsmi Geçen Şairler Tablosu

Ek 3. 17.Yüzyıl Divanlarına Göre Şairlerin Milliyetlerine Göre Geçiş Sıklıkları

Şairin Adı	Beyitlerde Geçme Sayısı	Kaç Divanda Geçtiği
Hatem-i Tai	194	63
Hassan b. Sâbit	69	42
Feyzi-i Hindi	23	14
Sahban b. Vail	18	14
Ka'b b. Züheyr	5	5
Lebid b. Rebia	5	5
Mütenebbi	3	3
Antere b. Şeddad	3	3
İbnü'l-Farız	3	3
Asmai	2	1
A'şa	1	1
İmrü'l-Kays	1	1

Ek 4. 17. Yüzyıl Divanlarında Geçen Arap Şairlerinin Divanlarda ve Beyitlerde Geçiş Sıklıkları

şairin adı	divanlarda geçme sayısı	kaç divanda geçtiği
örfi	108	36
selman-ı saveci	69	34
hakani	62	33
f.Attâr	51	28
enveri	43	21
vassaf	40	24
hafız-ı Şirazi	36	24
nizami	34	19
talib-i amul	32	15
Kemâl Isfahânî	30	10
molla Câmî	29	14
muhteşem-i kaşani	28	18
firdevsi	27	19
sadi-i Şirazi	27	18
zahir-i faryabi	23	18
hüsrev-i dihlevi	17	11
saib-i tebrizi	16	12
hakim senayi	13	8
hayyam	10	8
hacu-yı kirmani	9	8
Kemâl-i hocendi	8	7
İmâd-ı kaşani	7	7
assar-ı tebrizi	6	6
ibn yemin	5	4
şevket-i buhari	5	5
kasım-ı envar	3	3
kelim-i kaşani	3	3
vahid-i kazvini	3	1
rükna	3	2
şifayi	2	2
nizam	2	2
rudeki	1	1
selim	5	3
nasır-ı hüsrev	1	1
kani-i tusi	1	1
zeki-i hemedani	1	1
bahri	1	1
şahi	2	2

seyyid	1	1
toplam	764	

Ek 5. 17. Yüzyıl Divanlarında İsmi Geçen İran Şairlerinin Divanlarda ve Beyitlerde Geçiş Sıklıkları

Şairin Anılış Yönü	Divanlarda Geçme Sayısı
şairliği dolayısıyla övme	103
adı geçen şairin devlet vazifeleri dolayısıyla geçiş	80
şairin kendisini övmesi, bahsi geçen şairle eşit veya üstün görme	78
alıntı dolayısıyla geçiş	31
vefatı için tarih düşürme	29
şairin, adı geçen şairin şiirlerine nazire yazdığını söylemesi	24
adı geçen şairin mürşitliğine vurgu yapma	16
çeşitli vesilelerle tarih düşürme dolayısıyla geçiş	14
sanat yapmak	8
kişiliği dolayısıyla övme	7
eserleri dolayısıyla geçiş	7
hiciv maksatlı anma	5
tasavvufi anlam dolayısıyla geçiş	4
ölüm şekli dolayısıyla geçiş	4
şairin kendi şairliğini övmek için adı geçen şairi malzeme olarak kullanılması, benzetilme veya üstün tutulma	3
adı geçen şairin ilim ve aşk ehli olması yönü	2
adı geçen şairin na't yazması dolayısıyla geçiş	2
diğer	30

Ek 6. 17.Yüzyıl Divanlarında Geçen Osmanlı Şairlerinin Divanlarda Anılış Yönleri

Şairin Adı	Beyitlerde Geçme Sayısı	Kaç Divanda Geçtiği
Nef'i	32	22
Baki	31	16
Şeyhülislam Yahyâ	30	14
Bahayi	11	9
Rami Mehmed	26	9
Naili	12	8
Fuzuli	34	7
Vecdi	7	7
Nesimi	6	6
Ganizade Nadiri	9	6
Haleti	9	6
Fehîm-i Kadim	8	6
Riyazi	5	5
Şehri	6	5
Neşâtî	13	5
Hayali	4	4
Mezaki	7	4
Nabi	12	4
Sâbit	10	4
Necâtî	3	3
Emri	3	3
Veysi	3	3
Mantıki	3	3
Nev'i-zade Atayi	3	3
Sabri-i Şakir	5	3
İsmeti	4	3
Sırrı	4	3
Yahyâ Nazim	3	3
Selim	5	3
Cinani	1	2
Ruhi-i Bağdadi	2	2
Cevrî	2	2
Niyazi-i Mısri	11	2

Rağıb	2	2
Abdülbaki Arif	5	2
Dürri	2	2
Misali	2	2
Hafız Ahmed Paşa	3	2
Ahmedi	1	1
Yazıcızade	1	1
Nişani	1	1
Mesihî	1	1
Revani	1	1
Zati	1	1
Rahiki	1	1
Hilali	1	1
Kabuli	1	1
Nihani	1	1
Nev'i	1	1
Kaf-zade Faizi	1	1
Haşimi	1	1
Rıza	1	1
Rızayi	1	1
Habibi	1	1
Visâfî	11	1
Şani	1	1
Hisâfî	1	1
Muin	2	1
İlmi	1	1
Ümmi Sınan	6	1
Nimeti	1	1
Tıfli	2	1
Tarzi	1	1
Beyani	1	1
Ahmed Nami	1	1
Fevzi(Bosnalı)	3	1
Güfti	1	1
Tahir	1	1
Sabir Parsa	2	1
Vişne-zade İzzeti	1	1
Sükkeri	1	1
Mustafa Safayi	1	1

Vali	1	1
Mahdum	3	1
Şinasi	1	1
Fenni	1	1
Ani	1	1
Mahir Abdullah	1	1
Pertev	6	1
Seyyid Nesib Dede	1	1
Birri Mehmed Dede	2	1
Rahimi	1	1
Beliğ	1	1
Raşid	1	1
Seyyid Vehbi	5	1
Mirza-zade Salim	1	1
Usuli	1	1
Vesim	4	1
Vuslati	1	1

Ek 7. 17. Yüzyıl Divanlarında İsmi Geçen Osmanlı Şairlerinin Divanlarda ve
Beyitlerde Geçme Sayıları

DİZİN

A

- Abbas, 156, 356, 358, 365, 426, 518
 Abbas-nâme, 365
 Abdî, lvii, 405, 535, 536, 582, 627, 636
 Abdulhay, 427
 Abdullah Bîçâre, lvi
 Abdullah Efendi, 160, 379, 545, 578, 582, 583, 591
 Abdülahad Nûrî, lv
 Abdülbâkî Ârif Efendi, lvii, 114, 484, 509, 641
 Abdülbâkî Gölpinarlı, 195, 565
 Abdülganî Efendi, 428
 Abdülhalim Çelebi, 215
 Abdülkadir, 242, 251, 384, 455, 481, 610, 624, 633, 634, 637, 640
 Abdülmecid-i Sivasî, lv
 Abdürrahim Efendi, 381
 Abdürrahim Han, 330
 Abdüssamed Münecim-i Tebrizî, 308
 Abdüsselâm Meşhedî, 356
 Adnî Receb Dede, lvi, 108, 215, 300, 384, 451, 467, 539, 579, 594, 599, 635
 Adudüddin el-İcî, 619
 Âgâh, lvii, 116, 303, 362, 363, 476, 477, 484, 506, 517, 629, 636
 Ahdî, 416
 Ahî, 407, 418, 642
 Ahkâmü'n-Nücûm, 175
 Ahmed b. Ali b. Mes'ûd, 604
 Ahmed Eflâkî, 574
 Ahmed Nâmî, lvi, 108, 129, 257, 272, 337, 480, 482, 485, 583, 625
 Ahmed Paşa, x, xx, xxii, xxiii, 62, 70, 73, 94, 96, 103, 104, 105, 106, 111, 161, 218, 247, 257, 287, 294, 326, 339, 340, 351, 400, 439, 465, 489, 502, 525, 529, 626, 651
 Ahmedî, 73, 395, 396, 625, 638
 Ahmed-i Bîcân, 400
 Alaeddin Keykubad, 240
 Âlî, lv, 99, 101, 125, 138, 148, 179, 223, 237, 238, 280, 312, 333, 334, 349, 395, 406, 413, 421, 446, 448, 586, 629, 634
 Ali Paşa, 95, 96, 116, 188, 217, 244, 278, 403, 452, 523, 525, 607, 614
 Ali Şîr, 73, 311, 313, 335, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 565, 626, 638, 639
 Allâme Ebû Said, 461
 Amr b. Kulsüm, 68
 Antere, 84, 85, 86, 153, 622, 639, 644, 647
 Ârif Efendi, x, xxxviii, 134, 201, 275, 484, 509
 Ârif-i Rûm, 536, 627
 Aristo, 607
 Âsım, 64
 Asmâî, 141, 142, 153, 622
 Assâr, 227, 308, 309, 310, 623, 631
 A'şâ, 86, 87, 119, 153, 622, 643
 Âşık Çelebi, 403, 405, 406
 Atabek, 242
 Atâullah, 313, 440
 Atâullah Kirmânî, 313
 Atâyî, viii, xiii, xvi, xvii, xix, xx, xxiv, xxxii, xxxiii, xxxv, xli, xlvi, xlviii, 81, 96, 137, 159, 191, 203, 211, 212, 244, 254, 315, 418, 430, 435, 440, 441, 459, 524, 583, 584, 593, 594, 607, 625, 637
 Ateş, 157, 607
 Attâr, lii, 72, 130, 140, 144, 159, 168, 169, 170, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 247, 282, 291, 310,

319, 485, 500, 522, 551, 555, 557, 563, 565,
566, 567, 568, 569, 570, 574, 575, 623, 624

Avdû 'ş-Şebâb, 435

Ayıntablî Hâfız Abdülmecid-zâde, lvii

Aynü 'l-Füyûz, 471

Âzim, lvii, 114, 230, 289, 290, 496

Aziz Mahmud Hüdâyî, 226

Aziz Mahmud Hüdâyî, lv, 440, 617, 640

Azmi Efendi, 436

Azmî-zâde Mustafa Hâletî, lv, 122, 137, 189, 203,

211, 222, 235, 243, 263, 268, 278, 307, 311,

367, 419, 470, 523, 547, 629, 637

B

Bahâeddin Veled, 372

Baharistan, 314, 320, 627

Bahâristân, xlii, 314, 538, 539, 540, 547, 628

Bahâyî, xvi, xxxvi, 74, 76, 77, 104, 131, 141, 150,

151, 185, 196, 354, 441, 442, 443, 444, 445,

461, 602, 625

Bahr-ı Tavîl, 467

Bahrî, 241, 348, 366, 367, 623

Bahtî, lv, 76, 222, 295, 374, 566, 575

Bâkî, 70, 74, 76, 77, 101, 245, 256, 284, 294, 307,

339, 351, 406, 409, 414, 415, 418, 419, 420,

421, 422, 423, 424, 425, 429, 449, 452, 455,

457, 489, 509, 625

Baltacı Mehmed Paşa, 504, 589

Bayezid, 103, 395, 401, 404, 405, 414

Bayram Ağa, 195

Bedâyi'u's-Sihr fî Sanâyi-iş-Şi'r, 395

Bedâyiü 'l-Âsâr, 417

Bedreddin, 585, 633

Begâvî, 609

Behcetî, ix, xi, xiv, xvi, xvii, xix, xx, xxi, xxv, xxvi,

xxix, xxxv, xxxvii, xxxviii, xxxix, lvi, 107, 131, 162,

174, 197, 207, 240, 257, 265, 326, 340, 383,

384, 436, 451, 477, 487, 496, 497, 640

Behcetî Hüseyin Efendi, lvi, 107, 131, 162, 174,

197, 207, 240, 257, 265, 326, 340, 383, 451,

477, 487, 496, 640

Behram Şah, 556

Behramşah, 174, 560

Belîğ, 483, 514, 515, 625

Beyân-ı A 'dât-ı Sıfathâ-yı Nefs-i İnsânî, 471

Beyanî, lvi, 87, 91, 128, 139, 181, 195, 265, 266,

307, 309, 317, 324, 325, 400, 413, 414, 415,

423, 481, 611, 625, 639

Beyânî, 611

Beyzâvî, xlvi, 297, 429, 608, 628, 644

Bidâyetü'l-Mübtedî, 616

Birrî, xii, xix, xx, xxviii, xxx, xxxiii, xxxviii, xl, xli, xliv,

xlvi, lvii, 134, 231, 259, 361, 362, 364, 389, 433,

485, 505, 508, 511, 515, 516, 558, 581, 582,

625, 634, 636

Birrî Mehmed Dede, lvii, 134, 231, 259, 361, 364,

389, 433, 485, 505, 508, 515, 516, 558, 581,

634, 636

Bokrat, 592

Bolulu Mustafa Efendi, 272

Bosnalı Sâbit, lvii, 114, 143, 144, 151, 163, 230,

258, 290, 327, 344, 388, 398, 424, 441, 453,

489, 494, 501, 503, 507, 509, 518, 554, 586,

588, 595, 600, 610, 615, 632

Bostan, 242, 243, 250, 510, 539, 540, 541, 554,

592, 627, 637

Budinli Hisalî, lv, 99, 315, 644

Bursalı Tâlib, lvii, 112, 133, 343

Bülbülname, 570, 571

Büyük Larousse, 175, 432

C

Câm-ı Cem, 556

Câmî, liii, 126, 177, 212, 232, 234, 246, 250, 285,

291, 298, 299, 309, 311, 312, 313, 314, 315,

316, 317, 318, 319, 320, 359, 522, 527, 535,

538, 539, 547, 583, 639

Celâl Devvânî, 605
 Celâleddîn-i Rûmî, 72, 187, 241, 305, 542, 555,
 565, 574
 Celâl-i Rûm, 381, 611
 Cem'î, lvi, 132, 232, 291, 319, 328, 346, 431, 443,
 462, 472, 638
 Cemâleddin Mehmed, 276
 Cemâleddîn-i Isfahânî, 69, 234, 267
 Cemşîd ü Hurşîd, 395
 Cengiz Han, 602
 Cerîr, 68, 612
 Cevherî, 616
 Cevrî, lv, 74, 77, 91, 100, 126, 148, 160, 161, 168,
 169, 179, 194, 205, 206, 213, 224, 245, 255,
 269, 284, 298, 302, 315, 324, 334, 349, 363,
 368, 378, 408, 409, 421, 426, 443, 448, 466,
 470, 471, 472, 545, 549, 561, 567, 577, 578,
 582, 583, 596, 600, 605, 619, 625, 630, 635
 Cihangir Şah, 348
Cilâü'l-Kulûb, 417
 Cinânî, 157, 158, 416, 417, 625, 631, 639
 Cüveynî, 251

Ç

Çıpan, 258, 409, 428, 597

D

Dakîkî, 466
 Damat İbrahim Paşa, 116, 260, 291
 Dânişî, lvi, 107, 228, 274, 312, 326, 383, 640
 Dârâ, 97, 326
 Defterdar Muhammed Paşa, 379, 578
 Deh Mürğ, 565
 Derviş Ali, 64
 Derviş Şemseddin, 565
 Devellioğlu, 107, 111, 112, 116, 127, 195, 214,
 272, 405, 428, 459, 463, 604, 605, 608, 611,
 616, 618
 Dımaşki, 615

Dihlevî, 188, 263, 264, 265
 Dilşad Hatun, 276
 Dimetokalı Vahdetî, lv, 640
 Dirâye, 613, 614, 616, 628
Divan-i Kebîr, 374
Durûb-ı Emsâl-ı Türki, 467
 Dürer, 615, 618, 628
Dürerü'l-Bihâr Fi'l-Mezâhibi'l-Erbaati'l-Ahyâr,
 615
 Dürretul-Fâhire, 313
 Dürrî, 411, 512, 513, 625
 Düstûru'l-Amel, 455

E

Ebi'l-Kâsım-ı Hüseyinî, 310
 Ebû Ali, 599
 Ebû Bekr-i Muhammed Râzî, 605
 Ebû Eyyûb el-Ensârî, 585
 Ebû Hanîfe, 253, 279
 Ebû İshak, 167, 293
 Ebû İshak Gaznevî, 167
 Ebu Saîd, 611
 Ebû Said Han, 276
 Ebu'l-Kasım, 156, 521
 Ebu'l-Muzaffêr Minuçihr bin Kesrân, 175
 Ebussuud, 419
 Ebû'l-Abbas Fazl, 156
 Ebülhayr Mehmed Çelebi, 557
 Ebû'l-Mehâsin Hüsâmeddin er-Ruhâvî, 615
 Ebû'l-Muzaffêr Hâkân-ı Ekber, 186
 Edirneli Hüseyin Efendi, ix, xi, xii, xiii, xv, xviii, xix,
 xxvi, xxvii, xxxii, xxxiv, lv, 99, 125, 138, 148, 179,
 223, 238, 333, 334, 349, 421, 448, 629
 Edirneli Mecdî Efendi, 593
 Efdalüddin İbrahim b. Ali Şirvânî, 186
 Eflâkî, 241, 373
 Eflâtun, 361, 607
 Eflâtûn, 96, 607

- Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi, lv, 96, 123, 146,
158, 190, 253, 279, 440, 458, 533
- Ekber, 86, 114, 146, 330, 348
- Ekber Han, 330
- el-Askalânî, 613
- el-Bihârü'z-Zâhire, 615
- el-Merginânî'nin, 616
- el-Vâti fî Ta'dâdi'l-Kavâfi*, 308
- Emir Bahâüddîn Ahmed b. Mahmud-i Tûsî, 240
- Emir Çelebi, 605
- Emir Nasr b. Ahmed, 155
- Emir Süleymân, 395
- Emir-i Dehlevî, 168, 376
- Emrî, 413, 414, 415, 423, 625, 629
- Enderunlu Vâsîf, 74, 467
- Enîsü'l-kalb, 187
- Enîsü't-âşîkin, 311
- Enîsü'l-Ârifîn, 311
- Enmûzecü't-Tîb, 605, 628
- Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, 608
- Enverî, lii, lv, 69, 72, 78, 79, 104, 122, 147, 148,
151, 164, 166, 176, 177, 178, 179, 180, 181,
182, 183, 184, 185, 186, 190, 193, 195, 196,
197, 199, 200, 202, 203, 208, 218, 219, 229,
236, 238, 263, 268, 271, 285, 286, 288, 299,
306, 308, 312, 321, 327, 331, 334, 339, 342, 351,
363, 366, 375, 446, 486, 532, 623, 637, 641
- Ereğlîli Tûrâbî, lv, 94, 121, 251, 374, 437, 465, 528,
575, 610, 640
- Esrar Dede, 426, 429, 508, 577
- Esrâr-nâme*, 222
- et-Tekmile ve el-Hâşîye*, 616
- Evhadüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali-i
Ebîverdî, 176
- Evhadüddîn-i Merâgî, 556
- F**
- Fahrüddevle Behram Şah, 556
- Fâik Mahmud, lvii, 115, 175, 275, 302, 357, 361,
390, 464, 473, 487, 496, 501, 509, 511, 512,
535, 552, 553, 555, 638
- Fâizî, viii, x, xiii, xv, xxi, xxiii, xxxv, xxxvi, xlvi, 157,
427, 428, 626, 639
- Fârâbî, 606, 607
- Fârisî, lv, 76
- Fasih, xviii, xx, xxi, xxiii, xxix, xxxi, xxxiii, xlvi, xlv,
xlvi, lvi, 75, 77, 217, 229, 258, 266, 301, 386,
409, 428, 551, 569, 597, 601, 632
- Fasih Ahmed Dede, lvi, 75, 77, 217, 229, 258,
266, 301, 386, 409, 428, 551, 569, 597, 601, 632
- Fâtih, 313, 585
- Fâtih Sultan Mehmed, 313, 585
- Fazlullah, 396, 399, 479
- Fazlullah-ı Hurûfî, 396
- Fazlullâh-ı Şirazî, 251
- Fedaî Dede, 565
- Fehîm, ix, xi, xii, xiii, xiv, xv, xvi, xvii, xix, xxii, xxv,
xxvi, xxvii, xxviii, xxix, xxx, xxxiii, xxxiv, xxxvi,
xxxvii, xlvi, lv, 78, 79, 99, 125, 138, 148, 168,
173, 178, 179, 193, 204, 213, 241, 283, 323,
333, 348, 349, 366, 377, 397, 409, 434, 448,
451, 461, 466, 467, 468, 469, 474, 486, 487, 513,
548, 625, 634, 636, 643
- Fehîm-i Kadîm, lv, 78, 99, 125, 138, 148, 168, 173,
178, 179, 193, 204, 213, 241, 283, 323, 333,
348, 366, 377, 397, 409, 434, 448, 461, 469,
474, 548, 625, 634, 643
- Fennî, 503, 625
- Ferah-nâme, 406
- Ferazdak, 68
- Feridî, lvi, 140, 214, 215, 286, 317, 359, 606, 611
- Feridun, lvi, 101, 127, 208, 225, 265, 335, 380, 578,
590, 596, 600, 642
- Feridüddin Attâr, 168, 225, 227, 228, 319
- Ferruhî, 69, 271
- Ferruhî-i Sistânî, 271
- Fevzî, lvi, 92, 106, 134, 231, 383, 397, 398, 477,
482, 483, 485, 486, 625, 632, 633, 636, 641

Feyzî, viii, x, xv, xix, xx, xxi, xxii, xxiv, xxv, xxxi, xliii,
 xlv, xlvi, lv, 77, 79, 93, 120, 144, 146, 147, 148,
 149, 150, 151, 153, 188, 190, 196, 242, 251,
 263, 269, 276, 277, 305, 327, 330, 331, 332,
 333, 334, 344, 354, 411, 475, 479, 489, 546,
 566, 598, 601, 622, 629, 632, 633, 642
 Feyzî-i Hindî, 77, 79, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
 153, 196, 269, 332, 334, 344, 479, 622, 629
 Feyzî-i Kefevî, lv, 120, 188, 242, 251, 263, 276,
 305, 330, 411, 546, 566, 598, 601
 Feyzullah Efendi, 110, 111, 115, 515, 559, 610, 618
 Fih i Mâ Fih, 627
Fihî mâ fih, 374
 Firavun, 316
 Firdevsî, lii, 131, 138, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
 161, 162, 163, 164, 165, 177, 184, 190, 192,
 197, 200, 218, 219, 242, 253, 255, 267, 271,
 279, 280, 281, 326, 417, 421, 587, 588, 589,
 590, 591, 592, 623, 630, 638, 644
 Fuzayl bin İyaz, 297
 Fuzûlî, 70, 73, 74, 187, 294, 353, 405, 408, 409,
 410, 433, 625, 636
 Füsûs, 366, 543, 544, 545, 585
 Füsûsu'l-Hikem, 418, 543, 627
 Fütûhât-ı Mekkiye, 627
 Fütûhî, lv, 97, 124, 281

G

Ganî-zâde, viii, x, xv, xvii, xix, xx, xxii, xxiv, xxix, xxx,
 xxxi, xxxiii, xli, xlii, xliii, xlv, xlviii, xlix, lv, 74,
 76, 91, 94, 121, 188, 210, 242, 243, 252, 277,
 305, 314, 375, 400, 403, 428, 429, 430, 431,
 437, 523, 535, 538, 539, 543, 547, 560, 562,
 572, 607, 608, 616, 625, 639, 643
 Ganî-zâde Nâdirî, lv, 74, 91, 94, 121, 188, 210, 242,
 252, 277, 375, 403, 437, 523, 535, 538, 539,
 543, 547, 560, 572, 607, 608, 616, 625
 Gazan Han, 251, 293
Gazâ-nâme, 504

Gazneli İbrahim, 167
 Gazneli Mahmud, 69, 156, 170
 Gazzâlî, 558, 563
Genc-i Şâyegân, 514
 Gevher Hatun, 372
 Geylânî, 78, 242, 330, 384, 624
 Gıyâseddin Keyhüsrev, 241, 376, 624
 Gıyaseddin Mes'ud, 175
 Gurerül-Ahkâm, 615
 Güftû, lvi, 76, 442, 490, 491, 625, 644
 Gül ü Mül, 528
Gül ü Nevruz, 491
Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, 514
Gül-i Sadberg, 514
 Gül-i Sad-berg, 403
 Gül-i Sad-berg, 554
 Gülistân, 205, 228, 242, 243, 244, 245, 247, 248,
 249, 250, 314, 538, 539, 540, 541, 546, 547,
 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 573, 584, 627
 Gülsitân, 242, 270, 547, 553, 555
 Gülşen-i Envâr, 554, 628, 643
 Gülşen-i Râz, 555, 628, 641
 Gülşen-i Sîmurg, 565
 Gürcü Mehmed Paşa, 449

H

Habîbî, 455, 626
 Hâce Alâeddin Muhammed, 270
 Hacı Bektaş-ı Velî, 393
 Hâcû, 248, 267, 268, 269, 270, 298, 534, 591, 623,
 642
 Hadâ'ikü'l-Hakâ'ik Fi Tekmiletî'ş-Şakâ'ik, 593
Hadâ'ikü'ş-Şakâik, 593
 Hadîka, 167, 169, 556
 Hadîkatü'l-Hakîka, 555, 628
 Hâfız, liii, lv, 64, 72, 78, 123, 172, 190, 205, 216,
 221, 240, 244, 245, 246, 248, 249, 252, 253,
 264, 267, 269, 271, 272, 273, 279, 283, 285,
 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301,

- 302, 303, 304, 305, 306, 312, 316, 323, 332,
341, 424, 439, 440, 446, 523, 549, 552, 612,
623, 625, 630, 634, 638, 643, 644
- Hâfız Ahmed Paşa, lv, 123, 252, 253, 264, 279,
296, 439, 440, 523, 625, 638, 643
- Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi, lvi
Hâfız-zâde Seyyid Mehmed Sa'dî Çelebi, 216,
424, 634
- Hakâikî, 186
- Hâkânî, lii, 69, 78, 127, 128, 134, 135, 138, 147,
158, 159, 160, 162, 164, 166, 179, 180, 182,
183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201,
202, 203, 207, 218, 219, 241, 253, 262, 263,
266, 267, 275, 279, 280, 281, 288, 296, 299,
321, 323, 327, 331, 333, 338, 339, 344, 345,
351, 363, 368, 370, 556, 564, 623, 644
- Hakîm Gaznevî, 168, 264, 376, 624
- Hakîm Senâyî, 170
- Hâlid-i Erzurumî, 64
- Hallâc, 221, 398, 399
- Hallâk-ı Maânî, 236, 237, 238
- Hallâku'l-Ma'ânî, 234, 235
- Hallâku'l-ma'ânî, 234
- Hall-i Tahkikat*, 470
- Hâmân, 316
- Hamsetü'l-Mütehayyirîn*, 522
- Hasan Çelebi, 396, 413, 427
- Hasb-ı Hâl, 418
- Hassân, lii, 68, 91, 92, 119, 120, 121, 122, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 138, 140, 153, 163, 186, 195,
201, 203, 227, 247, 275, 276, 281, 282, 283,
284, 286, 287, 289, 315, 343, 346, 353, 362,
415, 472, 534, 535, 622, 633
- Hassân b. Sâbit, lii, 68, 119, 120, 121, 123, 126,
128, 129, 133, 135, 136, 140, 153, 186, 284,
622, 633
- Hassânü'l-Acem*, 186
- Hâşimî, lv, 94, 121, 157, 252, 295, 413, 414, 417,
419, 429, 432, 437, 588, 589, 625, 636
- Hâtem, lii, 67, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
153, 182, 277, 363, 622
- Hâtem-i Tâyi, 93, 94, 105, 109, 114
- Hatim-nâme*, 356
- Hayâlî, 70, 73, 74, 276, 294, 388, 411, 412, 513,
586, 625, 638
- Hayrîname, 557
- Hayriye*, 504
- Hayriyye, 557, 558, 582, 628, 631, 636
- Hayyâm, 81, 171, 172, 173, 174, 271, 272, 297, 623
- Heft Peyker*, 210, 571
- Heft-hân*, 440
- Hellmut Ritter, 563
- Heşt Behişt, 414
- Hevâyî, lvii, 454, 455, 595, 603, 632
- Heves-nâme, 585, 586, 628
- Heyâkilü'n-Nûr, 607
- Hızır, 253, 279, 453, 533, 617
- Hızır, 96, 101, 617, 618
- Hidâye, 613, 614, 616, 628, 636
- Hikâye-i Garîbü'l-Âsâr, 496
- Hikmetî, lvi, 104, 381, 409, 633
- Hikmetü'l-İşrâk, 606, 607, 608, 628
- Hilâlî, 407, 412, 625
- Hilye-i Cihâr-ı Yâr-ı Güzîn*, 470
- Hilyetü'l-Ebkâr*, 440
- Himmat-zâde Abdullah, lvii, 636
- Hipokrat, 592
- Hoca Sadeddin, 429
- Hoca-zâde Abdullah, 92, 289
- Hocendî, 239, 263, 265, 278, 296, 304, 305, 306,
307, 353, 360, 641
- Hûlagu, 602
- Hümâm-ı Tebrîzî, 305
- Hüsâmeddin Çelebi, 373, 574

Hüseyin, ix, xi, xii, xiii, xiv, xv, xvi, xvii, xviii, xix, xx, xxi, xxv, xxvi, xxvii, xxix, xxxii, xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvii, xxxviii, xxxix, lv, 99, 107, 112, 115, 125, 131, 138, 148, 162, 174, 179, 182, 197, 207, 223, 238, 240, 257, 265, 302, 304, 313, 326, 333, 334, 340, 349, 361, 365, 383, 421, 435, 436, 448, 451, 453, 477, 487, 496, 516, 521, 522, 524, 527, 528, 529, 538, 627, 629, 630, 633, 634, 640

Hüseyin Baykara, 313, 521, 522, 524, 527, 528, 529, 538, 627, 634

Hüsn-ü Hakikî, 484

Hüsn-ü Mecâzî, I, 484

Hüsrev, 69, 89, 97, 99, 105, 120, 165, 175, 188, 193, 196, 199, 200, 204, 206, 208, 210, 212, 214, 215, 222, 236, 239, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 276, 280, 282, 291, 306, 307, 311, 312, 326, 342, 363, 367, 376, 382, 451, 468, 522, 530, 533, 534, 571, 615, 623, 624, 629, 635, 638, 642, 644

Hüsrev ü Şîrîn, 212, 264, 571

Hüsrev-i Dihlevî, 69, 175, 188, 236, 262, 263, 264, 265, 307, 522, 623, 638

Hz. Hüseyin, 321, 428, 597

Hz. İsa, 355, 443, 458, 460, 559, 581

Hz. Peygamber, 83, 86, 87, 90, 92, 106, 119, 126, 134, 137, 186, 284, 452, 542, 581

I

I. Ahmed, xviii, xxix, xliv, xlv, lv, 61, 112, 178, 188, 212, 222, 279, 295, 374, 420, 431, 439, 540, 551, 566, 575

I. Mustafa, 61, 135, 199, 229, 327

Itrî, 64

IV. Mehmed, 61, 63, 104, 105, 197, 198, 202, 257, 272, 326, 339, 387, 442, 472, 479, 485

IV. Murad, 61, 63, 95, 105, 123, 126, 138, 139, 147, 158, 159, 160, 171, 172, 190, 204, 206, 243, 254, 256, 257, 281, 284, 314, 322, 332,

355, 420, 421, 425, 446, 457, 464, 467, 472, 478, 593

İ

İbn-i Arabî, 543, 544, 545, 555, 559, 585

İbn-i Hacer, 613

İbn-i Melek, 617

İbn-i Sina, 563, 594, 595, 598, 599, 606

İbn-i Yemîn, 270, 271, 272, 273, 295, 623, 642

İbnü'l-Fârız, 144, 145, 153, 622, 643

İbnü's-Sââtî, 616

İbrahim Gülşenî, 260, 405, 582

İbrahim Halebî, 618

İbrahim Paşa, 94, 116, 219, 344, 411, 441, 530

İhyâ, xlv, 558, 559, 628, 632

İhyâ-i Ulûmiddîn, 628

İlâhî-nâme, 221, 633

İlmî, lvi, 101, 126, 132, 133, 139, 143, 145, 161, 173, 180, 225, 245, 250, 256, 284, 316, 335, 346, 379, 462, 464, 472, 625, 632

İlyas Paşa, 100, 378, 453, 464

İmâd, 134, 201, 237, 273, 274, 275, 324, 623, 644

İmam Gazzâlî, 558

İmrü'l-Kays, 68, 72, 83, 153, 448, 622, 641

İnşîrâku's-Sadr, 565

İsa, 162, 401, 458, 588, 637

İsagocî Şerhi, 491

İshak-zâde Zuhûrî, lvii, 141, 151, 185, 200, 208, 217, 259, 290, 345, 354, 454, 553, 602

İskender Çelebi, 411

İskender-nâme, 210, 395, 396

İsmail, 64, 166, 181, 234, 236, 321, 337, 470, 514, 515, 577, 629, 631, 634, 643

İsmail Ankaravî, 577

İsmetî, lvi, 73, 77, 79, 102, 480, 625, 636

İşret-nâme, 404

İzzeddin Keykavus, 241

K

Kâ'b, 87, 88
 KÂ'B B. ZÜHEYR, 87
 Kabûlî, 416, 625
 Kadı Burhâneddin, 73
 Kadı-zade, 412
 Kadı-zâde, 63, 565
 Kadı-zâde Şeyh Mehmed, 565
 Kadrî, lvi, 129, 286, 299, 325, 533, 596, 600, 639
 Kaf Ahmed Efendi, 427
 Kaf-zâde Fâizî, lv, 85, 93, 120, 157, 177, 271, 295,
 428, 457, 469, 492, 609, 625
 Kâimî, lvi, 630
 Kâimî, lvii, 116, 134, 146, 201, 260, 275, 291, 390,
 391, 405, 410, 441, 454, 508, 530, 582, 589, 640
Kandehar-nâme, 358
 Kânî, 240, 241, 348, 367, 623, 638
 Kânûn, 183, 594, 595, 596, 597, 598, 600, 601,
 628, 636
 Kanunî, 404, 406, 407, 411, 413, 419, 421, 586,
 593
 Kara Mustafa Paşa, 62, 104, 199
 Karabaş Velî, 570
 Karaköse, 96, 459, 584, 593
 Karamanî, 418
 Kartal, 64, 81, 203, 374, 400, 401, 419, 436, 440,
 442, 446, 575, 593
 Kâsım-ı Envâr, 178, 310, 311, 312, 367, 623, 637
 Kaside-i Bürde Şerhi, 465
 Kâşif, lvi, 110, 275, 318, 353, 360, 453, 504, 530,
 631, 644
 Kavsî, lvii, 117, 164, 365, 409, 410, 525, 526, 527,
 626, 632
Kaza ve Kader, 356
 Kazasker Abdülaziz Efendi, 442
Kelîle ve Dimne, 240
 Kelîm, lvi, 69, 77, 79, 131, 150, 198, 207, 288, 310,
 350, 354, 355, 356, 358, 445, 486, 623, 632, 635
 Kelîm-i Kâşânî, 350, 354, 356

Kemâl, 79, 126, 148, 175, 178, 179, 212, 235, 236,
 237, 238, 239, 240, 253, 255, 263, 265, 268,
 269, 278, 279, 288, 289, 291, 296, 304, 305,
 306, 307, 315, 343, 353, 360, 415, 416, 460,
 532, 533, 534, 535, 587, 605, 623, 627, 633,
 641, 643
 Kemâl-i Hocendî, 238, 263, 304, 305, 307, 360,
 532, 623, 627
 Kemâl-i Isfahânî, 235, 236, 238, 240, 279, 623, 627
 Kemâlüddin İsmail-i Isfahânî, 234
 Kemâl-zâde Ali Çelebi, 414
 Keşşâf, 381, 559, 560, 608, 609, 610, 611, 612, 628
 Kılıçarslan, 241
Kılınç Arslan, 560
 Kıvamüddin Ebu'l-Bekâ b. Mahmud-ı Isfahânî-yi
 Şirazî, 293
 Kıyâfet-nâme, 465
 Köprülü, 62, 63, 103, 104, 113, 156, 157, 171, 287,
 339, 351, 439, 489, 587
 Kurt Efendi, 418
 Külekçi, 188, 306, 587, 608
 Kühü'l-Ahbâr, 407, 413, 634

L

La'li, 403, 407, 412, 426
 Lâmiî Çelebi, 314
 Latîfî, 403
 Lây-hâr, 167, 170
 Lebid, 68, 87, 90, 91, 92, 128, 643
Leylâ vü Mecnûn, 210, 262, 408, 428
Lisânut-Tayr, 522
 Lisânüt-Tayr, 565

M

Maarrî, 297
Mahbûbü'l-Kulüb, 522
 Mahdûm, 444, 497
 Mâhir Abdullah, lvii, 112, 133, 199, 327, 343, 344,
 360, 406, 424, 489, 503, 625, 637

- Mâhiyetü'l-Âşık, 518
- Mahmud, x, xiv, xxii, xxiv, xxvii, xxviii, xxx, xxxvi, xxxvii, xxxviii, xxxix, xl, xlii, xliii, xlv, xlix, lv, 69, 115, 148, 156, 220, 226, 240, 267, 273, 293, 358, 365, 400, 401, 406, 440, 617, 640
- Mahmud-ı Şebüsterî, 220
- mahzen-i esrâr, 560, 562, 563
- Mahzen-i Esrâr, 560, 561, 562, 563, 572, 573, 614, 628
- Makalât-ı Tuyûr, 563
- Makâle-i Tenbeku*, 358
- Makâmât-ı Tuyûr, 563
- Mâlûl-zâde, 457
- Mani, 333, 348
- Mansûr, 397
- Mantıkî Ahmed Efendi, lv, 407
- Mantiku't-Tayr, lviii, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 234, 282, 551, 563, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 574, 628, 632, 635, 641
- Mantiku'l-Esrâr, 565
- Maşrık-ı Envâr, 563, 614
- matla'u'l-envâr, 572
- Matla'u'l-Envâr, 571, 572
- Matla'ü'l-Envâr, xlv, 563, 571
- Me'âlimü't-Tenzil, 609, 628
- Mecâlis-i Seb'a*, 374
- Mecma'ü'l-Bahreyn, 616, 628
- Mecma'ün-Nezâ'ir, 400
- Mecmaü'l-Letâif, 406
- Mehdi, 581
- Mehmed, viii, ix, x, xi, xii, xiii, xv, xvi, xvii, xviii, xix, xx, xxi, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, xxvii, xxviii, xxix, xxx, xxxii, xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvi, xxxvii, xxxviii, xl, xli, xlii, xlv, xlvi, xlix, lv, 61, 63, 64, 88, 95, 96, 98, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 122, 123, 132, 134, 146, 147, 158, 160, 166, 172, 182, 183, 184, 189, 190, 192, 202, 204, 208, 211, 216, 231, 235, 244, 247, 250, 253, 254, 256, 258, 259, 271, 278, 279, 282, 287, 289, 296, 298, 306, 321, 330, 332, 339, 340, 345, 351, 352, 360, 361, 363, 364, 369, 383, 388, 389, 395, 400, 401, 408, 411, 418, 424, 426, 427, 430, 431, 433, 434, 440, 452, 453, 455, 456, 458, 460, 465, 468, 470, 474, 477, 479, 482, 485, 489, 491, 492, 494, 497, 498, 499, 500, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 515, 516, 518, 519, 523, 524, 529, 532, 533, 557, 558, 581, 589, 590, 591, 612, 625, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 640, 643, 645, 650, 652
- Mehmed Efendi, viii, xi, xii, xiii, xv, xx, xxii, xxxiv, xxxv, xlii, 63, 109, 132, 183, 256, 258, 360, 388, 418, 458, 497, 509, 515, 518
- Mehmed Hâlis Efendi, lvii, 510, 519
- Mehmed Paşa, 62, 63, 103, 105, 110, 289, 298, 400, 453, 474, 499, 500, 506, 507, 524, 529, 589, 625
- Mektûbât*, 374
- Melhame*, 471
- Melik, 193, 251, 560
- Merâh, 604
- Merâhu'l-Ervâh, 604, 628
- Mesih, 355, 403, 443, 460, 580
- Mesihî, 403, 426, 625
- Mesnevî, 218, 223, 264, 356, 374, 376, 377, 378, 380, 383, 384, 385, 389, 392, 404, 555, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 627, 629, 641
- Meşâriku'l-Envâr, 614, 615, 628
- Meşâriku'l-Envâr, 584
- Meşâriku'l-Envâr Fi'l-Cem'i Beyne's-Sahihayn, 614
- Mevâkıf, 619, 620, 628, 641
- Mevlânâ, liii, 72, 166, 168, 187, 218, 220, 221, 223, 227, 241, 264, 294, 305, 310, 311, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 396, 400, 428, 461, 485, 542, 555, 559, 565, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 581, 624, 628, 634, 640
- Mevlid, 395, 406

- Mezâkî, lvi, 76, 77, 105, 130, 144, 151, 162, 173,
176, 182, 197, 215, 247, 257, 287, 299, 300,
317, 318, 325, 339, 340, 344, 351, 382, 423,
424, 477, 478, 489, 490, 493, 550, 562, 573,
579, 588, 625, 639
- Mi`yârü'l-Edeb, 395
- Mihr ü Mâh, 436
- Mihr ü Müşteri, 308
- Mihr ü Vefâ, 586, 628
- Minûçîhr, 187
- Mîr, 266, 274, 275, 307, 311, 321, 356, 367, 438,
523, 525, 629
- Mir Taki-i Kâşî, 321
- Mîrân Şah Mirza, 304
- Mirkatü'l-Edeb, 395
- Mirza Ebû Tâlib, 350
- Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim, 518
- Misâlî, 404, 427, 625
- Mîzânü'l-Edeb, 395
- Molla Câmî, 73, 221, 232, 285, 291, 298, 309, 312,
314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 534, 583, 623
- Molla Fenârî, 605
- Molla Muhammed Mağribî, 305
- Molla-i Rûm, 168, 376, 624
- Mollâ-i Rûm, 383, 579
- Mu`ammâ Risalesi*, 471
- Muganni-nâme, 294
- Mugisüddin Mirzâ, 603
- Muhâkemetü'l-Lugateyn*, 522
- Muhammed, 66, 88, 89, 102, 121, 122, 124, 125,
130, 140, 144, 159, 175, 176, 212, 223, 227,
236, 247, 272, 281, 285, 293, 297, 305, 308,
312, 321, 356, 357, 373, 379, 381, 383, 386,
390, 427, 430, 432, 464, 473, 499, 527, 532,
558, 563, 572, 578, 579, 603, 605, 606, 608,
609, 612, 615, 618, 624, 635, 638
- Muhammed b. Ebî Bekr b. Abd el-Kâdir er-Râzî,
606
- Muhammed el-Gazzâlî, 564
- Muhammed Hudâbende, 321
- Muhammed Paşa, 356, 379, 390
- Muhammed Turagay, 603
- Muhammedü`'t-Tarsûsî, 605
- Muhtâr-nâme*, 222
- Muhtâru's-Sihâh, 605, 628
- Muhteşem, liii, 78, 151, 190, 199, 254, 257, 258,
290, 296, 297, 321, 322, 323, 324, 325, 326,
327, 328, 329, 331, 339, 340, 351, 446, 623
- Muhteşem-i Kâşânî, 321, 325, 328
- Muhyi`d-dîn, 114
- Muhyiddîn İbn-i Arabî, 114
- Muhyiddîn Kâdirî, 582
- Muîn, lv, 86, 99, 139, 194, 203, 205, 224, 255, 269,
298, 324, 470, 479, 533, 625, 641
- Murad, 61, 63, 95, 105, 126, 139, 159, 172, 212,
281, 284, 315, 322, 418, 419, 436, 446
- Murad Han, 212, 315
- Musa, 100, 106, 617, 618
- Musa Paşa, 169
- Musahib Mustafa Paşa, 229, 567
- Musâhip Mustafa Paşa, 573
- Musîbet-nâme*, 222
- Muslihuddin, 242
- Mustafa, x, xii, xiv, xv, xvi, xvii, xviii, xix, xx, xxi, xxii,
xxiii, xxiv, xxvi, xxvii, xxviii, xxx, xxxii, xxxvi, xli,
xlii, xliii, xlv, lv, 61, 63, 64, 91, 96, 102, 104, 111,
113, 114, 115, 122, 133, 137, 164, 184, 189,
191, 199, 200, 203, 211, 218, 222, 223, 229, 231,
235, 243, 248, 250, 263, 268, 272, 278, 302,
307, 311, 344, 345, 353, 367, 368, 389, 399,
415, 416, 419, 424, 433, 454, 455, 466, 470,
472, 481, 485, 493, 494, 496, 498, 503, 504,
512, 514, 523, 524, 530, 534, 547, 552, 554,
560, 567, 570, 572, 573, 586, 616, 625, 629,
631, 632, 633, 634, 636, 637, 639, 641, 642,
643, 644, 652
- Mustafa Cenânî Çelebi*, 560
- Mustafa Paşa, 96, 102, 104, 113, 199, 223, 344,
454, 485, 494, 498, 504, 512, 524
- Mustafa Safâyi, 625

Müfredât-ı Tıb Manzumesi, 471

Müjgân Cunbur, 565

Mülteka'l- Ebhûr, 618, 628

Münşeât, 429, 432, 629

Münşeât, 434, 498

Müşkilât, 79, 486, 559, 560, 611, 628

Mütenebbî, 78, 143, 144, 151, 153, 344, 446, 622,
640

N

Nâbî, lvii, 71, 73, 74, 77, 80, 81, 89, 113, 170, 199,

217, 218, 294, 328, 343, 344, 360, 361, 364,

388, 389, 409, 425, 433, 441, 442, 467, 483,

485, 498, 501, 504, 505, 506, 507, 508, 511,

515, 516, 525, 542, 544, 545, 552, 557, 558,

563, 581, 582, 614, 625, 631, 636, 639

Naci Ahmed Dede, x, xlvii, lvii, 113, 387, 492, 493,
598, 601, 638

Nahîfî, 467

Nâilî, lvi, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 103, 139, 149,

161, 170, 181, 195, 214, 227, 256, 294, 309,

337, 350, 359, 408, 409, 442, 444, 450, 463,

468, 476, 478, 480, 482, 483, 484, 486, 511,

515, 524, 529, 562, 589, 611, 625, 636

Nakdû'l-Mesâil Fî Cevâbi's-Sâil, 434

Nakşî Ali Akkirmânî, lv

Nakşî İbrahim, lvi, 343, 456, 457

Nâlî, lvi, 162, 197, 269, 287, 338, 351, 382, 590,
636

Namık Kemâl, 467

Nâsır, 165, 166, 174, 183, 199, 342, 363, 623

Nasihât-nâme, 582, 583, 628

Nasiruddin Tûsî, 601, 603

Nasuh Paşa, 191, 254, 280

Nâzım, lvi, 89, 107, 132, 163, 166, 183, 199, 217,

229, 258, 301, 342, 360, 363, 385, 441, 452,

529, 540, 551, 587, 597, 600, 635, 640

Nâzır-zâde Efendi, 415

Nazîf, lvi, 110, 131, 183, 216, 217, 248, 289, 342,

353, 359, 410, 433, 452, 468, 484, 485, 487,

495, 499, 513, 584, 615, 617, 618, 619, 633, 641

Nâzikî, lvi, 300, 341, 352, 359, 568

Nazm u Niyâz, 471

Necâtî, 70, 73, 74, 76, 401, 402, 406, 409, 625

Nedîm-i Kadîm, lvi, 128, 140, 196, 444, 633

Nef'î, lv, 70, 74, 77, 78, 84, 95, 123, 143, 147, 158,

168, 171, 175, 177, 190, 191, 192, 203, 212,

222, 223, 236, 237, 243, 250, 253, 264, 272,

280, 296, 312, 314, 322, 331, 332, 376, 420,

422, 430, 435, 439, 447, 448, 449, 450, 451,

452, 453, 454, 455, 464, 467, 468, 516, 561,

572, 576, 612, 629

Nefehâtü'l-Ûns, 314, 628

Nefhatü'l-Ezhâr, 440, 584, 628, 641

Nehcî, x, xii, xiv, xv, xvi, xviii, xix, xx, xxiii, xxvi, xxvii,

xxviii, xxx, xxxii, xlii, xliii, xlv, lvii, 115, 133, 134,

164, 184, 200, 218, 231, 248, 249, 302, 345,

353, 367, 368, 389, 399, 415, 416, 534, 552,

570, 629, 638

Nehcî Mustafa Dede, lvii, 115, 133, 164, 184, 200,

218, 231, 248, 302, 345, 353, 367, 368, 389,

399, 415, 534, 552, 570, 629

Nesib Dede, 510, 625, 652

Nesimî, 73, 396, 397, 398, 399, 625, 630, 639

Neşâtî, lvi, lviii, 73, 74, 77, 79, 104, 129, 182, 196,

206, 227, 239, 287, 294, 309, 310, 325, 338,

355, 357, 366, 368, 384, 385, 387, 402, 415,

421, 422, 445, 450, 456, 465, 467, 468, 480,

486, 487, 488, 513, 516, 524, 525, 529, 599,

625, 636

Nev'î, lv, 70, 74, 81, 96, 137, 159, 191, 203, 211,

244, 254, 315, 418, 430, 440, 441, 459, 524,

593, 637, 641

Nev'î-zâde Atâyî, lv

Nevâî, liii, 73, 311, 313, 521, 522, 523, 524, 525,

526, 527, 528, 565, 626, 631, 632, 636, 638, 639

Nevres-i Kadîm, 467

Nihânî, 416, 625, 642

Nisârî, lvi, 101, 549, 568
 Nişânî, 400, 401, 625
 Niyâzî, xviii, xxx, xxxvii, xliii, xlv, xlvi, xlix, lvi, 228,
 393, 394, 473, 494, 495, 543, 544, 569, 585,
 617, 624, 625, 634
 Niyâzî-i Mısırî, lvi, 228, 393, 473, 495, 543, 569,
 585, 617, 624, 625, 634
 Nizâm, 175, 176, 215, 236, 623
Nizâmî, lvi, 69, 89, 164, 175, 176, 184, 200, 210,
 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219,
 220, 236, 239, 262, 263, 267, 315, 415, 416,
 522, 534, 554, 556, 560, 561, 562, 563, 571,
 573, 583, 584, 623, 629
Nizâmî-i Gencevî, 210
Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyl-i Zübetü'l-Eş'âr, 514

O

Okuyucu, 68, 75, 157, 374, 385, 417, 465, 575
 Olcaytu, 251
 Osman, lv, 61, 64, 157, 159, 178, 236, 253, 254,
 279, 395, 428, 507, 533, 593, 632, 635, 643
 Osman Gazi, 593

Ö

Ömer, 67, 90, 120, 128, 160, 171, 173, 271, 294,
 446, 519, 591, 608, 623, 629, 635, 636, 639, 641
 Örfî, liii, 69, 73, 77, 78, 79, 132, 133, 141, 147, 148,
 151, 166, 179, 183, 190, 193, 196, 197, 199,
 200, 245, 248, 257, 287, 288, 297, 300, 317,
 322, 325, 326, 330, 331, 332, 333, 334, 335,
 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344,
 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 354,
 358, 359, 360, 361, 362, 363, 366, 368, 370,
 423, 446, 456, 466, 467, 472, 486, 623

P

Pâdşâh-nâme, 354
 Paşa Kerimov, 365

Peşтели Hisalî, 99, 125, 205, 224, 298, 307, 417,
 549, 577, 634
 Piri Paşa, 404

R

Radiyyüddin es-Sâgânî, 614, 616
 Râgıb, 483, 510, 511, 515, 625
 Rahîkî, 406, 407, 625
 Rahîmî, 361, 512, 625
 Râmî, ix, xi, xii, xiv, xv, xxi, xxii, xxiii, xxiv, xxvi, xxix,
 xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvi, xliii, xlv, lv, 76, 80,
 97, 110, 124, 132, 137, 172, 178, 183, 229, 258,
 264, 280, 281, 289, 297, 308, 309, 332, 360,
 376, 436, 437, 438, 447, 453, 455, 459, 471, 498,
 499, 500, 501, 502, 507, 547, 566, 576, 625,
 634, 635, 637
 Râmî Abdurrahman Çelebi, lv, 97, 124, 137, 172,
 178, 264, 280, 297, 308, 309, 332, 376, 436,
 437, 447, 459, 471, 547, 566, 576
 Râşid, 80, 515, 625
 Râzî, 243, 463, 464
 Rehâyî, lvi, 402, 644
 Reisülküttâb Mustafa Efendi, 111, 184
 Reşidüddin Vatvat, 69
 Revânî, 403, 404, 426, 625, 642
 Rezmî, lvii, 259, 260, 425, 510, 513, 635
 Rızâ, 433, 434, 521, 625, 645
 Rıza Tezkiresi, 64
 Rızâyî, lv, 88, 95, 122, 158, 189, 211, 235, 271,
 278, 296, 306, 321, 330, 331, 369, 427, 430,
 434, 435, 458, 523, 532, 558, 590, 612, 625, 633
 Risale der Beyân-ı İlm, 311
 Risâle-i Hüseyin-i Baykara, 528
 Risâle-i Suâl ü Cevâb, 311
 Risâletü'l-Kalemiye, 429
 Risâletü't-Tayr, 563
 Riyâzî, 76, 149, 161, 195, 336, 415, 434, 455, 456,
 457, 591, 625
Riyâzû'l-Cinân, 417, 639

Rûdekî, 69, 72, 155, 161, 623
 Rûhî, 70, 73, 361, 403, 426, 625
 Rûhî-i Bağdadî, 70
 Ruşenaî-nâme, 166
 Ruznameci-zâde, x, xxxix, 111, 497, 498, 500, 629
 Ruznâmeci-zâde Şinasi Efendi, lvi
 Rûknâ, 366, 368, 623
 Rüstem, 100, 101, 104, 107, 112, 114, 156, 588,
 589

S

Sa'd, 90, 242, 297, 540, 546
 Sa'deddin, 131
 Sa'dî, 72, 228, 242, 243, 245, 249, 283, 294, 300,
 302, 341, 546, 550, 552, 553
 Saadet-nâme, 166
 Sâbir Mehmed, lvi, 130, 140, 150, 227, 247, 383,
 579
 Sâbir Parsa, lvi, 106, 130, 150, 247, 383, 438, 489,
 490, 493, 625
 Sâbit, x, xii, xiii, xiv, xviii, xx, xxiii, xxv, xxvi, xxx,
 xxxii, xxxv, xxxviii, xxxix, xl, xli, xliii, xlvi, xlvii,
 xlviii, xlix, 74, 80, 81, 136, 153, 230, 290, 327,
 344, 388, 399, 425, 441, 485, 503, 506, 507,
 508, 509, 511, 516, 518, 554, 586, 588, 610,
 623, 626, 637
 Sabrî, lv, 70, 74, 88, 89, 98, 147, 160, 189, 192,
 204, 244, 254, 282, 332, 401, 402, 460, 464,
 465, 572, 591, 626, 637, 644
 Sabrî Mehmed Şerif, lv, 88, 98, 147, 160, 192,
 204, 244, 254, 282, 332, 401, 460, 591
 Sabrî-i Şâkir, lv, 88, 98, 192, 204, 282, 460, 464,
 572, 626
 Sabûhî, lv, 76, 98, 377, 577, 638
 Sadeddin Han, 363
 Sadeddin-i Kaşgarî, 313
 Sadedil, 356
 Sadreddin, 310
 Safayî, 64

Safâyî, 425, 433, 493, 494, 497, 515, 535, 626, 632
 Safiyüddîn-i Erdebîlî, 310
 Sahbân, 125, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 159,
 160, 192, 205, 227, 237, 238, 247, 256, 281,
 285, 286, 342
 Sahhaf Rüşdî, lvi, 110, 229, 289, 356, 386, 453,
 487, 490, 499, 573
 Sahihayn, 614
 Sâib, 69, 73, 77, 80, 134, 199, 317, 337, 344, 352,
 357, 358, 359, 360, 361, 362, 366, 368, 485,
 623, 643
 Sâib-i Isfahânî, 358
 Sâib-i Tebrizî, 80, 358
 Sakî-nâme, 436
 Sâkî-nâme, 294, 440, 455
 Sarhoş Bali, 418
Seb'a-i Seyyâre, 514
 Sefercioğlu, 259, 491, 592
 Sefer-nâme, 166
 Sehi, 414
 Sehî, 401
 Sehmî, lv, 98, 124, 192, 223, 282, 420, 439, 440,
 460, 567, 633
 Selâhaddîn-i Zerkûb, 373
 Selânikli Es'ad Efendi, lv, 85, 95, 321, 331, 375,
 435, 443, 447
Selçuk-nâme, 241
 Selim, 175, 356, 357, 368, 369, 623, 638
 Selmân, liii, 69, 79, 89, 120, 124, 125, 126, 129,
 138, 139, 140, 158, 159, 160, 180, 181, 182,
 190, 191, 192, 198, 203, 204, 205, 206, 207,
 208, 223, 232, 235, 244, 246, 252, 253, 255,
 256, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283,
 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292,
 294, 298, 299, 308, 316, 319, 327, 328, 339,
 351, 352, 370, 421, 486, 533, 549, 623
 Senâyî, 69, 72, 79, 166, 167, 168, 169, 170, 171,
 187, 221, 224, 227, 241, 267, 348, 441, 556,
 581, 623, 633
Sergüzeşt-nâme, 514

Seyrî, lvii, 644
 Seyyid, lvi, 80, 102, 110, 111, 126, 174, 175, 216,
 246, 285, 299, 315, 316, 357, 372, 380, 396,
 397, 398, 399, 404, 407, 411, 412, 422, 424,
 427, 431, 432, 434, 462, 466, 468, 508, 511,
 512, 516, 519, 535, 594, 619, 623, 625, 630,
 634, 635, 639, 645, 652
 Seyyid Eşrefüddin Hasan, 174
 Seyyid Nakib-zâde Ni'metî, lvi, 246, 285, 299,
 316, 380, 404, 407, 412, 422, 427, 431, 466,
 468, 512, 594
 Seyyid Vehbî, 516
 Sıdkî Paşa, lv, 96, 138, 159, 172, 192, 204, 237,
 268, 273, 281, 459, 591, 598, 601, 602, 634
 Sıdkî-i Esterâbâdî, 320
 Sına, 251, 253, 279, 594, 596, 597, 598, 599
 Sihâm-ı Kazâ, 446
 Silahtar Ali Paşa, 563
 Sînâ, 607
 Sipehsâlâr, 373
Sirâcal-Müslimîn, 522
 Sirâceddîn-i Bisâtî-i Semerkandî, 305
 Siyer-i Nebî, 406
 Siyer-i Veysi'ye Zeyl, 434
 Sofyalı Yusuf Râsih, lvii, 112, 497, 500, 514, 536,
 574, 631
Sohbetü'l-Ebkâr, 440
 Solak-zâde, 64
 Suhrâb, 589
 Sultan Ahmed, 93, 94, 121, 163, 166, 183, 189,
 199, 237, 253, 322, 342, 363, 374, 400, 420,
 483, 575, 587, 588, 637
 Sultan İbrahim, 61, 63, 104, 599
 Sultan Mahmud, 156, 630
 Sultan Selim, 404, 406, 419
 Sultan Sencer, 176
 Sultan Veled, 373, 542
 Sun'ullah Gaybî, lvi, 398
 Sun'ullah Efendi, 429
 Suyolcu-zâde Eyyübî Mustafâ, 64

Sühreverdî, 144, 234, 273, 606, 607, 608
 Sükkerî, lvi, 76, 109, 247, 248, 300, 341, 385, 488,
 493, 580, 581, 625
 Süleymân, 61, 67, 93, 98, 112, 117, 231, 232, 259,
 279, 286, 365, 374, 395, 413, 420, 421, 444,
 493, 564, 568, 569, 570, 571, 592, 593, 631,
 632, 640, 643

Ş

Şah Cihan, 354
 Şah I. Safî, 356
 Şâhî, 193, 311, 367, 368, 623
 Şahinoğlu, 222, 233, 305, 559, 599
 Şâhruh, 310, 527
 Şakâ'ik, xlvi, 593, 594, 628
 Şakâ'ik-i Nu'mâniye, 593, 594, 628
 Şakâyık, 440, 594
 Şâmî-zâde Mehmed Efendi, 256
 Şânî, 536, 625, 627
 Şâpur, 212
 Şeh-nâme, 70, 127, 156, 159, 160, 161, 162, 163,
 165, 241, 268, 326, 429, 478, 587, 588, 589,
 590, 591, 592, 628
 Şehrengiz, 403, 406, 514
 Şehrî, lvi, 77, 79, 102, 127, 149, 169, 180, 194, 206,
 336, 349, 356, 358, 381, 432, 449, 468, 469,
 474, 475, 625, 633
 Şem ü Pervane, 406
 Şem'î, 404, 427
 Şems-i Tebrîzî, 372, 373, 378
 Şentürk, 64, 81, 203, 374, 400, 401, 419, 436, 440,
 442, 446, 575, 593
 Şer'î-i Bağdadî, 332
 Şerefeddin Lâlâ, 372
Şerh-i Tasavvurat, 492
 Şerhu Mecmaü'l-Bahreyn, 617
 Şerh-u Medhi'n-Nebî, 496
 Şevket, 73, 77, 80, 166, 183, 199, 342, 358, 362,
 363, 364, 623

- Şeyh Bedreddin, 543, 584
 Şeyh Ebû Ya'kub Yûsuf, 167
 Şeyh Ebû Yûsuf-ı Hamedanî, 167
 Şeyh Ekmeleddin, 395
 Şeyh Gâlib, 74, 75, 77, 467
 Şeyh Gâlib, 294
 Şeyh Hamdullah, 64
 Şeyh Hasan, 276, 502
 Şeyh Sadreddin-i Erdebîlî, 310
 Şeyhülislâm Bahâyî, İv, 191, 461, 643
 Şeyhülislam Ebû Said Efendi, 141, 553, 556
 Şeyhülislam Esad Efendi, 178, 271, 331
 Şeyhülislam Mehmed Efendi, 172
 Şeyhülislam Muhammed Efendi, 175, 212, 236,
 272, 297
 Şeyhülislam Mustafa Efendi, 91, 560, 572, 616
 Şeyhülislam Said Efendi, 161, 180, 195, 274, 299,
 324, 350, 464, 590
 Şeyhülislam Yahyâ, İv, 73, 74, 76, 77, 84, 93, 97,
 120, 122, 157, 200, 254, 271, 275, 295, 323,
 328, 377, 409, 434, 435, 447, 455, 457, 458,
 459, 461, 479, 481, 492, 548, 566, 598, 609,
 612, 625, 637
 Şeyhülislam Zekeriya Efendi, 457
 Şifâ, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 628
 Şifayî, 334, 336, 349, 357, 368, 369, 623
 Şûhî, İvii, 541, 553, 591, 592, 613, 642
- T**
- Taberî, 612, 613, 628
 Tâci-zâde Cafer Çelebi, 585, 586
Tâcü't-Tevârih, 442
 Tâc-zâde, 252
 Tâhir, 192, 365, 491, 625, 640
 Tahmasb, 321
 Tahtâvî, 518
 Tâib Mehmed Çelebi, İvi, 108, 109, 340, 352, 633
 Tâlib, İvi, 77, 78, 79, 80, 134, 151, 168, 182, 240,
 241, 247, 287, 288, 301, 326, 333, 334, 336,
 338, 339, 340, 341, 342, 343, 345, 348, 349,
 350, 351, 352, 353, 354, 355, 358, 359, 360,
 367, 368, 410, 423, 433, 541, 597, 600, 604,
 623, 641
 Tâlib Ahmed Bosnavî, İvi, 541, 597, 600, 604,
 641
 Tarafe, 68
 Târîh-i Vassâf, 251
Tarîkat-ı Muhammediye, 479
 Tarzî, 479, 625
 Taşköprü-zâde, 593
 Taşköprü-zâde Ebu'l-Hayr İsameddin Ahmed, 593
 Taybî Mehmed Çelebi, İvi, 456, 631
 Tecellî, İvi, 385, 643
 Tecziyetü'l-Emsâr ve Tezciyetü'l-A'sâr, 251
Tercüme-i Letâif-i Kümmelîn, 467
 Tervihu'l-Ervâh, 396
 Tervihu'l-Ervâh, 395
 Tezkire-i Rızâ, 434
 Tezkiretü'ş-Şuarâ, 386, 455, 635, 639
Tezkiretü'l-Evliyâ, 222, 565
 Tiflî, İvi, 76, 102, 103, 127, 149, 155, 161, 169,
 180, 194, 195, 206, 213, 226, 239, 246, 250,
 265, 274, 285, 299, 316, 317, 324, 336, 350,
 366, 381, 431, 438, 443, 444, 456, 463, 467,
 478, 550, 556, 559, 561, 573, 590, 610, 611,
 625, 632, 640
 Tiflî Ahmed Çelebi, İvi, 102, 103, 127, 149, 155,
 161, 169, 180, 194, 206, 213, 226, 239, 246,
 265, 274, 285, 299, 316, 317, 324, 336, 350,
 366, 381, 431, 438, 443, 456, 463, 550, 556,
 559, 561, 573, 590, 610, 632
 Tıybi, 468, 474, 475, 482, 642
 Timur, 304, 310, 311, 395
 Timurtaş, 283, 474
 Toganî Ahmed Dede, 479
 Tolasa, 539, 592
Tuhfetü'l-Harameyn, 504
 Tuhfetü'l-İrâkeyn, 187
 Tuhfetü'l-İrâkeyn, 556

Tuhfetü's-Sığar, 262

Tûtî vü Zag, 418

Tuyûrnâme, 563

U

Ubeydî, 412, 413, 414, 416, 641

Ubeydullah Ahrâr, 313

Uluğ Bey, xlviii, 310, 313, 603, 630, 636

Ulûm-ı İsnâ Aşer, 418

Unsûrî, 69, 187

Urfî, 132, 134, 144, 151, 166, 182, 258, 301, 317,

326, 335, 336, 337, 340, 341, 342, 343, 345,

346, 352, 354, 359, 362, 456, 489

Usûlî, 405, 625

Ü

Ümmî Sınan, 472, 473, 625, 631

Ümmî Sınan, lvi

Ünsî Hasan, xix, xlv, xlvii, lvii, 231, 570, 599

Ünsî Hasan Efendi, lvii, 231, 570, 599

Üsküdarlı Fenâyî Cennet Efendi, lvi, 181, 226, 286,

644

Üsküdarlı Sırrî, lvi, 111, 132, 184, 208, 230, 343,

364, 453, 475, 476, 499, 502, 503, 530, 551,

637, 640

Üveys, 276, 304, 308, 432

V

Va'dî Çelebi, lvi, 274

Vahîd, 365, 444, 623

Vahîd-i Kazvîni, 365

Vahyî, lvii, 121, 134, 174, 185, 249, 302, 345, 346,

362, 475, 553, 642

Vâlî, 480, 517, 625, 638

Vâridât, 543, 544, 584, 585, 615, 628, 638

Vasf-ı Bahâr, 356

Vasf-ı Keşmîr, 356

Vasf-ı Lâhicân, 356

Vassâf, lii, 132, 139, 140, 159, 160, 203, 204, 245,

251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259,

260, 261, 277, 279, 322, 326, 335, 339, 340,

421, 533, 534, 587, 623, 633

Vecdî, lvi, 76, 422, 423, 449, 467, 471, 475, 476,

477, 478, 498, 499, 513, 514, 625, 644

Vecîhî Çelebi, lvi, 103, 128, 336, 350, 355, 449,

475, 478, 481

Veşeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân, 514

Vehbî, 80, 508, 511, 516, 517, 582, 625

Verdî Kâsım, lvii, 494, 495, 645

Vesîm, 518, 519, 625

Veysî, lv, 188, 189, 277, 357, 410, 432, 433, 434,

504, 625, 642, 644

Vezir Deli Hüseyin Paşa, 182, 197

Vezir İbrahim Paşa, 164, 184, 200

Vezir-i azam Abdi Paşa, 318

Vezir-i azam Muhammed Paşa, 159, 223

Vezir-i azam Salih Paşa, 149, 196, 208, 214, 290,

324

Vezir-i azam Silahdar Mustafa Paşa, 191

Vîs u Ramîn, 396

Visâlî, 465, 466, 625, 651

Vişne-zâde İzzetî, lvi, 445, 632

Vişne-zâde İzzetî, xi, 130, 493, 625

Vuslatî, 494, 625

Y

Yahyâ Nazîm, 513, 625

Yârî, lvi, 92, 109, 141, 142, 145, 150, 151, 170,

183, 198, 216, 228, 240, 248, 266, 270, 288,

289, 301, 318, 327, 341, 342, 352, 396, 398,

452, 492, 497, 525, 550, 569, 584, 592, 637

Yazıcı-zâde, 400, 625

Yunus Emre, 393, 624

Yusuf Paşa, 403

Yûsuf u Züleyha, 396

Yûsuf-ı Dervîş, 169, 378

Z

Zâdü'l-Müsâfirîn, 166

Zahîr, lii, 69, 89, 126, 139, 191, 196, 202, 203, 204,
205, 206, 207, 208, 209, 244, 245, 254, 265,
267, 278, 280, 281, 283, 284, 288, 289, 290,
298, 306, 327, 360, 470, 535, 549, 623

Zaîfî Pîr Mehmed, 565

Zâl, 590

Zâtî, 70, 73, 74, 405, 406, 424, 625

Zekî-i Hemedânî, 369, 623

Zemahşerî, 297, 605, 608, 609, 611, 612

Zengî, 242, 540, 546

Zîc, xlviii, 601, 602, 603, 604, 628

Zîc-i İlhânî, 601, 602, 628

Zîc-i Uluġbey, 628

Zuhûrî, xii, xiii, xv, xvi, xvii, xx, xxiii, xxvi, xxvii, xxxv,
xlili, xlviii, 141, 151, 200, 208, 217, 259, 290,
345, 354, 454, 553, 602

Zübdetü'l-Eş'âr, 64, 492

Zübdetü'l-Eş'ar, 428

Züheyr, 68, 88, 89, 90, 153, 204, 217, 282, 622,
641, 643, 647